

ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ Π. ΚΟΥΛΙΚΟΥΡΔΗ

ΓΙΑ ΤΗΝ Γ' ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1982

49150

19-6-2007

Tu le prends

ταν παιρνεις

Κληρών Μεγάλαρα.

Γ' 3 Γυμνασίου.

Σχολική Εκδόσεις.

ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

AQUINA 1982

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΓΕΩΡΓΙΑΣ Π. ΚΟΥΛΙΚΟΥΡΔΗ

ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ἀπό τὸν 15ο αἰ. μ.Χ. ὥς σήμερα

Γιά τὴν Γ' τάξη τοῦ Γυμνασίου

ΑΘΗΝΑ 1982.

Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων

ИЗДАНИЕ
АПОТЦІ НКІДПОФУ

Бібліотека Університету

Інституту філософії та соціальних

ВАШІНГТОН

OPTAMIZMOS EKDOZEZ DIADEIKION BIBLIOIN

την παραπομπή της στην αρχαία ιστορία της Ελλάδας. Το μεταβατικό περίοδο της διαδικασίας από την αρχαιότητα στην μεσαιωνική περίοδο, η οποία ξεκίνησε με την Αρχαϊκή περίοδο και έληξε με την Μεσαιωνική περίοδο, ήταν η περίοδος της μεταβολής της ελληνικής κοινωνίας από την αρχαϊκή στην μεσαιωνική. Η περίοδος αυτή ήταν η περίοδος της μεταβολής της ελληνικής κοινωνίας από την αρχαϊκή στην μεσαιωνική.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι δύσκολο νά χωριστεῖ σέ περιόδους ή ιστορία, γιατί εἶναι ή μελέτη τῆς ζωῆς τῆς άνθρωπότητας, πού έχει ένοτητα και συνέχεια· γιά λόγους ζώμως καθαρά τεχνικούς δεχόμαστε έδω τήν ἀποψη̄ ότι ή ιστορία τῶν νεώτερων χρόνων ἀρχίζει ἀπό τὸν 150 αι. μ.χ. καὶ φτάνει ὡς σήμερα, μέ ένδιάμεσο μεγάλο σταθμό τῇ γαλλικῇ ἐπανάστασῃ. Ἡ ἐποχὴ μας, ἀπό τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο καὶ ὕστερα, ἵσως θά ἀποτελέσει ἀργότερα ἔναν ἄλλο μεγάλο σταθμό.

Ο 15ος αι. βέβαια, σά σημεῖο ἀπό δου ἀρχίζομε τούς νεώτερους χρόνους, ἔχει κάποια συμβατικότητα, ἐπειδή οι πολιτιστικές μεταβολές, πού διαμόρφωσαν τή νεώτερη Εύρώπη, εἶχαν ἀρχίσει πολύ πρωτύτερα· στήν ἐποχή αὐτή ζώμως ἔγιναν δύο πολύ σημαντικά γεγονότα, ἀπό αὐτά πού ὀνομάζομε ιστορικούς σταθμούς: εἶναι ή ὅλωση τῆς Κωνσταντινούπολης (1453) καὶ ή ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς (1492).

Γιά μᾶς τούς "Ελληνες ή ὅλωση εἶναι ἔνα γεγονός βαθύτατα τραγικό· ή βυζαντινή αὐτοκρατορία διαλύθηκε καὶ δὲ ἐλληνισμός, πού εἴχε ὡς τότε τήν πολιτική καὶ πνευματική ἡγεσία τοῦ κοσμου, ὑποχρεώθηκε νά περάσει ἀπό μιά περίοδο σκληρῆς σκλαβίας, κάπου τετρακόσια χρόνια, γεγονός πού ἐπηρέασε βαθύτατα τήν πολιτιστική του ἔξελιξη. Γάτ τή δυτική Εύρώπη ζώμως ή ὅλωση ἔχει διαφορετική σημασία: Καθώς μέ τήν τουρκική ἐπέκταση στήν ἀνατολική Μεσόγειο ἐπεσαν σέ ἀφάνεια οι λαοί πού εἶχαν διαμορφώσει τούς ἀρχαίους πολιτισμούς, ή πολιτική καὶ οἰκονομική δραστηριότητα μεταφέρθηκε στή δυτική Εύρώπη. Ἀναζητήθηκαν τότε καί ἀνακαλύφθηκαν νέοι δρόμοι πρός τίς χώρες τῆς "Απω Ἀνατολῆς, ἔγινε γνωστή ή ἀμερικανική ἡπειρος, ἀναπτύχθηκε τό ἐμπόριο καὶ δὲ βιοτεχνία, ἐνισχύθηκε ή ἀστική τάξη. Παράλληλα καλλιεργήθηκαν τά γράμματα, οι τέχνες, οι ἐπιστήμες. Οι βυζαντινοί λόγιοι, πρόσφυγες τώρα στή Δύση, ἔφεραν τήν Εύρώπη σέ ἀμεση ἐπαφή μέ τήν ἀρχαία ἐλληνική παράδοση. Μποροῦμε νά πούμε διτί ἀπό τότε πήρε τήν δριστική του μορφή καὶ ἀρχισει νά ἔξελισσεται δέ εύρωπαικός πολιτισμός.

Τέναρη καὶ δρια τῆς νεώτερης ιστορίας

Ο 15ος αι. ὡς ιστορικός σταθμός

Η ὅλωση γιά τόν Ελληνισμό καὶ τή Δ. Εύρώπη

‘Ο πολιτισμός αὐτός έχει τίς ρίζες του, δημοσίευμα στήνησης την εύρωπαικών λαῶν, καὶ αὐτό τοῦ δίνει τὸν ιδιαίτερο χαρακτήρα του, βασίστηκε δῆμος στὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν καὶ στὸ βυζαντινό πολιτισμό. Ἀπό τὴν ὀρχαία Ἑλλάδα πῆρε τὴν πίστη στὴν ἀξία καὶ στὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου, τίς καλλιτεχνικές καὶ πολιτικές ἀντιλήψεις, τὴν ἀγάπη στὴν ἐλευθερία καὶ στὴν ἐπιστήμη, τὴν ἐμπιστοσύνη στὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ, στὴ σημασία τῆς παιδείας. Ἀπό τὴν Ρώμη διδάχηται τὴν ὄργανωση καὶ τὸ δίκαιο. Ἀπό τὸ Βυζάντιο πολλοὶ ἀπό τοὺς εύρωπαικούς λαούς πήραν τὴν θρησκεία καὶ τὰ πρώτα στοιχεῖα πολιτισμοῦ καὶ δλοὶ ἀπ’ αὐτό γνώρισαν οὐσιαστικά τὸν ἀρχαϊκὸν Ἑλληνικὸν κόσμο. Τὰ στοιχεῖα αὐτά ἔδωσαν στὸ νεώτερο εύρωπαικὸν πολιτισμὸν τὸν ἀνθρωποκεντρικὸν χαρακτήρα, πού ἀποτελεῖ καὶ τὸ πιό βασικό του γνώρισμα.

Χαρακτηριστικά τῆς
νεώτερης Ιστορίας

Γεωγραφική ἔκταση

Ἐπιστήμη
τεχνική

Παιδεία

‘Ἐνα ἀπό τὰ χαρακτηριστικά τῆς νεώτερης Ιστορίας εἶναι πώς ἡ δράση τοῦ ἀνθρώπου ἀπλώθηκε σὲ μεγάλη ἔκταση: Μέ τίς μεγάλες μεταναστεύσεις τοῦ 5ου αἰ. μ.χ. δόλκηροι ἢ εύρωπαική ἥπειρος μπήκε στὴ σκηνή τῆς Ιστορίας· μέ τίς ἀνακαλύψεις οἱ Εύρωπαιοι ἐξακρίβωσαν τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα τῆς γῆς καὶ ᾧ ἔνα σημεῖο τὸ περίγραμμα τῶν ἥπειρων· μέ τὴν ἀποικιακή ἔξαπλωση γνώρισαν ἀπό κοντά τὴν Ἀσία, τὴν Ἀφρική καὶ τὴν Ἐρυθρή θάλασσαν σὲ ἅμεση ἐπαφή μὲ τοὺς πρωτόγονους λαούς, ἀλλά καὶ μὲ τοὺς πανάρχαιοὺς πολιτισμούς· ἀπό τὸ 19ο αἰ. ἡ Ιστορικὴ δράση ἀπλώθηκε σ’ ὅλη τὴ γῆ καὶ σήμερα πᾶμε νά ζεπεράσουμε τὰ σύνορα τοῦ πλανήτη. Αὐτὴ ἡ ἔκταση δίνει στὴ νεώτερη Ιστορία ἔνα σύνθετο χαρακτήρα, γιατί εἶναι πλήθος τὰ κράτη πού συνεργάζονται ἢ συγκρούονται καὶ εἶναι παγκόσμια καὶ πολύπλοκα τὰ συμφέροντα καὶ οἱ προοπτικές τους.

‘Ἄλλο χαρακτηριστικό τῆς νεώτερης Ιστορίας εἶναι ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τεχνικῆς, πού ἀρχισε στὴ Δ. Εύρώπη ἀπό τὴν ἀναγέννηση καὶ συνεχίζεται μέ δλο καὶ ἐπιταχυνόμενο ρυθμό. Ὁ σύγχρονος ἀνθρωπος ἐπιδιώκειν ὃν ἀξιοποιήσει στὸν ὑπέρτατο βαθμό τὸ φυσικὸ πλοῦτο τοῦ πλανήτη μας. Σκοπός εἶναι ν’ ἀντιμετωπιστοῦν οἱ ἀνάγκες πού δημιουργεῖ ὁ δλο καὶ μεγαλύτερη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς καὶ νά ἀνεβεῖ τὸ βιοτικό ἐπίπεδο κάθε κράτους καὶ τῆς ἀνθρωπότητας γενικά. Φυσικά δέ λεπτει καὶ ἡ ἀπληστία γιά δλο καὶ μεγαλύτερο πλοῦτο καὶ δύναμη.

‘Η σημασία πού ἔχει ἡ ἐπιστημονική καὶ τεχνική ἀνάπτυξη γιά τὴν πρόοδο καὶ τὴν ίσχυ ἐνός κράτους, ἔστρεψε τὴν προσοχὴ τῶν μεγάλων δυνάμεων στὴν ἀρχή, ἀλλά καὶ τῶν ἀλλων κρατῶν ἀργότερα, στὴν ἀξιοπόίηση καὶ τοῦ πνευματικοῦ τους πλούτου, πού εἶναι τὸ ἀνθρώπινο μυαλό καὶ οἱ ἀνθρώπινες δυνατότητες. Ἐτσι δόθηκε καὶ δίνεται δλο καὶ μεγαλύτερη σημασία στὴν ὄργανωση τῆς παιδείας καὶ στὸ σωστό ἐπαγγελματικό προσανατολισμό. Ἔγινε σιγά σιγά κοινή συνείδηση πώς καμιά ίκανότητα δέν πρέπει νά πηγαίνει χαρένη· πώς μέ κάθε ἀτομο πού χάνεται, πού δέν ἀξιοποιεῖται ὅσο θά ἔ-

πρεπει τό σύνολο φτωχαίνει· πώς ή Ικανότητα καὶ ή ἀξία ἀποτελοῦν πολύτιμο ἔθνικό κεφάλαιο.

Σήμερα δέ θά μᾶς Ικανοποιοῦσε πιά οὕτε ή ἔννοια «ἀξιοποίηση», πού εἶναι κάτι ψυχρό καὶ μηχανικό. Ἡ πικρή πείρα τῆς ἐποχῆς μας, δημοσίου ἔνας ἀπάνθρωπος ὀφελιμισμός κινδυνεύει νά καταστρέψει τά πάντα, μᾶς ἔχει πείσει δτι δ ὅνθρωπος χρείαζεται ἀληθινή παιδεία, δηλαδή καὶ γνώση καὶ ὅνθρωπα καὶ βαθύτερη καλλιέργεια, γιά νά μπορει νά ζει, ὅχι εις βάρος τῶν ὅλων, ὅλλα μαζί μέ τούς ὅλους.

Ἡ μελέτη τῆς Ιστορίας, ειδικά τῶν νεωτέρων χρόνων, βοηθεῖ νά καταλάβει κανείς κάπως τούς πολύπλοκους μηχανισμούς τῶν σχέσεων καὶ τῶν ἀντιθέσεων τῶν κρατῶν καὶ νά συνειδητοποιήσει τήν ἀνάγκη τῆς παγκόσμιας συνεργασίας. Μέ τήν ἔναρξη τῶν νέων χρόνων καὶ τήν ἔθνική διαφοροποίηση τῶν λαῶν σχηματίστηκαν στήν Εὐρώπη πολλά κράτη μέ ἀλληλοσυγκρουόμενες τάσεις καὶ συμφέροντα. Αύτές οι συγκρούσεις δόηγησαν στούς δύο παγκόσμιους πολέμους τῆς ἐποχῆς μας, πού ἔφεραν φοβερές καταστροφές καὶ τρομακτικές ἀπώλειες – πάνω ἀπό πενήντα ἑκατομμύρια ἥταν οι νεκροί – καὶ δέν ἔλυσαν κανένα πρόβλημα. Ἰσα Ἰσα δημιούργησαν καινούρια προβλήματα, πολύ μεγαλύτερα: Ἡ ἔξαρση τῆς βίας, πού εἶναι ἔνα ἀπό τά κατάλοιπα τοῦ πολέμου· οι διεθνεῖς ἀντιθέσεις· οι τοπικοί πόλεμοι· ἡ τραγική κατάσταση τῶν ὑπανάπτυκτων λαῶν· ἡ μεγάλη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς· ἡ μόλινση τοῦ περιβάλλοντος· οι δρρώστιες πού δέν μποροῦν ἀκόμα νά νικηθοῦν. Ὄλα αὐτά καὶ πλήθος ὅλλα μεγάλα προβλήματα κάνουν σιγά σιγά συνειδητό σέ δλους δτι ἡ ὅνθρωπότητα θά εἶναι δύσκολο νά ἐπιζήσει, χωρίς τήν ἀρμονική καὶ ισότιμη συνεργασία κρατῶν καὶ λαῶν, μιά συνεργασία στηριγμένη στήν ἀμοιβαία κατανόηση καὶ ἀγάπη, μέ σκοπό τήν εληνική πρόσδο.

Σύγχρονα προβλήματα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Σέ πόσες περιόδους χωρίζεται ἡ παγκόσμια Ιστορία, ἀπό πότε ἀρχίζει ἡ Ιστορία τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ σέ πόσες περιόδους μποροῦμε νά τήν ὑποδιαιρέσουμε;
- Ποιά εἶναι ἡ σημασία τῆς ὀλωσης τῆς Κωνσταντινούπολης γιά τόν Ἐλληνισμό καὶ ποιά γιά τή Δ. Εὐρώπη;
- Από ποιά στοιχεία διαμορφώθηκε δ νεωτέρος εύρωπαϊκός πολιτισμός;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- Ποιά γεγονότα μποροῦμε νά χαρακτηρίσουμε Ιστορικούς σταθμούς καὶ γιά ποιό λόγο; Μποροῦμε νά διακρίνουμε τέτοια γεγονότα στή νεωτέρη Ιστορία;
- Ποιά εἶναι τά μεγάλα προβλήματα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς; Πώς βλέπομε τήν ἐποχή μας;

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΠΟ ΤΟ 15ο ΑΙΩΝΑ Μ.Χ. ΩΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1648)

ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΠΟΧΗ. ΤΑ ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ

Η μεσαιωνική εύρωπαϊκή ιστορία (476 – 1492 μ.χ.) άρχιζει μέτις μεγάλες μεταναστεύσεις του βου αι. μ.χ. δηλαδή μέτη μετακίνηση των γερμανικών φυλών – έξι αιτίας της έπιδρομής των Ούννων – πρός τη δυτική Εύρωπη, όπου τελικά έγκαταστάθηκαν, διαλύοντας τό Δ. ρωμαϊκό κράτος στήν ανατολική Εύρωπη έμειναν οι σλαβικές φυλές. "Έτσι ή εύρωπαϊκή ἡπειρος πῆρε τὴν ἔθνολογική μορφή πού ἔχει ὡς σήμερα. Πολλές ἀπό τίς γερμανικές αὐτές φυλές ἦταν ἀκόμα τὸν 5ο αι. εἰδωλολατρικές ἄλλες εἶχαν πάρει ἀπό τὸ Βυζάντιο τὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ, τῇ Θρησκείᾳ, τὸ ἀλφάβητο καὶ τὸ πρῶτο τους γραπτό μνημεῖο, τὴν Ἀγία Γραφή.

Μεσαιωνική έποχή.
Χρονικά δρια

Η μεσαιωνική ἐποχή χωρίζεται συνήθως σὲ παλαιότερη (5ος – 9ος αι. μ.χ.) καὶ σὲ νεώτερη (9ος – 15ος αι. μ.χ.) καὶ ἔχει μιά πολιτική, κοινωνική καὶ οἰκονομική δργάνωση πού διείλεται εἴτε στήν κατάκτηση, εἴτε στήν παράδοση τῶν γερμανικῶν λαῶν καὶ τὸν πολιτισμό τῶν παλαιότερων εύρωπαϊκῶν πληθυσμῶν, ή καὶ σὲ καταστάσεις πού εἶχαν διαμορφωθεῖ στή ρωμαϊκή αὐτοκρατορία πρίν ἀπό τὸν 5ο αι. μ.χ. Τή μεσαιωνική ἐποχή χαρακτηρίζουν σὲ γενικές γραμμές:

1) Τό φεουδαρχικό σύστημα, συνέπεια τῆς κατάκτησης, ἀλλά καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν κατακτητῶν νά δργανώσουν μεγάλα κράτη. "Έτσι ή Εύρωπη χωρίστηκε σὲ μικρά κρατίδια, πού τά κυβερνοῦσαν οι γαιοκτήμονες φεουδάρχες. Ἁταν ὑποτελεῖς δ ἔνας στὸν ἄλλο καὶ σχημάτιζαν μιά ιεραρχική κλίμακα μέτε πεικεφαλῆς τό βασιλιά, πού ἦταν ἐπικυρίαρχος: εἰσέπραττε φόρους, ἔπαιρνε στρατό ἀπό τοὺς φεουδάρχες, ὅποτε τὸν χρειαζόταν, ἀλλά δέν ἐπενέβαινε στά ἐσωτερικά τῶν κρατιδίων (φέουδων), πού εἶχε τό καθένα τούς δικούς του νόμους, τή φορολογία, τό νόμισμα καὶ τή διοίκησή του. Πολύ συχνοί στὸ μεσαίωνα ἦταν οι πόλεμοι μεταξύ τῶν φεουδαρχῶν. Τό φέουδο δέν ἦταν κληρονομικό· τό παραχωροῦσε κάθε φορά δ βασιλιάς, συνήθιζε δημαρχός νά τό δίνει στὸν πρωτότοκο γιό τοῦ προηγούμενου φεουδάρχη. Τό φέουδο δέν ἐπρεπε νά μοιράζεται.

Χαρακτηριστικά.
Φεουδαρχία

2) Αγροτική οἰκονομία. Μεγάλη ίδιοκτησία: ἡ- στροφή πρός τή γεωργική οἰκονομία καὶ η ἐνίσχυση τῆς μεγάλης ίδιοκτησίας εἶχε ἐκ-

Αγροτική οἰκονομία

δηλωθεῖ στό Δ. ρωμαϊκό κράτος άρκετά πρίν από τίς μεγάλες μεταναστεύσεις. Μέ τή κάθιδο τῶν γερμανικῶν φυλῶν τό φαινόμενο δλοκληρώθηκε. Στό μεσαίωνα οι φεουδάρχες εύγενεῖς ἦταν οι κύριοι τῆς γῆς καί οι χωρικοί καλλιεργοῦσαν τά κτήματα σά δουλοπάροικοι. Οι πόλεμοι, οι ἐπιδημίες καί οι καταστροφές, μείωναν τὸν πληθυσμό, πού γενικά εἶχε μετατοπιστεῖ στήν οπαθρό. Οι ρωμαϊκοί δρόμοι ἔκλεισαν, ή συγκοινωνία περιορίστηκε. Οι πόλεις, δεσες δέν εἶχαν ἐγκαταλειφθεῖ καί ἐρημωθεῖ, ἔμειναν μέ λίγους κατοίκους, ἦταν ὄχυρωμένες, εἶχαν δρόμους στενούς καί σπίτια κλειστά, ψηλά καί ἀνθυγειενά. Ἡ βιοτεχνία περιορίστηκε στό ἐλάχιστο, ἀφοῦ ἡ ἀγοραστική ἰκανότητα τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ ἀπέκλειε σχεδόν κάθε ζήτηση, καί ἀντικαταστάθηκε ἀπό τήν οἰκοτεχνία. Ἀνταλλαγές, πιό πολύ σέ εἶδος, γίνονταν στά μεγάλα ἐμποροπανγύρια ὅπου μαζεύονταν οι κάτοικοι τῶν γύρω χωριῶν. Χρήματα κυκλοφοροῦσαν ἐλάχιστα καί μικρῆς ἀξίας. Κάθε κράτος φρόντιζε νά ἐμποδίζει τήν ἔξαγωγή, ίδιως δημητριακῶν, ώστε ν' ἀποφεύγονται οι λιμοί, καί περιόριζε τήν είσαγωγή γιά νά προστατεύει τά προϊόντα τῶν ντόπιων γαιοκτημόνων. Τό πρόγραμμά τους ἦταν ἡ αὐτάρκεια. Ἐτσι ή μεσαιωνική ἐποχή, ίδιαίτερα ἡ παλαιότερη, χαρακτηρίζεται γενικά ἀπό τήν κλειστή οἰκονομία καί τή στατικότητα.

Τό μεγάλο παγκόσμιο ἐμπόριο (πρώτες ςλες, ἀλλα προϊόντα καί προπάντων εἶδη πολυτελείας πού ζητοῦσαν οι εύγενεῖς καί ὁ ἀνώτερος κλῆρος) τό ἀσκοῦσαν οι Βυζαντινοί, ἀργότερα καί οι Ἀραβες. Μετέφεραν τά προϊόντα ἀπό τά λιμάνια τῆς Ἀνατολῆς στά Βαλκάνια καί τή Β. Ἰταλία καί ἀπό κεῖ μέ καραβάνια τά διοχέτευαν στίς εύρωπαικές χῶρες. Τά λιμάνια αὐτά καί οι σταθμοί τῶν καραβανιῶν ἦταν φυσικό νά ἔχουν μεγαλύτερη κίνηση. Ἐκεῖ δημιουργήθηκαν σιγά σιγά οι προϋποθέσεις γιά τίς νεώτερες μεταβολές.

Διαίρεση τῆς κοινωνίας
σέ τάξεις

εύγενεῖς

3) Διαίρεση τῆς κοινωνίας σέ τάξεις: ἡ κατάκτηση τῶν εύρωπαικῶν χωρῶν ἀπό τίς γερμανικές φυλές προκάλεσε αὐτόματα ἔνα κοινωνικό διαχωρισμό τοῦ πληθυσμοῦ σέ κατακτητές καί κατακτημένους, ἐλεύθερους καί δούλους. Στό μεσαίωνα οι πολιτικές καί κοινωνικές συνθῆκες καί ἡ ἐπικράτηση τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας σταθεροποίησαν τό χωρισμό τῆς κοινωνίας σέ τρεῖς τάξεις πού ἦταν:

a) ΟΙ ΕΥΓΕΝΕΙΣ, δηλαδή οι φεουδάρχες γαιοκτήμονες καί οι ἀπόγονοί τους. Ἐπειδή, δηπως εἶδαμε πιό πάνω, ἔπαιρνε τό φέουδο δηπρωτόκος γιός, δέν ἦταν δλοι εύγενεῖς πλούσιοι ἡ ίδιοκτῆτες γῆς. Δημιουργήθηκαν δμως ἀργότερα γι' αὐτούς καί ἀλλες εύκαιριες, δηπως ἦταν τά ἀνώτερα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα (πού τά ἔπαιρναν σχεδόν ἀποκλειστικά οι δεύτεροι γιοί τῶν φεουδαρχῶν) ἡ διάφορα κλειστά ἐπαγγέλματα, δηπως οι ἀνώτερες θέσεις στό στρατό, στή διοίκηση, τή διπλωματία καί τή δικαιοσύνη. Οι εύγενεῖς, ἀσχετα μέ

διατάξεις
διόγειο + περιά + οικείων

τήν οίκονομική τους κατάσταση, ἤταν δλοι προνομιούχοι: δέν πλήρωναν φόρους καὶ δικάζονταν μὲν ἐπιεικέστερους νόμους. "Ετσι ἐπικράτησαν στὴ Δ. Εύρωπη δύο μέτρα καὶ δύο νομοθεσίες.

Οι εὐγενεῖς περνοῦσαν τή ζωή τους μέ τίς γιορτές, τούς ἀγῶνες καὶ τὸν πόλεμο. Σιγά σιγά δημιούργησαν ἔνα πρωτόκολλο συμπεριφορᾶς: 'Ο γενναιός καὶ εὐγενικός ἤταν τὸ Ἰδανικό τους πρότυπο.

β) Ο ΚΛΗΡΟΣ: ή συνήθεια νά γίνονται οι εὐγενεῖς ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι μοναστηριῶν, γιά νά παίρνουν τά ἑκκλησιαστικά φέουδα, χώρισε καὶ τὸν κλῆρο σέ τάξεις καὶ δημιούργησε ἔνα χάσμα ἀνάμεσα στὸν ἀνώτερο καὶ τὸν κατώτερο. Πολλοί ἀπό τοὺς εὐγενεῖς — κληρικούς δέν εἶχαν καμιά θρησκευτική κλίση καὶ πολλοί ἀπό τοὺς κατώτερους ἤταν ἀγράμματοι καὶ θρησκόληπτοι. Αύτό προκάλεσε ἀντιθέσεις στήν καθολική ἑκκλησία.

κλῆρος

γ) Η ΤΡΙΤΗ ΤΑΞΗ. δηλαδή ὁ λαός, πού ἀποτελοῦσε καὶ τὸ μεγαλύτερο ποσοστό τοῦ πληθυσμοῦ κάθε χώρας. Στήν παλαιότερη μεσαιωνική ἐποχή τήν τρίτη τάξη ἀποτελοῦσαν κατά τό μεγαλύτερο ποσοστό ἀκτήμονες γεωργοί — πολλοί δουλοπάροικοι — καὶ λίγοι μικροτεχνίτες. Στερημένοι ἀπό κάθε προνόμιο ἀντιμετωπίζονταν σκληρά ἀπό τό νόμο, δούλευαν πολύ, κέρδιζαν ἐλάχιστα καὶ φορολογοῦνταν βαριά. 'Η δουλοπαροικία σταθεροποιήθηκε, γιατί ἤταν ἡ συνέπεια τῆς μεγάλης ιδιοκτησίας. Οι γαιοκτήμονες, σέ μιά ἐποχή πού δέν ύπηρχαν γεωργικές μηχανές, χρειάζονταν ἄφθονα καὶ φτηνά χέρια γιά τήν καλλιέργεια τῶν μεγάλων χτημάτων. Οι χωρικοί πάλι δέν εἶχαν καμιά δυνατότητα νά ἀλλάξουν τήν τύχη τους, ἀκόμα καὶ ἀν κατόρθωναν νά φύγουν ἀπό τό χτῆμα πού καλλιεργοῦσαν. Προτιμοῦσαν λοιπόν στήν πρώτη μεσαιωνική περίοδο τό ἐλάχιστο ἀλλά σταθερό εἰσόδημα καὶ τήν κάποια ἀσφάλεια, πού τούς ἔδινε ὁ φεουδάρχης, ἀπό τήν ἀβέβαιη τύχη. "Οσο οι συνθήκες τῆς ζωῆς δέν ἀλλάζαν, τό φεουδαρχικό αύτό σύστημα λειτουργοῦσε ἀδιατάρακτα.

τρίτη τάξη

4) Η μεγάλη ἐνίσχυση τῆς ρωμαϊκῆς ἑκκλησίας. "Οπως γίνεται μετά ἀπό κάθε κατάκτηση, ἔτσι καὶ μετά τή διάλυση τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἑκκλησία, πού διατήρησε τήν ἐνότητά της, συγκέντρωσε γύρω της τούς ύπόδουλους λαούς. Στήν ἀρχή δλοι εἶχαν κάποιες ἐλπίδες γιά ἀπέλευθέρωση καὶ στράφηκαν πρός τό Βυζάντιο (ἡ ἔξωτερη πολιτική καὶ οι πόλεμοι τοῦ Ιουστινιανοῦ σχετίζονται μέ αὐτές τίς ἐλπίδες). Μέ τό πέρασμα δύμας τῶν αἰώνων οι προσδοκίες αὐτές ἀποδείχτηκαν μάταιες καὶ ἡ παπική ἑκκλησία στράφηκε πρός τίς γερμανικές φυλές καὶ συμφιλιώθηκε μαζί τους, ἰδίως ἀπό τήν ἐποχή πού οι Φράγκοι, ἀργότερα καὶ οι ἄλλοι γερμανικοί λαοί, ἔγκατέλειψαν τήν είδωλολατρεία ἡ τόν ἀρειανισμό καὶ ἐ-

Ἐνίσχυση ἑκκλησίας

νώθηκαν μέ τή ρωμαιϊκή ἑκκλησία. "Ἐτσι (μετά τόν 80 αι. μ.Χ.) ἡ πα-
πική ἔδρα τῆς Ρώμης ἀπέκτησε τεράστιο κύρος.

"Η ἑκκλησία εἶχε κληρονομήσει ἀπό τό ρωμαιϊκό κράτος τή συγ-
κεντρωτική γραφειοκρατική ὄργάνωση. Σέ μιά ἐποχή λοιπόν πού οι
κοσμικοί ἡγεμόνες ἦταν ἀπλῶς ἐπικυρίαρχοι, ὁ πάπας μποροῦσε νά
ἀσκεῖ μιά τεράστια ὑπερεθνική ἔξουσία πολιτική καί πνευματική σ'
ὅλη τήν Εύρωπη. "Η ἑκκλησία διατήρησε τή λατινική γλώσσα καί
φρόντιζε ἀποκλειστικά γιά τήν παιδεία, τήν κοινωνική πρόνοια, καί
γιά κάθε πνευματική κίνηση. "Η τέχνη ἦταν στούς μεσαιωνικούς
χρόνους σχεδόν ἀποκλειστικά θρησκευτική. "Η μεγάλη αὐτή δύναμη
καί ἐπιρροή τῆς καθολικῆς ἑκκλησίας ἔδωσε στήν ἐποχή ἔντο-
νο θεοκρατικό χαρακτήρα.

Οι συνθῆκες τῆς
ζωῆς στή μεσαιωνική
κοινωνία

"Η μεσαιωνική κοινωνία γενικά διαφέρει ἀπό τίς σύγχρονες. Πλη-
σιάζει πρός τήν ὄργάνωση τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν. Κοινωνι-
κά καί οἰκονομικά δέν ὑπῆρχε διαβάθμιση ἀνάμεσα στό μεγάλο
πλοῦτο καί στήν ἔξαθλίωση. Δέν ὑπῆρχε μεσαία τάξη. Δέν ὑπῆρχε
ἀκόμα αὐθύπαρκτο καί ἀνεξάρτητο ἀτομο. 'Ο ἄνθρωπος γεννιόταν
καί ἀνῆκε αέ κάποια κοινωνική ἢ ἐπαγγελματική ὅμαδα. Αὐτή ρύθμι-
ζε τή ζωή καί τή συμπεριφορά του. Οι προσωπικές του ίκανότητες
ἔπαιζαν ἐλάχιστο ἢ κανένα ρόλο καί ἦταν ἀδύνατο ν' ἀλλάζουν τίς
συνθῆκες τῆς ζωῆς του, πού καθορίζονταν ἀποκλειστικά ἀπό τή γέν-
νησή του.

"Ιδιαίτερα δύσκολη ἦταν ἡ κατάσταση γιά τήν τρίτη τάξη. "Η ἀ-
γραμματοσύνη, οι θλιβερές συνθῆκες τῆς ζωῆς, οι ἐπιδημίες, ἡ στέ-
ρηση ἀπό κάθε ἀνθρώπινο δικαίωμα, βύθιζαν τούς ἀνθρώπους στό
φόβο, στήν ἀνασφάλεια καί τή δεισιδαιμονία.

"Παρ' ὅλα αὐτά δ μεσαίωνας, περισσότερο στήν πρώτη περίοδο,
δέ στάθηκε μιά νεκρή, δλότελα στατική ἐποχή, ὅπως τή Φαντάστη-
καν οι παλαιότεροι ίστορικοί. Κατά τή διάρκειά του δημιουργήθηκαν
οἱ προϋποθέσεις καί ἔγιναν οἱ μεταβολές πού ὀδήγησαν στούς
νέους χρόνους. "Ηδη στήν πρώτη μεσαιωνική περίοδο σημαντικός
σταθμός στάθηκε ἡ Ἱδρυση τῆς Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ
Φραγκικοῦ ἔθνους ἀπό τόν Κάρολο τό Μεγάλο (800 μ.χ.), δηλαδή ἡ
πρώτη προσπάθεια στή Δύση γιά εύρυτερη κρατική ὄργάνωση, κα-
τά τό βυζαντινό πρότυπο. 'Ο Κάρολος ὑποστήριξε τά γράμματα καί
τίς τέχνες· τότε διαμορφώθηκε ὁ ρωμανικός ρυθμός.

"Τήν ἵδια περίου ἐποχή ἀπό τή βιολογική ἀνάμειξη τῶν παλιῶν
εύρωπαικῶν λαῶν μέ τίς γερμανικές φυλές, πού εἶχε στό μεταξύ
συντελεστεῖ, ἄρχιζαν νά ξεχωρίζουν ἔθνολογικά οι νεώτεροι εύρω-
παικοί λαοί καί νά διαμορφώνονται οι εύρωπαικές γλώσσες. "Η ἀνά-
μειξη αὐτή, πού ἐνίσχυσε καί ἀνανέωσε βιολογικά τήν Εύρωπη εἶναι
ἔνα ἀπό τά πιό σημαντικά ίστορικά φαινόμενα στήν παλαιότερη με-
σαιωνική περίοδο.

"Η αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου δέν ἔζησε πολύ. Λίγο ἀργότερα ὅ-
μως, κατά τά μέσα τοῦ 10ου αι., σχηματίστηκε ἡ Ἀγία Ρωμαϊκή Αύ-

Αὐτοκρατορία
Καρόλου Μεγάλου
(9ος αι.)

τοκρατορία τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους, πού περιέλαβε ἑκτός ἀπό τίς γερμανικές καὶ ἕνα μέρος ἀπό τίς ιταλικές χώρες. Ὁ γερμανικός αὐτός αὐτοκρατορικός θεσμός ἀποδείχθηκε ἰσχυρότερος καὶ διατηρήθηκε στή Γερμανία ὡς τὸ 19ο αἰ. "Ἐτσι δίπλα στή θρησκευτικοπολιτική ὑπερεθνική ἔξουσία τοῦ πάπα δημιουργήθηκε μιά δεύτερη πολιτική ὑπερεθνική ἔξουσία, τοῦ αὐτοκράτορα. Ἀργότερα οἱ δυό αὐτές ἔξουσίες συγκρούστηκαν, ἐπειδή καὶ οἱ δυό διεκδικοῦσαν τό δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν ἐπισκόπων, πού ἦταν μαζὶ καὶ φεουδάρχες στά ἐκκλησιαστικά φέουδα. Μέ τη σύγκρουση αὐτή (ἐριδα περιβολῆς 1076 – 1250) καὶ οἱ δύο αὐτοί ὑπερεθνικοί θεσμοί ἔξασθένσαν.

Στή δεύτερη μεσαιωνική περίοδο ἔγιναν πολλές καὶ σημαντικές μεταβολές. Πρώτος μεγάλος σταθμός, οἱ **σταυροφορίες**, ἔφεραν τούς εὐρωπαϊκούς λαούς σέ ἄμεση ἐπαφή μὲ τόν πολιτισμό καὶ τή ζωή τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔξασθένσαν τή φεουδαρχία.

'Από τίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰ. ίδρυθηκαν τά πρώτα **πανεπιστήμια**, ὅπου διδάσκονταν οἱ ἐπιστήμες, ὑποταγμένες ὅμως στίς θεολογικές ἀντιλήψεις.

Μέ τό πέρασμα τῶν αἰώνων τά λιμάνια καὶ οἱ συγκοινωνιακοί κόμβοι, ἀπ' ὅπου περνοῦσε τό μεγάλο ἐμπόριο, ἀποκτοῦσαν ὅλο καὶ μεγαλύτερη σημασία. Ἀπό τόν 11ο αἰ. ἀναπτύχθηκαν οἱ φλαμανδικές καὶ γερμανικές πόλεις, πού ἤλεγχαν τό ἐμπόριο τῆς Βαλτικῆς, καθώς καὶ οἱ πόλεις τή Β. Ἰταλίας. Οἱ Βενετοί (ἀργότερα καὶ οἱ Γενουάτες) ἐπωφελήθηκαν ἀπό τόν οἰκονομικό ξεπεσμό τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, γιά νά πάρουν προνόμια καὶ νά ἐμπορεύονται ἐλεύθερα στά λιμάνια τῆς Ἀνατολῆς. Μετά τήν τέταρτη σταυροφορία ἡ Βενετία κυριάρχησε στήν ἀνατολική Μεσόγειο καὶ ἴδρυσε ἔνα ἐκτεταμένο ναυτικό κράτος διαλύοντας τή Βυζαντινή αὐτοκρατορία καὶ κληρονομώντας τό παγκόσμιο ἐμπόριο τῶν ἀνατολικῶν προϊόντων.

'Η ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας ἔγινε ἀφορμή νά ἐνισχυθοῦν ἀκόμα περισσότερο οἱ πόλεις καὶ νά ίδρυθοῦν καινούριες **πόλεις**. Ὁ πληθυσμός τους αὐξήθηκε ἀπό τούς χωρικούς πού ἔμεναν στά γύρω φέουδα καὶ ἵπού ἐβρισκαν τώρα σ' αὐτές ἔνα καταφύγιο καὶ μία εύκαιρία νά καλυτερέψουν τήν τύχη τους. Οἱ πόλεις γεννήθηκαν μέσα στά φέουδα, ἀλλά οἱ φεουδάρχες, δέν ἔφεραν ἐμπόδια, ἐπειδή οἱ μεγάλοι φόροι πού ἐπαιρναν, αὔξαιναν τά είσοδηματά τους. Ἀργότερα οἱ πόλεις, ὅταν πλούτισαν, ἔξασφάλισαν μεγαλύτερα δικαιώματα, ὅχυρώθηκαν, ἔγιναν αὐτόνομες. Τίς κυβερνοῦσαν οἱ συντεχνίες ἢ οἱ οἰκονομικά ἰσχυρότεροι πολίτες. Μέσα στίς πόλεις γεννήθηκε, ἥδη ἀπό τή δεύτερη μεσαιωνική περίοδο, ἡ ἀστική τάξη καὶ διαμορφώθηκαν νέα κοινωνικά καὶ πολιτικά σχήματα.

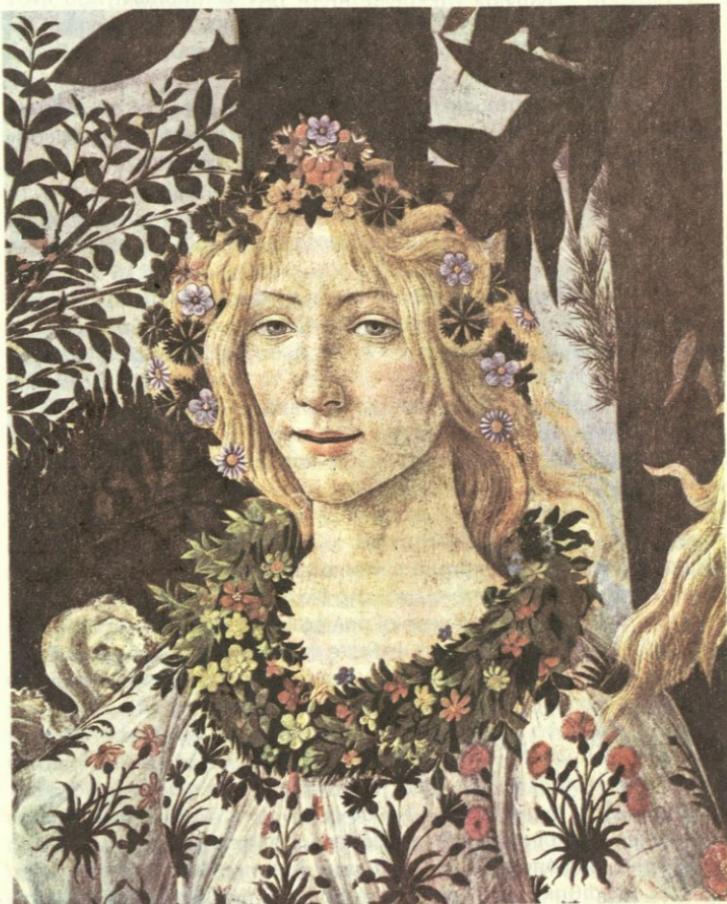
Γερμανική αὐτοκρατορία (10ος αι.)

Σταυροφορίες

Πόλεις

A. Η άρχη τῶν νέων χρόνων. Ἀναγέννηση

Η πρώτη περίοδος τῶν νέων χρόνων όνομάστηκε ἀπό τούς Ιστορικούς τοῦ 19ου αι. «ἀναγέννηση», δηλαδή «ξαναγέννημα». Ο ὄρος ἐπικράτησε γενικά, ὅτι καὶ δέν εἶναι ιστορικά ἀκριβῆς. Σημαίνει πώς ὁ ἀρχαῖος πολιτισμός, ὁ Ἕλληνορωμαϊκός, πού εἶχε πεθάνει (αύτή τήν ἔννοια ἔχει ὁ ὄρος «μεσαίωνας» δηλαδή «μεσοδιάστημα») μέ

Σάντρο Μποττισέλλι, 'Η "Ανοιξη" (Λεπτομέρεια ἀπό τὸν ὄμώνυμο πίνακα. Φλωρεντία).
'Η πλαστικότητα καὶ ἡ ξάρη τῆς μορφῆς, ἡ νέα τεχνική, ἡ ἀνανέωση τῶν ἀρχαίων μύθων καὶ ἡ
χαρά τῆς ζωῆς, ποὺ ἐκφράζονται στὸ ἔργο αὐτό, χαρακτηρίζουν τὸ νέο πνεύμα, ποὺ ἔφερε ἡ
ἀναγέννηση.'

τή διάλυση τοῦ Δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, άναστρθηκε καί ξαναγεννήθηκε τόν 150 αι. μ.Χ. Αύτό ὅμως δέν είναι σωστό. Πρῶτα γιατί ὁ δυτικευρωπαϊκός πολιτισμός δέ συνεχίζει τόν ἐλληνορωμαϊκό, οὕτε τόν μιμεῖται· ἐπηρεάστηκε βέβαια πολύ ἀπ' αὐτόν, ἀλλά ἔχει τή δική του πρωτότυπη μορφή. "Ἐπειτα, ἐπειδή, σπως ἀναφέραμε, οἱ μεταβολές πού ἔγιναν φανερές τό 150 αι., εἶχαν ἥδη ἐκδηλωθεῖ ἀπό τή μεσαιωνική περίοδο τόσο, ὥστε είναι δύσκολο νά διαχωριστεῖ ἀπ' αὐτήν.

Μέ τήν ἔναρξη τῶν νέων χρόνων διαμορφώθηκαν στήν Εύρωπη τά πρῶτα **μεγάλα ἔθνικά κράτη** (Γαλλία, Ἀγγλία, Ἰσπανία), δηπου ἐνισχύθηκε ἡ ἔξουσία τοῦ βασιλιά καί ἔξασθένησε τό φεουδαρχικό σύστημα. Τό ἐμπόριο, ἡ ναυτιλία καί ἡ βιοτεχνία ἀναπτύχθηκαν πολύ, ἵδιας μετά τίς ἀνακαλύψεις, καί ἐπηρέασαν τήν οἰκονομική καί κοινωνική δομή τῆς δυτικῆς Εύρωπης. Στά μεγάλα ἐμπορικά καί ναυτικά κέντρα ἡ ἀστική τάξη ἐπιβλήθηκε καί ἔγινε ὁ φορέας μιᾶς νέας νοοτροπίας.

Οἱ ἀλλαγές δέν ἔγιναν παντοῦ μέ τόν ἴδιο ρυθμό, γι' αὐτό καί ἡ ἀναγέννηση δέν ἀρχισε τήν ἴδια ἐποχή σέ δὴ τήν Εύρωπη. Προηγήθηκαν οἱ **Φλαμανδικές χῶρες** καί ἡ **Β. Ἰταλία**, δηπου ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιοτεχνίας δημιούργησαν τίς προϋποθέσεις γιά τήν ἔναρξη τῶν νέων χρόνων.

Οἱ Φλαμανδικές περιοχές βρίσκονταν ἔξω ἀπό τά ἀρχαῖα ρωμαϊκά σύνορα καί δέν εἶχαν ἐπηρεαστεῖ ἀπό τόν ἐλληνορωμαϊκό πολιτισμό· ρίζα τους ἦταν ὁ Χριστιανισμός καί ἡ Ἀγία Γραφή. Ἀντίθετα, οἱ ἀστοί τῆς Ἰταλίας προσπαθώντας νά διαμορφώσουν τά νέα τους ἰδανικά στράφηκαν στήν ἐλληνορωμαϊκή παράδοση καί βυθίστηκαν μέ πάθος στή μελέτη τῆς ἀρχαίας τέχνης καί φιλολογίας.

Χαρακτηριστικά

Φλαμανδική καί
Ιταλική ἀναγέννηση

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

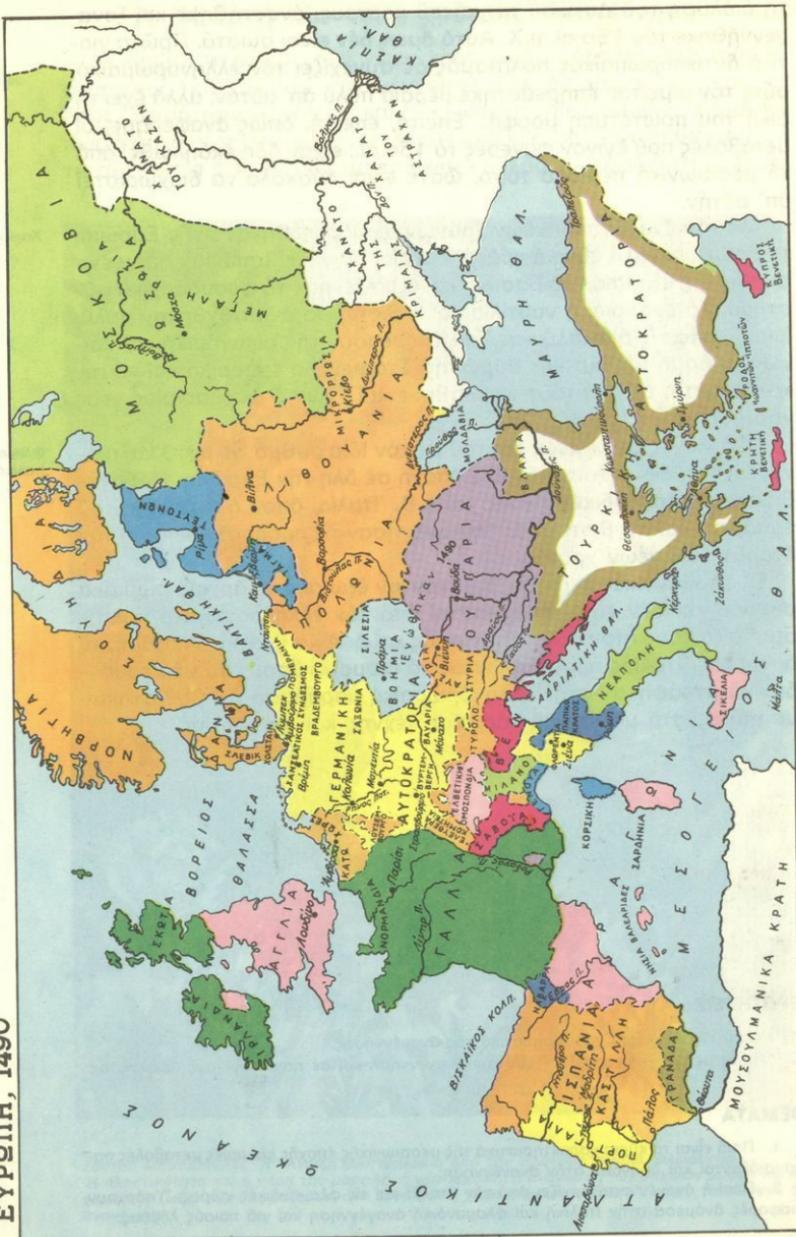
1. Ὁρισμός καί κύρια χαρακτηριστικά τῆς ἀναγέννησης.
2. Ποιές μεταβολές χαρακτηρίζουν τήν ἀναγέννηση καί σέ ποιούς λόγους ὄφειλονται;

ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποιά είναι τά κύρια χαρακτηριστικά τῆς μεσαιωνικής ἐποχῆς καί ποιές μεταβολές παρουσιάζονται καί δόηγονται στήν ἀναγέννηση;
2. Γιατί ἡ ἀναγέννηση ἀρχίζει ἀπό τήν Ἰταλία καί τίς φλαμανδικές χῶρες; Ὑπάρχουν διαφορές ἀνάμεσα στήν Ιταλική καί φλαμανδική ἀναγέννηση καί γιά ποιούς λόγους;

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΙΔΕΟ

ΕΥΡΩΠΗ, 1490

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ

Μετά τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ὀλοκληρώθηκε σχεδόν ἡ κυριαρχία τῶν Τούρκων στά Βαλκάνια καὶ τῇ Μ. Ἀσίᾳ. Οἱ τάσεις τους γιά ἀκόμα μεγαλύτερη ἐπέκταση δημιουργοῦσαν ἀμεσοκίνδυνο γιά τῇ δυτική Εὐρώπῃ. Οἱ προσπάθειες ὅμως τῶν παπῶν, πού τούς παρακινοῦσαν καὶ οἱ "Ἑλληνες λόγιοι, ὅπως ὁ Βησσαρίων, ὁ Ἰανός Λάσκαρης καὶ ἄλλοι, νά ὁργανώσουν σταυροφορίες ἐναντίον τῶν Τούρκων, οὐσιαστικά ἀπέτυχαν. Οἱ λαοί δέν ἔδειξαν τὴν παλιὰ προθυμίαν καὶ οἱ ἀρχηγοί τῶν κρατῶν ἀπασχολημένοι μὲ τά δικά τους προβλήματα δέν κινήθηκαν. Πολλοί πίστευαν πώς ἡ τουρκική ἐπέκταση στήν ἀνατολική Μεσόγειο θά ἔπρεπε νά ἐνδιαφέρει ἀποκλειστικά τή Βενετία, τή Γένουα καὶ τίς ἄλλες ναυτικές πόλεις τῆς Ἰταλίας, πού εἶχαν ἐκεῖ συμφέροντα. Αὐτή ἡ ἀδιαφορία καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς Εὐρώπης νά ἀντιδράσει ἔδωσε τήν εὐκαιρία στούς Τούρκους νά ἐπεκτείνουν καὶ νά ἔδραιώσουν τό κράτος τους.

Ἡ Εὐρώπη στά μέσα τοῦ 15ου αἰ. παρουσίαζε περίπου τήν παρακάτω είκόνα ἀπό δυτικά πρός ἀνατολικά: Στήν Ἰσπανία ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα πολεμοῦσαν τούς "Ἄραβες, Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία μόλις τελείωναν τόν 100ετή πόλεμο (1337 — 1453). Στήν Ἀγγλία, ἀμέσως μετά, ἀρχισε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος τῶν Δύο Ρόδων ἀνάμεσα στίς οἰκογένειες "Yόρκ καὶ Λάγκαστερ, πού διεκδικοῦσαν τόν ἀγγλικό θρόνο (1455 — 1482). Στή Γερμανία, ὅπου ἡ αὐτοκρατορική ἔξουσία εἶχε ἔξασθενήσει, οἱ ἡγεμόνες πολεμοῦσαν συχνά μεταξύ τους. Ἀπό τόν 140 αἰ. ἐπικράτησε ἡ συνήθεια νά ἐκλέγουν οἱ Γερμανοί ἡγεμόνες πού εἶχαν αὐτό τό δικαίωμα (οἱ ἐκλέκτορες) τόν αὐτοκράτορα ἀπό τήν οἰκογένεια τῶν Ἀψβούργων, δηλαδή τῶν ἡγεμόνων τῆς Αὐστρίας. Οἱ σκανδιναβικές χώρες ἦταν ἐνωμένες σέ δύοσπονδία, ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ Δανία. Στήν ἀνατολική Εὐρώπη ὑπῆρχαν τά μεγάλα φεουδαρχικά κράτη τῆς Ούγγαριας καὶ τῆς Πολωνίας. Στήν εὐρωπαϊκή Ρωσία, μέ κέντρο τή Μόσχα, ιδρύθηκε αύτή τήν ἐποχή τό ρωσικό κράτος πού εἶχε μεσαιωνική φεουδαρχική ὀργάνωση καὶ ἀσιατικό χαρακτήρα. Πιό πέρα κυριαρχοῦσαν τουρκικές καὶ μογγολικές φυλές.

Ἡ Ιταλική χερσόνησος κατά τά μέσα τοῦ 15ου αἰώνα

Μετά τόν πόλεμο τῆς περιβολῆς (1076 — 1250) ἀνάμεσα στόν πάπα καὶ στόν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, δὲ δεύτερος ἔχασε τίς Ιταλικές χώρες. "Ετοι στήν Ιταλική χερσόνησο διαμορφώθηκαν πολλά μικρά ἀνεξάρτητα κράτη. Κατά τά μέσα τοῦ 15ου αἰ. ἡ Ιταλία εἶχε τήν παρακάτω μορφή: Στό Ν. μέρος ὑπῆρχε τό κράτος τῆς Νεάπολης καὶ τῆς Σικελίας, πού τελικά ἐνώθηκαν μέ τίς κτήσεις τοῦ

Τουρκική ἔξαπλωση.
Ἀποτυχία
ὅργανωσης
σταυροφοριῶν

Ἡ Εὐρώπη στά μέσα τοῦ 15ου αἰ.

Κράτη τῆς Ιταλίας

Ε Λ Β E T I A

Τ Y R O L O

K A R P I N G I A

Ο U Γ Γ A R I A

Φερδινάνδου της Ισπανίας· στό κέντρο ἦταν τό παπικό κράτος, πού δό σχηματισμός του ἔκανε τόν πάπα, όχι μόνο θρησκευτικό ἀρχηγό τῆς Εύρωπης, ἀλλά καὶ κοσμικό ἡγεμόνα τῆς Ιταλίας, καὶ τόν ἀνέμειξε στίς πολιτικές καὶ διπλωματικές ἀντιθέσεις τῆς ἐποχῆς· στό βόρειο μέρος οἱ ιταλικές πόλεις, μετά τήν ἀπομάκρυνση τοῦ αὐτοκράτορα, ἔγιναν ἀνεξάρτητες δημοκρατίες, πού τίς ἔξασθενοῦσαν ὅμως οἱ πόλεμοι καὶ οἱ ἀδιάκοπες ἑσωτερικές ἔριδες. Κατά τόν 15ο αἰ. οἱ οἰκονομικά ισχυρότερες, ὅπως τό Μιλάνο, ἡ Βενετία, ἡ Φλωρεντία, ἡ Σιένα, ἡ Γένουα, κατέλαβαν τίς γύρω περιοχές καὶ ὕδρυσαν μικρά ἀνεξάρτητα κράτη.

Γιά τούς πολέμους μεταξύ τους, χρησιμοποιοῦσαν μισθοφορικά στρατεύματα, πού τά δργάνωναν καὶ τά διοικοῦσαν οἱ κοντοττιέροι (contottieri), δηλαδή τυχοδιῶκτες ἀρχηγοί μισθοφόρων. Σέ μερικά ἀπό τά ιταλικά αὐτά κράτη οἱ ἀρχηγοί τῶν μισθοφόρων ἐπωφελήθηκαν καὶ κατέλαβαν τήν ἔξουσία. Σέ ἄλλα κυριάρχησαν οἱ πιό πλούσιες ἀστικές οἰκογένειες καὶ ἄλλαξαν τό πολίτευμα σέ ὀλιγαρχικό. "Ἐτσι κυβέρνησαν π.χ. τή Φλωρεντία οἱ Μέδικοι, τό Μιλάνο οι Βισκόντι καὶ ἀργότερα ὁ ἀρχηγός τῶν μισθοφόρων Φραγκίσκος Σφόρτσα. Στό βενετικό κράτος, πού ἦταν τό μεγαλύτερο καὶ ισχυρότερο καὶ εἶχε κτήσεις καὶ ἔξω ἀπό τήν Ιταλία, τήν ἀνώτατη ἔξουσία εἶχε τό **Μεγάλο Συμβούλιο**, ὅπου ἀπό τό τέλος τοῦ 13ου αἰ. ἐπαιροῦνταν μέρος οἱ ισχυρότερες καὶ πλουσιότερες οἰκογένειες. Αύτό διάλεγε κάθε χρόνο διάφορες ἐπιτροπές, πού ἀσκοῦσαν τήν ἔξουσία. 'Η πιό σημαντική ἦταν τό **Συμβούλιο τῶν Δέκα**. 'Ο δόγης ἦταν αἰρετός καὶ ισόβιος, ἀλλά εἶχε περιορισμένα δικαιώματα.

Παρά τίς ἑσωτερικές ἔριδες καὶ τούς ἀτέλειωτους πολέμους τά κράτη τῆς Ιταλίας ἔγιναν τά σπουδαιότερα κέντρα πολιτισμοῦ κατά τόν 15ο καὶ 16ο αἰ. μ.Χ. Τά αἴτια είναι πολλά: 'Η μεγάλη ἐμπορική κίνηση ἔξι αἰτίας τῆς γεωγραφικῆς τους θέσης· 'Η κοινωνική καὶ πολιτική ἐπικράτηση τῶν ἀστῶν· 'Η ρωμαϊκή παράδοση, πού δέν ἔσβησε ποτέ στήν Ιταλία· 'Η ἀμεση ἐπαφή μέ τό βυζαντινό καὶ ἀραβικό πολιτισμό· ἀκόμα καὶ 'Η διαίρεση σέ μικρά κράτη – πόλεις βοήθησε, γιατί οι ἡγεμόνες φιλοδοξοῦσαν νά στολίσουν δό καθένας τό δικό τους κράτος μέ σπουδαῖα καλλιτεχνικά ἔργα καὶ νά τό κάνουν κέντρο τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

Οι ιταλικές πόλεις-κράτη

Ο δόγης Lorendano

Αἵτια ἀκμῆς τῶν ιταλικῶν πόλεων

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά είναι τά σπουδαιότερα ιταλικά κράτη; Πώς δργανώθηκαν καὶ τί ρόλο ἔπαιξαν οἱ πόλεις – κράτη τῆς Β. Ιταλίας; Ποιά είναι τά σπουδαιότερα πολιτιστικά κέντρα τῆς Ιταλίας καὶ γιά ποιό λόγο;

ΘΕΜΑΤΑ

- Κοινά σημεία καὶ διαφορές μέ τίς ἀρχαίες πόλεις – κράτη.

Οίκονομικές καί κοινωνικές μεταβολές στήν Εύρωπη τό 15ο αι. Ἀνάπτυξη ἐμπορίου. Ἐμπορικοί δρόμοι. Κέντρα.

Ἀκμή ἐμπορίου

Τό ἐμπόριο καί ἡ ναυτιλία, πού εἶχε ἀρχίσει ν' ἀναπτύσσεται, ὅπως ἔχομε ἀναφέρει, ἀπό τή δεύτερη μεσαιωνική περίοδο, ἔφτασε σέ μεγάλη ἀκμή μέ τήν ἀναγέννησην. Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 15ου αι. τελειοποιήθηκαν τά καράβια καί ἔξελίχτηκε ἡ ναυτική τέχνη. Οι Βενετοί μετέφεραν ἀπό τή Βηρυττό καί τήν Ἀλεξάνδρεια τά πλούτη τῆς Ἀνατολῆς. Οι Γενουάτες ταξίδευαν στόν Εὔεινο Πόντο, τή Δ. Μεσόγειο, περνοῦσαν τό Γιβραλτάρ καί ἔφταναν ώς τήν Ἀγγλία καί τίς χῶρες τῆς Βαλτικῆς.

Ἐμπορικοί δρόμοι.
Πόλεις.

Ἄπο τά Ἰταλικά λιμάνια ξεκινοῦσαν οἱ δρόμοι για τή Γαλλία καί τίς γερμανικές χῶρες καί οἱ πόλεις, ἀπ' ὅπου περνοῦσαν τά καραβάνια ἢ γίνονταν ἐμποροπανηγύρεις, ἔξελίχτηκαν σέ μεγάλα κέντρα. Τέτοιες ἦταν π.χ. στή Β. Ἰταλία τό Μιλάνο, ἡ Βολωνία, ἡ Βερώνα, ἡ Πάδουα καί ἰδιαίτερα ἡ Φλωρεντία· στή Γαλλία οἱ πόλεις κοντά στά μεγάλα ποτάμια Ροδανό, Μάρνη, Σηκουάνα καί ἰδιαίτερα τό Παρίσι· στή Γερμανία τό Στρασβούργο, ἡ Κολωνία, βορειότερα οι φλαμανδικές πόλεις "Υπρ (Ypres), Μπρύγκ (Bruges), Γκέντ (Ghent)"; στή Βαλτική τό Ἀμβούργο, ἡ Λύμπεκ (Lübeck), ἡ Βρέμη, πού ἐμπορεύονταν ψάρια καί πρώτες ψλές ἀπό τή Γερμανία, τίς βαλτικές χῶρες καί τή Ρωσία.

Ἀνάπτυξη τῆς βιοτεχνίας

Ἀνάπτυξη
βιοτεχνίας.
Κοινωνικές
συνέπειες

Τήν πρόοδο τοῦ ἐμπορίου συνόδεψε καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς βιοτεχνίας, ἰδιαίτερα τῶν ὑφασμάτων, ἄλλα καί ἄλλων εἰδῶν. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀνάπτυξης αὐτῆς ἦταν. ἡ αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπαγγελματιῶν – βιοτεχνῶν, ἡ δόλο καί μεγαλύτερη ζήτηση ἐργατικῶν χεριών καί ἡ ἐπαγγελματική διαφοροποίηση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων. Ἄλλα καί γιά τούς ἀγρότες δημιούργησε ἡ βιοτεχνία μιά οικονομική διέξοδο καί καλυτέρεψε τίς συνθήκες τῆς ζωῆς τους, ἐπειδή μποροῦσαν νά ξαίνουν, νά γνέθουν ἢ νά ύφαίνουν στά σπίτια τους

Ο "Άγιος Ιωσήφ ξυλουργός" (μέρος από μενάλη σύνθετη δημιαστού μεγάλου Φλαμανδού ζωγράφου του 15ου αι. Νέα Υόρκη). Θαυμάσιοι σχεδιαστές, έπρεσασμένοι όπό τη μεσαιωνική μικρογραφία, οι Φλαμανδοί καλλιτέχνες έμπνευνται όπό την πραγματικότητα και την άποδιόν μέ θαυμαστή δικρίβεια.

"Έδω έχουμε τό έργαστροι και τά έργαλεια ένος ξυλουργού του 15ου αι. Άπο τό δνοιχτό παρόθυρο φαίνεται ή πλατεία και τά σπίτια της πόλης, σχεδιασμένα μέ κάθε λεπτομέρεια.

καί νά έχουν έτσι κάποιο πρόσθετο είσοδόμα.

Τήν ίδια έποχή καί γιά τούς Γερμανούς λόγους καλυτέρεψε καί ή κοινωνική θέση τῶν γεωργῶν· ή αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ στήν Υ-

παιθρο καί ή σημασία πού πήρε τό νόμισμα γιά τίς συναλλαγές, έκανε τούς φεουδάρχες πού εἶχαν άνάγκη από ρευστό χρήμα, πιό έλαστικούς· οι χωρικοί έξαγόραζαν περισσότερα δικαιώματα, τίς άγγαρεις, κάποτε καί τήν έλευθερία τους. "Ετσι πολλοί έφευγαν από τά φέουδα καί πήγαιναν νά έγκατασταθοῦν στίς πόλεις, όπου εἶχαν τώρα τήν δυνατότητα νά ζήσουν άσκωντας κάποιο έπαγγελμα.

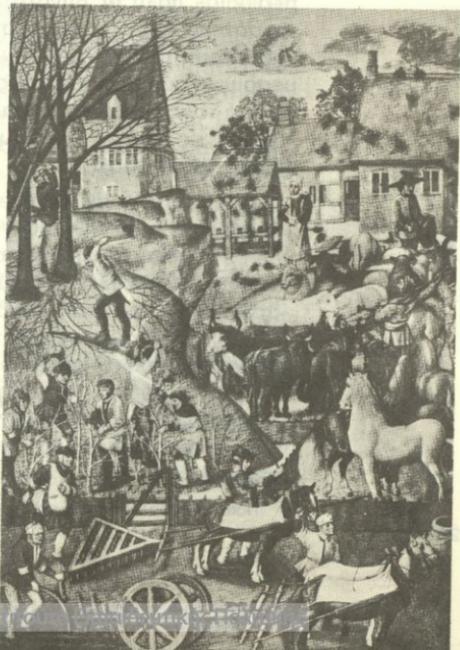
Άναπτυξη τῆς γεωργίας καί κτηνοτροφίας

Η τεχνική τῆς καλλιέργειας δέν τελειοποιήθηκε μέ τήν άναγέννηση, άλλα ή μεγαλύτερη ζήτηση γεωργικῶν προϊόντων γιά τή διατροφή τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων έγινε αφορμή νά καλυτερέψει καί νά αύξησει ή παραγωγή καί νά είσαχθοῦν στήν Εύρωπη νέα εῖδος: τό ρύζι από τήν Ισπανία πέρασε στή Β. Ιταλία· άρχισε νά καλλιεργεῖται τό καλαμπόκι καί διάφορα νέα εῖδοι λαχανικῶν: αύξηθηκε ή παραγωγή κρασιοῦ. Μετά τίς άνακαλύψεις έγιναν γνωστά στήν Εύρωπη ή πατάτα καί δικανός.

Η ζήτηση μαλλιοῦ γιά τή βιοτεχνία τῶν ύφασμάτων έδωσε αφορμή ν αναπτυχθεῖ παράλληλα καί ή κτηνοτροφία, ίδιαίτερα στήν Αγγλία καί στήν Ισπανία.

Γεωργική ζωή καί γεωργικές έργαστες (Φλαμανδική μικρογραφία του 15ου αι.)

Σημασία νομίσματος

Γενικές οικονομικές μεταβολές στήν Εύρωπη

Γενικές οικονομικές
μεταβολές

Μέ τήν άνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας ἔγιναν πολλά τεχνικά ἔργα, ιδίως συγκοινωνιακά, πού ἄλλαξαν τήν ὅψη τῆς Εύρωπης· οἱ παλιοί ρωμαϊκοί δρόμοι ἀνοίχτηκαν ξανά, χαράχτηκαν καινούριοι, στήθηκαν γεφύρια. Πολλά κράτη ἔκαναν μεταξύ τους συμφωνίες, γιά νά προστατέψουν τούς ἐμπόρους καὶ τά ἐμπορεύματά τους, καὶ ἔτσι ἄρχισε νά διαμορφώνεται τό διεθνές δίκαιο.

Οἱ συναλλαγές ἔπαιρναν ἔνα χαρακτήρα ὅλο καὶ πιὸ πολύπλοκο· ὑπογράφονταν συμβόλαια, γίνονταν δάνεια, ίδρυθηκαν οἱ πρώτες τράπεζες. Τό χρυσό καὶ ἀσημένιο νόμισμα ἔγινε βασικό μέσο συναλλαγῆς καὶ χρειάζονταν μεγάλες ποσότητες ἀπό αὐτά τά μέταλλα γιά νά κόβεται νόμισμα. Στό 15ο αἰ. ἡ ἀνάγκη γιά πολύτιμα μέταλλα στάθηκε ἔνα ἀπό τά κυριότερα κίνητρα γιά τά ταξίδια τῶν ἀνακαλύψεων.

Οἱ ἐμποροι μέ τή δράση τους συγκέντρωσαν στά χέρια τους μεγάλα χρηματικά ἀποθέματα. "Ἔτσι σχηματίστηκε τό ἀπόθεμα πού δονομάζομε χρηματικό κεφάλαιο. Οἱ μεγαλοκεφαλαιοῦχοι ἔπαιπαν ν' ἀσχολοῦνται μέ τό ἐμπόριο καὶ στράφηκαν στίς τραπεζικές ἐπιχειρήσεις. Τέτοιοι παλιοί ἐμποροι καὶ ὑστερα μεγαλοτραπεζίτες στάθηκαν οἱ Μέδικοι στή Φλωρεντία καὶ οἱ Φοῦγγερ (Fugger) στήν Αὔγουστα (Augsburg) τῆς Γερμανίας, πού εἶχαν ὑποκαταστήματα σ' ὅλη τήν Εύρωπη καὶ διέθεταν τόσο κολοσσιαῖα ποσά, ὥστε νά δανείζουν τούς βασιλεῖς, τόν πάπα καὶ τόν αὐτοκράτορα.

Τό μεγάλο κεφάλαιο, πού χρηματοδοτοῦσε τούς βιοτεχνες, καὶ ὅλο καὶ αὐξανόμενη ζήτηση βιοτεχνικῶν προϊόντων ἀχρήστεψε ἡ περιόριση πολύ τίς δυνατότητες τῶν μεσαιωνικῶν συντεχνιῶν. Περισσότερο διατηρήθηκαν στήν Ἀγγλία καὶ στή Φλάνδρα. Μέ τήν κατάργηση τῶν συντεχνιῶν οἱ τεχνίτες ἀπελευθερώθηκαν ἀπό τούς μεσαιωνικούς περιορισμούς, ἀλλά ἄρχισαν νά ἔχαρτωνται οἰκονομικά ἀπό τούς μεγάλους κεφαλαιούχους, οἱ ὅποιοι ἔδιναν τίς παραγγελίες καὶ τίς πρώτες ὕλες. Αύτοί τώρα κανόνιζαν τό ὑψος τῆς παραγωγῆς καὶ τίς τιμές.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιές οικονομικές μεταβολές διαπιστώνομε κατά τόν 15ο αἰ. μ.Χ. καὶ σέ ποιούς λόγους ὄφείλονται;

ΘΕΜΑΤΑ

- Ποιές μεταβολές ἔφερε στήν Εύρωπη ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

'Άλλαγή τῆς νοοτροπίας καί τῶν Ἰδανικῶν τῆς ζωῆς μέ τὴν ἀναγέννηση

'Αναφέραμε ώς ἔνα ἀπό τά χαρακτηριστικά τῆς ζωῆς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἀνθρώπου πώς ἦταν ὑποταγμένος σὲ διάφορες κοινωνικές ἢ ἐπαγγελματικές ὅμαδες καί ἡ συμπεριφορά του ἦταν ἀνάλογη μὲ τὴν τάξη, ὅπου ἀνήκε. Μὲ τὴν ἀναγέννηση τά φράγματα ἄρχισαν νά πέφτουν. Τό ἐμπόριο καί ἡ ναυτιλία ἔδιναν τῇ δυνατότητα νά καλυτέρεψουν τὴν τύχη τους οἱ ἀποφασιστικοί, οἱ τολμηροί, οἱ ἰκανοί ἢ οἱ ἐπιτήδειοι.

Τά μεσαιωνικά Ἰδανικά ξέπεσαν καί ἄρχισε μιά τάση γιά ἀνεξαρτησία, ἰδιαίτερα στὶς πόλεις τῆς Ἰταλίας. Τό ἀπομο ἔτεινε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τούς περιορισμούς τῆς ὅμαδας, νά μορφωθεῖ καί νά χαρεῖ τή ζωή. 'Ο μεσαιωνικός ἵπποτης ἢ ὁ εὐλαβικός προσκυνητής δέν ἦταν πιά ὁ Ἰδανικός τύπος. 'Ο ἀνθρωπος τῆς ἀναγέννησης λαχταροῦσε νά γευτεῖ τίς χαρές τῆς ζωῆς, νά ταξιδέψει, νά γνωρίσει τὸν γήινο κόσμο, πού μόλις τώρα ἀνακάλυψε τὴν δύμορφιά του.

Στροφή στά ἀρχαῖα γράμματα. 'Ο ἀνθρωπισμός στήν Ἰταλία.

Οἱ χαρούμενοι καί γεμάτοι ζωτικότητα ἀστοί τῶν Ἰταλικῶν πόλεων διψοῦσαν γιά μόρφωση. "Άλλωστε ἡ μόρφωση, ἡ περιουσία καί οἱ ἰκανότητες ὅριζαν στά νέα ἀστικά κέντρα τὴν κοινωνική θέση καί δχι ἡ καταγωγή, ὅπως στὴ μεσαιωνική ἀγροτική κοινωνία. 'Αλλά δέν ἱκανοποιοῦσε τούς ἀστούς οὔτε ἀνταποκρινόταν στὶς ἀπαιτήσεις καί τίς συνθῆκες τῆς ζωῆς τους ἡ θεολογική καί δογματική διδασκαλία τῶν μεσαιωνικῶν πανεπιστημίων. 'Αναζητώντας κάτι πού νά ἐκφράζει καλύτερα τὶς νέες ίδεις καί τὰ καινούρια τους Ἰδανικά στράφηκαν πρός τὸν ἀρχαῖο ρωμαϊκό πολιτισμό, πού τώρα τὸν αἰσθάνονταν σάν δικό τους προγονικό πολιτισμό. "Αρχισαν νά μελετοῦν τὴν ἀρχαῖα ρωμαϊκή φιλολογία, ὕστερα καί τὴν Ἑλληνική. 'Η μελέτη αὐτή τούς στάθηκε ἀληθινή ἀποκάλυψη. "Οχι γιατί ἦταν ἄγνωστα ὡς τότε τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ἀλλά γιατί γιά πρώτη φορά τὰ πλησίαζαν μέ μιά ἀνανεωμένη αἴσθηση: χαίρονταν τὴν ἐλεύθερη σκέψη, τὴν ἀγάπη στὸν ἀνθρώπο, τὴν αἰσιόδοξη πίστη καί τὴν ἐμπιστούνη στή ζωή. 'Ο ἀνθρουσιασμός γιά τὰ ἀρχαῖα γράμματα πῆρε τὴ μορφή λατρείας. Διακήρυξαν δτὶ μόνο αὐτές οἱ σπουδέες (γι' αὐτό καί τίς ὀνόμασαν ἀνθρωπιστικές) θά μποροῦσαν νά πλάσουν τούς ἐλεύθερους, δυνατούς καί αἰσιόδοξους ἀνθρώπους, πού ἡ ἀναγέννηση δραματίζόταν. 'Από τότε στὰ ἀνθρωπιστικά Ἰδανικά στρίχητο ἡ εύρωπαική παιδεία καί δι, τι καλύτερο ἔδωσε δε εύρωπαικός πολιτισμός.

'Άλλαγή νοοτροπίας μέ τὴν ἀναγέννηση.

Άνθρωπιστική μόρφωση

Η Φλωρεντία κέντρο
των άνθρωπιστικών
σπουδών

Πετράρχης

“Ελληνες λόγιοι
στήν Ιταλία

Πλατωνικές
Σπουδές

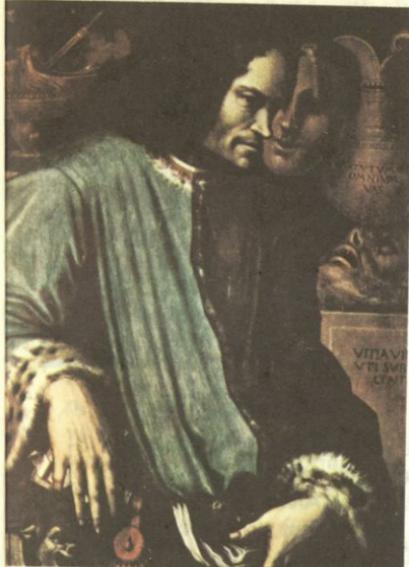
‘Η άνθρωπιστική κίνηση őρχισε στή Φλωρεντία, πού στάθηκε τό μεγαλύτερο καλλιτεχνικό καί πνευματικό κέντρο τῆς άναγέννησης. Πρώτος άνθρωπιστής δι μεγάλος ποιητής **Πετράρχης** (Petrarca, 1304 – 1374) μελέτησε μέ πάθος τή λατινική φιλολογία καί ὄργανωσε μιά μεγάλη κίνηση γιά τή συγκέντρωση καί ἀντιγραφή τῶν ἀρχαίων χειρογράφων. ‘Ο Πετράρχης θαύμαζε τήν ἀρχαία ἑλληνική φιλολογία καί εἶχε μεγάλο καημό πού δέν ἤξερε ἑλληνικά, γιά νά μελετήσει τά ἀρχαῖα κείμενα στό πρωτότυπο. “Ολοὶ ζητοῦσαν δασκάλους νά μάθουν ἑλληνικά. Οι πρώτοι πού τά δίδαξαν στούς ίταλούς λόγιους ἦταν διάφοροι ἑλληνικῆς καταγωγῆς κάτοικοι τῆς Κάτω Ιταλίας, όπου ἀκόμα καί σήμερα (συγκινητικό λείψανο ἀπό τίς ἀρχαῖες ἑλληνικές ἀποικίες καί τίς νεώτερες μεταναστεύσεις) μιλιέται παρεφθαρμένη ἔστω, ή ἑλληνική γλώσσα.

‘Από τά μέσα τοῦ 15ου αι. μ.Χ. οι ἀνθρωπιστές τῆς Ιταλίας εἶχαν τήν τύχη νά ἀκούσουν τήν ἑλληνική γλώσσα νά διδάσκεται καί τά ἀρχαῖα κείμενα νά ἐρμηνεύονται ἀπό τούς πού μεγάλους σοφούς τῆς ἐποχῆς. Τήν ὥρα πού δι τουρκικός κίνδυνος διαγραφόταν πάνω ἀπό τή βυζαντινή αὐτοκρατορία, μέ τήν εύκαιρια τῆς συνδόσου τῆς Φλωρεντίας (1439), ἔφασε ἐκεῖ δι αὐτοκράτορας Ἰωάννης Η’ δ Παλαιολόγος μαζί μέ τόν πατριάρχη καί πολλούς λόγιους καί κληρικούς, δι ποιό ἐκλεκτό διέθετε ἐκείνη τήν ἐποχή τό Βυζάντιο. ‘Ανάμεσά τους ἦταν δ Γεώργιος Σχολάριος (δ ἐπειτα πατριάρχης Γεννάδιος), δ Μάρκος δ Εὐγενικός ἐπίσκοπος Ἐφέσου (ἀρχηγός τῶν ἀνθενωτικῶν ἀργότερα), δ ἐπίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων καί πρό παντός δ μεγάλος φιλόσοφος **Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων**, κορυφαϊος μελετητής καί ἐρμηνευτής τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Στά περιθώρια τῶν ἀτέλειωτων δογματικῶν συζητήσεων οι **Μέδικοι** καί οι ἄλλοι ἀνθρωπιστές τῆς Φλωρεντίας ὅργάνωσαν διαλέξεις καί μαθήματα τοῦ Πλήθωνος. ‘Η διδάσκαλία του ξεσήκωσε θύελλα ἐνθουσιασμοῦ γιά τήν πλατωνική φιλοσοφία. ‘Ο **Μαρσίλιο Φιτσίνο** καί ἄλλοι φίλοι του ἰδρυσαν στή Φλωρεντία τήν Πλατωνική Ἀκαδημία, ἔνα κέντρο πλατωνικῶν σπουδῶν, καί τό παράδειγμά τους ἀκολούθησαν καί ἄλλες ιταλικές πόλεις. Οι λόγιοι χωρίστηκαν σέ ὅπαδούς τοῦ Πλάτωνος (ὅλοι οι φίλοι καί ὅπαδοί τού ἀνθρωπισμοῦ) καί σέ ὅπαδούς τοῦ Ἀριστοτέλη, πού Ἠταν οι ποιό συντηρητικοί, δσοι ἀκολουθούσαν τή σχολαστική παράδοση τῶν πανεπιστημίων. ‘Η πλατωνική — καλύτερα νεοπλατωνική — φιλοσοφία διαδόθηκε πάρα πολύ στήν Ιταλία καί ἔγινε ἔνα είδος θρησκείας.

Καί πρίν, ἀλλά ποιό πολύ μετά τήν ὄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης, οι μεγαλύτεροι λόγιοι τοῦ Βυζαντίου κατέφυγαν καί ἐγκαταστάθηκαν στήν Ιταλία, όπου δίδαξαν τήν ἀρχαία ἑλληνική γλώσσα καί φιλολογία. Πάρα πολλοί, ὅπως δ **Μανουήλ Χρυσολωράς**, δ **Ιωάννης Αργυρόπουλος**, δ **Κων/νος καί Ιωάννης Λάσκαρης** δίδαξαν σέ ιταλικά πανεπιστήμια, ἀλλά καί σέ ἄλλες εύρωπαικές χώρες καί συνέβαλαν

στήν πρόοδο τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, στή συγκέντρωση ἀρχαίων χειρογράφων γιά τίς ίταλικές βιβλιοθήκες, στήν ἔκδοση τῶν ἀρχαίων κειμένων. Ο Κρητικός λόγιος **Μάρκος Μουσούρος** ἐπιμέληθηκε τήν πρώτη ἔκδοση ἀρχαίων συγγραφέων στό μεγάλο τυπογραφεῖο τοῦ "Ἀλδου Μανούτιου, στή Βενετία.

Ξέχωριστή Θέση ἀνάμεσα υ' αὐτούς τούς "Ελληνες εἶχε ὁ ἐπίσκοπος Νικαίας Βησσαρίων, πού στή Φλωρεντία ὑποστήριξε τήν ἔνωση τῶν ἑκκλησιῶν. Ή ἀντίδραση τῶν ἀνθενωτικῶν τόν ἀνάγκασε νά φύγει ἀπό τό Βυζάντιο καί νά ἔγκατασταθεῖ στήν Ιταλία, δησού διάπασι τόν εἶχε κάνει τιμητικά καρδινάλιο. Εἶχε μεγάλο κύρος στήν καθολική ἐκκλησία. Τό σπίτι του, κοντά στή Ρώμη, εἶχε γίνει τό κέντρο τῶν ἀνθρωπιστῶν καί τό καταφύγιο δλων τῶν Ἐλλήνων προσφύγων. Αφιέρωσε τή ζωή του στής ἀνθρωπιστικές σπουδές καί στήν προσπάθεια νά δργανώσει μιά σταυροφορία γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Βυζαντίου κράτους. Μετά τό θάνατό του κληροδότησε τή μεγάλη βιβλιοθήκη του, μέ πλῆθος ἀπό χειρόγραφα ἀρχαίων συγγραφέων, στή Βενετία καί ἡ προσφορά αὐτή ἔγινε νά βάση γιά τήν δργάνωση τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης.

Από τόν 16ο αι. τό κέντρο τῆς καλλιτεχνικῆς καί πνευματικῆς κίνησης μεταφέρθηκε στή Ρώμη, πρωτεύουσα τοῦ παπικοῦ κράτους. Οι πάπες, ίδιως ὁ **Ιούλιος Β'** καί ὁ **Λέων Ι'** δ. Μέδικος, ὑποστήριξαν τά γράμματα καί τίς τέχνες, ἔχτισαν μεγάλα οἰκοδομήματα καί τά στόλισαν μέ ἔργα τῶν πιό μεγάλων καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, συγκέντρωσαν πολλά ἀρχαῖα χειρόγραφα καί ἔδρυσαν μεγάλες βιβλιοθήκες καί μουσεῖα. Ή ρωμαιϊκή ἐκκλησία πήρε τήν ἐποχή αὐτή ἔνα πιό κοσμικό καί λιγότερο δογματικό χαρακτήρα.

Βησσαρίων

Λαυρέντιος Μέδικος (πίνακας τοῦ Γ. Βαζάρι, πού ἔγραψε βιογραφίες τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν τῆς ἀναγέννησης. Φλωρεντία). Τό πορτράιτο εἶναι μεταγενέστερο καί ὡς ἔνα σημεῖο πρωτοποιεῖ καί ἔξιδανικεύει τή μορφή τοῦ Λαυρέντιου Μέδικου, πού στάθηκε διά μεγάλος προστάτης τῶν γραμμάτων καί τῶν τεχνῶν στή Φλωρεντία.

Τίνοις κράτους. Μετά τό θάνατό του κληροδότησε τή μεγάλη βιβλιοθήκη του, μέ πλῆθος ἀπό χειρόγραφα ἀρχαίων συγγραφέων, στή Βενετία καί ἡ προσφορά αὐτή ἔγινε νά βάση γιά τήν δργάνωση τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης.

Από τόν 16ο αι. τό κέντρο τῆς καλλιτεχνικῆς καί πνευματικῆς κίνησης μεταφέρθηκε στή Ρώμη, πρωτεύουσα τοῦ παπικοῦ κράτους. Οι πάπες, ίδιως ὁ **Ιούλιος Β'** καί ὁ **Λέων Ι'** δ. Μέδικος, ὑποστήριξαν τά γράμματα καί τίς τέχνες, ἔχτισαν μεγάλα οἰκοδομήματα καί τά στόλισαν μέ ἔργα τῶν πιό μεγάλων καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, συγκέντρωσαν πολλά ἀρχαῖα χειρόγραφα καί ἔδρυσαν μεγάλες βιβλιοθήκες καί μουσεῖα. Ή ρωμαιϊκή ἐκκλησία πήρε τήν ἐποχή αὐτή ἔνα πιό κοσμικό καί λιγότερο δογματικό χαρακτήρα.

Η ἀνθρωπιστική κίνηση στήν ύπόλοιπη Εύρωπη

Στό τέλος τοῦ 15ου καί στής ἀρχές τοῦ 16ου αιώνα ή ἀνθρωπι-

·Ο ανθρωπισμός
στήν Εύρώπη

στική κίνηση ξεπέρασε τά σύνορά της Ιταλίας. Μεγάλοι άνθρωποι στάθηκαν στή Γαλλία ό Γουλιέλμος Μπυντέ (Budé) πού μελέτησε καί έξέδωκε πολλά άρχαια κείμενα στήν Άγγλια ό Θωμᾶς Μώρ (More), νομικός καί άνθρωποιστής, πού έγραψε, έπειρεασμένος από τίς πλατωνικές θεωρίες, τήν «Ούτοπία», διόπου παρουσιάζει μιά ιδανική πολιτεία καί σατυρίζει μέ λεπτότητα τίς κακίες καί τά έλαττώματα τῶν άνθρωπων στήν Όλλανδία ό Έρασμος (Desiderius, Erasmus) ένας από τούς μεγαλύτερους άνθρωποιστής τής Εύρώπης. Μετέφρασε τήν «Αγιά Γραφή καί έγραψε τό έργο «Μωρίας έγκώμιο», διόπου σατυρίζει τή σχολαστική μεσαιωνική σοφία. Οι μελέτες καί έκδόσεις του έπιπρέασαν όλη τήν Εύρώπη. "Άλλοι μεγάλοι άνθρωποιστές ήταν στή Γερμανία ό Φίλιππος Μελάγχθων, (Melanchthon), φίλος τοῦ Λουθήρου, καί ό Ιω. Ρώϊχλιν (Reuchlin).

·Ο Έρασμος (χαλκογραφία τοῦ A. Dürer).

δω δωρεάν
δωρεάν δωρεάν

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά τής ζωῆς τοῦ μεσαιωνικού άνθρωπου;
- Ποιά είναι ή νοοτροπία καί πώς αισθάνεται καί σκέπτεται δ άνθρωπος τής άναγέννησης; Σέ τί οφείλεται ή άλλαγή τής νοοτροπίας καί ποιός είναι δ τύπος άνθρωπου πού θαυμάζει ή έποχη αυτή;
- Τί σημαίνει «άνθρωπισμός» καί γιατί ή κίνηση άρχισε από τήν Ιταλία; Ποιά είναι τά σπουδαιότερα κέντρα άνθρωπισμού στήν Ιταλία καί στήν άλλη Εύρώπη;
- Ποιά είναι ή συμβολή τῶν βυζαντινῶν λογίων στήν άνθρωπιστική κίνηση;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τά ιδανικά τοῦ άνθρωπισμοῦ καί ή σημασία τους γιά τό νεώτερο εύρωπαϊκό πολιτισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΤΑ ΙΤΑΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ 14ο ΩΣ ΤΟ 16ο ΑΙΩΝΑ. ΕΘΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Οι άνθρωπιστές μεταχειρίζονταν στά συγγράμματά τους τή λατινική γλώσσα· από τή δεύτερη δημοσίευση μεσαιωνική περίοδο οι έθνικές γλώσσες τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν λαῶν εἶχαν πιά διαμορφωθεῖ τόσο, ώστε νά παραμερίσουν τή λατινική καί νά δώσουν τά πρώτα κλασσικά ἔργα τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς φιλολογίας. Πρώτος δ **Δάντης** (Dante 1265 – 1321) ἔγραψε **Ιταλικά**, στήν τοσκανική διάλεκτο πού μιλιόταν στήν πατρίδα του τή Φλωρεντία, τό μεγάλο ἔπος του τήν **«Κωμῳδία»**, πού ἀργότερα δ **Βοκκάκιος** γεμάτος θαυμασμό τήν δύναμεσ **«Θεία Κωμῳδία»**. Τό θέμα είναι μεσαιωνικό: δ ποιητής μέδ δηνγό τό Βιργίλιο κατεβαίνει στόν κάτω κόσμο καί περιγράφει τήν Κόλαση ὡς τά βάθη της. «Υστέρα πηγαίνει στό Καθαρτήριο καί τελικά ἀνεβαίνει στόν Παράδεισο, δην τόν δηνγεῖ δ Βεατρίκη, μιά κοπέλλα πού ἀγαποῦσε, δην ἥταν παιδί, καί πού εἶχε πεθάνει πολύ νέα. Τό διδύρρυθμο αύτό ἔπος τού ἄλλου κόσμου είναι μιά μεσαιωνική σύλληψη. Ή γλώσσα δημοσί, τό πνεῦμα καί δ ἀπέραντος θαυμασμός στό μεγάλο Ρωμαϊο ποιητή Βιργίλιο, δένουν τό ποίημα μέ τήν ἀναγέννηση.

Λίγο ἀργότερα οι δυό μεγάλοι ἀνθρωπιστές δ ποιητής **Πετράρχης** καί δ **Βοκκάκιος** γράφουν σέ ιταλική γλώσσα, δ πρώτος τίς **«Ωδέξ»** (Canzoni) τά πρώτα ιταλικά λυρικά ποιήματα, καί δ δεύτερος τό **«Δεκαήμερο»**, μιά σειρά από διηγήματα, πού είναι τό πρώτο πεζό κείμενο τῆς ιταλικής λογοτεχνίας.

Τόν 16ο αι., ἐποχή τῶν θρησκευτικῶν ἀντιθέσεων καί τοῦ **baroc**, δ **Τορκουάτο Τάσσο** γράφει τήν **«Ἐλευθερωμένη Ιερουσαλήμ»**, ἔνα μεγάλο ἔπος ἐμπνευσμένο από τήν πρώτη σταυροφορία, καί δ **Άριστο** τό **«Μαινόμενο Όρλανδο»**, πού τό θέμα του είναι παρμένο από τούς μεσαιωνικούς θρύλους.

Τήν **δια** ἐποχή καλλιεργήθηκε ή **Ιστορία** μέ βάση τίς πηγές καί μέ κριτική σκέψη. Τά πού ἀξιόλογα **Ιστορικά** ἔργα τοῦ 16ου αι. είναι ή **«Ιστορία τῆς Ιταλίας»** τοῦ **Γκουιτσαρντίνι** (Guicciardini) καί ή **«Ιστορία τῆς Φλωρεντίας»** τοῦ **Μακιαβέλλι** (Machiavelli). Περιήφημο είναι ἐπίσης τό βιβλίο τοῦ Μακιαβέλλι **«Ο Ήγεμόνας»**, δην δ Φλωρεντινός αύτός πολιτικός καί διπλωμάτης μέ ὡμό **ρεαλισμό**, ἀλλά καί μέ κλασσική σαφήνεια, ἔξετάζει, πῶς είναι δυνατό νά καταλάβει καί νά διατηρήσει τήν ἔξουσία ἔνας ἀπόλυτος ἄρχοντας, καί ύποστηρίζει δτι, γιά νά ἔνισχύσει τήν ἔξουσία του δ ἡγεμόνας αύτός, πρέπει νά παραμερίζει τά θήθικά καί ἄλλα ἐμπόδια καί νά ἀδιαφορεῖ γιά τά μέσα πού θά χρησιμοποιήσει. (ή ἀποψη αύτή ὁνομάστηκε **μακιαβελλισμός**). Οι ἀντιλήψεις αύτές ὀφείλονται σέ δυό λόγους: στήν πικρία τοῦ Μακιαβέλλι γιά τήν έθνική καί πολιτική διάσπαση, πού ἔχασθενούσε τήν Ιταλία, καί στή συμπάθεια τῶν ἀστῶν τῆς ἀναγέννησης

Έθνική Ιταλική
λογοτεχνία

Δάντης (Dante)

Βοκκάκιος (Boccaccio)

Τορκουάτο Τάσσο
(Torquato Tasso)
Άριστο (Ariosto)

Γκουιτσαρντίνι
Μακιαβέλλι

πρός τήν άπολυτη μοναρχία, πού πίστευαν ότι θά μποροῦσε νά έπι-
τύχει μεγαλύτερη έθνική ένότητα στά κράτη και νά περιορίσει τούς
άτελειωτους πολέμους τῶν φεουδαρχῶν μεταξύ τους, οι διποῖοι τα-
λαιπωροῦσαν τούς λαούς και δυσκόλευαν τήν έμπορική κίνηση.
Στήν ύποστριξη αύτή τῶν ἀστῶν ὀφείλεται ὡς ἔνα σημεῖο και ή έ-
νίσχυση τῆς άπολυτης μοναρχίας στά κράτη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης
τόν 16ο αι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιοί είναι οι μεγαλύτεροι έθνικοι συγγραφεῖς της Ιταλίας από τόν 14ο ώς τόν 16ο αιώνα, καὶ τί χαρακτηρίζει τά ἔργα τους;

ΘΕΜΑΤΑ

Πότε περίπου άναπτυσσεται η έθνικη λογοτεχνία στά δυτικοευρωπαϊκά κράτη και γιά ποιό λόγο; Ποιές προϋποθέσεις είναι άπαραίτητες για τήν άναπτυξη αυτή;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ

Οι άνακαλύψεις στάθηκαν τά πιο συγκλονιστικά γεγονότα του 15ου και 16ου αι. "Ως τήν ἐποχή αὐτή οἱ ἄνθρωποι δέν εἶχαν ἐπιχειρήσει, ἔκτός ἀπό σποραδικές περιππώσεις κατά τήν ἀρχαιότητα, ταξίδια σὲ ἄγνωστες θάλασσες, γιατὶ δέν εἶχαν τά μέσα νά τά πραγματοποιήσουν καὶ γιατὶ γιά τίς θάλασσες αὐτές κυκλοφορούσανε Θρύλοι πώς ἔκει τάχα βρίσκεται τό τέλος του κόσμου, πώς βράζουνε τά νερά όσο προχωρεῖς κατά τό Νότο καὶ πώς φοβερά τέρατα καταπίνουν καράβια καὶ ναῦτες.

‘Από τίς άρχές τοῦ 15ου αι. δημως οι Πορτογάλοι καὶ ἀργότερα οἱ Ἰσπανοί, Γάλλοι, “Ἄγγλοι ἀποφάσισαν νά ἀναζητήσουν ἔναν ἔξωμεσογειακό δρόμο πρός τὰ λιμάνια τῆς “Ἀπω Ἀνατολῆς, ἀπ’ ὅπου ἔρχονταν τὰ ἀποικιακά προϊόντα καὶ τὰ εἶδη πολυτελείας, καὶ νά διασπάσουν τὸ μονοπώλιο, πού εἶχαν ὡς τότε οἱ Ἰταλικές πόλεις. Τά αἰτια εἶναι πρό παντός οἰκονομικά. Τά πλούτη τῶν Β. Ἰταλικῶν πόλεων, ἰδίως τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γένουας, προκαλοῦσαν τὴν ἄμιλλα καὶ τὸ ζῆλο τῶν ἄλλων λαῶν. “Επειτα ἡ μεγάλη ζήτηση ἀπό πολύτιμα μέταλλα, χρυσάφι καὶ ἀσήμι γιά τά νομίσματα, πού εἶχαν γίνει τό βασικό μέσο συναλλαγῆς μέ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας, σέ συνδυασμό μέ τίς πληροφορίες πού ἔδινε τό βιβλίο τοῦ Μάρκο Πόλο καὶ ἄλλων γιά τίς χώρες τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου τάχα ὑπῆρχαν βουνά ἀπό χρυσάφι καὶ πολύτιμες πέτρες, παρακινοῦσαν τούς βασιλεῖς σέ αὐτές τίς ἐπιχειρήσεις καὶ ξεσήκωναν τή φαντασία

κάθε τολμηροῦ τυχοδιώκτη. Ή ἐπέκταση, τέλος, τῶν Τούρκων στήν ἀνατολική Μεσόγειο καί ἡ ἀνασφάλεια πού δημιούργησε, ἔκανε ἄκομα πιο ἔντονη τὴν ἀνάγκη αὐτῶν τῶν ἔξωμεσογειακῶν δρόμων.

Οι ἐπιχειρήσεις αὐτές διευκολύνθηκαν ἀπό διάφορους παράγοντες: πρώτα πρώτα ἀπό τὴν τελειοποίηση τῶν τεχνικῶν μέσων και ἰδιαίτερα τῶν καραβιῶν. Στήν ἐποχῇ αὐτῇ κατασκευάστηκαν μεγάλα ἴστιοφόρα. Τά σκάφη ἔγιναν ψηλότερά, μποροῦσαν ν' ἀντιμετωπίσουν ἀνοιχτές θάλασσες, πιό μακρινά ταξίδια, καί νά χωροῦν περισσότερα ἑφόδια καί ἐμπορεύματα. Τόν 15ο αἰ: οι Πορτογάλοι ἔφτιαξαν καράβια στερεά, τίς **καραβέλλες**, μέ τίς δοποῖς ἔγιναν καί οι ἀνακαλύψεις. Τελειοποιήθηκαν ἀκόμα τά δρυγανά πλεύσεως καί προσανατολισμοῦ καί κατασκευάστηκαν οι πρώτες πυξίδες (τήν ίδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνας νά δείχνει τὸ Βορρά τήν ἀνακάλυψαν οι Κινέζοι καί τή γνώρισαν στή Δύση οἱ **Αραβεῖς**) καί οι ἀστρολάβοι. Στά 1483 οι Πορτογάλοι κατασκεύασαν μιά πλήρη πυξίδα μέ ἀνεμολόγιο. Ἐτσι μποροῦσαν νά ταξιδέψουν μακριά ἀπό τίς στεριές ἢ πρός τό Νότο, δημού δέν ἦταν δυνατό νά προσανατολιστοῦν μέ τούς παλιούς τρόπους.

Ἀπό γενικότερη ἀποψη βοήθησε ἡ πείρα πού ἔδωσαν τά μεγάλα ἐμπορικά ταξίδια κατά τή δεύτερη μεσαιωνική περίοδο, στή Μεσόγειο, στόν Εὔξεινο Πόντο, στίς Βόρειες θάλασσες, καθώς καί οι νέες ἐπιστημονικές θεωρίες γιά τή σφαιρικότητα τῆς γῆς.

Οι περισσότεροι ἀπό τούς μεγάλους θαλασσοπόρους ἦταν Ἰταλοί, ἀλλά δέν ἔγιναν οι ἀνακαλύψεις ἀπό τίς Ἰταλικές πόλεις. Σέ πολλές περιπτώσεις δανειοδοτήθηκαν ἀπό Ἰταλούς τραπεζίτες καί ἐφοπλιστές, πού ἀναζητοῦσαν νέες διεξόδους γιά τό ἀνατολικό ἐμπόριο μετά τήν τουρκική ἐπέκταση, ἀλλά γενικά οι ἐπιχειρήσεις αὐτές, πού εἶχαν καί πολιτικό χαρακτήρα, δργανώθηκαν ἀπό τούς βασιλεῖς τῶν νέων ἔθνικῶν κρατῶν.

Ἡ ἐφεύρεση καί τελειοποίηση τοῦ πυροβόλου ὅπλου ἔδωσε τή δυνατότητα στούς λίγους Εύρωπαίους τυχοδιώκτες νά ύποτάξουν τούς Ιθαγενεῖς καί νά ιδρύσουν τά πρώτα ἀποικιακά κράτη.

Οι ἔξερευνήσεις τῶν Πορτογάλων

Ἀπό τά μέσα τοῦ 15ου αἰ. δ' **Ἐερίκος δ Θαλασσοπόρος**, γιός τοῦ βασιλιά τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννη Α', πού ἐνδιαφερόταν ζωηρά γιά τίς ἔξερευνήσεις, εἶχε συγκεντρώσει γύρω του ἔνα συμβούλιο ἀπό εἰδικούς καί μελετοῦσε κάθε πληροφορία ἡ ἀνακάλυψη σχετική μέ τά ταξίδια στίς ἀνοιχτές θάλασσες. Ο **Ἐερίκος** ἀρχισε τήν ἔξερεύνηση τῶν παραλίων τῆς Δ. Αφρικῆς. **Ἡθελε** νά ύποτάξει τούς μουσουλμανικούς πληθυσμούς, πού κατοικοῦσαν ἐκεῖ, καί μαζί εἶχε τήν ἐλπίδα πώς περιπλέοντας τήν Αφρική θά μποροῦσε νά φτάσει στά λιμάνια τῆς Ἀπω Ανατολῆς.

Παράγοντες πού διευκολύνουν τής ἀνακαλύψεις.

Οι Πορτογάλοι
φέτανουν στήν
'Ανατολή

Τό ταξίδι πρός τό Νότο άχρηστευε τά παλιά σημάδια προσανατολισμοῦ· τούς βοηθοῦσε δύμας ή πυξίδα καί τό γεγονός διτή έπλεαν δίπλα στά άφρικανικά παράλια. Οι Πορτογάλοι, όπως καί οι άλλοι θαλασσοπόροι άργότερα, δέν ήταν δυνατό νά ύπολογίσουν σωστά τίς άποστάσεις καί αύτό ίσως τούς έδωσε στήν άρχη μεγαλύτερη άποφασιστικότητα.

Οι Πορτογάλοι άνακάλυψαν τίς Ἀζόρες καί τή Μαδέρα, τό Πράσινο άκρωτηριο καί τίς άκτες τής Γουϊγέας. Μετά τό Θάνατο τοῦ Ἐρείκου δι Βαρθολομαῖος Διάζ ἔφτασε στό άκρωτηριο τής Καλῆς Ἐλπίδας (1486). Ἀργότερα δι Βάσκο ντά Γκάμα διέσχισε τόν Ἰνδικό ώκεανό καί ἔφτασε στήν Καλκούτα (1498).

"Ετσι οι Πορτογάλοι ἔπλευσαν πρώτοι κατ' εύθειαν στά λιμάνια τής Ἀνατολῆς καί ίδρυσαν μιά σειρά ἀπό ἀποικίες, στά δυτικά καί νοτιοανατολικά παράλια τής Ἀφρικῆς, στήν εἰσοδο τής Ἐρυθρᾶς Θάλασσας καί τοῦ Περσικοῦ κόλπου, στή δυτική παραλία τῶν Ἰνδιῶν, στήν Ιάβα καί τήν Κίνα, παραγκωνίζοντας τούς Βενετούς καί τούς Ἀραβεῖς, πού εἶχαν ὡς τότε ἀποκλειστικά τό ἐμπόριο μέ τίς ἀνατολικές χώρες.

'Η ἐπέκταση αὐτή τῶν Πορτογάλων μαζί μέ τήν ἄλωση τής Κωνσταντινούπολης ἀπό τούς Τούρκους στάθηκαν θανάτιμα χτυπήματα γιά τό ἐμπόριο τῶν Ιταλικῶν πόλεων, πού τίς εἶχαν ἡδη ἔξασθενήσει οι διαμάχες μεταξύ τους καί οἱ Ιταλικοί πόλεμοι (1494 – 1559). Τή θέση τής Βενετίας πῆρε τόν 16ο αι. ή Λισσαβώνα, δηπου ἔφταναν τά ἐμπορεύματα τής Ἀνατολῆς.

Χριστόφορος
Κολόμβος

‘Η ἀνακάλυψη τής Ἀμερικῆς

Οι πρώτες ἐπιτυχίες τῶν Πορτογάλων, πού ἀπέδειξαν πώς οι μεσαιωνικοί θρύλοι δέν εἶχαν καμιά σχέση μέ τήν πραγματικότητα, ἡ ἐπέκταση τῶν Τούρκων στήν ἀνατολική Μεσόγειο καί οι θεωρίες γιά τή σφαιρικότητα τής γῆς έδωσαν ἀφορμή σέ νέες συζητήσεις καί τολμηρότερες προοπτικές. Πολλοί ἐπιστήμονες καί λόγιοι τής ἐποχῆς βεβαίωναν δτι θά μποροῦσε νά φτάσει κανείς στήν Ἀνατολή ταξιδεύοντας κατά τή Δύση. 'Ο Φλωρεντινός **Πάολο Τοσκανέλλι** εἶχε σχεδιάσει ἔνα χάρτη μέ βάση τίς νέες θεωρίες.

Αύτό τό ταξίδι ὀνειρεύτηκε νά κάνει ἔνας τολμηρός Γενουάτης δι **Χριστόφορος Κολόμβος**. Μά δέν εἶχε τά μέσα νά τό πραγματοποιήσει. Ἐπί τέλους, ύστερα ἀπό πολύχρονες προσπάθειες, κατόρθωσε νά κερδίσει τήν ύποστήριξη τής βασίλισσας Ἰσαβέλλας τής Ἰσπανίας. 'Η Ἰσαβέλλα τοῦ έδωσε τρεῖς μικρές καραβέλλες μέ πλήρωμα, πιό πολύ ἀπό καταδίκους, τόν τίτλο τοῦ ναυάρχου, τόν διόρισε διοικητή τῶν χωρῶν πού θά κατακτοῦσε καί τοῦ ύπεσχέθηκε 10% ἀπό τά πλούτη πού θά εύρισκε.

Στίς 3 Αύγουστου 1492 τά καράβια ξεκίνησαν ἀπό τό Ισπανικό

λιμάνι τῆς Πάλου γιά τό ἄγνωστο. Πρώτη φορά στήν Ιστορία τοῦ ἀνθρώπου καράβια διευθύνονταν σέ τέτοιο ἀβέβαιο προορισμό. Τραβοῦσαν κατά τή Δύση, πέρα ἀπό κάθε στεριά, ἐκεῖ πού οι παλιές παραδόσεις τοποθετοῦσαν τό τέλος τοῦ κόσμου. "Ἐπειτα ἀπό ἔνα σταθμό στά Κανάρια νησιά ταξίδεψαν 33 μέρες ἀνάμεσα οὐρανό καὶ θάλασσα. Χρειάστηκε ὅλο τό πάθος, ἡ πίστη καὶ ἡ ἐπιμονή τοῦ Κολόμβου γιά νά συνεχιστεῖ αὐτό τό ταξίδι. Ἐπί τέλους ἀντίκρυσαν στεριά. Ἡταν ἔνα ἀπό τά νησιά Μπαχάμας, ὅπου ἀποβιβάστηκαν, καὶ ὁ Κολόμβος τό δνόμασε Σάν Σαλβαντόρ ("Άγιο Σωτῆρα).

"Ἐπειδή δέν εἶχε ύπολογίσει σωστά (κι' οὔτε ἦταν δυνατόν ἔκεινη τήν ἑποχή) τήν περίμετρο τῆς γῆς, πίστευε σ' ὅλη του τή ζωή, πώς ἔφτασε στήν 'Ανατολή· γι' αὐτό δνόμασε τή χώρα Δυτικές Ἰνδίες καὶ τούς κατοίκους Ἰνδιάνους. Γυρίζοντας πίσω ἀνακάλυψε τήν Κούβα καὶ τήν 'Αϊτή.

"Ἡ ἐπιστροφή στήν 'Ισπανία στάθηκε ἔνας Θρίαμβος. Ἡ βασίλισσα 'Ισαβέλλα τοῦ ἔδωσε τίτλο εὐγενείας, τόν διόρισε ἀντιβασιλέα τῶν νέων χωρῶν καὶ τοῦ ἔξασφάλισε ἄλλα δύο ταξίδια.

Στά ταξίδια αυτά ἀνακάλυψε μερικές ἀκόμα ἀπό τής 'Αντίλλες, δοκίμασε νά ὁργανώσει μιά ἀποικία, τόν "Άγιο Δομήνικο, ἀπό 'Ισπανούς τυχοδιώκτες πού ἥρθαν μαζί του, ἀλλά δέν μπόρεσε νά ἐπιβληθεῖ. Οι ἀνθρωποι αύτοί, ἀδίστακτοι καὶ διψασμένοι γιά χρυσάφι, ἔζόντωσαν κυριολεκτικά τούς θιαγενεῖς, χωρίς καὶ οι ἔδιοι νά μπορέσουν νά ἐπιζήσουν στίς δύσκολες ἔκεινες συνθήκες. Στό τέλος κατηγόρησαν τόν Κολόμβο γιά σκληρότητα καὶ ὁ ἀντικαταστάτης του τόν ἔστειλε ἀλυσσοδεμένο στήν 'Ισπανία· ἔκει κατάφερε νά δικαιωθεῖ καὶ νά ἔξασφαλίσει τά μέσα γιά ἔνα ἀκόμα ταξίδι. Τότε πλησίασε τής ἀκτές τής κεντρικής καὶ νότιας 'Αμερικῆς, μά οὔτε ἔκει βρῆκε τό χρυσάφι, τά ἀρώματα, τά μπαχαρικά καὶ τής πολύτιμες πέτρες πού περίμενε. Γύρισε καὶ πέθανε ξεχασμένος στά 1506 στήν 'Ισπανία. Οι 'Ισπανοί δέν τοῦ συχώρεσαν τά φτωχά εύρηματά του, σέ σύγκριση μάλιστα μέ τήν ἐπιτυχία τῶν Πορτογάλων.

'Ανακάλυψη τής
'Αμερικῆς
Δυτικές Ίνδιες

Οι ἔξερευνήσεις συνεχίζονται

Μετά τής πρώτες ἐπιτυχίες τά ταξίδια στής ἄγνωστες θάλασσες ἔγιναν τό πάθος τής ἑποχῆς. Νομίζοντας πώς ή 'Αμερική βρίσκεται κοντά στής ἀσιατικές χώρες καὶ πώς εἶναι κάποιο νησί, κάποια μικρή στεριά πρίν ἀπό τά πλούσια λιμάνια, ἀγνώστονταν νά βροῦν διέξodo, νά τήν ξεπεράσουν. "Ἐτσι, τραβώντας βορειότερα στό δρόμο πρός τή Δύση, ὁ Ιω. Καρπόττο, Βενετός στήν υπηρεσία τοῦ βασιλιά τής 'Αγγλίας 'Ερρίκου Ζ', ἀνακάλυψε τής ἀκτές τής Β. 'Αμερικῆς. 'Ο Ιάκ. Καρτέ μέ Γάλλους ἔφτασε στόν Καναδά καὶ οι Πορτογάλοι παρασυρμένοι κάποτε ἀπό τόν ἄνεμο προσέγγισαν στή σημερινή Βραζιλία.

"Άλλες ἔξερευνήσεις,
Περίπλους, τής γῆς

| Σιγά σιγά οι Εύρωπαιοι ἀρχισαν νά ἀντιλαμβάνονται τό μέγεθος τῆς ξηρᾶς αὐτῆς, πού ἔφραζε τό δρόμο πρός τίς ἀνατολικές χῶρες. Τελικά βεβαιώθηκαν πώς πρόκειται γιά μιά νέα ἡπειρο, ὅταν ὁ **Μαγκελλάνος**, Πορτογάλος στήν ύπηρεσία τοῦ αὐτοκράτορα Καρόλου Ε', βασιλιά τῆς Ἰσπανίας, ἔπλευσε δίπλα στά παράλια τῆς Ν. Ἀμερικῆς καί ἀπό τόν πορθμό, πού πῆρε τό δνομά του, πέρασε — δι πρώτος Εύρωπαιος — στόν Εἰρηνικό ώκεανο (1520). 'Ο ἵδιος σκοτώθηκε στίς Φιλιππίνες. "Ενα ἀπό τά καράβια του ὅμως κατόρθωσε νά δλοκληρώσει τό ταξίδι καί ἔφτασε, στά 1522, ἀπό τήν ἀνατολική μεριά, στό λιμάνι, ἀπ' ὅπου εἶχαν ξεκινήσει, κάνοντας γιά πρώτη φορά τό γύρο τοῦ κόσμου καί ἀποδεικνύοντας τή σφαιρικότητα τῆς γῆς. |

Τά ἀποικιακά κράτη τῆς Ἰσπανίας — Πορτογαλίας

'Αποικιακά κράτη
Ἰσπανίαν καί
Πορτογάλων

"Η Ἰσπανία καί Πορτογαλία ἀποφάσισαν στήν ἀρχή νά μοιράσουνε μεταξύ τους τά ἑδάφη πού ἀνακάλυψαν. "Ἐβαλαν μάλιστα διαιτητή τόν πάπα. Οὔτε περνοῦσε ἀπό τό νοῦ τους πόσο οι τεράστιες αύτές ἑκτάσεις ξεπερνοῦσαν τίς δυνατότητές τους. Τελικά οι Πορτογάλοι ήρθησαν τή Βραζιλία καί οι Ἰσπανοί τήν ύπόλοιπη νότια Ἀμερική, τήν κεντρική Ἀμερική καί τίς Φιλιππίνες.

Καί τά δύο αὐτά κράτη ὅμως — Ἰσπανία καί Πορτογαλία — γεωργικά συγκροτημένα, χωρίς Ισχυρή ἀστική τάξη, δέν μπόρεσαν ν' ἀξιοποιήσουν τίς χῶρες πού κατέκτησαν. Τό χρυσάφι, πού ἐρχόταν στήν Ἰσπανία ἀπό τήν Ἀμερική, ὅπου οι Ἰσπανοί βρήκαν ἀργότερα χρυσωρυχεῖα, ἔδωσε πλοῦτο στούς βασιλεῖς, πού ἐπαιρναν μεγάλο ποσοστό ως φόρο, καί αὐξήσε τήν ἐπιρροή τους στήν Εύρώπη τό 16ο αι. ἀλλά δέ δημιούργησε οἰκονομική δραστηριότητα καί ἔξελιξη στήν Ἰσπανία. 'Η ἐκμετάλλευση τοῦ ἀποικιακοῦ ἐμπορίου γρήγορα πέρασε στά χέρια τῶν Ὀλλανδῶν, πού ἤταν τότε ὑποταγμένοι στό Ἰσπανικό κράτος.

Κατάκτηση τῆς κεντρικής Ἀμερικῆς. Παλαιοί πολιτισμοί

Μεξικό, Περού,
Κεντρική Ἀμερική

"Ισπανοί τυχοδιώκτες, πού ἀναζητοῦσαν ἔτοιμο πλοῦτο, κατέλαβαν τό Μεξικό (δ Κορτέζ στά 1519), τό Περού (δ Πιζάρρο καί δ Ἀλμάγκρο, 1532) τήν Βενεζουέλα, τήν περιοχή τοῦ Ἀμαζονίου κι' ἔνα μέρος τῆς Χιλῆς καταστρέφοντας τούς παλιούς πολιτισμούς τῶν **Ἄζτέκων**, τῶν **Μάγια** καί τῶν **Ίνκα**.

Οι πρῶτοι ἀποίκοι

Ἡ ζωή τῶν πρώτων
ἀποίκων

Οι Ἰσπανοί καί Πορτογάλοι μετανάστες, σέ μικρό ἀριθμό στήν ἀρχή, πήραν μεγάλες ἑκτάσεις γῆς καί ἀρχισαν νά τίς καλλιεργοῦν. "Ἐφεραν ἀπό τήν Εύρώπη τό ἀμάξι, τό σίδερο καί πολλά ἄγνωστα

στήν 'Αμερική ζῶα καί φυτά (ἄλογα, γαϊδούρια, βόδια, ἀρνιά, κατσίκες, χοίρους, στάρι, κριθάρι, κλήματα, ἐλιές, κ.ἄ.). "Έκαναν μεγάλες φυτείες, ἀνέπτυξαν τήν κτηνοτροφία κι' ἔκμεταλλεύτηκαν τά χρυσωρυχεῖα καί ἀργυρωρυχεῖα. Γιά τίς καλλιέργειες, καί πιο πολύ γιά τήν ἔργασία στά όρυχεία, μεταχειρίστηκαν ίθαγενεῖς· τούς ύπέβαλαν ὅμως σέ τόσες βαριές ἔργασίες, ώστε τελικά τούς ἔξόντωσαν. 'Υστερα ἄρχισαν νά φέρνουν μαύρους δούλους ἀπό τήν Ἀφρική. Αύτό τό φοβερό δουλεμπόριο, πού συνεχίστηκε συστηματικά γιά πολλούς αἰώνες, δημιούργησε τό περίφημο φυλετικό πρόβλημα στήν 'Αμερική.

Δουλεμπόριο

Οι γάμοι ἀνάμεσα σέ λευκούς καί ίθαγενεῖς ἥ μαύρους ἐκχριστιανισμένους ἦταν συχνοί, γι' αύτό δημιουργήθηκε ἔνας μεγάλος ἀριθμός ἀπό μιγάδες.

Σημασία τῶν ἀνακαλύψεων

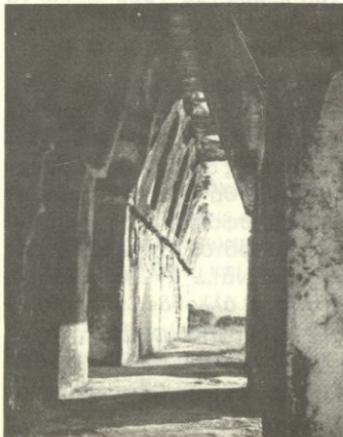
Οι ἀνακαλύψεις καί ἔξερευνήσεις δέν ἔγιναν ἀπό ἐπιστήμονες ἥ ιεραποστόλους. "Εγιναν ἀπό τυχοδιώκτες διψασμένους γιά χρυσάφι.

Τύπος ναοῦ τῶν Μάγια. Εἶναι χτισμένος στήν κορφή μιᾶς ψηλῆς πυραμίδας, πού μοιάζει μέ τίς αίγυπτιακές.

Χτίριο τῶν Μάγια στό Μεξικό. Ή κατασκευή τῆς στοάς θυμίζει τή μυκηναϊκή ἀρχιτεκτονική.

Ἐρείπια ἀπό χτίρια τῶν Ἰνκα στό Περού, πάνω στὶς κεντρικές Ἀνδεῖς.

"Ετσι έξηγεῖται ή φοβερή σκληρότητά τους στούς ντόπιους πληθυ-
σμούς, πού προσπαθοῦσαν μέ κάθε τρόπο νά έκμεταλλευτοῦν. Ή
σημασία τών έχερευνήσεων δημος εἶναι πολύ μεγάλη καί γιά την Εύ-
ρώπη καί γιά τις νέες χώρες. Γιά την Εύρώπη άνοιχτηκαν νέοι θα-
λασσινοί δρόμοι πρός την Ανατολή καί τη Δύση. Τό έμποριο καί ή
ναυτιλία άναπτυχθηκαν σέ παγκόσμια κλίμακα καί οι μεταφορές τών
ἀποικιακών προϊόντων γίνονταν μέ πλοϊα κατ' εύθειαν ἀπό τούς τό-
πους παραγωγῆς σέ μεγάλες ποσότητες. Στήν Εύρώπη έφτασαν τό-
τε νέα προϊόντα (καπνός, πατάτες, ντομάτα, καφές, κακάο) καί πρῶ-
τες ύλες πού συνέβαλαν στή βιοτεχνική άνάπτυξη καί προετοίμασαν
τή βιομηχανική ἐποχή. Άνοιχτηκαν άκόμα τεράστιοι χώροι γιά τό
πλεόνασμα τοῦ εύρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ. Σέ μερικές ἀπό τις νέες
χώρες ('Αμερική, Αύστραλία, Ν. Αφρική) δι ντόπιος πληθυσμός πα-
ραμερίστηκε καί έγκαταστάθηκαν σέ μεγάλο ποσοστό Εύρωπαιοι. Σ' αὐτές τις χώρες μεταφυτεύτηκε δι εύρωπαϊκός πολιτισμός. Άλλοι
οι ιθαγενεῖς ήταν άριθμητικά περισσότεροι. Γενικά δημος ή Εύρώπη
μετά τις άνακαλύψεις έπηρέασε τις ἄλλες ήπείρους.

'Από ἐπιστημονική ἀποψη οι Εύρωπαιοι ἀρχισαν νά γνωρίζουν
ὅλο καί καλύτερα τό ἀληθινό σχῆμα καί τό περίγραμμα τῆς γῆς καί
πλούτισαν ἀφάνταστα τις γνώσεις τους. Εἶδαν νέους τύπους άνθρω-
πων, ἅγνωστα ὡς τότε ζῶα καί φυτά, νέους τόπους. Αύτό βοήθησε
τήν άνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης (γεωγραφίας, φυσικῆς, ἀστρονομίας, ἐ-
θνογραφίας κ.α.)

'Από οίκονομική ἀποψη οι άνακαλύψεις βοήθησαν τήν άνάπτυξη
τών ἐμπορικών καί οίκονομικών ἐπιχειρήσεων. Στήν ἀρχή οι μεγά-
λες ποσότητες ἀπό χρυσάφι καί ἀσήμι, πού ἥρθαν στήν Εύρώπη,
δημιούργησαν ἔνα εἶδος νομισματικοῦ πληθωρισμοῦ (τό νόμισμα ἔ-
γινε πολύ ἀφθονο καί ή ἀξία του ἔπεισε) μέ ἀποτέλεσμα νά άναστα-
τωθεῖ ή εύρωπαϊκή ἀγορά στό δεύτερο μέρος τοῦ 16ου αι., καί νά
δημιουργηθεῖ μιά προσωρινή οίκονομική κρίση, ἐπειδή αὔξηθηκαν
οι τιμές τών ἐμπορευμάτων.

Γενικά μέ τις άνακαλύψεις πλάτυνε δ κόσμος. Ψυχολογικά δη-
μιουργήθηκε ἔνα μεγάλο πρόβλημα άναπτροσαρμογῆς τῆς ζωῆς καί
τών ίδανικών. Οι ἀνθρωποι, πού εἶχαν συνηθίσει νά θεωροῦν «κό-
σμο» τή Μεσόγειο θάλασσα καί τις εύρωπαϊκές ἀκτές, αἰσθάνθηκαν
τή ζωή τους νά άναστατώνεται στήν ίδεα πώς θά πρεπε νά παραδε-
χτοῦν ὅτι βρίσκονται πάνω σέ μιά πελώρια σφαίρα, πού, ὅπως βε-
βαίωναν οι ἀστρονόμοι τῆς ἐποχῆς, περιστρέφοταν στό διάστημα μέ
τρόπο ἀνεξήγητο, χωρίς νά στηρίζεται πουθενά!... 'Ἐνώ οι τολμηροί
προσαρμόστηκαν στή νέα πραγματικότητα, οι ἄλλοι δέν μποροῦσαν
ἢ δέν ηθελαν νά συμβιβαστοῦν. Αύτό δημιούργησε φόβους καί ἀν-
τιθέσεις, πού ἔξηγοῦν ὡς ἔνα σημεῖο τήν άνασφάλεια, τό φανατισμό
καί τά φοβερά πάθη πού άναστάτωσαν τήν Εύρώπη ὡς τά μέσα τοῦ
17ου αι.

Βαριεγαλ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά είναι τά αίτια τῶν ἀνακαλύψεων καί ποιοί παράγοντες τίς διευκόλυναν;
- Ποιά είναι τά κυριότερα γεγονότα, οι πόση σπουδαίοι θαλασσοπόροι καί γενικά τά σημαντικότερα ἐπιτεύγματα τῶν ἀνακαλύψεων;
- Ποιά ἀποικιακά κράτη σχηματίστηκαν, ποιοί λαοί ούσιαστικά ἐπωφελήθηκαν καί γιά ποιούς λόγους;
- Ποιά είναι τά ἀποτέλεσμα (πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτιστικά) τῶν ἀνακαλύψεων;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ἡ σημασία τῶν ἀνακαλύψεων γιά τή νεώτερη εύρωπαϊκή ιστορία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Τεχνικά ἐπιτεύγματα. Ἐφευρέσεις

Ἄπο τά μέσα τοῦ 15ου αἰ. ἄρχισαν νά μεταχειρίζονται χειροκίνητες ἀντλίες, τζάμια στά παράθυρα, ἀντί γιά λαδωμένο χαρτί, γυαλιά γιά τή μυωπία. Ἅρχισαν νά χρησιμοποιοῦν τήν ψυκάμινο γιά τό χύσιμο τῶν μετάλλων. Ἡ ἀνάγκη γιά καύσιμη ψήλη, πού γινόταν δλο καί μεγαλύτερη, κατάστρεψε τά δάση. Στό Βέλγιο καί στήν Αγγλία ἄρχισαν νά μεταχειρίζονται τό κάρβουνο.

Τεχνικά ἐπιτεύγματα

Τό μπαρούτι καί ἡ κατασκευή τοῦ πυροβόλου ὅπλου

Τό μπαρούτι ἦταν γνωστό ἀπό αἰώνες στήν Κίνα, ἵσως καί στήν Εύρωπη. Πολλοί πιστεύουν πώς τό ἤξεραν καί οἱ Βυζαντινοί καί τό χρησιμοποιοῦσαν γιά τήν ύγρη φωτιά.

Πυροβόλο ὅπλο

Ἄπο τόν 14ο αἰ. ἀνακαλύφθηκε τό πυροβόλο ὅπλο. Ἡ βαθμιαία τελειοποίησή του, ἀχρήστεψε τίς πανοπλίες, τούς πύργους, τά τείχη τῶν πόλεων καί ἔγινε ἀφορμή νά ξεπέσει τό φεουδαρχικό σύστημα. Οι βασιλεῖς ὁργάνωσαν στρατούς ἀπό μισθοφόρους ὅπλισμένους μέ πυροβόλα ὅπλα καί ἀνάγκασαν τούς φεουδάρχες νά ὑποταχτοῦν.

Ἡ τυπογραφία

“Ως τά μέσα τοῦ 15ου αἰ. τά βιβλία ἦταν χειρόγραφα, γι' αύτό πολύ ἀκριβά καί σπάνια. “Ἐτσι, ἡ δυνατότητα γιά μάρφωση ἦταν περιορισμένη.

Τυπογραφία

Τήν έποχή τῆς άναγέννησης ἀρχίζουν νά ἔξετάζουν τή δυνατότητα την τυπώματος μέ κινητά στοιχεῖα. Τήν τέχνη τήν ἥξεραν ἀπό παλιά οι Κινέζοι. Ἐφτιαχναν ξύλινες ἐπιγραφές ἢ φράσεις καί τίς τύπωναν μέ σινική μελάνη πάνω σέ μεταξωτό πανί ἢ σέ ριζόχαρτο. Ἀπό αὐτό ὅμως ὡς τήν κατασκευή τοῦ πρώτου τυπογραφείου μεσολάβησε πολύχρονη προσπάθεια. Ἐπρεπε νά λυθοῦν διάφορα τεχνικά προβλήματα καί ἀνάμεσά τους τό πρόβλημα τῆς γραφικῆς ὑλῆς. Τελικά μεταχειρίστηκαν χαρτί ἀπό λινάρι ἢ κουρέλια.

Τέλος, στήν πόλη Μαγεντία (Mainz) τοῦ Ρήνου, ὁ Γερμανός χρυσοχόος Γκούτεμπέργιος (Gutenberg) κατόρθωσε (περίπου στά 1440 μ.Χ.) νά κατασκευάσει ἔνα τυπογραφείο μέ κινητά στοιχεῖα καί νά τυπώσει τό πρώτο βιβλίο, τήν Ἀγία Γραφή.

Σημασία τυπογραφίας

Ἡ ἑφεύρεση τῆς τυπογραφίας στάθηκε μιά πραγματική ἐπανάσταση γιά τήν πνευματική προκοπή τοῦ ἀνθρώπου. Χωρίς αὐτήν δέ θά εἴχαμε τή σημερινή πρόοδο, οὔτε τή δυνατότητα γιά μετάδοση γνώσεων καί μόρφωση σέ πλατιά κλίμακα. Τά γράμματα, οἱ ἐπιστῆμες καί τό πνεύμα τῆς ἀναγέννησης διαδόθηκαν σ' ὅλη τήν Εύρωπη χάρη στήν τυπογραφία. Μ' αὐτήν τά ἀρχαῖα καί τά χριστιανικά κείμενα ἔγιναν προσιτά σέ εύρυτερους κύκλους. Γιά πρώτη φορά οἱ Εύρωπαιοι εἴχαν τή δυνατότητα ν' ἀποκτήσουν μιά Ἀγία Γραφή καί νά μελετήσουν τή χριστιανική διδασκαλία ἀπό τήν ἴδια πηγή της.

Ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης

Ἡ ἐπιστήμη στό μεσαίωνα καί ἡ σκέψη γενικότερα εἶχε ἔνα θεωρητικό χαρακτήρα. Ἡ μέθοδος της ἦταν ἡ «ἐκ τῶν προτέρων» (*a priori*), δηλαδή ἡ ἀνάλυση καί ἡ ἐπί μέρους ἐφαρμογή τῶν γενικῶν ἀρχῶν, ὅχι ἡ ἀνάζήτηση τοῦ νέου.

Παρ' ὅλα αὐτά ἦδη ἀπό τή δεύτερη μεσαιωνική περίοδο εἴχαν παρουσιαστεῖ φιλόσοφοι καί ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ Ρογήρος Βάκων (Bacon 1214 – 1294), πού μέ κίνδυνο νά χαρακτηριστοῦν αἱρετικοί εἴχαν τολμήσει νά υποστηρίζουν ὅτι ἡ πειραματική ἔρευνα εἶναι ἡ βάση γιά τήν ἐπιστημονική πρόοδο. Μέ τήν ἀναγέννηση ἐνισχύθηκε αὐτή ἡ ἀντίληψη. Ὁ μονόπλευρος ἀριστοτελισμός σιγά σιγά ἐγκαλείφθηκε· οἱ ἐπιστήμονες ἀρχισαν νά στρέφονται καί σέ ἄλλες πηγές: Θαύμαζαν τόν Πλάτωνα, μελετοῦσαν τά συγγράμματα τῶν Ἀράβων πού εἴχαν διατηρήσει τίς θεωρίες τῶν μεγάλων γεωγράφων καί ἀστρονόμων τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (ὅπως ὁ Ἀνδροσθένης καί ὁ Ἐρατοσθένης) σχετικά μέ τή σφαιρικότητα τῆς γῆς καί τήν περιστροφή της γύρω στόν ἥλιο· μελετοῦσαν ἀκόμα τήν ἀραβική ἱστορία, κι αὐτήν ἐπηρεασμένη ἀπό τίς ἐλληνιστικές θεωρίες.

Μέ βάση τίς ἀρχές αὐτές ὁ Πολωνός ἀστρονόμος Νικ. Κοπέρνικος (1473 – 1543) διατύπωσε τή θεωρία γιά τή διπλή κίνηση τῶν

N. Κοπέρνικος

πλανητῶν, γύρω ἀπό τὸν ἄξονά τους καὶ γύρω ἀπ' τὸν ἥλιο (ἥλιοκεντρικό σύστημα). Τό βιβλίο του «De revolutionibus orbium caelestium» (Περὶ τῆς περιστροφῆς τῶν οὐρανίων σωμάτων) δημοσιεύτηκε λίγες μέρες πρίν ἀπό τὸ Θάνατό του, στά 1543, καὶ ἀνέτρεψε τίς παλιές ἀντιλήψεις τοῦ γεωγράφου Κλαυδίου Πτολεμαίου (2ος αἰ. μ.Χ.), πού εἶχαν ἐπικρατήσει στὸ μεσαίωνα, ὅτι τάχα ἡ γῆ ἦταν δίσκος ἀκίνητος στὸ κέντρο τοῦ κόσμου. Οἱ νέες θεωρίες γιὰ τὴ σφαιρικότητα τῆς γῆς καὶ τὴν περιστροφὴ της γύρω ἀπό τὸν ἥλιο προκάλεσαν μεγάλο ἐνθουσιασμό, ἀλλά καὶ φοβερή ἀντίδραση.

Στά 1543 δημοσιεύτηκε τό βιβλίο τοῦ Φλαμανδοῦ γιατροῦ **Βεζάλ** «Fabrica corporis humani» (λειτουργία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος) πού ἀνέτρεψε τίς μεσαιωνικές ἀντιλήψεις καὶ ἔβαλε τίς βάσεις τῆς νεώτερης ἰατρικῆς. Βασική ἀρχή τοῦ Βεζάλ ἦταν πῶς μεγαλύτερη σημασία ἀπό κάθε θεωρία ἔχει ἡ ἀνατομική ἔρευνα.

A. Βεζάλ (Vesale)

Fabrics=μηχανισμός

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιές είναι οι σπουδαιότερες ἐπιστημονικές θεωρίες τῆς ἀναγέννησης;
- Ποιά τά σημαντικότερα τεχνικά ἐπιτεύγματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ποιό ρόλο ἔπαιξαν τά τεχνικά καὶ ἐπιστημονικά ἐπιτεύγματα τῆς ἀναγέννησης στήν έξελιξή τοῦ εύρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ;

Ἡ τέχνη κατά τὴν ἀναγέννηση

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Ἡ γενική ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας πού χαρακτηρίζει τὴν ἀναγέννηση, δηλαδὴ ἡ στροφὴ πρός τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὸ γήινο κόσμο (ἀνθρωποκεντρισμός) μαζί μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς ἀνθρωπιστικῆς κίνησης καθόρισαν τὸ καλλιτεχνικό ἴδιαν τῆς ἐποχῆς. Στὸ μεσαίωνα ἡ τέχνη ἦταν σχεδόν ἀποκλειστικά θρησκευτική. Μὲ τὴν ἀναγέννηση παραμερίστηκε

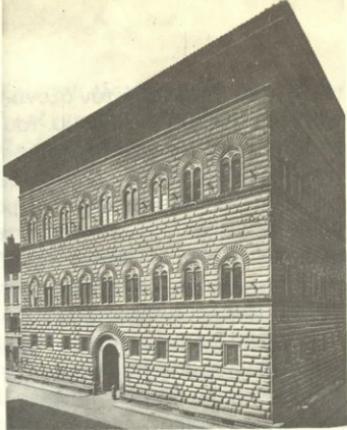
Χαρακτηριστικά τῆς ἀρχιτεκτονικῆς

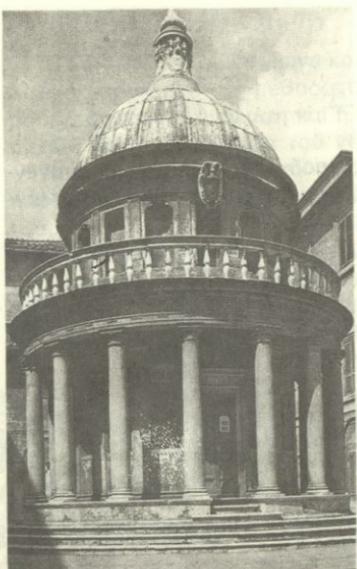
Ἡ μητρόπολη τῆς Φλωρεντίας (Duomo), μιὰ μεσαιωνικὴ γοτθικὴ βασιλικὴ, δην ὁ Μπρουνελέσκι πρόσθεσε καὶ ταῖρασε τὸν πλατύ καὶ ψηλό τρούλο. Τὸ κυδωνοστάσιο ἔγινε ἀπό τὸν Τζόττο. Δεξιά ἔχωριζε τὸ πολυγωνικὸ Βαπτιστήριο, διὰ που ὑπάρχουν οἱ περιφέμες πόρτες τοῦ Γκιμέρτη.

Tô Câ d' oro sti Bénetia.

Tá palátia tῆς Bénetias échoun prosoðípheis éla-phróteres kai éinai diákaomímena mē éplálleles toξwteis stoàeis kai díloba paráthura, pou suné-chíxoun áws éna stímeio tñn yotthikή árkhitektovnikή parádoσtē.

Tó paláti tñn Strozziai (Strozzi) sti Flawrentia. Tá Flawrentiná paláti kraptoúv éxwnteriká tñ phrouriakή ñwpt kai anóvoñntai së éswnterikés peristoles aùlēs. Suníwtaç élinai triwóra kai stoìlizontai më stíreis ópò tozuntat paráthura. H ñdármóphrøstø tñn liðotplíñwan katá tó rwmäikò stímeio (kápotè h pétra áfhnetai állázentet stó kátw méros tñ kptíroύ) ñdumouregé fwtoskiðoseiç. Geníká élinai éptperéasmena ápò tñ rwmäikή árkhitektovnikή kai tñ garammή pou xáraze ñ Mtrouvelleátki.

ð yotthikós rúthmós pou kuriar-
choúse sti ðeúteri meσaiawnikή
período, kai h árkhitektovnikή ár-
chiσe vá éptperéazetai ápò tñ
priwtoxristianikó, tó rwmantikó
kai tó Buzantinó rúthmό, péríos-
stótero ñmwaç ápò tñ rwmäikή
parádoσtē.

Oi árkhitektoneis tñs ánagén-
vn̄tis meletoußsan stá éllyno-
rwmaïká ktíria tñn ármonía tñs
ánaloygías, tñn katharóttata kai
sañfhneia tñs garammήs, tñn plas-
tikóttata tñn mørphwn kai da-
nevízontan áp' autá týpous kai
diakosmētiká stoixieia.

'O "Agioi Pétrous in montorio sti Rámum (tó tem-
pietto) toû Mtrajmánte." Élinai éna kuklikó xtírio
émtnevañmeno ápò tñn éllynorwmaïká árkhite-
ktovnikí kai tå priwtoxristianiká «marptúria» (mu-
krónis naouús pou éxhtzan pánw stóuñ tåphouñ tñn marptúrañ).

Χαρακτηριστικό τῆς νέας ἐποχῆς εἶναι ότι ή θρησκευτική ἀρχιτεκτονική ὑποχώρησε μπροστά στήν κοσμική. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν πόλεων, ἡ ἔδρυση καί ὁ καλλιτεχνικός συναγωνισμός τῶν ἵταλικῶν κρατῶν, ὁ κρατικός καί ἴδιωτικός πλοῦτος ἀπό τήν πρόοδο τοῦ ἑμίποριου, ἡ ἐνίσχυση τῆς βασιλικῆς ἔξουσίας στήν Εὐρώπη, ἔδωσαν τήν εὐκαιρία νά οικοδομηθοῦν παντοῦ δημόσια κτίρια, βιβλιοθήκες, παλάτια, ἔχοχικές ἑπαύλεις. 'Ο ἀρχιτέκτονας εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει τώρα πλατύτερα προβλήματα.

"Επρέπει ν' ἀντικαταστήσει τούς βαριούς μεσαιωνικούς πύργους μέ ἄνετα μεγάλα παλάτια, πού ν' ἀνταποκρίνονται στήν νέες ἀντιλήψεις γιά τή ζωή, νά διαμορφώσει πλατεῖες, νά σχεδιάσει διάδοκληρες πόλεις.

'Ο νέος ἀρχιτεκτονικός ρυθμός γεννήθηκε στή Φλωρεντία. Πρώτος ὁ **Μπρουνελλέσκι** (Brunelleschi) μεταχειρίστηκε ρωμαϊκά στοιχεῖα στήν ἀρχιτεκτονική καί διαμόρφωσε τόν ἀναγεννησιακό τύπο τῆς ἐκκλησίας καί τοῦ φλωρεντινοῦ παλατίου.

Ο Λέων Μπαττίστα Άλμπερτι (Alberti) μελέτησε τίς διάφορες ἐπιστήμες τῆς. Ἐποχῆς του

Τό ἑσωτερικό τοῦ παρεκκλησίου τῶν Μεδίκων στή Φλωρεντία, ἔργο τοῦ Μιχαήλ Ἀγγελου. Στή γενική διαμόρφωση φαίνεται ἡ στροφή πρός τά ἐλληνορωμαϊκά πρότυπα.

Τό ἑσωτερικό τοῦ Ἅγιου Λαυρεντίου τοῦ Μπρουνελλέσκι (Φλωρεντία). Τά κλίτη χωρίζονται μέ ρωμαϊκές τοξοστούχες. Ἡ δροφή εἶναι ἐπίπεδη, στολισμένη μέ φατνύματα. Διακρίνεται γά τή λεπτότητα τῆς κατασκευῆς καί τήν ἀρμονίαν τῶν ἀναλογιῶν, πού εἶναι ἐπηρεασμένες ἀπό τά ἐλληνορωμαϊκά πρότυπα.

‘Αλμπέρτι (Alberti)

καί στάθηκε άρχιτεκτονας, συγγραφέας καί ἀνθρωπιστής. “Ηξερε θαυμάσια ἐλληνικά καί τό σπίτι του στή Ρώμη ἦταν κέντρο τῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν. Τά συγγράμματά του γιά τὴν ἀρχιτεκτονική, γλυπτική καί ζωγραφική ἐπηρέασαν τούς καλλιτέχνες τῆς ἐποχῆς του. Ὡταν δὲ πρώτος *homo universalis*, δηλαδή ὁ ἀνθρώπος πού συγκέντρωνε ὅλη τῇ σοφίᾳ καί τίς ικανότητες πού θαύμαζαν στήν ἀναγέννηση, δὲ τέλειος γιά τὴν ἐποχή ἔκεινη τύπος ἀνθρώπου.

Μπραμάντε (Bramante)

‘Ο Μπραμάντε (Bramante) δούλεψε στό Μιλάνο καί στή Ρώμη. Στάθηκε δὲ ἐπίσημος ἀρχιτέκτονας τῆς ἑκκλησίας καί θέλησε νά δώσει στή Νέα Ρώμη, πρωτεύουσα τοῦ παπικοῦ κράτους, τό μεγαλεῖο τῆς παλαιᾶς.

Μιχαήλ Ἀγγελος

‘Ο Μιχαήλ Ἀγγελος ἦταν καί μεγάλος ἀρχιτέκτονας, ὅπως καί ζωγράφος καί γλυπτης καί ποιητης. Σχεδίασε τό παρεκκλήσι τῶν Μεδίκων στή Φλωρεντία καί τό θόλο τοῦ Ἅγιου Πέτρου στή Ρώμη.

‘Ο νέος ἀρχιτεκτονικός ρυθμός καί οἱ ἀντιλήψεις τῆς ἀναγέννησης ἀπό τή Φλωρεντία καί τή Ρώμη διαδόθηκαν στά ἄλλα ιταλικά κράτη καί ἀργότερα στήν ὑπόλοιπη Εύρωπη.

ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Τό ίδανικο τῆς γλυπτικῆς στήν ἀναγέννηση ἦταν νά ἐλευθερώσει τή μορφή ἀπό τή σχηματικότητα, νά τήν κάνει φυσική καί ζωντανή, νά τήν κινήσει ἐλεύθερα μέσα στό χώρο. Οι καλλιτέχνες μελετοῦσαν μέ πάθος τή μύωση καί τήν ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπινου κορμοῦ καί στράφηκαν, γιά πρώτη φορά μετά τήν ἀρχαιότητα, στή μελέτη καί στήν παράσταση τοῦ γυμνοῦ. Ἐπηρεάστηκαν ἀπό τήν ἀνθρωπιστική κίνηση, ἀπό τίς πρώτες μουσειακές συλλογές ἀρχαίων γλυπτῶν, ἀπό τά συγγράμματα τοῦ Βιτρούβιου, Ρωμαίου συγγραφέα τοῦ 1ου αι. π.Χ., ὅπου διατυπώνονταν οἱ ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καί Ρωμαίων σχετικά μέ τήν τέχνη (ἀρχιτεκτονική γλυπτική ζωγραφική), καθώς καί ἀπό τίς ἐπιστῆμες τῆς ἐποχῆς, καί ίδιαίτερα τήν ἀνατομία.

Λορέντζο Γκιμπέρτι. ‘Η Ιστορία τοῦ Ιωσήφ (Λεπτομέρεια ἀπό τήν ὀνάγλυφη ὀντολογική πόρτα τοῦ Βαπτιστηρίου τῆς Φλωρεντίας).’ Ή πόρτα αὐτή εἶναι χάλκινη ἐπηρυσμένη καί διακομεῖται μέ σκηνές ἀπό τήν Παλαί καί τήν Κανήν Διοθήκη. Τό τοπίο δίνεται φυσικά, οι συνθέσεις διαγράφονται προσπικά δέ χαρμόδ διάγλυφο καί ἔχουν χωντάνια, λεπτότατα καί χάρη. Ὁ Γκιμπέρτι στάθηκε ἔνας μεγάλος χρυσοχόδος, πρίν ἀφοσιωθεῖ στή γλυπτική. «Πόρτα τοῦ Παραδείσου» δύναμεσε τήν πόρτα αὐτή γιά τήν διορφία τῆς διοχετεύσεως τής ιταλικής γλυπτικής.

Χαρακτηριστικά τῆς γλυπτικῆς

Λούκα ντέλα Ρόμπια, Παιδιά πού ψέλουν (ἀνάγλυφο ἀπό τὴν εστία, τῇ θέσῃ δησου στέκεται ἡ χορωδία, τοῦ Δυομοῦ τῆς Φλωρεντίας). Η σύνθεση διακρίνεται γιά τη φυσικότητα καὶ τή χάρη τῆς ἀπεικόνισης.

Λούκα ντέλα Ρόμπια. Ανάγλυφο σὲ χρυματιστὴ πορσέλανη.

Μιχαήλ Άγγελου. Η Πιετά (λεπτομέρεια). Άγιος Πέτρος, Ρώμη.

Η Παναγία κρατεῖ τὸ Χριστό νεκρό στὰ γόνατά της καὶ τὸν κοπάτει μὲ συγκρατημένο πόνο, πού θυμίζει ὄρχασι ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο. Η ἀγνία τῆς μητροκῆς καρδίας ἐκφέρεται μὲ τῆς τρικυμισμένες πτυχές τοῦ φορέματος. Ὁταν ρώτησαν τὸν Μιχαήλ Άγγελο γιατί ἔπλασε τόσο νεανικό τὸ πρόσωπο τῆς Παναγίας, εἶπε πώς ἡ ἀκηλίδωστη ἀγνότητα τῆς Μητέρας τοῦ Θεοῦ, πρέπει νά κραψε πάντα νεανικό καὶ τὸ πρόσωπό της.

Ντονατέλο, Δαυίδ (λεπτομέρεια). Σάν ἔνα ὥραιο ἔφηβο παρουσίασε τὸν Δαυίδ ὁ μεγάλος φλωρεντινός γλύπτης.

ριετό ξαρκουδι λιών.

ΟΙ ΜΕΓΑΛΟΙ ΓΛΥΠΤΕΣ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ

Καὶ στή γλυπτική, ὅπως καὶ στήν ἀρχιτεκτονική, οἱ νέες τάσεις ξεκίνησαν ἀπό τή Φλωρεντία. Ό πρώτος μεγάλος γλύπτης τοῦ 15ου αἰ., ὁ **Λορέντζο Γκιμ-**

Γκιμπέρτι (Ghiberti)

Ντονατέλλο
(Donatello)

Λούκα και Άντρεα
ντέλλα Ρόμπια (della
Robbia)

Βερρόκιο (Verrocchio)

Μιχαήλ Αγγέλου,
Μωάσης.

πέρτι (Ghiberti) διακόσμησε μέθαυμάσια άνάγλυφα τίς χάλκινες πόρτες τοῦ βαπτιστηρίου τῆς Φλωρεντίας.

Ο **Ντονατέλλο** (Donatello) στάθηκε ό μεγαλύτερος γλύπτης τοῦ 15ου αι. Τά ἔργα του ἔχουν δύναμη, ρεαλισμό καὶ ἐκφραστικότητα. Μελέτησε πρώτος τό γυμνό, τή μύωση καὶ τήν ἀνατομία τοῦ ἀνθρώπινου κορμοῦ.

Τήν ἵδια ἐποχή δούλευαν στή Φλωρεντία ὁ **Λούκα** καὶ ὁ ἀνεψιός του **Άντρέα ντέλλα Ρόμπια** (della Robbia) πιό πολύ τό ἀνάγλυφο σέ χρωματιστή πορσελάνη, μέ μιά τεχνική πού στάθηκε τό μυστικό τῆς ὄικογένειάς τους.

Ο **Βερρόκιο** (Verrocchio) ἦταν μαθητής τοῦ Ντονατέλλο, γλύπτης καὶ ζωγράφος, δάσκαλος τοῦ Λεονάρντο ντά Βίντσι. Τό σημαντικότερο ἔργο του εἶναι ὁ ἀνδριάντας τοῦ κοντοτιέρου Κολλεόνε στή Βενετία.

Μεγάλος γλύπτης, πού γεννήθηκε στή Σιένα καὶ ἐπέρεασε μέτο δυναμισμό του τό Μιχαήλ "Αγγελο, ἦταν καὶ ὁ **Γιάκοπο ντέλλα Κουέρτσα** (Jacopo della Quercia)

Μιχαήλ 'Αγγέλου, 'Η Pietà Rondanini (Ρώμη). Εἶναι τό τελευταῖο ἔργο τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη. Τό δούλευε τίς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του καὶ δὲν πρόφτασε νά τό τελειώσει. Άντιθετα μέτην πρώτη Pietà κυριαρχεῖ ἔδυ ἀπόλυτα ἡ κάθετη γραμμή. 'Η Παναγία ὅρθι δυνιζεται νά συγκρατησει τό βαρύ νεκρό σώμα τοῦ Χριστοῦ. Τό πρόσωπό της είναι ἡ ίδια ἡ Ἀπόγνωστ. Κί δύμας στήν ἀπόλυτη τούτη ἀπέλιπα, μᾶλλον ἐλπίδα ὑποδηλώνεται: τό σώμα τοῦ νεκροῦ Χριστοῦ, πού ἔκεινη δὲ μπορεῖ νά κρατήσει φαινεται νά τήν ὑφένει πρός τή Λύτρωση. 'Η δύναμια καὶ διάταξη τῆς σύνθεσης δόργυνον στό baroc.

Ο 16ΟΣ ΑΙΩΝΑΣ. ΜΙΧΑΗΛ ΑΓΓΕΛΟΣ (1475 – 1564)

Ο **Μιχαήλ "Αγγελος Μπουοναρρότι** (Buonarroti) γεννήθηκε κοντά στή Φλωρεντία. Στάθηκε

δι μεγάλος καλλιτέχνης πού κατόρθωσε νά έκφρασει τήν έποχή του σέ δόλο τό δυναμισμό και τό πάθος της και νά δώσει στό έργο του αιώνιο, πανανθρώπινο χαρακτήρα.

Νέος, στήν αύλη τών Μεδίκων, μελέτησε τά άρχαϊα άγάλματα τής συλλογῆς τους και τά πρώτα έργα του είναι έπηρεασμένα από τήν άρχαϊα και τήν βυζαντινή παράδοση. Άργότερα ό δυναμισμός τής έποχής, δι βαθμιαίος ξεπεσμός τής Ιταλίας, άλλα και τής δικῆς του ψυχῆς ή άξεδιψαστη άγωνία, τόν ώθησαν πρός τό κολοσσιαῖο, τό ύπερανθρωπο, τό ἄφατα τραγικό.

Μιχαήλ Ἀνγγελος

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Ἡ ζωγραφική τῆς ἀναγέννησης στηρίχτηκε στή μεσαιωνική μικρογραφία, στά βιτρώ (τά ζωγραφιστά τζάμια τῶν γοτθικῶν ἐκκλησιῶν) και — ίδιαίτερα στήν Ιταλία — στήν παλαιοχριστιανική και βυζαντινή ζωγραφική. Ἀλλά ἐνω ἡ μεσαιωνική τέχνη ἦταν Θρησκευτική και διακοσμητική, μέ τήν ἀναγέννησην η ζωγραφική πῆρε ἔνα κοσμικό και ἀνθρωποκεντρικό χαρακτήρα. Ὁ ζωγράφος ἄρχισε νά βλέπει τίς μορφές πλαστικά, νά θέλει νά τίς ἀποδώσει ζωντανά και φυσικά. Τόν ἐνδιέφερε ἡ ὁμοφιά, ἡ ἀρμονία, ἡ ἐκφραστή ρεαλισμός. Τόν ἀπασχολοῦσαν τά προβλήματα τῆς προοπτικῆς, ἡ διαβάθμιση τῶν χρωμάτων, ἡ φωτοσκίαση. Σχεδίαζε μέ κάθε λεπτομέρεια. Ἔδινε στό τοπίο φυσικότητα, πρόσεχε τό φῶς, μ' ὅλο πού δούλευε ἔξω στή φύση, άλλα μέσα στό ἐργαστήριο.

Ἡ ζωγραφική τῆς ἀναγέννησης ἀν καί ἀπασχολήθηκε πολύ μέ Θρησκευτικά θέματα, δέν ἦταν ἀποκλειστικά Θρησκευτική. Μεγάλη θέση πήραν οι ιστορικές και κοσμικές συνθέσεις, ὅπως και τό πορτραΐτο, πού ἔγινε ἔνα ἀληθινό ψυχογράφημα.

Ἀπό τεχνική ἀποψη, οι ζωγράφοι στήν ἀρχή χρησιμοποιοῦσαν τή βυζαντινή τεχνική, δηλαδή ζωγράφιζαν σέ ύγρο τοῖχο (νωπογραφία, al fresco) ἡ σέ ζύλο, στερεώνοντας τά χρώματα μέ αύγοκολλα. Άργότερα διαδόθηκε ἡ ἐλαιογραφία, πού ἀπό τή Φλάνδρα ἔγινε γνωστή στήν Ιταλία και στήν ἄλλη Εύρωπη.

Χαρακτηριστικά τῆς ζωγραφικῆς

ΙΤΑΛΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ ΤΟΥ 14ου ΚΑΙ 15ου ΑΙΩΝΑ

Πάλι στή Φλωρεντία θά συναντήσομε τήν ἀρχή τῆς νέας τεχνοτροπίας.

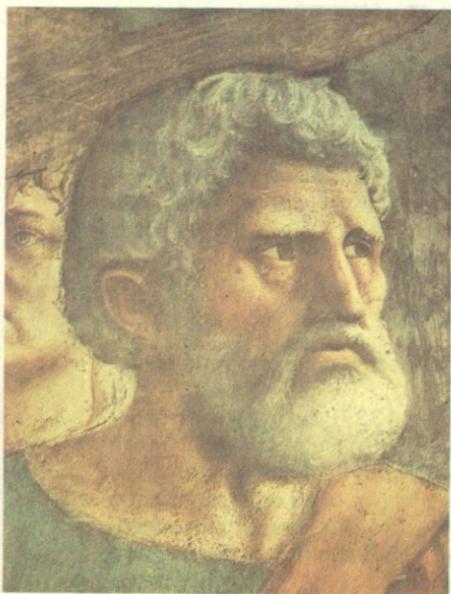
Πρώτος δι Τζόττο (Giotto, 1266 — 1337) ἔγκατελειψε τή μεσαιωνική παράδοση και ἄρχισε νά μελετᾶ τή φύση και τήν ἀληθινή ζωή γιά νά ἀποδώσει στήν τέχνη του. Ἡ σύνθεση και τήν τεχνική του είναι έπηρεασμένες ἀπό τή βυζαντινή τέχνη, άλλα οι μορφές, παρά τήν κάποια σχηματικότητά τους, ἔχουν ἀτομικά χαρακτηριστικά ἐμπνεύσμένα ἀπό τή μελέτη τῆς φύσης, και τό τοπίο ἀποδίδεται προοπτικά.

Τζόττο (Giotto)

Τζόππο, Τό φίλημα τοῦ Ἰούδα (τοιχογραφία Πάδουα).

Ο Τζόππο είναι ο πρώτος μεγάλος καλλιτέχνης, που ύπο τὸ 14ο αι. ἐγκατέλειψε τὴ μεσαιωνικὴ παράδοση, μελέτησε τὴ βυζαντινὴ τεχνικὴ καὶ τὴ σύνθεση καὶ ἔσωσε πλαστικότητα καὶ ρεαλισμὸν στὴ ζωγραφική. Σχεδίαζε προοπτικὰ καὶ δίνει δύκο στὶς μορφές μὲ τὴ φωτοσκίση. Μελετάει τὴν ἀνθρώπινη μορφὴ καὶ ἀπόδιδει τὰ συναισθήματα. Έδῶ, κεντρικὴ μορφὴ είναι ὁ Χριστός, πού δέχεται τὸ προδοτικὸ φίλημα. Χαρακτηριστικὴ είναι ἡ ἔκφραση τῶν προσώπων· ἡ ἥρεμ λύτη στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ἡ κακία καὶ ωποκρισία τοῦ Ἰούδα, ἡ ταραχή τῶν προστόλων. Οἱ σκληρές, περιέργες ἢ ἀδόφορες μορφές τῶν στρατιωτῶν τελικά συμπυκνώνονται σὲ μία μάρσα ἀπό περικεφαλοίες, πού ἀποτελούν τὸ φόντο τῆς τραγικῆς σκηνῆς, μαζὶ μὲ τούς πυρσούς καὶ τὰ διπλά.

Μαζάτσο. Ἀγιος Πέτρος (λεπτομέρεια ἀπό τὸν «Φόρον». Τὰ παραδοσιακά χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀπόστολου ἔχουν ὄντως άνανεωθεῖ μὲ τὴ μελέτη τῆς πραγματικότητας καὶ ἔκφρασον τὴν ψυχολογία καὶ τὴν ψυχική του διάθεση, τὴ συγκειμένη ἐκείνη στιγμῆ.

“Εναν αιώνα άργότερα περίπου δύο χρόνια μετά την θανάτο του Μαζάτσο (Masaccio, 1401 – 1429) συνέχισε καί διόλκηρωσε τίς νέες τάσεις. Πέθανε πολύ νέος, σχεδόν άγνωστος, άλλα οι τοιχογραφίες του στή Santa Maria del Carmine της Φλωρεντίας έπειρεασαν δύλους τούς μεταγενέστερους ζωγράφους. Γιά πρώτη φορά στήν εύρωπαική τέχνη οι μορφές έχουν πραγματική ύπόσταση καί βάρος: πλάθονται με τή φωτοσκίαση καί κινοῦνται άλλητην μέσα στό χώρο καί τήν άτμοσφαιρα. Τότοπιό δένεται άργανικά καί συμπληρώνει τή σύνθεση.

Μετά τόν Μαζάτσο πολλοί μεγάλοι ζωγράφοι μελέτησαν μέ πάθος τά προβλήματα τής άνατομίας, τής προοπτικής καί τής σύνθεσης. Άναμεσά τους ξεχωρίζει δύο Πιέρο ντελλα Φραντσέσκα (Piero della Francesca) ζωγράφος καί μαθηματικός. Τά έργα του διακρίνονται γιά τήν άρμονία τῶν χρωμάτων, τή λιτότητα τής σύνθεσης, τό ρεαλισμό καί τή μεγαλοπρέπεια τῶν μορφῶν.

Ο πιό πρωτότυπος ζωγράφος τής Φλωρεντίας στό τέλος τοῦ 15ου αι. είναι δύο Σάντρο Μποττιτσέλλι (Botticelli) πού ξεχωρίζει γιά τήν ποιητική φαντασία του καί τή λυρικότητα τῶν συνθέσεών του. Τά έργα του, τά έμπνευσμένα άπό τήν άρχαιότητα, είναι ή πιό τέλεια άναβατπιση τῶν άρχαιών μύθων στό πνεύμα τής άναγέννησης. Οι

Μαζάτσο
(Masaccio)

Πιέρο ντελλα
Φραντσέσκα (della
Francesca)

Μποττιτσέλλι
(Botticelli)

Μαζάτσο. ‘Ο φόρος (λεπτομέρεια από τοιχογραφία. Φλωρεντία)

Έκαπτο χρόνια περίπου μετά τὸν Τζάτσο δύο χρόνια μετά την θανάτο της Τέχνης. Οι μορφές του κινοῦνται καί άναπνέουν έλευθερά μέσα στό χώρο. Οι συνθέσεις του, άπαλλαγμένες από κάθε πρόσθετο στοιχείο, έχουν έσωτερη καί χρωματική έντοντα. Στόν «Φόρο» η σκηνή παρουσιάζεται αέρει διαδοχικές φάσεις, δημιουργώντα στή μεσανική μικρογραφία. Στό κέντρο δύο Χριστόδες καί οι άποστολοί. Τούς ζητοῦν νά πληρώσουν ένα φόρο. Ο Χριστός στέλνει τόν άποστολο Πέτρο στήν κοντινή λίμνη, δημιουργώντα στή μεσανική μικρογραφία. Στό κέντρο δύο Χριστόδες καί οι άποστολοί. Τούς ζητοῦν νά πληρώσουν ένα φόρο. Οι κινήσεις καί τά χρώματα δένουν τίς τρεις σκηνές μεταξύ τους. Τότοπιό εικονίζεται προοπτικά.

Μποτιπόσελλι Ἡ Γέννηση τῆς Ἀφροδίτης (Φλωρεντία)

Πιέρο ντέλλα Φραντέσκα. Ἡ εὑρεση τοῦ Σταυροῦ (τοιχογραφία)

ζωντανές καί χυμώδεις μορφές πού πλάθει, ᾧ ου στήν κίνησή τους
ἔνα ρυθμό σχεδόν χορευτικό. Μεγάλος χρυσοχόος στήν άρχη, ἐπε-
ξεργάζεται μέ κάθε λεπτομέρεια τό σχέδιο καί ἀγαπάει τά διακοσμη-
τικά μοτίβα, πού γεμίζουν τίς συνθέσεις του.

“Ολοι οι Ἰταλοί ζωγράφοι τῆς ἀναγέννησης ἔμπνεονται ἀπό τήν
ἀρχαιότητα, ἀλλά δέν τή μιμοῦνται. Κυριευμένοι ἀπό τήν ἴδια ἀγάπη
στόν ἄνθρωπο ἀναζητοῦν καί αὐτοί σέ παράλληλους μέ τήν ἀρχαιό-
τητα δρόμους τήν ἀλήθεια καί τήν ὁμορφιά.

Διανοή τέχνης

ΦΛΑΜΑΝΔΙΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ

Οι φλαμανδοί ζωγράφοι, πού ἥταν μακριά ἀπό τήν ἐλληνορωμαϊ-
κή παράδοση, ἐπηρεάστηκαν ἀπό τή γοτθική τέχνη καί τή μι-
κρογραφία. Τά ἔργα τους ξεχωρίζουν γιά τή λεπτότητα τοῦ σχεδίου,
τή χάρη καί τήν καθαρότητα τῆς γραμμῆς, τό ρεαλισμό καί τή λεπτο-
μερή ἐπεξεργασία τῶν μορφῶν καί τοῦ τοπίου. Τά πορτραΐτα τους
ἔχουν μιά ἔντονη ἑκφραστικότητα. Ἡ φλαμανδική τέχνη ἐπηρέασε
τήν Ἰταλική ἀναγέννηση. Πολλοί μεγάλοι Φλαμανδοί ζωγράφοι δού-
λεψαν τον 15ο αι. στην Ἰταλία καί ἔκαναν γνωστή ἐκεῖ τήν ἑλαιογρα-
φία. Ἐπηρέασαν ἀκόμα τή γαλλική καί γερμανική ζωγραφική.

Μεγάλοι Φλαμανδοί ζωγρά-
φοι τοῦ 15ου αι. εἶναι ὁ **Χοῦμ-
περτ καί Ἰωάννης Βάν Ἀὔκ** (Van
Eyck), ὁ **Ρότζερ Βάν ντέρ Βάν-
τεν** (Van der Weyden), ὁ **Οὐγκο
Βάν ντέρ Γκούς** (Van der
Goes), ὁ **Μέμλιγκ** (Memling,) ὁ
Μετσούς (Metsus) καί ἄλλοι.

Φλαμανδική τέχνη
(15ος αι.)

Ἑωάν. Βάν Ἀὔκ, *Ἡ Παναγία μὲ τὸν καγκελλάριο*
Rollin (Παρίσιο, μουσεῖο Λούβρου).

‘Ο μεγάλος Φλαμανδός ζωγράφος σχεδίζει μέ
θαυμαστή ἀκρίβεια. Τό στέμμα, πού κρατεῖ ἔνας
δγγελος πάνω ἀπό τό κεφάλι τῆς Παναγίας, οἱ
πτυχώσεις τῶν πολύτιμων φορεμάτων, τά κο-
σμήματα, ἡ πόλη καί ἡ ἔσοχη στό βάθος εἶναι
σχέδιασμένα ὡς τήν ἔσχατη λεπτομέρεια. Τά
πορτραΐτα τοῦ Βάν Ἀύκ, ζωγραφίστηκαν μέ ἀπό-
λυτο ρεαλισμό, δίνουν τήν αἰσθηση τῆς αὐτο-
συγκέντωσης καί τῆς ἀπομόνωσης. Μόνο τό
βλέμμα, πού καρφώνεται θαρρεῖ στό στόχο του,
ἐκφράζει τήν ψυχική διάθεση καί τό χαρακτήρα
τοῦ προσώπου. ‘Ο Rollin διντικρύζει τήν Πα-
ναγία μέ δέος καί θρησκευτική ἔκσταση.

Αναγέννηση

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΟΥ 16ου ΑΙΩΝΑ ΜΕΓΑΛΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

Λεονάρδο ντά Βίντσι, "Άγγελος" (λεπτομέρεια)

Λεονάρδο ντά Βίντσι

Τό 16ο αι. ή τέχνη άπομακρύνθηκε από κάθε μεσαιωνική παράδοση. Οι μορφές κινοῦνται έλευθερα μέσα στήν άερινη προοπτική τής άτμοσφαιρας, σ' ένα χώρο πού φαντάζει δόλτελα ύπαρκτος. Οι συνθέσεις άποκτούν ένοτητα και παραλείπεται κάθε δευτερεύον ή διακοσμητικό στοιχείο. Τό τοπίο συμπληρώνει τίς σκηνές μέ τήν υποβλητικότητά του. 'Η άναγκήτηση τής τέλειας άρμονίας και άναλογίας δόδηγει στήν έξιδανίκευση. Γενικά οι ζωγράφοι προτιμούν μιά ήρεμη τοποθέτηση τών μορφών σέ παράλληλα έπιπεδα, δριζόντια και κάθετα, μέ τήν κεντρική μορφή στή μέση. Αύτό, ως τά μέσα περίπου τού 16ου αι. 'Αργότερα, μέ τήν έπιδραση τού Μιχαήλ Άγγελου, άλλα και τών γενικών συνθηκών (ίταλοί πόλεμοι, μεταρρύθμιση) ή τέχνη στρέφεται πρός τολμηρότερους και πιό ταραγμένους συνδυασμούς: προτιμούν τό πλάγιο έπιπεδο, τήν δρμητικότερη κίνηση και τή δυναμικότερη φωτοσκίαση πού δόδηγούν σιγά σιγά πρός τό ρυθμό **μπαρόκ**.

'Η μεσαιωνική τέχνη είναι τέχνη άνωνυμη. Σπάνια ό καλλιτέχνης ύπογράφει τό έργο του. Μέ τήν άναγέννηση ό δημιουργός προβάλλεται στό 15ο αι. και άποθεώνεται στό 16ο. Οι μεγαλύτεροι ζωγράφοι τού 16ου αι. είναι:

Ο Λεονάρδο ντά Βίντσι (Leonardo da Vinci). Γεννήθηκε στό χωριό Βίντσι κοντά στή Φλωρεντία, όπου πέρασε τά νεανικά του χρόνια, έπειτα έργαστηκε στό Μιλάνο. 'Ακολούθησε τό βασιλιά τής Γαλλίας Φραγκίσκο Α' στό Παρίσι, όπου έζησε τά τελευταία χρόνια τής ζωῆς του. Ήταν ένας *homo univer-*

Λεονάρδο ντά Βίντσι, *Τζοκόντα* (Παρίσι, μουσείο Λούβρου).

Μπροστά σ' ένα φανταστικό τοπίο, πού χάνεται στό βάθος μέσα στήν δύκλη, προβάλλεται ή γυναικεία μορφή, ή Μόνα Λίζα. Θαυμαστή είναι ή άπαλότητα, ή χάρη, τό έλαφρό χαμόγελο, τά χείλη, πού φαίνονται σά νά κινοῦνται και νά άναπνέουν, τά βλέφαρα πού πάλλονται. 'Η έλαφρό φωτοσκίαση, μέ τής λεπτότατες χρωματιστές διαβαθμίσεις (σαφουμάτο) είναι χαρακτηριστική τής τεχνοτροπίας τού ζωγράφου.

Ραφαήλ, Μαδόνα Σιξτίνα (Δρέσδην). Οι Παναγίες του Ραφαήλ χαρακτηρίζονται από τή γλυκύτητα, τή χάρη και τή νεανικότητα. Παράλληλα ή απόλυτη άγνότητα και ή θεϊκή μεγαλοπρέπεια τής ξεχωρίζουν από κάθε θνητή γυναικεία μορφή. Τόποι εδώ είναι υπεργήντο - ή Παναγία πατεί στά σύννεφα και περιβάλλεται από δύοις - και αύτό προετοιμάζει τήν έποχή του βατος, δηπότε ή Παναγία προβάλλεται ιδιαιτέρα στήν καθολική τέχνη.

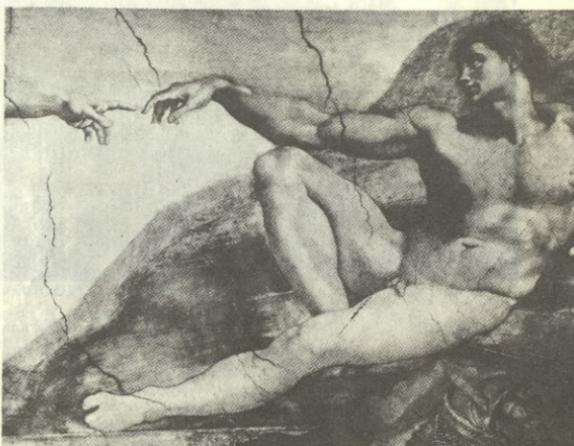
τής Παναγίας μέ τήν ίδανική όμορφιά και τή γλυκιά άξιοπρέπεια. Ζωγράφισε έκφραστικά πορτραΐτα και μεγάλες πολυπρόσωπες σκηνές, πού θαυμάζονται για τό προοπτικό βάθος και τήν τελειότητα τής σύνθεσης.

Ο Μιχαήλ "Αγγελος και ώς ζωγράφος έχει τήν ίδια δρμητικότητα, τό μεγαλειό και τό πά-

Μιχαήλ Άγγελος. Ή δημιουργία του άνθρωπου (λεπτομέρεια από τήν όροφή τής Capella Sixtina. Ρώμη, Βατικανό).

Ο Θεός πετώντας δρμητικά στό δπειρο έγγιζε τό χέρι του Άδαμ και τού δίνει ψυχή και συνείδηση. Χαρακτηριστική είναι ή αντίθεση άναμεσα στή δυναμική μορφή του θεού, πού είναι ή πργή τής Ζωής, στό δυνατό Του χέρι και στή χαλαρότητα του ου σώματος του Άδαμ.

Μιχαήλ "Αγγελος

lis, δηλαδή ζωγράφος, γλύπτης, άρχιτεκτονας και μηχανικός, ὥπως δ 'Άλμπερτι και δ Μιχαήλ "Αγγελος. Οι πίνακές του διακρίνονται για τήν ένότητα τής σύνθεσης, τό υποβλητικό τοπίο, τή βαθιά ψυχολογική παρατήρηση.

Ο Ραφαήλ Σάντι (Raffaello Santi). Γεννήθηκε στό Ούρμπινο, έργαστηκε και πέθανε στή Ρώμη. Ήταν άνεψιος τού μεγάλου άρχιτεκτονα Μπραμάντε και δ ο εύνοούμενος ζωγράφος τής παπικής αύλης. Πέθανε πολύ νέος, άλλα ἄφησε ένα ἔργο τεράστιο σέ ἑκταση. Η ζωγραφική του χαρακτηρίζεται από τήν κλασσική άρμονία, τήν ήρεμη έξιδανίκευση και μιά γλυκύτητα και χάρη πού κάποτε φτάνει σχεδόν στήν ύπερβολή. Διαμόρφωσε τόν τύπο τής Madonna,

Θος. Ζωγράφισε στήν όροφή της Καπέλλα Σιξτίνα στό Βατικανό σκηνές από τήν Παλαιά Διαθήκη (τή δημιουργία, τών κατακλυσμών, τό προπατορικό άμαρτημα), άνάμεσα σέ προφήτες καί σύβιλλες, μορφές τιτανικές, πλημμυρισμένες από μιά ήφαιστειώδη δύναμη. Τών τοιχού τοῦ ιεροῦ καλύπτει μιά τεράστια Δευτέρα Παρουσία, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἡράκλεια μορφή τοῦ Χριστοῦ. Τό πλήθος τῶν μορφῶν πού συμπλέκονται καί συστρέφονται μέσα σέ μιά δίνη προοπτική ξεπερνάει τήν έποχή τῆς άναγέννησης καί δδηγεῖ στό πάθος τοῦ μπαρόκ.

Βενετική σχολή

Ο Τιτσιάνο (Tiziano, 1490 – 1576) είναι ὁ μεγαλύτερος ζωγράφος τής βενετικής σχολής, πού χαρακτηρίζεται από τήν ἀγάπη καί τήν τελειότητα στήν ἀπόδοση τῶν ζωηρῶν χρωμάτων, τῶν πολύτιμων ύφασμάτων, τοῦ ἀπαλοῦ γυναικείου σώματος. Ἡ τέχνη του ἐκφράζει τή ζωή τῆς μεγάλης, πλούσιας πολιτείας. Περίφημα είναι τά πορτραϊτά του.

Ο Τζορτζόνε, ὁ Κορρέτζο (Correggio) καί οι ἄλλοι Βενετοί ζωγράφοι μελέτοῦν καί ζωγραφίζουν μέ ίδιατερη ἀγάπη τή φύση.

Ο Τιντορέττο (Tintoretto, 1518 – 1594), μεγάλος Βενετός ζωγράφος, ἐπηρεάστηκε ἀπό τή ζωγραφική τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου. Τά

Τιντορέττο, Τά εισόδια τῆς Παναγίας (Βενετία).

Ο Τιντορέττο συνέχισε τήν παράδοση τής βενετικής σχολής, ἀλλά μελέτησε προσεκτικά καί τά ἔργα τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου. Ἡ ἐλεύθερη κίνηση, τό πλάγιο ἐπίπεδο, οἱ δύνατες φωτοσκιάσεως καί οἱ ἔντονες χρωματικές ἀντιθέσεις, χαρακτηρίζουν τό ἔργο του.

Τιτσιάνο, Φλώρα (Φλωρεντία). Χαρακτηριστική γυναικεία μορφή ίδιως γιά τήν πρώτη καλλιτεχνική περίοδο τοῦ μεγάλου ζωγράφου. Γενικά ἡ βενετική σχολή δημιεῖ τά ὀπαλά γυναικεῖα σώματα, τά πολυτελῆ ύφασματα, τήν ἀρμονία τῶν χρωμάτων.

έργα του μέ τις πολύπλοκες όρμητικές συνθέσεις, πού άναιπτύσσονται σέ βάθος, καί μέ τή δυναμική φωτοσκίαση έπηρέασαν τούς ζωγράφους τοῦ 16ου αι. καί ίδιαίτερα τό Δομήνικο Θεοτοκόπουλο.

Στή Γερμανία μεγάλοι ζωγράφοι τοῦ 16ου αι. είναι ό **Χάνς Χόλμπαν** (Holbein), μεγάλος προσωπογράφος, καί ό **Άλμπρεχτ Ντύρερ** (Dürer) πού έπιπρεπασμένος άπό τήν τυπογραφία στράφηκε ίδιαίτερα στή χαρακτική. Τά χαρακτικά έργα του (gravures) διακρίνονται γιά τή λεπτότητα τοῦ σχεδίου καί τή δύναμη τῆς σύνθεσης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί άλλάζουν οι καλλιτεχνικές άντιλήψεις μέ τήν άναγέννηση καί ποιά είναι τά γενικά χαρακτηριστικά τής τέχνης τής έποχής αύτής;
2. Ποιοί είναι οι μεγαλύτεροι καλλιτέχνες τής άναγέννησης;

Γερμανική σχολή

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Τί έκφραζε ή τέχνη τής άναγέννησης; Ποιοί είναι κατά τή γνώμη σας οι πιο άντιπρωσω-πευτικοί καλλιτέχνες τής έποχής;

Ντύρερ, Χέρια
(λεπτομέρεια).

1. πρώτες υλές.
2. αγορές.
3. δρόκοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ': Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟ 16ο αι. κ.έ. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ

Οι πολιτικές σχέσεις τῶν κρατῶν στήν Εύρωπη έγιναν πιό πολύ-πλοκες μέ τήν έναρξη τῶν νέων χρόνων. Ή έδρυση τῶν μεγάλων Εθνικών κρατῶν διέσπασε τή μεσαιωνική ένότητα καί δημιούργησε πολλές δυνάμεις, πού άγωνίζονταν νά διατηρηθοῦν καί νά έπιβληθοῦν. Οι συμφωνίες τῶν κρατῶν μεταξύ τους, οι άντιθέσεις, τά ίδιαίτερα συμφέροντα, ή προσπάθεια νά κατακτήσουν πλουτοφόρες περιοχές ή νά έπιβληθοῦν παγκόσμια, οι συνασπισμοί γιά τήν έπιτυχία ή τήν παρεμπόδιση τέτοιων σκοπῶν διαμόρφωσαν τίς πολύπλοκες σχέσεις πού δονομάζομε διεθνή πολιτική.

Σέ πολύ γενικές γραμμές ή διεθνής πολιτική άπό τόν 16ο αι. κ.έ. προσδιορίζεται άπό δύο άντιρροπες τάσεις. Ή μία, κληρονομμένη άπό τό μεσαίωνα, είναι ή τάση τῶν μεγάλων κρατῶν νά έπιβληθοῦν καί νά δημιουργήσουν ύπερεθνικές αύτοκρατορίες. Ή άλλη, πού παρουσιάστηκε μέ τήν άναγέννηση, είναι νά σχηματιστοῦν πολλά Εθνικά κράτη άνεξάρτητα, πού νά συνυπάρχουν ίσόρροπα. Κανένα δέ συνέφερε νά γίνει τόσο ίσχυρό, ώστε νά έπικρατήσει σ' όλη τήν Εύρωπη. Σέ τέτοια περίπτωση οι άλλοι συνασπίζονταν καί τό πολεμούσαν. "Ετσι διαμορφώθηκε ή άρχη τής εύρωπαϊκής ίσορροπίας πού καθόρισε τήν εύρωπαϊκή πολιτική ώς τό 19ο αι.

Εύρωπαϊκή πολιτική

Η άρχη τής εύρωπαϊκής ίσορροπίας

"Από τό δεύτερο μισό τοῦ 16ου αι. ή θρησκευτική μεταρρύθμιση καί οι άντιθέσεις πού προκάλεσε, έδωσαν στούς πολέμους ένα

χαρακτήρα θρησκευτικό, ὅπου ύπολανθάνουν καί τά πολιτικά συμφέροντα τῶν διαφόρων κρατῶν.

"Ενα ἄλλο χαρακτηριστικό τῆς εὐρώπαικής πολιτικής μετά τὸν 16ο αἰ. ἔναι τὸ πολυυφωνία τῶν συμφερόντων καί ἡ ἀλληλεπίδραση τῶν ιστορικῶν γεγονότων. Κάθε ἀλλαγὴ πού συμβαίνει σὲ μιὰ περιοχή ἔχει ἀμεση ἐπίδραση σὲ κάποιαν ἄλλην καί προκαλεῖ μιὰ σειρά ἀπό ἀλυσωτές θά λέγαμε ἀντιδράσεις. Τό τοι φαινόμενο παρατηρεῖται ὡς σήμερα.

Ίταλικοί πόλεμοι (1494 – 1559)

Ο ΓΑΛΛΟ - ΙΣΠΑΝΙΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ (1494 – 1516)

Ίταλικοί πόλεμοι

Αἴτια

Γαλλο - ισπανικός
ἀνταγωνισμός

Οι Ίταλικοί πόλεμοι εἶναι ἔνα χαρακτηριστικό δεῖγμα τῶν εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων καί συγκρούσεων, ὅπως διαμορφώθηκαν μετά τὴν ἀναγέννηση: 'Η ἐπέκταση τῶν Τούρκων στὴν Ἀνατολική Μεσόγειο, ὁ ἐμπορικός ἀνταγωνισμός τῆς Ἰσπανίας καί Πορτογαλίας μετά τίς ἀνάκαλύψεις καί οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι εἶχαν ἔξασθενήσει οἰκονομικά καί πολιτικά τὰ ίταλικά κράτη. Αὐτή ἡ ἔξασθενήση δυνάμωσε τὴν ἐπιθυμία ἄλλων δυνάμεων νά ἐπεκταθοῦν πρός τίς Ίταλικές χῶρες καί πρός τὸ μεσογειακό χῶρο. Πρῶτοι οἱ Ἰσπανοί κατέλαβαν τίς Βαλεαρίδες, τὴν Κάτω Ίταλία καί Σικελία. "Ἐπειτα οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας Κάρολος Ή', Λουδοβίκος ΙΒ' καί Φραγκίσκος Α' θέλοντας νά ἐπεκταθοῦν πρός τὴν Ίταλία πρόβαλαν ἀξιώσεις γιά κληρονομικά δικαιώματα τους στὰ κράτη τῆς Νεάπολης καί τοῦ Μιλάνου. Αὐτό τούς ἔφερε σὲ σύγκρουση μέ τὰ ίταλικά κράτη καί τὴν Ἰσπανία καί προκάλεσε μιὰ σειρά ἀπό πολέμους, πού ὀνομάστηκαν Ίταλικοί.

Πρῶτος ὁ Κάρολος Ή' ἔξεστράτευσε στὴν Ίταλία καί ἔφτασε σχεδόν χωρίς μάχη ὡς τὴν Νεάπολη (1494), γιατί διακή-

Τιτανία, Πορτραΐτο
τοῦ Φραγκίσκου Α' (Παρίσι)

ρυττε δι τε εἶχε σκοπό νά περάσει στά Βαλκανία, νά πολεμήσει τούς Τούρκους καί νά άνασυ- στήσει τή βυζαντινή αύτοκρατο- ρία. Εἶχε μάλιστα άγοράσει τά δικαιώματα στό βυζαντινό Θρό- νο ἀπό τό γιό τοῦ δεσπότη τοῦ Μορέως Θωμᾶ, τόν Ἀνδρέα Παλαιολόγο. Ἀργότερα, ὅταν ἀ- νακαλύφθηκε δι τέ ένδιαφερόταν κυρίως γιά ἐπέκταση στήν Ἰτα- λία, ὁ πάπας, οἱ ιταλικές πόλεις, ἡ Ἰσπανία καί ἡ Ἀγγλία συνασπί- στηκαν ἔναντιον του καί μέ πολ- λή δυσκολία κατόρθωσε νά ἐπι- στρέψει στή Γαλλία.

Οἱ πόλεμοι συνεχίστηκαν καί στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου ΙΒ' καί τοῦ Φραγκίσκου Α'. Μετά τήν νίκη του στό Μαρινιάν (Marignan) ὁ Φραγκίσκος Α' κατέλαβε τό Μι- λάνο καί ὑπέγραψε συνθήκη (στά 1516) μέ τήν ὥποια πῆρε τό Μι- λάνο, ἀλλά παραχώρησε τή Νεάπολη στούς Ἰσπανούς. Ἔτσι ἔκλεισε ἡ πρώτη περίοδος τῶν ιταλικῶν πολέμων. Ὁ γαλλοϊσπανικός ἀντα- γωνισμός δημιουργήθηκε, καί μάλιστα ἔγινε ἐντονότερος, ὅταν στό Θρόνο τῆς Ἰσπανίας ἀνέβηκε ὁ Κάρολος Α' τῶν Ἀψβούργων, πού ἀργότερα ἔγινε, ὡς Κάρολος Ε', αύτοκράτορας τῆς Γερμανίας.

Στούς πολέμους αύτούς γιά πρώτη φορά μεταχειρίστηκαν τά νέα, πρωτόγονα ἀκόμη πυροβόλα ὅπλα, τά ἀρκεβούζια. Οἱ βασιλεῖς χρη- σιμοποίησαν μισθοφορικά στρατεύματα, ὅπως ἔκαναν παλαιότερα οἱ ιταλικές πόλεις. Ἐπειδή δημιουργήθηκε ὁ μισθοφόροι ἔπρεπε νά πληρώ- νονται καί κόστιζαν ἀκριβά, ὁ ἀριθμός τους ἤταν περιορισμένος. Δύ- σκολα μπορούσαν νά διαθέσουν περισσότερους ἀπό 30 ἔως 40 χι- λιάδες στρατιώτες, πού, καθώς δέν πληρώνονταν κανονικά, συνήθι- ζαν νά λεηλατοῦν τίς χῶρες ἀπ' ὅπου περνοῦσαν, φιλικές ἢ ἔχθρι- κές.

Τό ἀποτέλεσμα τῶν πολέμων αύτῶν ἤταν νά έξασθενήσουν ὁρι- στικά τά ιταλικά κράτη καί νά χάσουν τήν ἡγετική θέση πού εἶχαν ὡς τότε στήν πολιτιστική ιστορία τῆς Εὐρώπης. Οἱ δυσκολίες, οἱ ταρα- χές, ἡ ἀγωνία καί ἡ ἀπογοήτευση ἔκφραζονται στά ἔργα τῶν μεγά- λων καλλιτεχνῶν τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Μιχαήλ "Ἀγγελος καί ὁ Μποτ- τιτσέλλι. "Ομως τά ίδια αύτά γεγονότα ἔφεραν τή Γαλλία σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τήν ιταλική ἀναγέννηση, ἀπ' ὅπου βαθιά ἐπηρεάστηκε.

Τιτανάν, Κάρολος Ε' (Μαδρίτη)

Κάρολος Η'
Φραγκίσκος Α' και
Κάρολος Ε'

Χαρακτήρας και
συνέπειες τῶν
ιταλικῶν πολέμων

Πολλοί Ιταλοί λόγιοι καί καλλιτέχνες, δημοσίευσαν στή Γαλλία.

Ο ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ. ΠΟΛΕΜΟΙ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ Α' ΚΑΙ ΚΑΡΟΛΟΥ Ε' (1521 – 1559)

Γαλλογερμανικός
άνταγωνισμός

Αναφέραμε ότι ο γαλλοϊσπανικός άνταγωνισμός έγινε μεγαλύτερος και πήρε ευρωπαϊκό χαρακτήρα με τήν ανοδο τοῦ Καρόλου Ε' στόν αὐτοκρατορικό θρόνο τῆς Γερμανίας. Ο Κάρολος ένωσε στήν έξουσία του τίς κτήσεις τῶν Ἀψβούργων (Αύστρια, Ἀλσατία, Τυρόλο), τά έδαφη τοῦ παλιοῦ δουκάτου τῆς Βουργουνδίας, πού εἶχαν κληρονομήσει οἱ Ἀψβούργοι (Κάτω Χώρες, Ἀρπουά, Ἐλευθέρα Κομητεία), τό ισπανικό κράτος, (Ισπανία, ἀμερικανικές ἀποικίες, Σαρδηνία, Σικελία, Νεάπολη) καί τίς γερμανικές χώρες. Ο Κάρολος φιλοδοξοῦσε ἀκόμα ν' ἀποστάσει ἀπό τή Γαλλία τή Βουργουνδία καί τό Μιλάνο.

Ἐτοι δημιουργήθηκε μιά τεράστια ὑπερεθνική αὐτοκρατορία με τάσεις γιά ἐπέκταση σέ γαλλικά ἔδαφη, πού ἐκλεισε ἀσφυκτικά ἀπό παντοῦ τό γαλλικό κράτος. Ή σύγκρουση ἦταν ἀναπόφευκτη. Ἀπό τά 1521–1559 ἔγιναν τέσσερες γαλλογερμανικοί πόλεμοι, ο τελευταῖος μετά τό θάνατο τοῦ Φραγκίσκου Α'.

Στούς πολέμους αὐτούς διακρίνομε τήν πολιτική τῆς ευρωπαϊκής ισορροπίας. Τά ἄλλα κράτη (ἀνάμεσά τους σημαντικό ρόλο ἔπαιξε ή Ἀγγλία τοῦ Ἐρρίκου Η') συμμαχοῦσαν πάντα μέτο νικημένο, γιά νά μήν ἀφήσουν καμιά ἀπό τίς ἀντίπαλες δυνάμεις νά κυριαρχήσει στήν Εὐρώπη.

Γιά νά πολεμήσει

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ ΤΟΥ Ε' 1526

τούς Ἀψβούργους μετά τήν ἥπτα του στήν Παβία (1525) δι Φραγκίσκος Α' στράφηκε πρός τούς Τούρκους, πού είχαν στό μεταξύ ύποτάξει τή Συρία καί τήν Αἴγυπτο καί είχαν ιδρύσει μιά Ισχυρή αυτοκρατορία στήν Α. Μεσόγειο. Ἡ συμμαχία αύτή μέ τό σουλτάνο Σουλεϊμάν τό Β' (πρώτη φορά συμμαχία ἀνάμεσα σ') ἔνα χριστιανό, ἡγεμόνα καί στούς Τούρκους) ἔξυπηρέτησε καί τά δύο μέρη. Οι Τούρκοι βρήκαν εύκαιρια νά ἐπεκταθοῦν πρός τήν κεντρική Εύρωπη: Κατέλαβαν ἔνα μέρος τῆς Οὐγγαρίας καί πολιόρκησαν τή Βιέννη (1529).

Ἡ Γαλλία πέτυχε νά δημιουργήσει ἔνα Ισχυρό ἀντιπερισπασμό στά Ν.Α. σύνορα τοῦ κράτους τοῦ Καρόλου καί στίς ιταλικές κτήσεις του, δηκούνταν φοβερές ἐπιδρομές οι κουρσάροι τῆς Β. Ἀφρικῆς. Ὁ Κάρολος ἀναγκάστηκε νά ὀργανώσει ἐκστρατεῖες γιά νά πολεμήσει τούς κουρσάρους στήν Τύνιδα καί στό Ἀλγέρι.

Οι Γάλλοι πέτυχαν ἀκόμα συμμαχώντας μέ τούς Τούρκους νά ἔχασφαλίσουν τό μονοπώλιο τοῦ ἐμπορίου στήν Α. Μεσόγειο. Στά 1529 ἡ Γαλλία ὑπέγραψε συνθήκη μέ τήν Τουρκία, γνωστή μέ τό δινομα «Διοικολογήσεις» (capitulations) πού τῆς ἔχασφάλιζε τό δικαίωμα τοῦ ἐμπορίου στίς ὅθωμανικές χῶρες, τῆς ἐλεύθερης ἀσκησης τῆς θρησκείας καί τῆς ἐτεροδικίας γιά τούς ὑπηκόους τῆς. Ἡ συνθήκη αύτή συμπληρώθηκε ἀργότερα καί μέ ἄλλες καί ἀπό τότε ἀρχισε τό γαλλικό ἐμπόριο στήν Α. Μεσόγειο καί ἡ γαλλική ἐπιρροή στό τουρκικό κράτος.

Οι πόλεμοι, ὕστερα ἀπό πολλές διακυμάνσεις, τελείωσαν μετά τό θάνατο τοῦ Φραγκίσκου Α' ἐπί τοῦ Ἐρρίκου Β', πού συμμάχησε μέ τούς διαμάρτυρομένους ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας καί κατέλαβε τρία σημαντικά φρούρια στά γερμανικά σύνορα, τίς «τρεῖς ἐπισκοπές» Μέτς, Τούλ καί Βερντέν.

Ὁ Κάρολος Ε' ἀπογοητευμένος παραιτήθηκε ἀπό τόν αὐτοκρατορικό θρόνο καί ἀπό τόν Ἰσπανικό (1555 – 1556) καί πέθανε σ' ἔνα μοναστήρι τῆς Ἰσπανίας (1558).

Ὁ ἀδελφός του Φερδινάνδος ἔγινε αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας καί κράτησε τίς γερμανικές κτήσεις τῶν Ἀψβούργων. Ὁ γιός τοῦ Καρόλου Ε' Φίλιππος Β' ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἰσπανίας καί πῆρε τή Ν. Ἰταλία, τίς Κάτω Χῶρες (σημ. Βέλγιο καί Ὀλλανδία) καί τίς ἀποικίες τῆς Ἀμερικῆς. Ἔτσι τό κράτος τοῦ Καρόλου διασπάστηκε καί οι Ἀψβούργοι χωρίστηκαν σέ γερμανικό καί Ἰσπανικό κλάδο.

Ο πόλεμος συνεχίστηκε ἀνάμεσα στόν Ἐρρίκο Β' καί Φίλιππο Β', ὡσπου τελικά ἔχαντλήθηκαν οἰκονομικά καί οι δύο καί ἀναγκάστηκαν νά κλείσουν δριστική είρηνη στά 1559.

Ο Ἐρρίκος Β' ἐγκατέλειψε τίς κτήσεις του στήν Ἰταλία (Μιλάνο, Σαβοΐα, Κορσική) καί κράτησε τίς «τρεῖς ἐπισκοπές» καί τό Καλαί πού πῆρε ἀπό τούς "Αγγλους, συμμάχους τότε τοῦ Φιλίππου Β'. Οι Ἀψβούργοι κράτησαν τό Μιλάνο.

Συμμαχία τοῦ
Φραγκίσκου Α'
μέ τούς Τούρκους

Διοικολογήσεις

Τό τέλος τῶν
Ιταλικῶν πολέμων

Σημασία τῶν Ἰταλικῶν πολέμων

Από τά γεγονότα πού άναφέραμε πάρα πάνω φαίνονται οἱ συνέπειες τῶν Ἰταλικῶν πολέμων:

1) Διευκόλυναν τήν ἐπικράτηση τῆς Θρησκευτικῆς μεταρρύθμισης στίς βορειοευρωπαϊκές χώρες καί τῇ διάσπαση τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας.

2) Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Καρόλου Ε' διασπάστηκε καί οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας δέν κατόρθωσαν νά πραγματοποιήσουν τήν ἔδαφική ἐπέκταση στήν Ἰταλία, οὔτε δὲ Φραγκίσκος Α' τά αὐτοκρατορικά του σχέδια. Ἔτοι ἐπικράτησε ἡ ἀρχή τῆς εὐρωπαϊκῆς ἴσορροπίας, πού ύποστηριξε δὲ Ἐρρίκος Η' τῆς Ἀγγλίας, μιὰ ἀρχή πού θά ρύθμιζε τήν εὐρωπαϊκή πολιτική ὡς τήν ἐποχή μας.

3) Ἡ Γαλλία, ἀν καί δέν πραγματοποίησε τά Ἰταλικά της σχέδια, ἐνίσχυσε τά σύνορά της πρός τίς γερμανικές χώρες καί τήν Ἰσπανία. Μέ τίς «διομολογήσεις» ἀνοίξε στό γαλλικό ἐμπόριο τά λιμάνια τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καί αὐξήσε τήν ἐπιρροή της στό ἐσωτερικό τοῦ τουρκικοῦ κράτους μέ τό δικαίωμα τῆς ἐτεροδικίας καί τής προστασίας τῶν καθολικῶν. «Ολοι οι Εύρωπαιοι τής Τουρκίας, ἀκόμα καί οι καθολικοί Ἐλληνες τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου, ἐπεδίωκαν ἀπό τότε τή γαλλική προστασία.

4) Οι Ἰταλικές πόλεις ἔξασθένησαν δριστικά. Ἡ Βενετία ἔχασε τίς Κυκλαδες, ἀργότερα καί τίς μεγάλες βάσεις της στή Μεσόγειο, τήν Κύπρο (1570), καί τήν Κρήτη (1669). Τό βενετικό ἐμπόριο πέρασε στούς Γάλλους (ἀργότερα ἐπωφελήθηκαν καί οι Ἐλληνες ναυτικοί).

5) Μέ τήν ἔξασθένηση τῶν Ἰταλικῶν κρατῶν καί τήν πολιτική καί Θρησκευτική κρίση, πού δημιούργησε ἡ μεταρρύθμιση στήν κεντρική Εύρωπη στό δεύτερο μέρος τοῦ 16ου αἰ., ἐνισχύθηκε ἡ Ἰσπανία τοῦ Φιλίππου Β' καί ἡ Ἀγγλία τῆς Ἐλισάβετ.

6) Ἡ τουρκική αὐτοκρατορία ἀναγνωρίστηκε ἀπό τή Γαλλία, κυριάρχησε στή Μεσόγειο καί ἐπεκτάθηκε πρός τήν κεντρική Εύρωπη. Μέ τίς «διομολογήσεις» δύμας καί τήν παραχώρηση οἰκονομικῶν προνομίων ἄρχισε ἡ διείσδυση τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων στά ἐσωτερικά τής Τουρκίας πού στάθηκε ἡ συνέπεια τής ίδιας τῆς δομῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους: ἡ Τουρκία δέν μπόρεσε ποτέ νά ἐκμεταλλευτεῖ οἰκονομικά τό χώρο πού κατέλαβε.

ΕΠΩΤΗΣΕΙΣ

- 1) Ποιές εἶναι οι πολιτικές καί διπλωματικές τάσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀπό τό 16ο αι. κ. έ.;
- 2) Τί σημαίνουν οἱ δροι «διεθνής πολιτική» «εὐρωπαϊκή ἴσορροπία»;
- 3) Ποιά εἶναι τά αἴτια, οι περίοδοι καί ποιό τό ὅποτελέσμα τῶν Ἰταλικῶν πολέμων;
- 4) Ποιά εἶναι ἡ σημασία τῶν «διομολογήσεων»; Τί σημαίνει δὲ ὅ δρος;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ποιό ρόλο έπαιξαν οι Ιταλικοί πόλεμοι γιά την Ιταλία, γιά τη Γαλλία, γιά την Εύρωπη γενικά; Τί μεταβολές προκάλεσαν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ' : Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Τό δεύτερο μετά τίς άνακαλύψεις σημαντικό γεγονός τής άρχης των νέων χρόνων είναι ή θρησκευτική μεταρρύθμιση. Πρόκειται για ένα θρησκευτικό κίνημα πού άρχισε μέ σκοπό τήν άναμορφωση τής καθολικής έκκλησίας καί τήν έπιστροφή στό άγνό χριστιανικό πνεύμα τών πρώτων άποστολικών χρόνων, άλλα πού κατέληξε σέ σύγκρουση μέ τήν παπική έκκλησία καί στήν ίδρυση τών εύαγγελικών έκκλησιών.

Είναι χαρακτηριστικό πώς ένω ή άναγέννηση είναι ένα φαινόμενο Ιταλικό, ή μεταρρύθμιση πού γεννήθηκε άπό τό ίδιο πνεύμα έκδηλωθήκε στή Γερμανία. Τά αι-
τια είναι πολλά:

1) Ένω στά μεγάλα Εύρω-
παικά κράτη πού σχηματίστηκαν
μετά τά μέσα τού 15ου αι. οι βα-
σιλεῖς περιόρισαν τήν έκκλησια-
στική δύναμη, ή έκκλησία έξακο-
λουθοῦσε νά έχει μεγάλη έπιρ-
ροή στίς γερμανικές χώρες, πού
ήταν διασπασμένες σέ μικρά
φεουδαρχικά κράτη καί όπου
κατείχε μεγάλα φέουδα. Τρεῖς ά-
πο τούς έπτά έκλεκτορες, δηλα-
δή τούς μεγαλύτερους γερμα-
νούς φεουδάρχες, πού είχαν δι-
καιώμα νά έκλεγουν τόν αύτο-
κράτορα, ήταν έπισκοποι.

2) Κατά τήν άναγέννηση οι

Ρέμπραντ. Ή μητέρα τού ζωγράφου διαβάζει τή
Βίβλο.

Στήν έποχή τού μπαρόκ ή ζωγραφική έγκαταλεί-
πει τό γραμμικό σχέδιο. Τό περιγράμμα σπάζει
καί τό βάρος πέφτει στή φωτοσκίαση. Στά έργα
τού Ρέμπραντ ίδιαίτερα, τό φῶς πέφτει ἀπό κά-
ποιο σημεῖο σάν προβολέας καί πλάθει τή σκηνή,
ύπογειαμιζόντας τό έσωτερο της νόμα. Με-
γάλος προσωπογράφος ο Ρέμπραντ έκφράζει μέ
τά χαρακτηριστικά τού προσώπου τό χαρακτήρα
τού άνθρωπου πού ζωγραφίζει.

Θρησκευτική
μεταρρύθμιση

Aίτια

πάπες, καὶ μάλιστα οἱ πιό καλλιεργημένοι ἀπ' αὐτούς, ἀπασχολήθηκαν περισσότερο μὲ τὸ κράτος τους στήν Ἰταλίᾳ καὶ λιγότερο μὲ τίς γερμανικές χῶρες, γιὰ τὴν κατάσταση καὶ τίς ἀντιδράσεις τῶν ὅποιων φαίνεται πώς εἶχαν κάπως συγκεχυμένη ἐντύπιαση. Ἀντίθετα, ἐπέβαλαν στὶς χῶρες αὐτές βαριές χρηματικές εἰσφορές γιὰ τίς σταυροφορίες πού ἥθελαν νά δραγανώσουν ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ ἀργότερα γιὰ τὰ μεγάλα ἔργα τῆς Ρώμης (ἐκκλησίες, μουσεῖα, βιβλιοθῆκες, καλλιτεχνικά ἀριστουργήματα), πού λάμπρυναν τὸ παπικό κράτος, ἀλλά προκαλοῦσαν τὴ δυσαρέσκεια τῶν Γερμανῶν ἀστῶν. Αὐτοὶ ἔβλεπαν σημαντικά κεφάλαια νά φεύγουν ἀπό τίς χῶρες τους γιὰ νά διατεθοῦν σέ ἔργα μακρινά καὶ γι' αὐτούς ἀδιάφορα.

3) Ἡ δυσαρέσκεια μεγάλωσε περισσότερο μὲ τὴν ἐνίσχυση τοῦ ἔθνικοῦ αἰσθήματος: οἱ γερμανικοί λαοί δέν ἥθελαν ν' ἀνήκουν ἐκκλησιαστικά στή μακρινή Ρώμη.

4) Μεγάλη στάθηκε ἡ ἀντίδραση κατά τοῦ κλήρου. Ὁ μεσαιωνικός θεσμός νά γίνονται ἀνώτεροι κληρικοί οἱ δευτερότοκοι γιοί τῶν φεουδαρχῶν δημιούργησε τάξεις κοινωνικές μέσα στήν ἐκκλησία: οἱ ἀνώτεροι κληρικοί συχνά δέν εἶχαν καμιά θρησκευτική κλίση, ζοῦσαν ὅπως οι εὐγενεῖς καὶ νέμονταν ἀπλῶς τά ἐκκλησιαστικά κτήματα. Οἱ κατώτεροι ἦταν θρησκόληπτοι καὶ ἀγράμματοι. Αὐτό δέν προκαλοῦσε τόση ἀντίδραση στὸ μεσαίωνα. Μέ τὴν ἀναγέννηση ὅμως ἄλλαξε ἡ νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων. "Ἄτομα καὶ ὀμάδες ἄρχισαν νά διαμαρτύρονται καὶ ζητοῦσαν τὴν ἐπιστροφή στὸν ἀληθινό Χριστιανισμό. Συχνά ὅμως ἡ ἐκκλησία χαρακτήριζε αἰρέσεις καὶ καταδίκαζε αὐτές τίς διαμαρτυρίες. Τά πιό σημαντικά παλαιότερα κινήματα ἦταν τοῦ Ἰω. Οὐίκλιφ (Wyclif, 1320 – 1384) στήν Ἀγγλίᾳ καὶ τοῦ Ἰω. Χούς (Hus, 1369 – 1414), πού ἀκολούθησε τὸν Οὐίκλιφ στή Βοημία. Ὁ Χούς καταδικάστηκε ἀπό τὴ σύνοδο τῆς Κωνσταντίας καὶ κάηκε ζωντανός, ἀλλά οἱ ὀπαδοί του δέ διαλύθηκαν καὶ προκάλεσαν μεγάλες ταραχές μετά τό θανατό του.

5) Οἱ ἀνθρωπιστικές σπουδές διαδόθηκαν στή Γερμανία τό 16ο αἰ. Στὶς χῶρες αὐτές ὅμως, πού ἦταν ἔξω ἀπό τὴν ἐλληνορωμαϊκὴ παράδοση, οἱ ἀνθρωπιστές, ἔκτος ἀπό τά ἀρχαῖα κείμενα, στράφηκαν στή μελέτη τῆς Ἀγίας Γραφῆς, πού ἦταν τὸ πρώτο γραπτό τους μνημεῖο καὶ ἡ πηγή τοῦ πολιτισμοῦ τους. Στροφή λοιπόν πρός τίς πηγές, πού ἦταν τό αἴτημα τῆς ἐποχῆς, ἐσήμαινε ἐπιστροφή πρός τὴν εὐαγγελική παράδοση καὶ πρός τὴν ἐκκλησία τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Μέ τὴν ἐφεύρεση τῆς τυπογραφίας τό κείμενο τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἔγινε εύρυτατα προσιτό καὶ ἡ μελέτη του μέ τό ἐρευνητικό καὶ φιλελεύθερο πνεῦμα πού χαρακτήριζε τὴν ἀναγέννηση, δόηγησε στή διαπίστωση ὅτι ἡ ἐκκλησία, δ κλῆρος καὶ δ θρησκευόμενος λαός εἶχε ὀλότελα ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τό ἀληθινό πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ.

6) Οι Γερμανοί θεολόγοι, πού κατέχονταν από μεταφυσικές άγωνίες, δέ συμφωνοῦσαν μέ τό κοσμικό πνεύμα πού εἶχε ἐπικρατήσει στή ρωμαϊκή ἑκκλησία μέ τήν ἀναγέννηση. Είναι χαρακτηριστικό πώς ή ἀντίδραση κορύφωθηκε τήν ἐποχή πού ἦταν πάπες τής Ρώμης οι πιό ἐνθουσιώδεις ἀνθρωποστέες καί μάλιστα ὁ Λέων I' ὁ Μέδικος.

7) Πίσω ἀπό τά θρησκευτικά ὑπῆρχαν βέβαια καί τά πολιτικά καί ἄλλα κίνητρα. Οι Γερμανοί ἡγεμόνες π.χ. ἤθελαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα καί τής ἑκκλησίας καί νά καταπατήσουν τά ἑκκλησιαστικά κτήματα.

‘Η ἀφορμή τῆς Μεταρρύθμισης. Μαρτίνος Λούθηρος

‘Η ἀφορμή γιά νά ἔκδηλωθεῖ ἡ ἀντίδραση κατά τής παπικῆς ἑκκλησίας δόθηκε ὅταν ὁ πάπας Λέων I' ὁ Μέδικος, πού χρειαζόταν χρήματα γιά νά τελειώσει τόν ‘Αγιο Πέτρο τῆς Ρώμης, ἔδωσε τήν ἄδεια νά ἔκδοθοῦν καί νά μοιραστοῦν συχωροχάρτια στή Γερμανία. Τά συχωροχάρτια ἦταν γραπτή ἀφεση ἀμαρτιῶν, πού ἔδινε στό μεσαίωνα ἡ καθολική ἑκκλησία σ' ὅσους εἶχαν ἀφοριστεῖ καί ἔπαιρναν συχώρεση ἡ στούς πιστούς πού πήγαιναν νά προσκυνήσουν στή Ρώμη, νά ἔξομολογηθοῦν καί νά πάρουν τήν εὐλογία τοῦ πάπα. Τά ἔπαιρναν ἀφήνοντας ἔνα ποσό γιά τό ταμεῖο τῆς ἑκκλησίας. Μέ τή θρησκοληψία ὅμως πού ἐπικρατοῦσε στό μεσαίωνα κατάληξε νά θεωρεῖται τό συχωροχάρτι σάν κάτι ιερό, μέ θαυματουργική δύναμη, πού μόνο του ἔξασφάλιζε τόν παράδεισο. ‘Η μεγάλη ζήτηση ἀπό συχωροχάρτια ἔκανε τούς πάπες τῆς ἀναγέννησης, πού χρειάζονταν χρήματα γιά τά ἔργα τῆς Ρώμης, νά τά ἔκδιουν σέ ποσότητες καί ὁ τρόπος πού τά διαφήμιζαν οι διάφοροι καλόγηροι, πού ἔστελναν γιά νά τά μοιράζουν, κάθε ἄλλο παρά χριστιανικός ἦταν.

‘Ετσι στά 1517 ὁ δομηνικανός μοναχός Τέντζελ ἔφτασε στή Σαξονία μοιράζοντας τά συχωροχάρτια καί διακηρύσσοντας πώς τό συχωροχάρτι ἔχει τή δύναμη νά ἀπαλείφει ὅχι μόνο τῶν ζωντανῶν τίς ἀμαρτίες, ἄλλα καί τῶν πεθαμένων. Οι ψυχές τους πηδοῦν ἀπό τό καθαρτήριο στόν παράδεισο, μόλις ἀκουστεῖ ὅ ἥχος ἀπό τά χρήματα πού πληρώνονται γιά τό συχωροχάρτι. Μέ αὐτά πίστευε ὁ Τέντζελ πώς ἔξυπηρετοῦσε τό θεάρεστο ἔργο τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ, ἄλλα ἡ σκανδαλώδης αὐτή ἀντιχριστιανική διδασκαλία προκάλεσε τήν ἀγανάκτηση τοῦ αὐγούστινιανοῦ μοναχοῦ Μαρτίνου Λούθηρου, καθηγητή τῆς Θεολογίας στό Παν/μιο τῆς Βιττεμβέργης.

‘Ο Μαρτίνος Λούθηρος συνδύαζε τό ἐρευνητικό πνεύμα τῆς ἀναγέννησης μέ τή μεταφυσική ἀγωνία τοῦ μεσαίωνα. Τό πρόβλημα πού τόν ἀπασχολοῦσε καί τόν βάσανιζε ἦταν ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς. ‘Η ἐπίσημη ἀποψη τῆς ἑκκλησίας ὅτι ὁ ἀνθρωπος σώζεται μέ τήν πί-

‘Αφορμή τῆς
θρησκευτικῆς
μεταρρύθμισης

Μαρτίνος Λούθηρος
(Martin Luther)

ποιησαρχία
της υπερβολικής
διδασκαλίας της Λούθηρου

στη καί τά ἔργα του δέν τόν ίκανοποιούσε. Πίστευε πώς μέ κανένα ἔργο δέν μποροῦσε ό ἄνθρωπος νά ἔξαγοράσει τή σωτηρία. 'Η ἀνθρώπινη ἀτέλεια, πού εἶναι ή συνέπεια τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, κάνει καί τόν τελειότερο ἄνθρωπο ἀνίκανο νά σταθεῖ μπροστά στή Δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. 'Ανάμεσα στόν τελειότερο ἄνθρωπο καί στή θεία Δικαιοσύνη ύπαρχε ἔνα χάσμα, πού δέ μπορεῖ μέ τίποτα νά γεφυρωθεῖ. 'Ο ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά φτάσει μόνος του στή σωτηρία, δηλαδή στήν τελειότητα, οὔτε ό Θεός μπορεῖ νά τοῦ τή χαρίσει, γιατί τότε δέ θά ἦταν ἀπόλυτα δίκαιος. Τότε κανείς δέν μπορεῖ νά σωθεῖ; Στό πρόβλημα αύτό, πού τοῦ ἔγινε τρομερά βασινιστικό ἥρθε τέλος γιά τόν Λούθηρο σάν θαῦμα ή ἀπάντηση: 'Ο Θεός ως Δικαιοσύνη δέν μπορεῖ νά σώσει τόν ἄνθρωπο. 'Άλλα ό Θεός ως Ἀγάπη ἐνσαρκώθηκε στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ἥρθε στόν κόσμο καί μέ τό Σταυρικό του θάνατο ἔξαγόρασε καί ἔκλεισε τό χάσμα ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί στό Θεό. Εἶναι Ἐκείνος πού χαρίζει τή σωτηρία σέ δόποιν τή ζητήσει μέ πίστη, εὐγνωμοσύνη καί ἀγάπη. 'Η σωτηρία εἶναι ἀποκλειστικό δῶρο τῆς Ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, εἶναι ή Χάρη: «τόσο ἀγάπησε ό Θεός τόν κόσμο, πού ἔστειλε τό Γιό Του τό Μονογενή, ὥστε δόποιος πιστεύει σ' Αὐτόν νά μή χάνεται, ἀλλά νά βρίσκει τήν αἰώνια ζωή».

Αύτή η ἀποκάλυψη, πού γέμισε τήν ψυχή τοῦ Λούθηρου ἀπό εἰρήνη καί πίστη, δέν ἦταν κάτι καινούριο. Βασιζόταν στό Εὐαγγέλιο: «κούδεις ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα εἰ μὴ δὶ 'Εμοῦ», στή διδασκαλία τοῦ ἀποστόλου Παύλου, στά συγγράμματα τοῦ Ἀγίου Αύγουστίνου. Δέν ἀπειχεί ἀπό τά δόγματα τῆς ἐκκλησίας καί ἵσως νά μήν εἴχε δημιουργηθεῖ κανένα ζήτημα, διν δέν ἔφτανε τήν ἐποχή ἐκείνη ό Τέντζελ στήν περιοχή τῆς Βιττεμβέργης. Τό κήρυγμα τοῦ Τέντζελ διτ μέ τόν ἥχο τῶν χρημάτων γιά τά συχωροχάρτια οι ψυχές ἀναπηδοῦν ἀπό τό καθαρτήριο στόν παράδεισο, γέμισε ἀπό δργή καί ἀγανάκτηση τό Λούθηρο, πού τό θεώρησε ὕβρη στή Σταυρική θυσία τοῦ Χριστοῦ καί ἀποφάσισε νά τό ἀντικρούσει δημοσίᾳ.

‘Η σύγκρουση τοῦ Λούθηρου μέ τήν ἐκκλησία

“Οπας συνήθιζαν τήν ἐποχή ἐκείνη πού δέν ὑπῆρχαν ἐφημερίδες ό Λούθηρος συνόψισε τίς ἀντιρρήσεις του σέ 95 προτάσεις (θέσεις) καί τίς θυροκόλλησε στήν ἐκκλησία τοῦ παλατιοῦ τῆς Βιττεμβέργης (31 Οκτωβρίου 1517) προκαλώντας δόποιον δήποτε σέ δημόσια συζήτηση.

Γιά τά αἴτια πού ἀναφέραμε στό προηγούμενο κεφάλαιο ή πράξη του βρήκε μεγάλη ἀπήχηση στή Γερμανία. Οι θέσεις του ἀντιγράφηκαν καί κυκλοφόρησαν παντοῦ. 'Άλλα καί ή ἀντίδραση τῶν καθολικῶν κύκλων ἦταν πολύ μεγάλη. Στίς δύστατες καί βιαιότατες συζητήσεις πού ἔγιναν ό Λούθηρος πλάτυνε τήν ἀντίθεσή του καί πέ-

ρα άπό τά συχωροχάρτια, στράφηκε κατά τοῦ πάπτα καί τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καί τῆς ἀρνήθηκε τό δικαίωμα νά διευθύνει τήν Εὐρώπη. Τό χάσμα πλάταινε καί βάθαινε δλοένα.

Ο πάπας Λεων δ 1', ἀνθρωπιστής μέ φιλελεύθερες ἀντιλήψεις, δέν ἔδωσε στήν ἀρχή σημασία στούς «καλογερικούς καυγάδες» τῆς Γερμανίας. Ὁταν δημας δ Λούθηρος δημοσίευσε λιβέλλους ἐναντίον του καί ἐναντίον τῆς ἐκκλησίας καί τῶν μυστηρίων, τόν ἀφόρισε. Τότε δ Λούθηρος ἔκαψε τό ἔγγραφο τοῦ ἀφορισμοῦ σέ δημόσια συγκέντρωση (1520). Γεγονός πρωτάκουστο στήν ιστορία τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας!

Ἐνα χρόνο πρίν δ Κάρολος Ε' εἶχε ἐκλεγεῖ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας.

Ἡ ἔξαπλωση τῆς μεταρρύθμισης στή Γερμανία. Τά κυριότερα γεγονότα ὡς τήν είρηνη τῆς Αύγούστας (1520 – 1555).

Ο Κάρολος Ε', παρ' ὅλο πού δέ συμπαθοῦσε προσωπικά τή μεταρρύθμιση, βρέθηκε ἐμπρός σ' ἔνα δύσκολο πρόβλημα: Νά καταδιώξει τό Λούθηρο καί νά ἐμποδίσει μέ τή βία τή διάδοση τῆς διδασκαλίας του ἥταν πολύ δύσκολο, γιατί πολλοί ἀπό τούς ἡγεμόνες κι' ἔνα μέρος ἀπό τό γερμανικό λαό τόν ύποστήριζε. Νά τόν ἀφήσει ἐλεύθερο ἥταν ἀδύνατο, γιατί θά ἔρχόταν σέ σύγκρουση μέ τόν πάπα. Συγκάλεσε λοιπόν τή Δίαιτα (τό ἀνώτατο συμβούλιο ἀπό ἀντιπροσώπους τῶν εὐγενῶν, τοῦ κλήρου καί τῶν ἀστῶν) στή **Βόρμς** (Worms, 1521) καί κάλεσε τό Λούθηρο ν' ἀπολογηθεῖ.

Παρά τόν ἀμεσού κίνδυνο πού διέτρεχε, δ Λούθηρος ἀρνήθηκε κάθε μεσολάβηση τοῦ αὐτοκράτορα γιά νά συμφιλιωθεῖ μέ τόν πάπα, καί δήλωσε πώς ή μόνη αὐθεντία πού παραδεχόταν ἥταν ή 'Αγια Γραφή. 'Η Δίαιτα, μ' ὅλο πού πολλοί ἡγεμόνες φανερά τόν συμπαθοῦσαν, τόν καταδίκασε, τόν κήρυξε ἐκτός νόμου καί θά κινδύνευε ἀμέσως νά συλληφθεῖ, ὃν δέν τόν ἄρπαζαν, μόλις βγήκε ἀπό τήν αἴθουσα, ἀνθρώποι τοῦ ἐκλέκτορα τῆς Σαξωνίας καί δέν τόν ἔκρυβαν στόν πύργο του στό Βάρτμπουργκ (Wartburg) τῆς Θουριγγίας, ὅπου ἔμεινε διού χρόνια, μεταφράζοντας τήν 'Αγια Γραφή.

Ο Κάρολος Ε' ἀναγκάστηκε νά φύγει σχεδόν ἀμέσως ἀπό τή Γερμανία ἔξ αιτίας τῶν Ιταλικῶν πολέμων. "Ετσι ή μεταρρύθμιση βρῆκε τόν καιρό νά διαδοθεῖ καί διαμορφώθηκαν οι νέες θρησκευτικές ἀντιλήψεις: Καταργήθηκε δ κλήρος, τά μοναχικά τάγματα, τά μοναστήρια, οι ἐκκλησιαστικές εἰκόνες, ή λατρεία πρός τούς Ἀγίους (κατά τό Λούθηρο ἔπρεπε νά τούς ἀποδίδεται τιμή γιά τήν ἀγιότητά τους καί δχι λατρεία, πού ἀνήκει μόνο στό Θεό), τά συχωροχάρτια. Καταργήθηκε ή λατινική γλώσσα στή λατρεία. Τά μυστήρια περιορίστηκαν μόνο στό Βάπτισμα καί τή Θεία Εύχαριστία . Οι πιστοί ἔπρε-

Ἐξάπλωση τῆς μεταρρύθμισης

Δίαιτα Worms (1521)

Λουθηρανισμός

ωνολαρα

πε νά μεταλαβαίνουν καί μέ ἄρτο καί μέ οῖνο. Ὁ Λούθηρος ἐκήρυξε διτὶ ὑπάρχει στή Θεία Εὐχαριστία μόνο παρουσία τοῦ Θεοῦ, δχι μετουσίωση, δπως πιστεύει ἡ καθολική καί δρθδδοξη ἐκκλησία. Ἡ λειτουργία περιορίστηκε σέ εύχες, ψαλμούς, μουσική, ἀνάγνωση τοῦ εὐαγγελίου καί κήρυγμα. Καταργήθηκαν τά ἄμφια καί οἱ μεγαλοπρεπεῖς τελετές.

Ταραχές στή Γερμανία (1525)

Ἡ μεταρρύθμιση προκάλεσε μιά γενικότερη τάση γιά ἀλλαγές, δχι μόνο θρησκευτικές, ἀλλά καί πολιτικές καί κοινωνικές, πού ἔξελίχθηκαν σέ πραγματική ἐπανάσταση. Οι μικροί γαιοκτήμονες τοῦ Ρήνου βρῆκαν τήν εύκαιριά νά ἔξεγερθοῦν κατά τῶν μεγάλων φεουδαρχῶν καί ξέσπασε μιά ἐπανάσταση τῶν δουλοπαροίκων. Ὁ Ἰδιος δο Λούθηρος κράτησε στάση μετριοπαθή καί τελικά ἔχθρική σ' αύτές τίς ταραχές, μέ ἀποτέλεσμα νά καταπνίξουν οι ἡγεμόνες τήν ἐπανάσταση καί νά κρατήσουν κάτω ἀπό τόν ἔλεγχό τους τή μεταρρύθμιση. "Ἔτσι ἔληξε ἡ μεταρρύθμιση τοῦ λαοῦ.

Ομολογία τῆς Αύγουστας (1530)

"Οταν μετά τή νίκη του δο Κάρολος Ε' γύρισε στή Γερμανία βρῆκε τούς ἡγεμόνες πιό ἀποφασιστικούς. "Αν καί ἀριθμητικά λιγότεροι, ὑπέβαλαν στή Δίαιτα ἔνα ἔγγραφο, δπου διαμαρτύρονταν ἐντονα γιά κάθε ἀπόπειρα νά καταδιωχθεῖ ἡ πίστη τους καί δήλωναν πώς θεωροῦσαν τό χρέος τους πρός τό Θεό καί τή συνείδησή τους ἀνώτερο ἀπό τό χρέος πρός τήν κοσμική ἔξουσία. Ἀπό τότε οι λουθηρανοί ὀνομάστηκαν "διαμαρτυρόμενοι", ἐνώ οι Ἰδιοι αύτοί χαρακτηρίζονταν εὐαγγελικοί.

Ἡ κατάσταση ἦταν κρίσιμη, δταν συνῆλθε δίαιτα στήν Αύγουστα (1530). Οι διαμαρτυρόμενοι ἀνέθεσαν στό μεγάλο Γερμανό ἀνθρωπιστή Μελάγχθονα, φίλο καί συνεργάτη τοῦ Λούθηρου, νά γράψει ἔνα ὑπόμνημα, δπου νά ἔκθετει τίς πεποιθήσεις τους. Τό ὑπόμνημα αύτό, πού ὀνομάστηκε **ὅμολογία τῆς Αύγουστας** (confessio augustiana), ἔγινε τό πιστεύων τοῦ εὐαγγελικοῦ δόγματος.

Protestantismus war
nur eine der zwei Diamarterörungen.

Φίλιππος Μελάγχθων

‘Ο έμφύλιος πόλεμος (1546 – 1547). Είρήνη τῆς Αύγουστας (1555)

‘Ο Κάρολος καί οι καθολικοί ήγειμόνες ἀποφάσισαν νά καταπίξουν μέ τή βία τή μεταρρύθμιση, ἀλλά πάλι ὁ πόλεμος μέ τή Γαλλία τούς ἐμπόδισε. Τέλος, μετά τό θάνατο τοῦ Λούθηρου (1546) ἄρχισε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος στή Γερμανία. ‘Ο Κάρολος νίκησε στήν ἀρχή, ἀλλά σέ λίγο οι διαμαρτυρόμενοι ήγειμόνες ἀνασυντάχτηκαν καί συμμάχησαν μέ τόν ‘Ἐρρίκο Β’, βασιλιά τῆς Γαλλίας. Τό κίνημα ξέσπασε τόσο ξαφνικά, ὥστε ὁ Κάρολος μόλις κατόρθωσε νά σωθεῖ καί ἔφυγε ἀπό τή Γερμανία ἀφίνοντας ἐκεῖ ως αὐτοκράτορα τόν ἀδελφό του Φερδινάνδο.

Μετά τήν παραίτηση τοῦ Καρόλου ἀπό τό θρόνο τῆς Γερμανίας ὑπογράφτηκε ἡ είρήνη τῆς Αύγουστας, πού ἔκλεισε τό πρώτο μέρος τῶν θρησκευτικῶν πολέμων (1555).

Τά κυριότερα ἄρθρα τῆς είρήνης τῆς Αύγουστας εἶναι:

- 1) Ὁ λουθηρανισμός ἀναγνωρίζεται ως νόμιμο δόγμα, ὅπως διατυπώθηκε στήν δμολογία τῆς Αύγουστας (1530).
- 2) Κάθε ἡγειμόνας ἔχει τό δικάιωμα ν’ ἀκολουθήσει ὅποιο ἀπό τά δύο δόγματα προτιμᾶ καί νά τό ἐπιβάλει στούς ὑπηκόους του.
- 3) Ἡ ἐκκλησιαστική περιουσία πού βρισκόταν σέ ἐδάφη διαμαρτυρομένων ἡγειμόνων καί πού ἔιχε δημευτεῖ πρίν ἀπό τό 1552 (ὅταν ὑπογράφτηκε μιά προκαταρκτική είρήνη) θά ἔμενε στούς ἡγειμόνες.

Εμφύλιος πόλεμος
(1546 - 1547)

Είρήνη τῆς
Αύγουστας (1555)

Συνέπειες τῆς συνθήκης

Μέ τί συνθήκη τῆς Αύγουστας διασπάστηκε ἡ ἐκκλησιαστική καί θρησκευτική ἐνότητα τῆς Εύρωπης καί μειώθηκε τό γόνητρο τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας καί τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐνῶ ἀντίθετα αὐξήθηκε ἡ δύναμη τῶν Γερμανῶν ἡγειμόνων.

Εἶναι σημαντικό πώς γιά πρώτη φορά στήν ἐκκλησιαστική ιστορία μιά αἵρεση ἀναγνωρίστηκε ἐπίσημα, καί μάλιστα, ὅχι ἀπό ἐκκλησιαστικό συμβούλιο (σύνοδο) ἢ παπική ἀπόφαση, ἀλλά ἀπό συμβούλιο κοσμικό.

Ἡ συνθήκη τῆς Αύγουστας ὑπῆρξε ἔνας σταθμός στήν εύρωπαική ιστορία, ἀλλά δέν ἔλυσε δριστικά τό θρησκευτικό πρόβλημα. Τό θέμα τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καί ἡ διάδοση τοῦ καλβινισμοῦ θά δημιουργήσουν ἀργότερα νέες περιπλοκές.

Σημασία τῆς είρήνης

Διάδοση τοῦ λουθηρανισμοῦ. “Ἀλλες μεταρρυθμίσεις

‘Ο λουθηρανισμός ἔκτός ἀπό τίς γερμανικές χῶρες διαδόθηκε στή Σουηδία, πού μόλις ἔιχε γίνει ἀνεξάρτητη, καί στίς ἄλλες σκανδιναβικές χῶρες.

‘Αγγλικανική
ἐκκλησία

Στήν ‘Αγγλία δ’ ‘Ἐρρίκος Η’ (1509 – 1547) γιά λόγους προσωπι-

κούς (ό πάπας άρνήθηκε νά διαλύσει τό γάμο του μέ τήν Αίκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας, κόρη τοῦ Φερδινάνδου καί τῆς Ἰσαβέλλας) ἀποφάσισε νά κόψει τίς σχέσεις μέ τήν ἐκκλησία τῆς Ρώμης. Ὁ βασιλιάς ἀναγνωρίστηκε κεφαλή τοῦ ἀγγλικοῦ κλήρου (1535). Καταργήθηκαν τά μοναστήρια, τά συχωροχάρτια, τά προσκυνήματα στή Ρώμη. Ὁ κλήρος, ἡ ὄργανωση καί τό τυπικό ἔμειναν στήν ἀρχή δημοσία. Ἡ ἀγγλική ἐκκλησία ὀνομάστηκε ἀγγλικανική ἡ ἐπισκοπική γιατί διατήρησε τόν ἀνώτερο κλήρο.

Οι σποραδικές ἀντιδράσεις χτύπηθηκαν σκληρά. Ὁ μεγάλος ἀνθρωπιστής Θωμᾶς Μώρ καταδικάστηκε σέ Θάνατο, ἀλλά ὁ λαός γενικά δέν ἀντέδρασε, γιατί δέν ἥθελε τήν ἔξαρτηση ἀπό τή Ρώμη.

Σύγχρονα μέ τό Λούθηρο κήρυξε τή μεταρρύθμιση στήν Ἐλβετία **ὁ Ζβίγγλιος** (Zwingli). Ἀπό δογματική ἀποψη ἡ θεωρία τοῦ Ζβίγγλιου δέ διαφέρει πολύ ἀπό τοῦ Λουθήρου. Ὁ βασικότερη διαφορά τους είναι σχετική μέ τό δόγμα τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ὁ Ζβίγγλιος παραδέχεται ὅτι πρόκειται γιά ἀπλή συμβολική τελετή.

Ζβίγγλιος (Zwingli)

Ιω. Καλβίνος

Καλβινισμός

Ἡ μεταρρύθμιση τοῦ Καλβίνου

Ἡ πιό ὄργανωμένη καί πιό σημαντική μεταρρυθμιστική προσπάθεια ἔγινε στά μέσα τοῦ 16ου αἰ. στή Γενεύη, πόλη τῆς Ἐλβετίας μέ μεγάλη ἐμπορική κίνηση καί ἐσωτερική αὐτονομία, ἀπό τό Γάλλο μεταρρυθμιστή Ἰω. Καλβίνο.

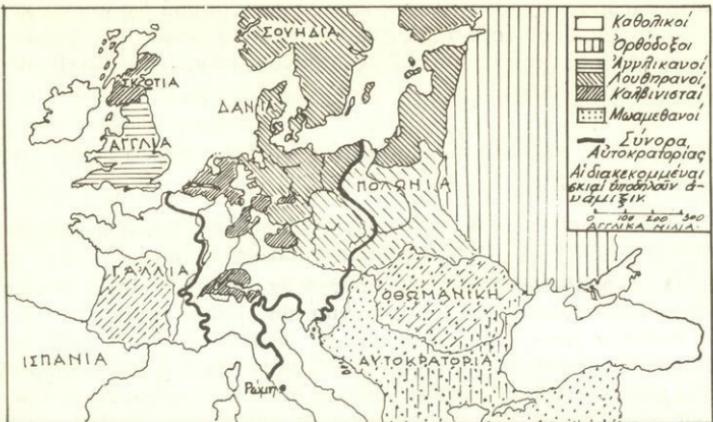
Ὁ **Καλβίνος** ὀνειρεύοταν *v* ἀναστήσει στή Γενεύη τήν ἐκκλησία τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, δημοσία στήν πόλη φανταζόταν. Συνεργάστηκε μέ τήν πολιτική ἔξουσία καί ἐπέβαλε στήν πόλη μά θρησκευτική καί πολιτική δικτατορία.

Κατάργησε τόν κλήρο καί ὄργανωσε τήν ἐκκλησία δημοκρατικά. Αύτό ἔγινε αίτια νά διαδοθεῖ ὁ καλβινισμός πιό πολύ στίς μεσαίες κοινωνικές τάξεις. Ἡ ἐκκλησία ὀνομάστηκε πρεσβυτεριανή, γιατί τή διοικοῦσαν οι σεβαστότεροι πολίτες (πρεσβύτεροι).

Ὁ Καλβίνος παρακολουθοῦσε τή διαγωγή καί τήν ιδιωτική ζωή τῶν πολιτῶν. Ἰδρυσε ειδικό δικαστήριο γιά νά τιμωρεῖ κάθε παράλειψη, σφάλμα ἡ αἴρεση. Οι ποινές ἀρχιζαν ἀπό τή μαστίγωση γιά τά παιδιά, πού δέν ἀκουαν τούς γονεῖς, γιά ὅσους ἔπαιζαν χαρτιά ἡ τραγουδοῦσαν κοσμικά τραγούδια ἡ ντύνονταν μέ πολυτέλεια ἡ ἔκαναν θόρυβο στό δρόμο ἡ δέν ἥταν προσεκτικοί στήν ἐκκλησία, καί ἔφταναν ὡς τήν καταδίκη σέ Θάνατο γιά τούς αἱρετικούς.

Ἡ Κυριακή ἥταν ἀφιερωμένη στό Θεό καί ἀπαγορευόταν κάθε διασκέδαση.

Ἀπό θεολογική ἀποψη ὁ Καλβίνος δίδασκε ὅτι ὁ Θεός είναι μιά δύναμη τόσο μεγάλη καί τόσο ἀπρόσιτη, πού ὁ ἀνθρωπος δέν μπορεῖ νά τή φτάσει, οὔτε μέ τά ἔργα, οὔτε μέ τήν πίστη του. Τό ποιός θά σωθεῖ, αύτό τό ξέρει μόνο ὁ Θεός πού είναι παντοδύναμος καί παντογνώστης. Ἐκείνος ξέρει ἀπό πρίν ποιοί πρόκειται νά σωθοῦν ἡ

ΚΑΘΟΛΙΚΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΟΜΕΝΟΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ 1610

νά χαθοῦν: «οὓς ὁ Θεὸς προέγνω τούτους καὶ προώρισεν». Ο ἄνθρωπος πρέπει νά ἔγκαταλείπεται στή θέληση τοῦ Θεοῦ. Αὕτη ἡ διδασκαλία τοῦ Καλβίνου γιά τόν προορισμό προκάλεσε πολλές συζητήσεις καί ἀντιρρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η': Η ΑΝΤΙΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Ἡ μεταρρύθμιση εἶχε τόν ἀντίκτυπό της, Θετικό καί ἀρνητικό, καί στήν ἴδια τήν καθολική ἐκκλησία, ὅπου ἔγινε πολύ αἰσθητή ἡ ἀνάγκη γιά ἀναμόρφωση. Ἡ προσπάθεια ἀρχισε ἀπό τήν Ἰσπανία: ἔπρεπε νά σταματήσουν οἱ καταχρήσεις, ν' ἀναδιοργανωθοῦν τά μοναχικά τάγματα, νά ἔξυψωθεῖ καί νά μορφωθεῖ δ ἐνοριακός κλῆρος.

Ἐκτός ἀπό τίς Θετικές αὐτές ἀλλαγές τό μίσος κατά τῶν αἱρετικῶν καί δ φόβος μήπως ἐπικρατήσουν ἐπέβαλε τίς πιό συντηρητικές τάσεις: τή σχολαστική ἀντίληψη γιά τήν παιδεία, τήν ὑποψία γιά τίς νέες ἐπιστημονικές ἀνακαλύψεις, τό φανατισμό καί τή μισαλλοδοξία. Ἡ **ἱερά ἔξέταση**, ἔνα παλιό μεσαιωνικό ἐκκλησιαστικό δικαστήριο, πού εἶχαν ἀνασυστήσει δ Φερδινάνδος καί ἡ Ἰσαβέλλα, γιά νά καταδιώκουν τούς Ἀραβες καί τούς Ἐβραίους τήν Ἰσπανίας, ἀνέλαβε νά παρακολουθεῖ καί νά τιμωρεῖ τούς αἱρετικούς καί ἀπλωσε τή δράση του σ' ὅλες τίς χώρες πού ἀνήκαν στό Ἰσπανικό κράτος. Μ' ἔνα σύστημα ἀπό φοβερά βασανιστήρια ὑποχρέωνε κάθε ὑπόπτο νά δμολογήσει δ, τι πίστευε ἡ δ, τι δέν πίστευε καί δ αἱρετικός καταδικαζόταν σέ θάνατο, τό πιό συνηθισμένο πάνω στήν πυρά. Τό Ἰσπανικό

Ἀντιμεταρρύθμιση

Ἱερά ἔξέταση

αύτό πνεύμα της μισαλλοδοξίας και τοῦ φανατισμοῦ διαδόθηκε και στήν Ιταλία, όπου ἐσβησε τίς φιλελεύθερες ἀντιλήψεις τῆς ἀναγέννησης. Μιά σειρά ἀπό αὐστηρούς Ἰσπανούς καλόγηρους ἀνέβηκαν στὸν παπικό θρόνο.

Μέτρα τῆς καθολικῆς ἑκκλησίας γιά τὸν περιορισμὸν τῆς μεταρρύθμισης

Μέτρα καθολικῆς
ἐκκλησίας

Τάχα πού πῆρε ἡ καθολική ἑκκλησία γιά νά ἀναμορφώσει τὸν καθολικό κλῆρο καὶ νά περιορίσει τίς αἱρέσεις ἦταν:

1) Ἡ ἀναδιοργάνωση τῶν μοναχικῶν ταγμάτων καὶ ἡ ὕδρυση νέων. Τό σπουδαιότερο ἦταν τὸ τάγμα τῶν Ἰησουΐτῶν, πού ἰδρύθηκε ἀπό τὸν Ἰσπανὸν παλιό ἀξιωματικό Ἱγνάτιο Λογιόλα (1540), μὲ σκοπό τὴν Ἱεραποστολή, δηλαδὴ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ χριστιανισμοῦ στίς μακρινές ἔξωευρωπαϊκές χῶρες ἢ ὅπου εἶχαν διαδοθεῖ οἱ αἱρέσεις, τὸ κήρυγμα, τὴν ἔξομολόγηση καὶ τὴν ὕδρυση σχολείων, γιά τὴν τόνωση τῆς καθολικῆς πίστης.

Ἐκεῖνο πού χαρακτήρισε ἴδιαίτερα τὸ τάγμα αὐτό ἦταν ἡ τυφλή καὶ ἀπόλυτη ὑπακοή στούς ἀνωτέρους καὶ ἡ ὀλοκληρωτική ἀφοσίωση στὸν πάπα.

Οἱ Ἰησουΐτες μορφώνονταν πολὺ — ἡ μελέτη ἦταν μία ἀπό τίς μοναχικές ὑποχρέωσεις τους καὶ τὰ μοναστήρια τους πραγματικά σπουδαστήρια — πολλοί ἔγιναν μεγάλοι ἐπιστήμονες καὶ περίφημοι δάσκαλοι. Στά σχολεῖα τους ἀνανέωσαν τὸ πρόγραμμα καὶ τίς μεθόδους διδασκαλίας καὶ ἀνέβασαν γενικά τὸ μορφωτικό ἐπίπεδο. Πολλοί μεγάλοι ἐπιστήμονες καὶ φιλόσοφοι σπουδάσαν στίς σχολές τῶν Ἰησουΐτῶν. "Ομως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μὲ τὸ φανατισμὸν τους ἐναντίον τῶν μεταρρυθμιστῶν ὅξυναν τίς θρησκευτικές ἀντιθέσεις.

2) Ἡ ὄργανωση τῆς συνόδου τοῦ Trento, πού εἶχε συγκληθεῖ ἀπό τὰ 1545. Ἡ σύνοδος αὐτή, ὅπου πῆραν μέρος πολλοί Ἰησουΐτες, ἀποφάσισε: α) ὡναμορφωθεῖ ὁ κλῆρος β) νά διατυπωθεῖ μὲ σαφήνεια τὸ καθολικό δόγμα γ) νά ἀναγνωριστεῖ ὁ πάπας ἀνώτερος ἀπό τίς συνόδους στὰ δογματικά καὶ διοικητικά θέματα δ) νά ὄργανωθεῖ ὁ πόλεμος θεωρητικά καὶ πρακτικά κατά τῶν αἱρετικῶν. Γιά τὸ λόγο αὐτό ἀνασυστήθηκε καὶ στὴν Ρώμη τὸ μεσαιωνικὸ δικαστήριο τῆς Ἱερᾶς ἔξετάσεως, μὲ σκοπό νά ἐπεκταθεῖ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη. Οἱ βασιλεῖς ὅμως, πού δέν ἤθελαν πολλές ἐπεμβάσεις στὰ ἐσωτερικά τῶν κρατῶν τους, ἀρνήθηκαν καὶ ἀνέλαβαν οἱ ἴδιοι τὴν καταδίωξη τῶν αἱρετικῶν. Γιά τὸν ἴδιο σκοπό — δηλαδὴ τὸν περιορισμὸν τῶν αἱρέσεων — καθιερώθηκε καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἀπαγορευμένων βιβλίων (Index): Κάθε βιβλίο πού θά κυκλοφοροῦσε ἔπρεπε νά λογοκριθεῖ ἀπό μιά εἰδική ἑκκλησιαστική ἐπιτροπή.

Τά μέτρα αὐτά προκάλεσαν πολλές θανατικές καταδίκες καὶ μεγάλωσαν τίς ἀντιθέσεις. "Ἔτσι ἐσβησε τὸ φιλελεύθερο πνεύμα, πού

Ἐμβλῆμα τῶν
Ἰησουΐτῶν

Σύνοδος Trento

εἶχε ἐπικρατήσει μέ τήν ἀναγέννηση στήν καθολική ἐκκλησία, καὶ κυριάρχησε ὁ ἰσπανικός φαγατισμός καὶ ὁ δογματισμός, πού δέν ἔ-ξαφάνισε μόνο τή Θρησκευτική ἐλευθερία, ἄλλα παρεμπόδιζε καὶ τήν ἐπιστημονική πρόοδο, ἀφοῦ οι σημαντικότερες νέες ἐπιστημονικές θεωρίες καταδικάστηκαν ως αἱρετικές.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιά εἶναι τά αἴτια καὶ ἡ ἀφορμή τῆς Θρησκευτικῆς μεταρρύθμισης, ποιοί οι σπουδαιότεροι ἀπό τούς ἀρχηγούς τῆς καὶ σέ ποιές χώρες πιό πολύ διαδόθηκε;

2. Ποιά εἶναι τά ἀποτελέσματα τῆς μεταρρύθμισης γιά τήν καθολική ἐκκλησία καὶ τήν Εὐρώπη; Ποιά μέτρα πήρε ἡ καθολική ἐκκλησία γιά νά περιορίσει τή μεταρρύθμιση;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ποιές εἶναι οι χώρες δηνού ἡ Θρησκευτική μεταρρύθμιση ἐπιβλήθηκε καὶ γιά ποιούς λόγους;

B. Ἡ εὐρωπαϊκή ιστορία ἀπό τή συνθήκη τῆς Αύγουστας (1555) ὡς τήν ειρήνη τῆς Βεστφαλίας (1648)

Στό δεύτερο μισό τοῦ 17ου αἰ. ἡ Εύρώπη ἦταν χωρισμένη σέ δυό ἀντίπαλα στρατόπεδα, καθολικούς καὶ διαμαρτυρομένους, πού μέ τή μισαλλοδοξία τους προκάλεσαν μιά σειρά ἀπό Θρησκευτικούς πολέμους. Ἠταν μιά ἐποχή φανατισμοῦ, δηνού τά Θρησκευτικά πάθη συγχέονταν μέ τά πολιτικά συμφέροντα, ἡ ἐποχή τῆς ἰσπανικῆς κυριαρχίας: 'Ο βασιλιάς Φίλιππος Β' ἐπικεφαλῆς τῆς ἀντιμεταρρύθμισης βρήκε τήν εὐκαιρία νά ἐπευβαίνει στά ἐστωτερικά τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἀπό τό τέλος δηνού τοῦ 16ου αἰ. ἡ κυριαρχία του δοκιμάστηκε σκληρά, πρώτα μέ τόν ἡρωϊκό ἀγώνα τοῦ ὀλλανδικοῦ λαοῦ γιά τήν ἐλευθερία, καὶ ὕστερα μέ τόν ἀνταγωνισμό τῆς Ἀγγλίας, πού στήν ἐποχή τῆς Ἐλισάβετ ἔβαλε τίς βάσεις τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς τῆς ἀνάπτυξης.

Σ' αὐτή τήν περίοδο δέν ἀντιστρατεύονταν μόνο οι Θρησκευτικές ἀντιλήψεις. Γενικότερα οι νέες καταστάσεις καὶ ίδεες πού δημιουργήθηκαν μέ τήν ἀναγέννηση συγκρούονταν θανάσιμα μέ τά παραδοσιακά στοιχεῖα καὶ αὐτό ἔδωσε στήν ἐποχή μιά ἡφαιστειώδη ἔνταση κι' ἔναν ἐκρηκτικό δυναμισμό, πού ἐκφράζεται μέ τήν τεχνοτροπία τοῦ baroque.

Τήν ἵδια αὐτή ἐποχή μέσα ἀπό τούς φοβερούς Θρησκευτικούς διωγμούς καὶ ἀπό τό σκληρό αίματηρό ἀγώνα τοῦ ὀλλανδικοῦ λαοῦ γεννήθηκε ἡ ίδεα τῆς ἐλευθέριας τῆς συνείδησης καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, πού διατυπώθηκαν γιά πρώτη φορά στήν ὀλ-

Γενικό διάγραμμα
(1555 - 1648)

λανδική διακήρυξη δικαιωμάτων καί ἀργότερα στήν ἀγγλική. Στό τέλος τῆς περιόδου αὐτῆς, σάν καρπός τῆς ἀγωνίας, τῆς πείρας καί τῶν ἐπιστημονικῶν κατακήσεων, διαμορφώθηκε γιά πρώτη φορά στήν Εύρωπη ἡ φιλοσοφική σκέψη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΑΠΟ ΤΑ 1555 ΩΣ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ 30ΟΥΣ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ίσπανία

Ίσπανία
Φίλιππος Β'
(1556 - 1598)

Ναυμαχία
Ναυπάκτου
(1571)

Καταστροφή
Ισπανικοῦ στόλου
στήν Αγγλία (1588)

Πολιτιστική κίνηση
στήν Ίσπανία

Ἡ Ίσπανία, ὅπου βασίλευε ὁ **Φίλιππος Β'** (1556 – 1598), ἦταν τότε ίσχυρότερο κράτος τῆς Εύρωπης. Ὁ Φίλιππος ἔνωσε μέτο κράτος του καί τήν Πορτογαλία (1580) καί στήριξε πολιτικά τήν ἀντιμεταρρύθμιση. Αὐτό τοῦ ἔδωσε τήν δυνατότητα νά ἀσκεῖ διεθνή πολιτική καί νά ἐπεμβαίνει στά ἐσωτερικά τῶν ἄλλων κρατῶν (Γαλλίας, Αγγλίας, Γερμανίας).

Τό πρόγραμμά του ἦταν πόλεμος κατά τῶν αἰρετικῶν καί τῶν ἀπίστων. Ἀφαίρεσε τά τελευταῖα δικαιώματα ἀπό τούς Μαυριτανούς (έκχριστιανισμένους "Αραβες") τῆς Ίσπανίας καί, ὅταν ἐκεῖνοι ἀπελπισμένοι ἐπαναστάτησαν, τούς συνέτριψε μέτο σκληρότητα καταστρέφοντας μαζί καί τήν Ἀνδαλουσία.

Συμμάχησε μέτο τούς Βενετούς καί τὸν πάπα καί πῆρε μέρος στήν **ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου** (1571), ὅπου ὁ ἔνωμένος χριστιανικός στόλος μέντορος τὸν ἐτεροθαλή ἀδελφό του, **Δόν Ζουάν τὸν Αὐστριακό**, κατέστρεψε τὸν τουρκικό στόλο.

Ἡ ἀπολυταρχική του διοίκηση καί οἱ θρησκευτικοί διωγμοί τὸν ἔφεραν σέ σύγκρουση μέτο τίς Κάτω Χώρες. Ὁ πόλεμος, πού κράτησε κάπου 80 χρόνια, τελείωσε μέτο τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ὄλλανδίας.

Ἡ οἰκονομική καί θρησκευτική ἀντίθεση μέτο τήν Ἀγγλία τήν ἐποχὴ τῆς Ἐλισάβετ ὀδήγησε σέ πόλεμο. Ὁ Ίσπανικός στόλος ὅμως (ἡ ἀίττητη ἀρμάδα) καταστράφηκε (1588) ἀπό τήν τρικυμία καί τὸν ἀγγλικό στόλο. Ἡ καταστροφή της σημαδεύει τήν ἀρχή τοῦ τέλους τῆς Ίσπανικῆς κυριαρχίας στήν Εύρωπη.

Τήν ἐποχή αὐτή κορυφώθηκε ἡ καλλιτεχνική καί πνευματική κίνηση στήν Ίσπανία: τότε ἔζησαν οἱ μεγάλοι ζωγράφοι τοῦ μπαρόκ ὁ Μουρίλλο, ὁ Βελάσκεθ, ὁ Γκρέκο. Ἡ λογοτεχνία ἔδωσε ἀριστουργήματα μέτο τὸν Λόπε ντε Βέγκα καί τὸν Θερβάντες. Τότε ἔζησαν καί μεγάλοι ἄγιοι τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὅπως ὁ Ἱγνάτιος Λογιόλα, ἰδρυτής τοῦ τάγματος τῶν ἵησουϊτῶν, ὁ "Ἄγιος Φραγκίσκος Ξαβιέ, ὁ "Άγιος Ιωάννης de la Croix καί ἡ ἀγία Τερέζα τῆς Ἀβίλα, πού ἀνανέωσαν τό τάγμα τῶν Καρμελιτῶν, καί ἄλλοι.

Ὄμως οἱ θρησκευτικοί πόλεμοι, ὁ φανατισμός, ὁ ἔλεγχος κάθε πνευματικῆς κίνησης ἀπό τήν Ιερά ἔξεταση, δόδηγησε τήν Ίσπανία

στόν ξεπεσμό. Ό πληθυσμός έλαπτώθηκε, ή γεωργία παραμελήθηκε μετά τήν καταδίωξη τῶν Μαυριτανῶν, πού ἦταν οἱ καλύτεροι καλλιεργητές, οἱ χωρικοί μαζεύτηκαν στὶς πόλεις, τό έμποριο περιορίστηκε. Μετά τό θάνατο τοῦ Φιλίππου τοῦ Β' ἡ χώρα πέρασε δριστικά στό μαρασμό.

Αγγλία

Μετά τό θάνατο τοῦ 'Ερρίκου Η' βασίλεψε γιά ἔνα μικρό διάστημα διά γιός του 'Εδουάρδος ΣΤ' (1547 – 1553) ἔνα παιδί ἀσθενικό μέτρημα ώριμότητα. Στήν ἐποχή του τό μεγαλύτερο πρόβλημα τῆς Αγγλίας ἦταν τό θρησκευτικό. Πολλοί προσπαθοῦσαν νά δόηγήσουν τήν ἀγγλική ἐκκλησία πρός τόν καλβινισμό καί αύτό προκαλοῦσε μεγάλη λαϊκή ἀντίδραση.

Η Μαρία Τυδώρ (1553 – 1558), κόρη τοῦ 'Ερρίκου Η' καί τῆς Αἰκατερίνης τῆς 'Αραγωνίας, πού τόν διαδέχτηκε, φανατική καθολική, παντρεύτηκε τό Φίλιππο Β' τῆς Ισπανίας καί στήν ἐποχή της ἡ 'Αγγλία ἔχαρτήθηκε ἀπό τήν Ισπανική πολιτική.

Αγγλία, 'Εδουάρδος ΣΤ' (1547 – 1553)

Μαρία Τυδώρ
(1553 – 1558)

'Η Έλισάβετ (1558 – 1603), κόρη τοῦ 'Έρρικου Η' καί τῆς "Αννας Μπόλεϋν, εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει μετά τήν ἄνοδο της στό θρόνο τό θρησκευτικό ζήτημα. Οι ἀπόπειρες νά ἐπιβληθεῖ ὁ προτεσταντισμός ἡ νά ξαναγυρίσει δι καθολικισμός εἶχαν συναντήσει τήν ἴδια ἀντίδραση ἀπό τόν ἀγγλικό λαό. 'Η Έλισάβετ εἶχε προσωπικά κάθε συμφέρον ν' ἀποκοπεῖ ἀπό τήν καθολική ἐκκλησία, πού δέν ἀναγνώριζε τό γάμο τοῦ 'Έρρικου Η' με τήν 'Αννα Μπόλεϋν, ἐπομένως καί τά δικά της δικαιώματα στόν ἀγγλικό θρόνο. Καί γιά προσωπικούς καί γιά ἔθνικούς λόγους λοιπόν ἐπέβαλε τή μεταρρύθμιση καί μέ μιά σειρά ἀπό νόμους ὄργανωσε τήν ἀγγλικανική ἐκκλησία καί τήν ξεχώρισε καί ἀπό τόν προτεσταντισμό καί ἀπό τόν καθολικισμό. Κατάργησε τήν παπική ἔχουσιά, τήν παράδοση, τή λατρεία τῶν Αγίων, τήν προσκύνηση τῶν λειψάνων, τό καθαρτήριο, τήν ἀγαμία τῶν κληρικῶν, τά μυστήρια, ἔκτος ἀπό τό Βάπτισμα καί

Έλισάβετ
(1558 – 1603)

Η βασίλισσα Έλισάβετ τῆς Αγγλίας

Θρησκευτική πολιτική. 'Οργάνωση τῆς 'Αγγλικανικής 'Ἐκκλησίας

τή Θεία Εύχαριστία. Διατήρησε δύμας τίς θρησκευτικές τελετές σε άγγλική γλώσσα καί τήν ιεραρχία τοῦ κλήρου.

Στήν άρχη κράτησε μετριοπαθή στάση στά θρησκευτικά ζητήματα. "Οταν δύμας δ Πάπας τήν άφορισε (1570) στράφηκε δριστικά στό στρατόπεδο τῶν διαμαρτυρομένων καί πῆρε σκληρά μέτρα κατά τῶν καθολικῶν πού συνωμοτοῦσαν ἐναντίον της. Μέσα σ' αὐτή τή σύγκρουση μέ τούς καθολικούς τοῦ ἑσωτερικοῦ καί τοῦ ἑξωτερικοῦ ἐντάσσεται καί ἡ περίφημη ἀντίθεσή της μέ τήν ἔξαδέλφη της **Μαρία Στιούάρτ**, βασίλισσα τής Γαλλίας καί τής Σκωτίας, πού οι καθολικοί πρόβαλαν σάν τή μόνη νόμιμη βασίλισσα τής Ἀγγλίας.

Εύρωπαική πολιτική

Στήν πάλη ἀνάμεσα στούς καθολικούς καί τούς διαμαρτυρομένους τής Εύρωπης ἡ Ἐλισάβετ στάθηκε ἐπί κεφαλῆς τῶν διαμαρτυρομένων. "Ἐτσι βρῆκε τήν εὐκαιρία ἡ Ἀγγλία νά παίζει ἔνα σημαντικό ρόλο στή διεθνή πολιτική καί νά πολεμήσει τήν Ἰσπανία, πού εἶχε μαζί της θρησκευτικές, ἀλλά καί οἰκονομικές διαφορές.

Οἰκονομική πρόδοση
τής Ἀγγλίας

Στήν ἐποχή τῆς Ἐλισάβετ ἡ Ἀγγλία ἀνέπτυξε τό ἐμπόριο καί τή βιοτεχνία της καί ἄρχισε νά στρέφεται πρός τίς μακρινές χώρες καί τίς ὑπερπόντιες ἐπιχειρήσεις. Τό Λονδίνο ἀπέκτησε πληθυσμό 250 χιλ. καί ἔγινε τό μεγαλύτερο λιμάνι τής Εύρωπης. Τό γεγονός διτή ἡ Ἀγγλία εἶχε παραγωγή ἀπό κάρβουνο, πού ἦταν ἡ κινητήρια δύναμη τής ἐποχῆς, συνέβαλε στήν οἰκονομική ἀνάπτυξή της. Ἡ παραγωγή μετάλλων αὐξήθηκε. Ἡ βιοτεχνία τῶν ὑφασμάτων, πού ἦταν ἡ μεγαλύτερη βιοτεχνία τής Ἀγγλίας, ἐνισχύθηκε ἀπό ὑφαντές πού ἥρθαν ἀπό τήν Κάτω Χώρες μετά τούς ἰσπανικούς διώγμούς. Παράλληλα ὀργανώθηκαν διάφορες ἐμπορικές ἑταίριες, διπάς τῶν **Ἀνατολικῶν καί Δυτικῶν Ἰνδιῶν**, καί ίδρυθηκε ἡ πρώτη ἀποικία στήν Αμερική (Βιργινία). Ριψοκίνδυνοι κουρσάροι εἶχαν στό μεταξύ ἀρχίσει ἀκήρυκτο πόλεμο μέ τήν Ἰσπανία. Λεηλατοῦσαν τά παράλια τοῦ Περού καί τής Χιλῆς, ἀλλά καί τίς ἴδιες τίς ἰσπανικές ἀκτές. Αύτό ἀνάγκασε τό Φίλιππο Β' νά κηρύξει τόν πόλεμο κατά τής Ἀγγλίας. Μέ τήν **καταστροφή δύμας τής Ἰσπανικής ἀρμάδας** (1588) στέρεωθηκε ἡ ἀγγλική κυριαρχία στή Θάλασσα.

Ἀποικιακή
πολιτική

Οἱ Ἀγγλοί ένιναν περήφανοι γιά τή δύναμη τοῦ κράτους τους καί γιά τήν ἐπιρροή τους στήν Εύρωπη. Τό πνεῦμα τής ἀναγέννησης μεταφυτεύτηκε στήν Ἀγγλία. Καλλιεργήθηκαν τά γράμματα καί οι τέχνες. Τήν τόλμη καί τήν δρμητικότητα τής ἐποχῆς ἐκφράζουν μέ τό ἔργο τους δ Μάρλου καί δ Σαιζπηρ.

Γαλλία

Γαλλία

Ἡ Γαλλία, στό δεύτερο μέρος τοῦ 16ου αἰ., κινδύνεψε νά καταστραφεῖ ἀπό τής θρησκευτικές ἀντίθέσεις. Στήν ἐποχή τοῦ **Ἐρρίκου Β'** (1547 – 1559) διαδόθηκε πολύ δ καλβινισμός. Οἱ καλβινιστές τής Γαλλίας ὀνομάστηκαν οὐγενότοι.

Μετά τό Θάνατο τοῦ 'Έρρικου από τά 1559 — 1589 βασίλεψαν οι τρεῖς γιοί του **Φραγκίσκος Β', Κάρολος Θ' και Έρρίκος Γ'**. Καί οι τρεῖς ἦταν ἀνθρωποί μέ πολύ ἀσθενική κράση καί ἀδύνατη θέληση. Ἡ ἀδυναμία τῶν βασιλέων νά ἐπιβληθοῦν θέρμαινε τίς φιλοδοξίες τῶν εὐγενῶν καί μεγάλων τό Θρησκευτικοπολιτικό ἀνταγωνισμό. Ἀπό τίς φατρίες, πού ραδιουργοῦσαν γύρω από τό Θρόνο, σπουδαιότερες ἦταν τῶν καθολικῶν μέ ἐπί κεφαλῆς τήν ἰσχυρή οἰκογένεια τῶν Γκύζ καί τῶν καλβινιστῶν μέ ἀρχηγούς τούς Βουρβόνους τῆς Ναβάρρας. Οἱ ἀντιθέσεις προκάλεσαν μιά σειρά ἀπό σφαγές, δολοφονίες καί ἀγριους Θρησκευτικούς διώγμούς. Ἡ τρομερότερη σελίδα τους γράφτηκε τά ξημερώματα τοῦ 'Άγιου Βαρθολομαίου (24 Αύγουστου 1572) μέ μιά φοβερή σφαγή τῶν οὐγενότων, πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στό Παρίσι γιά τούς γάμους τοῦ 'Έρρικου τῆς Ναβάρρας μέ τήν ἀδελφή τοῦ βασιλιά Καρόλου Θ'.

ΕΡΡΙΚΟΣ ΤΗΣ ΝΑΒΑΡΡΑΣ (1589 — 1610)

Μετά τή δολοφονία τοῦ 'Έρρικου Γ' ἔλειψε ἡ δυναστεία τῶν Βαλουά. Βασιλιάς τῆς Γαλλίας ἔγινε ὁ βουρβόνος 'Έρρικος Δ' τῆς Ναβάρρας, ἀρχηγός τῶν οὐγενότων.

'Ο 'Έρρικος Δ' ἦταν ἔνας γενναῖος στρατιώτης, διορατικός πολιτικός καί ἀξιόλογος ἀνθρωπος. Καταλαβαίνοντας ὅτι, ἀν στηριζόταν μόνο στή μειοψηφία τῶν οὐγενότων, δέ θά μποροῦσε νά βασιλέψει στή Γαλλία, οὔτε νά συντρίψει τήν φατρία τῶν καθολικῶν πού εἶχαν ἐνωθεῖ σέ σύνδεσμο (liga) καί ύποστηρίζονταν ἀπό τούς 'Ισπανούς, ἔκανε διαπραγματεύσεις μέ τόν πάπα, συμφιλιώθηκε μέ τόν καθολικισμό καί στέφθηκε πανηγυρικά στή Σάρτρ (1594). Τό ἀποτέλεσμα ἦταν ἄμεσο. 'Ο λαός συσπειρώθηκε γύρω του καί ἡ Liga ἀπομονώθηκε.

'Ο 'Έρρικος Δ' συμμάχησε μέ τούς 'Ολλανδούς καί τούς 'Αγγλους καί νίκησε τούς 'Ισπανούς, πού εἶχαν εἰσβάλει στό γαλλικό ἔδαφος.

Γιά νά ἐπιτύχει τήν ἑσωτερική εἰρήνη ἑξέδωσε στά 1598 τό **διάταγμα τῆς Νάντης**, πού ἔδινε ἐλευθερία καί ίσοπολιτεία στούς οὐγενότους. Γιά νά τούς προστατέψει μάλιστα περισσότερο, τούς ἔδωσε δικαίωμα νά κρατήσουν γιά μερικά χρόνια πολλά φρούρια, πράγμα πού τούς ἔκανε νά σχηματίσουν «κράτος ἐν κράτει». "Ἐτσι μειώθηκαν τά Θρησκευτικά πάθη καί ἡ Γαλλία σώθηκε ἀπό τόν ἐμφύλιο πόλεμο.

'Ο 'Έρρικος Δ' φρόντισε νά ἐπιβάλει τήν τάξη, ἀνόρθωσε τά οἰκονομικά, προστάτεψε τό ἐμπόριο καί τή βιοτεχνία, ἐνδιαφέρθηκε γιά ἀποικιακή ἔξαπλωση. Γενικά ἔσωσε τή Γαλλία. Ἔνω ἐτοιμαζόταν ὅμως γιά δεύτερο πόλεμο κατά τῶν 'Ισπανῶν δολοφονήθηκε ἀπό ἔνα φανατικό καθολικό, πού δέν τοῦ συγχωροῦσε τό διάταγμα τῆς Νάντης.

Σφαγή 'Άγιου
Βαρθολομαίου 24
Αύγουστου 1572)

'Έρρικος Δ'
Ναβάρρας

Διάταγμα Νάντης
(1598)

ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΓ'. ΡΙΣΕΛΙΕ

‘Ο Λουδοβίκος ΙΓ' (1610 – 1643) έγινε βασιλιάς σέ ήλικια 9 έτών. Άντιβασίλισσα ήταν ή μητέρα του **Μαρία τῶν Μεδίκων**, δεύτερη γυναίκα τοῦ Ἐρρίκου 4ου, ή όποια δέν εἶχε τήν ίκανότητα νά κυβερνήσει καί έτσι ἀρχισε πάλι ὁ ἀνταγωνισμός τῶν φατριῶν. Μεγάλο κίνδυνο ἀποτελοῦσαν αὐτήν τήν ἐποχή γιά τό κράτος καί οἱ εύγενεῖς ούγενότοι, ἐπειδή μέ τά προνόμια πού πῆραν εἶχαν γίνει παντοδύναμοι. Τότε ἔσωσε τή Γαλλία ἀπό τό νέο χάος ὁ καρδινάλιος **Ρισελιέ** (Richelieu), δι βασιλιάς τόν διόρισε πρώτο σύμβουλο τοῦ κράτους καί κυβέρνησε καί μετά τήν ἐννηλικίωση τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ'.

Ρισελιέ

Πρόγραμμα τοῦ
Ρισελιέ

‘Ο **Ρισελιέ** ήταν ἀπολυταρχικός καί ψυχρός ρεαλιστής, ἀλλά εἶχε διορατικότητα καί μεγάλες πολιτικές ίκανότητες. ‘Ἐβαζε τό συμφέρον τῆς Γαλλίας πάνω ἀπό τούς θρησκευτικούς φανατισμούς. ‘Etaξε σκοπούς του στό ἑσωτερικό νά ἐνισχύσει τήν κεντρική ἑξουσία καί νά ὅργανώσει μιά συγκεντρωτική γραφειοκρατική διοίκηση, ἀνάλογη μ' ἕκείνη τῆς ἐκκλησίας; στό ἑσωτερικό νά ἔξυψώσει τό γαλλικό γόντρο.

Πολέμησε τίς διασπαστικές δυνάμεις τοῦ ἑσωτερικοῦ, καί πρώτα τούς ούγενότους, ἀνακάλεσε τό διάταγμα τῆς Νάντης, κατέλαβε τά φρούρια πού κατεῖχαν οι ούγενότοι, ἀλλά ἀμέσως μετά τή νίκη του ἐπανέφερε τό διάταγμα καί ἐπικύρωσε τίς θρησκευτικές τους ἐλευθερίες. Σέ μιά ἐποχή φανατισμοῦ καί θρησκευτικῶν πολέμων ἡ στάση αὐτή τοῦ Ρισελιέ εἶναι δεῖγμα πολιτικῆς ἐμπειρίας καί νηφαλιότας.

‘Ο **Ρισελιέ** προσπάθησε ἀκόμα νά ἔξασθενήσει τή φεουδαρχία. Περιόρισε τά κυβερνητικά δικαιώματα τῶν εύγενῶν καί ἐπωφελήθηκε ἀπό τίς ἀντιδράσεις τους γιά νά τούς συντρίψει. Γκρέμισε πολλούς ὀχυρωμένους πύργους καί ὑποχρέωσε τούς εύγενεῖς νά ἐγκατασταθοῦν στίς πόλεις. ‘Ἀνέθεσε πολλές ἀπό τίς ἑξουσίες πού ἀσκοῦσαν οι εύγενεῖς σέ ἀντιπροσώπους τοῦ βασιλιά (intentants). Εἶχε σκοπό νά ὀλοκληρώσει τίς μεταρρυθμίσεις αὐτές, νά μοιράσει δικαιότερα τούς φόρους καί νά προωθήσει τό ἐμπόριο καί τή ναυτιλία, ἀλλά τόν ἐμπόδισε ἡ συμμετοχή του στόν τριακονταετή πόλεμο.

Μετά τό θάνατο τοῦ **Γουσταύου Αδόλφου**, βασιλιά τῆς Σουηδίας, δι **Ρισελιέ** μίσθωσε τό σουηδικό στρατό καί συνέχισε τόν πόλεμο ἐναντίον τῶν Ἀψβούργων, ώς σύμμαχος τῶν διαμαρτυρομένων ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας, πραγματοποιώντας ἔτσι καί τά εύρωπαικά του σχέδια.

Γιά νά δικαιωνει τήν πολιτική του φρόντιζε νά δημοσιεύονται σχετικά ἄρθρα σέ φυλλάδια καί ἐφημερίδες. ‘Η πρώτη μονόφυλλη ἐφημερίδα πού κυκλοφόρησε στή Γαλλία ήταν ή Gazette (1631), δηπου δι **Ρισελιέ** καί δι **Λουδοβίκος ΙΓ'** ἀρθρογραφοῦσαν ἀνώνυμα.

Μέ τόν ψυχρό καί κλειστό χαρακτήρα του καί μέ τά σκληρά μέτρα του δι **Ρισελιέ** δέν ἔγινε ἀγαπητός στή Γαλλία. Μέ τήν πολιτική

Συγκέντρωση τῆς
ἑξουσίας

Ἐξωτερική πολιτική

του συνέβαλε στήν έπικράτηση τοῦ ἀπολυταρχικοῦ πολιτεύματος. Η θετική προσφορά του δύως στό γαλλικό κράτος είναι ότι τοῦ ἔδωσε μεγαλύτερη έθνική ἐνότητα, πιό συγκεντρωτική διοίκηση καὶ ἐνίσχυσε τή θέση του στὸν εὐρωπαϊκό χώρῳ.

Όλλανδία

Οι Κάτω Χώρες, δηλαδή τό Βέλγιο καὶ ἡ Όλλανδία, πού ἀνήκαν στὶς κτήσεις τῶν Ἀψβούργων ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰ., ἐνώθηκαν μὲ τὸ ἰσπανικό κράτος τοῦ Φιλίππου Β' ὑστερὰ ἀπό τὴν παραίτηση τοῦ Καρόλου Ε'. Οἱ χῶρες αὐτές εἶχαν ἀναπτύξει ἥδη ἀπό τὴν μεσαιωνική ἐποχὴ τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ βιοτεχνία τους· ὑπῆρχαν ἐκεῖ μεγάλες πόλεις καὶ μιὰ οἰκονομικά ἰσχυρή καὶ φιλελεύθερη ἀστική τάξη.

Ο Κάρολος Ε' σεβόταν τὴν παράδοση τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ὅπου εἶχε γεννηθεῖ καὶ ἀπ' ὅπου εἶχε μεγάλα εἰσοδήματα, καὶ τίς εἶχε ὀργανώσει σὲ μιὰ δμοσπονδία μὲ πρωτεύουσα τίς Βρυξέλλες. Ἔδωσε τὴν ἀνώτατη ἑκτελεστική ἔξουσία στὸ «Συμβούλιο τοῦ Κράτους» καὶ τὴ νομοθετική σὲ μιὰ βουλὴ, τίς «Γενικές Τάξεις», ὃπου ἀντιπροσωπεύονταν οἱ βουλές τῶν ἐπαρχιῶν, «οἱ Ἐπαρχιακές Τάξεις». Κάθε ἐπαρχία εἶχε ἐσωτερική αὐτονομία καὶ οἱ πόλεις αὐτόνομη ὀργάνωση.

Οι πρῶτες δυσκολίες παρουσιάστηκαν μὲ τὴ διάδοση τῆς μεταρρύθμισης, πού προκάλεσε θρησκευτικούς διώγμούς καὶ ἐπέμβαση τῆς Ἱερᾶς ἔξετάσεως. Στήν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου Β' οἱ Ἱεροεξεταστές ἔγιναν σκληρότεροι, οἱ φόροι αὔξηθηκαν· οἱ λεπτασίες τῶν ἰσπανικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ περιφρόνηση τῶν ἰσπανῶν ὑπαλλήλων πρός τοὺς εὐγενεῖς καὶ τό λαό προκάλεσαν ἀγανάκτηση, πού ξέσπασε σὲ ἑ-

Κάτω Χώρες.
Ἀφορμή γιὰ τὴν
ἔξεγερση

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΚΑΤΩ ΧΩΡΩΝ

Ἐπανάσταση Κάτω Χωρῶν

Ο Γουλιέλμος τῆς Ὀρανίας

κοῦ στόλου, πού εἶχε σχηματιστεῖ ἀπό τά ἐμπορικά καράβια τῆς Ὁλλανδίας, καί ἡ ἀπελπισμένη ἀντίσταση τοῦ ὀλλανδικοῦ λαοῦ, ἐμπόδιζαν τούς Ἰσπανούς νά κυριαρχήσουν. Τέλος δὲ Φίλιππος ἀποφάσισε νά κρατήσει ἡπότερη στάση, ἀνακάλεσε τὸν Ἀλμπα καὶ κατόρθωσε νά ἀποστάσει τούς Βέλγους, πού ἤταν καθολικοί, καί νά τούς ἐνώσει σέ δύμοσπονδία. Σέ ἀπάντηση δὲ Γουλιέλμος ἔνωσε τίς ὄλλανδικές περιοχές σέ μιά χαλαρή δύμοσπονδία (ἔνωση Οὐτρέχτης, 1579).

Διακήρυξη
Δικαιωμάτων

Ἡ ἐνώση τῆς Οὐτρέχτης δύμοσίευσε τήν πρώτη στή νεώτερη εύρωπαική ιστορία «διακήρυξη δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου», δησπου τονίζονταν οἱ ὑποχρεώσεις τοῦ βασιλιά καί τά δικαιώματα τοῦ λαοῦ καί μάλιστα ἡ ἐλευθερία τῆς συνείδησης στά θρησκευτικά Θέματα. Δυό χρόνια ἀργότερα (1581) οἱ Ὁλλανδοί ἔπαψαν ν' ἀναγνωρίζουν τό Φίλιππο καί ἔδρυσαν ἕνα ἀνεξάρτητο δύμοσπονδιακό κράτος, πού ἀργότερα ὀνομάστηκε, ἀπό τό δόνομα τῆς σημαντικότερης ἐπαρχίας, Ὁλλανδία.

Ο Φίλιππος ἐπικήρυξε τό Γουλιέλμο τῆς Ὀρανίας καί ἐπέτυχε τή δολοφονία του, ἀλλά ἡ ἐπανάσταση εἶχε πιά ἐδραιωθεῖ. Οἱ Ὁλλανδοί ἐπέτυχαν τή συμπαράσταση τῆς Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας καί ἡ Ἰσπανία μετά τήν ἥπτα τοῦ στόλου της ἀπό τούς Ἀγγλους (1588) ἀναγκάστηκε νά ύπογράψει στά 1603 ἀνακωχή. Η δριστική δύμως ἀπελευθέρωση τῆς Ὁλλανδίας ἀναγνωρίστηκε μέ τή συνθήκη τῆς Βεστφαλίας (1648), πού ἔκλεισε τόν τριακονταετή πόλεμο.

Ἔτοι δὲ ὀλλανδικός λαός κέρδισε μέ ἀτέλειωτο πόνο καί αἷμα, ἀλλά καί ἀντοχή ἀκατάβλητη, τήν ἐλευθερία του ταπεινώνυτας τήν Ἰσπανία, τή μεγαλύτερη δύναμη τῆς ἐποχῆς.

Πνευματική καί
ἐμπορική ἀκμή τῆς
Ὡλλανδίας

Η άλλανδική όμοσπονδία πέρασε από πολλές έσωτερικές δυσκολίες. Κατόρθωσε δύμως νά δημιουργήσει μιά καταπληκτική έμπορικη κίνηση. Άκομα καί κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου μέ τήν Ισπανία οἱ Ολλανδοί αεξήσαν τά καράβια τους καί κυριάρχησαν στή Βόρειο Θάλασσα καί στή Βαλτική. Στά 1601 ίδρυθηκε ἡ έταιριά τῶν Ἀνατολικῶν Ἰνδιῶν, πού μέ τήν ἐνίσχυση τοῦ κράτους κατόρθωσε νά ἔξασφαλίσει τό μονοπώλιο τοῦ ἀνατολικοῦ έμπορίου καί νά δημιουργήσει ἕνα μεγάλο ἀποικιακό κράτος στήν Ἀνατολή. Τήν Ἰδιαίτερη ἐποχή ἡ έταιριά τῶν Δυτικῶν Ἰνδιῶν ὕδρυσε τό Νέο Ἀμστερνταμ, στή Θέση πού χτίστηκε ἀργότερα ἡ Ν. Υόρκη.

Η Ολλανδία ἄρχισε νά ξέπεφτει οἰκονομικά μόνο κατά τό τέλος τοῦ 17ου αἰ., δταν ἡ Γαλλία καί ἡ Ἀγγλία περιόρισαν τό έμποριό της.

Τήν οἰκονομική ἀκμή συνόδεψε μιά μεγάλη πνευματική καί καλλιτεχνική πρόοδος. Τό πανεπιστήμιο τοῦ Leyden ἔγινε πνευματικό κέντρο τῆς Εὐρώπης τό 17ο αἰ. Πολλοί Εύρωπαιοί ἐπιστήμονες καί μεγάλοι φιλόσοφοι ἔβρισκαν καταφύγιο στή φιλελεύθερη χώρα. Ή καλλιτεχνική παράδοση συνεχίστηκε μέ τούς μεγάλους ζωγράφους Ρέμπραντ, Φράνς Χάλς καί Βάν Ντάϋκ. /

Τακώβου Βάν Ρύουσνταλ (Jacob Van Rijnsdael)
Μύλος στά περίχωρα τοῦ Wijk – Bu – Duurstede
de (Άμστερνταμ).

Ο Ρύουσνταλ διακρίνεται γά τόν δυναμισμό καί τήν αισθητικότητα, μέ τά δποιά ζωγραφίζει τήν Ολλανδική φύση. Προτιμά τά συννεφιασμένα μελαγχολικά τοπία καί ἀποδίδει τήν ύγρη ἀτμόσφαιρα, ἀλλά καί τήν ιδιαίτερη ύψη τῶν πραγμάτων: τοῦ ζιλού, τῆς πέτρας, τοῦ βρεγμένου χώματος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιά είναι ἡ γενική κατάσταση στήν Εύρώπη στό δεύτερο μέρος τοῦ 16ου αἰ., ποιά κράτη παιζουν σπουδαῖο ρόλο στά εύρωπαικά ζητήματα καί ποιοί είναι οἱ σπουδαιότεροι βασιλεῖς;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ποιά γεγονότα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς θεωρείτε πιό σημαντικά καί γιά ποιό λόγο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β: Ο ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1618 – 1648)

Αίτια

‘Η ειρήνη τῆς Αύγουστας (1555) ἔφερε προσωρινά τή θρησκευτική γαλήνη στίς γερμανικές χώρες, ἀλλά δέν μπόρεσε νά δημιουργήσει ἔνα μόνιμο καθεστώς. Πολλά προβλήματα εἶχαν μείνει ἄλυτα. ‘Η ειρήνη ἔδινε ἵσα δικαιώματα στούς καθολικούς καί στούς λουθηρανούς, ἀλλά δέν ὑπολόγιζε τόν καλβινισμό, πού διαδόθηκε ἀργότερα· οι καθολικοί ἀμφισβητοῦσαν τά ἑκκλησιαστικά κτήματα πού εἶχαν ἀπαλλοτριώσει οι διαμαρτυρόμενοι μετά τά 1552. Παρ’ ὅλα αὐτά ἡ ειρήνη διατηρήθηκε περισσότερο ἀπό 50 χρόνια, γιατί οι αὐτοκράτορες ἔδειξαν μετριοπάθεια καί οι ἡγεμόνες δέν ἦταν διατεθειμένοι νά διακινδυνεύσουν περισσότερο.

Τά πράγματα ἄλλαξαν, ὅταν ἡ ἀντιμεταρρύθμιση μέ ἐπικεφαλῆς τούς ιησουΐτες δοκίμασε νά ἀνακτήσει τό χαμένο ἔδαφος. Οι ιησουΐτες ἀνέπτυξαν μεγάλη δράση στήν Αὔστρια, τήν κτήση τῶν καθολικῶν Ἀψβούργων, καί τή Βαυαρία, που ὁ ἡγεμόνας ἦταν καθολικός. Ἐπηρέασαν τόν αὐτοκράτορα Ροδόλφο Β’ καί τούς διαδόχους του Ματθία καί Φερδινάνδο, πού ἀποφάσισαν νά ἐπιβάλουν μέ δυναμικό τρόπο τόν καθολικισμό στή Γερμανία. Αύτό δίξυνε τίς ἀντιθέσεις. Οι διαμαρτυρόμενοι ἡγεμόνες ἐνώθηκαν σέ μιά «Ἐνωση» (Union) μέ ἐπικεφαλῆς τό Φρειδερίκο, ἐκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου. Οι καθολικοί σέ ἔνα «Σύνδεσμο» (Liga) μέ ἀρχηγό τό Μαξιμιλιανό, δούκα τῆς Βαυαρίας.

Περίοδοι

‘Ἀποτέλεσμα ἦταν ν’ ἀρχίσει ἔνας πόλεμος, πού κράτησε τριάντα χρόνια καί κατέστρεψε τή Γερμανία. ‘Ο πόλεμος αὐτός χωρίζεται σέ πέντε περιόδους, πού δη μποροῦσαν νά θεωρηθοῦν καί αύτοτελεῖς πόλεμοι: 1) τή βοημική (1618 – 1620) 2) τοῦ Παλατινάτου (1621 – 1623) 3) τή δανική (1625 – 1629) 4) τή σουηδική (1630 – 1635) καί 5) τή γαλλική (1635 – 1648).

‘Αφορμή τοῦ πολέμου

‘Ο πόλεμος ἄρχισε ἀπό τή Βοημία. “Οταν ὁ αὐτοκράτορας Ματθίας ἐπιχείρησε νά περιορίσει τά δικαιώματα τῶν διαμαρτυρομένων, οι κάτοικοι ἐπαναστάτησαν καί πέταξαν τούς ἀντιπροσώπους τοῦ αὐτοκράτορα στό δρόμο ἀπό τά παράθυρα τοῦ παλατιοῦ τῆς Πράγας. “Οταν σέ λίγο ὁ αὐτοκράτορας Ματθίας πέθανε, οι Τσέχοι δέν ἀναγνώρισαν τό διάδοχό του Φερδινάνδο Β’ καί ἔδωσαν τό στέμμα στό Φρειδερίκο, ἐκλέκτορα, τοῦ Παλατινάτου.

Βοημική περίοδος

‘Ο Φερδινάνδος Β’ ἔστειλε στρατό στή Βοημία, πού τοῦ τόν παραχώρησε ἡ Liga, μέ ἀρχηγό τό στρατηγό της Τίλλυ (Tilly). Οι Τσέχοι νικήθηκαν, ἡ Βοημία ὑποτάχτηκε καί ὁ Φρειδερίκος ἀναγκάστηκε νά ζητήσει καταφύγιο στήν Όλλανδία. Πολλοί ἐπαναστάτες καταδικάστηκαν σέ θάνατο, ἄλλων δημεύτηκαν οι περιουσίες καί πολλές χιλιάδες μετανάστευσαν. ‘Ο προτεσταντισμός ἀπαγορεύτηκε, ἐ-

πιβλήθηκε ή γερμανική γλώσσα καί ή Βοημία έγινε κληρονομική κτήση τῶν Ἀψβούργων.

Μετά τή νίκη του ὁ Φερδινάνδος στράφηκε πρός τό Παλατινάτο, τό κατέλαβε, ἐπέβαλε κι' ἔκει τόν καθολικισμό καί ἔδωσε τόν τίτλο τοῦ ἑκλέκτορα στό δούκα τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανό, πού ἦταν ἀρχηγός τῆς Liga.

Ἡ ύποταγή τοῦ Παλατινάτου συγκίνησε τίς ἄλλες διαμαρτυρόμενες χώρες καί ιδιαίτερα τήν Ἀγγλία (δό Φρειδερίκος τοῦ Παλατινάτου ἦταν γαμπρός τοῦ βασιλιά τῆς Ἀγγλίας Ἰακώβου Α' Στιούαρτ), πού κατόρθωσε νά πείσει τή Δανία νά πάρει μέρος στόν πόλεμο. Ὁ βασιλιάς τῆς Δανίας Χριστιανός Δ' κήρυξε τόν πόλεμο, ἀλλά διά τοῦ Ἰακώβος δέν εἶχε χρήματα νά τόν ύποστηρίξει. Ὁ αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ἔστειλε ἐναντίον του, ἐκτός ἀπό τόν στρατό τοῦ Tilly, καί ἔνα δεύτερο στρατό μέ στρατηγό τόν Βοημό Βαλλενστάιν (Wallenstein), πού τόν νίκησε καί τόν ύποχρέωσε νά κλείσει είρήνη (1629).

Περίοδος τοῦ
Παλατινάτου

Δανική περίοδος

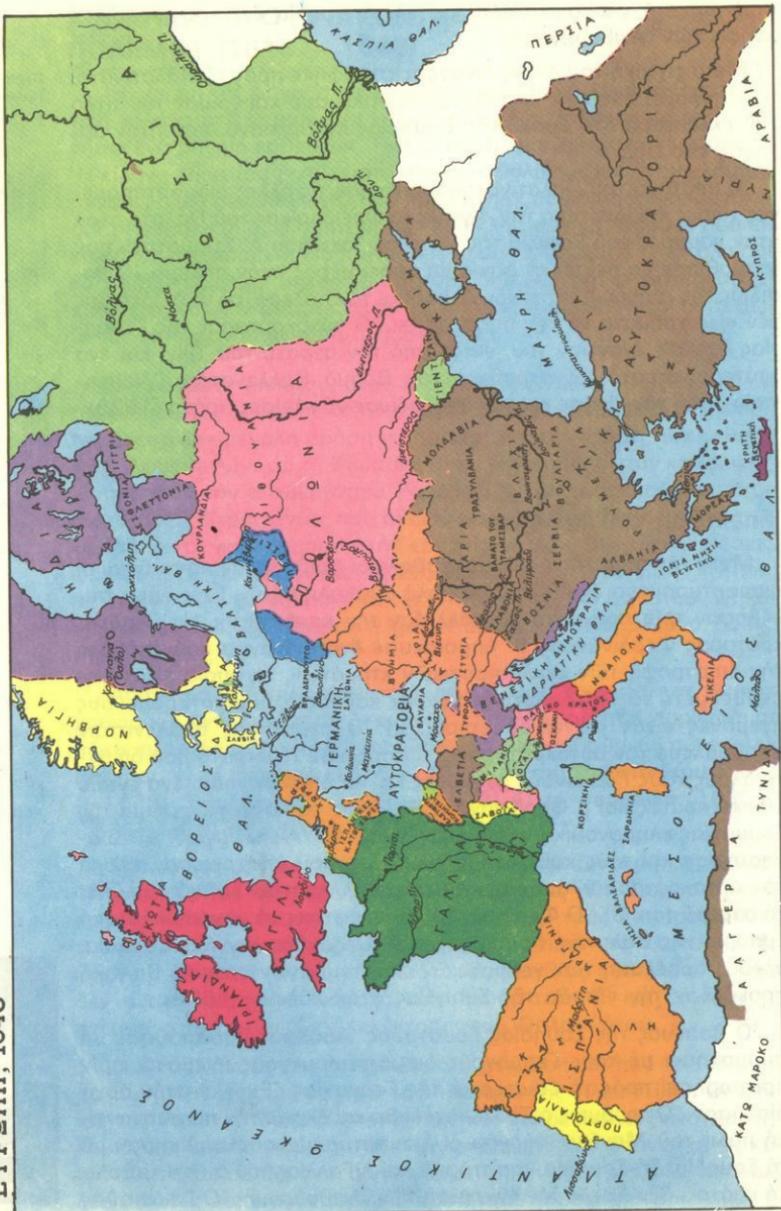
Ἐπέκταση τοῦ πολέμου

Μετά τήν ἥττα τῆς Δανίας οἱ καθολικοί θριάμβευαν παντοῦ καί οἱ διαμαρτυρόμενοι βρέθηκαν σέ πολύ δύσκολη Θέση. Τότε ὅμως συνέβησαν τρία πράγματα πού ἄλλαζαν τήν κατάσταση: 1) Ὁ αὐτοκράτορας Φερδινάνδος Β' δημοσίευσε ἔνα διάταγμα πού ἐπέβαλε τήν ἐπιστροφή τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, τά δποια εἶχαν δημευθεῖ μετά τό 1552. Αύτό ξεσήκωσε καί ὅσους διαμαρτυρόμενους ἡγεμόνες εἶχαν μείνει οὐδέτεροι. 2) Ὁ στρατηγός Βαλλενστάιν συμβούλευε τόν αὐτοκράτορα νά ύποτάξει μέ τό στρατό πού διέθετε ὅλους τούς Γερμανούς ἡγεμόνες καί νά δημιουργήσει ἔνα ἐνιαίο ἔθνικό κράτος καί διά τοῦ Φερδινάνδος Β' θήθελε νά κάνει τό στέμμα τῆς Γερμανίας κληρονομικό στήν οἰκογένεια τῶν Ἀψβούργων. Αύτό ἀνησύχησε καί τούς καθολικούς ἡγεμόνες, πού ύποχρέωσαν τελικά τόν αὐτοκράτορα ν' ἀπομακρύνει τόν Βαλλενστάιν καί νά διαλύσει τό στρατό του. 3) Ὁ Φερδινάνδος Β' σκέφτηκε νά μονοπωλήσει τό ἐμπόριο τῆς Βαλτικῆς, πού τό εἶχαν ή Όλλανδία, Ἀγγλία, Σουηδία, ἀλλά δη προέλαση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων πρός τή Βαλτική προκάλεσε τήν εῖσοδο τῆς Σουηδίας στόν πόλεμο (1630).

Ὁ βασιλιάς τῆς Σουηδίας Γουσταύος Ἀδόλφος προσπάθησε νά συμμαχήσει μέ τούς Γερμανούς διαμαρτυρόμενους ἡγεμόνες πρίν προχωρήσει πρός τό ἐσωτερικό τῆς Γερμανίας. Ἐκεῖνοι στήν ἀρχή δίστασαν. "Οταν ὅμως διά τίλλου κατέλαβε καί ἔκαψε τήν προτεσταντική πόλη τοῦ Μαγδεμβούργου οἱ διαμαρτυρόμενοι συμμάχησαν μέ τή Σουηδία. Τή Σουηδία ύποστηριξε καί ή Γαλλία, πού ἀν καί καθολικό κράτος, δέν ἥθελε τήν ἐνίσχυση τῶν Ἀψβούργων. Ὁ Γουσταύος

ΕΥΡΩΠΗ, 1648

‘Αδόλφος νίκησε τό στρατό του Τίλλυ κοντά στή Λειψία και άνέτρεψε τήν προηγούμενη έπιτυχία τῶν καθολικῶν. Ο Σουηδικός στρατός προχώρησε πρός τό έσωτερικό τῆς Γερμανίας και βάδισε πρός τήν Αύστρια και τή Βαυαρία. Ο Τίλλυ νικήθηκε γιά δεύτερη φορά και πληγώθηκε θανάσιμα. Ο αύτοκράτορας τότε άναγκαστηκε νά ξανακαλέσει τόν Βαλλενστάιν. Οι δύο στρατοί συναντήθηκαν στό Λύτζεν (Lützen) κοντά στή Λειψία, τό φθινόπωρο τού 1632. Ή μάχη ύπηρξε φοβερή, έπειδή δι Σουηδοίς Άδόλφος παρασύρθηκε άπό τήν προσωπική του παλληκαριά, δρμησε μέ τό ιππικό στίς έχθρικές γραμμές, προχώρησε σέ βάθος, άπομονώθηκε, πληγώθηκε βαριά και πέθανε.

Η έπειμβασή του είχε σώσει τόν προτεσταντισμό. Μετά τό θάνατό του δι πόλεμος συνεχίστηκε σχεδόν χωρίς προοπτική, δλο και πιό καταστρεπτικός γιά τή Γερμανία. Αύτο τό κατάλαβε δι Βαλλενστάιν και προσπάθησε νά συνεννοήθη μέ τούς προτεστάντες γιά νά γίνει ειρήνη· οι συνεννοήσεις δημαρχών θεωρήθηκαν προδοσία και δι Βαλλενστάιν καταδικάστηκε σέ θάνατο. Άργοτερα δι αύτοκράτορας δοκίμασε νά ύπογράψει ειρήνη, δλλά δι Σουηδοίς άπαιτούσαν γερμανικά έδαφη. Τέλος ή Γαλλία, πού ήθελε νά έξασθενήσει τούς Άψυχούργους στή Γερμανία και στίς Κάτω Χώρες, κήρυξε τόν πόλεμο συγχρόνως στόν αύτοκράτορα Φερδινάνδο Γ' (διάδοχο τού Φερδινάνδου Β') και στήν Ισπανία.

Μέ τήν είσοδο τής Γαλλίας στόν πόλεμο, πού είχε πρωθυπουργό ένα καρδινάλιο, τό Ρισελιέ, δι πόλεμος πήρε πιά καθαρά πολιτικό χαρακτήρα. Τό τελευταίο μέρος τού 30ούς πολέμου δέν είναι πάρα ή προσπάθεια τῶν Σουηδῶν και τῶν Γάλλων νά έξασφαλίσουν στρατηγικά σημεία στή Γερμανία.

Η χώρα αυτή είχε διότελα καταστραφεῖ άπό τίς λεηλασίες τῶν στρατευμάτων δι πληθυσμός είχε τρομακτικά άραιώσει, ή οίκονομία παρέλυσε, γιατί κανείς δέν καλλιεργοῦσε πιά τή γῆ, ούτε έκανε καμιά προσπάθεια, άφοϋ σέ λίγο θά περνούσαν τά μισθοφορικά στρατεύματα και θά κατέστρεφαν τά πάντα. Τό μόνο έπαγγελμα πού έμενε ήταν τού στρατιώτη. Όρδες άπο μισθοφόρους τριγύριζαν τή χώρα λεηλατώντας και σκοτώνοντας και πίσω τους σέρνονταν κουρελιασμένα γυναικόπαιδα άναζτώντας τροφή.

Αύτή δι τρομακτική δυστυχία έκανε τόν αύτοκράτορα Φερδινάνδο Γ' νά ζητήσει ειρήνη. Τελικά ύπογράφτηκε ή ειρήνη τής Βεστφαλίας (έπαρχία τού κάτω Ρήνου) στά 1648.

Βαλλενστάιν

Γαλλική περίοδος

Κατάσταση τής Γερμανίας

Η συνθήκη τής Βεστφαλίας (Westphalia)

Οι κυριότεροι δροι τής συνθήκης ήταν:

Συνθήκη
Βεστφαλίας (1648)

1) Η Σουηδία κράτησε τό δυτικό κομμάτι τής Πομερανίας (γερμανική χώρα κοντά στή Βαλτική) καί τίς παλιές ἐπισκοπές τής Βρέμης καί Verden. "Ετσι στερέωσε τήν κυριαρχία της στή Βαλτική καί κατέχοντας τίς ἔκβολές τῶν μεγάλων γερμανικῶν ποταμῶν Oder, Elbe καί Weser ἔξασφάλισε τόν ἔλεγχο στά παράλια τῆς B. Γερμανίας.

2) Η Γαλλία κράτησε τίς «τρεῖς ἐπισκοπές» Metz, Toul, Verdun πού εἶχε πάρει μέ τή συνθήκη τοῦ 1559, καθώς καί τό μεγαλύτερο μέρος τής 'Αλσατίας, κι' ἔξασφάλισε τόν ἔλεγχο τοῦ ἄνω Rήνου.

3) Οι ἑκκλησιαστικές περιουσίες καί τά φέουδα ἀποφασίστηκε νά μείνουν στήν κατάσταση πού ἦταν τόν 'Ιανουάριο τοῦ 1624. "Ετσι οι διαμαρτυρόμενοι κράτησαν τά ἔδαφη πού εἶχαν καταλάβει ἡ ἀπαλλοτριώσει, ἀναγνωρίστηκε δύμας ή ἐπαναφορά τοῦ καθολικισμοῦ στή Βοημία καί ή προσάρτηση τής χώρας στίς κτήσεις τοῦ αὐτοκράτορα.

4) Ο καλβινισμός ἀναγνωρίστηκε ίσότιμος μέ τά δύο ἄλλα δόγματα.

5) Οι ἡγεμόνες τής Γερμανίας πῆραν τό δικαίωμα νά συμμαχοῦν μεταξύ τους ἡ μέ ξένες χώρες, σά νά ἦταν ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι. "Ετσι ή Γερμανία διασπάστηκε καί ή αὐτοκρατορική ἔξουσία κατάντησε ἀπλή σκιά.

6) ἀναγνωρίστηκε ή ἀνεξαρτησία τής 'Ελβετικῆς καί 'Ολλανδικῆς δύμοσπονδίας.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ

1648

Σημασία συνθήκης
Βεστφαλίας

'Η συνθήκη τής Βεστφαλίας εἶναι ἔνας σταθμός γιά τήν εύρωπαική ιστορία:

'Η Γερμανία διασπασμένη σέ κρατίδια ἔμεινε χωρισμένη ὥς τόν 19ο αι. 'Η αὐτοκρατορική ἔξουσία ἔξεπεσε. 'Η χώρα ἔπαθε ὀλοκληρωτική οἰκονομική, δημογραφική καί πολιτιστική καταστροφή. 'Η ἀναγέννηση πού εἶχε ἀρχίσει ἐκεῖ ἐσβησε, μιά γενιά ἀνατράφηκε μέσα στήν ἀγραμματοσύνη, χωρίς ήθικό φραγμό. Χρειάστηκε ἔναν αιώνα ή Γερμανία γιά νά συνέλθει.

'Η Ισπανία ἔξεπεσε δριστικά.

'Η Γαλλία ἐνισχύθηκε πολύ, ἔγινε ή μεγαλύτερη εύρωπαική δύναμη στό δεύτερο μέρος τοῦ 17ου αι.

'Η Σουηδία κυριάρχησε στή Βαλτική.

Γενικά οι φοβερές καταστροφές ἔκαναν φανερό, τουλάχιστο στά πιό φωτισμένα πνεύματα τής ἐποχῆς, ὅτι ὁ φανατισμός καί η μισαλλοδοσία δέν ὀδηγοῦσαν πουθενά ἀλλοῦ ἀπό τήν καταστροφή. "Ετσι ἄρχισε νά γίνεται συνειδητό ὅτι ή μετριοπάθεια καί ή ἀνεξιθρησκεία ἦταν ἀναγκαῖες γιά τήν ἐπιβίωση τής Εύρωπης. "Εγίναν καί μετά διωγμοί καί δξύτητες, ἀλλά οι ἀντιθέσεις μειώθηκαν· ὅλο καί κέρδιζε ἔδαφος ή ίδέα τής πνευματικῆς ἐλευθερίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αίτια, άφορμή, περίοδοι και κυριότερα γεγονότα του τριακονταετούς πολέμου.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ποιές συνέπεις είχε γιά τη Γερμανία και τήν Εύρωπη ό τριακονταετής πόλεμος; Ποιά είναι ή σημασία τής συνθήκης τής Βεστφαλίας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 16ου ΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΑΙΩΝΑ

Παρά τά έμποδια πού δημιουργούσε ό θρησκευτικός φανατισμός ή έπιστημονική πρόοδος συνεχίστηκε.

Μετά τίς άνακαλύψεις άναπτυχθηκαν πολύ οι φυσιογνωστικές έπιστημες και έγιναν οι πρώτες προσπάθειες γιά τήν ταξινόμηση τού νέου ύλικού. 'Αναπτυχθηκε πολύ ή γεωγραφία και έγιναν τελειότεροι οι γεωγραφικοί χάρτες.

'Εξελίχθηκε άκομα ή χειρουργική – οι άτελειωτοι πόλεμοι δημιούργησαν τήν άναγκη θεραπείας τών τραυμάτων και έδωσαν τήν εύκαιρια γιά πειραματισμούς – καί ή παθολογία.

Μεγάλη πρόοδος έγινε στά μαθηματικά, τή φυσική και τήν άστρονομία μετά τή δημοσίευση τού βιβλίου τού Κοπέρνικου. Οι νέοι μαθηματικοί προσπαθώντας νά θεμελιώσουν με μαθηματικούς ύπολογισμούς τίς νέες αύτές θεωρίες προώθησαν τίς μαθηματικές έπιστημες πέρα από τήν άρχαία γεωμετρία και τήν άραβική ἄλγεβρα: Δέχτηκαν τό δεκαδικό σύστημα, άνακαλυψαν τούς λογαρίθμους (ό Σκύτος Ίω. Νάπιερ (Napier) στά 1614), ἄρχισαν νά μεταχειρίζονται τά μαθηματικά σύμβολα x , $-$, $+$, $=$.

Ο Γάλλος φιλόσοφος και μαθηματικός Ντεκάρτ (Descartes) διαμόρφωσε μιά σύνθετη ἄλγεβρας και γεωμετρίας, πού ονομάστηκε άναλυτική γεωμετρία.

Ο Γερμανός άστρονόμος και μαθηματικός Ίω. Κέπλερ (Kepler) θεμελίωσε μέ μαθηματικούς ύπολογισμούς τή θεωρία τού Κοπέρνικου και άνακαλύψε τούς νόμους τής κίνησης τών πλανητών.

Ο μεγαλύτερος έπιστήμονας τής έποχής και ένας άπο τούς μεγαλύτερους τού κόσμου ήταν ό Ιταλός Γαλιλαῖος (Galileo Galilei, 1564 – 1642), μουσικός, καλλιτέχνης, φυσικός, μαθηματικός και άστρονόμος. Οι θεωρίες του γιά τήν κίνηση τών σωμάτων, οι νόμοι γιά τήν πτώση και τήν έπιπταχυνση πού θεμελίωσαν τή δυναμική, έπηρεασαν, δχι μόνο τήν έπιστήμη, άλλα καί τή φιλοσοφική σκέψη τής έποχής, έπειδή άκριβως ήταν ή έπιστημονική έκφραση του δυ-

Κέπλερ (Kepler)

Γαλιλαῖος (Galilei)

ναμισμοῦ, πού ἀναφέραμε δτὶ χαρακτήριζε αιτή τήν ἐποχή ὀλόκληρη.

Ο Γαλιλαῖος τελειοποίησε τὸ τηλεσκόπιο, πού κατασκεύασαν πρῶτοι οἱ Ὀλλανδοί, καὶ μελέτησε τούς ἀπλανεῖς ἀστέρες, τὴν μορφὴν τῆς ἐπιφάνειας τῆς σελήνης, τούς δορυφόρους τοῦ Διός, τὸ δάχτυλίδι τοῦ Κρόνου. Εἶχε πειστεῖ γιὰ τήν ὁρθότητα τῆς θεωρίας τοῦ Κοπέρνικου, ὅταν ὅμως δημοσίευσε τίς γνῶμες του, οἱ ιεροεξεταστές τόν συνέλαβαν, τόν ὑποχρέωσαν νά ἀρνηθεῖ δημόσια τίς νέες θεωρίες καὶ τόν περιόρισαν στά χτήματά του στὴ Φλωρεντία.

Ο Γαλιλαῖος μελέτησε τό πιό σημαντικό θέμα τῆς ἐποχῆς του, δηλαδὴ τῆς ὁρῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου καὶ διατύπωσε μὲ σαφῆνεια τὴν μέθοδο πού μεταχειρίζεται ὡς σήμερα ἡ ἐπιστήμη. Ξεχώρισε τέσσερα στάδια: 1) συστηματική καὶ προσεκτική παρατήρηση 2) απομόνωση τοῦ φαινομένου στὸ ἔργαστρο καὶ πειραματική ἔρευνα 3) ἀκρίβεια καὶ προσοχή στὴ μέτρηση 4) διατύπωση μιᾶς ἐπιστημονικῆς ὑπόθεσης, πού ἐπρεπε πάλι νά ἐπαληθευτεῖ μέ νέα πειραματική ἔρευνα.

Φραγκίσκος Βάκων
(Bacon)

Τό ίδιο θέμα, ἀλλά λιγότερο συστηματικά, ἀντιμετώπισε καὶ ὁ Ἀγγλος φιλόσοφος **Φραγκίσκος Βάκων** (Bacon, 1561—1626), πού δέχεται δτὶ ἡ μόνη σωστὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδος εἶναι ἡ ἐμπειρική, δηλαδὴ αὐτὴ πού βασίζεται στήν παρατήρηση καὶ τό πείραμα. Ἡ θεωρία του ἐπρέασε τήν ἄγγλικη φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη, ίδιαίτερα τόν Ἀγγλο φιλόσοφο Τζών Λόκ.

Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἡμερολογίου

Ἀλλαγὴ
ἡμερολογίου (1582)

Μιά σημαντικὴ ἀλλαγὴ, πού ὀφείλεται στίς συστηματικότερες ἀστρονομικές παρατηρήσεις, εἶναι ἡ ἀλλαγὴ τοῦ ἡμερολογίου, πού ἔγινε μέ τήν ἔγκριση τοῦ πάπα Γρηγορίου ΙΓ' στά 1582. Τό νέο ἡμερολόγιο, τό γρηγοριανό, καθόριζε ἀκριβέστερα ἀπό τό παλιό, τό ιουλιανό, τή διάρκεια τοῦ ἡλιακοῦ ἔτους. "Ἔγινε ἀμέσως δεκτό στίς καθολικές χῶρες, ἀλλά οἱ διαμαρτυρόμενοι καὶ οἱ ὄρθοδοξοι ἄργησαν νά τό ἀκολουθήσουν (Ελλάδα: 1921).

Ἡ Φιλοσοφία

Μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης παρουσιάστηκε στήν Εύρωπη γιά πρώτη φορά ἡ ἐλεύθερη φιλοσοφική σκέψη, δηλαδὴ ἡ προσπάθεια νά ἐρμηνεύσει δ ἀνθρωπος μέ τή λογική, ἀσχετα ἀπό τά θρησκευτικά δόγματα, τά μεγάλα προβλήματα τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, τῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν ὑλη καὶ στό πνεῦμα, στό Θεό καὶ τόν κόσμο, στό σῶμα καὶ τήν ψυχή. Κάθε φιλόσοφος ἔδωσε μιά δική του ἀπάντηση στά μεγάλα αύτά προβλήματα, διατύπωσε δηλαδὴ ἔνα δικό του φιλοσοφικό σύστημα.

Οἱ πρῶτοι μεγάλοι φιλόσοφοι τοῦ ΙΖ' αἰ. εἶναι:

‘Ο Γάλλος φιλόσοφος καί μαθηματικός **Ντεκάρτ** (René Descartes). Μέθοδός του είναι ή άπολυτη άμφιβολία. Άμφιβάλλει γιά κάθε παραδομένη γνώση, γιά τήν υπαρξη τοῦ κόσμου, γιά τίς άξιες τῆς ζωῆς, γιά τήν ίδια του τήν υπαρξη. Φτάνει στήν άρνηση τῶν πάντων, ὅπου δέ μένει παρά ή άμφιβολία καί τό μοναδικό θετικό στοιχεῖο: ή σκέψη πού άμφιβάλλει, αὐτός πού σκέπτεται: «Cogito ergo sum — Σκέπτομαι, ἄρα ύπάρχω»

Ντεκάρτ (Descartes)

Μέ βάση τήν άνθρωπινη λογική ό Descartes θά στηρίξει πάλι τήν υπαρξη τοῦ Θεοῦ καί τοῦ κόσμου, ἀφοῦ περάσει τά πάντα ἀπό τόν αύστηρό ἔλεγχό της. Στό βιβλίο του «Discours de la Methode» (Λόγος περί Μεθόδου), πού δημοσιεύτηκε στήν Όλλανδία στά 1637, διατυπώνει τό φιλοσοφικό του σύστημα πού δνομάστηκε «όρθολογισμός» (rationalismus) καί ἐπηρέασε τή νεώτερη φιλοσοφική σκέψη.

‘Ο **Μπαρούχ Σπινόζα** (Spinoza), Όλλανδός φιλόσοφος ἐβραικῆς καταγωγῆς, ἔδρυσε ἔνα πανθεϊστικό φιλοσοφικό σύστημα. Δέχεται ὅτι ὁ Θεός καί ὁ κόσμος είναι ἔνα πνεῦμα καί ὑλη είναι οἱ δύο ὕφεις τῆς ίδιας οὐσίας. “**Θειούν**”.

Σπινόζα (Spinoza)

‘Ο “Αγγλος φιλόσοφος **Θωμᾶς Χόμπης** (Hobbes) είναι ό εἰσηγητής τοῦ εύδαιμονισμοῦ καί τῆς μηχανοκρατίας καί ὁ ὑποστηρικτής τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας: πηγή κάθε γνώσης είναι οἱ αἰσθήσεις. Στόν κόσμο δέν ὑπάρχει παρά μόνο ὑλη καί ὁ Θεός πρέπει νά ἔχει κάποια ὑλική ὑπόσταση. Καλό καί ήθικό είναι τό εὐχάριστο. Στήν πολιτεία ὁ ἀρχοντας πρέπει νά ἔχει ἀπόλυτα δικαιώματα, γιατί μέ τή μεσολάβησή του σώζει τούς ἀνθρώπους ἀπό τό ἀλληλοφάγωμα. Κάθε ἀνθρωπος είναι γιά τόν ἄλλον ἀνθρωπο λύκος. Τίς θεωρίες αύτές τοῦ Χόμπης πολέμησε ό “Αγγλος φιλόσοφος Τζών Λόκ.

Χόμπης (Hobbes)

‘Η τέχνη. ‘Ο ρυθμός baroc

Μια ἑποχή τόσο ταραγμένη, ὅπως τό τέλος τοῦ 16ου καί τό πρῶτο μέρος τοῦ 17ου αἰ., μέ τόσο δυναμισμό καί πάθος, δέν μπορεῖ νά τήν ἔκφρασει ὁ ἡρεμος ρυθμός τῆς ἀναγέννησης: γι’ αὐτό παραχωρεῖ τή θέση του σ’ ἔνα νέο ρυθμό, γεμάτο πάθος καί κίνηση τό **baroc**, πού δνομάστηκε ἔτσι ἀπό τή λέξη barocco, πού θά πεῖ ἀνώμαλο μαργαριτάρι. Οι ρίζες τοῦ νέου αὐτοῦ ρυθμοῦ βρίσκονται στά ἔργα τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου καί στους πίνακες τοῦ Tintoretto· ἀγαπάει τήν κίνηση, τό πάθος, τήν ἔκσταση, τό πλάγιο ἐπίπεδο, τή δυνατή φωτοσκίαση, γενικά τή δυνατή ἐντύπωση καί τή γραφικότητα.

Χαρακτηριστικά τοῦ baroc

Στήν ἀρχιτεκτονική τά κτίρια ξεχωρίζουν μέ τήν πλούσια ἔξωτερη διακόσμηση, τίς καρπύλες γραμμές, τή γραφική ἐντύπωση πού δημιουργεῖ ή ἰσχυρή φωτοσκίαση. Δέν ἐνδιαφέρει πιά ή καθαρότητα τῆς γραμμῆς, ἀλλά ή συνολική είκόνα.

‘Ανάλογες είναι οι ἀλλαγές στή ζωγραφική:

Γκρέκο (Δομήνικος Θεοτοκόπουλος), Σταύρωση (Μαρδίρη).

Ο Γκρέκο διδάχτηκε τή βυζαντινή ζωγραφική στην Κρήτη. Άργότερα στη Βενετία έπερσταπήκε όποι τούς μεγάλους Βενετούς ζωγράφους και ιδιαίτερα τὸν Τιντορέττο. Στήν Ισπανία διαμόρφωσε μιὰ προσωπική τεχνοτροπία και ξέπερασε πολὺ τὴν ἐποχὴν του. Οἱ χρωματικὲς ἀντιθέσεις, οἱ ἔντονοι φωτισμοὶ, ἡ ὄπεραντα ἀνοίγματα τῶν οὐρανῶν, ἡ θρησκευτικὴ ἔκσταση, ὁ τονισμὸς τοῦ δῆνα τοῦ ὑμῶν καὶ ἡ ἐξάνωση τῶν μορφῶν, χαρακτηρίζουν τὸ ἔργον του. Εδώ, ἐμπρόσθιον ἔνα σκοτεινό καὶ διλότελα σχηματικό τοπίο, ὑψώνεται ὁ μεγάλος Σταυρός μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ δεσπόζει ὡρ δὴ τῆ σύνθεση. Ἔπινα δύο διγγελούς καὶ κάτω δύο μυροφόρες γυναικὲς σπογγίζουν τὰ ἄιμα. Περιβάλλεται ἀπότομὴ Παναγία καὶ τὸν Ἰωάννην. Τὰ χρώματα δένουν τὴ σύνθεση. Τὸ φῶς πηγάδει ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ δίνει τὸ ιδιαιτέρῳ βαθύ της νόημα σὲ δὴ τῆ σύνθεση.

1) Ο καλλιτέχνης δέ σχεδιάζει πιά τη μορφή. Σπάζει τό περίγραμμα καὶ πλάθει τίς μορφές μέτο φῶς, τή σκιά καὶ τό χρῶμα. Ζωγραφίζει τίς σκηνές συνολικά, ὅπως φαίνονται, καὶ ὅχι κάθε μορφή χωριστά, ὅπως στήν ἀναγέννηση. Ἡ τάση αὐτή προοιωνίζει τόν ἐμπρεσιονισμό τοῦ 19ου αἰ.

Στίς συνθέσεις προτιμᾶ τό πλάγιο ἐπίπεδο. Ἡ κεντρική μορφή δέν εἶναι συμμετρικά μέτο περίγραμμα τοῦ πίνακα τοποθετημένη κι' αὐτὸ δίνει στή σύνθεση μεγαλύτερη φυσικότητα.

2) Τό φῶς εἶναι ἀκόμα τεχνητό, ἀλλά δέν εἶναι διάχυτο, ὅπως στήν ἀναγέννηση. Πέφτει ὡρ κάποια πηγή σάν προβολέας καὶ πλάθει ὀλόκληρη τή σύνθεση.

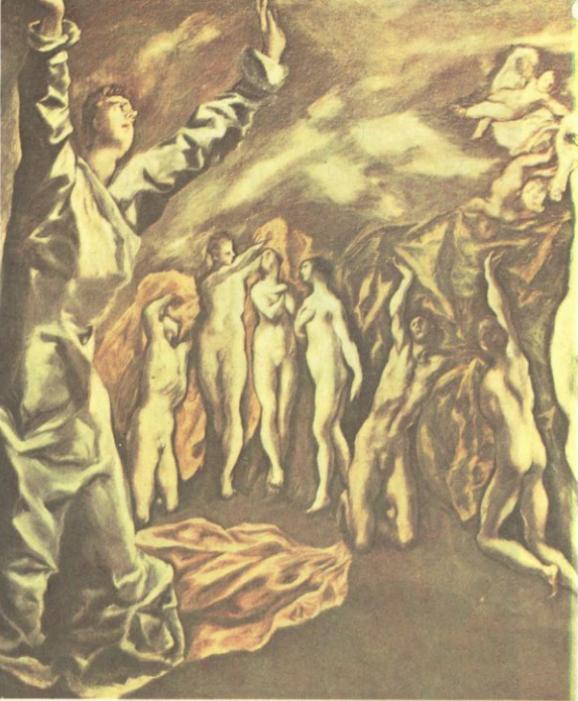
Ἡ φωτοσκίαση μέ τήν ύποβλητικότητά της παίζει βασικό ρόλο στή ζωγραφική baroc.

Καθώς ἡ θρησκευτική μεταρρύθμιση εἶχε χωρίσει σὲ δύο στρατόπεδα τήν Εύρωπη, ἡ τέχνη στίς καθολικές χώρες ἦταν ποιό πολύ θρησκευτική. Οἱ μεγαλύτεροι ζωγράφοι τοῦ καθολικοῦ μπαρόκ εἶναι στήν Ισπανία ὁ Μουρίλλο, ὁ Ντιέγκο Βελάσκεθ καὶ ὁ Δομήνικος Θεοτοκόπουλος (El Greco).

Γρέκο (Δασκαλικός Θεοτοκόπουλος), "Όραμα τοῦ Εὐάγγελιστῆ Ἰωάννη ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψη (Ν. Υόρκη).

Στὸ ἔργο αὐτὸ δ Greco ἔχει φτάσει στὸ ὀνύτατο σπηλεῖο Θρησκευτικῆς ἑκτασης: "Ο Ἅγιος Ἰωάννης κατάπληκτος, ἑκτασισμένος, ὀντικρύει τὶς ψυχές τῶν δικαιών, πού είναι ἔτοιμες νὰ ντυθοῦν τὶς λευκές στολές, βαμμένες μέσα στὸ αἷμα τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, πού τὶς καθάρισε ἀπὸ κάθε δημαρτία. Εἶναι ἔτοιμες νὰ δεχτοῦν τὴ Θεία Χάρη καὶ τὴ Λύτρωση. Οἱ στολές φάνονται σάν διστρα σύννεφα σ' ἔνα φανταστικὸ οὐρανό. Κάθε παραδομένον νόμος ἀναλογίας καὶ σύνθεσης ἔχει ἐδῶ ἐγκαταλείφθη. Οἱ μορφές καίνονται σάν φόργες μέσα σ' ἔνα υπερκόσμιο φῶς καὶ ἡ σύνθεση ἔχει ἔνα δυναμικό πρωτοφανέρωτο στὴν τέχνη τῆς ἐποχῆς ἑκείνης.

Βελάσκεζ, (Diego Velasquez) Πορτραΐτο τοῦ Φιλίππου Δ' τῆς Ἰσπανίας (17ος αι. Λονδίνο). "Ἐνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ πορτραίτα τοῦ Βελάσκεζ. Τὰ πολύτιμα ρούχα, δὲ διάκοσμος, δὲ ίδιαιτερος φωτισμός εἴναι χαρακτηριστικά τῆς τεχνοτροπίας τοῦ μεγάλου Ἰσπανοῦ ζωγράφου τοῦ μπαρόκ

"Ο Greco (1540 – 1614) γεννήθηκε στήν Κρήτη, μετανάστευσε στήν Βενετία, καὶ ἐγκαταστάθηκε στό Τολέδο τῆς Ἰσπανίας.

"Η ζωγραφική του συνδυάζει τή βυζαντινή παράδοση καὶ τή βενετική τεχνοτροπία μέ μιά ίδιαιτερη, ἐντελῶς προσωπική του ἔκφραση. Τήν τέχνη του χαρακτηρίζουν ἡ ἑκσταση, ἡ ἔξαυλωση, τό πάθος, ἡ ἀσκητική διάθεση, ἡ τελετουργική μεγαλοπρέπεια.

"Στό Βέλγιο δ Rubens ζωγραφίζει μεγαλόπρεπες καὶ πολυπρόσωπες Θρησκευτικές σκηνές, πού χαρακτηρίζονται ἀπό μιά θεατρική δραματικότητα.

Ρούμπενς, 'Η γυναίκα του και τά παιδιά του (μέρη στοι 17ου αι. Παρίσι, μουσείο Λούβρου).

Χαρακτηριστικά στοιχεῖα τοῦ μπαρόκ, ἀλλά καὶ τῆς τεχνοτροπίας τοῦ μεγάλου Φλαμανδοῦ ζωγράφου, εἶναι σ' αὐτὸν τὸν πίνακα ἡ διάταξη τῶν μορφῶν, πού βρίσκονται ἔξω ἀπό τὸν κεντρικό δέννα, ἡ τοποθέτηση τοὺς σὲ πλάνα ἐπίπεδα σέ βάθος, τὸ φῶς πού ὑπογραμμίζει τὴν ὀπαλότητα τῆς σάρκας καὶ τὶς πλατεῖς πτυχώσεις, οἱ χρωματικὲς διαβαθμίσεις, ἡ ζωηρότητα καὶ ἡ κάποια Ευφασία στὴν ἔκφραση καὶ στὶς σπάσεις. Ὁμως τὸ αἰσθήμα τῆς ἀγάπης πού δένει τὸ μεγάλο ζωγράφο μὲ τὴν οικογενεία του, διαποτίζει τὸν πίνακα μὲ ένα αἰσθήμα τρυφερότητας.

Μουσική

Ἡ πολιυφωνική μουσική εἶχε καλλιεργηθεῖ ἀπό τή μεσαιωνική ἐποχή. Ἀναπτύχθηκε ἀκόμα περισσότερο μὲ τὴν ἀναγέννηση, ιδίως στὶς γερμανικές χῶρες, πού τῆς ἔδωσαν ἰδιαίτερη θέση στὴν ἐκκλησία.

Παράλληλα ἀρχισε νύ καλλιεργεῖται καὶ ἡ κοσμική μουσική.

Στὴν Ὀλλανδία καὶ στὶς ἄλλες διαμαρτυρόμενες χῶρες, ὅπου ἔχουν καταργηθεῖ οἱ θρησκευτικές εἰκόνες, οἱ καλλιτέχνες, χωρίς νά ἀποκλείουν τὰ θρησκευτικά θέματα στρέφονται περισσότερο στὴν ἀπεικόνιση τῆς καθημερινῆς ζωῆς, στό τοπίο, στό πορτραΐτο. Οι μεγαλύτεροι ζωγράφοι τοῦ baroc εἶναι στὴν Ὀλλανδία ὁ Φράνς Χάλς, ὁ Ρύσνταλ (Ruysdael) καὶ ὁ Ρέμπραντ (Rembrandt 1606 – 1669), ἔνας ἀπό τούς μεγαλύτερους ζωγράφους ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τὸ ἔργο του εἶναι τὸ φῶς καὶ τὸ χρῶμα· μιά φωτοσκίαση ἀπαράμιλλη, σχεδόν μεταφυσική, πού δέ φωτίζει μόνο τὸν πίνακα, ἀλλά ὑποβάλλει τὸ βαθύτερο νόημά του.

Ρέμπραντ, Μάθημα ἀνατομίας (Ιαπετομέρεια. Ξάγη).

Στὴν ἔκφραση τῶν προσώπων ὁ Ρέμπραντ ἀπεικονίζει τὴν προσοχὴ, τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν ἐκπλήξη.

Κάπου στά 1600 έμφανίστηκαν στήν Ίταλία τό όρατόριο, πού εἶναι ένα μουσικό θρησκευτικό δράμα, και ή σπέρα. Καί τά δύο εἴδη γεννήθηκαν στήν Φλωρεντία και διαδόθηκαν στήν ύπόλοιπη Εύρωπη.

Λογοτεχνία

Άπό τό δεύτερο μέρος τοῦ 16ου αἰ. και ἔπειτα ὅλες οἱ εύρωπαι-κές ἑθνικές γλώσσες καλλιεργήθηκαν και ἔδωσαν ἔργα κλασσικά. Στή Γαλλία μεγάλοι λογοτέχνες ἦταν ὁ **Ραμπελαί** (Rabelais), ἐνθουσιώδης ἀνθρωπιστής· στά ἔργα του «Γαργαντούάς» και «Πανταγκρυέλ» σαταρίζει τίς μεσαιωνικές προλήψεις και τή σχολαστική ἐκπαίδευση και ζητάει ν' ἀνανεώσει τά ιδανικά, τή μόρφωση και τόν τρόπο ζωῆς, μέ τό φῶς τῆς ἀρχαίας παιδείας. Τό όλοζώντανο ὕφος του πλούτισε τή γαλλική γλώσσα.

Ο **Μονταίν** (Montaigne) στό ἔργο του *Essais** συγκεντρώνει τίς μελέτες και τίς σκέψεις του πάνω στή δίκη του και γενικά στήν ἀνθρώπινη πραγματικότητα.

Στήν ἐποχή τοῦ Ρισελιέ ἄρχισε και τό γαλλικό θέατρο μέ τόν **Κορνέιν** (Corneille) πού ἔγραψε τόν *Cid* στά 1636.

Στήν Ισπανία ὁ μεγαλύτερος συγγραφέας τοῦ 16ου αἰ. ἦταν ὁ **Μιχαήλ Θερβάντες** (Cervantes) πού ἔγραψε τόν «Δόν Κιχώτη». «Ἐνας παράξενος, ὀνειροπόλος και κάπως ἀξιοθρήνητος «ἰππότης» ξεκινάει γιά φανταστικά κατορθώματα, συντροφευμένος ἀπό τόν ἔξυπνο, ρεαλιστή, τόν ἀνθρωπο τοῦ λαοῦ, τόν Σάντσο Πάντσα. Στή μορφή τοῦ Δόν Κιχώτη σαταρίζει τό ιπποτικό ιδανικό τού μεσαίωνα, πού εἶχε πιά ξεπεραστεῖ. Είναι θυμᾶς αὐτή ἡ μορφή μέ τόση δύναμη πλασμένη, ώστε πέρασε τά σύνορα τῆς ἐποχῆς πού ἤθελε νά σαταρίσει, κι' ἔγινε ένα πανανθρώπινο σύμβολο, μιά γλυκόπικρη είκόνα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, πού δέν κουράζεται νά κυνηγάει τά χιμαιρικά τῆς ὄνειρα.

Τό θέατρο καλλιεργήθηκε στήν Ισπανία ἀπό τόν **Λόπε ντέ Βέγκα** (Lope de Vega), πού ἔγραψε πάνω ἀπό 2500 ἔργα, ἐμπνευσμένα ἀπό τίς θρησκευτικές, λαϊκές και ιστορικές παραδόσεις τῆς Ισπανίας. Τελικά θυμᾶς οι ἐπεμβάσεις τῶν ιεροεξετασῶν μάραναν τήν Ισπανική λογοτεχνία.

Τήν ίδια ἐποχή ὁ **Ουύλλιαμ Σαιξπηρ** (1564 – 1616) χάραξε μέσα στήσ τραγωδίες του (πού εἶναι ἐμπνευσμένες ἀπό τούς ἀρχαίους μύθους, τήν ιστορία, και τούς μεσαιωνικούς εύρωπαικούς θρύλους) μορφές αἰώνιες μέ μιά ἀπαράμιλλη καλλιτεχνική δύναμη και θεατρική τέχνη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είναι τά σπουδαιότερα ἐπιστημονικά και καλλιτεχνικά ἐπιτεύγματα ὡς τά μέσα τοῦ 17ου αἰ.;

* Δοκίμια

Ραμπελαί (Rabelais)

Μονταίν (Montaigne)

Θερβάντες
(Cervantes)

Λόπε ντέ Βέγκα
(Vega)

Σαιξπηρ

2. Ποιά είναι τα χαρακτηριστικά της τέχνης του baroque, ποιοί οι σπουδαιότεροι καλλιτέχνες; Σέ τι διαφέρει ή τέχνη από της άναγέννησης και σέ ποιούς λόγους φθείλονται οι διαφορές;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ποιό ή ποιά από τα πολιτιστικά έπιπεύγματα της έποχης αυτής θεωρείτε τά πιο άξιόλογα καί γιατί;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 15ου ΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΑΙΩΝΑ

Μετά τήν ἄλωση τής Κωνσταντινούπολης οι Τούρκοι συνέχισαν τίς κατακτήσεις. 'Ο σουλτάνος Μωάμεθ Β' (1453 – 1481) κατέλαβε τά έλληνικά καί φραγκικά κράτη στήν κυρίως Έλλαδα καί στό Αιγαϊό· πήρε στή Β. Βαλκανική τή Σερβία, Βοσνία καί 'Ερζεγοβίνη· στήν 'Ασία τήν αύτοκρατορία τής Τραπεζούντας, τή Χρυσούπολη (Σκούταρι) καί τήν Κριμαία· λίγο πρίν από τό θάνατό του άπειλησε καί τό 'Οτράντο στήν Ιταλική χερσόνησο.

'Ο Βαγιαζήτ Β' (1481 – 1512) δέν είχε τό δυναμισμό τοῦ πατέρα του. Μέ τήν εύκαιριά τῶν Ιταλικῶν πολέμων κατέλαβε τή Μεθώνη καί τήν Κορώνη, πού κατείχε ή Βενετία.

Μωάμεθ Β' (Γεννάδιος βιβλιοθήκη, Λεύκωμα ίω. Γενναδίου).

AHO MET der Gantzen war der grösste Feind des Christenlandes.

'Ο Σελήμ Α' (1512 – 1520), από τούς πιό σκληρούς καί δυναμικούς σουλτάνους, έπωφελήθηκε πάλι από τούς Ιταλικούς πολέμους, πού άπασχολούσαν τήν Εύρωπη, καί κατέλαβε τή Συρία, τήν Παλαιστίνη, Μεσοποταμία καί Αιγύπτο. Πρώτος πήρε τόν τίτλο τοῦ χαλίφη, δηλ. άντιπρόσωπου τοῦ Προφήτη. "Ετσι ή Τουρκία έγινε τό πνευματικό καί πολιτικό κέντρο τῶν μουσουλμάνων όλου τοῦ κόσμου.

'Επι τοῦ Σουλεϋμάν Β' (1520 – 1566) ή τουρκική αύτοκρατορία έφτασε στή μεγαλύτερη έκταση καί άκμή της. 'Ο Σουλεϋμάν κατέλαβε τό Βελιγράδι καί τή Ρόδο καί άπεσπασε από τούς Βενετούς τής Κυκλαδες. Συμμάχησε μέ τό Φραγκισκό Α' τῆς Γαλλίας καί βρήκε τήν εύκαιρια

ερημουευαδος ιστορια κορυκος ιωνων
κοραι Σειν Ουλ Ιεδινη.

καπιτη.
Σουλτανης.

νά ἐπεκτείνει τό κράτος του πρός τήν κεντρική Εύρωπη. Κατέλαβε τή Βούδα καί Πέστη, ύπετάξει ἔνα μεγάλο μέρος τῆς Ούγγαριας καί πολιόρκησε τή Βιέννη (1529). Ἡ ἐπίθεση ἀποκρούστηκε καί τελικά ἡ Βιέννη ἔμεινε τό τελευταῖο σύνυρο τῆς τουρκικῆς διείσδυσης στή Δ. Εύρωπη. Ἡ τουρκική αὐτοκρατορία ἔφτασε τόν 16ο αἰ. σέ ἑκταση μεγαλύτερη ἀπό τοῦ βυζαντινοῦ κράτους στόν 5ο αἰ. μ.Χ. "Οταν ὅμως, κατά τό τέλος τοῦ 16ου αἰ., σταμάτησαν οἱ μεγάλες κατακτήσεις, Ἡ τουρκική αὐτοκρατορία ἄρχισε νά παρουσιάζει τά πρώτα σημεία ἔξασθενησης.

Ἐπί τοῦ Σελήμ B' (1566 — 1574) ἡ κατάληψη ἀπό τούς Τούρκους τῆς Κύπρου, πού ἀνήκε στούς Βενετούς, προκάλεσε μιά σταυροφορία ἀπό τόν πάπα, τούς Βενετούς καί τό Φίλιππο B' τῆς Ἰσπανίας. Ὁ χριστιανικός στόλος, μέ ναύαρχο τό Δόν Ζουάν τόν αὐτοριακό, ἐτεροθαλή ἀδελφό τοῦ Φίλιππου, συνάντησε τόν τουρκικό στόλο στίς 7 Ὀκτωβρίου 1571 κοντά στή Ναύπακτο, τόν νίκησε καί τόν κατέστρεψε. Παρ' ὅλο πού οι Εύρωπαιοι δέν ἐπωφελήθηκαν ἀπό αὐτή τή νίκη, Ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου σημείωσε τό τέλος τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας στή Μεσόγειο.

Στά 1669 οι Τούρκοι κατόρθωσαν νά καταλάβουν τήν Κρήτη, τελευταία βάση τῶν Βενετῶν στή Μεσόγειο. Χρειάστηκε ὅμως νά πολεμήσουν γι' αὐτό 45 χρόνια. Μετά τήν κατάκτηση τῆς Κρήτης, ἄρχιζει καί τής Βενετίας, ἀλλά καί τής τουρκικῆς αὐτοκρατορίας ἡ ὁριστική κατάπτωση.

Οι τουρκικές κατακτήσεις διευκολύνθηκαν ἀπό τήν οίκονομική καί πολιτική ἔξασθενηση τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τίς ἀντιθέσεις τῶν βαλκανικῶν καί ἀσιατικῶν κρατῶν, τήν ἀδιαφορία τῆς Εύρωπης καί τά θρησκευτικά μίση, πού δέν ἀφησαν νά ὄργανωθεῖ πραγματική σταυροφορία. Ἀπό τουρκική ἄποψη πάλι ὄφελονται στούς ἀξιόλογους πολεμικούς ἀρχηγούς τῶν Τούρκων, στό καλό ἵππικό, καί στούς γενιτσάρους — στρατό πού σχημάτιζαν ἀπό ἔξισλαμισμένα παιδιά χριστιανῶν, πού τά φανάτιζαν καί τά ἔκαναν ν' ἀφοσιώνονται στό σουλτάνο καί νά ζοῦν γιά τόν πόλεμο. Σημαντικό κίνητρο γιά τίς κατακτήσεις αὐτές στάθηκαν καί τά πλούσια λάφυρα ἀπό τίς εὗφορες καί πολιτισμένες περιοχές τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Ασίας.

Γιά ἔναν ἀσιατικό, νομαδικό στήν ἀρχή λαό, δηπως οι Τούρκοι, Ἡ

Σουλεϊμάν B' (Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Λεύκωμα ήω. Γενναδίου).

Αἵτια τουρκικῆς
ἀκμῆς

κατάκτηση δέν ήταν κάτι άδύνατο. Τό σημαντικότερο ήταν ότι κατόρθωσαν νά διατηρήσουν τίς χώρες πού κατέκτησαν ως το 19ο και ώς τίς άρχες τού 20ού αι. καί νά δημιουργήσουν ένα μόνιμο κράτος. Αύτό έχηγείται από πολλούς λόγους: 1) Τό τουρκικό κράτος πρωτοργανώθηκε στή Βιθυνία, μέσα σέ πυκνό έλληνικό πληθυσμό, καί τόν έκμεταλλεύτηκε βιολογικά μέ τό παιδομάζωμα καί πολιτικά – χρησιμοποίησε τήν οργάνωση καί τήν παράδοσή του. 2) Μετά τήν άλωση τής Κωνσταντινούπολης οι Τούρκοι στηρίχτηκαν στήν πολιτική καί πολιτιστική οργάνωση τής βυζαντινής αύτοκρατορίας. 3) Άπο τό 16ο αι. κ.έ. δταν κατέλαβαν τή Συρία καί τήν Αϊγυπτο στηρίχτηκαν καί στόν άραβικό πολιτισμό. 4) Ή κατοχή τής Κων/πολης, πού είχε τόσο μεγάλη στρατηγική καί έμπορική σημασία, στερέωσε τό τουρκικό κράτος καί στήν Ασία καί στήν Εύρωπη. 5) Οι μή μουσουλμανικοί πληθυσμοί ("Ελληνες, Έβραιοι, Αρμένιοι), πού οι Τούρκοι τούς οργάνωσαν σέ χωριστές θρησκευτικές κοινότητες, έγιναν τά παραγωγικά στοιχεία τής αύτοκρατορίας (γεωργοί, ναυτικοί, έμποροι, βιοτέχνες) καί δημιούργησαν τό άναγκαιο κοινωνικό ύπόβαθρο τής στρατιωτικής τουρκικής φεουδαρχίας. 6) Ή ίσχυρή κεντρική έξουσία τό 15ο και 16ο αι. έδωσε ένότητα καί συνοχή στό άπεραντο τωρκικό κράτος. Οι σουλτάνοι ένωναν στό πρόσωπό τους τή δύναμη καί τήν αίγλη τού βυζαντινού αύτοκράτορα μέ τήν πολιτικοθρησκευτική έπιβολή καί τό κύρος τών Αράβων χαλιφῶν καί συγκέντρωναν τήν άνωτατη πολιτική καί στρατιωτική έξουσία. 7) Άπο γενικότερη άποψη καί ή Εύρωπη συνέβαλε καί στήν έπεκταση τής τουρκικής αύτοκρατορίας (μέ τήν έλλειψη από κάθε σοβαρή

ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

άντιδραση), καί στή διατήρησή της: όταν άπο τό 18ο αι. καί ἔπειτα ἡ τουρκική αύτοκρατορία ἔξασθένησε, ἡ διατήρησή της όφείλεται μόνο στά συμφέροντα καί τίς ἀντιθέσεις τῶν εύρωπαϊκῶν δυνάμεων.

‘Οργάνωση τοῦ τουρκικοῦ κράτους

‘Ο σουλτάνος Μωάμεθ Β’, πού συνδύαζε τή σκληρότητα τοῦ ἀστάτη νομάδα μέ μεγάλη πολιτική ἵκανότητα καί κάποια γενικότερη καλλιέργεια, συνειδότη προσπάθησε νά ὅργανώσει ἔνα κράτος, πού θά διαδεχόταν τό βυζαντινό, κάτι σάν «ρωμαιική αύτοκρατορία τοῦ τουρκικοῦ ἔθνους». Γι’ αὐτό, ἀφοῦ φρόντισε νά διατηρήσει ἄθικτα τά μνημεῖα τῆς Κωνσταντινούπολης, προσπάθησε νά συγκεντρώσει ἔκει καινούργιο ἐλληνικό πληθυσμό πού τόν μετέφερε ἀπό ἄλλες περιοχές τοῦ κράτους, νά ξαναφέρει δσες ἀρχοντικές οἰκογένειες εἴχαν ἐπιζήσει καί νά στολίσει τήν πόλη μέ νέα χτίρια.

‘Οργάνωση τουρκικοῦ κράτους

‘Εκοψε νόμισμα μέ τήν ἐπιγραφή ‘ἄμηράς Τουρκορωμαίων’ καί μεταχειρίζόταν τήν ἐλληνική γλώσσα στά δημόσια ἔγγραφα καί τίς συνθῆκες (τή μόνη ἄλλωστε πού καταλάβαιναν καί οι Τούρκοι καί οι Φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Ἀνατολῆς). Χρησιμοποίησε ἀκόμα πολλούς “Ἐλληνες ὑπαλλήλους καί συμβούλους καί ἔδωσε ἰδιαίτερη αἰγλή στήν ἐνθρόνιση τοῦ πατριάρχη Γεννάδιου, λίγες μέρες μετά τήν ἄλωση, καί γιά λόγους πολιτικούς (ἡθελε νά δείξει πόσο σέβεται τή χριστιανική θρησκεία καί νά διευκολύνει ἔτσι τήν κατάκτηση τῶν ὑπόλοιπων χριστιανικῶν περιοχῶν), ἀλλά καί γιατί φιλοδοξοῦσε νά φερθεῖ ὅπως ἔνας βυζαντινός αύτοκράτορας.

‘Η διοικητική διαίρεση τοῦ τουρκικοῦ κράτους εἴχε, ὅπως καί τοῦ βυζαντινοῦ, χαρακτήρα στρατιωτικό. Τό κράτος διαιρέθηκε ἀρχικά σέ δύο γενικές διοικήσεις, τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς Ρουμελίας (Βαλκανικῆς: Roumeli = ἡ χώρα τῶν Ρωμαίων), πού εἶχαν ἐπικεφαλῆς ἔνα μπελλέρμπεη, μαζί στρατιωτικό καί πολιτικό διοικητή. Ἀργότερα οι διοικήσεις ἔγιναν περισσότερες. Τά νησιά τοῦ Αιγαίου ἔχαρτήθηκαν ἀπό τό ναύαρχο (καπετάν πασά).

διοικηση

‘Η γῆ κατά τούς μωμεθανικούς νόμους ἀνήκε στό Θεό, ἄρα στόν ἀντιπρόσωπό του, τό σουλτάνο. ‘Ο τρόπος πού διαμορφώθηκε ἡ ιδιοκτησία τῆς γῆς ἐπηρεάστηκε πάλι ἀπό τούς βυζαντινούς θεσμούς τῶν τελευταίων χρόνων. Τά κτήματα ἦταν διαφόρων τύπων:
1) **κρατικά:** τά μοίραζε ὁ σουλτάνος σέ φεουδάρχες (σπαχῆδες) μέ τήν ὑποχρέωση νά παρέχουν στρατιωτική ὑπηρεσία, κάτι ἀνάλογο μέ τίς βυζαντινές²⁾ πρόνοιες²⁾
2) **βακουφικά** (δηλ. ἐκκλησιαστικά καί ἄλλων ίδρυμάτων) καί 3) **ιδιωτικά** πού ἦταν πάλι δύο εἰδῶν: **τά φθαρτά**, δηλαδή δσα ἀνήκαν ἀπόλυτα στόν ιδιοκτήτη (μούλκια), καί τά **ἄφθαρτα**, δπου ὁ καλλιεργητής εἴχε μόνο τό δικαίωμα τῆς νομῆς.

Γαίες

Τά φθαρτά κτήματα άνηκαν καί σέ μουσουλμάνους καί σέ χριστιανούς.

Οι φόροι ἦταν **τακτικοί** καί **ἐκτακτοί** γιά τίς διάφορες ἀνάγκες τοῦ κράτους καί συχνά οἱ ἐκτακτοὶ ξεπερνοῦσαν τούς τακτικούς.

Οι σημαντικότεροι τακτικοί φόροι ἦταν τό **χαράτσι**, κεφαλικός φόρος πού πλήρωναν οἱ μή μουσουλμάνοι, ἐκτός ἀπό τίς γυναικες, τά παιδιά καί τούς γέρους, ή **σπέντζα**, φόρος πού πλήρωναν οἱ καλλιεργητές τῶν ἄφθαρτων κτημάτων καί οἱ **ἔγγειοι φόροι**, ὅπως ἡ δεκάτη καί ἄλλοι, πού ύπολογίζονταν ἀνάλογα μέ τήν παραγωγή ἢ τήν ἐκταση τῶν κτημάτων.

Φορολογία

Ἐπειδή ἡ Τουρκία δέν εἶχε ὑπαλλήλους καί εἰδικές ὑπηρεσίες γιά τήν εἰσπραξη τῶν φόρων, συνήθως τούς ἐμίσθωνε. Κάποιος δηλαδή ἀγόραζε σέ δημοπρασία ἢ πλήρωνε στό κράτος τό ποσόν πού ἐκεῖνο ὑπολόγιζε νά εἰσπράξει ἀπό κάποια περιοχή καί ἔπαιρνε τό δικαίωμα νά κάνει τήν εἰσπραξη. Φυσικά εἰσέπραττε πολύ περισσότερα μέ νόμιμο ἢ παράνομο τρόπο.

Γιά τίς ἑλληνικές περιοχές ἴσχυε τό διανεμητικό σύστημα. Τό τουρκικό κράτος δηλαδή καθόριζε τό συνολικό ποσόν τοῦ φόρου, καί τόν καθορισμό κατ' ἀτομο, ὅπως καί τήν εἰσπραξη, τά ἄφηνε στίς τοπικές ἀρχές. Αύτό τό σύστημα ἔγινε ἀφορμή ν' ἀναπτυχθοῦν οι ἑλληνικές κοινότητες.

Πολιτιστική κατάσταση τοῦ τουρκικοῦ κράτους

Θεοκρατικός χαρακτήρας τοῦ κράτους

Τό τουρκικό κράτος στηρίχτηκε στή βυζαντινή ὁργάνωση, ἀλλά ἡ θρησκεία, ἡ νοοτροπία, ἡ γραφή, ὁ χαρακτήρας του γενικά, ἥταν ἀσιατικός. Ἰδίως μετά τίς μεγάλες κατακτήσεις τοῦ 16ου αι. ἡ Τουρκία ἔγινε ἔνα θεοκρατικό ἀπολυταρχικό κράτος κατά τά ἀσιατικά πρότυπα. Ἡ θρησκεία κυριάρχησε στήν ἀνθρώπινη σκέψη. Ἀνώτατος νόμος τοῦ κράτους ἥταν τό κοράνι. Μόνο ὅταν χρειαζόταν νά συμπληρωθεῖ ὑπῆρχε τό κοσμικό δίκαιο (καπոν), πού ἔπρεπε δῆμας νά είναι σύμφωνο μέ τό πνεῦμα καί τό γράμμα τοῦ ἱεροῦ νόμου. Ἐτσι κάθε ἀπόφαση τοῦ σουλτάνου ἔπρεπε νά ἐλεγχθεῖ ἀπό τούς νομικούς τοῦ ἱεροῦ νόμου καί μάλιστα ἀπό τόν Σεΐχ - οὐλ - Ἰσλάμ, πού εἶχε τήν ἔδρα του στήν Κωνσταντινούπολη.

Πολιτισμός

Ο σεβασμός στίς αὐθεντίες καί ἡ ὑποταγή στόν ιερό νόμο ἐμπόδισε κάθε ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης. Ἡ μόρφωση πού ἔδιναν στούς μεντρεσέδες (τουρκικά πανεπιστήμια) ἥταν θεολογική. Ἡ φιλοσοφική σκέψη, ὑποταγμένη στό δόγμα, στράφηκε πρός τό μυστικισμό καί τήν πνευματική συγκέντρωση. Οι Τούρκοι στοχαστές ἔχουν μιά τάση πρός τήν ἀπαισιοδοξία καί τή μοιρολατρεία, πράγμα πού χαρακτήριζε καί τόν τουρκικό λαό γενικά· εἶναι σοβαροί καί ἀγαποῦν περισσότερο τήν ὀνειροπόληση, παρά τή δράση.

Τό τζαμί τοῦ Σουλτάν 'Άχμέτ Α' στήν Κωνσταντινούπολη. Χτίστηκε στά 1609 – 1616 ἀπό τὸν Μεχμέτ ἄγα. Τά τζαμι τῆς Κωνσταντινούπολης μιμούνται τὴν Ἀγία Σοφία, ἐπαναλαμβάνοντας δύοκαὶ στίς τέσσερες πλευρές τῆ διάταξη πού ἔχει ἡ Ἀγία Σοφία ἀνατολικά καὶ δυτικά, πράγμα πού κάνει τὸ τζαμί περίκεντρο χτίο. Ὁ μεγάλος κεντρικός θόλος στηρίζεται σὲ τέσσερα ἡμιθόλια. Ἐτσι μένουν στό ἑσωτερικό ἀκάλυπτοι οἱ τέσσερες μεγάλοι πεσσοί, πού τὸν στηρίζουν, καὶ χάνεται τὸ αἴθουσμα τῆς ἔκστασης, πού δημιουργεῖ τὸ ἑσωτερικό τῆς Ἀγίας Σοφίας. Τά πλαϊνά κλίπη δώμας χαμηλότερα, μετά τὰ μεγάλα τους πολυκάνθητα, ὑποβάλλοντα σὲ συγκέντρωση καὶ περισυλλογή. Ἐξωτερικά τό τζαμί ἔχει τῆ μορφή πυραΐδας. Οἱ ἐπάλληλοι τρούλοι καὶ τά ἡμιθόλια, πού κορυφώνονται στὸν κεντρικό μεγάλο τρούλο, οἱ μιναρέδες πού λογχίζουν τὸν οὐρανό, δίνουν στὸ οἰκοδόμημα ἔνα βάρος, μιᾶ ἐμφαση. ἔνα συμπτυχνώνειο δυναμισμό καὶ τό κάνουν σύμβολο καὶ ἔκφραση τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας τῆς ἐποχῆς ἑκείνης.

Μετά τήν κατάληψη τῶν ἀνατολικῶν ἡ Τουρκία κυριαρχήθηκε ἀπόλυτα ἀπό τήν ἀνατολική σκέψη. Οἱ μεγάλοι Ἀραβεῖς ποιητές ὅπως ὁ Χαφίζ, ὁ Σααντί, ὁ Ὄμαρ Καγιάμ, καὶ οἱ φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Ἀβερρόης

καὶ ὁ Ἀβικένα, ἔγιναν ἀξεπέραστα κλασσικά πρότυπα. Ἀκόμα καὶ οἱ πιό προικισμένοι Τοῦρκοι ποιητές ὥσ τό 19ο αἰ. δέν μπόρεσαν νά τά προσπεράσουν καὶ νά δημιουργήσουν μιά λογοτεχνία πρωτότυπη. Τό ίδιο ἔγινε καὶ μέ τήν τέχνη. Ἐπηρεάστηκαν ἀπό τήν βυζαντινή καὶ κινέζικη κεραμική, ἀπό τήν ἀραβική χαλκουργία, ἀπό τήν περσοαραβική μικρογραφία. Ἡ ἀρχιτεκτονική τους ἔχει γιά πρότυπο τή βυζαντινή καὶ ἀραβική τέχνη. Στήν Κωνσταντινούπολη ἀρχιτεκτονικό πρότυπο τῶν τζαμιῶν ἦταν ἡ Ἀγία Σοφία. Ἡ ἀρχιτεκτονική ἔφτασε στήν ἀκμή της τό 16ο καὶ 17ο αἰ. Οἱ μεγαλύτεροι Τοῦρκοι ἀρχιτέκτονες εἶναι ὁ Κεμαλεντίν, ὁ Σινάν, ὁ Μεχμέτ ἄγας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΛΩΣΗ ΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΑΙΩΝΑ

Μέσα σ' αὐτή τή δομή τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ὅπως πάρα πάνω σέ γενικές γραμμές τήν ἀναφέραμε, ὑποχρεώθηκε ὁ Ἑλληνισμός μετά τήν ἄλωση νά ἐνταχθεῖ καὶ ἀπ' αὐτή τή δομή ἔχαρταται καὶ μ' αὐτήν ἔξιγγεται ἡ πολιτική καὶ κοινωνική του ὁργάνωση, τά προνόμια, ἡ αὐτοδιοίκηση, ἡ οἰκονομική του θέση, ἀσχετα μέ τή βυζαντινή ἥ

και τήν άρχαια προέλευση πολλών από τούς θεσμούς αύτούς.

"Η σχέση άνάμεισα στό τουρκικό κράτος και τούς "Ελληνες φαίνεται άπλη: Οι "Ελληνες ήταν ύποδοιοι στούς Τούρκους. "Ομως ή σχέση αύτή παρουσιάζει μιά μεγάλη ποικιλία από διαβαθμίσεις: από τήν άπολυτη σχέδον αύτονομία ώς τήν πλήρη ύποδούλωση: από τήν κατοχή μεγάλων κτημάτων ώς τήν άποστέρηση τών πάντων: από τό μεγάλο πλοῦτο ώς τήν άπολυτη έξαθλίωση. Οι διαφορές αύτές έξαρτήθηκαν από πολλούς παράγοντες: αν π.χ. μιά περιοχή παραδόθηκε ή κατακτήθηκε καί τί είδους συνθήκες είχαν ύπογραφει: αν ήταν μιά περιοχή δρεινή ή πεδινή ή αν ήταν νησί: αν ή γεωγραφική θέση έδωσε τήν εύκαιρια ν' αναπτυχθεί τό έμποριο ή ή βιοτεχνία: αν μέ τόν πλοῦτο τους κατόρθωσαν νά έξαγοράσουν περισσότερα δικαιώματα. Καί φυσικά ή κατάσταση έγινε καλύτερη γιά τόν Ελληνισμό μέ τό πέρασμα τών αιώνων, όσο ή τουρκική αύτοκρατορία έξασθενούσε. Στό βάθος ομως ποτέ τίποτε δέν μπόρεσε νά προστατέψει άποτελεσματικά τόν Ελληνισμό από τή βία και τήν αύθαιρεσία τού δυνάστη, ούτε τίποτε νά τού σβήσει τήν άναμνηση τής παλιάς του ιστορίας, όπως έζησε στή λαϊκή και τή λόγια παράδοση, και τή δίψα τής έλευθερίας και τήν έλπιδα, πού τόν ξεσήκωνε κάθε φορά σέ νέους άγωνες, όσο αίματηρά κι αν είχαν καταπνιγεῖ οι προηγούμενοι.

Η όργανωση τοῦ Ελληνισμοῦ μέσα στήν τουρκική αύτοκρατορία

ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ. ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ

Έκκλησιαστικά
προνόμια

Λίγες μέρες μετά τήν ἄλωση δι Μωάμεθ δι κατακτητής φρόντισε νά βρεθεῖ και νά έκλεγει πατριάρχη στήν Κωνσταντινούπολη δι Γεώργιος Σχολάριος, άρχηγός τών άνθενωτικών, πού πήρε τό δνομα Γεννάδιος Β'. Οι ιστορικοί τής έποχης άναφέρουν ότι μετά τήν έκλογή του δ σουλάτονος τόν δέχτηκε μέ τίς ίδιες τιμές πού έδιναν στόν πατριάρχη οι βυζαντινοί αύτοκράτορες και πώς τού έδωσε έγγραφα προνόμια. Τό έγγραφο αύτό τών προνομίων, και αν ύπηρξε, δέ σώθηκε. Φαίνεται δμως ότι γενικά δι πατριάρχης διατήρησε και αύξησε τά προνόμια πού είχε στήν τελευταία περίοδο τής βυζαντινῆς αύτοκρατορίας. Τά προνόμια αύτά ήταν έκκλησιαστικά, πολιτικά, δικαστικά.

1) Ό πατριάρχης και ή σύνοδος είχαν τήν έπιβλεψη τού κλήρου, τών έκκλησιών, τών μοναστηριῶν, και τής έκκλησιαστικής περιουσίας. Είχαν τό δικαίωμα νά δονομάζουν και νά καθαιροῦν τούς μητροπολίτες, είχαν ποινική δικαιοδοσία στόν κλήρο και άποφάσιζαν γιά τά δογματικά ζητήματα.

2) Ή έκκλησία είχε πλήρη δικαιοδοσία στήν παιδεία και στίς ά-

1) Σημειώσεις των αιώνων των χρονιάρχων είναι πατριάρχεια (ανδρεία)
2) Ποιειν καταγόταν την πάτην διανούσαν ράσο πατέρας ή θεοποιούσαν
οι διάφοροι από τους υπερβούσαντας σεντόνες πατριάρχεις

ΣΤΙΚΕΣ ΉΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ, ΠΟΥ ΣΥΝΔΕΟΝΤΑΝ ΆΜΕΣΑ ή ΕΜΜΕΣΑ ΜΑΖΙ ΤΗΣ, ΔΗΛΑΔΗ ΓΑΜΟΥΣ, ΔΙΑΖΥΓΙΑ, ΔΙΑΘΗΚΕΣ Κ.Α. ΜΠΟΡΟῦΣΕ ΑΚΟΜΑ ΝΑ ΔΙΚΑΣΕΙ ΚΑΙ ΚΑΘΕ ΕΙΔΟΣ ΆΣΤΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΑ, ΌΤΑΝ ΟΙ ΑΝΤΙΔΙΚΟΙ ήΤΑΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΚΑΙ ΚΑΤΑΦΕΥΓΑΝ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ.

3) Η έκκλησία είχε τό δικαίωμα νά εισπράττει φόρους, νά έχει Ή-ΠΑΠΛΗΛΟΥΣ ΚΑΙ ΝΑ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΙΣ ΆΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ.

4) Ο πατριάρχης καί οι κληρικοί είχαν είδική δικαστική μεταχείριση. Καμιά μήνυση δέν μποροῦσε νά ύποβληθεί κατά τού πατριάρχη, χωρίς τή συγκατάθεση τής συνόδου, καί καμιά κατά τῶν έπισκοπῶν, χωρίς τή συγκατάθεση τού πατριάρχη.

5) Ο πατριάρχης είχε τό δικαίωμα νά ύποβαλλει στήν τουρκική κυβέρνηση παρατηρήσεις, αίτήσεις καί παράπονα, σχετικά μέ τούς χριστιανούς, άλλα είχε καί τήν ύποχρέωση νά τούς διατηρεῖ σέ ύποταγή.

Μέ τά προνόμια αύτά οι χριστιανοί λαοί όργανώθηκαν σέ μιά κοινότητα χωριστή άπό τήν τουρκική καί ό πατριάρχης έγινε «Εθνάρχης». Έτσι ή όρθιδοξη έκκλησία έγινε ένα είδος κράτους έν κράτει καί, καθώς γιά τούς Τούρκους οι λαοί δέν ξεχωρίζαν άπό τήν έθνοτήτα τους, άλλα άπό τή θρησκεία τους, ό πατριάρχης έκπροσωποῦσε, οχι μόνο τούς «Ελληνες, άλλα καί άλλους τούς βαλκανικούς λαούς πού άνηκαν στήν τουρκική αύτοκρατορία.

Μέ τόν τρόπο αύτό σχηματίστηκαν μέσα στό τουρκικό κράτος δύο ίδιομορφες χωριστές τάξεις: οι μουσουλμάνοι, πού ήταν οι κυρίαρχοι, καί οι μή μουσουλμάνοι, οι ραγιάδες, πού δέν μποροῦσαν νά πάρουν μέρος στό στρατό, στή διοίκηση, στά άξιώματα. Οι ραγιάδες άπαγορεύοταν νά κρατοῦν όπλα, νά ντυνονται όπως οι μουσουλμάνοι. Μποροῦσαν νά λατρεύουν έλευθερα τό Θεό τους καί νά παίρνουν μέρος στή θρησκευτικές τους τελετές, άλλα δέν έπιτρεπόταν στούς πρώτους αιώνες νά χτίζουν έκκλησίες, ή νά έπισκευάζουν τίς παλιές καί νά χτυποῦν τίς καμπάνες. Οι ραγιάδες πλήρωναν χαράτσι καί φυσικά έφορολογοῦντο πολύ περισσότερο άπό τούς Τούρκους. «Ένας άπό τούς πιό φοβερούς φόρους ήταν στούς πρώτους αιώνες τής τουρκοκρατίας τό παιδομάζωμα.

Θέση τῶν ραγιάδων

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ

Η πολιτική τῶν μουσουλμάνων άπέναντι τῶν χριστιανῶν δέν ήταν πάντα ή ίδια. Κατά κανόνα είχαν δείξει θρησκευτική άνοχή, χωρίς νά άποκλείονται ζημιές πολλές φορές τά σκληρά μέτρα κατά τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Τό κοράνι δίδασκε νά σέβονται τούς λαούς τής Βίβλου. Κατά τήν παράδοση ό προφήτης Μωάμεθ είχε δώσει τά πρώτα προνόμια στή μονή Σινᾶ καί ό Χαλίφης Όμαρ στό πατριαρχείο Ιεροσολύμων. Ό σουλτάνος Μουράτ Β' είχε δώσει προνόμια στήν πόλη τῶν Ιωαννίνων. Ή διαφορά είναι πώς πάντα τά προνόμια δίνονταν σέ περιοχές πού είχαν παραδοθεῖ, ένω τώρα ό

Τουρκική πολιτική
καί προνόμια

Μωάμεθ ἔδωσε γιά πρώτη φορά σέ πόλη – τήν Κωνσταντινούπολη – που εἶχε ἀντισταθεῖ ὡς τό τέλος. Οι λόγοι ἦταν πολλοί. Πρώτα πρώτα, ὅπως ἀναφέραμε, τά προνόμια σχετίζονταν μέ τήν ἴδια τήν ὀργάνωση τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

Οι Τούρκοι δέν εἶχαν κρατική ὀργάνωση τέτοια πού νά μποροῦν νά διοικήσουν τίς χῶρες πού κατέλαβαν. Ἐκμεταλλεύτηκαν λοιπόν τήν ὀργάνωση τῆς ἑκκλησίας γιά νά ἔξασφαλίσουν τήν ὑποταγή, τή διοίκηση καί τή φορολογία τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν. Γιά τόν ἵδιο λόγο κράτησαν καί τό κοινοτικό σύστημα.

Γιατί δὲ Μωάμεθ Β'
παραχώρησε τά
προνόμια

Οι Τούρκοι ἦταν μιά νομαδική, στρατιωτική φυλή. Ποτέ δέν ἀσχολήθηκαν σοβαρά μέ τό ἐμπόριο, τή βιοτεχνία ἢ τή ναυτιλία. Οι ὑποταγμένοι χριστιανικοί λαοί, γεωργοί, ἐμποροί καί τεχνίτες, ἦταν ἀπαραίτητοι γιά νά δώσουν κοινωνικό ὑπόβαθρο στή στρατιωτική τουρκική φεουδαρχία.

Τό τουρκικό κράτος στηρίζοταν ὡς τό 16ο αι. σέ χριστιανικές περιοχές, ὅπου δὲ τουρκικός πληθυσμός ἦταν πολύ μικρός. Νά ἐπιχειρήσει δὲ Μωάμεθ Β' νά ἔξισλαμίσει διά τῆς βίας τούς χριστιανούς ἦταν ἀδύνατο. Θά δημιουργοῦσε φοβερή ἀντίδραση καί θά μποροῦσε νά προκαλέσει πραγματική σταυροφορία σέ μιά ἐποχή πού πολλοί στήν Εύρωπη ἀγωνίζονταν νά τήν ὀργανώσουν. Οὔτε ἦταν βέβαια δυνατό νά ἔξαφανίσει δλους τούς χριστιανούς. Ἀντίθετα, μέ τή θρησκευτική ἀνοχή πού ἔδειξε, μποροῦσε νά ἐπηρέασει καί τούς ἄλλους χριστιανικούς πληθυσμούς, πού δέν εἶχαν ἀκόμα ὑποταχθεῖ καί νά διευκολύνει τίς κατακτήσεις πού σχεδίαζε νά κάνει. Ἡ ἑκλογή τοῦ πατριάρχη Γεννάδιου δείχνει πώς δ σουλτάνος ἦταν πολύ καλά πληροφορημένος γιά τίς ἀντιθέσεις τῶν χριστιανῶν. Ο Γεννάδιος, πού ἦταν ἀρχηγός τῶν ἀνθενωτικῶν, προτιμοῦσε τούς Τούρκους ἀπό τούς Φράγκους καί δέ θά συνεργαζόταν ποτέ σέ μιά σταυροφορία, πού κινδύνευε νά ὑποτάξει τήν ὀρθόδοξη ἑκκλησία στήν καθολική.

Ἐφόσον τό τουρκικό κράτος εἶχε θεοκρατικό χαρακτήρα, οἱ χριστιανοί δέν μποροῦσαν νά περιληφθοῦν σ' αὐτό καί νά δικάζονται μέ τούς νόμους τοῦ κορανιοῦ. Τό πιό φυσικό γιά τήν τουρκική νοοτροπία ἦταν νά ὀργανωθοῦν κάτω ἀπό τή δική τους θρησκεία.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΩΝ ΠΡΟΝΟΜΙΩΝ. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ἡ παραχώρηση τῶν προνομίων ἔδωσε ἴδιαίτερη θέση στήν ἑκκλησία, πού ἡ συμβολή τῆς στήν ἐπιβίωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἴδιως στούς πρώτους φοβερούς αἰώνες τῆς σκλαβιᾶς, ὑπῆρξε πολύ μεγάλη.

Ἡ ἑκκλησία εἶχε μιά πλήρη ὀργάνωση καί μποροῦσε νά ἐλέγχει τούς χριστιανικούς πληθυσμούς περισσότερο ἀπό τό τουρκικό κράτος. Σ' αὐτό τό διοικητικό της πλαίσιο ἔκλεισε ὅλο τόν Ἑλληνισμό

Ἡ ἑκκλησία.
Ἡ σμαρασία καὶ ἡ
θέση της

(καθώς μάλιστα μέ τήν τουρκική κατάκτηση ἔλειψε ἡ διάσπαση τῆς φραγκοκρατίας) καί τοῦ ἔδωσε ἐνότητα· δέν τόν ὅφησε νά διαλυθεῖ ἀνοργάνωτος μέσα στήν τουρκική αὐτοκρατορία, οὕτε νά διασπαστεῖ κατά ἑπαρχίες μόνο μέ τήν τοπική αὐτοδιοίκηση. 'Η ἐκκλησία ἔγινε ἔτσι ὁ συνεκτικός κρίκος τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τό πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης εἶχε ὅπως εἴπαμε τόν ἔλεγχο δλων τῶν βαλκανικῶν λαῶν. ⁷ Ήταν ὅμως πατριαρχεῖο ἐλληνικό καί χρησιμοποιούσε "Ἐλληνες ὑπαλλήλους. Αύτό ἔδωσε καί μετά τήν τουρκική κατάκτηση στό ἐλληνικό στοιχεῖο μιά ἴδιαιτερη θέση καί ἐπιρροή ἀνάλογη μέ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Τό πατριαρχεῖο ἀπέκτησε μετά τήν ἄλωση μιά ἐύρωπαική ἀκτινοβολία, γιατί διατηροῦσε σχέσεις μέ τά εύρωπαικά κράτη (Βενετία, Γαλλία, Πολωνία, Βλαχία). Ἀπό τό τέλος τοῦ 16ου αἰ. ὅταν ἤδρυσε τό πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας, βρῆκε τήν εὐκαιρία νά δημιουργήσει εύρυτερες πολιτικές καί ἐκκλησιαστικές σχέσεις μέ τή Ρωσία. Στόν 17ο αἰ. οἱ διαμαρτυρόμενοι λόγιοι καί ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας δοκίμασαν νά πλησιάσουν τό οἰκουμενικό πατριαρχεῖο. "Ἔτσι ἡ ὄρθδοξη ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης ἀσκοῦσε εύρωπαική πολιτική καί συνέχιζε τή βυζαντινή παράδοση.

"Η ἐκκλησία φρόντισε νά ἤδρυσε σχολεῖα. 'Ο πατριάρχης Γεννάδιος ἤδρυσε τήν **Πατριαρχική Σχολή** στήν Κωνσταντινούπολη. Ἰδίως στούς πρώτους αἰώνες τῆς πιό σκληρῆς σκλαβιᾶς ἡ ἐκκλησία κατόρθωσε μέ τό κρυφό σχολείο νά διατηρήσει τή γλώσσα, τή θρησκεία, καί τήν παράδοση.

"Ολοὶ οἱ προκισμένοι πνευματικοί ἄνθρωποι, κληρικοί καί λαϊκοί, ἔβρισκαν καταφύγιο στήν ἐκκλησία, πού εἶχε ἀνάγκη ἀπό μορφωμένους ὑπαλλήλους. "Ἔτσι γύρω ἀπό τό πατριαρχεῖο, πού ἔπειτα ἀπό πολλές περιπέτειες στεγάστηκε στό Φανάρι στό Βάθος τοῦ Κεράτιου κόλπου, συγκεντρώθηκαν πολλοὶ λόγιοι καί δημιουργήθηκε μιά ἴδιαιτερη τάξη 'Ἐλλήνων, οἱ **Φαναριώτες**, πού ἤταν μορφωμένοι, ὑπηρετοῦσαν τό πατριαρχεῖο καί ἀργότερα, ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου αἰ., τούς χρησιμοποίησαν καί οἱ Τούρκοι ὡς διερμηνεῖς καί ἡγεμόνες στή βλαχία καί Μολδαβία.

"Η ἐκκλησία μέ τό κήρυγμα καί τό φόβο τῆς κόλασης διατήρησε τήν ὄρθδοξην πίστη τοῦ λαοῦ καί μαζί τήν ἑθνική του αυνείδηση, γιατί τότε θρησκεία καί ἑθνική συνείδηση ἤταν ἔνα πράγμα. 'Εκεῖνο πού χώριζε τόν κατακτητή ἀπό τόν κατακτημένο ἤταν ἡ διαφορά τῆς θρησκείας. Δέν εἶχε κανείς παρά ν' ἀρνηθεῖ τήν πίστη του γιά νά τοῦ ἀνοιχτοῦν ὅλα τά ἀξιώματα καί νά βρεθεῖ ἀπό τήν τάξη τοῦ ραγιά στήν τάξη τοῦ κυριάρχου. Τό πιό θαυμαστό μέσα στήν τουρκοκρατία εἶναι πώς ὁ ἐλληνικός λαός, γιά νά κρατήσει αὐτή τήν πίστη, ἔμενε θεληματικά στή σκλαβιά καί τή δυστυχία· καί αὐτός ἤταν ἔνας ἀγώνας καθημερινός, ἀγώνας γιά κάθε γενιά μέσα στά τετρακόσια χρόνια τῆς σκλαβιᾶς. Κρατώντας τήν πίστη τους οἱ "Ἐλληνες κρατοῦ-

Διεθνής ἀκτινοβολία

Πολιτιστική δράση

Φαναριώτες

Ἐκκλησία καί ἔθνος

σαν μαζί καί τή γλώσσα καί τήν παράδοση καί τήν έθνική τους συνείδηση. "Εκαναν ἀντίσταση 400 χρόνια.

Μέ τή λατρεία ή ἐκκλησία διατήρησε τήν ἀρχαία γλώσσα παράλληλα ὅμως καλλιεργοῦσε τή δημοτική μέ τό κήρυγμα, γιατί θέλοντας νά ἔννοηθεῖ ἀπό τό λαό ἔπρεπε νά μεταχειριστεῖ τή γλώσσα πού ἔκεινος καταλάβαινε.

'Η ἐκκλησία δέν κήρυξε βέβαια ἐπίσημα τήν ἐπανάσταση — ἄλλο ἄν πολλοί κληρικοί πῆραν σάν ἄτομα μέρος σέ ἐπαναστατικά κινήματα· ὅμως οὔτε καί τή μονιμότητα τής σκλαβιᾶς παραδέχτηκε. Δίδαξε πώς ή σκλαβιά ἥρθε σά θεϊκή τιμωρία γιά τίς ἀμαρτίες τῶν ἀνθρώπων καί ἀφηνε νά καλλιεργηθεῖ ἡ ἐλπίδα τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ: «Πάλι μέ χρόνια μέ καιρούς πάλι δικά μας θά 'ναι».

'Η ἐκκλησία μέ τό κήρυγμα καί τήν ἐπιρροή της διαμόρφωσε τήν ἡθική συνείδηση καί ἔπλασε τόν τύπο τοῦ Νεοέλληνα χριστιανοῦ, θεοφοβούμενου, ταπεινοῦ, πιστοῦ στίς παραδόσεις, ἔντιμου στίς συναλλαγές καί ἀφοσιωμένου στήν πίστη καί στό καθήκον.

Μέσα σ' ἔνα ἀπολυταρχικό κράτος, ὅπως ή Τουρκία, ή ζωή καί ἡ δράση τής ἐκκλησίας δέν ἦταν οὔτε δημαρή, οὔτε εὐκολή. 'Ο πατριάρχης Γεννάδιος παρατήθηκε πολλές φορές, τά προνόμια συχνά καταπατήθηκαν, πολλοί πατριάρχες θανατώθηκαν. 'Η ιστορία τής ἐκκλησίας ἔχει σελίδες καί τραγικές καί σκοτεινές. "Ομως γενικά πρόσφερε πολλά στό ύπόδουλο ἔθνος.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ

Πολιτικά προνόμια

'Έκτος ἀπό τά ἐκκλησιαστικά δόθηκαν κατά καιρούς, καί ἄλλα προνόμια στούς κατοίκους διαφόρων πόλεων ή περιοχῶν, καθώς τά Γιάννενα, ή Χίος, τά Ἀμπελάκια, ή Μάνη, ή "Υδρα, οἱ Σπέτσες, ή 'Αθηνα κ.ά. Τά προνόμια αύτά ἔχουν μιά ποικιλία ἀνάλογη μέ τίς τοπικές συνθήκες, τήν παράδοση, τίς περιστάσεις, ή καί τίς συνήθειες τῶν φραγκικῶν κρατῶν πού εἶχαν προηγηθεῖ. Γενικά ἐλάφρωναν τούς φόρους, ἀπαγόρευαν τό παιδομάζωμα, ἐπέβαλλαν σεβασμό στή χριστιανική ιδιοκτησία καί ἔδιναν δικαιώματα στήν τοπική αὐτοδιοίκηση.

Πολύ βοήθησαν τόν Ελληνισμό καί οι «διοικογήσεις», δηλαδή οι συμφωνίες ἀνάμεσα στήν Τουρκία — Γαλλία, πού ἔγιναν, ὅπως ἔχομε ἀναφέρει, στήν ἐποχή τοῦ Φραγκίσκου Α' καί ἀνανεώθηκαν ἀργότερα μέ νέες συμβάσεις. Αύτές καί ἄλλες συμφωνίες τῶν Τούρκων, καί μέ ἄλλα εύρωπαικά κράτη ἔδωσαν τήν εύκαιρια σέ πολλούς "Ελληνες — ίδιως τούς καθολικούς τῶν νησιῶν — νά παρουσιάζονται σάν ύπηκοοι ή «προστατευόμενοι» αύτῶν τῶν δυνάμεων καί νά περιλαμβάνονται καί αύτοί στίς συμφωνίες.

Η ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Αὐτοδιοίκηση

Είναι ό δεύτερος μετά τά προνόμια σημαντικός παράγοντας τής

Alexandra Kirozis

δργάνωσης τού Έλληνισμού. Τό τουρκικό κράτος, όπως είπαμε, δέν είχε κρατικές υπηρεσίες τέτοιες, ώστε νά αναλάβει τή διοίκηση καί τή φορολογία τών ραγιάδων. Γι' αύτό άνεθεσε αυτή τήν εύθυνη στήν έκκλησία καί στίς κοινότητες.

Οι κοινότητες ήταν νομικά πρόσωπα πού δργανώθηκαν μέσα στά πλαίσια τής τουρκικής διοίκησης. Κάθε πόλη ή χωριό, έκτος άπό αύτά πού άνηκαν στά φέουδα, μποροῦσαν νά συγκροτήσουν μιά κοινότητα. Μέλη τής κοινότητας ήταν όσοι πλήρωναν κεφαλικό φόρο καί συνήθως μόνο οι ντόπιοι.

Αύτοί πού διοικοῦσαν τίς κοινότητες λέγονταν **δημογέροντες**, ἀρχοντες, προεστώτες ή κοτζαμπάσηδες. Τούς έξέλεγε ό λαός καί ό κληρος συγκεντρωμένοι σέ γενική συνέλευση κάθε χρόνο.

Οι δημογέροντες είχαν τό δικαίωμα νά διαχειρίζονται τίς κοινές ύποθέσεις, νά συγκεντρώνουν τούς φόρους, νά φροντίζουν γιά τήν έκπαίδευση, τά δημόσια ἔργα κ.α. Είχαν άκόμα άγορανομικά καθήκοντα καί περιορισμένη δικαστική έξουσια. Στό ἔργο τους βοηθοῦσε ό «κοινός καγκελλάριος» ή «καντζιλιέρης» (γραμματέας), ό «έπιστάτης» καί οι «λογαριαστάδες».

'Η κοινοτική αύτοδιοική έχει τήν άρχη της στή ρωμαϊκή ή τό πιθανότερο στή βυζαντινή έποχη. "Ομως σίγουρα άναπτυχθήκε καί δλοκληρώθηκε τόν καιρό τής τουρκοκρατίας, χάρη στή δομή τής τουρκικής αύτοκρατορίας, καί στάθηκε θεσμός πολύτιμος γιά τήν οίκονομική καί πνευματική άνάπτυξη δλων τών έλληνικών περιοχών, ίδιαίτερα έκείνων πού οι οίκονομικές ή αλλες συνθήκες τίς εύνόησαν.

Οι ένοπλες δυνάμεις τού Έλληνισμού

ΚΛΕΦΤΕΣ

'Η υπαρξη βενετικών φρουρίων μέσα στήν κατεχόμενη Έλλάδα καί οι άδιάκοποι τουρκοβενετικοί πόλεμοι, όπου έπαιρναν μέρος καί οι "Έλληνες, άνανέωναν τόν άγώνα, πού δέ σταμάτησε ποτέ. 'Από τά πρώτα κι' όλας χρόνια τής τουρκοκρατίας τά έλληνικά βουνά έγιναν καταφύγια τών πρώτων έπαναστατών, πού οι Τούρκοι τούς όνόμασαν «κλέφτες». Οι Τούρκοι ποτέ δέν μπόρεσαν νά διαλύσουν τά σώματα αύτά, πού τά άνανέωνε ή βία καί τό μίσος καί τά συντηρούσαν τά δρεινά χωριά.

Πάνω στά βουνά διαμορφώθηκε ό τύπος τού έλευθερου πολεμιστή. 'Ο κλέφτης, σκληρός στόν πόλεμο, άλλα γεμάτος άγαπη γιά τήν πατρίδα, εύσεβης, πιστός στίς φιλίες, έντιμος, μεγαλόψυχος, μέ σεβασμό στίς γυναικες καί στούς άδύνατους, γενναϊος καί φιλελεύθερος, γυμναζόταν σάν άρχαϊος Σπαρτιάτης καί μάθαινε ν' άψηφα τό θάνατο καί τό μαρτύριο.

'Η φύση τής χώρας τούς έμαθε τήν πολεμική τους τακτική, τόν κλεφτοπόλεμο: χτυποῦσαν κι' έφευγαν. "Επρεπε νά ξέρουν τά βουνά

κλέφτες

Μακρυγιάννη - Ζωγράφου, Εικόνες: Οι κλέφτες συνεχίζουν τόν άγώνα (λεπτομέρεια).

αρματορε - αργασσούγος - αρματολός.

πιθαμή πρός πιθαμή γιά νά μήν τούς κυκλώνουν οι Τούρκοι. 'Ο έλληνικός λαός τραγουδοῦσε τά κατορθώματα τῶν κλεφτῶν, πού ḥταν οι έθνικοί τους ἥρωες, κι ἔπαιρνε δύναμη ἀπό τήν παλληκαρία τους.

ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ

Άρματολοί

"Ήταν ἄτακτα στρατιωτικά σώματα (τό ὄνομα προῆλθε ἀπό τό ιταλικό *armatore* ἡ τό βυζαντινό «άρματολόγος») πού τά χρησιμοποίησαν καί οι Τούρκοι γιά τήν ἀσφάλεια τῶν ὁρεινῶν περιοχῶν, πού δέν μποροῦσαν νά τίς ἐλέγχουν, καί γιά τήν καταδίωξη τῶν κλεφτῶν ἡ τῶν ληστῶν.

Άρματολίκια

Οι άρματολοί είχαν τήν ύποχρέωση νά φυλᾶν τίς ὁρεινές διαβάσεις καί πληρώνονταν γι' αὐτό ἀπό τούς κατοίκους. Σιγά σιγά τά **άρματολίκια** δργανώθηκαν κατά περιφέρειες, πιό πολύ στή Βόρεια καί τή Στερεά 'Ελλάδα. Ίδιαίτερα ἄκμασε ὁ άρματολισμός στή Μακεδονία, γιατί ἀπό κεῖ περνοῦσαν οι πιό σημαντικοί δρόμοι πρός τή Β. Βαλκανική καί τήν Κωνσταντινούπολη, πού ἔπρεπε νά φυλάγονται. 'Αρχικά οι άρχηγοί τῶν άρματολῶν **οἱ καπετάνιοι** διορίζονταν γιά ἔνα διάστημα. 'Αργότερα δημιούργηθηκε ἔνα είδος στρατιωτικῆς άριστοκρατίας παράλληλη μέ τήν πολιτική άριστοκρατία τῶν προκρίτων.

Οι άρματολοί δέν ήθελαν νά έπειμβαίνουν οι Τούρκοι στά άρματολίκα τους καί έπαιρναν τό δικαίωμα μιάς έσωτερικής αύτονομίας. Ή πειθαρχία στά άρματολικά σώματα ήταν χαλαρή. Πολύ συχνά οι άρματολοί μεταπηδοῦσαν στήν τάξη τῶν κλεφτῶν καί ἄλλοτε πάλι σημαντικοί κλεφτοκαπεταναῖοι, πού ήταν ἀναγκασμένοι νά προσκυνήσουν, έπαιρναν σέ ἀντάλλαγμα άρματολίκα. Άρκετές φορές μέσα στήν τουρκοκρατία οι άρματολοί ἀναγκάστηκαν νά πολεμήσουν μέτούς κλέφτες κι' ἔτσι δημιουργήθηκαν ἀνάμεσα στίς οίκογένειες βεντέτες καί μίση. "Ομως ποτέ δέν υπηρέτησαν πραγματικά τούς Τούρκους.

'Από τίς τάξεις τῶν κλεφτῶν καί τῶν άρματολῶν γεννήθηκε ὁ στρατός τῆς Ἐπανάστασης. Αύτοί ἔδωσαν στόν Ελληνισμό μεγάλους πολεμικούς ἀρχηγούς καί μιά δοκιμασμένη τακτική, τόν κλεφτοπόλεμο. Γι' αὐτό στή συνείδηση τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ οι κλέφτες καί οι άρματολοί, πού θά πρεπε νά νοοῦνται σάν ἀντίπαλοι, ταυτίστηκαν.

Η πολιτιστική κατάσταση τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ στό 15ο καί 16ο αἰώνα

'Η ἀλωση τῆς Κωνσταντινούπολης καί ή ὑπόταγή στούς Τούρκους στάθηκε γιά τόν Ελληνισμό ἔνα τρομακτικό κτύπημα, πού οι καταστρεπτικές του συνέπειες φτάνουν σχεδόν ὡς τήν ἐποχή μας. Ο Ελληνισμός ἔχασε τήν πολιτική καί πνευματική ἡγεσία τοῦ κόσμου. Ή καλλιτεχνική καί πνευματική ἀναγέννηση τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων συντρίψτηκε, ή κοινωνία ἀποδιοργανώθηκε, ὁ πληθυσμός μειώθηκε μέτι τίς σφαγές καί τήν αίχμαλωσία καί αιμοραγοῦσε μόνιμα μέ τό παιδομάζωμα. Ή γῆ ἔγινε πιό φτωχή καί ξεχερσώθηκε ἀπό τήν ἔγκαταλειψη, ἀφοῦ οι Τούρκοι μεγαλοὶ διοικητῆτες δέν εἶχαν λόγο νά τήν καλλιεργοῦν ἐντάκτια. Ο περιορισμός τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιοτεχνίας καί ὁ οίκονομικός μαρασμός, πού εἶχε ἀρχίσει ἀπό τήν τελευταία περίοδο τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, δλοκληρώθηκε καί ή χώρα περιορίστηκε στήν κλειστή γεωργική οίκονομία. Στά χέρια τῶν Τούρκων μετά τίς καταστροφές ἔμεινε πιό πολύ ὁ ἀγροτικός πληθυσμός καί οι μικροβιοτέχνες, στά νησιά οι ψαράδες καί οι ναυτικοί: ὁ λαός, ὁ πιό φτωχός λαός, χωρίς τήν πνευματική καί πολιτική του ἡγεσία. Καί ὅμως εἶχε ὁ λαός αύτός, ὁ ἐλληνικός, τόση βιολογική δύναμη μέσα του, πού ἀγκιστρώθηκε στή γῆ του καί κατόρθωσε νά ἐπιζήσει καί νά ὁργανωθεῖ ἔναντι καί δέν ἔχασε ποτέ τήν ἐλπίδα γιά τήν ἐλευθερία καί δέν ἔπαψε ποτέ νά ἀγωνίζεται γι' αὐτήν.

Κατάσταση
έλληνισμοῦ μετά τήν
ἀλωση

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤΟ 15ο καί 16ο ΑΙΩΝΑ

Μετά τήν τουρκική κατάκτηση ὁ ἐλληνικός λαός ἔμεινε στό πνευμα-

Λόγιοι στήν
'Ανατολή'

(Ανατολή)

τικό σκοτάδι. Οι μεγάλοι λόγιοι της έποχης των Παλαιολόγων, οι πιό προοδευτικοί «πλατωνιστές», που ήταν και οι φορεῖς του βυζαντινού άνθρωπισμού, έφυγαν για πάντα στήν Ιταλία καί έκει, όπως έχομε άναφέρει, βοήθησαν στήν πρόοδο της άνθρωπιστικής κίνησης. Έκει μετέφεραν τό μήσος κατά τοῦ τυράννου, τήν άκτινοβολία τοῦ βυζαντινού πολιτισμοῦ, τήν άγαπή στήν κλασσική κληρονομιά. Από αύτούς προϊλθε ή πνευματική ήγεσία τοῦ Ελληνισμοῦ τής διασπορᾶς.

Στήν 'Ανατολή' έμειναν οι πιό συντηρητικοί, οι «άριστοτελιστές», που μισοῦσαν τή Δύση για λόγους έθνικούς (δέν ξεχνοῦσαν τή φραγκοκρατία) καί θρησκευτικούς (δέν ήθελαν τήν ύποταγή στήν καθολική έκκλησία). Συγκεντρώθηκαν γύρω από τό πατριαρχεῖο.

'Ο πατριάρχης Γεννάδιος ἄφησε τίς ἄγονες θεολογικές συζητήσεις μετά τήν ἀλωση καί προσπάθησε νά δργανώσει τήν έκκλησία. 'Ιδρυσε, όπως εἴπαμε, τήν Πατριαρχική Σχολή, κοντά στό πατριαρχεῖο, δημοπράτησε διάφορα θέματα, δημιούργησε τήν Καμαριώτης καί άλλα θεολογικά έργα.

Οι λόγιοι τής πρώτης τουρκοκρατίας είναι πολύ λίγοι: δο Παχώμιος Ρουσάνος, δο Δαμασκηνός Στουδίτης, δο Γεώργιος Αίτωλός. Σημαντικό ρόλο στό 16ο αι. επαιχε δο πατριάρχης Ιερεμίας Β', αύστηρος κληρικός, που ταξίδεψε στή Ρούμελη καί στό Μοριά φροντίζοντας τήν οργάνωση τής έκκλησίας, ήρθε σέ έπαφή μέ τούς διαμαρτυρομένους, που προσπαθούσαν τότε νά πλησιάσουν τό οίκουμενικό πατριαρχεῖο, πήγε στή Ρωσία καί ίδρυσε τό πατριαρχεῖο τής Μόσχας. Στήν έποχή του οι λόγιοι Ιωάννης καί Θεοδόσιος Ζυγομαλάς, είχαν άλληλογραφία μέ τό μεγάλο φιλόλογο Μαρτίνο Κρούσιο, που δίδα-

'Από τής σημαντικότερες έκδηλώσεις τοῦ νεοελληνικοῦ μας πολιτισμοῦ είναι ή λαϊκή άρχιτεκτονική. Γεννήθηκε ἀπό τήν παράδοση καί ἀπό τήν έμφυτη κλίση τοῦ λαοῦ μας πρός τήν ομορφιά καί τήν άρμονία. Απόλυτα έναρμονισμένη μέ τό έλληνικό περιβάλλον, είναι ένα στοιχείο πολύτιμο τής έθνικής μας κληρονομίας, που πρέπει καί νά διατηρηθεῖ καί νά δόδεξει.'

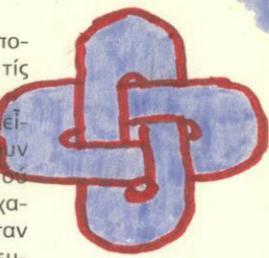
Τό απίτι τοῦ Ροδάκη στήν Αίγινα, χαρακτηριστικός νησιώτικος τύπος, διακοσμημένο μέ γλυπτά καί χαράματα συμβολικά, ἀπό τό λαϊκό τεχνίτη.

σκε στό Πανεπιστήμιο τῆς Τυβίγγης στή Γερμανία, τοῦ ἔδωσαν πολύτιμες πληροφορίες γιά τήν τότε ἑλληνική πραγματικότητα καὶ τίς περιέλαβε στό βιβλίο του *Turcograecia*.

Τά λογοτεχνικά κείμενα πού κυκλοφοροῦσαν τήν ἐποχή αὐτήν εἶναι οι «Θρῆνοι» γιά τήν ἄλωση, πού προσπαθοῦσαν νά ξεσηκώσουν τά εύρωπαϊκά κράτη σέ σταυροφορία, καὶ διάφοροι «χρησμοί» που πρόβλεπαν τήν καταστροφή τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Είναι χαρακτηριστικό, δτι, ἐνῶ πρίν ἀπό τήν ἄλωση ὅλες οι προβλέψεις ἦταν δυσοίωνες, τώρα παντοῦ διαφαίνεται ἡ ἐλπίδα γιά γρήγορη ἀπελευθέρωση, ἐλπίδα πού κρατοῦσε τό λαό σέ ἀναβρασμό.

Στό 16ο αἰ. κυκλοφόρησαν οι πρώτες μεταβυζαντινές «χρονογραφίες», πού πολύ ἐκκλησιαστική ιστορία, ἀπό τόν **Μανουήλ Μαλάξι, Μαθαῖο Κιγάλα, Νεκτάριο Ίεροσολύμων**.

Η ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ο ἑλληνικός λαός ἔμεινε μετά τήν ὑποταγή του μόνος, δπως ἀναφέραμε, ἀλλά ὅχι ἀκαθοδήγητος. Πίσω του ὑπῆρχε ὁ πολιτισμός

πολλῶν αἰώνων: ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός καὶ ὁ κοντινός βυζαντινός, μέ τούς παλιούς καὶ τούς τελευταίους ἀγῶνες, μέ τά παλιά καὶ τά νεώτερα πολιτιστικά ἐπιτεύγματα. Ἡταν αὐτός ἔνας πλοῦτος, πού διατηρήθηκε μέσα στή λαϊκή παράδοση, στή γλώσσα, στό τραγούδι, στό παραμύθι, στό χορό, στή μουσική, στή λαϊκή τέχνη, στά ἡθη καὶ στά ἔθιμα. Είναι ἀφάνταστο ἀπό πόσο μακρινά χρόνια μᾶς ἔρχονται ὅλα αὐτά. Υπάρχουν παραμύθια προελληνικά, παραδόσεις πού

Περιστεριώνας τῆς Σίφνου μέ χαρακτηριστική διάτρητη διακόσμηση (φωτογραφία Μαρίας Βούρα).

ζεκινοῦν ἀπό τίς πρωτόγονες λατρείες, χοροί πανάρχαιοι. Τό δημοτικό μας τραγούδι κρατάει τήν τεχνική τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν τῆς προομητικῆς ἐποχῆς. Ή δημοτική μας γλώσσα, ἴδιας στίς ἀκραίες περιοχές τῆς Κύπρου καὶ τοῦ Πόντου, διατηρεῖ ἀτόφιους ἀρχαιοελληνικούς τύπους καὶ ἀν τό προσέξει κανείς θά δεῖ πώς εἶναι σπάνιες οι ἀρχαῖες λέξεις πού δέ διατηροῦνται στά νέα ἑλληνικά, σέ κάποιο σύνθετο ἡ κάποιο παράγωγο, πράγμα ἀλλωστε πολύ φυσικό γιά μιά γλώσσα πού ἔξελίχθηκε χωρίς καμιά διακοπή ἀπό τήν ἀρχαιότητα ὡς σήμερα. Ο λαός διατήρησε ἀκόμα τήν ἀνάμνηση, τό θρύλο καὶ τούς θεσμούς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Η Πόλη, ἡ

λαϊκή παράδοση

Ξωκλήσι Μικόνου (φωτογραφία Μαρίας Βούρα).

‘Αγιά Σοφία, χάραξαν μέσα του τή νοοταλγία καί τήν έλπίδα καί δικέφαλος ἀετός ἔγινε ἀγωνιστικό σύμβολο καί είκονιζόταν παντοῦ, γιά νά κρατάει ζωντανό τό ὄραμα τῆς Ἐλευθερίας. Ούσιαστική στάθηκε ἡ συμβουλή τῆς Ἑλληνίδας γιά τή διατήρηση τῶν λαϊκῶν παραδόσεων. •

‘Η μετανάστευση

Μετανάστευση

‘Η μετανάστευση δέν εἶναι θεσμός. Εἶναι όμως ἔνα φαινόμενο πανάρχαιο γιά τήν Ἑλλάδα, πού τό βλέπομε ὡς σήμερα, φαινόμενο πού γεννήθηκε ἀπό τόν κίνδυνο καί τήν ἀνάγκη, καί διευκολύνθηκε ἀπό τήν ἴδια τή φύση τῆς χώρας μας, ἀπό τό δρεινό της ἔδαφος, ἀπό τή γεωγραφική της θέση, ἀπό τή θάλασσα, πού προκαλεῖ σέ ταξίδια.

Στήν ἐποχή πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ κινητικότητα τοῦ πληθυσμοῦ ἤταν μεγάλη ἐξ αἰτίας τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν, καί πρίν ἀλλά ἰδίως μετά τήν ἄλωση. ‘Η μετανάστευση γινόταν μέσα στόν Ἑλληνικό χῶρο ἢ ἔξω ἀπ' αὐτόν.

Μετακίνηση στό
ἐσωτερικό

‘Η μετακίνηση στό ἑσωτερικό εἶναι δύο εἰδῶν: α) Θεληματική· δηλαδή οι “Ἑλληνες γιά ν’ ἀποφύγουν τή σφαγή, τήν αίχμαλωσία καί τήν καταπίεση” ἔφευγαν στίς δρεινές περιοχές ἢ στά ἄγο-

‘Από τή λαϊκή μας μουσική παράδοση: “Ἐνας Θρακιώτης παίζει γκάντα (φωτογραφία Μαρίας Βούρα).

να νησιά, έκει πού δέν ἔφτανε ἡ τουρκική ἔξουσία, ἢ πήγαιναν νά ἐγκατασταθοῦν σέ φρούρια ἢ καὶ σέ ἑπαρχίες, πού κατεῖχαν οἱ Φράγκοι καὶ οἱ Βενετοί καὶ πού ἦταν ἀκόμα ἐλεύθερα καὶ β) ὑποχρεωτική· ὅταν οἱ Τούρκοι μετατόπιζαν πληθυσμούς γιά διάφορους λόγους: ὁ σουλάτανος Μωάμεθ Β' π.χ. τό ἔκανε γιά νά αυξήσει τόν πληθυσμό τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἡ ἑσωτερική μετακίνηση προκάλεσε ἀνάμειξη τοῦ πληθυσμοῦ, πού τή βλέπομε ὡς ἔνα σημεῖο καὶ στή λαϊκή παράδοση, καὶ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα δημογραφικές ἀνακατατάξεις· δηλαδή τά παλιά πολιτικά, πνευματικά καὶ οικονομικά κέντρα ἔξασθένταν ἢ καὶ ἔξαφανίστηκαν καὶ δημιουργήθηκαν νέα, πού ἀργότερα (πολλά ἀπ' αὐτά) ἔφτασαν σέ μεγάλη ἀκμή. Τέτοια κέντρα ἔναι π.χ. ἡ Ύδρα, οἱ Σπέτσες, ἡ Χίος, τά Ψαρά, ἡ Μύκονος, τό Γαλαξίδι, τό Μεσολόγγι, τά Γιάννενα, ἡ Καστοριά, τό Πήλιο, ἡ Χαλκιδική, τά Ἀμπελάκια καὶ πολλά ἄλλα.

Ἡ πνευματική καὶ καλλιτεχνική κίνηση μετά τήν ἄλωση μεταφέρθηκε ίδιως πρός τίς βενετοκρατούμενες περιοχές, στήν Κρήτη, στά 'Εππανησα, στό 'Αγιο 'Ορος καὶ ἀπό ἔκει, ἀργότερα, ὅταν οἱ συνθῆκες καλυτέρεψαν, ξαναγύρισε πρός τόν κεντρικό ἐλληνικό χῶρο.

Ἡ μετανάστευση στό ἑσωτερικό ἔναι ἡ μετακίνηση πρός τά ἔξω, (πρός τήν Ἰταλία καὶ τήν ἄλλη Εύρώπη) στήν ἀρχή τῶν λογίων, τῶν καλλιτεχνῶν, τής πιό εύπορης τάξης, ἀργότερα τοῦ πληθυσμοῦ δλόκληρων χωριών, πού δέν μποροῦσαν πιά νά ἐπιβιώσουν. ቩ μετανάστευση αὐτή στάθηκε μιά μόνιμη διέξοδος γιά τόν Ἐλληνισμό σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς τουρκοκρατίας καὶ δημιούργησε πολλές καὶ μεγάλες παροικίες, τόν Ἐλληνισμό τῆς διασπορᾶς, πού ἔγινε οίκονομικά ἴσχυρός, ἀναπτύχθηκε πνευματικά καὶ βοήθησε ἀποτελεσματικά στήν ἀπελευθέρωση.

Τό χωρίο Παναγιά τῆς Θάσου μέχρι χαρακτηριστικές στέγες δπό σχιστόλιθο τοῦ νησοῦ (Φωτογραφία Μαρίας Βούνα).

Μετανάστευση στό ἑσωτερικό

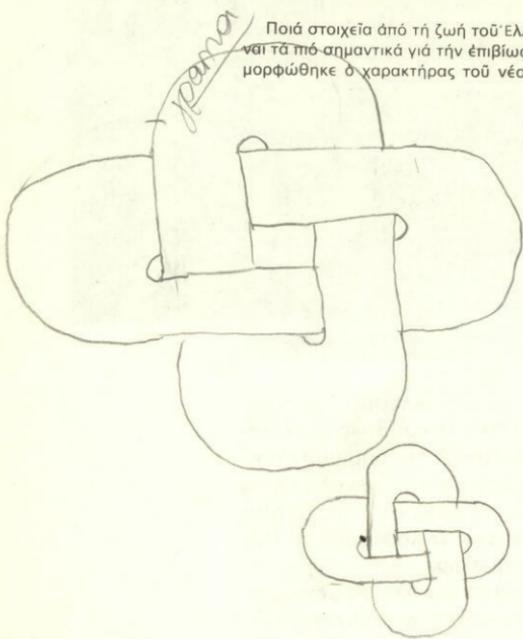
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιά ἦταν ἡ ἔκταση τῆς τουρκικῆς αύτοκρατορίας ὡς τά μέσα τοῦ 17ου αι.; Πῶς ὄργανώθηκε τό τουρκικό κράτος καὶ ποιά ἦταν ἡ θέση τοῦ Ἐλληνισμοῦ μέσα στήν ὄργανωση αὐτή;

2. Ηώς ὄργανώθηκε ὁ Ἐλληνισμός μέσα στό τουρκικό κράτος, γιά ποιό λόγο οἱ Τούρκοι ἔδωσαν τά προνόμια καὶ ποιό ρόλο ἔπαιξε ἡ ὄργανωση αὐτή γιά τήν ἔξελιξη τοῦ Ἐλληνισμοῦ;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ποιά στοιχεία από τή ζωή τοῦ Ελληνισμοῦ στήν τουρκοκρατία καί τήν όργανωσή του εἶναι τά πιό ασματικά γιά τήν έπιβίωση τοῦ Ελληνικοῦ λαοῦ; Πώς καί ἀπό ποιά στοιχεία διαμορφώθηκε ὁ χαρακτήρας τοῦ νέου έλληνισμοῦ κατά τήν πρώτη τουρκοκρατία;

ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ ΩΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ 1648 – 1815

Α. Ή γενική κατάσταση τῆς Εύρωπης ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου ώς τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα

Μετά τὸν 30ετή πόλεμο ἡ Γαλλία πῆρε τὴν θέση τῆς Ἰσπανίας, ἄρχισε δηλαδή νά παιζεῖ ρόλο ύπερδύναμης στὸν εὐρωπαϊκὸν ἡπειρωτικὸν χῶρο. Στὸ ἑστατερικὸν ἡ ἐπικράτηση τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας ἔξασθένησε τελείως τὴν μεσαιωνικὴ φεουδαρχία καὶ ἔδωσε στὸ κράτος τὴν μεγαλύτερη ὥς τότε διοικητικὴ καὶ ἔθνικὴ ἐνότητα. Ἡ ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν, ἡ πολυτέλεια τῆς αὐλῆς καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γαλλικῆς γλώσσας ἐπέβαλε ἔνα γαλλικό τρόπο ζωῆς στὶς εὔπορες εὐρωπαϊκές τάξεις καὶ στοὺς εὐρωπαίους εὐγενεῖς γενικά.

Τὴν ἴδια ἐποχὴν ἔγιναν στὴν Ἀγγλίᾳ σπουδαῖες πολιτικές, οἰκονομικές καὶ ἐπιστημονικές κατακτήσεις. Μετά ἀπὸ δύο ἐπαναστάσεις (1648 – 1688) θεμελιώθηκε τὸ κοινοβουλευτικό πολίτευμα, πού ἦταν μιὰ προσαρμογὴ στὶς νεώτερες συνθήκες τῆς ἀρχαίας ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Τό σύστημα αὐτὸν ἀργότερα ἐπικράτησε στὴν Εὐρώπη.

Παράλληλα ἄρχισε σὲ μεγάλη πιά ἔκταση ἡ ἔξοδος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὶς νέες χῶρες. Πολλοὶ Ἀγγλοί δυσαρεστημένοι ἀπὸ τὶς πολιτικές κρίσεις τοῦ 17ου αἰ. ἔφυγαν στὴ Β. Ἀμερική, ὅπου ἰδρυσαν τίς ἀγγλικές ἀποικίες· σὲ μικρότερη κλίμακα οἱ Γάλλοι ἐγκαταστάθηκαν στὸν Καναδᾶ καὶ στὶς Ἰνδίες. Οἱ Εύρωπαιοι διανοούμενοι γνώρισαν ἔτσι περισσότερο τοὺς ἄλλους λαούς καὶ τὶς πρωτόγονες κοινωνίες, μὲ κάποια ρομαντική διάθεση εἶναι ἀλήθεια.

Στὴν ἀνατολικὴν Εύρωπη τὸ 17ο αἰ. ἄρχισε νά δργανώνεται τὸ ρωσικό κράτος, ἐνῶ ἀπὸ τὰ γερμανικὰ κράτη ξεχώρισαν καὶ ἀναπτύχθηκαν σὲ μεγάλες δυνάμεις ἡ Πρωστία καὶ Αὐστρία. Τὴν ἴδια ἐποχὴν ἄρχισε ἡ ἔξασθένηση τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

Τὸ δεύτερο ἥμισυ τοῦ 17ου αἰ., παρ’ ὅλο πού οἱ πόλεμοι δέ σταματοῦσαν, ἦταν γενικά μιὰ ἐποχὴ ἑκτόνωσης. Τὰ μεγάλα θρησκευτικά πάθη κατασιγάστηκαν καὶ συνειδητοποιήθηκαν περισσότερο οἱ ἰδέες γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου. Τό αἰσθημα αὐτὸν τῆς ἡρεμίας ἐκφράζεται καὶ στὴν τέχνη τῆς ἐποχῆς: τὴν ἀγωνία καὶ τὸ πάθος τοῦ μπαρόκ διαδέχεται ἡ είδυλλιακή τάση καὶ ἡ

Γενικά
Χαρακτηριστικά

προτίμηση σέ αγροτικά μυθολογικά θέματα, όπου το ειρηνικό τοπίο – σύνθεση παίζει τόν κύριο ρόλο.

Άπο πολιτιστική καί ἐπιστημονική ἄποψη οι Θεωρίες τοῦ **Τζών Λόκ**, ἐμπνευσμένες ἀπό τήν ἀγγλική ἐπανάσταση, καί ἡ ἀνακάλυψη τῶν νόμων γιά τήν παγκόσμια ἔλξη ἀπό τὸν **Ισαάκ Νεύτωνα** (Newton) ἐπηρέασαν βαθύτατα τήν εὐρωπαϊκήν νοοτροπίαν καί σκέψην τοῦ 18ου αἰ. καί θεμελίωσαν τό κίνημα τοῦ διαφωτισμοῦ. Ἡ Θεωρία γιά τήν παγκόσμια ἔλξη συμφιλίωσε τόν ἀνθρωπον μέ τό σύμπαν. Τό ἄξενο καί ἀμορφοχάσος, όπου ἡ γῆ πλανιόταν μέ τρομακτική ταχύτητα, ἔγινε τύραννος κόσμος φιλικός, ὁργανωμένος μέ αἰώνιους καί ἀναλογίωτους φυσικούς νόμους. Ποτέ δὲ ἀνθρωπος δέν εἶχε νιώσει μεγαλύτερη ἀσφάλεια. Καί αὐτή ἡ ἀσφάλεια τόν γέμισε μέ αἰσιοδοξία καί ἐμπιστοσύνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 17ο ΑΙΩΝΑ Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΣΤΙΟΥΑΡΤ (1603 – 1688)

Κάρολος Α'

Κοινοβούλιο

Μετά τό θάνατο τῆς Ἐλισάβετ βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας ἔγινε ὁ γιός τῆς Μαρίας Στιούαρτ, Ἰάκωβος Α', πού ἦταν ἥδη βασιλιάς τῆς Σκωτίας. "Εταὶ" ἐνώθηκαν στό ἴδιο στέμμα τά βασιλεία τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Σκωτίας, ἀν καί τό καθένα κρατοῦσε τήν ἐσωτερική του αὐτοτέλεια.

Οι πρῶτοι βασιλεῖς τῆς δυναστείας τῶν Στιούαρτ, Ἰάκωβος Α', (1603 – 1625) καί Κάρολος Α' (1625 – 1649), ἀνθρωποι χωρίς πολιτικές ἰκανότητες καί μέ ἀπολυταρχικές τάσεις, ἥθελαν νά ἐπιβάλουν τό ἀπολυταρχικό σύστημα στήν Ἀγγλία· συχνά ἔκαναν ἔξωτερική πολιτική ἀντίθετη μέ τά ἀγγλικά συμφέροντα καί ἐπενέβαιναν στά Θρησκευτικά ζητήματα. Αύτό τούς ἔφερε σέ σύγκρουση μέ τό ἀγγλικό κοινοβούλιο.

Τό κοινοβούλιο εἶχε ὀργανωθεῖ στήν Ἀγγλία μετά τήν ὑπογραφή τῆς **magna carta** ἀπό τόν βασιλιά **Ιωάννη τόν Ακτήμονα** (1215). Τό ἀποτελοῦσαν δύο βουλές, πού συνεδρίαζαν χωριστά: ἡ βουλή τῶν λόρδων, πού ἦταν ἰσόβιοι, καί ἡ βουλή τῶν κοινοτήτων, πού περιελάμβανε τούς ἐκπροσώπους τῶν πόλεων καί τῶν κομητειῶν, καί αὐτοί ἦταν αἱρετοί. Ο βασιλιάς δέν εἶχε τό δικαίωμα νά ἐπιβάλει φόρους χωρίς τήν ἔγκριση τοῦ κοινοβουλίου καί αὐτό ἔδινε στό κοινοβούλιο μεγάλη δύναμη, ἀφοῦ εἶχε ἀμεσα τόν ἔλεγχο τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους καί ἔμεσα τῆς ἐσωτερικῆς καί ἔξωτερικῆς πολιτικῆς. Τό κοινοβούλιο δέ συνεδρίαζε συνεχῶς. Συνερχόταν πάντα, δέ ταν ἔνας νέος βασιλιάς ἀνέβαινε στό θρόνο, γιά νά τοῦ ἔγκρινε τούς φόρους πού κανονικά εἶχε τό δικαίωμα νά εἰσπράττει, καί ὁ βασιλιάς τό συγκαλοῦσε ἔκτακτα κάθε φορά πού εἶχε ἀνάγκη ἀπό μιά αὔξηση τῆς φορολογίας.

Οι Σπιούαρτ ἥρθαν πολλές φορές σέ σύγκρουση μέ τά κοινοβούλια καί τά διέλυαν, ἀλλά κάθε φορά τό νέο κοινοβούλιο κρατοῦσε τήν ἴδια σταθερή στάση μέ τό προηγούμενο, πράγμα πού τούς ἀνάγκαζε, ὅταν εἶχαν ἀνάγκη ἀπό χρήματα, νά κάνουν ὑποχωρήσεις. "Ἐτσι στά 1628 — 1629 ὁ Κάρολος Α', πού ἦθελε νά τοῦ ἔγκριθοῦν οἱ δαπάνες γιά τήν ἑκστρατεία ὑπέρ τῶν οὐγενότων τῆς Γαλλίας, τήν ἐποχή τοῦ Ρισελιέ, ἀναγκάστηκε νά ὑπογράψει τό νόμο πού ψήφισε τό κοινοβούλιο μέ τό ὄνομα «**εἰλίτηση δικαιωμάτων**», ὅπου χαρακτηρίζοταν παράνομη ἡ πολιτική τοῦ βασιλιά καί ἡ ἐπιβολή κάθε φόρου, τελωνειακοῦ δασμοῦ ἡ εἰσφορᾶς, χωρίς τήν ἔγκριση τοῦ κοινοβουλίου. Ἀπαγορεύόταν ἐπίσης ὁ στρατωνισμός στά σπίτια τῶν πολιτῶν καί ἡ σύλληψη καί φυλάκιση πολίτη χωρίς φανερή καί νόμιμη αἰτία.

Μετά τήν ἔγκριση τῶν δαπανῶν τοῦ πολέμου ὁ Κάρολος Α' διέλυσε τό κοινοβούλιο καί κυβέρνησε ἀπολυταρχικά ὡς τά 1640. Τότε χρειάστηκε χρήματα γιά νά καταπνίξει μιά ἐπανάσταση στή Σκωτία. Συγκάλεσε τό κοινοβούλιο, ἀλλά τό διέλυσε ἀμέσως (short parliament), ἐπειδή ἐκεῖνο ἀρνήθηκε νά ἔγκρινε νέους φόρους, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι τό νέο, πού θά συνερχόταν, θά ἤταν πιό φιλικό πρός αύτόν. Τό νέο αὐτό κοινοβούλιο ὄνομάστηκε «**μακρό κοινοβούλιο**» (long parliament) ἐπειδή διατηρήθηκε γιά πολλά χρόνια. Είναι τό σημαντικότερο νομοθετικό σῶμα στήν ἀγγλική ιστορία καί συνέβαλε στήν δργάνωση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος.

Τό μακρό κοινοβούλιο δέχτηκε νά ἔγκρινε τίς δαπάνες τοῦ βασιλιά, ἀλλά τόν ὑποχρέωσε νά δικάσει καί νά ὑπογράψει τήν καταδίκη σέ θάνατο τῶν πιό στενῶν συνεργατῶν του τῆς ἐποχῆς τῆς ἀπολυταρχίας, καθώς καί νά ἔγκρινε μιά σειρά ἀπό νόμους πού

Αίτηση δικαιωμάτων
(1629)

A. Βάν Ντάκ, Τά παιδιά τοῦ Καρόλου Α' (πινακοθήκη Τουρίνου).

Μαθητή τοῦ Ρούμπενς ὁ μεγάλος Φλαμανδός ζωγράφος (1599 — 1641) ἔζησε πολλά χρόνια στήν αὐλή τοῦ Καρόλου Α' καί ζωγράφισε πολλά πορτραΐτα τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας. Ὁ Van Dyck συνεχίζει τήν παράδοση τοῦ Ρούμπενς: τίς μεγαλόπρεπες σκηνές, τό τοπό — σύνθεση, τά πολυτελῆ φορέματα, ἀλλά διακρίνεται γάρ τή χάρη, τή λεπτότητή τής τεχνικής ἐπεξεργασίας καί τήν ψυχολογική διείσδυση. Ἐδώ εἰκονίζονται τά τρία μεγαλύτερα παιδά τοῦ Καρόλου, ο δύο, ἐπειτα βασιλεὺς Κάρολος Β' καί Ἰάκωβος Β' καί ἡ ὀδελφή τους Μαρία. Ὁ Βάν Ντάκ συνδυάζει τήν παιδική χάρη μέ τήν ίσοιτερη ψυχολογία πού δημιουργεῖ σ' αὐτά τά παιδιά ἡ κοινωνική τους θέση. Στά πρόσωπα, ίδιως τοῦ Καρόλου, πού ἤταν πέντε χρόνων τότε, ἐκφράζεται μιά πρώμη σοβαρότητα, ἀλλά καί κάποιο αἰσθήμα μοναχίας καί μελαγχολίας.

χαρακτήριζαν παράνομους τούς φόρους πού είσεπραττε δικάστης δικαστηρίου την έγκριση του κοινοβουλίου, καθόριζαν δητό το κοινοβούλιο δέν μπορούσε νά διαλυθεί χωρίς τή δική του έγκριση καί δικάστης δικαστηρίου την ύποχρεωμένος νά τό συγκαλεί τουλάχιστον κάθε τρία χρόνια.

Όταν λίγο άργότερα τά μέλη τοῦ κοινοβουλίου συγκρούστηκαν μεταξύ τους γιά θρησκευτικές διαφορές, δικάστης δικαστηρίου την έγκριση νά στείλει στρατό καί έπιχείρησε νά συλλάβει μερικούς από τούς άντιπάλους του άντιπροσώπους (1642). Τότε ξέσπασε ή έπανάσταση.

Ο Κάρολος Α' έφυγε άπό τό Λονδίνο καί ἀρχισε νά συγκεντρώνει στρατό. Τό ίδιο έκανε καί τό κοινοβούλιο.

Μέ τόν βασιλιά πήγαν οι εύγενεῖς, οι ὄπαδοί τής ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας καί γενικά οι Β. καί Δ. ἐπαρχίες, πού άντιπροσώπευαν τήν παλιά γεωργική Ἀγγλία.

Μέ τό κοινοβούλιο συντάχτηκαν οι πουρίτανοί (αύτοί πού ἦθελαν αὐστηρότερη μεταρρύθμιση τής ἐκκλησίας καί προσέγγιση πρός τόν καλβινισμό), οι ἀστοί γενικά, δηλαδή οι Ν. καί Α. ἐπαρχίες, δηπου εἶχε ἀναπτυχθεί τό ἐμπόριο καί ή βιοτεχνία.

Ήταν μιά σύγκρουση ἀνάμεσα στήν παλιά Ἀγγλία καί τή νέα, πού εἶχε ἀρχίσει νά διαμορφώνεται άπό τήν ἐποχή τής Ἐλισάβετ.

Η ἐπανάσταση τοῦ 1643 – 1648

Σίς πρῶτες συγκρούσεις δι στρατός τοῦ κοινοβουλίου νικήθηκε πολλές φορές, γιατί δέν ἦταν ἀσκημένος. Τέλος τό κοινοβούλιο ἀνέθεσε τήν ὁργάνωσή του σ' ἔναν ἱκανό στρατιωτικό ἡγέτη τόν Ὁλιβιέρο Κρόμγουελ (Cromwell).

Ο Κρόμγουελ συγκέντρωσε γύρω του ἔνα σῶμα ἵππικοῦ ἀπό φανατικούς πουρίτανούς, ἀφοσιωμένους στόν ἀγώνα, παράλληλα ἀναδιοργάνωσε τό πεζικό καί κατόρθωσε νά νικήσει τό βασιλιά, πού παραδόθηκε στούς Σκώτους, μέ τήν ἐλπίδα δητό θά μπορούσε νά ἐπωφεληθεί ἀργότερα ἀπό τής θρησκευτικές ἀντιθέσεις πού χώριζαν τό κοινοβούλιο.

Στό κοινοβούλιο ἐπικρατοῦσαν δύο ἀντίπαλα ρεύματα. Οι πρεσβυτεριανοί ἦθελαν νά ἐπιβληθεί δι καλβινισμός, οι ἀνεξάρτητοι, (δηπου ἀνήκε δι Κρόμγουελ καί δι στρατό) ζητοῦσαν ἀπόλυτη θρησκευτική ἐλευθερία.

Οι ἀντιθέσεις κατέληξαν σέ σύγκρουση τοῦ κοινοβουλίου μέ τό στρατό, πού κατέλαβε τήν αἰθουσα τῶν συνεδριάσεων καί ἀπομάκρυνε τούς πρεσβυτεριανούς. Οι ύπόλοιποι ἀντιπρόσωποι ἀπετέλεσαν τό «κολοβό κοινοβούλιο» (rump parliament), πού ἦταν πιά στή διάθεση τοῦ στρατοῦ.

Οι Σκώτοι παρέδωσαν τόν Κάρολο Α' στό κοινοβούλιο δικάστηκε ἀπό ἀνώτατο δικαστήριο καί καταδικάστηκε σέ θάνατο (1649).

Κρόμγουελ
(Cromwell)

Τό κολοβό κοινοβούλιο άνακήρυξε τή δημοκρατία καί κατάργησε τή βουλή τῶν λόρδων, ἀλλά τό πρόβλημα δέ λύθηκε. 'Ο Κρόμγουελ καί ὁ στρατός ἐπέβαλαν τή θρησκευτική ἀνεξαρτησία, ἀλλά οἱ κάτοικοι τῆς Ἀγγλίας ἦταν στό μεγαλύτερο ποσοστό πρεσβυτεριανοί ἢ ἀγγλικανοί καί γενικά φιλοβασιλικοί.

Ἡ Δημοκρατία (1649 – 1660)

Τό πρώτο πρόβλημα πού εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ἡ ἀγγλική δημοκρατία ἦταν ἡ ἐπανάσταση τῆς καθολικῆς Ἰρλανδίας καί τῆς Σκωτίας, ὅπου διέπειρε τοῦ Καρόλου Α', Κάρολος, ἀνακηρύχτηκε βασιλιάς. 'Ο Κρόμγουελ κατέπινε τίς ἐπαναστάσεις αὐτές καί ὑποχρέωσε τὸν Κάρολο νά καταφύγει στή Γαλλία.

Δημοκρατία (1649 – 1660)

'Ἄργότερα δ Κρόμγουελ καί οἱ στρατιωτικοί διέλυσαν τό κολοβό κοινοβούλιο καί ἀντί νά συγκαλέσουν ἄλλο, πού φοβόνταν ὅτι θά ἤταν στήν πλειοψηφία του φιλοβασιλικού, συγκάλεσαν μιά συνέλευση ἀπό πουριτανούς, πού καθόρισε τό εἶδος τοῦ πολιτεύματος. "Εδωσε στόν Κρόμγουελ τόν τίτλο τοῦ λόρδου προστάτη καί τό δικαίωμα νά ἀσκεῖ μαζί μέ ἔνα συμβούλιο τήν ἐκτελεστική ἔξουσία. 'Η νομοθετική δόθηκε σέ μία μόνο βουλή, ἀπ' ὅπου ἀποκλείστηκαν οἱ ὀπαδοί τῶν Στιούαρτ. "Ετσι τό πολίτευμα ἔγινε ἔνα εἶδος στρατιωτικῆς δικτατορίας.

'Ο Κρόμγουελ βρῆκε πολλές δυσκολίες στό ἐσωτερικό· οὔτε τό νέο πολίτευμα κατόρθωσε νά στηρίξει, οὔτε τήν ἀνεξιθρησκεία νά ἐπιβάλει. Εἶχε ὅμως μεγάλες ἐπιτυχίες στήν ἔξωτερική πολιτική του. Νίκησε τήν Ὀλλανδία καί τήν Ἰσπανία, στήριξε τά ἀγγλικά συμφέροντα στίς Δυτικές Ἰνδίες καί ἔξασφάλισε τό ἐμπόριο τῆς Βαλτικῆς.

Μετά τό θάνατο του (1658) λόρδος προστάτης ἔγινε ὁ γιός του Ριχάρδος Κρόμγουελ, πού δέν εἶχε τό δυναμισμό τοῦ πατέρα του. Γρήγορα συνασπίστηκαν ἐνάντιον του τό κολοβό κοινοβούλιο, οἱ στρατηγοί καί οἱ φιλοβασιλικοί καί κάλεσαν στό θρόνο τόν Κάρολο, τό γιό τοῦ Καρόλου Α'.

Κάρολος Β' Στιούαρτ (1660 – 1685)

Παρά τήν ἀποτυχία τῶν πουριτανῶν ἡ ἐπανάσταση δέν ἔμεινε χωρίς συνέπειες. Τό κοινοβούλιο ξανάφερε σέ ἵσχυ τούς νόμους τοῦ μακροῦ κοινοβουλίου καί ὁ βασιλιάς δέν ἐπιχείρησε πιά νά ἀμφισβητήσει τά δικαιώματά του γιά τά φορολογικά ζητήματα, οὔτε καί τίς ἐλευθερίες πού εἶχαν θεσπιστεῖ.

Κάρολος Β' (1660 – 1685)

'Ἐπειδή ὅμως ὁ Κάρολος Β' κρατοῦσε τήν ἴδια πολιτική μέ τούς προηγούμενους Στιούαρτ καί εἶχε μάλιστα ἐπηρεαστεῖ ἀπό τή γαλλική ἀπολυταρχία, προσπαθοῦσε νά ἔξασθενήσει τό κοινοβούλιο κωλυσιεργώντας συστηματικά στήν ύπογραφή τῶν νόμων πού ἔκεινο ψήφιζε.

Τό μεγαλύτερο έσωτερικό πρόβλημα της έποχης ήταν τό Θρησκευτικό. Τό κοινοβούλιο πήρε μέτρα κατά τών δογμάτων πού είχαν σχηματιστεῖ (πρεσβυτεριανοί, άνεξάρτητοι, βαπτιστές, κουάκεροι) και έπέβαλε τό άγγλικανικό δόγμα. Αύτό ώθησε πολλούς σέ μετανάστευση.

'Ο Κάρολος Β' συμπαθούσε τόν καθολικισμό και έπιχειρησε νά τόν ένισχυσει, συνάντησε δύμας άμεσως τήν άντιδραση τοῦ κοινοβουλίου, πού ψήφισε νόμους, οι δόποι οι άπαγόρευαν στούς καθολικούς νά παίρνουν άξιώματα και νά συμμετέχουν στίς δύο βουλές.

Στά τελευταία χρόνια τής βασιλείας τοῦ Καρόλου δημιουργήθηκε και τό πρόβλημα τής διαδοχῆς γιατί δ' άδελφός και διάδοχός του Ιάκωβος, δούκας τής Υόρκης, ήταν καθολικός.

Κόμματα

Στό κοινοβούλιο σχηματίστηκαν τότε δύο κόμματα: οι ούγκες (whigs), πού ήθελαν τόν άποκλεισμό τοῦ Ιάκωβου από τό θρόνο και οι τόρους (tories), πού έπέμεναν στή νόμιμη διαδοχή. Τά όνόματα δόθηκαν στό κάθε κόμμα άπό τούς άντιπάλους: tory είναι ίρλανδικό όνομα, πού θά πει ληστής: τό μεταχειρίζονταν γιά τούς φανατικούς καθολικούς έπαναστάτες τής ίρλανδιας. whig προέρχεται άπό τό whiggam πού φώναζαν οι Σκώτοι στ' άλογα γιά νά τρέξουν. Τό μεταχειρίζονταν πάλι γιά τούς έπαναστάτες τής Σκωτίας. Τά δύο κόμματα αιύτα δργανώθηκαν άργότερα, διαμόρφωσαν τά προγράμματά τους, και κυβέρνησαν τήν Αγγλία. "Ετσι έπικράτησε ή άρχη τής υπαρξης δύο κομμάτων στό άγγλικό κοινοβούλιο ώς τόν 190 αι.

Habeas corpus (1679)

Οι άντιθέσεις γιά τό πρόβλημα τής διαδοχῆς έγιναν δύστατες. Οι τόρους ζητούσαν τήν ύποταγή στήν έπιθυμία τοῦ βασιλιά. Οι ούγκες σέ άπαντηση κατόρθωσαν νά ψηφιστεῖ στά 1679 δ' νόμος **habeas corpus** (νά κατέχεις τό σώμα σου), πού άπαγόρευε τήν παράνομη σύλληψη και φυλάκιση τών πολιτών. 'Ο Κάρολος άναγκάστηκε νά έπικυρώσει τό νόμο γιά ν' άποφύγει τόν άποκλεισμό τοῦ άδελφού του άπό τό θρόνο.

Ιάκωβος Β' (1685 – 1688)

'Ο Ιάκωβος Β' ήταν έγωιστής μέ περιορισμένες ικανότητες και άφοισιωμένος στόν καθολικισμό. 'Η προσπάθειά του νά τόν ύποστηριξει τόν έφερε σέ σύγκρουση μέ τούς έπισκόπους και τούς τόρους πού ήταν τά στρηγμάτα τοῦ θρόνου. Οι "Αγγλοι τόν άνέχονταν μέ τήν έλπιδα πώς θά τόν διαδεχτούν οι κόρες του, οι δόποιες ήταν διαμαρτυρόμενες. "Όταν δύμας άπέκτησε γιό, πού θά άνατρεφόταν κατά τό καθολικό δόγμα, μιά μεγάλη δύμάδα άπό τούς ούγκες και τόρους συνεννοήθηκαν και κάλεσαν μυστικά στήν Αγγλία τήν κόρη του Μαρία και τόν άνδρα τής Γουλιέλμο τής Όρανίας, άπόγονο τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Σιωπηλοῦ, πού ήταν κυβερνήτης τής Ολλανδίας.

Η έπανάσταση τοῦ 1688

Η έπανάσταση τοῦ 1688 στάθηκε όλότελα άναίμακτη. "Οταν δὲ Γουλιέλμος καὶ ἡ Μαρία ἔφτασαν στήν Ἀγγλία, δὲ Ἰάκωβος ἔφυγε μέ τήν οἰκογένειά του στή Γαλλία.

Τὸ κοινοβούλιο συνῆλθε στά 1689 καὶ διακήρυξε δτὶ μετά τῆ φυγῆ τοῦ Ἰακώβου δὲ θρόνος ἔμενε κενός καὶ τὸ ἔθνος εἶχε τό δικαίωμα νά ἐκλέξει ἔνα βασιλέα. "Εδωσαν τότε τό στέμμα στό Γουλιέλμο καὶ τή Μαρία, ἀφοῦ τούς υποχρέωσαν πρῶτα νά ύπογράψουν τή «διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων» (Bill of Rights) ἔνα νόμο δπου, ἀφοῦ γινόταν ἀπαριθμηση τῶν παραβιάσεων τοῦ Ἰακώβου B' καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ κοινοβούλου, δριζόταν δτὶ δὲ βασιλιάς δέν εἶχε τό δικαίωμα, οὔτε νά καθυστερήσει τήν ἑφαρμογή τῶν νόμων, οὔτε νά τούς καταργήσει, οὔτε νά ζητήσει τήν ψήφισή τους ἀπό ἄλλο σῶμα, ἔκτος ἀπό τό κοινοβούλιο πού θά ἔχει συγκληθεῖ μετά ἀπό νόμιμες καὶ ἐλεύθερες ἐκλογές. Οι ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ στό κοινοβούλιο θά εἶχαν ἐλευθερία λόγου καὶ τό ἀποκλειστικό δικαίωμα νά δρίζουν τούς φόρους καὶ τήν ἀριθμητική δύναμη τοῦ στρατοῦ.

Η έπανάσταση τοῦ 1688 ἀνοίξει μιά καινούρια ἐποχή γιά τήν πολιτική ιστορία τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Εὐρώπης. Μέ τήν ἐκλογή τοῦ Γουλιέλμου καὶ τῆς Μαρίας ἀπό τό κοινοβούλιο καταλύθηκε ἡ «έλέω θεοῦ δεσποτεία» στήν Ἀγγλία καὶ θεσπίστηκε ἡ ἀρχή δτὶ ἡ ἔξουσία πηγάζει καὶ παραχωρεῖται ἀπό τό ἔθνος.

Μέ τή διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων ἡ βασιλική ἔξουσία ύποτάχτηκε στό νόμο. Μαζί μέ τή magna carta, τήν αἵτηση δικαιωμάτων καὶ τό habeas corpus, ἡ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων ἀποτελεῖ τό ἀγγλικό σύνταγμα, τή βάση τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Η διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων ἐπέρεασε ἀργότερα τήν ἀμερικανική καὶ γαλλική «διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη» καὶ ὅλα τά συντάγματα τῶν νεώτερων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Στά 1689 τό πολίτευμα στήν Ἀγγλία ἔγινε συνταγματική μοναρχία καὶ θεμελιώθηκε τό κοινοβουλευτικό σύστημα.

Έπανάσταση 1688

Διακήρυξη δικαιωμάτων (1688)

Η σημασία τής έπανάστασης τοῦ 1688

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά είναι τά σπουδαιότερα γεγονότα τῆς ἀγγλικῆς ιστορίας κατά τό 17ο αι.;
- Ποιοί νόμοι ἀποτελοῦν τό ἀγγλικό σύνταγμα καὶ σέ τί διαφέρει τό σύνταγμα αύτό ἀπό τά ὅλα εὐρωπαϊκά;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- Τί είναι τό συνταγμα καὶ ποιά ἡ σημασία του;
- Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος καὶ ποιά ἡ ἐπίδρασή του στήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη;

Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'. ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ' (1643 – 1715)

Η άντιβασιλεία. Μαζαρέν

Μαζαρέν

Έπανάσταση της
Fronde
(1648 – 1652)

‘Ο Λουδοβίκος ΙΔ’ διαδέχτηκε τόν πατέρα του Λουδοβίκο ΙΓ’ σε ήλικια πέντε έτών. Τήν άντιβασιλεία άνέλαβε ή μητέρα του “Αννα ή Αύστριακή, πού έκανε πρωθυπουργό τόν Ιταλό καρδινάλιο **Μαζαρέν** (Mazarin). “Οταν πήρε τήν έξουσία ό Μαζαρέν, βρήκε τή Γαλλία οίκονομικά έξαπλημένη. Γιά νά συνεχίσει τόν 30ή πόλεμο άναγκαστηκε νά έπιβάλει νέους φόρους. Αύτό μεγάλωσε τή δυσαρέσκεια. Τό κοινοβούλιο (parlement), πού ήταν άνωτα δικαστήριο στό Παρίσι, έπηρεασμένο και άπο τή στάση τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου, ἄρχισε νά διαμαρτύρεται γιά τά μεγάλα έξοδα. ‘Αλλά τό parlement τῆς Γαλλίας δέν είχε τά δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου και δέ διέθετε κανένα τρόπο νά έπιβάλει τίς ἀπόψεις του. Παρ’ όλα αύτά τό κοινοβούλιο ὅρχισε στά 1648 ἀγύνων κατά τῶν νέων φόρων και παίρνοντας θάρρος ἀπό τήν ύποστήριξη τοῦ λαοῦ πρότεινε μεταρρυθμίσεις, πού δόδηγοῦσαν σέ συνταγματική μοναρχία. ‘Η βασιλίσσα “Αννα καί ό Μαζαρέν ἀποφάσισαν νά κατατίνειν μέ τή βία τήν άντιδραστή, μέ ἀπότελεσμα νά ἔκραγει μιά ἐπανάσταση, πού εἶναι γνωστή μέ τό δνομα **Fronde** (Σφενδόνη, 1648 – 1652).

‘Η ἐπανάσταση αύτή, πού προκάλεσε μεγάλες καταστροφές στή χώρα, ἀπέτυχε, ἐπειδή τό κίνημα γρήγορα πέρασε στά χέρια τῶν εὐγενῶν και ό λαός δέν τό ύποστήριξε, ἐπειδή προτιμοῦσε τή μοναρχία ἀπό τούς φεουδάρχες.

‘Η ἀποτυχία τῆς Fronde ἐνίσχυσε ἀκόμα περισσότερο τή βασιλική έξουσία και περιόρισε τά μεσαιωνικά δικαιώματα τῶν φεουδαρχῶν.

‘Η Γαλλία ἔκλεισε τόν 30ή πόλεμο ύπογράφοντας μέ τόν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας τήν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας (1648). ‘Ο πόλεμος δύμως μέ τήν Ισπανία συνεχίστηκε ώς τά 1659, όπότε ύπογράφηκε ή εἰρήνη τῶν Πυρηναίων. ‘Η Γαλλία πήρε τό Roussillon στήν περιοχή τῶν Πυρηναίων και τό Artois στίς Ισπανικές Κάτω Χῶρες και έξασφάλισε τά σύνορά της πρός τήν Ισπανία.

Η προσωπική διοίκηση τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' (1661 – 1715). Πόλεμοι

‘Απολυταρχία
Λουδοβίκου ΙΔ’

Μετά τό θάνατο τοῦ Mazarin ό Λουδοβίκος ΙΔ’ άνέλαβε προσωπικά τήν έξουσία. ‘Οργάνωσε και ἔδωσε σχεδόν μεταφυσική αἴγλη στό Θεσμό τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας. ‘Ασκοῦσε δέ τίδιος τήν ἐκτελεστική έξουσία χωρίς νά διορίσει ποτέ πρωθυπουργό, μέ ἔνα συμβούλιο ἀπό ύπουργούς τῆς ἐμπιστοσύνης του. Οι νόμοι δέν έγινονταν ἀπό άντιπροσώπους τοῦ λαοῦ, πού δέν είχε κανένα δικαίω-

μα, άλλα προετοιμάζονταν άπό ένα συμβούλιο και δημοσιεύονταν άπό τό βασιλιά. Ή βασιλική έξουσία κατά τίς άντιλήψεις τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' εἶχε παραχωρηθεῖ στό βασιλιά άπό τό Θεό (έλέω θεοῦ βασιλεία) και μόνο άπέναντι τοῦ Θεοῦ δι βασιλιάς θά ἦταν ύπεύθυνος γιά τό τρόπο πού τήν ἄσκησε.

Ο Λουδοβίκος ΙΔ' ἔδωσε ίδιαίτερη αἰγλή και μεγαλοπρέπεια στήν αὐλή, μετέφερε τήν ἔδρα του στίς Βερσαλλίες, δηπου ἔχτισε ένα μεγάλο παλάτι, και καθόρισε ένα αύστηρό πρωτόκολλο γιά νά δώσει τήν ἀναγκαία έξωτερική λαμπρότητα στήν ἀπόλυτη έξουσία του. Ἐπειδή δέν εἶχε ἐμπιστοσύνη στούς εὐγενεῖς, ίδιαίτερα μετά τήν Fronde, προτίμησε νά συγκεντρώσει τούς σημαντικότερους ἀπ' αύτούς στίς Βερσαλλίες, ὥστε νά έξαρτωνται ἀπό τήν εὔνοιά του, και ἀπόφευγε νά τούς δίνει διοικητικές θέσεις. Γι' αύτές προτιμούσε τούς ἀστούς.

Μέ αὐτόν τόν τρόπο έκανε τούς ίσχυρότερους φεουδάρχες ἀπλούς αὐλικούς. Ή λάμψη τῶν Βερσαλλιῶν και ἡ κοσμική ζωή τῆς πρωτεύουσας παρακίνησαν τούς περισσότερους εὐγενεῖς νά ἐγκαταλείψουν τήν ἐπαρχία και νά ἐγκατασταθοῦν μόνιμα στό Παρίσι. Αύτό δλοκλήρωσε τήν ἀλλαγή στήν πολιτική και κοινωνική δομή τοῦ γαλλικοῦ κράτους, πού εἶχε ἀρχίσει ἀπό τήν ἀναγέννηση· παρ' ὅλο πού ἔμεναν ἀκόμα πολλά οἰκονομικά και κοινωνικά κατάλοιπα ἀπό τή μεσαιωνική ἐποχή, οὐσιαστικά καταργήθηκε τό μεσαιωνικό φεουδαρχικό σύστημα και τό γαλλικό κράτος ἀπέκτησε μεγαλύτερη πολιτική, διοικητική και ἐθνική ἐνότητα. Οι εὐγενεῖς ἔγιναν ἀπλοί μεγαλοκτηματίες και οι μόνοι δεσμοί πού τούς ἔνωνταν πιά μέ τούς χωρικούς — πού ἦταν τώρα κολλῆγοι και ὅχι δουλοπάροικοι — ἦταν οι οἰκονομικές ύποχρεώσεις τοῦ καλλιεργητή στόν ίδιοκτήτη τῆς γῆς και οι ἀγγαρεῖς, ύποχρεώσεις βαριές και δυσάρεστες, ἀλλά ὅχι πιά πολιτική και διοικητική ἐξάρτηση. Ο γεωργός αἰσθανόταν ὅτι ἀνήκε στό γαλλικό κράτος και στρατεύοταν ἀπό τό βασιλιά, ὅχι ἀπό τό φεουδάρχη.

Ο Λουδοβίκος ΙΔ' κατά τό παράδειγμα τῶν Σουηδῶν δργάνωσε κάπου 200.000 μισθοφορικό στρατό ἀπό Γάλλους χωρικούς. Συνεχίζοντας τήν πολιτική τοῦ Richelieu φρόντισε νά συγκεντρώσει στά χέρια του τή διοίκηση διορίζοντας ὅλο και περισσότερους ύπαλληλους του στίς ἐπαρχίες και διευρύνοντας τή δικαιοδοσία τους εἰς βάρος τῶν παλιῶν τοπικῶν ἀρχῶν. 'Οργάνωσε ἀκόμα τίς κεντρικές ύπηρεσίες, ὥστε ν' ἀνταποκρίνονται στίς ἀνάγκες τοῦ κράτους. Σ' αὐτό βοήθησαν πολλοί ἀξιόλογοι ύπουργοι, πού εἶχαν ύπηρετήσει τήν ἐποχή τοῦ Richelieu και τοῦ Mazarin.

Οι σημαντικότεροι ἀπό τούς ύπουργούς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἦταν δι Λιόν (Lionne), πού δργάνωσε τήν ύπηρεσία τῶν έξωτερικῶν, δι Λουβουά (Louvois), ύπουργός τῶν στρατιωτικῶν, και πρό πάντων δι οἰκονομολόγος Colbert.

Λουδοβίκος ΙΔ'

Διοικητικό σύστημα

Υπουργοί
Λουδοβίκου ΙΔ'

Ο Κολμπέρ πίστευε ότι ο πλούτος ένός κράτους έξαρταται από το ποσόν του χρηματικού άποθέματος που διαθέτει. Για νά συγκεντρώσει αύτό τό άποθέμα — φυσικά σέ χρυσάφι — τό κράτος δέν άρκει νά έπιβάλλει μόνο φόρους, άλλα πρέπει καί νά έπεμβαίνει στήν οίκονομική ζωή, νά φροντίζει νά περιορίζει τίς είσαγωγές καί νά αύξανει τίς έξαγωγές, άναπτυσσοντας τή βιοτεχνία καί τό έμποριο. Ο Κολμπέρ ένδιαφέρθηκε γιά τή γεωργία καί ένισχυσε τά βιοτεχνικά είδη πολυτελείας, δπως τά μεταξωτά, τά κεντήματα, τά χαλιά, τά χρυσούφαντα ύψασματα, τίς δαντέλλες, τά έπιπλα, τά κρύσταλλα. Χρηματοδοτούσε τίς βιοτεχνίες (manufactures), πού δέν ήταν έργοστάσια, άλλα ένωσεις πολλών μικρών τεχνιτών, (οι όποιοι πρίν δούλευαν άνεξάρτητα) κάτω άπο ένα μεγάλο τεχνίτη. Παρακολουθούσε τήν ποιότητα τής παραγωγής, έβαλε μεγάλους φόρους στά ξένα βιοτεχνικά προϊόντα καί άνανέωσε τό θεσμό τών συντεχνιῶν.¹⁰ Η πολιτική αύτή τής έπεμβασης τού κράτους στήν οίκονομική ζωή καί ο έλεγχος τών είσαγωγών καί έξαγωγών όνομάστηκε **κολμπερισμός**, καί είναι ο πρόδρομος τού νεώτερου **μερκαντιλισμού**. Γιά νά διευκολύνει τό έμποριο ο Κολμπέρ άνοιξε δρόμους καί έκανε δημόσια έργα. Φρόντισε άκομα γιά τήν Ίδρυση άποικιῶν στόν Καναδά καί στίς Ινδίες. Τό έργο του ζωμας, παρ' άλλο πού ώς σήμερα έξακολουθούν νά παράγονται αύτά τά γαλλικά είδη πολυτελείας πού ύποστήριξε ο Κολμπέρ, δέν άπέδωσε, κυρίως έξ αιτίας τής έξωτερηκής πολιτικής τού Λουδοβίκου ΙΔ', πού προτίμησε άπο τήν δργάνωση τού κράτους τήν πολεμική δόξα καί τήν αὔξηση τής έπιπροσής του στήν Εύρωπη. 'Επιδιώκοντας νά έπεκτείνει τό γαλλικό κράτος στά «φυσικά τού σύνορα» δηλ. στά Πυρηναία καί στό Ρήνο, ο Λουδοβίκος ΙΔ' άρχισε άπο τά 1667 μιά σειρά άπο κατακτητικούς πολέμους, πού κατέστρεψαν οίκονομικά τή Γαλλία, χωρίς νά τής δώσουν σημαντικά έδαφικά άφελήματα.

Ο Λουδοβίκος ΙΔ' θέλησε στήν άρχη νά έκμεταλλευτεί τήν έξασθένηση τής Ισπανίας καί νά καταλάβει τίς Ισπανικές Κάτω Χώρες (σημ. Βέλγιο, 1667 — 1668). Η τριπλή συμμαχία ζωμας 'Ολλανδίας — 'Αγγλίας — Σουηδίας τόν ύποχρέωσε νά κλείσει είρήνη καί νά άρκεστεί σέ μερικές προσαρτήσεις έδαφών στά σύνορα.

'Αργότερα γιά νά έκδικηθεί τήν 'Ολλανδία τής κήρυξε τόν πόλεμο. Οι 'Ολλανδοί, μέ άρχηγό τό Γουλιέλμο τής 'Ορανίας (τόν έπειτα βασιλιά τής 'Αγγλίας), έσπασαν τά φράγματα καί άναγκασαν τούς Γάλλους νά ύποχωρήσουν (1672 — 1678).

Έρμηνεύοντας κατά τά συμφέροντά του τήν είρήνη τής Βεστφαλίας ο Λουδοβίκος έπιχείρησε έπισης νά καταλάβει γερμανικές έπαρχιες στά γαλλογερμανικά σύνορα. Ο γαλλικός στρατός είσεβαλε στό Παλατινάτο καί έκανε φοβερές καταστροφές, άλλα οι εύρωπαικές δυνάμεις συνασπίστηκαν πάλι έναντιον τής Γαλλίας καί ή άνοδος τού Γουλιέλμου τής 'Ορανίας (δρκισμένου έχθρού τού Λουδοβίκου

Πόλεμος μέ τήν
Ισπανία (1667 —
1668)

Πόλεμος μέ τήν
Όλλανδία (1672 —
1678)

Πόλεμος
Παλατινάτου (1681 —
1697)

ΙΔ') στό θρόνο τής Αγγλίας ένισχυσε τούς άντιπάλους του. Η Γαλλία άναγκάστηκε νά ύπογράψει είρηνη, κράτησε τό Στρασβούργο και μερικές περιοχές τών συνόρων, άλλα είχε ήδη άρχισει νά έχασθενεί (1681 – 1697).

Μετά τό θάνατο τοῦ Καρόλου Β', βασιλιά τῆς Ισπανίας, δούκας τοῦ Ανζού, ἐπειδή δὲ διδοχή τοῦ ἔγγονοῦ του Φιλίππου, δούκα τοῦ Ανζού, εἶχε παντρευτεῖ Ισπανίδα πριγκήπισσαν. Οι ἄλλες δυνάμεις τῆς Εύρωπης ὅμως ἀντέδρασαν καὶ ύποστηριξαν τόν ἀρχιδούκα Κάρολο τῶν Αψβούργων. Ή ἀντίθεση κατέληξε σέ πόλεμο, πού πῆρε παγκόσμια ἔκταση, ἐπειδή οἱ ἐπιχειρήσεις ἔγιναν στίς Ισπανικές Κάτω Χώρες, στό Ρήνο, στήν Ιταλία, στίς ἀποικίες. Ο Λουδοβίκος ΙΔ' ὅμως ἤταν πιὰ γέρος καὶ κουρασμένος, ἐνῷ οἱ ἀντίπαλοί του διέθεταν μεγάλους στρατηγούς: Οι Αὐστριακοί τόν πρίγκηπα Εύγενιο τῆς Σαβοΐας καὶ οἱ "Αγγλοί τό δούκα τοῦ Μάλμπορου (Marlborough).

Οι Γάλλοι στήν ἀρχῇ εἶχαν ἐπιτυχίες καὶ δοκίμασαν νά καταλάβουν τή Βιέννη. "Υστέρα ἔπαθαν πολλές καταστροφές καὶ κινδύνεψαν νά νικηθοῦν δλοκληρωτικά. Σώθηκαν ὅμως χάρη στήν ἀλλαγή τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς καὶ στό θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας.

Στήν Αγγλία, πού εἶχε πεθάνει δούκιλέμος καὶ ή Μαρία καὶ βασίλευε ή ἀδελφή τῆς Μαρίας, "Αννα, ἐπικράτησαν οἱ τόρους, πού προτιμούσαν νά σταματήσουν τόν πόλεμο. Στή Γερμανία, μετά τό θάνατο τοῦ Ιωσήφ Α', ἔγινε αὐτοκράτορας δούκιλός Κάρολος πού ἤταν ύποψηφίος τοῦ Ισπανικοῦ θρόνου. Καμία εύρωπαική δύναμη δέν ἤθελε νά άνασυσταθεῖ τό κράτος τοῦ Καρόλου Ε' μέ τό νά γίνει δούκιλός ΣΤ' καὶ βασιλιάς τῆς Ισπανίας. "Επαφαν λοιπόν νά τόν ύποστηρίζουν. Ή Αγγλία καὶ Όλλανδία ἀρχισαν μυστικές συνεννοήσεις μέ τόν Λουδοβίκο ΙΔ', πού τίς δέχτηκε σάν πραγματική εύκαιρια. "Ετσι τελείωσε δούλευμος γιά τή διαδοχή τῆς Ισπανίας (1701 – 1713) μέ ἀμοιβαίες ύποχωρήσεις καὶ ύπογράφηκε ή συνθήκη τῆς Ούτρέχτης (Utrecht, πόλη τῆς Όλλανδίας) στά 1713.

Η συνθήκη τῆς Ούτρέχτης (1713)

Τά κυριότερα ἀρθρά τῆς συνθήκης αύτῆς ἤταν:

1) Ο Φιλίππος τοῦ Ανζού ἀναγνωρίζανταν βασιλιάς τῆς Ισπανίας μέ τό δνομα Φιλίππος Ε' καὶ ύπό τόν δρο νά μήν ἐνωθεῖ ποτέ τό στέμμα Γαλλίας – Ισπανίας.

2) Οι κτήσεις τοῦ Φιλίππου Ε' πειρορίστηκαν στήν Ισπανία καὶ τίς ἀποικίες ἔξω ἀπό τήν Εύρωπη. Οι ιταλικές κτήσεις τῆς Ισπανίας (Μιλάνο, Νεάπολη, Σαρδηνία) καὶ οἱ Ισπανικές Κάτω Χώρες παραχωρήθηκαν στόν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Κάρολο ΣΤ'

3) Η Όλλανδία πῆρε διάφορες στρατηγικές θέσεις στά γαλλικά σύνορα.

Πόλεμος γιά τήν διαδοχή τῆς Ισπανίας (1701-1713).

Συνθήκη Ούτρέχτης (1713)

4) Η Αγγλία ύποχρέωσε τή Γαλλία νά καταστρέψει τά όχυρά τής Δουνκέρκης (Dunkerque) και νά της παραχωρήσει στή Β. Αμερική τίς γαλλικές άποικιες της Νέας Γῆς και 'Ακαδίας, πουύ άνοιγαν τό δρόμο πρός τόν Καναδά. 'Από τήν Ισπανία πήρε τό Γιβραλτάρ και τή Μινόρκα, πουύ της έξασφάλισαν τήν είσοδο στή Μεσόγειο θάλασσα.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΗΣ ΟΥΤΡΕΧΤΗΣ

Μέ τήν συνθήκη τής Ούτρεχτης

Σημασία τής
συνθήκης

1) Η Ισπανία έχασε τίς εύρωπαικές κτήσεις της και έπαψε νά έχει όποιαδήποτε έπιρροή στήν εύρωπαική πολιτική.

2) Η Γαλλία έχασε τή μεγάλη έπιρροή της στήν Εύρωπη: ή θέση της στίς άποικιες και στή Μεσόγειο κλονίστηκε μέ τήν άγγλική διείσδυση: τά έξιδα τών πολέμων, μαζί μέ τά άλλα μεγάλα κρατικά έξιδα δημιούργησαν μιά μεγάλη οίκονομική κρίση: οι διάδοχοι τού Λουδοβίκου ΙΔ' δέν είχαν τήν ίκανότητα νά τήν άντιμετωπίσουν και αύτή ή κρίση δύνησε τελικά στή Γαλλική 'Επανάσταση (1789).

3) Η Αύστρια, πουύ είχε στό μεταξύ έπωφεληθεί άπό τήν έξασθένηση τής τουρκικής αύτοκρατορίας και είχε καταλάβει τήν Ούγγαρια, ένισχυθηκε μέ τήν προσάρτηση τών Κάτω Χωρῶν και τών ιταλικών περιοχῶν.

4) Η πραγματική νικήτρια στάθηκε ή Αγγλία. 'Έξασφάλισε τήν έπέκταση στή Μεσόγειο και στόν Καναδά. Η Αγγλία είναι ή πρώτη εύρωπαική δύναμη πουύ έκανε άποικιακή πολιτική και ένδιαφέρθηκε νά αύξησε τήν έπιρροή της έξω άπό τόν εύρωπαικό χώρο.

Η Θρησκευτική πολιτική τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'

Άνακληση
διατάγματος
Νάντης

'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' έπιχείρησε νά ύποχρεώσει τούς ούγενότους νά έπιστρέψουν στόν καθολικισμό, παίρνοντας σκληρά μέτρα έναντιον τους. Στά 1685 άνακάλεσε τό διάταγμα τής Νάντης άφήνοντας έκτος νόμου κάπου 1000000 ούγενότους, οί όποιοι άπελπισμένοι άναγκάστηκαν νά ζητήσουν καταφύγιο στίς γερμανικές χώρες, τήν 'Ολλανδία, τήν Αγγλία και τήν Αμερική. Αύτό στάθηκε ένα βαρύ χτύπημα γιά τή γαλλική βιοτεχνία, έπειδή οι περισσότεροι ούγενότοι άνηκαν στήν παραγωγικές τάξεις. 'Ο διωγμός τους στέρησε τή Γαλλία άπό τεχνίτες και ένισχυσε τή βιοτεχνία τών χωρῶν, όπου έγκαταστάθηκαν.

Η έποχή τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' γενικά.

Έποχη Λουδοβίκου
ΙΔ'. Γενική έκτιμηση

Στήν έποχή τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ή γαλλική μοναρχία τελικά έπιβλήθηκε στόν άγνωνα της κατά τής μεσαιωνικής φεουδαρχίας, ο δοποϊος είχε άρχισει άπό τήν Αναγέννηση. 'Αποτέλεσμα ήταν νά καταργηθεῖ ούσιαστικά τό φεουδαρχικό σύστημα (χωρίς όμως νά ένοπιθεῖ άκόμα κοινωνικά και οίκονομικά τό γαλλικό έθνος) και νά ά-

ποκτήσει ή Γαλλία τή μεγαλύτερη ώς τότε πολιτική, διοικητική καί έθνική έννοια, πράγμα πού τήν έκανε μεγάλη εύρωπαική δύναμη.

Έξ αιτίας αύτῶν τῶν μεταβολῶν τό άπολυταρχικό σύστημα στή Γαλλία (χώρα πού εἶχε άναπτυχθεῖ οίκονομικά, άλλα ήταν βασικά γεωργική καί δέν διέθετε τήν ίσχυρή άστική τάξη τῆς Ἀγγλίας) έγινε δέ ένδιάμεσος σταθμός άνάμεσα στή μεσαιωνική φεουδαρχία καί στή νεώτερη άστική δημοκρατία. Τήν ίδια πορεία, ώς ένα σημεῖο άπο γαλλική ἐπίδραση, άλλα βασικά έξ αιτίας τῶν συνθηκῶν καί τῆς δργάνωσής τους, άκολούθησαν καί τά άλλα κράτη τῆς κεντροανατολικής Εύρωπης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Πώς όργανώθηκε τό γαλλικό κράτος ἐπί Λουδοβίκου ΙΔ' καί ποιά τά κυριότερα γεγονότα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς;
- Ποιά ή θέση καί ή ἐπίδραση τῆς Γαλλίας στήν Εύρώπη στό 17ο αι;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά τοῦ άπολυταρχικοῦ πολιτεύματος;
- Θετική καί άρνητική σημασία τῆς ἐποχῆς τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' γιά τό γαλλικό κράτος. Ποιές χώρες ἐπηρέαστηκαν ἀπό τό γαλλικό τύπο πολιτεύματος καί γιά ποιό λόγο;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 17ο ΑΙΩΝΑ

Όργάνωση τοῦ ρωσικοῦ κράτους.

Η Ρωσία ώς τό 17ο αἰώνα

Οι Ρώσοι ήταν ή σημαντικότερη ἀπό τίς σλαβικές φυλές τῆς άνατολικής Εύρωπης. Όργανώθηκαν σέ κράτος τόν 9ο αι. μ.Χ., ὅταν η χώρα κατακτήθηκε ἀπό μιά νορμανδική φυλή, μέ άρχηγό τόν Ρούρικ. Τό 10ο αι. οι Ρώσοι έγιναν ὁρθόδοξοι καί πήραν μαζί μέ τό ἀλφάβητο καί τά στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ ἀπό τό βυζαντινό κράτος. Κατά τό 13ο αι. ὑπόδουλώθηκαν σέ μιά μογγολική φυλή, τούς Τατάρους, καί ἔμειναν ύπόδουλοι ώς τά μέσα τοῦ 15ου αι., ὅταν ὁ πρίγκηπας τῆς Μοσκοβίας Ἰβάν δόνομάστηκε τσάρος τῆς Ρωσίας.

Οι τσάροι ήταν ἀπολυταρχικοί ἡγεμόνες, ἀσιατικοῦ τύπου· ή ἔξουσία τους δημιούριζαν ἀπό τούς φεουδάρχες (βιογιάρους) καί τόν κλῆρο, πού εἶχε μεγάλη ἐπιρροή στό λαό. Ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 17ου αι., ἔπειτα ἀπό μιά περίοδο ταραχῶν, έγινε τσάρος δέ ίσχυρότερος ἀπό τούς βογιάρους Μιχαήλ Ρωμανώφ, καί ίδρυσε μιά δυναστεία πού διατηρήθηκε ώς τά 1917.

Η Ρωσία εἶχε μείνει ώς τό 17ο αι. ένα κράτος ἀσιατικό, χωρίς διέξοδο στή Θάλασσα. Τό πρόβλημα τῆς ἀλλαγῆς τό άντιμετώπισε

Ο σχηματισμός τοῦ ρωσικοῦ κράτους

Ἐμβλημα τοῦ ρωσικοῦ κράτους

πρώτος διγός του Μιχαήλ, διπέτρος διμέγας.

Μέγας Πέτρος
(1682 – 1725)

Ο Μ. Πέτρος στάν
Εύρωπη (1697 –
1698)

Μεταρρυθμίσεις του
Μ. Πέτρου

Έξωπερική πολιτική
Διέξοδος στή
Θαλασσα

Πόλεμος κατά των
Τούρκων και
Σουηδῶν
120

‘Ο Μέγας Πέτρος (1682 – 1725)

‘Ο Μέγας Πέτρος πήρε προσωπικά τήν έξουσία σε ήλικια 17 ετών καί ἄρχισε νά έφαρμόζει τό πρόγραμμά του, πού ήταν νά φέρει τή Ρωσία σ’ ἐπαφή μέ τό δυτικό πολιτισμό καί νά έξασφαλίσει λιμάνια γιά τήν έξαγωγή τών ρωσικών προϊόντων.

Γιά νά ἔπιτύχει τό πρώτο ἔπειρε νά συντρίψει τήν ἀντίδραση τών βογιάρων, τοῦ κλήρου, πού μισούσε τή σχισματική Εύρωπη, καί τῆς φρουρᾶς τών streltsy, πού ήταν ή καλύτερη δργανωμένη στρατιωτική δύναμη στή Ρωσία, καί εἶχε μεγάλα προνόμια.

Γιά νά γνωρίσει καλύτερα τόν εύρωπαικό πολιτισμό καί τήν τεχνική, ταξίδεψε στήν Εύρωπη καί δούλεψε ώς ἐργάτης στά ναυπηγεία τῆς Όλλανδίας. Πήγε στή Γερμανία, Αγγλία, μελέτησε τή διοικητική δργανωμση, τίς πηγές τοῦ πλούτου, τά συστήματα τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιοτεχνίας, παρακολούθησε μαθήματα χειρουργικῆς, εἶδε ἔργοστάσια χαρτοποίίας, τυπογραφεία καί ἄλλα.

Ἐνώ βρισκόταν στή Βιέννη, ἔμαθε πώς οι streltsy εἶχαν ἐπαναστατήσει. Γύρισε στή Ρωσία καί παρ’ ὅλο πού ή ἐπανάσταση εἶχε καταπνιγεῖ, τιμώρησε τούς ύπεύθυνους μέ θάνατο, παραβρέθηκε ὃδιος στίς ἐκτελέσεις, ἐκμεταλλεύτηκε τήν εύκαιρια γιά νά διαλύσει τό σώμα τών streltsy καί δργάνωσε στρατό κατά τό εύρωπαικό πρότυπο. Κάλεσε τούς βογιάρους, τούς ἔκοψε τά γένια καί τά μανίκια καί τούς ἐπέβαλε νά φοροῦν εύρωπαικά ροῦχα. Ἀπαγόρευσε τό προσκύνημα τοῦ τσάρου. “Ἐφερε γεωργούς, μηχανικούς καί ναυπηγούς ἀπό τή Δύση καί προσπάθησε νά ἀναπτύξει τή βιοτεχνία, τή μεταλλουργία, τό ἐμπόριο. Οι μεταρρυθμίσεις τοῦ Πέτρου δέν ἔγιναν συστηματικά, ἀλλά κατά τίς περιστάσεις, καί γ’ αὐτό σε πολλά σημεῖα ήταν ἐπιφανειακές ἢ ἔμειναν ἡμιτελεῖς. Τό ἔργο του βρῆκε μεγάλη ἀντίδραση. Ἀκόμα καί διγός του, πού δέν ἔμοιαζε σε τίποτα μέ τόν πατέρα του, συνεργάζοταν μέ τούς ἀντιπάλους. ‘Ο Πέτρος, πού ήταν φοβερά σκληρός καί αύταρχικός, τοῦ στέρησε τό δικαίωμα τῆς διαδοχῆς καί τόν ἔκλεισε στή φυλακή, ὅπου πέθανε ἀπό τή μαστίγωση μπροστά στά μάτια τοῦ πατέρα του.

Γιά νά ἔπιτύχει τή διέξodo πρός τή Θάλασσα διμέγας Πέτρος ἔπειρε νά πολεμήσει τούς Τούρκους καί τούς Σουηδούς, πού κατείχαν ἀντίστοιχα τόν Εύξεινο πόντο καί τή Βαλτική Θάλασσα.

Πρίν φύγει γιά τήν Εύρωπη, ἐπωφελήθηκε ἀπό τόν πόλεμο τών Αύστριακών μέ τούς Τούρκους καί κατέλαβε τό Ἀζώφ στό βάθος τοῦ Εύξεινου πόντου. Ἀργότερα δημαρχός, ὑστερά ἀπό μιά δεύτερη ἀποτυχημένη ἐκστρατεία στά Βαλκάνια, ἀναγκάστηκε νά τό ἐπιστρέψει (1711).

Παράλληλα πολέμησε μέ τούς Σουηδούς. Στήν ἀρχή νικήθηκε ἀ-

πό το βασιλιά τῆς Σουηδίας Κάρολο ΙΒ'. Ἀναδιοργάνωσε τὸ στρατό του καὶ νίκησε στήν Πολτάβα (1709). Ἰδρυσε στά παράλια τῆς Βαλτικῆς τήν Πετρούπολη (1703) καὶ τήν ἔκανε πρωτεύουσα τοῦ κράτους του. Ἐτοι πραγματοποίησε τή διέξοδο στή Θάλασσα, ὅπως ὁ νειρευόταν.

Ο Μέγας Πέτρος πέθανε στά 1725. Ὅστερα ἀπό μιά σειρά ἀσήμαντων διαδόχων τό πρόγραμμά του συνέχισε καί διεύρυνε ἡ Μεγάλη Αἰκατερίνη. Τό ρωσικό αὐτό σχέδιο τῆς διεξόδου στή Θάλασσα ἔφερε σέ ἐπαφή καὶ τούς σκλαβωμένους "Ελληνες μέ τή ρωσική πολιτική, γιατί ἥλπισαν τότε ὅτι θά ἐλευθερωθοῦν μέ τή ρωσική βοήθεια.

Σουηδία. Κάρολος ΙΒ'

Ἄπο τήν ἑποχή τοῦ Γουσταύου Ἀδόλφου ἡ Σουηδία εἶχε γίνει μεγάλη δύναμη στή ΒΑ. Εύρωπη καί εἶχε κυριαρχήσει στίς ἀκτές τῆς Βαλτικῆς. Μετά τόν 30ή πόλεμο προσάρτησε ἔνα μέρος τῆς Πομερανίας. Ἄλλα ἡ σουηδική ὑπεροχή βασιζόταν πιό πολὺ στή στρατιωτική, παρά στήν ἑσωτερική ὁργάνωση. Τά γειτονικά κράτη ἀπέβλεπαν νά τῆς ἀποστάσουν τά ἐδάφη, πού εἶχε προσαρτήσει, καὶ ἡ εὐκαιρία φάνηκε νά παρουσιάζεται μέ τήν ἄνοδο στό θρόνο τοῦ Καρόλου ΙΒ' (1697) πού ἦταν μόνο 15 χρονῶν. Ἡ Δανία, Πολωνία καὶ Ρωσία συμμάχησαν ἐναντίον του ἀλλά πρίν προφτάσουν νά ὀργανωθοῦν καὶ νά ἐνωθοῦν, ὁ Κάρολος, πού ἦταν μιά στρατιωτική ιδιοφύΐα, ἐπετέθη καὶ νίκησε χωριστά τόν καθένα. Θά εἶχε κερδίσει ὀριστικά τόν πόλεμο, ἃν δέν ἔκανε τό λάθος νά συνεχίσει τήν προέλασή του βαθιά στό ἑσωτερικό τῆς Πολωνίας. Ἐτοι ἀποκόπηκε ἀπό τίς βάσεις του. Ο Μέγας Πέτρος ἐπωφελήθηκε, ἀναδιοργάνωσε τό στρατό του, καὶ ἀρχισε τή συστηματική διείσδυση στίς χῶρες τῆς Βαλτικῆς. Ο Κάρολος ἀποφάσισε νά κάνει ἀντιπερισπασμό ἐκστρατεύοντας πρός τή Μόσχα. Ο στρατός του ὅμως ταλαιπωρήθηκε ἀπό τό κρύο καὶ τίς στερήσεις. Ο Πέτρος τόν νίκησε στήν Πολτάβα (1709) καὶ τόν ἀνάγκασε νά ζητήσει καταφύγιο στήν Τουρκία. Ἡ μάχη τῆς Πολτάβας σημειώνει τό τέλος τῆς σουηδικῆς ὑπεροχῆς στή Βαλτική καὶ τήν ἀρχή τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς.

Οι Τούρκοι δέχτηκαν φιλόξενα τόν Κάρολο ΙΒ' καὶ τοῦ ἔδωσαν μιά πόλη κοντά στόν Δνείστερο νά ἐγκατασταθεῖ· ὁ Κάρολος προσπάθησε καὶ ἐπέτυχε νά προκαλέσει ρωσοτουρκικό πόλεμο (1711). Στίς ἐπιχειρήσεις αὐτές ὁ Μέγας Πέτρος, πού εἶχε προχωρήσει στά Βαλκάνια, κινδύνεψε νά συλληφθεῖ. Σώθηκε μόνο δωροδοκώντας τό Μ. Βεζύρη. Ἐτοι οι Τούρκοι ξαναπήραν τό Ἀζώφ μέ τή συνθήκη πού ἔκλεισε τόν πόλεμο.

Ἡ ἑπιμονή καὶ τό ἀδιάλλακτο μίσος τοῦ Καρόλου κατά τῶν Ρώσων τόν ἔκανε στό τέλος ἀνεπιθύμητο στήν Τουρκία. Ἀναγκάστηκε

Κάρολος ΙΒ'

Πόλεμοι Καρόλου ΙΒ'

‘Ο Κάρολος ΙΒ’
καταφεύγει στήν
Τουρκία

νά δραπετεύσει στή Σουηδία, άλλά ήταν άργα πιά γιά νά διορθώσει τήν κατάσταση. Σκοτώθηκε πολεμώντας στή Νορβηγία (1718).

Μετά τό θάνατό του ή Σουηδία έκλεισε τόν πόλεμο μέ συνθήκες. Παραχώρησε τά γερμανικά έδαφη τής Βαλτικής στό 'Αννόβερο καί στήν Πρωσία, ό βασιλιάς τής Πολωνίας ξαναπήρε τό Θρόνο του, και δ. Μ. Πέτρος έξασφάλισε τίς κτήσεις τής Βαλτικής. "Ετσι ή Σουηδία περιορίστηκε στά δικά της έδαφη.

Πρωσία

'Η άρχη τοῦ
πρωσικοῦ
κράτους.

Τό βασίλειο τής Πρωσίας ίδρυθηκε τό 17ο αι.. Βάση του ήταν ή **μαρκιωνία τοῦ Βραδεμβούργου** πού είχε ίδρυθεῖ άπό τό 10o αι. γιά νά προστατεύει τίς γερμανικές χώρες άπό τίς έπιδρομές τῶν Σλάβων. Αργότερα έχαπλώθηκε στήν περιοχή άναμεσα στόν "Ελβα καί τόν "Οντερ καί μετά ώς τό Βιστούλα. Μέ τήν έπεκταση αύτή ό μαργκράβος τοῦ Βραδεμβούργου άπέκτησε έπιρροή καί πήρε τόν 14o αι. τόν τίτλο τοῦ έκλεκτορος.

"Η μαρκιωνία πέρασε μιά μεγάλη κρίση κατά τόν 14o αι. καί κινδύνεψε νά διαλυθεῖ. Στίς άρχες τοῦ 15ou αι. δ αύτοκράτορας τήν παραχώρησε στό Φρειδερίκο Χοεντσόλλερν (Hohenzollern) ένα εύγενή άπό τή Νυρεμβέργη. Ο Φρειδερίκος ίδρυσε μιά δυναστεία, πού κυβέρνησε τήν Πρωσία καί τή Γερμανία ώς τό τέλος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου (1919). 'Ο γιός του, Φρειδερίκος Β', έκανε πρωτεύουσα τοῦ δουκάτου τό Βερολίνο. Μετά τή μεταρρύθμιση τό κράτος τοῦ Βραδεμβούργου άκολούθησε τό λουθηρανισμό.

Στίς άρχες τοῦ 17ou αι. οι έκλεκτορες τοῦ Βραδεμβούργου κληρονόμησαν τό δουκάτο τής Clèves στό Ρήνο καί τό δουκάτο τής A. Πρωσίας, στήν άκτη τής Βαλτικής, πού ήταν παλιά κτήση τοῦ μοναχικοῦ — στρατιωτικοῦ τάγματος τῶν Τευτόνων ιπποτῶν.

Κατά τή διάρκεια τοῦ 30oū πολέμου τό δουκάτο τοῦ Βραδεμβούργου έπαθε μεγάλες καταστροφές, άλλα μέ τή συνθήκη τής Βεστφαλίας (1648) πήρε τέσσερα γειτονικά έκκλησιαστικά κρατίδια καί τό A. μέρος τής Πομερανίας στή Βαλτική θάλασσα.

Τά έδαφη τής μαρκιωνίας τοῦ Βραδεμβούργου ήταν διπλά ύποτελή· στόν αύτοκράτορα τής Γερμανίας (οι γερμανικές χώρες) καί στό βασιλέα τής Πολωνίας (ή A. Πρωσία). Ήταν διασπασμένα, φτωχά, άραιοκατοικημένα καί χωρίς έθνική ένότητα. Οι Hohenzollern, καί πιό πολύ έκλεκτωρ Φρειδερίκος Γουλιέλμος (1640 – 1688), πού δονομάστηκε έπειτα Μέγας Έκλεκτωρ, προσπάθησαν νά ένοποιήσουν τή χώρα τους διοικητικά, νά αύξήσουν τόν πληθυσμό της, καί νά δημιουργήσουν ίσχυρό στρατό. 'Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος συμμάχησε μέ τήν Πολωνία κατά τής Σουηδίας καί έπετυχε νά άπαλλαγεί άπό τήν ύποτέλεια τής A. Πρωσίας στό βασιλιά τής Πολωνίας. 'Ενισχυ-

σε έπισης τή γεωργία, τή βιοτεχνία καί κάλεσε αποίκους γιά νά αύξήσει τόν πληθυσμό. Έπωφελήθηκε από τήν άνακληση τοῦ διατάγματος τῆς Νάντης καί δέχτηκε στή χώρα του πρόσφυγες από τή Γαλλία. Ό διάδοχός του Φρειδερίκος, κατά τή διάρκεια τῶν πολέμων μέ τό Λουδοβίκο ΙΔ', ἐπέτυχε από τόν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας νά τόν όνομάσει βασιλιά τῆς Πρωσσίας. Τό πρωστικό κράτος ἐνισχύθηκε πολύ ἐπί τῶν διαδόχων του, Φρειδερίκου Γουλιέλμου Α' καί Φρειδερίκου Β'.

Αύστρια

Η Αύστρια ἐπωφελήθηκε από τήν ἔξασθένηση τοῦ τουρκικοῦ κράτους καί μετά τήν ἀποτυχία τῆς τουρκικῆς ἐκστρατείας πρός τή Βιέννη (1683) ἔκανε ἀντεπίθεση. Ό Εύγένιος τῆς Σαβοΐας νίκησε τούς Τούρκους, πού ύποχρεώθηκαν νά παραχωρήσουν στήν Αύστρια τήν Ούγγαρια (ειρήνη τοῦ Πασσάροβιτς, 1718). Μέ τήν ἐπέκταση πρός τή Βοημία καί τήν Ούγγαρια ἡ Αύστρια ἔβαλε τίς βάσεις τῆς αὐτοκρατορίας της, πού διατηρήθηκε ὡς τό τέλος τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου (1919).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Πῶς διαμορφώθηκαν τά κράτη τῆς άνατολικής Εύρωπης κατά τό τέλος τοῦ 17ου αι.; Προβλήματα καί πολιτική τῶν άνατολικοευρωπαϊκῶν κρατῶν.

‘Η Πρωσσία βασίλειο.
Φρειδερίκος Α’
(1701 – 1713)

B. Η Εύρωπη κατά τό 18ο αιώνα

Ο 18ος αιώνας εἶναι ḥ ἐποχή πού ḥ ἀστική τάξη ἔτεινε νά ἐπιβληθεῖ στά δυτικοευρωπαϊκά κράτη. Γενικά τότε ώριμασαν ὅλες οι πολιτικές, κοινωνικές καί πολιτιστικές τάσεις, πού ἄρχισαν νά διαφαίνονται από τήν ἀναγέννηση. Ό 18ος αι. εἶναι μιά πολύμορφη καί δυναμική εἰσαγωγή στούς νεώτατους χρόνους.

Στήν Άγγλια διαμορφώθηκε τό κοινοβουλευτικό πολίτευμα, ἄρχισε ḥ μεγάλη ἀποικιακή ἔξαπλωση, ḥ κυριαρχία στή Θάλασσα, καί τελικά, μέ τήν κατασκευή τῆς ἀτμομηχανῆς, ḥ βιομηχανική ἐποχή.

Στή Γαλλία ḥ ἀστική τάξη, πού εἶχε ἥδη διαμορφωθεῖ, ἀσφυκτιοῦσε κάτω από τά μεσαιωνικά διοικητικά καί οἰκονομικά κατάλοιπα, τό ἀπολυταρχικό πολίτευμα, τήν οἰκονομική κρίση. Ό διαφωτισμός, πού ἥταν ḥ ἐκφραση τῶν νέων ἀντιλήψεων καί συμφερόντων, ὑποκινοῦσε τή γενική τάση γιά ἀλλαγή, ḥ ὅποια κατέληξε στή γαλλική ἐπανάσταση.

Στήν άνατολική Εύρωπη διαμορφώθηκαν νέες δυνάμεις, ḥ Ρωσία, Αύστρια, Πρωσσία, ὅπου ἐπιβλήθηκε ḥ ἀπόλυτη μοναρχία, κατά

Γενικά
χαρακτηριστικά

τό γαλλικό πρότυπο, έπηρεασμένη άπό τίς νέες ίδεες ώς πρός τά καθήκοντα τοῦ μονάρχη (**φωτισμένη δεσποτεία**).

Ή επιστήμη, άπειλευθερωμένη άπό τά έμποδια, άναπτύχθηκε μέγιοργό ρυθμό. Οι θεωρίες γιά τή βαρύτητα καί τήν παγκόσμια έλξη, ή άνακαλύψη τοῦ ήλεκτρισμοῦ, ή πρόοδος στή χημεία, τά μαθηματικά, τήν ίατρική, προκάλεσαν ἔνα γενικό αἰσθημα θαυμασμοῦ, σχεδόν θεοποίησαν τήν επιστήμη καί τή δύναμη τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ.

Πολιτιστικά δ 18ος αι. εἶναι διάλωνας τοῦ διαφωτισμοῦ. Καμιά άλλη κίνηση, μετά τήν ἀνθρωπιστική, δέν ἐπηρέασε τόσο πλατιά καί τόσο βαθιά τήν εύρωπαική σκέψη καί ιστορία. Ό διαφωτισμός εἶναι ώς ἔνα σημεῖο ή συνέχεια τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἐπειδή στρέφεται ἐπίσης στή μελέτη τῆς ἀρχαιότητας καί τό ίδιο ἀσχολεῖται μέ τόν ἄνθρωπο. Ή μόνη διαφορά εἶναι πώς διαφωτισμός ἔξετάζει περισσότερο τόν ἄνθρωπο ώς μέλος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, τίς σχέσεις του, μέ τήν κοινωνία, τήν ούσια, τήν ἔκταση καί τά εἶδη τῆς κρατικῆς ἔξουσίας, τό δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου γιά πολιτική καί έθνική ἐλευθερία. Ἐπηρεασμένος άπό τίς θεωρίες τοῦ Ντεκάρτ, τοῦ Λόκ καί τοῦ Νεύτωνος, δπως καί ἀπό τήν πρώτη γνωριμία μέ τίς κοινωνίες τῶν πρωτόγονων λαῶν, δ διαφωτισμός καλεῖ πάλι σέ ἐπιστροφή στίς πηγές: δ ἄνθρωπος ἔπρεπε νά ἐπιστρέψει στήν πρωτόγονη φυσική του ἀπλότητα, νά ἀναζητήσει καί νά ξαναβρεῖ, μέ δόηγό τή λογική, τούς φυσικούς νόμους, ἐκείνους πού πρέπει νά ρυθμίζουν τό κοινωνικό σύνολο, ἀκριβῶς δπως ρυθμίζουν καί τήν παγκόσμια ἀρμονία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 18ο ΑΙΩΝΑ

Γουλιέλμος Γ'

Γουλιέλμος Γ' καί Μαρία (1688 – 1702)

Στήν ἐποχή τοῦ Γουλιέλμου καί τής Μαρίας, πού γενικά ἀπέφευγαν νά προβάλουν veto στής ἀποφάσεις του, τό κοινοβούλιο στέρεωσε τά δικαιώματά του μέ νέους νόμους: ὅρισε πώς τά ἔσοδα τοῦ κράτους καί οι φόροι δέ θά ψηφίζονταν γιά δλη τή ζωή τοῦ βασιλιᾶ, δπως πρίν, ἀλλά θά καθορίζονταν γιά ἔνα χρόνο. "Ἐτσι ο βασιλιάς ύποχρεώθηκε νά συγκαλεῖ τό κοινοβούλιο κάθε χρόνο καί ή κυβέρνησή του ἔπρεπε νά ύποβάλλει ἔνα ἔτισιο προϋπολογισμό, πού ἐλεγχόταν πολύ αύστηρα. Μέ τόν τρόπο αύτό καί τά ἔσοδα τοῦ κράτους καί ή κυβέρνηση γενικά ἄρχισε νά ἐλέγχεται ἀπό τό κοινοβούλιο. Στά 1695 ο νόμος γιά τή λογοκρισία τῶν ἐντύπων δέν ἀνανεώθηκε καί ἔτσι ή Ἀγγλία ἀπέκτησε ἔναν ἐλεύθερο καί ἀνεξάρτητο τύπο πού διαμόρφωνε τήν κοινή γνώμη καί ἐπηρέαζε τήν πολιτική τοῦ κράτους.

‘Ο Γουλιέλμος τῆς Ὀρανίας ἦταν ἀσπονδος ἔχθρος τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’. Στήν ἐποχή του ὁ ἄγγελο - γαλλικός ἀνταγωνισμός, ἔφτασε σὲ μεγάλη ἔνταση. ‘Η πολιτική αὐτῆς ὅμως ἦταν σύμφωνη καὶ μέ τά συμφέροντα τῶν “Ἀγγλῶν, πού ἥθελαν τήν ἔξασθένηση τῆς Γαλλίας στήν Εύρώπη καὶ τήν ἐπέκταση στίς γαλλικές ἀποικίες.

Βασίλισσα “Αννα (1702 – 1714)

Μετά τό θάνατο τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Γουλιέλμου Γ’ ὁ θρόνος πέρασε στή νεώτερη ἀδελφή τῆς γυναίκας του Μαρίας, τήν ‘Αννα Στιούαρτ.

Στήν ἐποχή της ἔγινε δό πόλεμος γιά τή διαδοχή τῆς Ἰσπανίας. ‘Η ‘Αννα στηρίχτηκε στήν ἀρχή στούς οὐίγκς (whigs) καὶ ἔστειλε τόν στρατηγὸν Μάλμπορω κατά τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ’. ‘Υστερα στράφηκε πρός τούς τόρους (tories) μέ τήν ἐλπίδα νά κληροδοτήσει τό θρόνο στόν ἀδελφό της, γιό τοῦ Ἰακώβου Α’. Οι τόρους τερμάτισαν τόν πόλεμο μέ τήν εἰρήνη τῆς Ούτρεχτης, ἀλλά ἡ ‘Αννα δέν μπόρεσε νά πραγματοποιήσει τό σχέδιο της γιά τή διαδοχή. Τό κοινοβούλιο ἀπέκλεισε μέ εἰδικό νόμο τούς καθολικούς ἀπό τό θρόνο καὶ δρίσε διάδοχο τή Σοφία, ἔγγονή τοῦ Ἰακώβου Α’, σύζυγο τοῦ ἐκλέκτορος τοῦ Ἀννοβέρου. ‘Ετσι γιά δεύτερη φορά τό κοινοβούλιο ἄσκησε τό δικαίωμα νά ρυθμίζει τή διαδοχή καὶ νά παραχωρεῖ τό στέμμα τῆς Ἀγγλίας.

Στήν ἐποχή τῆς ‘Αννας τό κοινοβούλιο τῆς Σκωτίας διαλύθηκε καί οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ σκωτικοῦ λαοῦ πῆραν μέρος στό κοινοβούλιο τοῦ Λονδίνου. ‘Ετσι Ἀγγλία καὶ Σκωτία ἐνώθηκαν ούσιαστικά καὶ τό κράτος ὄνομάστηκε Μεγάλη Βρεταννία (1707).

Πόλεμος διαδοχῆς
Ἰσπανίας

‘Η δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου. Γεώργιος Α’ (1714 – 1727)

Μετά τό θάνατο τῆς ‘Αννας δ Γεώργιος Α’, γιός τῆς Σοφίας τοῦ Ἀννοβέρου, ἔγινε βασιλιάς τῆς Ἀγγλίας. ‘Ηταν ἔνας ξένος, πού δέν προσαρμόστηκε ποτέ στίς ἀγγλικές συνήθειες, οὔτε ἔμαθε τήν ἀγγλική γλώσσα.

‘Επειδή οἱ tories εἶχαν ὑποστηρίξει τή διαδοχή τῶν Στιούαρτ ὁ Γεώργιος Α’ στηρίχτηκε πάντα στούς whigs. Αὐτό ἔδωσε τή δυνατότητα στό κοινοβούλιο νά κάνει τό τελευταῖο βῆμα πρός τή διαμόρφωση τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. ‘Εφ’ ὅσον ὑπῆρχαν δύο κόμματα στήν Ἀγγλία, γιά νά μήν παρουσιάζεται δυσαρμονία ἀνάμεσα στήν ἐκτελεστική καὶ στή νομοθετική ἔξουσία, ἐπικράτησε ἡ συνήθεια νά ἐκλέγει τούς ὑπουργούς του δ βασιλιάς ἀπό τό κόμμα πού εἶχε τήν πλειοψηφία στό κοινοβούλιο. ‘Ετσι ἀρχισε νά λειτουργεῖ δ θεσμός τῆς κοινοβουλευτικῆς πλειοψηφίας, πού ἐφαρμόζεται σήμερα σέ όλα τά κοινοβουλευτικά κράτη.

‘Ενωση Ἀγγλίας-
Σκωτίας. (1707)

Μιά δεύτερη ἀλλαγή πού ἔγινε ἦταν ἐπίσης σημαντική. ‘Ως τότε οἱ ὑπουργοί τοῦ κράτους ἦταν όλοι Ἰσοι. ‘Επειδή ὅμως δ Γεώργιος Α’

Δυναστεία
Ἀννοβέρου

‘Οργάνωση τοῦ
κοινοβουλευτικοῦ
πολιτεύματος

δέν ήξερε τή γλώσσα, είχε άναγκη άπό κάποιον νά τόν κατατοπίζει γιά τίς συζητήσεις πού γίνονταν στό ύπουργικό συμβούλιο. "Ετσι δημιουργήθηκε ὁ Θεσμός τοῦ πρωθυπουργοῦ. Πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας γιά πολλά χρόνια ἐπί τοῦ Γεωργίου τοῦ Α' ἦταν ὁ P. Οὐώλπολ (Walpole), ἔνας τραχύς καί πρακτικός ρεαλιστής. Εἶχε μεγάλη ἐπιρροή στό βασιλιά καί τόν ἐπειθε ν' ἀπομακρύνει τούς ύπουργούς πού δέ συμφωνούσαν μαζί του. "Ετσι σχημάτισε ἔνα ὅμοιογενές συμβούλιο ύπουργῶν καί καθιερώθηκε ἡ ἀρχή νά ἐκλέγει ὁ πρωθυπουργός τούς συνεργάτες του ύπουργούς.

Βασιλευομένη
δημοκρατία

Μέ τίς μεταρρυθμίσεις αύτές δι βασιλιάς παραιτήθηκε καί ἀπό τήν ἐκτελεστική ἔχουσσία. Ἡ κυβέρνηση προερχόταν κάθε φορά ἀπό τό κόμμα πού πλειοψηφοῦσε στό κοινοβούλιο καί ἦταν ὑπεύθυνη ἀπέναντι σ' αὐτό. Ὁ βασιλιάς ἔγινε ἀπλῶς ρυθμιστής τοῦ πολιτεύματος (ἔδινε τήν ἐντολή στόν πρωθυπουργό νά σχηματίζει κυβέρνηση, ἀντιπροσώπευε τυπικά τό κράτος, διέλευ τή βουλή καί προκήρυσσε ἐκλογές σέ περίπτωση βαριᾶς πολιτικῆς κρίσεως) ἀλλά δέν κυβερνοῦσε πιά. "Ετσι δημιουργήθηκε τό πολίτευμα **βασιλευομένη δημοκρατία**.

Πολιτική τοῦ
Οὐώλπολ

"Ἡ πολιτική τοῦ Walpole ἀπέβλεπε νά ἔξασφαλίσει τήν εἰρήνη, νά στερεώσει τή δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου, νά πρωθήσει τό ἐμπόριο καί τήν ἀποικιακή ἔξαπλωση. Ἡταν μερκαντιλιστής, δηλαδή πίστευε πώς τό κράτος ἔπρεπε νά ρυθμίζει τά οικονομικά. Φρόντιζε γιά τήν εἰσαγωγή πρώτων ύλων, τήν ἔξαγωγή τῶν ἀγγλικῶν προϊόντων καί προσπαθοῦσε νά πετύχει τό ὀνότατο ἀγαθό τοῦ μερκαντιλισμοῦ, τήν ἰσορροπία ἀνάμεσα στήν εἰσαγωγή καί τήν ἔξαγωγή ἀγαθῶν. Ἔνδιαφέρθηκε παράλληλα γιά τή γεωργία. Φρόντιζε νά ἔχει τήν υποστήριξη καί τῶν δύο κομμάτων στό κοινοβούλιο. Ἡ πολιτική του δέν ἦταν πάντα πολύ ἔντιμη. Συνήθιζε τίς κομματικές συναλλαγές καί πίστευε πώς κάθε ἀνθρωπος μπορεῖ νά ἔξαγοραστεῖ: «εἴναι ζήτημα διαφορᾶς τιμῆς», ἔλεγε.

Παρ' ὅλο πού ὁ Walpole προτιμοῦσε τήν εἰρήνη, τό ἀγγλικό λαθρεμπόριο στίς Ἰσπανικές ἀποικίες τῆς Ἀμερικῆς προκάλεσε πόλεμο μέ τήν Ἰσπανία στά 1739.

Γεώργιος Β' (1727 — 1760)

Οὐίλλιαμ Πίτ ὁ
Πρεσβύτερος'

Συνέχισε τήν πολιτική τοῦ πατέρα του. Στά 1740 ἡ Ἀγγλία πήρε μέρος στόν πόλεμο γιά τή διαδοχή τῆς Αὐστρίας, ύποστηρίζοντας τήν κόρη τοῦ Καρόλου ΣΤ' Μαρία Θηρεσία. Ὁ Walpole ἦταν ἀντίθετος μέ τόν πόλεμο αύτόν καί παραιτήθηκε· ἀλλωστε ἡ πολιτική του δέν ίκανοποιοῦσε πιά. Ἡ Ἀγγλία εἶχε αύτή τήν ἐποχή μεγάλα ὄνειρα καί πολύ δυναμισμό. Τίς τάσεις αύτές ἔξεφρασε ὁ μεγάλος πολιτικός Οὐίλλιαμ Πίτ (William Pitt) ὁ Πρεσβύτερος. Ὁ Pitt ἐπωφελήθηκε ἀπό τόν 7ετή πόλεμο γιά νά ἀποστάσει ἀπό τή Γαλλία τίς ἀποικίες της καί νά ὀργανώσει ἴσχυρό στόλο, πού ἔξασφαλίσει στήν Ἀγγλία τήν κυριαρχία τῶν θαλασσῶν.

Γεώργιος Γ' (1760 – 1820)

Ο Γεώργιος Γ', έπηρεασμένος από τή φιλόδοξη Πρωσσίδα μητέρα του, θέλησε νά άνακτησει τά βασιλικά δικαιώματα τής έποχης τού Γουλιέλμου Γ', δηλαδή νά έπανέλθει στή συνταγματική μοναρχία. Άπομάκρυνε τόν Pitt από τήν έξουσία καί στηρίχτηκε στούς tories. Η πολιτική αύτή προκάλεσε μεγάλη άντιδραση, άλλα παρ' όλα αύτά οι tories συνέχισαν τόν 7ετή πόλεμο καί υπέγραψαν τή συνθήκη τών Παρισίων, πού έξασφάλιζε στήν 'Αγγλία τίς Ινδίες καί τόν Καναδά.

Η δυσαρέσκεια γιά τήν προσωπική κυβέρνηση τού Γεωργίου Γ' μεγάλωσε μετά τήν έπανάσταση τών άγγλικών άποικιών τής B. Αμερικής. Ο βασιλιάς άναγκαστηκε τότε νά δώσει τήν έξουσία στόν William Pitt, τό νεώτερο, γιό τού προηγούμενου. Ο Pitt κυβέρνησε ώς τά 1806 καί στάθηκε ό μεγαλύτερος έχθρος τού Ναπολέοντος.

Η οίκονομική κατάσταση τής 'Αγγλίας τό 18ο αιώνα

ΑΠΟΙΚΙΑΚΗ ΕΞΑΠΛΩΣΗ

Στίς άρχές τού 18ου αι. συμπληρώθηκε ό πρώτος κύκλος τής άποικιακής έξαπλωσης τών 'Αγγλων. Στήν έποχη τού Γεωργίου τού Α' οι 'Αγγλοι κατεῖχαν ήδη στίς Ινδίες τό Μαδράς, τή Βομβάνη καί τήν Καλκούτα, στήν κεντρική Αμερική τίς περισσότερες από τίς 'Αντίλλες καί τή Ζαμάικα. Στά άνατολικά παράλια τής B. Αμερικής από τό 17ο αι. είχαν σχηματιστεῖ δώδεκα άποικιες (στά μέσα τού 18ου αι. έγιναν δεκατρεῖς μέ τή Γεωργία) από 'Αγγλους μετανάστες διαφόρων δογμάτων (κουάκερους, άγγλικανούς, καθολικούς, πουριτανούς), πού έφυγαν από τήν πατρίδα τους έξι αίτιας τών πολιτικών καί θρησκευτικών άντιθέσεων.

Τό 18ο αι. ξέσπασε ένας μεγάλος άποικιακός άνταγωνισμός άναμεσα στήν 'Αγγλία καί τή Γαλλία. Τελικά ή πρώτη ύπερίσχυσε πήρε από τή Γαλλία τήν 'Ακαδία καί τή Νέα Γῆ καί μετά τόν 7ετή πόλεμο τίς γαλλικές άποικιες τών Ινδιών καί τού Καναδᾶ. Άπο τόν Καναδᾶ έφερναν οι 'Αγγλοι στάρι, έπειδή ή άναπτυξή τού έμπορίου καί τής βιοτεχνίας περιόρισε τήν ντόπια παραγωγή δημητριακών.

Μεγάλο χτύπημα γιά τήν άγγλική πολιτική στό τέλος τού 18ου αι. στάθηκε ή έπανάσταση καί άπόσπαση τών άποικιών τής B. Αμερικής, πού ένώθηκαν έπειτα στό όμοσπονδιακό κράτος τών H.P.A.

ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Η 'Αγγλία έγινε τό 18ο αι. τό κέντρο τής παγκόσμιας έμπορικής κίνησης. Τά έμπορικά λιμάνια της, τό Λονδίνο, τό Μπρίστολ (Bristol),

Έπιπλης πόλεμος

Ουίλλιαμ Πίτ δ
νεώτερος

Άποικιακή έξαπλωση

Έμποριο,
Βιομηχανία

τό Λίβερπουλ (Liverpool) ήταν τότε τά μεγαλύτερα τοῦ κόσμου.

Η βιοτεχνία τῶν ύφασμάτων ἐπεκτάθηκε· ἐκτός ἀπό τά μάλλινα ἄρχισαν νά παράγουν καί μπαμπακερά, ίδιως στό Μάντσεστερ (Manchester), ὅπου ἔφερναν τό μπαμπάκι ἀπό τό κοντινό λιμάνι τοῦ Liverpool. Ἐξακολούθησε ἀκόμα ή ἀνάπτυξη τῆς μεταλλουργίας (ἄρχισαν νά φτιάχνουν τίς πρώτες μεγάλες κατασκευές ἀπό σίδερο) καί ή ἔξαγωγή τοῦ κάρβουνου καί τοῦ κώκ.

Κατά τό τέλος τοῦ 18ου αι. ὁ Σκῶτος Watt τελειοποίησε τήν ἀτμομηχανή, πού τή μεταχειρίστηκαν ὡς κινητήρια δύναμη στά ὄρυχεῖα καί στά ἐργοστάσια. Κατασκευάστηκαν ἔπειτα οἱ πρώτες μηχανές πού καθάριζαν, ἔξαιναν καί ἔκλωθαν τό μαλλί καί τό μπαμπάκι. Η χρησιμοποίηση τῆς μηχανῆς, πού ὀφείλεται στή μεγάλη ζήτηση προϊόντων, ἄλλαξε τή βιοτεχνία σέ βιομηχανία. Καί εἶναι τόσο μεγάλες οἱ ἀλλαγές πού προκάλεσε η χρήση τῆς μηχανῆς, ὥστε τό γεγονός αὐτό δύνομάστηκε «βιομηχανική ἐπανάσταση» καί θεωρεῖται ὁ σταθμός ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ή σύγχρονη ἐποχή. Η Ἀγγλία μπήκε στή βιομηχανική ἐποχή ἔναν αιώνα περίπου πρίν ἀπό τά ύπολοιπα εὐρωπαϊκά κράτη.

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ

Σημασία τῆς
βιομηχανικής
ἐπανάστασης

Μεταβολές στήν
ἀγροτική ζωή

Μείωση ἀγροτικοῦ
πληθυσμοῦ

Η ἐμφάνιση τῆς βιομηχανίας προκάλεσε μεγάλες ἀλλαγές καί στήν οἰκονομική καί στήν κοινωνική ζωή τῆς Ἀγγλίας:

(1) Μεταβολές στήν οἰκονομία τῆς χώρας. Μέ τήν ἐμφάνιση τῆς βιομηχανίας ὁ πληθυσμός τῶν ἀστικῶν περιοχῶν αὔξηθηκε καί οι ἀνάγκες σέ δημητριακά καί κρέας ἔγιναν μεγαλύτερες, ἐνώ παράλληλα ἐλαττώθηκε ἡ γεωργική παραγωγή. Η γεωργία δέν ἔλειψε, ἀλλά τό βάρος στίς ἀγροτικές περιοχές ἔπεφτε ὅλο καί πιο πολύ πρός τήν κτηνοτροφία. Φρόντιζαν νά καλυτερεύουν τίς ποιότητες τῶν ζώων γιά νά παράγουν περισσότερο κρέας καί μαλλί. Οι μεγαλοϊδιοκτῆτες κτηνοτρόφοι περιέφραξαν τά κτήματά τους καί καλλιεργοῦσαν χόρτο γιά τά ζώα. Οι μικροϊδιοκτῆτες ἀνάγκαζονταν νά πουλοῦν τά δικά τους κτήματα καί νά καλλιεργοῦν τά μεγάλα σάν κολλήγοι, ἢ ἔφευγαν στίς πόλεις γιά νά βροῦν δουλειά. Ο 18ος αι. χαρακτηρίζεται ἀπό τήν αὔξηση τῆς μεγάλης ιδιοκτησίας τῆς γῆς καί ἀπό τόν περιορισμό στήν παραγωγή δημητριακῶν. Η Ἀγγλία, πού ἔκανε πρίν ἔξαγωγή σταριοῦ, ἔπειτε τώρα νά φέρνει σιτηρά ἀπ' ἔξω. Γι' αὐτό τήν ἐνδιέφερε τόσο ἡ προσάρτηση τοῦ Καναδᾶ.

Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικό εἶναι ή μείωση τοῦ πληθυσμοῦ τῆς υπαίθρου. Ο ἀγροτικός πληθυσμός συγκεντρώθηκε στίς πόλεις, ὅπου χτίζονταν ἐργοστάσια. Ἀλλωστε ή βιομηχανία στέρησε τούς ἀγροτικούς πληθυσμούς ἀπό τό πρόσθετο είσοδόμα πού τούς ἔδινε ή βιοτεχνία.

(2) Μεταβολές κοινωνικές. Η βιομηχανία μετατόπισε τό μεγάλο κεφάλαιο. Ένω στό Μεσαίωνα πλούσιοι ήταν οι γαιοκτήμονες καί στήν Άναγέννηση οι έμποροι καί οι τραπεζίτες, τώρα ό πλουτος συγκεντρώθηκε στά χέρια τών μεγάλων βιομηχάνων. Έτσι από τήν παλιά άστική τάξη ένα μέρος σχημάτισε τή νέα τάξη τών μεγαλοκεφαλαιούχων έπιχειρηματιών: παράλληλα δημιουργήθηκε μιά τέταρτη τάξη, τών έργατων, πού προϊήλθε από τούς άγροτες καί τούς μικροτεχνίτες. (γιά άλλες έξελίξεις βλέπε πάρακάτω σελίδες 260-262).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 18ο ΑΙΩΝΑ. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΕ' (1715 – 1774)

Η άντιβασιλεία

Μετά τό θάνατο τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' έγινε βασιλιάς τῆς Γαλλίας ό δισέγγονός του Λουδοβίκος ΙΕ', πού ήταν μόλις πέντε έτῶν. Άντιβασιλέας έγινε στήν άρχη ό θεος του Φίλιππος, δούκας Όρλεάνης, καί μετά ό καρδινάλιος Φλερύ (Fleury). Και οι δύο δέν μπόρεσαν ν' άντιμετωπίσουν τά προβλήματα τῆς χώρας, πρό παντός τό οικονομικό. Ή έπιχειρηση από τό Σκώτο Τζών Λώ (Law) νά ίδρυθεῖ τράπεζα καί νά κοπεῖ χαρτονόμισμα κατέληξε σέ μιά φοβερή χρεωκοπία, γιατί οι μετοχές τῆς τράπεζας καί τό χαρτονόμισμα δέν εἶχαν άντικρυσμα. Ή άπάτη αύτή μεγάλωσε άκόμα πιό πολύ τή δυσπιστία τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ στίς τραπεζικές καί οίκονομικές έπιχειρήσεις τοῦ κράτους.

Η προσωπική βασιλεία τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'

"Οταν πέθανε ό Fleury, ό Λουδοβίκος ΙΕ' άνέλαβε προσωπικά τήν έξουσία. Ήταν ξυπνος καί ήξερε τό σωστό, άλλα δέν είχε ούτε τήν έργατικότητα, ούτε τή θέληση νά έπιβλητεί, καί άφηνε τή διοίκηση τοῦ κράτους σέ διάφορους εύνοούμενους καί εύνοούμενες. Καθώς έμενε στίς Βερσαλλίες άποξενωμένος από τή ζωή τοῦ τόπου, δέν ήταν σέ θέση νά ξέρει τά σύγχρονα προβλήματα. Τήν πολιτική χειρίζόταν μιά όμαδα από φιλόδοξους αύλικούς μέ ξεπερασμένες άντιλήψεις, πού άπεβλεπαν σέ πολέμους καί στρατιωτικές έπιχειρήσεις παλιού τύπου, έπιβλαβείς γιά τά γαλλικά συμφέροντα. Έτσι παρέσυραν τή Γαλλία στόν πόλεμο γιά τή διαδοχή τῆς Πολωνίας (1733 – 1735), απ' όπου τουλάχιστον οι Γάλλοι πήραν τή Λωρραΐνη (γαλλική περιοχή στά γαλλογερμανικά σύνορα) καί στόν πόλεμο γιά τή διαδοχή τῆς Αύστριας (1740 – 1748) απ' όπου ή Γαλλία δέν κέρδισε τίποτα. Οι εύγενεις έξακολουθούσαν νά βλέπουν τή Γαλλία σάν ήπειρωτική δύναμη, ένω ή τύχη της αύτή τήν έποχή έξαρτιόταν πιό πο-

Άντιβασιλεία

Τό σύστημα Λώ

Χαρακτήρας τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'

Πόλεμοι έποχης Λουδοβίκου ΙΕ'

Λουδοβίκος ΙΕ'

λύ άπό τις άποικιες. Γι' αύτό ένδιαφέρονταν γιά όργανωση στρατού και δχι στόλου. Τήν ίδια έποχή οι "Αγγλοι έξόπλισαν ένα ισχυρό στόλο καί άπασχολώντας τις γαλλικές δυνάμεις στήν Εύρωπη μέ τὸν ἐπταετὴ πόλεμο κατά τῆς Πρωσσίας (1756 – 1763) κατόρθωσαν ν' άποσπάσουν άπό τούς Γάλλους τις άποικιες τους στόν Καναδᾶ καί τις Ίνδιες.

'Ο ἐπταετής πόλεμος περισσότερο άπό κάθε ἄλλο ἔπεισε τό γαλλικό λαό, καί ίδιως τήν πλούσια ἀστική τάξη, ὅτι ἡ Γαλλία δέ θά μποροῦσε νά ἐπιζήσει, ἂν δέν ἄλλαξε ριζικά τό πολιτικό καί οἰκονομικό της σύστημα.

"Οταν ὁ Λουδοβίκος ΙΕ' πέθανε (1774), εἶχε γίνει τόσο μισητός στό λαό, πού δέν τόλμησαν νά τοῦ κάνουν ἐπίσημα κηδεία.

Οἰκονομική καί κοινωνική κατάσταση στή Γαλλία κατά τό 18ο αἰώνα

Γενική κατάσταση
Γαλλίας τό 18ο αι.

Παρ' ὅλη τήν κακή διοίκηση τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' ἡ γενική κατάσταση στή Γαλλία εἶχε καλυτερέψει.

'Η ἀγροτική οἰκονομία δέν ἄλλαξε τόσο ριζικά, ὅπως στήν Ἀγγλία. "Εγιναν ὅμως προσπάθειες νά ἀνεβεῖ ἡ παραγωγή (καλλιεργοῦσαν καλαμπόκι, πατάτες, σταφύλια, ἔγινε περίφημη ἡ γαλλική σαμπάνια) καί νά είσαχθούν καλύτερες ποιότητες ζώων γιά κτηνοτροφία (ἔφεραν ἀπό τήν Ἰσπανία πρόβατα τέρινος). Τελειοποίησαν κάπως καί τά γεωργικά ἔργαλεϊα.

'Η βιοτεχνία δέν ἔφτασε στό ύψος τῆς ἀγγλικῆς, οὔτε ίδρυθηκαν ἐργοστάσια. "Εξακολουθοῦσαν νά ύπάρχουν οἱ βιοτεχνίες (manufactures), ἀλλά οἱ τέχνες περιορίζονταν ἀκόμα ἀπό τίς συντεχνίες. 'Οπωσδήποτε ἔξαπλώθηκε ἡ παραγωγή εἰδῶν πολυτελείας, ύφασμάτων, μεταλλουργικῶν εἰδῶν καί ἡ ἔξαγωγή τοῦ γαιάνθρακα.

Οι Γάλλοι ἐμπορεύονταν μέ τά λιμάνια τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, μέ κέντρο τή Μασσαλία. Παράλληλα ἀναπτύχθηκαν τά λιμάνια τῶν δυτικῶν ἀκτῶν (Bordeaux, Nantes κ.α.) ἀπ' ὅπου ἐμπορεύονταν μέ τίς γαλλικές Ἀντίλλες. "Εκαναν ἔξαγωγή ἀπό βιομηχανικά προϊόντα καί ἔφερναν ζάχαρη, καφέ, κακάο, καί ἄλλα ἀποικιακά.

Γενική κοινωνική κατάσταση

Αὕξηση πληθυσμοῦ.

Γενικά τό 18ο αι. σχηματίστηκαν μεγάλες πόλεις καί καλυτέρεψαν κάπως οἱ δροι τῆς ζωῆς τοῦ χωρικοῦ. Λιγόστεψαν οἱ ἐπιδημίες καί οἱ λιμοί πού κατέστρεφαν τούς ἀγρότες. "Ετσι ὁ πληθυσμός τῆς χώρας αὔξηθηκε.

Μέ τό ἐμπόριο καί τή βιοτεχνία πλούτισαν οἱ ἀστοί, ίδιως οἱ ἐμπόροι καί οἱ τραπεζίτες. Πάντρευαν τίς κόρες τους μέ εύγενεῖς καί ἀρχισαν νά παιζουν ρόλο στήν κοινωνική ζωή.

'Η αὐλή τῶν Βερσαλλιῶν ἔδινε τόν τόν στήν κοσμική ζωή τῆς

Κοινωνικές ἀλλαγές

Γαλλίας. Οι εύγενεῖς καὶ οἱ πλούσιοι ἀστοὶ στὸ Παρίσι συναγωνίζονται στὴν ὁργάνωση κοσμικῶν συγκεντρώσεων, ὅπου λογαριάζονται τὸ πνεῦμα καὶ οἱ καλοὶ τρόποι. Στὰ σαλόνια τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν πλουσίων ἀστῶν συζητοῦσαν πολιτικά καὶ ἐπιστημονικά θέματα, καθὼς καὶ τίς νέες πολιτικές καὶ κοινωνικές ἰδέες τοῦ διαφωτισμοῦ, πού γίνονταν ἔτσι οἰκεῖες σὲ πλατύτερους κύκλους.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά εἶναι τὰ σπουδαιότερα ιστορικά φαινόμενα στὴν Ἀγγλία τὸ 18ο αἰ. καὶ ποιά ἡ σημασία τους;
- Ποιά μορφή πῆρε τὸ ἀγγλικό πολίτευμα ἐπὶ τῶν Γεωργίων τοῦ Ἀννοβέρου καὶ γιὰ ποιοὺς λόγους;
- Ποιά εἶναι ἡ κατάσταση στὴ Γαλλία μετά τὸν Λουδοβίκο ΙΔ'; Ποιά προβλήματα ἀντιμετωπίζει τὸ γαλλικό κράτος;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Σημασία τῶν πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν μεταβολῶν στὴν Ἀγγλία τὸ 18ο αἰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Ἡ τάση γιὰ πολιτικές, οἰκονομικές καὶ κοινωνικές μεταρρυθμίσεις, πού χαρακτήριζε τὴ Γαλλία τῆς ἐποχῆς τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', πῆρε συγκεκριμένο περιεχόμενο μὲ τὴ μεγάλη κίνηση τοῦ διαφωτισμοῦ.

Τὸ κίνημα τοῦ διαφωτισμοῦ ἄρχισε ἀπό τὴν Ἀγγλία στὸ δεύτερο μισό τοῦ 17ου αἰ. μὲ τίς φιλοσοφικές καὶ πολιτικές ἰδέες τοῦ Λόκ καὶ διαδόθηκε ἐπειτα στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν Ἀμερική. Βασίστηκε, ὅπως ἔχομε ἀναφέρει, στὰ φιλοσοφικά συστήματα τοῦ 17ου αἰ., ἵδιως στὸν Ντεκάρτ, καὶ ἐπηρεάστηκε ἀπό τίς ἐπιστημονικές θεωρίες τοῦ Ἰσαάκ Νεύτωνος (Newton).

Ἡ ἀνακάλυψη τῶν νόμων τῆς παγκόσμιας ἔλξης ἀπό τὸν Newton παρουσίασε γιὰ πρώτη φορά τὸ σύμπαν σάν ἔνα ὄργανωμένο σύνολο, πού κινεῖται σύμφωνα μὲ αἰώνιους καὶ ἀναλλοίωτους νόμους. Οἱ νόμοι αὐτοὶ δίνουν τὴν ἀρμονία στὸν κόσμο. Οἱ ἴδιοι νόμοι πρέπει νά ρυθμίζουν, πίστευαν οἱ φιλόσοφοι τοῦ διαφωτισμοῦ, καὶ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μὲ τίς ἀπόψεις αὐτές ἡ πρωτόγονη ἐποχή πρέπει νά ἦταν καλύτερη, γιατὶ τότε ὁ ἀνθρωπὸς ζοῦσε μόνο σύμφωνα μὲ τὸ φυσικὸ νόμο, πράγμα πού ἀποδεικνύοταν καὶ ἀπό τίς κοινωνίες τῶν πρωτογόνων λαῶν, πού ἔγιναν τότε γνωστές. Ἡ κοινωνική ὁργάνωση ἀντιστρατεύτηκε τὸ φυσικὸ νόμο. Γ' αὐτό ἐπρεπε οἱ κοινωνικοί, πολιτικοί, θρησκευτικοί θεσμοί καὶ οἱ ἀντιλήψεις νά ἐλεγχθοῦν μὲ τὴ λογική, πού εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος δρόμος γιὰ τὴν ἀλήθεια, νά ξεκαθαριστοῦν καὶ νά ἀπλοποιηθοῦν ἔτσι πού νά ἐναρμονιστοῦν μὲ τοὺς φυσικούς νόμους.

Διαφωτισμός

Πηγές τοῦ
διαφωτισμοῦ

Ἀντιλήψεις τοῦ
διαφωτισμοῦ

Φιλόσοφοι τοῦ διαφωτισμοῦ

Φιλόσοφοι
τοῦ διαφωτισμοῦ
Τζών Λόκ.

‘Ο “Αγγλος φιλόσοφος **Τζών Λόκ** (John Locke, 1632 – 1704) ἔζησε τήν ἀγγλική ἐπανάσταση τοῦ 1688 καί ἐπηρέαστηκε ἀπό αὐτήν. Πολέμησε τίς ἀπόφεις τῶν φιλοσόφων τῆς ἀπολυταρχίας, ὥπερ ἦταν ὁ **Jean Bodin** καὶ ὁ **Thomas Hobbes**, πού παραδέχονταν ὅτι ἡ ἀπόλυτη ἔξουσία δόθηκε στὸν ἄρχοντα, εἴτε ἀπό τὸ Θεό (Bodin), εἴτε ἀπό τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι προσπάθησαν νά ἀποφύγουν τὴ φοβερή κατάσταση τῆς πρωτόγονης κοινωνίας, μιᾶς κοινωνίας λύκων, ὥπου ἐπικρατοῦσε ἡ ἀρπαγή, τὸ ἔγκλημα καὶ τὸ δίκαιο τοῦ ἰσχυρότερου (Hobbes). Τήν ἔξουσία αὐτή ὁ ἄρχοντας ἔχει τὸ δικαίωμα νά τήν ἀσκεῖ ἀνεξέλεγκτα. ‘Ο λαός ἔχει τό καθῆκον νά ύπακούει χωρίς ἀντίρρηση.

‘Αντίθετα μέ τή θεωρία αὐτή ὁ Λόκ παραδέχεται ὅτι οἱ πρωτόγονοι ἀνθρωποι ζοῦσαν σέ ἀπόλυτη ἐλευθερία κάτω ἀπό τοὺς φυσικούς νόμους. Ἡταν ὄλοι ἵσοι καὶ εἶχαν τό δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ιδιοκτησίας. Γιά νά διασφαλίσουν ὅμως περισσότερο αὐτά τά φυσικά δικαιώματα ἀποφάσισαν νά ὄργανωθοῦν σέ κοινωνία καὶ νά παραχωρήσουν τήν ἔξουσία σ’ ἔναν ἄρχοντα, μέ τόν ὄρο νά προστατέψει αὐτά τά δικαιώματα καὶ νά βοηθήσει στήν προκοπή τοῦ σύννολου. ‘Η ἀγραφή αὐτή συμφωνία (τό **κοινωνικό συμβόλαιο**) σημαίνει ὅτι ἡ ἔξουσία πηγάζει ἀπό τό λαό καὶ πώς ὁ λαός τήν παραχωρεῖ ὑπό ὅρους. ‘Αν ὁ ἄρχοντας καταχραστεῖ αὐτή τήν ἔξουσία, ὁ λαός ἔχει τό δικαίωμα νά τοῦ τήν ἀφαιρέσει. ‘Ετσι, ἀντίθετα ἀπό τοὺς θεωρητικούς τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, πού διακήρυξαν ὅτι ὁ λαός ἔχει μόνο τό καθῆκον τῆς ύποταγῆς, ὁ Λόκ ύποστήριξε τό δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως.

Οι θεωρίες τοῦ Λόκ ἐπηρέασαν τούς μεγαλύτερους Γάλλους φιλοσόφους τοῦ διαφωτισμοῦ, τό **Βολταΐρο**, **Μοντεσκιέ** καὶ **Ρουσσώ**. ‘Ο **Βολταΐρος** (Voltaire) στάθηκε ὁ πατριάρχης τοῦ διαφωτισμοῦ. Νέος ἔξοριστηκε καὶ κατέφυγε στήν Ἀγγλία, ὥπου εἶχε τήν εὐκαιρία νά μελετήσει τή θεωρία τοῦ Locke καὶ νά ἐπηρεαστεῖ ἀπό τό ἀγγλικό πολίτευμα. ‘Έγραψε πολλά ἔργα λογοτεχνικά καὶ ιστορικά καὶ ἐκατοντάδες ἐπιστολές. Μέ τό δεισιδικό πνεῦμα καὶ τήν καυστική είρωνεία του ἔκανε σκληρό ἔλεγχο στούς θεσμούς, στίς συνήθειες, τίς προλήψεις καὶ τίς δεισιδαιμονίες τῆς ἐποχῆς του. Πολέμησε σκληρά τήν ἀπολυταρχία καὶ τή θρησκευτική μισαλλοδοξία.

Μέ τό ἔργο του ἐπηρέασε ὅλη τήν Εύρωπη. ‘Ο **Φρειδερίκος Β'** τῆς Πρωσίας καὶ ἡ **Αϊκατερίνη** τῆς Ρωσίας τόν γνώρισαν προσωπικά καὶ ἐπηρέαστηκαν ἀπό τίς θεωρίες του.

‘Ο Voltaire ἀγαποῦσε τούς “Ἐλληνες καὶ ἔγραφε μέ συμπάθεια γιά τόν ἀγώνα τους κατά τῶν Τούρκων μέ τήν εὐκαιρία τῶν ρωσοτουρκικῶν πολέμων ἐπί τῆς Αϊκατερίνης Β'.

Βολταΐρος
(Voltaire).

Ο Μοντεσκιέ (Montesquieu) ήταν βαθύς μελετητής και στοχαστής των πολιτικών πραγμάτων. Στό βιβλίο του «Τό πνεῦμα τῶν νόμων» έξετάζει τα είδη των πολιτευμάτων, δημοφάνηκαν μέσα στήν ιστορία, και καθορίζει τούς λόγους γιά τούς όποιους το καθένα έπιβλήθηκε: τό μοναρχικό άπολυταρχικό σύστημα χαρακτηρίζει τά μεγάλα κράτη, ή συνταγματική μοναρχία τά μικρότερα, ή δημοκρατία, αυτά πού έχουν περιορισμένη έκταση.

Μελέτησε σε βάθος τήν πηγή και τό χαρακτήρα τῆς κρατικῆς έξουσίας και πρώτοτήν διέκρινε σέ έκτελεστική, νομοθετική και δικαστική. "Όταν οι τρεῖς αὐτές έξουσίες άσκουνται ἀπό τὸν ἴδιο ἄρχοντα, τό πολίτευμα είναι άπολυταρχικό. "Όταν οι έξουσίες μερίζονται σέ διάφορα πρόσωπα η σώματα, τότε τό πολίτευμα γίνεται δημοκρατικότερο.

Μοντεσκιέ.
(Montesquieu)

Ο Ρουσσώ (Rousseau) είναι μιά πολύπλοκη ἐπαναστατική φύση. Τό βιβλίο του «Τό κοινωνικό συμβόλαιο» είναι ἐπηρεασμένο ἀπό τίς θεωρίες τοῦ Locke. Πιστεύει πώς ὁ ἄνθρωπος γεννιέται καλός, ἀλλά οι κοινωνικές συνθήκες τόν διαφθείρουν. Οι ἄνθρωποι γεννιοῦνται ἵσοι και ἔλεύθεροι και ἡ κοινωνία τούς κάνει σκλάβους. Αύτή πού λέμε πολιτισμένη ζωὴ μᾶς κάνει δυστυχισμένους. Γιά νά γίνει ὁ ἄνθρωπος εύτυχισμένος πρέπει νά ξαναγυρίσει πίσω στή φύση, στήν ἀπλή ζωῆ. Στό ἔργο του «Αίμιλιος» δίνει ἔνα πρότυπο παιδαγωγικῆς μεθόδου· πώς μπορεῖν' ἀναθρέψει και νά μορφώσει κανεῖς ἔνα παιδί, παρακολουθώντας τίς κλίσεις και τά ἐνδιαφέροντά του, μέσα στό μεγάλο σχολεῖο τῆς φύσης. Μέ τόν «Αίμιλιο» ο Ρουσσώ ἀνοιξε τό δρόμο στή νέα παιδαγωγική μέθοδο.

Ο Rousseau πιστεύει πώς ἡ λογική δέν είναι ἡ μόνη δύναμη πού πρέπει ὁ ἄνθρωπος νά ἐμπιστεύεται. Υπάρχει και τό συναίσθημα και τό ἐνστικτό. Μέ αὐτές τίς ἀντιλήψεις και τήν ἀγάπη του στή φύση ἔγινε ὁ πρόδρομος τοῦ πνευματικοῦ και καλλιτεχνικοῦ κινήματος τοῦ 19ου αἰ. πού λέγεται «ρομαντισμός».

Είναι δημοκρατικός. Πιστεύει πώς ἡ έξουσία πρέπει νά πηγάζει και νά ἀσκεῖται ἀπό τό λαό και πώς ἡ μειοψηφία πρέπει νά ύποτασσεται στήν πλειοψηφία. Οι πολιτικές του ἰδέες ἀποτέλεσαν τήν ἰδεολογία τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης.

Στήν διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ διαφωτισμοῦ συνέβαλε και ἡ **Ἐγκυκλοπαίδεια** πού ἔξεδιε ὁ Ντενίς Ντιντερό (Denis Diderot). Τά ἄρθρα τῆς **Ἐγκυκλοπαίδειας** γράφτηκαν σύμφωνα μέ τίς νέες ἰδέες, γι' αὐτό ἡ ἔκδοση ἀπαγορεύτηκε πολλές φορές. Ἀλλά οι ἔκδοτες και οι χρηματοδότες της φρόντιζαν γιά τή συνέχιση τοῦ ἔργου. Στήν **Ἐγκυκλοπαίδεια** συνεργάστηκαν ὁ Ντ' Αλαμπέρ (Jean d' Alembert), ὁ **Ἐλβέτιος** (Claude Helvétius) και ὁ βαρώνος Χόλμπαχ (Holbach).

Ο **Ἐλβέτιος** και ὁ Χόλμπαχ ήταν ύλιστές και ἀθεοί· οι περισσότεροι ὅμως φιλόσοφοι τοῦ διαφωτισμοῦ πίστευαν στό **Θεϊσμό**

Rousseau (Rousseau)

Ἐγκυκλοπαίδεια
Ντιντερό (Diderot)

(deismus), μιά άντιληψη πού ξεκίνησε άπο τήν Αγγλία. Παραδέχονται πώς ό Θεός είναι ή άνωτατη δύναμη πού δημιούργησε τόν κόσμο καί τόν όργανωσε μέ τούς παγκόσμιους νόμους, άλλα απέρριπταν κάθε δόγμα. "Ελεγαν πώς ό Θεός δέν έχει άνάγκη άπο κανενός είδους λατρεία, ούτε άλλαζει τούς φυσικούς νόμους γιά χάρη ένός άνθρωπου. 'Ο άνθρωπος είναι έλευθερος νά προτιμήσει τό καλό ή τό κακό καί ή άνταμοιβή ή ή τιμωρία του έξαρταται άπο τή συμπεριφορά του σ' αύτόν τόν κόσμο καί δέν καθορίζεται άπο προορισμό.

'Ο διαφωτισμός διαδόθηκε στή Γερμανία μέ τό **Λέσσιγκ** καί στήν Άμερική μέ τό **Βενιαμίν Φραγκλίνο** (Franklin) καί τό **Θωμά Τζέφφερσον** (Jefferson). Πολέμησε τήν άπολυταρχία, τό θρησκευτικό φανατισμό, τή δουλεία, τά βασανιστήρια. Άγωνίστηκε γιά τήν άπελευθέρωση τού άνθρωπου άπο κάθε πνευματική καί πολιτική τυραννία.

Γιά νά άπελευθερωθεΐ άπο τήν τυραννία καί τήν πρόληψη πίστευαν πώς ό άνθρωπος έπρεπε νά μορφωθεΐ καί νά φωτιστεΐ μέ τίς νέες ίδεες. Γι' αύτό ή κίνηση αύτή όνομάστηκε «διαφωτισμός». 'Ο διαφωτισμός, όπως καί ό άνθρωπισμός, στράφηκε πρός τήν άρχαία 'Ελλάδα καί μελέτησε τό άρχαιο πνεῦμα καί τίς πολιτικές άντιλήψεις καί τούς θεσμούς, ίδιαίτερα τήν όργανωση τής άρχαιας άθηναϊκης δημοκρατίας τού Ε' αι. π.Χ.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ

- Ποιοί ήταν οι σπουδαιότεροι φιλόσοφοι τού διαφωτισμού καί ποιά προβλήματα τούς άπασχολούσαν;
- Ποιά είναι ή έπιδραση τού διαφωτισμού στή Γαλλία καί τήν Εύρωπη;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Οι άρχες τού διαφωτισμού καί ή σημασία τους γιά τή διαμόρφωση τού εύρωπαικού πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1775 – 1783). ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ Η.Π.Α.

Οι άγγλικές άποικίες τής Άμερικής συνέχιζαν στήν άρχη τή ζωή τής Αγγλίας. Οι πρώτοι άποικοι ένδιαφέρονταν νά συγκεντρώσουν μιά περιουσία καί νά γυρίσουν νά ζήσουν άνετα στόν τόπο τους. Σιγά σιγά όμως ζήσιαν οι πιό μόνιμες έγκαταστάσεις, άλλαξε ά τρόπος τής ζωῆς, οι συνήθειες. Οι άποικοι έβλεπαν τώρα στήν Άμερική μιά νέα πατρίδα, πού έπαιρνε δλο καί πιό πολύ τή δική της προσωπικότητα. Οι πολιτικοί καί πνευματικοί ήγέτες τής Άμερικής, όπως ο Σαμουήλ "Ανταμς (Adams) ο Θωμάς Παίην (Paine), ο Τζέφφερσον

καὶ ὁ Φραγκλίνος εἶχαν ἐπηρεαστεῖ ἀπό τίς ἰδέες τοῦ Λόκ καὶ ἀπό τό γαλλικό διαφωτισμό.

Οἱ πρῶτες ἀφορμές δυσαρέσκειας μέ τή μητρόπολη δόθηκαν ἀπό τὴν ἀπόπειρα τῶν Ἀγγλῶν νά ἐπιβάλουν τὸ μερκαντιλισμό (ἐλεγχόμενο ἀπό τὸ κράτος ἐμπόριο) καὶ τὸ μονοπώλιο, δηλαδὴ νά υποχρεώνουν τούς ἀποίκους νά πουλοῦν τὰ προϊόντα τους (καπνό, ζάχαρη, μπαμπάκι) ἀποκλειστικά στὴν Ἀγγλία.

Μετά τὸν ἐπατεῖτο πόλεμο ἡ σύγκρουση ἔγινε ὀξύτερη. Τὸ ἄγγλικὸν κοινοβούλιο ἀποφάσισε νά ἐπιβάλει φόρους στὶς ἀποικίες, για νά καλύψει τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὄργανωση τῶν ἐπαρχιῶν, ποὺ πῆραν ἀπό τοὺς Γάλλους, προκάλεσε ἄλλες ἀντιθέσεις, διότι ἀπαγορεύτηκε στοὺς ἀποίκους νά ἔγκατασταθοῦν στὶς ΒΔ. περιοχές ἀπό τὸν ποταμὸν Ὁχαίον ὡς τὸ Μισσισιπήν. Ἀργότερα (1765) τὸ κοινοβούλιο ἐπέβαλε ἔνα φόρο χαρτοσήμου. Αὐτό προκάλεσε μεγάλη ἀντίδραση, ἰδιαίτερα στὶς ἀποικίες τῆς Βιργινίας, τῆς N. Υόρκης καὶ τῆς Μασσαχουσέτης, καὶ τὸ κοινοβούλιο ἀναγκάστηκε νά καταργήσει τὸ χαρτόσημο. Λίγο ἀργότερα ὅμως ἐπανῆλθε προσπαθώντας νά ἐπιβάλει φόρους στὰ ἀγγλικά προϊόντα, ποὺ εἰσάγονταν στὶς ἀποικίες, καὶ τελικά μόνο στὸ τσάι. Τὸ μέτρο προκάλεσε ἀντίδραση καὶ ταραχές στή Βοστώνη, πού δύργησαν σὲ ἐπανάσταση.

Μέ τὴν ἀποικία τῆς Μασσαχουσέτης ἐνώθηκαν καὶ οἱ ἄλλες καὶ στὰ 1774 μιά συνέλευση ἀπό ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν πολιτειῶν, ἔκτος ἀπό τή Γεωργία, δημοσίευσε στή Φιλαδέλφεια μία **διακήρυξη δικαιωμάτων**, ὅπου τονιζόταν πῶς δικαίωμα κάθε πολίτη εἶναι νά μή φορολογεῖται χωρὶς τή συγκατάθεσή του καὶ πῶς τό ἀγγλικό κοινοβούλιο, ὅπου οἱ ἀποικοί δέν ἀντιπροσωπεύονταν, δέν εἶχε τό δικαίωμα νά τοὺς ἐπιβάλει φόρους.

Τό πράγμα ἄρχισε σάν μιά ἔκφραση διαμαρτυρίας τῶν ἀποίκων, ἀλλά, ἐπειδή δὲ Γεώργιος Γ' τῆς Ἀγγλίας ἐπιχείρησε νά πολεμήσει τὴν ἀντίδραση μέ τή βίᾳ καὶ ἔστειλε στρατό, ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση. Τελικά ὠρίμασε ἡ ἴδεα ν' ἀποσπαστοῦν οἱ ἀποικοί ἀπό τήν Ἀγγλία. Η συνέλευση τῆς Φιλαδέλφειας πῆρε τήν ἔξουσία, συγκέντρωσε στρατό

Η ἐπανάσταση
(1775 – 1783)
Διακήρυξη
δικαιωμάτων

Γεώργιος Ουάσινγκτον

Πολεμικές
έπιχειρήσεις

Βενιαμίν Φραγκλίνος

Όροι τής συνθήκης
των Βερσαλλιών

καί διόρισε στρατηγό τό Γεώργιο Ουάσινγκτον (Washington) που είχε διακριθεί στόν πόλεμο μέ τούς Γάλλους. Στίς 4 Ιουλίου 1776 άποφασίστηκε νά άνακηρυχτοῦν οι άποικίες ἑλεύθερα καί άνεξάρτητα κράτη. Όργανώθηκαν σέ πολιτείες μέ φιλελεύθερα πολιτεύματα, σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τοῦ διαφωτισμοῦ.

Οι πολεμικές ἐπιχειρήσεις

Ο πόλεμος γιά τήν ἀνέξαρτησία τῆς Ἀμερικῆς κράτησε ἑπτά χρόνια καί ἦταν δύσκολος καί γιά τούς δύο ἀντιπάλους. Ο ἀγγλικός μισθοφορικός στρατός πολεμοῦσε σέ μιά ἄγνωστη χώρα καί οι ἀποικοί δέν ἦταν ἀσκημένοι καί δέν εἶχαν ἔφοδια. Πολλές ἀπό τίς ἀποικίες δέ συνεργάζονταν ἀρκετά. Μερικοί συντροπητικοί δέν ἦθελαν τήν ἀπόσπαση ἀπό τήν Ἀγγλία. Παρ' ὅλα αὐτά ὁ στρατός τῶν ἀποικίων κατόρθωσε ν' ἀπομονώσει ἔνα σῶμα ἀγγλικοῦ στρατοῦ μέσα στά δάση καί νά τό ἀναγκάσει νά παραδοθεῖ (1777).

Σημαντικό ρόλο στήν ἐπιτυχία τοῦ πολέμου ἔπαιξε ἡ γαλλική βοήθεια. Οι ἀποικοί ἔστειλαν στό Παρίσι τό Βενιαμίν Φραγκλίνο, που κατόρθωσε νά συνάψει συμμαχία μέ τή Γαλλία καί νά ἐπιτύχει νά σταλοῦν ἔφοδια στίς ἀμερικανικές ἀποικίες καί στρατός μέ ἀρχηγό τό Λαφαγιέτ (Lafayette). Η Γαλλία δέχτηκε γιατί ἥθελε νά ταπεινώσει τήν Ἀγγλία. Μαζί της συμμάχησε καί ἡ Ισπανία, που ἐνδιαφερόταν νά ξαναπάρει τό Γιβραλτάρ.

Τελικά ὁ πόλεμος περιορίστηκε στίς νότιες πολιτείες. Ο γαλλικός καί ὁ ἀμερικανικός στρατός εἶχαν μιά σημαντική νίκη στό **Υορκτάουν** (Yorktown) (1781)· ὁ γαλλικός στόλος εἶχε ἐπιτυχίες στίς Ινδίες ἔτσι ἡ Ἀγγλία ἀναγκάστηκε νά ύποχωρήσει καί ὑπέγραψε τή **συνθήκη τῶν Βερσαλλιῶν** (1783), ὅπου ἀναγνώριζε τήν ἀνέξαρτησία τῶν ἀμερικανικῶν ἀποικιῶν, παραχωροῦσε τή Φλόριδα καί τή Μινόρκα στήν Ισπανία, μιά ἀπό τίς Αντίλλες καί μερικά λιμάνια τῆς Σενεγάλης στή Γαλλία καί τῆς ἀναγνώριζε τό δικαίωμα νά όχυρώσει τή Δουνκέρκη.

Η ἥπτα στήν Ἀμερική στάθηκε μιά προσωπική ἀποτυχία τῆς πολιτικῆς τοῦ Γεώργιου Γ' καί τῶν τόρους. Ο Γεώργιος Γ' ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει τήν προσπάθεια γιά προσωπική κυβέρνηση καί νά δώσει τήν ἔξουσία στόν Pitt τό νεώτερο.

Η Γαλλία κατόρθωσε νά ταπεινώσει τήν Ἀγγλία, ἀλλά τά ἔξοδα τοῦ ἀμερικανικοῦ πολέμου χειροτέρεψαν τήν οἰκονομική τῆς κατάσταση. Ο γαλλικός στρατός, που βρέθηκε στήν Ἀμερική καί γνώρισε τό φιλελεύθερο πολίτευμά της, γύρισε ἀποφασισμένος νά πολεμήσει τήν ἀπολυταρχία στή χώρα του. Αύτα ἔκαναν νά ξεπάσει πιό σύντομα ἡ γαλλική ἐπανάσταση.

Η ὄργανωση τῶν Η.Π.Α.

Ἐπειτα ἀπό πολλές ἐσωτερικές δυσκολίες οι δεκατρεῖς πολιτείες,

πού ήταν ώς τότε άνεξάρτητες δημοκρατίες, ένωθηκαν σε μια όμοσπονδιά (1787).

Σύμφωνα μέτο τό σύνταγμα πού ψηφίστηκε τότε, τό όμοσπονδιακό κράτος όνομαστηκε 'Ηνωμένες Πολιτείες τής (Β.) Αμερικῆς.

Κάθε πολιτεία διατηροῦσε τήν έσωτερική της άνεξαρτησία, τή βουλή καὶ τήν κυβέρνησή της. Ιδρύθηκε όμως καὶ μιά όμοσπονδιακή κυβέρνηση, πού έγκαταστάθηκε στήν Ουάσιγκτον καὶ πού θά φρόντιζε τήν έσωτερική πολιτική, τήν όργανωση τοῦ στρατοῦ, τό έμποριο. Είχε τό δικαίωμα νά έπιβάλλει φόρους καὶ νά κόβει νόμιμα.

Κατά τό σύνταγμα τῶν Η.Π.Α. τήν έκτελεστική έξουσία άσκει ὁ πρόεδρος, πού έκλεγεται γιά μιά τετραετία. Είναι ὁ ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τίς διεθνεῖς συνθήκες καὶ διορίζει τούς άνωταους λειτουργούς καὶ υπαλλήλους τοῦ κράτους.

'Η νομοθετική έξουσία άσκεται ἀπό τό κογκρέσσο, πού τό ἀπαρτίζουν δύο βουλές: ή βουλή τῶν ἀντιπροσώπων, πού έκλεγονται ἀπό κάθε πολιτεία ἀνάλογα μέ τόν πληθυσμό της, καὶ ἡ γερουσία, πού οὐ ποτελεῖται ἀπό δύο ἀντιπροσώπους κάθε πολιτείας.

Στήν Η.Π.Α. ἡ έκτελεστική καὶ νομοθετική έξουσία εἶναι χωρισμένες. Τό κογκρέσσο συνέρχεται κάθε χρόνο καὶ ὁ πρόεδρος δέν ἔχει τό δικαίωμα οὔτε νά έμποδίσει τή σύγκλησή του, οὔτε νά τό διαλύσει. Μπορεῖ μόνο, σπάνια, νά μήν υπογράψει ἔνα νόμο καὶ νά τόν ἐπιστρέψει γιά νέα συζήτηση. Τότε, γιά νά ισχύσει ὁ νόμος αὐτός πρέπει νά ψηφιστεῖ ἀπό τά 2/3 τῶν ἀντιπροσώπων, πράγμα ἀπίθανο (veto τοῦ προέδρου). 'Ο πρόεδρος ἔχει τό δικαίωμα νά έκλεγει τούς υπουργούς του, ἄσχετα ἀπό τήν πλειοψηφία τοῦ κογκρέσου.

'Ο ἀριθμός τῶν πολιτειῶν αὐξήθηκε ἀργότερα, ἐπειδή κάθε περιοχή πού οὐ ποτελεῖται 50 χιλ. κατοίκους είχε τό δικαίωμα νά ἀναγνωριστεῖ ἀνεξάρτητη πολιτεία.

Ἀπό τό τέλος τοῦ 18ου αἰ. οἱ Η.Π.Α. ἄρχισαν νά πλουτίζουν καὶ νά ἐπεκτείνονται ἐδαφικά. Ἀγόρασαν ἀπό τή Γαλλία τήν περιοχή τοῦ Μισσισσιπή (Λούιζιάνα) καὶ ἀπό τήν Ἰσπανία τή Φλόριδα. Κατά τά μέσα τοῦ 19ου αἰ. προσάρτησαν τό Τέξας καὶ τήν Καλλιφόρνια καὶ ἔτσι κυριάρχησαν στή Β. Αμερική δόλοκληρη, ἔκτος ἀπό τόν Καναδά.

Ανάπτυξη τῶν
Η.Π.Α.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αἵτια, κυριότερα γεγονότα καὶ σημασία τής ἐπανάστασης τῶν βορειοαμερικανικῶν ἀποικιῶν.
2. Πῶς όργανώθηκε τό ἀμερικανικό πολίτευμα καὶ σέ ποιές ἀρχές βασίστηκε τό ἀμερικανικό σύνταγμα;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Πῶς όργανώθηκαν οι νεώτερες ἀποικίες καὶ σέ τί διαφέρουν ἀπό τίς ἀρχαῖες ἐλληνικές;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': ΟΙ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ. ΦΩΤΙΣΜΕΝΗ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑ

Αύστρια. Μαρία Θηρεσία (1740 – 1780)

Μαρία Θηρεσία

Πόλεμος γιά τή διαδοχή τῆς Αύστριας (1740 – 1748)

‘Η Αύστρια μετά τήν είρηνη τῆς Ούτρέχτης (1713) ένισχυθηκε μέ τήν προσάρτηση τῶν Ισπανικῶν Κάτω Χωρῶν καί τοῦ Μιλάνου. Στά 1718 προσάρτησε καί τήν Ούγγαρια. ‘Ο αυτοκράτορας Κάρολος ΣΤ’ (1711 – 1740) προσπάθησε νά όργανώσει στρατό, νά ένοποιήσει τό κράτος του καί νά έξασφαλίσει τό θρόνο στήν κόρη του Μαρία Θηρεσία μέ μιά συνθήκη, τήν Pragmatica Sanctio, πού κατόρθωσε μέ πολλές υποχωρήσεις νά πείσει ὄλες τίς εύρωπαικές δυνάμεις νά τήν ύπογράψουν.

Μετά τό θάνατο του οι ἡγεμόνες ἀδιαφόρησαν γιά τήν ύπογραφή τους καί πρώτος ὁ Φρειδερίκος Β' τῆς Πρωσσίας κατέλαβε τή Σιλεσία. ‘Η Πρωσσία, Γαλλία καί διάφορες Γερμανικές χῶρες συμμάχησαν κατά τῆς Θηρεσίας. ‘Έκεινη ἐπέτυχε τή βοήθεια τῆς Ἀγγλίας καί Ὁλλανδίας. ‘Ἐτσι ἄρχισε ὁ πόλεμος γιά τή διαδοχή τῆς Αύστριας (1740 – 1748).

Στήν ἄρχη ἡ Αύστρια εἶχε ἀποτυχίες. ‘Ο αὐτοκρατορικός τίτλος ἀφαιρέθηκε ἀπό τούς Ἀψβούργους καί δόθηκε στόν Κάρολο τῆς Βαυαρίας. Οι Γάλλοι κατέλαβαν τή Βοημία. ‘Η Μαρία Θηρεσία ὅμως ἔδειξε μεγάλο θάρρος καί ἀντοχῆ. ‘Ανακατέλαβε τή Βοημία καί προσπάθησε νά διασπάσει τή συμμαχία τῶν ἀντιπάλων της παραχωρώντας στόν πιό ἐπικίνδυνο ἀπ' αὐτούς, τό Φρειδερίκο Β', τή Σιλεσία. ‘Υστερα κατόρθωσε νά νικήσει τό νέο αὐτοκράτορα Κάρολο Ζ' καί νά προχωρήσει πέρα ἀπό τό Ρήνο. ‘Ο στρατός της νίκησε στήν Ἰταλία καί οι Ἀγγλοί εἶχαν ἐπιτυχίες στή Θάλασσα. ‘Ἐτσι οἱ ἀντίπαλοί της ύποχωρήσαν. ‘Ο πόλεμος τελείωσε μέ τήν είρηνη τοῦ Aachen (Aix La Chapelle) καί τήν ἀναγνώριση τῆς Μαρίας Θηρεσίας (1748).

Μετά τό θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα Καρόλου Ζ', βασιλιά τῆς Βαυαρίας, ἔγινε αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας ὁ Φραγκίσκος τῆς Λωρραΐνης, σύζυγος τῆς Μαρίας Θηρεσίας, κι ἔτσι ὁ αὐτοκρατορικός τίτλος ξαναγύρισε στούς Ἀψβούργους.

Στά 1756 ὁ πόλεμος ξανάρχισε. ‘Η Μαρία Θηρεσία θέλησε νά ξαναπάρει τή Σιλεσία. Κατόρθωσε νά ἐπιτύχει συμμαχία μέ τή Ρωσία, ὅπου βασίλευε ἡ τσαρίνα Ἐλισάβετ. ‘Η Ἀγγλία υποστήριξε τήν Πρωσσία καί ἔτσι ἡ Γαλλία στράφηκε πρός τήν Αύστρια, πού ἤταν κατά παράδοση ἀντίπαλος της. Αύτό ὄνομάστηκε «ἀντιστροφή τῶν συμμαχῶν».

Στόν πόλεμο αὐτόν, πού λέγεται «ἐπταετής» (1756 – 1763), ἡ Αύστρια, ἡ ὁποία εἶχε κατορθώσει νά συμμάχήσει μέ τή Γαλλία, Ρωσία, Σαξωνία, Σουηδία, ἐπέτυχε νά κυκλώσει τήν Πρωσσία. Γιά ν' ἀ-

Ἐπταετής πόλεμος (1756 – 1763)

ποφύγει τόν κλοιό δ Φρειδερίκος Β' ἀποφάσισε ν' ἀρχίσει πρῶτος τήν ἐπίθεση. Κατέλαβε τή Σαξωνία καί μπῆκε στή Βοημία. Σέ λιγό ὄμως οι σύμμαχοι ἔκαναν εἰσβολή ἀπ' ὅλα τά σημεῖα στό κράτος του, πού κινδύνεψε νά διαλυθεῖ. Οι "Ἄγγλοι τοῦ ἔστειλαν γιά νά τόν βοηθήσουν ἔνα στρατό ἀπό Γερμανούς μισθοφόρους. 'Ο Φρειδερίκος Β' πολεμώντας μέ πολύ περισσότερους καί ἵσχυρότερους ἀντιπάλους κατόρθωσε νά σωθεῖ χάρη στήν ικανότητα καί τήν τόλμη του. 'Ο θάνατος τῆς Ἐλισάβετ τῆς Ρωσίας καί ἡ ἄνοδος στό θρόνο τοῦ Πέτρου Γ', πού θαύμαζε τό Φρειδερίκο Β', διέσπασε τή συμμαχία τῶν ἀντιπάλων του καί σταμάτησε τόν πόλεμο. Στά 1763 ὑπογράφηκε ἡ είρηνη τῶν Παρισίων. 'Η Μαρία Θηρεσία ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει γιά δεύτερη φορά στό Φρειδερίκο Β' τή Σιλεσία.

'Η Γαλλία διέθεσε 200000 στρατό στή Γερμανία καί δέν ἔστειλε βοήθεια στίς ἀποικίες της, μέ ἀποτέλεσμα νά νικήσουν ἔκει οι "Ἄγγλοι. 'Αναγκάστηκε νά παραχωρήσει στήν 'Άγγλα τίς ἀποικίες τοῦ Καναδᾶ καί νά τήν ἀφήσει ἐλεύθερη νά ἐπεκτείνει τίς κτήσεις της στίς 'Ινδίες.

"Ἐτσι μέ τό τέλος τοῦ ἐπατεοῦς πολέμου ἐνισχύθηκε ἡ Πρωσία στήν Εύρωπη καί ἡ 'Άγγλα κυριάρχησε στίς ἀποικίες, ἐνώ ἡ Γαλλία ἔξασθένησε καί ἐκδηλώθηκε ἔκει ἔντονα ἡ δυσαρέσκεια, πού ὁδήγησε στή γαλλική ἐπανάσταση.

'Ιωσήφ Β' (1765 — 1790)

'Ο 'Ιωσήφ δ Β', γιός τῆς Μαρίας Θηρεσίας, εἶναι ἡ πιό χαρακτηριστική μορφή φωτισμένου δεσπότη.

Μετά τό θάνατο τοῦ πατέρα του ἔγινε αὐτοκράτορας τῆς Γερμανίας καί συμβασιλέας τῆς μητέρας του. Ἐπηρεασμένος ἀπό τίς ιδέες τοῦ διαφωτισμοῦ δοκίμασε νά κάνει τολμηρές μεταρρυθμίσεις: κατάργησε τή δουλοπαροικία, ἐπέβαλε τή φορολογική ισότητα τῶν πολιτῶν, τήν ἐλεύθερία τοῦ τύπου, τήν ἀνέξιθρησκεία. Προσπάθησε νά ὑποτάξει τήν ἐκκλησία στό κράτος, διέλυσε τά μοναχικά τάγματα καί ἐκλεισε τά μοναστήρια.

'Άλλα τό κράτος τῶν 'Αψβούργων δέν εἶχε ἐθνική ἐνότητα· κάθε περιοχή εἶχε τή δική της γλώσσα, παράδοση, συνθήκες ζωῆς. Οι κοινωνικές μεταρρυθμίσεις τοῦ 'Ιωσήφ Β' δυσαρέστησαν τούς Ούγγρους φεουδάρχες καί οι θρησκευτικοί νεωτερισμοί τίς καθολικές Κάτω Χώρες.

'Ο 'Ιωσήφ Β' πῆρε μέρος στή διανομή τῆς Πολωνίας ἀνάμεσα στούς Ρώσους, Αύστριακούς καί Πρώσους (1772) καί συμμάχησε μέ τήν Αίκατερίνη Β' τῆς Ρωσίας στόν πόλεμο ἐναντίον τῶν Τούρκων (1787). 'Άλλα ἡ ἐπανάσταση τῆς Ούγγαρίας τόν ἀνάγκασε νά ἐγκαταλείψει τόν πόλεμο κατά τῶν Τούρκων καί νά γυρίσει στή Βιέννη. "Αρρωστος ἀπό ἐπιδημία πέθανε (1790) ἀπογοητευμένος,

Μεταρρυθμίσεις
τοῦ 'Ιωσήφ Β'

'Ιωσήφ Β'

έπειδη άναγκάστηκε νά άνακαλέσει όλες τίς μεταρρυθμίσεις του, γιά νά διευκολύνει τό διάδοχό του Λεοπόλδο στήν είρήνευση τού κράτους.

Πρωσσία. Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' (1713 – 1740)

Φρειδερίκος
Γουλιέλμος Α'

Τό πρωσσικό κράτος ένίσχυσε τό 180 αι. ό βασιλιάς Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α' (1713 – 1740), ένας βάναυσος σκληρός και πρακτικός στρατιώτης. Περιφρονούσε και μισούσε τά γράμματα και τίς τέχνες. Ό γιός του Φρειδερίκος, πού είχε φιλολογικά και καλλιτεχνικά ένδιαφέροντα, ταλαιπωρήθηκε τόσο πολύ έξ αιτίας του, ώστε δοκίμασε νά δραπετεύσει άπό τό κράτος και φυλακίστηκε γι' αύτό. Τό ιδανικό τού Φρειδερίκου Γουλιέλμου ήταν νά όργανώσει έναν ίκανον και πειθαρχημένο στρατό. Μέ τήν αύστηρή οίκονομία, πού έπεβαλε στόν έαυτό του και στούς άλλους, άφησε μεγάλο πλεόνασμα στό κράτος του. Είναι ό θεμελιωτής τού πρωσσικού μιλιταρισμού. Σκοπός του ήταν νά ένισχυσει τό κράτος του και νά ένωσει τά διασπασμένα έδαφο ήποτάσσοντας τίς γύρω περιοχές. Άπο τήν άρχη ό πόλεμος μπήκε μέσα στό πρόγραμμα τού πρωσσικού κράτους.

Φρειδερίκος Β' (1740 – 1786)

Φρειδερίκος Β'

Έσωτερηκή
όργανωση

Χαρακτηριστικός τύπος φωτισμένου μονάρχη ό Φρειδερίκος Β' ήταν άνθρωπος μέ έξαιρετικές πολιτικές, στρατιωτικές και πνευματικές ίκανότητες. Θεμελίωσε τήν πρωσσική δύναμη στήν Εύρωπη. Στά νεανικά του χρόνια είχε βαθιά έπηρεαστεί άπό τό γαλλικό διαφωτισμό. Θαύμαζε τό Βολταίρο, έγραφε σέ γαλλική γλώσσα και ύποστήριζε τά γράμματα και τίς τέχνες. Τά δύσκολα νεανικά του χρόνια τόν έκαναν δύσπιστο και φιλύποπτο. Όταν έγινε βασιλιάς άποδείχτηκε σκληρός ρεαλιστής στήν έξωτερηκή πολιτική του, πού άπεβλεπε άποκλειστικά στήν ένοποιση και ένισχυση τής Πρωσσίας. Γι' αύτό τό λόγο πήρε μέρος στόν πόλεμο γιά τή διαδοχή τής Αύστριας και στόν έπταετή. Άπο τήν άρχη του έρχισε ό αύστροπρωσσικός άνταγωνισμός.

Μετά τό τέλος τού πολέμου γιά τή διαδοχή τής Αύστριας έπωφελήθηκε άπό τό διάστημα τής είρήνης γιά νά όργανώσει τό κράτος του. Τό άνδρωσε οίκονομικά και αύξησε τό στρατό. Φρόντισε ν' άποστραγγίσει τά έλη και νά έγκαταστήσει άποικους. Δέχτηκε πολλούς Έβραίους πού είχαν άπομακρύνει τά καθολικά κράτη. Ένδιαφέρθηκε γιά τήν άνάπτυξη τής βιοτεχνίας τών μάλλινων και λινών ύφασμάτων και ίδρυσε έργαστήρια (Manufactures) σάν τά γαλλικά. Έπεβλεπε τήν οίκονομία τού κράτους του έφαρμόζοντας τό σύστημα τού μερκαντιλισμού.

Άπο κοινωνική άποψη ένδιαφέρθηκε γιά τήν έκπαίδευση, έπεβα-

λε τήν άνεξιθρησκεία, κατάργησε τά βασανιστήρια στήν άνακριση, άναδιοργάνωσε τά δικαστήρια, άλλα δέν έθιξε τή δουλοπαροικία καί ένισχυσε τούς εύγενεῖς.

Συνδύαζε τή γαλλική καλλιέργεια μέ τό γερμανικό ρεαλισμό. Έπερρεάστηκε άπό τίς ίδεες τής έποχής του, άλλα περισσότερο συνέχισε τό πρόγραμμα τών προγόνων του βασιλέων τής Πρωσσίας. Πήρε μέρος στή διανομή τής Πολωνίας καί ἐπέτυχε ἔτσι νά ένωσει τίς ἐπαρχίες τής Α. Πρωσσίας μέ τό ύπόλοιπο κράτος του.

Παρά τίς δυσκολίες τοῦ ἐπταετοῦ πολέμου κατόρθωσε νά διπλασιάσει τή χώρα του, νά ἀφήσει περισσεύματα στόν κρατικό προϋπολογισμό καί νά ὅργανώσει τόν πιό πειθαρχημένο στρατό τής Εύρωπης.

Ρωσία. Αίκατερίνη Β' (1762 – 1796)

‘Ο Πέτρος Γ’, ἔγγονός τοῦ μεγάλου Πέτρου, πού διαδέχτηκε τήν Έλισάβετ τής Ρωσίας, ἦταν μέθυσος, μέ περιορισμένη ἀντίληψη καί ἀνίκανος νά κυβερνήσει. Ή γυναίκα του Αίκατερίνη, γερμανικῆς καταγωγῆς, ὅργανώσει μιά συνωμοσία καί κατόρθωσε νά τόν ἐκθρονίσει. Λίγο ἀργότερα ὁ Πέτρος δολοφονήθηκε.

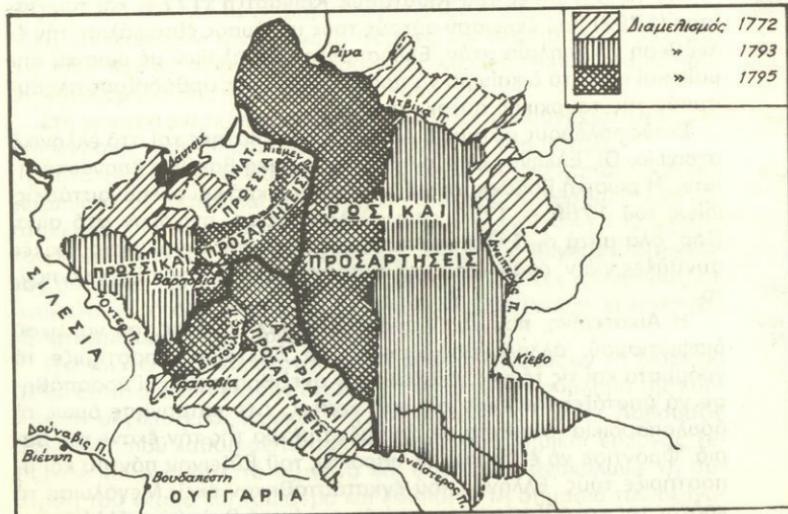
‘Εξυπνη καί μέ πολιτικές ικανότητες ἡ Αίκατερίνη Β’ ἀποφάσισε νά συνεχίσει τήν πολιτική τοῦ Μ. Πέτρου, δηλαδή νά ἐπεκτείνει τά ρωσικά σύνορα πρός τή Δύση καί νά ἀνοίξει τό Αίγαιο στό ρωσικό ἔμποριο.

‘Η Αίκατερίνη συμμάχησε μέ τήν Πρωσσία καί τήν Αὐστρία γιά

Αίκατερίνη Β’

Διαμελισμός τής Πολωνίας

ΔΙΑΜΕΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΩΝΙΑΣ

τή διάσπαση καί τὸν τελικό διαμελισμό τῆς Πολωνίας. (1772. 1793. 1795).

Τό πολωνικό κράτος εἶχε διοικητικά καί πολιτικά ξεπέσει, εἶχαν κυριαρχήσει ἑκεῖ οἱ φεουδάρχες, πού ὁ καθένας τους εἶχε βέτο στὴν πολωνική Δίαιτα, μέ αποτέλεσμα νά μήν μποροῦν νά πάρουν καμιά ἀπόφαση. 'Ο πολωνικός λαός ὅμως ἀργότερα κάτω ἀπό τὴν τριπλή ύποταγή ἐνίσχυσε τὴν ἔθνική του συνείδηση καί δέ σταμάτησε τὸν ἀγώνα γιά τὴν ἐλευθερία.

Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας.

'Η Αἰκατερίνη ὀνειρεύοταν νά διαλύσει τὴν τουρκική αὐτοκρατορία καί νά ἀνοίξει τὸν Εὔξεινο καί τὸ Αἴγαϊο στὸ ρωσικό ἐμπόριο. 'Εκανε δύο πολέμους ἐναντίον τῶν Τούρκων (1768-1774-1787-1792). Δέν κατόρθωσε νά πραγματοποιήσει τὰ σχέδιά της στὸ σύνολο, πῆρε ὅμως ξανά τὸ Ἀζώφ καί προσάρτησε τὴν περιοχὴ τοῦ Β. Εὔξεινου ὥστὸν Προύθο καί τὴν Κριμαία, πού φρόντισε νά τίς ἀξιοποιήσει.

Μέ τίς συνθῆκες τοῦ **Κιουτσούκ Καΐναρτζῆ (1774)** καί τοῦ **Ιασίου (1792)** πού ἔκλεισαν αὐτούς τοὺς πολέμους ἔχασφάλισε τὴν ἐλεύθερη ναυσιπλοΐα στὸν Ἐλλήσποντο τῶν πλοίων μέ ρωσική σημαία καί πῆρε τὸ δικαίωμα νά προστατεύει τοὺς ὄρθροδοξούς πληθυσμούς τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

Στούς πολέμους αὐτούς ἡ Αἰκατερίνη βασίστηκε καί στὸ ἐλληνικό στοιχεῖο. Οἱ "Ἐλλήνες ἐλπίζοντας στὴ ρωσική βοήθεια ἐπανεστάτησαν. 'Η ρωσική βοήθεια ὅμως ἦταν πολὺ μικρή καί οἱ ἐπαναστάσεις, ίδιως τοῦ 1769 – 1770 στὴν Πελοπόννησο, πνίγηκαν στὸ αἷμα. Παρ' ὅλα αὐτά οἱ "Ἐλλήνες ἐπωφελήθηκαν ἀπό τίς ρωσοτουρκικές συνθῆκες γιά ν' ἀναπτύξουν τὸ ἐμπόριο τους πρός τὸν Εὔξεινο πόντο.

'Η Αἰκατερίνη, πού εἶχε ἐπηρεαστεῖ ἀπό τίς ἰδέες τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, ἀλληλογραφοῦσε μέ τό Βολταϊρο, ὑποστήριζε τὰ γράμματα καί τίς τέχνες, ἐπέβαλε τὴν ἀνεξιθρησκεία καί προσπάθησε νά ύποτάξει τὴν ἐκκλησία στὸ κράτος. Δέν κατάργησε ὅμως τὴ δουλοπαροικία· ἀντίθετα, μέ δρισμένα μέτρα τῆς τὴν ἔκανε πολὺ βαριά. Φρόντισε νά ἐποικίσει τίς παραλίες τοῦ Εὔξεινου πόντου καί ύποστήριξε τοὺς "Ἐλλήνες πού ἐγκαταστάθηκαν ἑκεῖ. Μεγάλωσε τὸ κράτος τῆς καί αὐξήσε τή ρωσική ἐπιρροή στὰ Βαλκάνια, ἀλλά ὁ ρω-

Πόλεμοι κατά τῆς
Τουρκίας

Ἐπαναστάσεις τῶν
Ἐλλήνων ἐπὶ τῆς
Αἰκατερίνης Β'

σικός λαός έξακολουθούσε νά ζει άκόμα σέ μεσαιωνικές συνθήκες.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά τής «φωτισμένης δεσποτείας», ποιοί βασιλεῖς χαρακτηρίζονται φωτισμένοι δεσπότες και ποιό ήταν τό πολιτικό τους πρόγραμμα;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Πώς διαμορφώθηκαν τά κράτη τής άνατολικής Εύρωπης κατά τόν 18ο αι.; Ποιές είναι οι μεγαλύτερες δυνάμεις και ποιά ή πολιτική τους;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ': ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ΟΥ ΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ 18ΟΥ ΑΙ.

Έπιστημες

Ο μεγαλύτερος φυσικός, άστρονόμος και μαθηματικός στό δεύτερο μέρος τοῦ 17ου αι. μ.Χ. στάθηκε ό «Άγγλος Ισαάκ Νεύτων» (Newton). Ή άνακάλυψη τῶν νόμων τῆς βαρύτητας καί τῆς παγκόσμιας ἔλξης ἐπέρεασαν τή φιλοσοφική σκέψη καί τίς άντιλήψεις τῆς ἐποχῆς του. Ο Νεύτων άνακάλυψε στά μαθηματικά τόν διαφορικό λογισμό καί βρήκε τόν ἔξαντα, πού διευκολύνει τή μέτρηση τοῦ γεωγραφικοῦ πλάτους καί μήκους. Οι μελέτες του γιά τό ήλιακό φάσμα ἀνοίξαν τό δρόμο στήν ἔρευνα γιά τή φύση τοῦ φωτός.

Στήν άστρονομία προσδιόρισαν τήν άπόσταση ἀπό τή γῆ στή σελήνη, άνακάλυψαν τόν πλανήτη Ούρανό καί περισσότερα δαχτυλίδια στόν Κρόνο. Ο ἄγγλος άστρονόμος Χάλλεϋ (Halley) παρατήρησε τόν κομήτη πού ἔχει τό δνομά του.

Στή γεωγραφία τελειοποιήθηκαν οι χάρτες καί συνεχίστηκαν οι ἔξερευνήσεις, πού πήραν τώρα ἐπιστημονικό χαρακτήρα.

Κατά τό 18ο αι. οι Εύρωπαιοι γνώρισαν τόν ήλεκτρισμό καί τόν ξεχώρισαν σέ θετικό καί άρνητικό. Οι Όλλανδοί κατόρθωσαν νά κατασκευάσουν τόν πρώτο ήλεκτρικό συμπυκνωτή (1746). Ο Άμερικανός ἐπιστήμονας καί πρόεδρος τής Άμερικής Βενιαμίν Φραγκλίνος ἀπόδειξε πώς ὁ κεραυνός είναι ἔνας ήλεκτρικός σπινθήρας καί άνακάλυψε τό ἀλεξικέραυνο. Ο Ίταλός Βόλτα (Volta) κατόρθωσε νά κατασκευάσει τήν πρώτη ήλεκτρική στήλη.

Τήν ἴδια ἐποχή καλλιεργήθηκε ἡ χημεία, ξεχώρισαν τή διαφορά άναμεσα στό μίγμα καί τήν ἔνωση καί ἔλυσαν τό πρόβλημα τῆς καύσης. Ο μεγαλύτερος χημικός τῆς ἐποχῆς είναι ό Γάλλος Λαβουαζίέ (Lavoisier) πού καθόρισε τή σωστή μέθοδο τῆς χημικῆς ἔρευνας, ξεχώρισε καί ὀνόμασε τό δύσυγόνο καί ύδρογόνο, άνακάλυψε τή σύσταση τοῦ νεροῦ καί τοῦ ἀέρα καί καθόρισε τή σημασία τοῦ δύσυγ-

Ίσαάκ Νεύτων
(Newton)

Άστρονομία

Γεωγραφία

Φυσική

Χημεία

Φυσιογνωστικές
έπιστημες

Ιατρική

Βιολογία

Νέες έφευρέσεις και
μηχανές

Ο ρυθμός ροκοκό.

Ζωγραφική

vou στήν καύση. Σημαντική είναι ή θεωρία του γιά τη διατήρηση τῆς ύλης, πού ἄλλαξε μόνο ως ἔνα σημεῖο στήν έποχή μας, μέ τὴν μετατροπή τῆς ύλης σὲ ἐνέργεια.

Στίς φυσιογνωστικές ἐπιστῆμες ἔχομε τῇ μεθοδική ταξινόμηση τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων κατά οἰκογένειες ἀπό τὸ **Λινναῖο** καὶ τὸν **Μπυφφόν** (Buffon) πού ἔκανε τίς πρῶτες νύξεις γιά τήν ἐξέλιξη τῶν είδῶν.

Στήν ιατρική σημαντική ἀνακάλυψη στάθηκε ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ἑμβολιασμοῦ, πού τὸν ἤξεραν οἱ μουσουλμάνοι, καὶ ἡ ἀνακάλυψη τοῦ δαμαλισμοῦ ἀπό τὸν Ἀγγλο γιατρό **Τζένερ** (Jenner), πού ἔσωσε τήν Εύρωπη ἀπό τίς ἐπιδημίες τῆς εὐλογιᾶς.

Τό 18ο αἰ. ἀναπτύχθηκε ἡ βιολογία, ἔγιναν οἱ πρῶτες ἑμβρυολογικές μελέτες καὶ μελετήθηκε ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματος.

Οἱ μεγάλες ἀνακαλύψεις τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰ., ιδίως οἱ νόμοι τοῦ Νεύτωνος, ἔκαναν νά θαυμάζεται ἡ ἐπιστήμη καὶ νά παίρνει γιά πολλούς τή Θέση τῆς θρησκείας. Πολλοί αἰσθάνονταν τή διάθεση ν' ἀφοσιωθοῦν ἀποκλειστικά σ' αὐτήν.

Ἐργαλεῖα καὶ μηχανές

Στό δεύτερο μέρος τοῦ 17ου αἰ. τελειοποιήθηκε τό μικροσκόπιο καὶ τό τηλεσκόπιο. Ὁ Ἰταλός **Τορρικέλι** (Torricelli) καὶ ὁ Γάλλος **Πασκάλ** (Pascal) ἔφτιαξαν τό βαρόμετρο. Ὁ **Φαρρεννάϊτ** (Farrenneit) τό πρώτο θερμόμετρο.

Οἱ ἀδελφοί **Μονγκολφιέ** (Montgolfier) στή Γαλλία ἐφεῦραν τό πρώτο ἀερόστατο καὶ ὁ Γάλλος **Λεμπόν** (Lebon) τό γκάζι γιά φωτισμό. Κατά τό τέλος τοῦ 18ου αἰ. ὁ Σκωτος **Βάτ** (Watt) τελειοποίησε τήν ἀτμομηχανή, πού εἶχε κατασκευάσει παλαιότερα ὁ Ἀγγλος, Θωμᾶς **Νιουκάμεν** (Newcomen)

Τέχνες

Στήν ἀρχιτεκτονική ἐπικράτησε τόν 17ο αἰ. ὁ ρυθμός μπαρόκ. Καλλιτεχνικό κέντρο ἦταν ἡ Γαλλία τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Στό Παρίσι χτίστηκε τό παλάτι τῶν Βερσαλλιῶν. Ἡ γλυπτική χρησιμοποιήθηκε πιό πολύ σάν συμπλήρωμα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' τό μπαρόκ ἀντικαταστάθηκε ἀπό τό ρυθμό **ροκοκό**. Τά κτίρια γίνονταν μικρότερα, ποι χαρούμενα, καὶ στολίζονταν, ὅπως καὶ τά ἐπιπλα τῆς ἐποχῆς, μέ πλούσιο πλαστικό διάκοσμο, συνδυασμούς ἀπό λουλούδια καὶ φύλλα. Ὁ ἐλαφρότερος αὐτός ρυθμός ταίριαζε στή χαρούμενη καὶ ἐπιπλαίη κοινωνία τῆς ἐποχῆς, πού ταύτιζε τό ἡθικό μέ τό ὥφελιμο καὶ τό εὐχάριστο.

Στή ζωγραφική μετά τούς μεγάλους ζωγράφους τοῦ μπαρόκ ἐπικράτησε ὁ κλασικισμός. Ἀγαποῦσαν τά ἀρχαῖα καὶ μυθολογικά θέματα, τό τοπίο, τά φωτεινά χρώματα, ἀλλά ἡ τέχνη τῆς ἐποχῆς

A. Βαττώ, Συνάντηση στο κυνήγι (όροχές 18ου αι. Λονδίνου).

"Όπως δύο οι ζωγράφοι τοῦ δεύτερου μισοῦ τοῦ 17ου αι. ὁ Βαττώ δημιούει τὰ τοπα-
συνθέσεις μὲ τὴν πλούσια βλάστηση, τὰ μεγά-
λα δέντρα, τὰ ἀπαλά χρώματα, τὶς ἡμέρες
σκηνές. Τὰ ἔργα του διαπένθενται ἀπὸ μά-
λική διάθεση. Συχνά διασπᾶται τὴ σύνθεση
τοποθετώντας μέσα στὸ τοπίο διάφορες ὄμβ-
δες, ποὺ κάθε μιὰ τους ἐκφράζει μιὰ χρονικὴ
στιγμὴ ἀπὸ τὸ γενικὸ θέμα. Έτσι ἡ σύνθεση
δὲν εἶναι στατική, ἀλλὰ μὲ τὶς διαδοχικές
αὐτῆς φάσεις, πάροντες κίνηση, ἔχει ἕνα ἐσωτε-
ρικό δύναμισμό, παρουσιάζει τὸ θέμα νά ἔξε-
λισσεται μέσα στὸ χρόνο. Ο Βαττώ ἔχει ἐπη-
ρεαστεῖ ἀπὸ τὸ θέατρο τῆς ἑποχῆς του.

αὐτῆς δέν ἔχει τῇ δύναμη καὶ τῇ
ζωντανίᾳ τῆς ἀνάγεννησης καὶ
τοῦ μπαρόκ. Οἱ μεγαλύτεροι
Γάλλοι ζωγράφοι τοῦ 18ου αἰώ-
να εἴναι ὁ **Πουσέν** (Poussin), ὁ
Βαττώ (Watteau) ὁ **Λωρραιν**
(Lorrain) καὶ ὁ **Νταβίντ** (David).

Στήν Ἀγγλία ὁ **Ρένυολντς** (Reynolds) καὶ ὁ **Γκαίνσμπορω** (Gainsbor-
ough) συνέχισαν τὴν παράδοση τοῦ Ρούμπενς καὶ τοῦ Χόλμπαΐν, ἰ-
δίως στὸ πορτραϊτο. Τὰ ἔργα τους διακρίνονται γιά τῇ χάρῃ, τῇ με-
γαλοπρέπεια καὶ τῇ λεπτότητα τῆς γραμμῆς.

Τόμας Γκαίνσμπορω, 'Ο Ρόμπερτ Άντριους καὶ ἡ γυναίκα του (μέσα τοῦ 18ου αι. Αγγλία, συλλογή Andrews).

'Ο Γκαίνσμπορω ἔζησε στὴν ἑξοχῇ, γνώρισε καὶ ἀγόπησε τὴν ἀγγλικὴ φύση. Τοποθετεῖ τὰ πρόσωπα
ποὺ εἰκονίζει μέσα στὸ ἑξοχικὸ τοπίο. Οἱ γκρίζες καὶ χρυσαφίες ἀποχρώσει, ἡ λιτότητα καὶ ἡ εὐγένεια
τῆς γραμμῆς, ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ ἀλήθεια χαρακτηρίζουν τὰ ἔργα του.

Από τούς μεγαλύτερους ζωγράφους τοῦ 18ου αι. είναι ό Ισπανός Φραγκίσκος Γκόγια (Goya), πού προτιμάει τά σκληρά ρεαλιστικά θέματα. "Εργα του έμπνευσμένα από τήν άντισταση τῶν Ισπανῶν κατά τοῦ Ναπολέοντος παρουσιάζουν τραγικές σκηνές έκτελέσεων, οι οποίες ύπογραμμίζονται μέ τά χτυπητά κόκκινα καί μαύρα χρώματα πού μεταχειρίζεται. Η τεχνική καί τά χρώματα τοῦ Γκόγια έπηρέασαν τούς ζωγράφους τοῦ 19ου αι. (έμπρεσιονισμοῦ) καί ιδίως τόν Μανέ.

Λογοτεχνία

Στό δεύτερο μισό τοῦ 17ου αι. κυριάρχησε στήν Εύρωπη ή γαλλική λογοτεχνία, πού έμπνέεται από τά κλασσικά πρότυπα. Οι μεγαλύτεροι Γάλλοι συγγραφεῖς τῆς έποχης αυτῆς είναι ό Κορνέι (Corneille), ό Ρασίν (Racine) καί ό Μολιέρος.

Ο Κορνέι καί ό Ρασίν, ιδρυτές τῆς γαλλικής τραγωδίας, άναζητησαν τήν έμπνευσή τους στό άρχαιο Θέατρο καί τά κλασσικά θέματα. Στά έργα τους ή γαλλική γλώσσα έφτασε σέ κλασσική τελειότητα, άλλα ύπολείπονται στή θεατρική δομή καί τόν τραγικό δυναμισμό. Ο Μολιέρος έμπνεύστηκε από τήν έλληνιστική καί ρωμαϊκή κωμωδία, άλλα έχει τόση ζωντάνια ό λόγος του, τόση τέχνη ή θεατρική δομή, ώστη άλληθεια ή διαγραφή τῶν χαρακτήρων, ώστε τά έργα του είναι από τά κλασσικά δημιουργήματα τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Στό 18ο αι. ή τάση, από έπιδραση τοῦ Ρουσσώ, νά σκιαγραφηθεῖ ό άνθρωπος, όχι μόνο σάν λογικό όν, άλλα περισσότερο από τήν πλευρά τοῦ συναισθήματος καί τοῦ ένστίκου, δόδηγησε τή λογοτεχνία πρός τό ρομαντισμό, τό πνευματικό καί καλλιτεχνικό κίνημα πού χαρακτηρίζει τό 19ο αι. Από τούς προδρόμους καί είσηγητές τοῦ ρομαντισμοῦ στό τέλος τοῦ 18ου καί στίς άρχες τοῦ 19ου αι. είναι οι μεγαλύτεροι Γερμανοί συγγραφεῖς ό Φρειδερίκος Σίλλερ (Schiller) καί ό Ιωάννης Βόλφγκανγκ Γκαίτε (Goethe).

Ζώντας τήν έποχή τῶν μεγάλων πολέμων τής γαλλικής έπανάστασης ό Σίλλερ έδωσε στό έργο του έναν έθνικό καί πατριωτικό χαρακτήρα. Στόν «Γουλιέλμο Τέλλο» του καί στό «Δόν Κάρλο» προβάλλεται ό άγνωνας για τήν κατάκτηση τῆς έθνικής καί πνευματικής έλευθερίας.

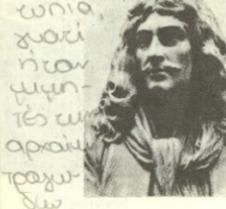
Ο Γκαίτε, πού ήταν από τά πιό μεγάλα πνεύματα τῆς έποχης του καί τοῦ κόσμου, σπούδασε νομικά, ίατρική, καλές τέχνες καί φυσικές έπιστημες, άλλα όφοσιώθηκε στή λογοτεχνία. Τό νεανικό του μυθιστόρημα ό «Βέρθερος», όπου παρουσιάζεται τό δράμα ένός νέου, πού αύτοκτονεῖ από έρωτα, είναι τό πρώτο μυθιστόρημα πού είσαγει στή ρομαντική λογοτεχνία καί είχε μιά πλατιά δημοτικότητα. Τό έργο τῆς ωριμότητάς του, ό Φάουστ (Faust), παρουσιάζει τό δράμα τοῦ γέρου σοφοῦ, πού πουλάει τήν ψυχή του στό διάβολο

Λογοτεχνία

Μολιέρος

Jeanne η γριά

Είναι ανάδυση
τον αριστούντων
Descartes

Σίλλερ (Schiller)

Γκαίτε (Goethe)

Φιλόσοφος φίλα Γνωστογόνοι (και πρόβλημα της γνώσης). Ηδική (πράξη). (και πρόβλημα της τελικής πράξης) Αισθησική. (και πρόβλημα της ψυχής/ώραιος αισθημάτων)

γιά νά ξαναβρεῖ τή νιότη του καί νά χαρεῖ τή ζωή, καί είναι ή έκφραση τοῦ ἀνειρήνευτου πάθους, τῆς δίψας γιά τή χαρά τῆς ζωῆς, πού χαρακτηρίζει τόν 180 αι.

Μουσική

Τό 170 καί 180 αι. καλλιεργήθηκε ή ένόργανη μουσική, τελειοποιήθηκαν τά δργανα καί διαμορφώθηκε ή όρχηστρα. Άπο τίς άρχες τοῦ 18ου αι. ο **Ιωάννης Σεβαστιανός Μπάχ** (Bach) καλλιέργησε δλα τά είδη τῆς μουσικῆς, έκτός άπό τήν δρεπα. Τά έργα του πλησιάζουν πιό πολύ στό πνεύμα τῆς μεταρρύθμισης, παρά τοῦ διαφωτισμοῦ, καί έχουν ένα μεσαιωνικό μυστικισμό· Όμως τά χαρακτηρίζει ένα βαθύ ποιητικό αίσθημα καί μιά άξεπέραστη τελειότητα μορφῆς.

Τήν ίδια έποχη δ **Γεώργιος Φρειδερίκος Χαίντελ** (Haendel) καλλιέργησε τό δρατόριο. Τό πιό γνωστό δρατόριο του είναι δ «Μεσσίας»

Στό δεύτερο μισό τοῦ 18ου αι. διαμορφώθηκαν τά διάφορα είδη ένόργανης μουσικῆς (σονάτα, κοντσέρτο, συμφωνία). Οι δύο μεγάλοι μουσικοί τῆς έποχής αὐτῆς είναι ο **Ιωσήφ Χάινδν** (Haydn) καί ο **Βόλφγκακ Άμαντέους Μότσαρτ** (Mozart). Ο Χάινδν έγραψε περισσότερες άπό έκατο συμφωνίες. Ή μουσική του διακρίνεται γιά τόν είλικρινή καί χαρούμενο τόν της.

Ο Μότσαρτ άρχισε νά συνθέτει άπό πέντε χρόνων. Θεωρεῖται άπο πολλούς σάν δ μεγαλύτερος έκπρόσωπος τῆς κλασσικῆς περιόδου τῆς μουσικῆς. Οι συμφωνίες του ξεχωρίζουν γιά τό λυρικό πλούτο καί τή δύναμη τῶν ἀντίθεσεων. Ο Μότσαρτ τελειοποίησε τήν δρεπα, τήν άπαλλαξε άπό τά συμπληρωματικά στοιχεῖα καί τῆς έδωσε δραματική καί μουσική ένότητα. Οι γνωστότερες δημόρες του είναι δ «Μαγικός Αύλος» καί δ «Δόν Τζοβάννι». Κάποτε μελαγχολική ή μουσική του, έκφραζε άλλοτε τή χαρά καί τήν έλπιδα τῆς ζωῆς.

Φιλοσοφία

Κορυφαϊος φιλόσοφος τοῦ 18ου καί τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αι. είναι ο **Γερμανός Εμμανουήλ Κάντ** (Kant). Στό βιβλίο του «Κριτική τοῦ καθαροῦ λόγου» έξετάζει τό θέμα τῆς πργῆς τῆς γνώσης, πού τό έθεσε δ Ντεκάρτ μέ τόν όρθολογισμό καί δ λόγο μέ τόν ἐμπειρισμό του. Ο Κάντ παραδέχεται, καθώς δ λόγο, δτι ή γνώση μας γιά τόν έξωτερικό κόσμο πραέρχεται άπό τίς είκονες πού μᾶς δίνουν οι αισθήσεις. Πιστεύει, δπως καί δ «Αγγλος φιλόσοφος **Χιούμ** (Hume), δτι δέ θά μάθομε ποτέ τί είναι πραγματικά ή έξωτερικός κόσμος, άφού δέν έχομε καμιά δυνατότητα νά έλεγχομε τίς είκονες αὐτές. Γι' αύτό δονομάζει τόν κόσμο αὐτόν «κόσμο τῶν φαινομένων». Τό σύ-

Mουσική

Φιλοσοφία.
Εμμανουήλ Κάντ.

Ψωμία με την
εμπειρίαν.

νολο τῶν παραστάσεων ἀπό τὸν ἔξωτερικό κόσμο ὁ νοῦς μας τὸ τοποθετεῖ σέ τόπο καὶ σέ χρόνο καὶ τὸ ταξινομεῖ σύμφωνα μὲ τοὺς δικούς του ἔσωτερικούς νόμους (tautóttētas, ὅμοιότητας, ἀντίθεσης κ.λ.π.). Ὁ Κάντ προσδιόρισε τὸν τρόπο τῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ καὶ καθόρισε τούς νόμους τῆς.

Στό βιβλίο του «Κριτική τοῦ πρακτικοῦ λόγου» ὁ Κάντ παραδέχεται ὅτι τὸ ἀνθρώπινο λογικό, μὲ βάση τὰ φαινόμενα πού καταγράφει δέν μπορεῖ νά μᾶς δώσει ἀπάντηση στὰ μεγάλα μεταφυσικά προβλήματα, ὅπως εἶναι ἡ ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς. Σ' αὐτά μᾶς ἀπαντοῦν ἀλλες δυνάμεις μέσα μας, ἡ διαίσθηση καὶ ἡ πίστη.

Ἡ θητική καθορίζεται ἀπό ἕνα νόμο, πού ὑπάρχει μέσα μας, ἀπό μιά προσταγή πού μᾶς διατάσσει νά κάνομε αὐτό ἢ νά ἀποφύγομε τὸ ἄλλο, ὥχι γιατί αὐτό εἶναι ὠφέλιμο ἢ βλαβερό γιά μᾶς, ὅπως δίδασκαν πολλοί "Ἄγγελοι φιλόσοφοι, ἀλλά γιατί αὐτό εἶναι τὸ χρέος μας: «Κάνε ἔτσι ώστε ἡ πράξη σου νά μπορεῖ νά γίνει γενικός νόμος»

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποιά εἶναι κατά τὴ γνώμη σας τὰ μεγαλύτερα ἐπιστημονικά καὶ πολιτιστικά ἐπιτεύγματα τοῦ 18ου αἰ. καὶ ποιά ἡ σημασία τους;

2. Ποιοι εἶναι οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι τοῦ 17ου καὶ 18ου αἰ. ποιά θέματα τούς ἀπασχόλησαν καὶ ποιά ἡ σημασία τῶν θεωριῶν τους γιά τὴν ἀνάπτυξη τῆς εὐρωπαϊκῆς σκέψης;

Λουδοβίκος ΙΣΤ'

Μαρία 'Αντουανέττα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ: Η ΓΑΛΛΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΣΤ' (1774 – 1792)

Μετά τὸ θάνατο τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' ἔγινε βασιλιάς ὁ ἔγγονός του Λουδοβίκος ΙΣΤ'. Ἡταν τότε 20 χρονῶν, ἀνθρωπὸς χωρίς σωματικὴ χάρη ἢ πνευματικὴ ίκανότητα. Εἶχε καλή διάθεση, ἀλλά τοῦ ἔλειπε ἡ θέληση. Παρασυρόταν ἀπό τὸ περιβάλλον του καὶ ιδιαίτερα ἀπό τὴ βασιλίσσα Μαρία 'Αντουανέττα. Ἡταν μορφωμένος, ἤξερε καὶ τὴν ἀγγλικὴν γλώσσα καὶ φιλολογία, ἀλλά προτιμοῦσε ποιό πολὺ νά κυνηγάει καὶ νά φτιάνει κλειδαρίες σ' ἔνα μικρὸ ἔργαστήρι πού εἶχε μέσα στὸ παλάτι. Φυσικά δέν ἦταν σέ θέση νά συλλάβει ἢ νά ἀντιμετωπίσει τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του.

Ἡ βασιλίσσα Μαρία 'Αντουανέττα, ἦταν κόρη τῆς Μαρίας Θηρεσίας, ἀλλά δέν εἶχε τίποτα ἀπό τὴν πολιτικὴ ίκανότητα καὶ τὸ πρακτικό μυαλό τῆς μητέρας τῆς. Πολύ νέα, ζωηρή καὶ ἐπιπόλαια, ἀγαποῦσε τίς διασκέδασεις καὶ τίς τελετές τῆς αὐλῆς. Ξόδευε ἀλογάριαστα κι' ἐννοοῦσε νά ἐπεμβαίνει στίς κρατικές ὑποθέσεις, στούς διορισμούς ὑπουργῶν καὶ ἀνωτάτων ὑπαλήλων, γιά νά πρωθήσει εὐνουσμένους τῆς, ἀνθρώπους συχνά ἀνίκανους. Ὁ λαός ποτέ δέν τὴν

άγαπησε. Τή θεωροῦσε ξένη καί τήν ἔλεγε «ἡ Αύστριακή». Γιά τούς Γάλλους ή Αύστρια ήταν πάντα μιά ἔχθρική χώρα, παρά τή συμμαχία στον ἐπταετή πόλεμο.

Ἐπειδή τό μεγάλο πρόβλημα τῆς Γαλλίας ήταν πάντα τό οίκονομικό, ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ' ἔδωσε τή διεύθυνση τῶν οίκονομικῶν τοῦ κράτους στὸν Τυργκό (Turgot).

'Απόπειρες μεταρρυθμίσεων. Νεκέρ

'Ο Turgot ήταν ξένας ἀπό τούς μεγάλους οἰ·ονομολόγους τοῦ 18 ου αἱ. πού πίστευε ὅπως ὁ Κεσνάι (Quesnay) καί ὁ Ἀγγλος μεγάλος οίκονομολόγος Ἀνταμ Σμίθ (Adam Smith) ὅτι τό κράτος πρέπει νά καταργήσει τό μερκαντιλισμό καί νά ἀφήσει ἐλεύθερη τήν οίκονομική ζωή νά κινηθεῖ σύμφωνα μέ τούς φυσικούς νόμους τῆς προσφορᾶς, τῆς ζήτησης καί τοῦ ἐλεύθερου συναγωνισμοῦ.

Σύμφωνα μέ τίς θεωρίες αὐτές ὁ Τυργκό ἀφήσει ἐλεύθερο τό ἐμπόριο τῶν σιτηρῶν καί κατάργησε τίς συντεχνίες καί τήν ἀγγαρεία τῶν χωρικῶν γιά τήν κατασκευή ἔξοχικῶν δρόμων. Πίστευε πώς τό κράτος ἔπρεπε ν' ἀποφύγει τή χρεωκοπία, χωρίς νά αυξήσει τούς φόρους ή νά καταφύγει σέ δάνεια, ἀλλά μόνο ἐπιβάλλοντας οίκονομίες.

Τά μέτρα τοῦ Τυργκό προκάλεσαν μεγάλο ἐνθουσιασμό, ἀλλά ή μεταρρύθμιση ἐμποδίστηκε ἀπό ἑκείνους πού εἶχαν ἀντίθετα συμφέροντα: τούς ἐπί κεφαλῆς τῶν συντεχνιῶν, ὃσους ἐκμεταλλεύονταν τούς περιορισμούς στό ἐμπόριο τῶν σιτηρῶν, τούς εὔγενεῖς, πού δέν ἦθελαν νά περιοριστοῦν τά ἐπιδόματά τους. Τέλος, η Μαρία Ἀντουανέττα ἔπεισε τό Λουδοβίκο ΙΣΤ', πού πρίν ἐκτιμοῦσε τόν Τυργκό, νά τόν ἀπομακρύνει.

Λίγο ἀργότερα ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ' ἔκανε ὑπουργό τῶν οίκονομικῶν τόν Necker. Ό Νεκέρ γεννήθηκε στή Γενεύη. Ἦταν διαμαρτυρόμενος καί παλιός τραπεζίτης, θαυμαστής τοῦ Κολυμπέρ καί ἀντίθετος μέ τίς θεωρίες τοῦ Τυργκό.

Στήν ἐποχή του ή Γαλλία συμμάχησε μέ τίς ἀμερικανικές ἀποικίες καί κήρυξ τόν πόλεμο τῆς Ἀγγλίας. Τά μεγάλα ἔξοδα ἀνάγκασαν τόν Νεκέρ νά συνάψει δάνεια.

Ό Νεκέρ πήρε διάφορα κοινωνικά μέτρα γιά νά ἀντιμετωπίσει τό οίκονομικό πρόβλημα: κατάργησε τή δουλοπαροικία στά βασιλικά κτήματα, ἀναδιοργάνωσε τά νοσοκομεία καί τίς φυλακές, ἀπαγόρευσε τά βασανιστήρια στήν προανάκριση. Ἐπειδή ή ἀντίδραση τῶν προνομιούχων ἐναντίον του ήταν μεγάλη, ἀποφάσισε νά δημοσιεύσει ἔναν ἀπολογισμό τοῦ ἔργου του ως ὑπουργοῦ. Αύτό προκάλεσε τήν ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ, πού ἐβλεπε γιά πρώτη φορά πόσο μεγάλα ήταν τά ἔξοδα τῆς αὐλῆς, καί ἔχαγρίωσε τούς εὔγενεῖς πού πέτυχαν τήν ἀπομάκρυνσή του ὑστερά ἀπό αὐτό.

"Ἐτσι ἀπέτυχε κάθε προσπάθεια γιά μεταρρύθμιση. 'Η πολιτική

Τυργκό (Turgot)
Θεωρίες τοῦ
ἐλεύθερου ἐμπορίου

o Turgot ήταν
ιαρά ίσα με
από την περιγρα-
φή.

Νεκέρ

τῶν διαδόχων τοῦ Νεκέρ, πού στηρίχτηκαν πάλι στά δάνεια καί ἐπεδίωκαν αὐξηση τῶν φόρων, προκάλεσε ἀντίδραση τῶν κοινοβουλίων (Parlements) στό Παρίσι καί στίς ἑπαρχίες καί μιά γενική ἔξεγερση τῶν ἀξιωματούχων εύγενων (noblesse de robe), πού ἀπαιτούσαν δικαιώματα δηπος τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου καί σύγκληση τῶν Γενικῶν Τάξεων.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ ἀναγκάστηκε νά ξανακαλέσει τό Νεκέρ καί νά συγκαλέσει τίς Γενικές Τάξεις. Αύτο ἔδωσε τήν ἀφορμή νά ξεσπάσει ἡ μεγάλη γαλλική ἐπανάσταση. ✓

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η: Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1789–1799)

Τά αἴτια

Χαρακτηριστικά

‘Η γαλλική ἐπανάσταση ὑπῆρξε τό πιό μεγάλο ἐπαναστατικό κίνημα στήν Εύρωπη. Προῆλθε ἀπό τήν τάξη τῶν ἀστῶν, ἀνέτρεψε τό ἀπολυταρχικό πολίτευμα καί τή μεσαιωνική κοινωνική δομή τοῦ γαλλικοῦ κράτους καί ἐπέβαλε τίς ἀρχές τοῦ διαφωτισμοῦ. Οἱ ιδέες καί τά πολιτικοκοινωνικά ἐπιτεύγματα τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης ἐπηρέασαν δὴ τήν Εύρωπη, ἐνίσχυσαν τόν πόθο τῶν λαῶν γιά ἔθνική καί πολιτική ἐλευθερία καί προκάλεσαν μιά σειρά ἀπό ἐπαναστατικά κινήματα, πού διαμόρφωσαν τά νεώτερα ἀστικά εύρωπαϊκά κράτη.

Αἴτια

Τά αἴτια πού προκάλεσαν τήν ἐπανάσταση εἶναι πολλά καί ἀρκετά ἔχουν ἥδη τονιστεῖ:

1) ‘Η ἀντίδραση στό ἀπολυταρχικό πολίτευμα, πού εἶχε ἐκφυλιστεῖ μέ τήν ἄνοδο στό θρόνο τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' καί ΙΣΤ', ἀνθρώπων μέ ἀδύνατη Θέληση, πού ὑποτάχτηκαν στίς διαθέσεις καί τά συμφέροντα τῶν αὐλικῶν καί δέν τόλμησαν καμία ἀπό τίς ἀναγκαῖες μεταρρυθμίσεις.

2) ‘Η ἀντίδραση στό χωρισμό τῆς κοινωνίας σέ τάξεις καί γενικά στή μεσαιωνική δομή τοῦ κράτους, τήν ῷρα πού οἱ σύγχρονες συνθῆκες ἥταν τελείως διαφορετικές.

3) ‘Ο ξεπεσμός τῆς Γαλλίας ἀπό διεθνή ἀποψη καί ἡ ἀπώλεια τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν ἔξ αἰτίας τῆς ἀνικανότητας τῶν αὐλικῶν, πού ἀσκοῦσαν τήν ἔξωτερηκή πολιτική.

4) ‘Η διοικητική ἀποδιοργάνωση, ιδίως στήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' καί ΙΣΤ', μέ τήν προώθηση τῶν εύνοουμένων στίς ἐπίκαιρες θέσεις.

5) Οἱ δυσκολίες στήν οίκονομική ἀνάπτυξη τῆς χώρας καί ἡ διοκτητική καί οικονομική ἀνομοιογένεια στό γαλλικό κράτος, ἔξ αἰτίας τῆς ἐπιβίωσης μεσαιωνικῶν θεσμῶν ἀπό τήν παλιά φεουδαρχική δργάνωση καί τίς μεσαιωνικές συντεχνίες.

6) ‘Η ἀποτυχία τῶν οίκονομικῶν μεταρρυθμίσεων, ἔξ αἰτίας τῶν

φευράρχες
απήρας
διαδικτικός

μεσαιωνικός

συμφέροντων τών προνομιούχων, πού δόγματα στέη χρεωκοπία, καί ἡ ἔλλειψη ἀπό κάθε οίκονομικό πρόγραμμα, γεγονός πού ἔθιγε τά ἀμεσα συμφέροντα τών Γάλλων ἀστῶν.

7) Ή κοινωνική διαφοροποίηση τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ καί ἡ γενική δυσαρέσκεια γιά τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΓΑΛΛΙΑ

Ἡ γαλλική ἐπανάσταση δέν ξεκίνησε ἀπό τή δυστυχία τοῦ λαοῦ, γιατί αὐτή ἦταν μεγαλύτερη σέ παλαιότερες ἐποχές ἢ σέ ἄλλα εὐρωπαϊκά κράτη. Προήλθε περισσότερο ἀπό τό γεγονός ὅτι ἔξακολουθοῦσε τυπικά νά ὑπάρχει ὁ μεσαιωνικός χωρισμός τῆς κοινωνίας σέ τάξεις καί τά προνόμια τῶν εὐγενῶν, ἐνῶ οὐσιαστικά εἶχαν γίνει στό γαλλικό κράτος μεγάλες κοινωνικές ἀνακατατάξεις: ἡ γαλλική κοινωνία δέν ἦταν πιά μεσαιωνική, χωρίς ὅμως νά ἔχει γίνει ἀκόμα ἀστική. Εἶχαν συμβεῖ γενικά μεγάλες μεταβολές σέ ὅλες τίς τάξεις:

1) Οι εὐγενεῖς ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' εἶχαν πάψει νά εἶναι φευδάρχες καί ἔγιναν, ὅπως ἀναφέραμε, μεγαλοκτηματίες καί αὐλικοί, μά τάξη γενικά προνομιούχων, πού ἐπιβάρυνε τόν κρατικό προϋπολογισμό μέ μεγάλες ἐπιχορηγήσεις, κρατοῦσε ἀπόκλειστικά τά ἀνώτερα στρατιωτικά ὅσιώματα καί διηγύθυνε τήν ἔξωτερική πολιτική, μέ ἀποτέλεσμα τούς ἀποτυχημένους πολέμους τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ'. Μετά τό Λουδοβίκο ΙΔ' οί αὐλικοί ἀπέκτησαν μεγάλη ἐπιρροή στό παλάτι, περιέβαλαν τό βασιλιά καί τόν ἀπέκλεισαν ἀπό κάθε ἐπαφή μέ τίς παραγωγικές τάξεις τοῦ λαοῦ, ἐνῶ ἡ ἔξοργιστική τους ἀντίδραση καταδίκαζε σέ ἀποτυχία κάθε προσπάθεια γιά οίκονομική καί κοινωνική μεταρρύθμιση. Ἀκριβῶς αὐτή ἡ συμπεριφορά τῶν αὐλικῶν συνέβαλε κατά κάποιο τρόπο στήν ἐπανάσταση.

Ὑπῆρχαν ὅμως στήν τάξη τῶν εὐγενῶν καί πολλοί δυσαρεστημένοι, πού ἥθελαν συνταγματικό πολίτευμα καί δικαιώματα ὅμοια μέ τῆς βουλῆς τῶν λόρδων· ἄλλοι πάλι, ὀλότελα φτωχοί, ξεχωρίζαν ἀπό τήν τρίτη τάξη μόνο μέ τά προνόμια.

2) Ἡ σύνθεση τοῦ κλήρου εἶχε ἀλλάξει μετά τήν ἀντιμεταρρύθμιση, ἀλλά ὀπωσδήποτε ὑπῆρχε ἡ διαφορά ἀνάμεσα στούς ἀνώτερους κληρικούς πού νέμονταν τή μεγάλη ἐκκλησιαστική περιουσία καί στό φτωχό ἐνοριακό κλήρο, πού ζοῦσε ἀπό τήν ἐλεημοσύνη τῶν πιστῶν.

3) Ἡ τρίτη τάξη περιλάμβανε γενικά τούς γεωργούς καί τούς ἀστούς καί ἦταν ἡ πολυπληθέστερη καί πιό διαφοροποιημένη τό 18ο αἰ.

Οι γεωργοί ἦταν οἱ περισσότεροι, γιατί ἡ Γαλλία ἔξακολουθοῦσε βασικά νά εἶναι χώρα γεωργική. Οι γεωργοί δέν ἦταν πιά δουλοπάροικοι, ἀλλά ἐλάχιστοι εἶχαν δικό τους χτῆμα· οἱ πιό πολλοί καλλιερ-

Κοινωνικές ἀλλαγές

Εὐγενεῖς

Άστοι

γοῦσαν σάν κολλήγες τά χτήματα τῶν εὐγενῶν.

Μέ τὴν κατάργηση τῆς φεουδαρχίας οἱ σχέσεις τοῦ ἀγρότη μὲ τὸν εὐγενὴ γαιοκτήμαν περιορίστηκαν μόνο στὸν οἰκονομικὸν τομέα. Οἱ ύποχρεώσεις ἦταν βαριές καὶ ἔγιναν ἀκόμα βαρύτερες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν εὐγενῶν, τῇ βαριά φορολογίᾳ, τίς ἀγγαρεῖες. Οἱ ἀγρότες ζητοῦσαν ν' ἀπαλλοτριωθοῦν τὰ μεγάλα χτήματα καὶ ἡ γῆ νά μοιραστεῖ στούς καλλιεργητές.

Οἱ ἀστοί, ἄν καὶ ἀριθμητικά λιγότεροι, ἦταν τό δυναμικότερο στοιχεῖο τοῦ πληθυσμοῦ. Σ' αὐτοὺς περιλαμβάνονταν πρῶτα οἱ οἰκονομικά ἰσχυροί: τραπεζίτες, μεγαλέμποροι, ἐφοπλιστές. Ἡταν δυσαρεστημένοι, γιατὶ τὸ κράτος δέν κατόρθωνε νά ἐνοποιήσει τὴ διοίκηση, νά καταργήσει τὸν μερκαντιλισμό καὶ νά ἐφαρμόσει ἔνα συγχρονισμένο οἰκονομικό πρόγραμμα. Ἡ ἀποτυχία τοῦ ἐππατεοῦς πολέμου καὶ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' τούς ἐπεισαν πῶς ἐπρεπε νά ἐπιδιώξουν ριζικότερες μεταβολές.

Στούς ἀστούς ἀνῆκαν καὶ οἱ μορφωμένοι, ἐπιστήμονες, δικηγόροι, φιλόσοφοι, παιδαγωγοί. Ἐπηρεασμένοι ἀπό τὶς ἰδέες τοῦ διαφωτισμοῦ ἦθελαν τὴν κατάργηση τῆς ἀπολυταρχίας, τὴν ἰσότητα τῶν πολιτῶν, τὴν ἐλευθερία, θρησκευτική καὶ πνευματική, καὶ τὴ δυνατότητα γιά κοινωνική ἄνοδο.

Ἐλευθερία καὶ καλύτερες συνθῆκες ζωῆς ἦθελε καὶ ὁ φτωχός πληθυσμός στίς πόλεις, ἵδιως στὸ Παρίσι, πού ἐπηρεαζόταν ὅπως ἦταν φυσικό, περισσότερο ἀπό τὶς βιοτικές ἀνάγκες καὶ τὰ ἐπαναστατικά κηρύγματα τῆς ἐποχῆς.

Γενικά εἶχε ώριμάσει ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ τρίτη τάξη, πού ἀποτελοῦσε τὸ μεγαλύτερο ποσοστό τοῦ πληθυσμοῦ, ἦταν τὸ «Ἐθνος» καὶ ἀπό αὐτό ἐπρεπε νά πηγάζει κάθε ἔξουσία.

Οἱ ἰδέες τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ ἡ ἐπίδραση ἀπό τὸ ἀγγλικό πολίτευμα καὶ τὴν ἀμερικανική ἐπανάσταση εἶχαν ἐνισχύσει ἀκόμα πιό πολύ αὐτή τὴν πεποίθηση.

Περίοδοι τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης

Μποροῦμε νά ξεχωρίσομε στή γαλλική ἐπανάσταση τρεῖς περιόδους:

- α) Μοναρχική** (Μάιος 1789 – Σεπτέμβριος 1792).
- β) Δημοκρατική** (Σεπτέμβριος 1792 – 1795) πού περιλαμβάνει καὶ τὴν **Τρομοκρατία** (Ιούνιος 1793 – 27 Ιουλίου 1794).
- γ) Διευθυντήριο** (1795 – 1799).

Από τά 1789 ως τά 1795 συγκλήθηκαν τρεῖς ἐθνικές συνελεύσεις:

- α) Συντακτική** (Assemblée Constituante): Ιούλιος 1789 – 30 Σεπτεμβρίου 1791).
- β) νομοθετική** (Assemblée Legislative): ἀρχές Οκτωβρίου 1791 – τέλος Σεπτεμβρίου 1792).

Αλεξανδρα Κύρων

vi) Άναθεωρητική (Convention ἢ Convent): 21 Σεπτεμβρίου 1792 – 26 Οκτωβρίου 1795.

A. Η Μοναρχική Περίοδος (1789 – 1792)

Σύγκληση τῶν Γενικῶν Τάξεων. Συντακτική συνέλευση (1789 – 1791)

'Αφορμή γιά τήν ̄κρηξη τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης ̄δωσε ἡ σύγκληση τῶν Τριῶν Τάξεων, πού ̄γινε τό Μάιο τοῦ 1789. Τή σύγκληση ζητοῦσαν οἱ εὐγενεῖς μέ σκοπό νά περιορίσουν τά δικαιώματα τοῦ βασιλιᾶ, ὅμως γρήγορα ἐπικράτησαν οἱ άστοι πού πέτυχαν, μέ τή μεσολάβηση τοῦ Νεκέρ, νά διπλασιαστεῖ ὁ ἀριθμός τῶν ἀντιπροσώπων τους, δηλαδή τῆς τρίτης τάξης.

'Αφορμή τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης

"Οταν ̄γιναν οἱ ἔκλογές καὶ συνῆλθαν οἱ ἀντιπρόσωποι, ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ' (πού ἡ συμπεριφορά του πρός τούς ἀντιπροσώπους τῆς τρίτης τάξης μεγάλωσε ἀπλά τή δυσαρέσκεια καὶ τή δυσπιστία), ἐπέμενε νά συνεδριάζουν οἱ τρεῖς τάξεις χωριστά, κατά τό παλιό σύστημα, νά ψηφίσουν κατά τάξεις καὶ νά περιοριστεῖ ἡ συζήτηση στό οἰκονομικό ζήτημα, δηλαδή στήν ἐπικύρωση νέων φόρων.

'Αλλά οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξης, πού θεωροῦσαν τόν ἑαυτό τους ἀντιπρόσωπο τοῦ ἔθνους, ἥρθαν ἀποφασισμένοι γιά εύρυτερες μεταβολές. Συμφώνησαν νά μή δεχτοῦν χωρι-

στή συνεδρίαση καὶ ψῆφο καὶ δρκίστηκαν νά μή χωριστοῦν, ἀν δέ δώσουν σύνταγμα στή Γαλλία. Μαζί τους ἐνώθηκαν καὶ μερικοί δυσαρεστημένοι εὐγενεῖς καὶ κατώτεροι κληρικοί. 'Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ' ἀναγκάστηκε τότε νά υποχωρήσει καὶ στίς 9 Ιουλίου 1789 οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν τάξεων ἀναγνωρίστηκαν ως ἔθνική συνέλευση. 'Αποφάσιστηκε νά συνεδριάζουν ὅλοι μαζί, νά ἐτοιμάσουν καὶ νά ψηφίσουν ἔνα σύνταγμα.

'Η συνέλευση τῶν τριῶν τάξεων (χαρακτική τοῦ Μορεανοῦ νεώτερου). Στό βάθος τῆς μεγάλης αίθουσας κάθεται ἡ βασιλική οἰκογένεια. Ξυπρός οι υπουργοί, δεξιά οι κληρικοί, δριστερά οι εὐγενεῖς. Ἀπέναντι ἀπό τό βασιλιά, πρός τήν είσοδο, στέκονται οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξης.

✓

Κατάληψη της Βαστίλλης (14 Ιουλίου 1789). Η έποχή τού μεγάλου φόβου

Κατάληψη
Βαστίλλης (14
Ιουλίου 1789)

φωναία

‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ δυσπιστώντας στήν έθνική συνέλευση ἀπομάκρυνε τό Νεκέρ καὶ προσπάθησε νά ἐνισχύσει μέ μισθοφόρους τή φρουρά τῶν Βερσαλλιῶν. Αύτό ξεσήκωσε τό λαό τοῦ Παρισιοῦ πού βρισκόταν σέ ἀναβρασμό. Στίς 14 Ιουλίου ξέσπασε ἡ ἐπανάσταση. ‘Ο λαός κατέλαβε καὶ γκρέμισε τή Βαστίλλη, πού ἦταν τό σύμβολο τῆς τυραννίας. Ἐπειδή καταλύθηκαν οἱ ἄρχες τό δημοτικό συμβούλιο τῆς πόλης δργάνωσε μία Έθνοφυλακή ἀπό πολίτες γιά νά ἐπιβάλει τήν τάξη μέ ἐπί κεφαλῆς τό Λαφαγιέτ.

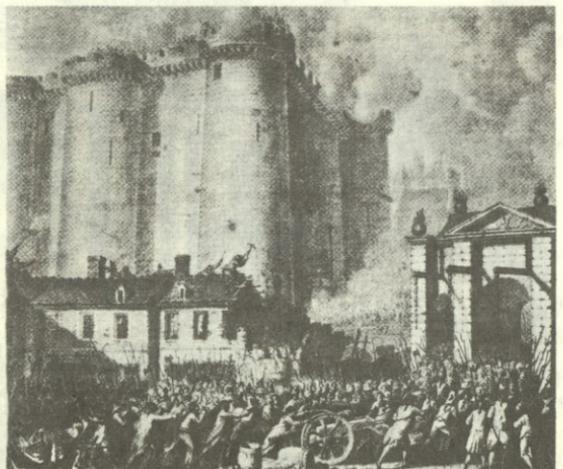
‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ ἀναγκάστηκε νά ἀνακαλέσει τό Νεκέρ. Ἀπομάκρυνε τούς μισθοφόρους καὶ ἤρθε στό Παρίσι, ὅπου ὁ Λαφαγιέτ τοῦ πρόσφερε τήν τρίχρωμη κονκάρδα (ἀσπρό: τό χρώμα τοῦ βασιλιᾶ, κόκκινο καὶ μπλέ: τά ἐμβλήματα τοῦ Παρισιοῦ), σύμβολο τῆς ἐπανάστασης, πού ἔγινε ἀπό τότε τό έθνικό ἔβλημα τῆς Γαλλίας.

Η έποχή τού
μεγάλου φόβου

Συνέπειες τῶν
ταραχῶν

Οι ταραχές πού ἄρχισαν στό Παρίσι, μεταδόθηκαν καὶ στίς ἐπαρχίες. Οι χωρικοί ξεσηκώθηκαν, σκότωσαν τούς ύπαλληλους τοῦ βασιλιᾶ, κατέλαβαν τούς πύργους καὶ ἔκαψαν τά ἔγγραφα ιδιοκτησίας τῶν φεουδαρχῶν. Ή περίοδος αύτή τῆς ἀναρχίας ὄνομάστηκε «έποχή τού μεγάλου φόβου». Μετά ἀπό τά γεγονότα αύτά πολλοί εύγενεῖς καὶ οἱ ἀδελφοί τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ’ ἔφυγαν στήν Αύστρια, ὅπου προσπαθοῦσαν νά συγκεντρώσουν στρατό γιά νά πολεμήσουν τήν ἐπανάσταση.

‘Ο λαός καταλαμβάνει καὶ γκρεμίζει τή Βαστίλλη. (Χαρακτική τοῦ Prieur).

στό παλάτι του Κεραμεικοῦ. "Ετσι δὲ Λουδοβίκος ΙΣΤ' βρέθηκε στή διάθεση τῶν ἐπαναστατικῶν στοιχείων τοῦ Παρισιοῦ καὶ ή ἔθνική συνέλευση μετέφερε τὴν ἔδρα τῆς στό Παρίσι.

Τό ἔργο τῆς συντακτικῆς συνέλευσης

Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΝΟΜΙΩΝ ΤΩΝ ΕΥΓΕΝΩΝ (4 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1789)

Οι ταραχές τοῦ «μεγάλου φόβου» ἀνησύχησαν τὴν ἔθνική συνέλευση. Μέ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Μιραμπώ (Mirabeau) καὶ ἄλλων προοδευτικῶν ἀπό τὴν τάξη τῶν εὐγενῶν, ἡ συνέλευση, τῇ νύχτᾳ τῆς 4ης Αὐγούστου 1789, ἀποφάσισε νά καταργήσει τὰ προνόμια. Ψηφίστηκε ἡ ἴσοτητα τῶν πολιτῶν. Κάθε πολίτης γινόταν δεκτός στά δημόσια ἀξιώματα, οἱ χωρικοί ἀπαλλάσσονταν ἀπό τίς πολλές ὑποχρεώσεις καὶ ἀγγαρεῖες. Δέν ἔγινε δῆμως ἀπαλλοτρίωση. Οἱ ἀγρότες ἔπαιρναν μόνο τὸ δικαίωμα νά ἀγοράζουν τά χτήματα πού καλλιεργοῦσαν, ἀλλά φυσικά δέν ἦταν δυνατό νά τού κάνουν, ἀφοῦ δέν εἶχαν χρήματα.

Κατάργηση προνομίων εὐγενῶν (4 Αὐγούστου 1789)

Η ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ (26 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1789)

Ἡ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων, πού ψηφίστηκε μέ πρόταση τοῦ Lafayette, εἶναι ἐπηρεασμένη ἀπό τὴν ἀγγλική τοῦ 1688, ἀπό τὸ ἀμερικανικό σύνταγμα καὶ ἀπό τίς ἰδέες τοῦ διαφωτισμοῦ. Πρώτη φορά στὴ Γαλλία μέ τῇ διακήρυξη γίνεται λόγος σὲ κρατικό ἔγγραφο γιά δικαιώματα τοῦ πολίτη. "Ὡς τότε μιλοῦσαν μόνο γιά καθήκοντα.

Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη (26 Αὐγούστου 1789)

Μέ τῇ διακήρυξη ἀναγνωρίστηκε ἡ ἴσοτητα τῶν πολιτῶν πρό τοῦ νόμου, ἡ ἐλευθερία καὶ τά φυσικά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου (ζωή, ἐλευθερία ίδιοκτησία) πού τό κράτος εἶχε ὑποχρέωση νά προστατεύει. Καταργήθηκαν οἱ τίτλοι, οἱ διακρίσεις, τά δικαιώματα τοῦ πρωτότοκου γιοῦ τῶν εὐγενῶν στὴν πατρική περιουσία εἰς βάρος τῶν ἄλλων. "Ολοὶ οἱ πολίτες ἔπρεπε νά φορολογοῦνται ἀνάλογα μέ τίς οἰκονομικές τους δυνατότητες καὶ ὅλοι νά εἶναι δεκτοί σ' ὅλα τά δξιώματα κατά τίς ικανότητές τους.

Ἡ διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων, πού εἶναι ἀπό τά πιο σημαντικά ψηφίσματα τῆς συντακτικῆς συνέλευσης, ἐπηρέασε ὅλα τά εὐρωπαϊκά πολιτεύματα. "Ολα τά εὐρωπαϊκά συντάγματα, ἀναφέρονται στίς ἐλευθερίες καὶ τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν, ἔτσι ὅπως τά καθόρισε ἡ γαλλική διακήρυξη.

Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ

Μιά ἀπό τίς σημαντικότερες προσφορές τῆς συντακτικῆς συνέλευσης ἦταν ὅτι κατάργησε ὅλα τά παλιά διοικητικά συστήματα (ύπαλλήλους τοῦ βασιλιά, τοπικά δικαστήρια, παλιούς μεσαιωνικούς

Διοικητική ένοποίση τῆς Γαλλίας

Θεσμούς) καί μοίρασε τή Γαλλία σέ νομούς, άνάλογα μέ τόν πληθυ-
σμό. Κάθε νομός χωρίστηκε σέ ἐπαρχίες, δήμους καί κοινότητες. Οι
νομάρχες, ἐπαρχοί, δήμαρχοι, κοινοτάρχες, θά ἦταν αἱρετοί. Αύτο
καταργήθηκε μετά τήν ἐπανάσταση, ἀπό τό Ναπολέοντα. Η διοικη-
τική διαίρεση ὅμως διατηρήθηκε ὡς σήμερα καί ἔγινε ύπόδειγμα γιά
τή διοικητική διαίρεση τῶν νεώτερων κρατῶν.

Η ΔΗΜΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΤΗΜΑΤΩΝ

Δήμευση
εκκλησιάστικών
κτημάτων

Γιά νά καλύψει τό ἔλλειμμα τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ καί νά
ἀνταποκριθεῖ στίς ἀνάγκες τοῦ κράτους ἡ συντακτική ἀποφάσισε νά
δημεύσει τήν τεράστια ἐκκλησιαστική περιουσία καί νά τή μεταχει-
ριστεῖ σάν ἐθνικό κεφάλαιο γιά νά κάψει χαρτονόμισμα.

Τά φιλανθρωπικά καί ἐκπαιδευτικά ίδρυματα, πού συντηροῦσε ἡ
ἐκκλησία, κρατικοποιήθηκαν καί οι Ἱερεῖς θά ἔπαιρναν μισθό ἀπό τό
κράτος. Οι Ἱερεῖς καί οι ἐπίσκοποι ἔπρεπε νά ὄρκιστοῦν πίστη στό
νέο πολίτευμα. Η συνέλευση δοκίμασε νά ίδρυσει ἔτσι μιά κρατική
ἐκκλησία. Ό πάπας ὅμως δέν ἀναγνώρισε τίς ἀποφάσεις αὐτές καί
αὐτό προκάλεσε ἀντίδραση καί προβλήματα συνείδησης γιά ἔνα με-
γάλο μέρος καί τοῦ κατώτερου κλήρου καί τοῦ λαοῦ.

Η ΨΗΦΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ

Τό σύνταγμα τοῦ
1791

Η συντακτική συνέλευση ἀπασχολημένη μέ πολλά θέματα τε-
λείωσε τό σύνταγμα ύστερα ἀπό δύο χρόνια (1791). Τό σύνταγμα
εἶναι ὁ ἀνώτατος νόμος πού ρυθμίζει τή λειτουργία τοῦ κράτους:
Καθορίζει τήν πηγή καί τά είδη τῶν ἔξουσιῶν, τούς ἄρχοντες πού ἀ-
σκοῦν αὐτές τίς ἔξουσίες καί τούς ὄρους σύμφωνα μέ τούς δποίους
τίς ἀσκοῦν.

Τό γαλλικό σύνταγμα τοῦ 1791 δριζε δτί ἡ πηγή τῆς ἔξουσίας εί-
ναι τό "Ἐθνος καί ἡ ἔκφραση τῆς Θέλησης τοῦ ἔθνους εἶναι ὁ Νόμος.
Διαιρίνει τήν ἔξουσία σέ ἐκτελεστική, νομοθετική καί δικαστική, κα-
τά τίς ἀρχές τοῦ διαφωτισμοῦ.

Τήν ἐκτελεστική ἔξουσία ἀσκοῦσε ὁ βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΣΤ',
πού είχε τό δικαίωμα νά διορίζει ὅποιους ύπουργούς ἥθελε, ἐκτός ἀ-
πό τά μέλη τῆς ἐθνικῆς συνέλευσης. Κάθε διαταγή του ὅμως ἔπρεπε
νά ὑπογράφεται καί ἀπό τόν ἀρμόδιο ύπουργό. Ό Λουδοβίκος ΙΣΤ'
θά ὀνομάζοταν «βασιλιάς τῶν Γάλλων» καί δχι τῆς «Γαλλίας καί τῆς
Ναβάρρας», ὅπως πρίν, καί θά ἦταν ὑποχρεωμένος νά ὄρκιστει πί-
στη στό σύνταγμα. Ἀσκοῦσε ἔνα περιορισμένο veto, είχε δηλαδή
τό δικαίωμα ν' ἀρνηθεῖ δύο φορές νά ὑπογράψει ἔνα νόμο, πού
ψήφισε ἡ συνέλευση, τήν τρίτη φορά ὅμως ἦταν ὑποχρεωμένος νά
τόν δεχτεῖ.

Η νομοθετική ἔξουσία, πού ἔθεωρείτο καί ἡ πό σημαντική, ἔ-
πρεπε νά ἀσκεῖται ἀπό μιά νομοθετική συνέλευση πού ἐκλεγόταν ἀ-
πό τό λαο μέ ἔμμεσες ἐκλογές γιά δύο χρόνια· δικαίωμα ψήφου εί-
χαν δσοι διέθεταν κάποια περιουσία.

Συνταγματική
μοναρχία στή Γαλλία

τι ποιει αλλαγές επεφτει σεν πολιτική σου της
Γαλλιανης η γενικευση των δικαιωμάτων;

Τά παλιά δικαστήρια καί οι βάρβαρες ποινές καταργήθηκαν. Τή δικαστική έξουσία άσκουσαν δικαστές πού έκλεγονταν από τό λαό· γιά σοβαρές υπόθεσεις θεσπίζονταν δικαστήρια ένόρκων, όπως καί στήν Αγγλία· Ιδρύθηκαν έπισης άνωτερα δικαστήρια πού έχεταζαν τήν ύπόθεση ξανά, αν δημιουργεύεται δικαστήριο πάλι.

Δικαστήρια

Τό σύνταγμα προστάτευε τήν προσωπική έλευθερία τών πολιτών. Κανείς δέν μπορούσε νά συλληφθεῖ παρά μόνο μέ ένταλμα τών άρμοδιών δικαστικών ἀρχών, πού ἔπρεπε άμεσως νά τόν πληροφορήσουν γιά τά αἰτια. Κανείς δέν μπορούσε νά καταδικαστεῖ παρά σύμφωνα μέ νόμο πού υπῆρχε πρίν από τήν πράξη του. Τό σύνταγμα προστάτευε άκόμα τήν έλευθερία τής γνώμης καί τοῦ τύπου, τής θρησκείας, τής έργασίας — οι οίκονομοί περιορισμοί καί οι συντεχνίες καταργήθηκαν, άλλα άπαγορεύτηκε στούς έργατες ή άπεργία καί ή ίδρυση έπαγγελματικῶν όργανώσεων.

Έλευθερίες τών πολιτών

Μέ τό σύνταγμα τοῦ 1791 ή Γαλλία έγινε **συνταγματική μοναρχία**. Τό σύνταγμα αύτό δέν ήταν άπολυτα δημοκρατικό. Περιόριζε τό δικαίωμα τής ψήφου, δέν καταργούσε τή δουλεία στίς άποικίες, γιά νά μή δυσαρεστήσει τούς άποικους, άπαγόρευε τήν άπεργία καί τό συνδικαλισμό. Γενικά θμως στηρίχτηκε στίς ἀρχές τοῦ διαφωτισμοῦ καί έπηρέασε ολα τά νεώτερα. εύρωπαικά συντάγματα.

Έσωτερικά καί έξωτερικά προβλήματα

Μετά τήν ψήφιση τοῦ συντάγματος φαινόταν πώς ή κατάσταση είχε σταθεροποιηθεῖ καί πώς ή έπανάσταση είχε λήξει.

Έπαναστατικές ζυμώσεις καί προβλήματα

Ύπήρχαν θμως άκόμα μεγάλα προβλήματα, όπως τό οίκονομικό, τό ζήτημα τών κληρικών πού δέν δρκίστηκαν στό σύνταγμα (άνωμοι) καί ξεσήκωναν τό λαό, τών χωρικών, πού ήθελαν άπαλλοτρίωση τών χτημάτων.

Στό Παρίσι ού έπαναστατικός άναβρασμός έξακολουθούσε. Άπο τήν ἀρχή τής έπανάστασης είχαν ίδρυθεί έπαναστατικοί σύλλογοι — οι πιό σπουδαίοι τών Κορντελιέ καί τών Ίακωβίνων.

Φυγή τοῦ βασιλιά

Οι έπαναστατικές ζυμώσεις καί ού άναβρασμός αύτός τρόμαξαν τούς πιό συντηρητικούς από τούς έπαναστάτες καί τούς έκαναν νά πλησιάσουν τό βασιλιά καί τούς εύγενείς.

Στό έξωτερικό οι Αύστριακοί καί οι Πρώσσοι, παρακινημένοι από τούς φυγάδες εύγενείς (émigrés), έτοιμαζαν στρατό γιά νά χτυπήσουν τήν έπανάσταση. 'Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ', πού δέν είχε έμπιστοσύνη στή νέα κατάσταση, δοκίμασε νά δραπετεύσει στό έξωτερικό. Τόν γνώρισαν καί τόν έφεραν πίσω στό Παρίσι. Παρά τήν άντιδραση τών Κορντελιέ καί τών πιό ριζοσπαστικών από τούς Ίακωβίνους, οι συντηρητικοί τής συνέλευσης άποφάσισαν νά τού ξαναδώσουν τήν έξουσία, έπειδή φοβόντουσαν τήν άλλαγή. 'Ο βασιλιάς δρκίστηκε ξανά πίστη στό σύνταγμα καί ή συντακτική συνέλευση διαλύθηκε.

Νομοθετική συνέλευση (Οκτώβριος 1791 – Σεπτέμβριος 1792)

Η συντακτική δέχτηκε τή γνώμη του Ροβεσπιέρου νά μήν ἐπιτραπεῖ σέ κανένα ἀπό τά μέλη της νά ἔκλεγει στή νομοθετική βουλή καί αύτό ἔβλαψε, γιατί μέλη τῆς νομοθετικῆς ἔγιναν νέοι καί ἄπειροι, πιο πολύ ρήτορες παρά πολιτικοί.

Νομοθετική συνέλευση. Κόμματα

Στή νέα συνέλευση ξεχώρισαν δύο παρατάξεις: οι συνταγματικοί βασιλόφρονες μέ ἀρχηγούς τό Λαφαγιέτ καί τόν Μπαρνάβ (Barbante) καί οι ριζοσπαστικοί, μέλη τῆς λέσχης τῶν Ίακωβίνων, μέ ἀρχηγούς τόν Μπρισσό (Brissot) καί τόν Βερνιό (Vergniaud), πού όνομα-στηκαν ἔπειτα γιρονδίνοι, γιατί οι περισσότεροι ήταν βουλευτές τῆς ἑπαρχίας Ζιρόντ (Girond). Οι ἄλλοι, πού βρίσκονταν ἀνάμεσα στά δύο κόμματα, δέν ἀνήκαν σέ συγκεκριμένη παράταξη.

Κήρυξη τοῦ πολέμου

Οι πληροφορίες πώς οι Αύστριακοί ἐτοίμαζαν στρατό, ἔκανε τούς γιρονδίνους νά ἐπιμείνουν δτί ή Γαλλία ἐπρεπε πρώτη νά κηρύξει τόν πόλεμο. Παρά τίς ἀντιρρήσεις τοῦ Ροβεσπιέρου δ πόλεμος κηρύχθηκε (20 Απριλίου 1792).

‘Ο πόλεμος

Οι πρώτες ἐπιχειρήσεις τῶν Γάλλων ἀπέτυχαν. Η ἐπανάσταση δέ διέθετε ὀργανωμένο στρατό. Οι Αύστριακοί καί οι Πρώσσοι πέρασαν τά σύνορα καί βάδιζαν πρός τό Παρίσι. Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ', πού ἤλπιζε στή νίκη τῶν Αύστροπρώσσων, προσπαθοῦσε νά χαλαρώσει τήν ἄμυνα προβάλλοντας veto στής ἀποφάσεις τῆς νομοθετικῆς. Τέλος ή νομοθετική κήρυξε τήν πατρίδα σέ κίνδυνο καί κάλεσε ἔθελοντές. Ἀπό κάθε περιοχή ἄρχισαν τότε νά μαζεύονται στρατιώτες στό Παρίσι. Τό τάγμα τῆς ἐθνοφρουρᾶς τῆς Μασσαλίας τραγουδοῦσε ἔνα καινούριο τραγούδι πού συνέθεσε στό Στρασβούργο δ Ρουζέ ντε Λίλ (Rouger de Lisle). Τό τραγούδι αὐτό, «ἡ Μασσαλιώτις» ἔγινε δ ἐθνικός υμνος τῆς Γαλλίας.

«Μασσαλιώτις»

Ἐπανάσταση 9 – 10 Αύγουστου 1792

“Οταν δ στρατηγός τῶν Πρώσσων, δούκας τοῦ Μπρούνσβικ (Brunswick), δημοσίευσε μία προκήρυξη, δπου ἀπειλοῦσε τό Παρίσι μέ καταστροφή, ἀν θιγόταν στό παραμικρό δ βασιλιάς καί ή οἰκογένειά του, δ λαός ξεσκηνώθηκε. Στίς 9 – 10 Αύγουστου 1792 έσπασε μία δεύτερη ἐπανάσταση στό Παρίσι. Οι ἐπαναστάτες καθαίρεσαν τό παλιό κοινοτικό συμβούλιο καί ὥρισαν ἄλλο μέ μέλη τούς ποριζοσπαστικούς ἐπαναστάτες: τόν Μαρά (Marat), τόν Δαντόν (Danton), τόν Ροβεσπιέρρο (Robespierre).

‘Ο λαός ὅρμησε στό παλάτι τοῦ Κεραμεικοῦ, τό κατέλαβε καί δ Λουδοβίκος ΙΣΤ' ἀναγκάστηκε νά καταφύγει στή συνέλευση. Η συνέλευση ἀνέστειλε τή βασιλική έξουσία, φυλάκισε τό Λουδοβίκο ΙΣΤ' καί τήν οἰκογένειά του στό Τάμπλ (Temple) καί ἀνέθεσε τήν ἐκτελεστική έξουσία σέ μια προσωρινή κυβέρνηση μέ ύπουργό δι-

καιοσύνης τὸν Danton, ὅσο νά έκλεγεī μιά νέα άναθεωρητική βουλή καί νά έπιβάλει τό δημοκρατικό πολίτευμα.

Ἡ νίκη τοῦ Βαλμύ (20 Σεπτεμβρίου 1792)

Ἐνῶ ἡ Γαλλία ἦταν ἀνάστατη, τά γερμανικά στρατεύματα βάδιζαν πρός τό Παρίσι. Ὁ Lafayette μετά τὴν ἐπανάσταση τῆς 10ης Αὐγούστου αὐτομόλησε πρός τούς ἔχθρούς. Ἡ συνέλευση κάλεσε ὅλο τὸ λαό στὰ ὄπλα. Τά τύμπανα χτυποῦσαν νύχτα μέρα. Ὁ λαός ἐξαγριώθηκε, ἔσπασε τίς πόρτες τῶν φυλακῶν καί ἔσφαξε ὅλους τούς φυλακισμένους εὐγενεῖς, πού τούς θεωροῦσε προδότες καὶ συνεργάτες τοῦ ἔχθροῦ (Σεπτέμβριος 1792).

Τέλος τά γαλλικά στρατεύματα μέ επί κεφαλῆς τὸν Dumouriez κατόρθωσαν νά σταμάτησουν τούς ἔχθρούς στό **Βαλμύ** (Valmy, 20 Σεπτεμβρίου 1792) καί νά τούς ὑποχρεώσουν νά ἔγκαταλείψουν τό γαλλικό ἔδαφος. Ἡ νίκη τοῦ Βαλμύ ἔσωσε τὴν ἐπανάσταση. Ἐνῶ τά ἔχθρικά στρατεύματα ὑποχωροῦσαν, οἱ Γάλλοι προῆλασαν καί κατέλαβαν τό Βέλγιο, τό Βαυαρικό Παλατινάτο καί πρός τά κάτω τή Νίκαια καί Σαβοΐα.

Νίκη στό Βαλμύ
(20 Σεπτεμβρίου
1792)

Ⓑ. Ἡ δημοκρατική περίοδος (1792 – 1795)

Ἄναθεωρητική βουλή (Convent,
21 Σεπτεμβρίου 1792 – 26 Οκτωβρίου 1795)

Ἡ ἀνάθεωρητική συνέλευση ἐκλέχτηκε μέ ἄμεσες ἐκλογές μετά τίς 10 Αὐγούστου. Οι βουλευτές ἦταν ὅλοι δημοκρατικοί. Σύντομα ὅμως ξεχώρισαν δύο ἀντίπαλες παρατάξεις: οἱ γιρονδίνοι, ριζοσπαστικοί στὴν ἀρχή, εἶχαν τρομοκρατηθεῖ ἀπό τὴν ἐπανάσταση τῆς 10ης Αὐγούστου καί κατηγοροῦσαν τούς ἀντιπάλους τους γιά τίς σφαγές τοῦ Σεπτεμβρίου. Οἱ ὀρεινοί (montagnards), πού τούς ὀνόμασαν ἔτσι, ἐπειδή κάθονταν στά ψηλά καθίσματα τῆς ἔθνοσυνέλευσης, ἦταν οἱ πιο ριζοσπαστικοί καί δέ δισταζαν μπροστά σέ κανένα μέτρο γιά τή σωτηρία τῆς πατρίδας καί τῆς ἐπανάστασης.

Ἡ ἀνάθεωρητική ἀνακήρυξε δόμοφωνα τή **δημοκρατία** (21 Σεπτεμβρίου καί ἀπό τότε ἀρχισαν νά μετροῦν ἔτος Α' τῆς δημοκρατίας) καί ψήφισε ἔνα δεύτερο πολύ ριζοσπαστικό σύνταγμα. Συμφώνησαν ὅλοι γιά τή συνέχιση τοῦ πολέμου καί τελικά ἀποφάσισαν νά προσαρτήσουν τά ἔδαφο πού εἶχε καταλάβει ὁ γαλλικός στρατός.

Οι διαφωνίες τῶν κομμάτων ἥρχισαν μέ τό ζήτημα τοῦ βασιλιά. Οι ίακωβίνοι καί οἱ κορντελιέ ζητοῦσαν νά δικαστεῖ ἀπό τή συνέλευση. Οἱ γιρονδίνοι εἶχαν ἀντιρρήσεις. Τέλος, ὁ βασιλιάς δικάστηκε, καταδικάστηκε μέ μικρή πλειοψηφία σέ θάνατο καί ἐκτελέστηκε (21 Ιανουαρίου 1793). Ἡ καταδίκη του μεγάλωσε τὴν ἀντίθεση ἀνάμε-

Ἄναθεωρητική
συνέλευση

Ἀνακήρυξη
δημοκρατίας (21
Σεπτεμβρ. 1792)

Καταδίκη
Λουδοβίκου ΙΣΤ'

Νταβίντ. 'Ο Θάνατος τοῦ Μαρά (Βρυξέλλες). Τό λουπτρό τοῦ Μαρά είχε διασκευαστεῖ σέ γραφεῖο, γιατὶ ύπεφερε ἀπὸ βαριό δερματική μάθηση καὶ ἐπρεπε νά μένει πολλὲς ὥρες μέσα στὸ νερὸ γιὰ νά μην ύποφερει. 'Η δραματικότητα τῆς σύνθεσης τονίζεται μὲ τὰ ψυχρὰ χρώματα ποὺ μεταχειρίστηκε ὁ ζωγράφος. 'Ο πίνακας εἶναι ἀφειρμένος απὸ τὸν Νταβίντ στὸν Μαρά. 'Η τραγικότητα τοῦ θέματος ὀδηγεῖ πρὸς τὸ ρομαντισμό.

Ο πρώτος
συνασπισμός

σα στούς γιρονδίνους καὶ τούς όρεινούς καὶ προκάλεσε στό ἑξωτερικό ἔνα μεγάλο συνασπισμό ἐναντίον τῆς Γαλλίας. Τό συνασπισμό (Αγγλία, Ολλανδία, Πρωσσία, Αύστρια, κράτος Νεάπολης, Ισπανία, ἀργότερα καὶ Ρωσία, γερμανικά κράτη) τὸν δργάνωσε ἡ Αγγλία, πού ἀνησυχοῦσε γιά τὴν προέλαση τῶν Γάλλων πρός τὴν Ολλανδία, ὅπου οἱ "Ἄγγλοι εἶχαν οἰκονομικά συμφέροντα.

Οι ἔχθροι ἔκαναν ἐπίθεση σέ ὅλα τὰ σύνορα. 'Η ἀναθεωρητική κήρυξε γενική ἐπιστράτευση. Τότε ἐπαναστάτησε καὶ στὸ ἑσωτερικό ἡ Βανδέα, γαλλική ἐπαρχία καθολική καὶ φιλοβασιλική.

'Η κατάσταση αὐτή ὀδήγησε πρός τὴ δικτατορία. 'Η convent-οργάνωσε ἔνα ἐπαναστατικό δικαστήριο στὸ Παρίσι καὶ μιά ἐπιτροπή «κοινῆς σωτηρίας», ὅπου ὅλα τὰ μέλη ἦταν όρεινοι καὶ ὅπου εἶχε ἐπιρροή στὴν ἀρχῇ ὁ Δαντόν καὶ μετά ὁ Ροβεσπιέρρος. Στὶς ἐπαρχίες ἔγιναν οἱ «ἐπιτροπές ἐποπτείας», πού παρακολουθοῦσαν κάθε ὑπόπτο. 'Ο Dumouriez πού εἶχε νικήσει στὸ Valmy λιποτάκτησε πρός τοὺς ἔχθρούς. 'Ο Marat καὶ ὁ Robespierre κατηγόρησαν ὡς συνενόχους τοὺς φίλους του γιρονδίνους. 'Ετσι, ὁ λαός τοῦ Παρισιοῦ ἐπαναστάτησε ἄλλη μιά φορά. Οι ἐπαναστάτες μπήκαν στὴ συνέλευση καὶ συνέλαβαν 29 γιρονδίνους, πού καταδίκαστηκαν σέ θάνατο. Οι ἄλλοι ἔφυγαν στὶς ἐπαρχίες τους καὶ ξεσήκωσαν τὸ λαό. 'Η ἀρραβωνιαστικά ἐνός ἀπὸ τοὺς καταδικασμένους γιρονδίνους Καρλόττα Κορντάι δολοφόνησε τὸ Μαρά.

Η Τρομοκρατία ('Ιούνιος 1793 – 'Ιούλιος 1794)

Η κατάσταση τῆς
Γαλλίας στά 1792

'Η σύλληψη τῶν γιρονδίνων καὶ ἡ καταδίκη τούς σέ θάνατο παρὰ τὴ βουλευτική ἀσύλια ὀδήγησε σέ δικτατορία τῶν όρεινῶν. 'Η κατάσταση ὅμως στά 1793 γιὰ τὴ Γαλλία ἦταν τρομερή: οἱ ἔχθροι προχωροῦσαν σέ ὅλα τὰ μέτωπα. Στὸ ἑσωτερικό ἔξακολουθοῦσε ἡ ἐπανάσταση τῆς Βανδέας οἱ φιλοβασιλικοί καὶ οἱ ἀνώμοτοι κληρικοί συνωμοτοῦσαν στὶς ἐπαρχίες. Μόνο μέ τὴν ἀδίστακτη σκληρότητα

τῶν όρεινῶν σώθηκε ἡ ἐπανάσταση. Ἡ ἐπιτροπή κοινῆς σωτηρίας παρακολουθοῦσε κάθε ὑπόποτο στὸ Παρίσι καὶ στίς ἐπαρχίες. "Οσοί δέ συμφωνοῦσαν μαζὶ τῆς καταδικάζονταν σὲ θάνατο. Χιλιάδες εἶναι τά θύματα κι' ἀνάμεσά τους ἡ Μαρία Ἀντουανέττα, πολλοί εὐγενεῖς, ἄλλα καὶ πολλοί μεγάλοι ἐπαναστάτες, φίλοι ἡ ἀρχηγοί τοῦ κόμπου τῶν γιρούδινων.

Οἱ ὁρεινοὶ ἐπέβαλαν αὔστηρή παρακολούθηση καὶ κανόνιζαν ἀνώτατα ὅρια στὶς τιμές τῶν εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης καὶ στὰ ἡμερομίσθια. Ὁ Καρνό (Carnot), μέλος τῆς ἐπιτροπῆς κοινῆς σωτηρίας ὥργανωσε 14 στρατιές. Ἐπειδὴ οἱ παλιοὶ ἀξιωματικοί ἦταν εὐγενεῖς καὶ δέν εἶχαν σ' αὐτούς καμιά ἐμπιστοσύνη οὔτε κάν σέ ὄσους εἶχαν συνεργαστεῖ μέ τὴν ἐπανάσταση, προώθησαν στὰ ἀνώτατα ἀξιώματα ἀστούς (Πισεγκρύ — Pichegru, Χόσ — Hache, Ναπολέοντα Βοναπάρτη). Οἱ νέοι ἀστοί στρατηγοί ἀνανέωσαν τὴν πολεμική τακτική σύμφωνα μέ τίς νέες συνθήκες. Ὁ στρατός, ἔθνικός τώρα, ἦταν ἀριθμητικά περισσότερος. Στηρίχτηκαν στὸν ἀριθμό τοῦ στρατοῦ καὶ στὸ πυροβολικό, ἔκαναν ἐπιθέσεις μὲ μεγάλες δυνάμεις καὶ μεταχειρίζονταν ἐφεδρικές στρατιές πού ἔπαιρναν μέρος στὴ μάχη, ὅταν ὁ ἀντίπαλος εἶχε πάλι κλονιστεῖ. "Ετσι οἱ Γάλλοι ἀπέκρουσαν τὰ ἔχθρικα στρατεύματα καὶ προχώρησαν πέρα ἀπό τὰ γαλλικά σύνορα.

"Οταν ἐλειψε ὁ ἔξωτερικός κίνδυνος ὁ Δαντόν Θέλησε νά περιορίσει τὴν τρομοκρατία. Τότε ὅμως τὸν ἀνέτρεψε ὁ Ροβεσπιέρρος, τὸν κατηγόρησε γιά προδοσία καὶ ἐπέτυχε τὴν καταδίκη του σέ θάνατο.

Ο Ροβεσπιέρρος σκλήρυνε ἀκόμα πιὸ πολὺ τὴν τρομοκρατία, ἀλλὰ καὶ ἐπιχείρησε τίς πιὸ ριζοσπαστικές μεταβολές, ὅπως εἶναι π.χ. ἡ ἀπαλλοτρίωση τῆς γῆς καὶ ἡ διανομή της στούς ἀγρότες, πού ἀπελευθέρωσε τὴ Γαλλία ἀπό τὰ τελευταῖα κατάλοιπα τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος. Ο Ροβεσπιέρρος, ὅπως ὅλοι οἱ φανατικοί, ἔβλεπε τὴν προδοσία σέ κάθε ἀντίρρηση. Ἐθέσπισε τὴν καταδίκη σέ θάνατο μέ ἀπλή μήνυση. Ποτέ ἄλλοτε στὴ Γαλλία δέν εἶχαν καταδικαστεῖ σέ θάνατο γιά πολιτικούς λόγους τόσοι ἀνθρωποι. Πολέμησε τούς ἄκρους ριζοσπαστικούς, ὅπως καὶ τούς συντηρητικούς καὶ καταδίκασε σέ θάνατο τούς ἀρχηγούς τους. Στὸ τέλος ὁ κοινός φόβος ἔνωσε τούς ἀντίπαλους του. Στίς 9 Θερμιδόρ (27 Ιουλίου 1794) ξέσπασε μέστα στὴν convent μιὰ συνωμοσία ἐναντίον του. Τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν καταδίκασαν σέ θάνατο μαζὶ μὲ τοὺς συνεργάτες του, χωρίς ὁ λαός νά ἀντιδράσει. Ἡταν ἡ τελευταία ἐκτέλεση. Ἡ ἐπανάσταση βάδισε ἐπειτα πρός τὸ συντηρητισμό.

Ὀργάνωση ἔθνικοῦ στρατοῦ

Δαντόν

Ροβεσπιέρρος

Γ. Τό διευθυντήριο (1795 – 1799)

Ἡ ἀναθεωρητική, ὅπου κυριαρχοῦσαν τώρα οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ρο-

βεσπιέρρου, ψήφισε ένα νέο σύνταγμα. 'Η έκτελεστική έξουσία δόθηκε σ' ένα συμβούλιο από πέντε μέλη, πού όνομάστηκε διευθυντήριο (directoire) καί ή νομοθετική σέ δύο βουλές: τή Βουλή τῶν πεντακοσίων, πού πρότεινε τούς νόμους, καί τή γερουσία (άπο 250 μέλη, πού ἔπρεπε νά είναι μεγαλύτεροι από 40 ἑτῶν), ή όποια ένεκρινε τούς νόμους ἢ τούς ἀπέρριπτε. Κάθε χρόνο ἀνανεώνοταν τό 1/3 από τά μέλη τῶν δύο βουλῶν καί ένας από τούς διευθυντές ἄλλαζε μέ κλῆρο.

'Η πολυπρόσωπη αὐτή έξουσία ~~φυσικά~~ δέν μποροῦσε νά ἔχει μεγάλη σταθερότητα.

Τό διευθυντήριο κατάργησε τούς περιορισμούς στίς τιμές τῶν ειδῶν, ἀλλά οι μεγάλες ἐλλείψεις προκάλεσαν ταραχές στό Παρίσι. Τό διευθυντήριο τίς κατέπνιξε μέ στρατό καί ἐκλεισε τή λέσχη τῶν ιακωβίνων. Τότε οι φιλομοναρχικοί πήραν θάρρος καί ἔκαναν ἐπανάσταση. Τήν ἐπανάσταση^ή αὐτή κατέπνιξε ό Ναπολέων Βοναπάρτης. Ετσι, ή ἐπέμβαση τοῦ στρατοῦ ἥρχισε νά καθορίζει τήν τύχη τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Λίγο ἀργότερα ή convent διαλύθηκε (26 Οκτωβρίου 1795).

Οι πόλεμοι τοῦ διευθυντηρίου

Οι νίκες τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων τήν ἐποχή τῆς τρομοκρατίας ἀνάγκασαν τήν Πρωσσία, Όλλανδία καί Ισπανία νά σταματήσουν τόν πόλεμο. Ή Ισπανία παραχώρησε στή Γαλλία τίς κτήσεις τής στόν "Αγιο Δομήνικο στίς Αντίλλες. Ή Όλλανδία έγινε δημοκρατία ύποτελής στή Γαλλία καί όνουμάστηκε Βαταβική.

Τό διευθυντήριο πού δέν μποροῦσε νά λύσει τό οίκονομικό πρόβλημα (τό χαρτονόμισμα πού ἔκοψαν στήν ἐπανάσταση είχε χάσει τήν ἀξία του) ἀποφάσισε νά τό ἀντιμετωπίσει μέ τίς κατακτήσεις. Συνέχισε τόν πόλεμο μέ τήν Αύστρια. Μιά γαλλική στρατιά μέ στρατηγό τό Ναπολέοντα πέρασε στή Β. Ιταλία, νίκησε τούς Αύστριακούς καί τούς ύποχρέωσε νά ύπογράψουν τήν είρήνη τοῦ Καμποφόρμιο (Campoformio, 1797).

Συνθήκη
Καμποφόρμιο (1797) 'Η Αύστρια ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει τή Λομβαρδία στή Γαλλία (οι Γάλλοι τήν όνόμασαν «Ἐντεύθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία» μέ τή συνήθεια τῶν ρωμαϊκῶν όνομάτων πού είχε ἐπικρατήσει). Τό βενετικό κράτος διαλύθηκε, τά ἐδάφη του στήν Ιταλία προσαρτήθηκαν στήν Αύστρια, καί τά Ἐππάνησα, πού ἀνήκαν ως τότε στή Βενετία, δόθηκαν στή Γαλλία. Ετσι, τά γαλλικά ἐπαναστατικά στρατεύματα βρέθηκαν κοντά στήν ύπόδουλη 'Ελλάδα καί ξεσήκωσαν τίς ἐλληνικές ἐλπίδες. Είναι ή ἐποχή πού ό Ρήγας πήγε στήν Ιταλία νά συναντήσει τό Ναπολέοντα καί συνελήφθει ἀπό τούς Αύστριακούς. Πολλοί Ελληνες τότε ύπηρετούσαν στό γαλλικό στρατό στά Εππάνησα καί στήν Ιταλία.

Οι Γάλλοι στά
Εππάνησα

‘Ο πόλεμος συνεχίστηκε μέ τήν Αγγλία: ‘Ο Ναπολέων μετά τίς νίκες του στήν Ιταλία πρότεινε νά γίνει έκστρατεία στήν Αίγυπτο, για ν’ ἀποκοπεῖ δρόμος τῆς Αγγλίας πρός τίς ἀποικίες. Τό σχέδιο ἔγινε δεκτό καί τά γαλλικά στρατεύματα πέρασαν στήν Αφρική ξε- φεύγοντας τήν ἐπιτήρηση τοῦ ἄγγλικοῦ στόλου. Βάδισαν μέ μεγά- λες δυσκολίες μέσα στήν ἔρημο, ἔφτασαν στήν Αλεξανδρεία, νίκη- σαν τούς Τούρκους στή μάχη τῶν πυραμίδων καί κατέλαβαν τό Κάι- ρο. ‘Ο Νέλσων δῆμος, ναύαρχος τοῦ ἄγγλικοῦ στόλου, κατόρθωσε νά βυθίσει τό γαλλικό στόλο στό **Αμπουκίρ** (Abukir, 1798) καί ν’ ἀ- ποκλείσει τά γαλλικά στρατεύματα στήν Αίγυπτο. ‘Ο Ναπολέων ἔκα- νε μιά έκστρατεία πρός τήν Παλαιστίνη, ἀλλά, ὅταν ἔμαθε πώς στό Παρίσι ἔχουν ζεσπάσει ταράχές, ξαναγύρισε στή Γαλλία κρυφά ἀφή- νοντας τό στρατό στήν Αίγυπτο. Ἐκεῖ ἐπωφελήθηκε ἀπό τήν κυβερ- νητική ἀστάθεια καί μ’ ἔνα στρατιωτικό πραξικόπημα (18 Brumaire = 9 Νοεμβρίου 1799) κατέλυσε τό διευθυντήριο καί πῆρε τήν ἔξου- σία.

Έκστρατεία στήν Αίγυπτο.

Σημασία καί συνέπειες τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης

Παρά τήν τρομοκρατία καί τούς πολέμους ὅλες οἱ γαλλικές ἐθνο- συνέλεύσεις καί ίδιαίτερα ἡ ἀναθεωρητική πῆραν μέτρα πού ἀλλα- ξαν τήν πολιτική καί κοινωνική δομή τῆς Γαλλίας καί τῆς Εύρωπης:

1) Κατάργησαν τήν ἀπολυταρχία καί τίς κοινωνικές διακρίσεις καί ἐπέβαλαν τήν κυριαρχία τοῦ ἔθνους σάν ἀνώτατη πηγή τῆς ἔξου- σίας.

2) Κατοχύρωσαν τίς ἑλευθερίες καί τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν. Γιά πρώτη φορά στή νεώτερη εύρωπαική ιστορία δόθηκε στήν ἔν- νοια «πολίτης» ἡ σημασία πού είχε στήν ἀρχαία Έλλαδα, δηλαδή ὑ- πεύθυνο ἄτομο μέ συναίσθηση τῶν ὑποχρεώσεων, ἀλλά καί τῶν δικαιωμάτων του.

3) Ἐνοποίησαν διοικητικά, νομοθετικά καί οἰκονομικά τό γαλλικό κράτος καί κατάργησαν τά λείψαν τῶν μεσαιωνικῶν θεσμῶν.

4) Ἀπελευθέρωσαν τό ἐμπόριο ἀπό τά λείψαν τῶν μεσαιωνι- κῶν μονοπωλίων καί τῶν συντεχνιῶν.

5) Ἐπέβαλαν τήν παιδεία δωρεάν καί ὑποχρεωτικά, ἐπειδή πί- στευαν πώς μέ τή μάθηση δι πολίτης γίνεται πραγματικά ἑλεύθερος.

6) Βοήθησαν τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστήμης μέ τήν ἰδρυση ἐπιστη- μονικῶν ίνστιτούτων, ὅπου νέοι ἐπιστήμονες ἀνανέωσαν τό πνεῦμα καί τή μέθοδο. Τέτοιο ἦταν π.χ. τό ίνστιτούτο αἰγυπτιακῶν σπου- δῶν. Πολλοί ἐπιστήμονες ἀκολούθησαν τήν έκστρατεία τοῦ Ναπο- λέοντος, μελέτησαν τόν αἰγυπτιακό πολιτισμό καί ἀργότερα κατόρ- θωσαν νά λύσουν τό αἰνιγμα τῆς αἰγυπτιακῆς γραφῆς.

7) Γιά νά διευκολύνουν τό ἐμπόριο δέχτηκαν τό δεκαδικό σύστη-

Συνέπειες τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης

Πολιτικές
έλευθερίες

Διοίκηση καί
Οἰκονομία

Παιδεία

Ἐπιστήμη

Ἐμπόριο

Έθνικός στρατός

Άρχη έθνοτήτων

μα καί ἐπέβαλαν σ' ὅλο τό κράτος ὄμοιόμορφα μέτρα καί σταθμά.

8) Γιά πρώτη φορά στήν Εύρωπη ὄργανώθηκε έθνικός στρατός καί ἐφαρμόστηκε νέα στρατηγική, πού ἔδωσε στή Γαλλία τή δυνατότητα νά κυριαρχήσει στήν Εύρωπη, ὅσο ποτέ ἄλλοτε στήν ιστορία της.

9) Οι ἰδέες τῆς πολιτικῆς καί έθνικῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀρχή τῶν ἔθνοτήτων (ὅτι δηλαδή κάθε ἔθνος ἔχει τό δικαίωμα ν' ἀποτελεῖ κράτος ἀνεξάρτητο) ἐπηρέασαν τούς εὐρωπαϊκούς λαούς καί καθόρισαν τήν εὐρωπαϊκή ιστορία τοῦ 19ου αἰ. Ἡ ἔννοια «ἔθνος» κυριάρχησε στήν Εύρωπη μετά τή γαλλική ἐπανάσταση καί σχεδόν θεοποιήθηκε.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιά ἦταν ἡ γενική κατάσταση τῆς Γαλλίας στό τέλος τοῦ 18ου αἰ. καί ποιά τά αἴτια τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης;

2. Γαλλική ἐπανάσταση: Ἀφορμή, περίοδοι, κυριότερα γεγονότα.

3. Ποιές είναι οι σημαντικότερες πολιτικές καί κοινωνικές μεταβολές πού ἔφερε ἡ γαλλική ἐπανάσταση στή Γαλλία.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ἡ σημασία τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης γιά τή Γαλλία καί τήν Εύρωπη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ': Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ (1799 – 1815)

Περίοδοι

Ἡ ἐποχή τοῦ Ναπολέοντος χωρίζεται σέ δύο περιόδους:

α) Ὑπατεία (1799 – 1804)

β) Αύτοκρατορία (1804 – 1815)

A. Ὑπατεία (1799 – 1804)

Πολίτευμ

‘Ο Ναπολέων, ἐπειδή ἤξερε πώς στή Γαλλία ὑπῆρχε ἴσχυρό δημοκρατικό ρεῦμα, ἀπέφυγε νά συγκεντρώσει ἀμέσως στά χέρια του ὅλη τήν ἔξουσία.

Μέ δική του ἐμπνευστή καί τῶν συνεργατῶν του στό κίνημα ψηφίστηκε ἔνα νέο σύνταγμα πού ἔδινε τήν ἐκτελεστική ἔξουσία σέ τρεις ὑπάτους (Ναπολέων, Λεμπρέν, Καμπασερές) καί τή νομοθετική σέ δύο σώματα, βουλή καί γερουσία.

Στήν πραγματικότητα δύμας ἡ ἔξουσία, ἐκτελεστική καί νομοθετική, συγκεντρώθηκε στόν πρώτο ὑπάτο: ἥταν ὁ ἀρχηγός τοῦ στρατοῦ, καθόριζε τήν ἔξωτερη πολιτική, διόριζε καί ἔπαιε τούς ὑ-

πουργούς καί τούς ἀνωτάτους ύπαλλήλους, ἔτοιμαζε μέ εἴνα δικό του συμβούλιο τούς νόμους, πού ἡ Βουλή εἶχε δικαίωμα νά τούς δεχτεῖ ἡ νά τούς ἀπορρίψει, ἀλλά ὅχι νά τούς ἀλλάξει. Διόριζε τά μέλη τῆς γερουσίας καί διάλεγε τά μέλη τῆς Βουλῆς ἀπό ἔνα κατάλογο ὑποψηφίων, πού ἔξελεγε ὁ λαός μέ ἄμεσες ἐκλογές. Οὕτε στήν ἐποχή τῆς ἀπολυταρχίας ἡ διοίκηση δέν ἦταν τόσο συγκεντρωτική. "Ολοι οἱ ὑπάλληλοι τοῦ κράτους καί οἱ δικαστές ἦταν ἔξαρτημένοι ἀπό τὸν πρῶτο ὑπάτο.

Οι πόλεμοι τῆς ἐποχῆς τῆς ὑπατείας

Κατά τή διάρκεια τῆς ἐκστρατείας στήν Αἴγυπτο (1799) εἶχε σχηματιστεῖ ἔνας δεύτερος συνασπισμός ('Αγγλία, Ρωσία, Αύστρια) γιά νά σταματήσει τή γαλλική ἐπέκταση. Ἀργότερα ἡ Ρωσία ἀποσύρθηκε. 'Ο Ναπολέων ̄στειλε τό στρατηγό Μορώ (Moreau) πρός τίς αὐστριακές χώρες καί ὁ ἴδιος περνώντας τίς "Αλπεις πλευροκόπησε τά αύστριακά στρατεύματα στή Β. Ἰταλία (μάχη Marengo 1800). 'Η Αύστρια ἀναγκάστηκε νά ύπογράψει τήν είρήνη τῆς Λύνεβιλ (Lunéville, 1801) πού ἐπικύρωσε τή συνθήκη τοῦ Campoformio.

'Ο πόλεμος συνεχίστηκε μέ τήν 'Αγγλία, πού κυριαρχοῦσε πάντα στίς Θάλασσες. 'Ο Ναπολέων ̄κανε διαπραγματεύσεις μέ τούς "Αγγλους καί ἐπειδή ὁ φοβερότερος ἔχθρός του, ὁ Pitt ὁ νεώτερος, εἶχε ἔκείνη τήν ἐποχή ἀνατραπεῖ, ἐπέτυχε νά κλείσει τήν είρήνη τῆς 'Αμιένης (Amiens, 1802). 'Η 'Αγγλία δέχτηκε νά παραχωρήσει στή Γαλλία τή Μάλτα, ν' ἀδειάσει τήν 'Αλεξάνδρεια καί νά μεταφέρει τό γαλλικό στρατό ἀπό τήν Αἴγυπτο στή Γαλλία.

Δεύτερος
συνασπισμός

Ειρήνη 'Αμιένης
(1802)

Ἐσωτερική ὄργανωση

'Ο Ναπολέων ̄ταν ἀπέραντα φιλόδοξος, συντηρητικός καί ρεαλιστής. Περιόρισε τίς πολιτικές ἐλευθερίες, πολέμησε τούς φιλοβασιλικούς καί τούς ριζοσπαστικούς. Εἶχε δύμας μεγάλες ὄργανωτικές καί διοικητικές ικανότητες, γι' αὐτό μέσα στό μικρό χρονικό διάστημα τῆς είρήνης (1802 — 1805) κατόρθωσε νά πραγματοποίησε ἔνα τεράστιο ἔργο, δηλαδή νά θεμελιώσει τά κοινωνικά καί διοικητικά ἐπιτεύγματα τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης καί νά κάνει τή Γαλλία ἔνα ὄργανωμένο ἀστικό κράτος.

Ἐσωτερική ὄργανωση

Τά προβλήματα πού ἀντιμετώπισε ̄ταν:

1) Τό διοικητικό. 'Ο Ναπολέων κράτησε τή διοικητική διαίρεση πού εἶχε θεσπίσει ἡ ἐπανάσταση, ἀλλά διόριζε ὁ ἴδιος ὅλους τούς διοικητικούς ὑπαλλήλους. "Ετσι διαμόρφωσε τό πιό αύστηρό γραφειοκρατικό συγκεντρωτικό σύστημα καί ἐνίσχυσε τήν ἔξουσία του.

Διοίκηση

2) Τό οικονομικό. Προσπάθησε νά βάλει·τάξη στά οικονομικά τοῦ κράτους. 'Οργάνωσε τίς οικονομικές ὑπηρεσίες καί ἰδρυσε τήν Τρά-

Οικονομία.
Ἐθνική Τράπεζα

Θρησκευτική
πολιτική, Κονκόρδα (Concordat, 1801)

πεζα τῆς Γαλλίας (1800). Στά 1803 ἔκοψε τό πρῶτο ἐνιαῖο γαλλικό νόμισμα καὶ καθέρωσε τό νομισματικό σύστημα μέ βάση τό φράγκο. Παράλληλα ἄρχισε πολλά δημόσια ἔργα.

3) Τό ἑκκλησιαστικό. Βλέποντας ότι ἡ σύγκρουση μέ τόν πάπα δημιουργοῦσε προβλήματα στή Γαλλία, ἄρχισε διαπραγματεύσεις μέ τήν καθολική ἑκκλησία, πού κατέληξαν σέ συμφωνία (Concordat, 1801). Ἡ καθολική Θρησκεία ἀναγνωριζόταν ὡς θρησκεία τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν Γάλλων καὶ ἐπιτρέποταν ἡ ἐλεύθερη καὶ ἐπίσημη ἀσκηση τῆς λατρείας. Ἡ πολιτεία θά εἶχε τό δικαίωμα νά διορίζει τούς ἐπισκόπους, ὁ πάπας θά τούς ἔδινε τό χρίσμα καὶ αὐτοί θά χειροτονοῦσαν τούς κατώτερους κληρικούς. Τό κράτος θά καθόριζε τίς ἑκκλησιαστικές περιφέρειες. Τά χτήματα πού εἶχαν δημευτεῖ δέ θά ἐπιστρέφονταν. Τό κράτος θά μισθοδοτοῦσε τούς λερεῖς καὶ θά εἶχε τήν ἀνώτατη ἐποπτεία σ' ὅλα τά ἑκκλησιαστικά ζητήματα.

Μέ τόν ἴδιο τρόπο ό Ναπολέων ὁργάνωσε καὶ τούς διαμαρτυρομένους καὶ Ἐβραίους πού ἤταν στή Γαλλία.

4) Τό ἑκπαιδευτικό. Ὁ Ναπολέων συντηρητικός, ὅπως ἀναφέραμε, ἀδιαφοροῦσε γιά τήν κατώτατη ἑκπαίδευση. Ἰδρυσε Λύκεια, μέ στρατιωτικό σχεδόν χαρακτήρα, γιά τή μόρφωση ἀξιωματικῶν καὶ δημοσίων ύπαλλήλων.

5) Τό ἀγροτικό. Φρόντισε νά παραχωρήσει στούς γεωργούς τά κτήματα πού εἶχαν καταπατήσει μέ τήν ἐπανάσταση καὶ πού εἶχε ἀπαλλοτριώσει ὁ Ροβεσπιέρρος. Ἔτσι οι γεωργοί ἔξασφάλισαν τήν ἰδιοκτησία τους καὶ ἡ Γαλλία πήρε στήν ψηφιθρο τήν ὄψη μιᾶς σύγχρονης χώρας. Ἡ γῆ καλλιεργήθηκε περισσότερο καὶ οι γεωργοί ἔγιναν οι πιό πιστοί ὄπαδοί τοῦ Ναπολέοντος.

6) Τό νομοθετικό εἶναι ἡ μεγαλύτερη προσφορά τοῦ Ναπολέοντος στή Γαλλία. Ὁ Ναπολέόντειος κώδικας, πού δημοσιεύτηκε στά 1804, ἐνοποίησε τό δίκαιο καὶ κατοχύρωσε τίς κοινωνικές κατακτήσεις τῆς γαλλικῆς ἐπάναστασης.

B. Αύτοκρατορία (1804 – 1815)

Ἄπο τήν ἀρχή ό Ναπολέων ἀπέβλεπε νά συγκεντρώσει ἀποκλειστικά τήν ἔξουσία. Στά 1802 ἔγινε ἵσδιος ὑπατος καὶ ὑστερα ἀπό μιά ἀπόπειρα ἐναντίον τού στέφθηκε αύτοκράτορας στήν Παναγία τῶν Παρισίων, μπροστά στόν πάπα (1804).

Τό σύνταγμα τῆς ὑπατείας ἤταν τόσο συντηρητικό, πού δέ χρειάζονταν πολλές ἀλλαγές. Ἀλλαζαν μόνο τό ἡμερολόγιο τῆς ἐπανάστασης καὶ ἐπανέφεραν τή χριστιανική χρονολογία καὶ τά παλιά ὀνόματα τῶν μηνῶν (ἡ ἀνάθεωρητική εἶχε θεσπίσει τή χρονολογία πού

Ἐκπαίδευση

Ναπολεόντειος
κώδικας (1804)

Αύτοκρατορία

ξεκινοῦσε άπό τήν άρχη τῆς ἐπανάστασης καί τά λαϊκά όνόματα τῶν μηνῶν.

‘Ο Ναπολέων όργάνωσε τήν αύλη του καί, παρά τίς άρχες πού εἶχε διακηρύξει ή γαλλική ἐπανάσταση, ἔδωσε χτήματα ἀπό τίς νέες χώρες καί τίτλους εὐγενείας στούς συγγενεῖς καί συνεργάτες του.

Οι πόλεμοι τῆς αύτοκρατορίας

ΠΟΛΕΜΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ, ΑΥΣΤΡΙΑ, ΡΩΣΙΑ (1805 – 1806)

Οι ‘Αγγλοι, πού δέν ἥθελαν νά παραδώσουν τή Μάλτα καί τήν Άλεξανδρεια καί ἀνησυχοῦσαν γιά τή γαλλική ἐπέκταση πρός τή Μεσόγειο μετά τίς ἐκστρατεῖες τοῦ Ναπολέόντος στήν Ιταλία, συμμάχησαν μέ τούς Αύστριακούς καί τούς Ρώσους καί ξανάρχισαν τόν πόλεμο (1805).

‘Ο Ναπολέων στράφηκε πρός τήν Αύστρια καί νίκησε τά στρατεύματα τῶν Αύστρο – Ρώσων στήν Ούλμ (Ulm) καί στό ‘Αουστερλίτς (Austerlitz, 1805). Η Αύστρια ἀναγκάστηκε νά ύπογράψει εἰρήνην καί νά παραχωρήσει τά ἐδάφη τῆς Βενετίας στή Γαλλία καί τό Τυρόλο στή Βαυαρία, πού εἶχε συμμαχήσει μέ τό Ναπολέοντα (1806).

‘Ο ἀγγλικός στόλος δημοσιεύση τόν γαλλο – ισπανικό στά παράλια τῆς Ισπανίας κοντά στό ἀκρωτήριο Τράφαλγκαρ (Trafalgar, 1805). Στή ναυμαχία δ ‘Αγγλος ναύαρχος Νέλσων πληγώθηκε βαριά καί πέθανε, ἀλλά δ γαλλικός στόλος καταστράφηκε. ‘Ετσι παρά τίς νίκες τοῦ Ναπολέόντος στήν ξηρά, ή ‘Αγγλία έξακολούθησε νά κυριαρχεῖ στή θάλασσα.

Μετά τόν πόλεμο δ Ναπολέων όργάνωσε τίς χώρες πού εἶχαν καταληφθεῖ, τίς ἔκανε βασίλεια καί τίς ἔδωσε σέ συγγενεῖς του. ‘Ηθελε νά περιβάλει τό κράτος του μέ ύποτελή βασίλεια τῆς ἐμπιστοσύνης του: ‘Ἐνωσε τό Βέλγιο καί τήν Όλλανδια μέ βασιλιά τόν ἀδελφό του Λουδοβίκο· τό κράτος τῆς Νεάπολης τό ἔδωσε στό ἀδελφό του Ιωσήφ καί ἀργότερα στό γαμπρό του στρατηγό Μυρά (Murat)· όργάνωσε τά γερμανικά κρατίδια ἀνατολικά στό Ρήνο σέ μιά δημοσπονδία ύπό τήν προστασία του. ‘Ετσι διαλύθηκε ή παλιά γερμανική αύτοκρατορία καί δ αύτοκράτορας Φραγκίσκος Β’ τῶν ‘Αψβούργων πήρε ἀπό τότε τόν τίτλο αύτοκράτορα τῆς Αύστριας (1806).

Στίς χώρες πού κατέλαβε δ Ναπολέων κατάργησε τή δουλοπαροικία καί ἐπέβαλε τό ναπολεόντειο ἀστικό κώδικα. Αύτό προκάλεσε μεγάλο ἐνθουσιασμό στούς λαούς, πού τόν δέχονταν σάν ἐλευθερωτή, καί συνέβαλε στίς στρατιωτικές ἐπιτυχίες του.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΩΣΣΙΑ (1806)

‘Η Πρωσσία εἶχε μείνει ούδέτερη μετά τό 1795. ‘Οταν δημοσιεύση ἀρχύθηκε ή δημοσπονδία τοῦ Ρήνου καί ή γαλλική ἐπιρροή ἐπεκτάθη-

Ναπολέων

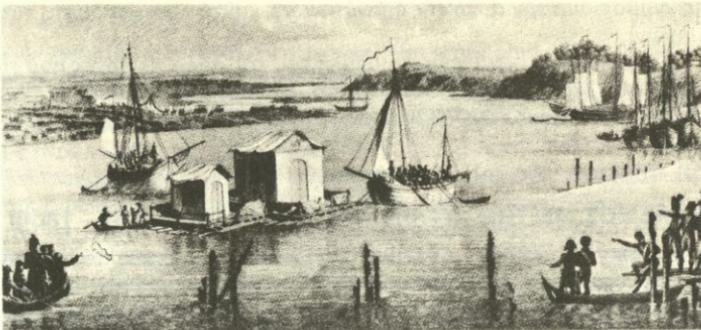
Πόλεμος μέ ‘Αγγλία
Αύστρια – Ρωσία
(1805 – 1806)

Μάχες Ούλμ
‘Αουστερλίτς (1805)

Ναυμαχία τοῦ
Τράφαλγκαρ (1805)

‘Ορνάνωση
‘ύποτελῶν
βασιλείων

Πόλεμος μέ τήν
Πρωσσία (1806)

Συνάντηση τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ τσάρου στὸ Τίλσιτ (1807). Οἱ δύο αὐτοκράτορες συναντήθηκαν πάνω σὲ μία σχέδια, ποὺ ἔχει σπηλεῖ εἰδικά γι' αὐτούς στὸν ποταμὸ Νίμεν (Χαρακτικὴ τῆς ἐποχῆς).

κε πρός τίς γερμανικές χώρες συμμάχησε μὲ τή Ρωσία καὶ κήρυξε τόν πόλεμο τῆς Γαλλίας.

Μάχες Ἱένας
Αουερστέντ (1806)

‘Ο πρωσικός στρατός ἦταν ὁ καλύτερος τῆς Εύρωπης πρίν ἀπό τή γαλλική ἐπανάσταση. Μά ἦταν στρατός μισθοφόρων· ἀρθμητικά μικρότερος, πολεμοῦσε μὲ τήν παλιά τακτική καὶ δέν εἶχε τόν ἐνθουσιασμό τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. ‘Ο Ναπολέων διέλυσε τόν πρωσικό στρατό στήν Ἱένα καὶ τό “Αουερστέντ (Auerstädt, 1806). ‘Ο βασιλιάς τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκος Γουλιέλμος Γ’ κατέφυγε στήν Α. Πρωσσία, ὅπου συναντήθηκε μέ τά ρωσικά στρατεύματα. Τό καλοκαίρι τοῦ 1807 οἱ Γάλλοι νίκησαν καὶ τούς δύο στρατούς.

Η ΕΙΡΗΝΗ ΤΟΥ ΤΙΛΣΙΤ, 1807)

Συνάντηση Τίλσιτ
(1807)

‘Ἐπειδίδη δὲ Ναπολέων καταλάβαινε πώς θά ἦταν δύσκολο νά μεταφέρει ἀνατολικότερα τόν πόλεμο, προσπάθησε νά διαπραγματευτεῖ μέ τόν τσάρο. Συναντήθηκαν στό Τίλσιτ, κοντά στόν ποταμό Νίμεν (Niemen). ‘Ο τσάρος ‘Αλέξανδρος Α’, ρομαντικός, μέ ἀδύνατη Θέληση, ἐπηρέαστηκε ἀπό τό Ναπολέοντα. ‘Η Ρωσία συμμάχησε μέ τή Γαλλία ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας μέ ἀντάλλαγμα νά κινηθεῖ ἐλεύθερα πρός τά σουηδικά καὶ τουρκικά ἐδάφη. ‘Ἐτσι οἱ δύο αὐτοκράτορες ἀποφάσισαν νά μοιράσουν μεταξύ τους τήν Εύρωπη.

‘Υποταγή Πρωσσίας

‘Αμερικό ἀποτέλεσμα τῆς συμμαχίας ἦταν ἡ ύποταγή τῆς Πρωσσίας. ‘Ο Ναπολέων τῆς ἀπέσπασε τά πολωνικά ἐδάφη καὶ ἴδρυσε τό ἀνεξάρτητο δουκάτο τῆς Βαρσοβίας, τήν υποχρέωσε ν’ ἀναλάβει τή διατροφή τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ νά περιορίσει τό στρατό της σέ 42000.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ (1806 – 1807)

‘Ηπειρωτικός
Ἀποκλεισμός

Μέ τήν είρήνη τοῦ Τίλσιτ δὲ Ναπολέων κυριάρχησε στήν Εύρωπη, ἀλλά ἦταν ἀδύνατο νά πολεμήσει τήν Ἀγγλία στή Θάλασσα. Γι’ αὐτό

στά 1806 καί 1807 άποφάσισε νά τήν κηρύξει σέ άποκλεισμό καί άπαγόρεψε στά άγγλικά καράβια νά ξεφορτώνουν έμπορεύματα στά εύρωπαικά λιμάνια. 'Η Άγγλια έκανε στενότερο τό θαλάσσιο άποκλεισμό. Αύτά τά μέτρα προκάλεσαν μεγάλες δυσκολίες καί έλλειψεις στήν Εύρωπη καί κατέστρεψαν οίκονομικά τίς μεσαίες τάξεις. Οι άδιάκοποι πόλεμοι άρχισαν νά κουράζουν τούς εύρωπαικούς λαούς, οι χρηματικές είσφορές οι στρατολογίες καί ή ύποχρέωση νά τρέφουν τά γαλλικά στρατεύματα δυσαρέστησαν τίς χώρες πού εἶχαν ύποταχτεί στή Γαλλία: τό έθνικό αϊσθήμα κυριάρχησε καί ο Ναπολέων άρχισε νά χαρακτηρίζεται τύραννος.

ΚΑΤΑΛΗΨΗ ΙΣΠΑΝΙΑΣ – ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑΣ

Τά άγγλικά καράβια έκαναν λαθρεμπόριο στά πορτογαλικά λιμάνια. 'Ο Ναπολέων άναγκάστηκε νά ύποτάξει τήν Πορτογαλία, άλλά γιά νά κυριαρχήσει έκει, ἐπρεπε νά καταλάβει καί τήν Ισπανία, πού ήταν σύμμαχός του. Τήν ύπέταξε πράγματι καί έκανε έκει βασιλιά τόν άδελφό του Ίωσηφ. "Ομως γιά πρώτη φορά βρέθηκε έμπρός σέ μιά καθολική λαϊκή έξεγερση. Οι Ισπανοί έκαναν άμείλικτο κλεφτοπόλεμο στά γαλλικά στρατεύματα, ένω άγγλικός στρατός ύπο τόν Ούέλλιγκτον (Wellington) έκανε άπόβαση στήν Πορτογαλία καί ένίσχυε τούς έπαναστάτες. Οι Γάλλοι ήταν άδύνατο νά κρατήσουν τήν Ισπανία. Τά άγγλικά στρατεύματα προχώρησαν πρός τή Μαδρίτη.

Κατάληψη Ισπανίας
Πορτογαλίας

ΠΟΛΕΜΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΥΣΤΡΙΑ (1809)

'Η Αύστρια θέλησε νά άπαλλαγεί άπό τή γαλλική έπιρροή. 'Ο Ναπολέων έξεστράτευσε καί νίκησε τά αύστριακά στρατεύματα στό Βάγκραμ (Wagram), έξω άπό τή Βιέννη. 'Η Αύστρια άναγκάστηκε νά παραχωρήσει στή Γαλλία τίς δαλματικές άκτες. 'Από τότε έπικράτησαν στήν Αύστρια οι πολύ συντηρητικοί μέ έπικεφαλής τό **Μέττερνιχ** (Metternich).

Πόλεμος μέ τήν
Αύστρια

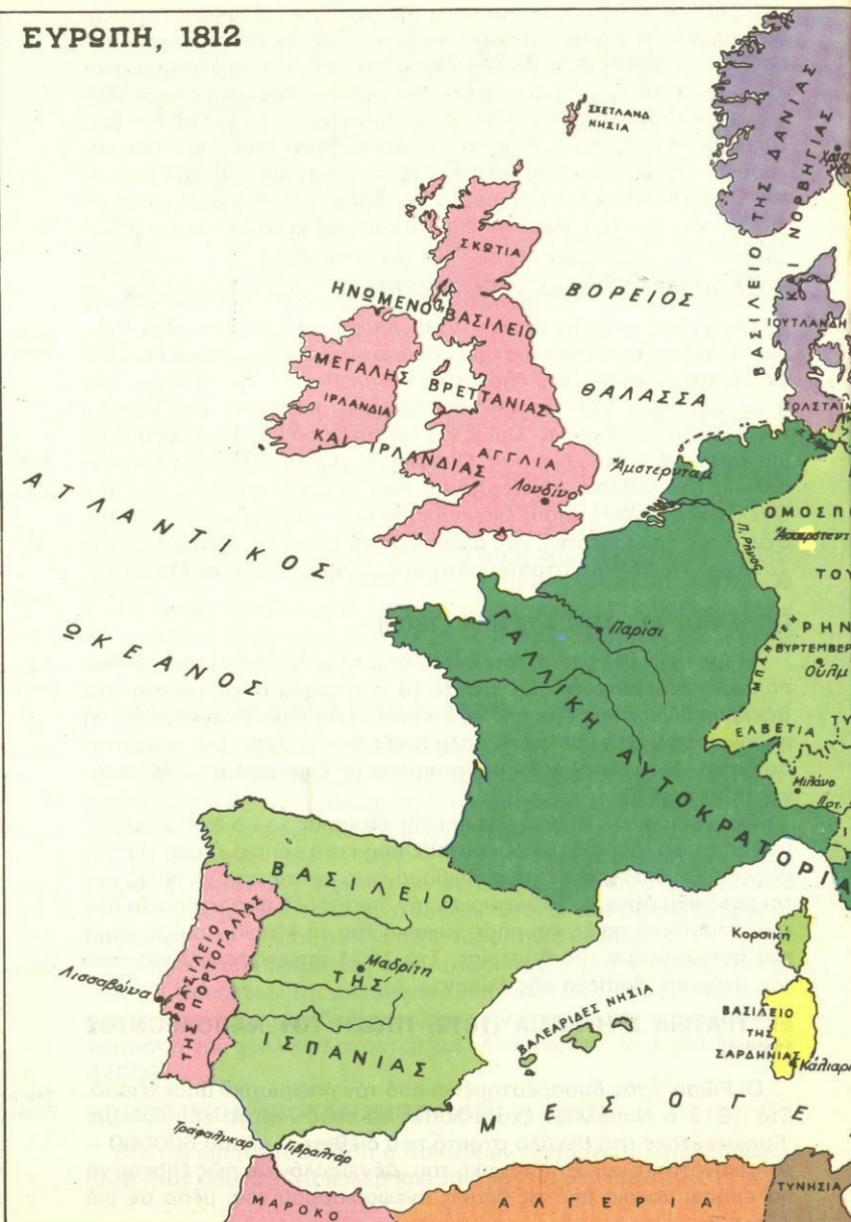
Φθάνοντας στό άποκορύφωμα τής έξουσίας του ο Ναπολέων άποφάσισε νά ίδρυσει μιά δυναστεία, πού κατά κάποιο τρόπο θά συνέχιζε ή θά διαδεχόταν τούς Αψβούργους, κρατώντας τό παλιό αὐτοκρατορικό δξίωμα. "Ετσι χώρισε τήν Ίωσηφίνα, άπό τήν όποια δέν εἶχε άποκτήσει παιδί, καί πήρε γυναίκα του τή Μαρία Λουίζα, κόρη τοῦ αὐτοκράτορα τής Αύστριας. Στά 1811 άπέκτησε ένα γιό, πού τόν ονόμασε βασιλέα τής Ρώμης.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ (1812) ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ (1814)

Οι Ρώσοι ήταν δυσαρεστημένοι άπό τόν ήπειρωτικό άποκλεισμό. Στά 1812 ο Ναπολέων έκανε λάθος νά τούς κηρύξει τόν πόλεμο. 'Έμπιστεύτηκε στό μεγάλο στρατό πού διέθετε – κάπου 600000 – στίς ίκανότητες καί στήν τακτική του. Δέν ύπολόγισε πώς ἐπρεπε νά πολεμήσει μακριά άπό τίς βάσεις άνεφοδιασμοῦ του, μέσα σέ μιά

Έκστρατεία στή
Ρωσία (1812)

ΕΥΡΩΠΗ, 1812

‘Η διάβαση τοῦ ποταμοῦ Μπερεζίνα, δουλειά της οἱ Γάλλοι δέχτηκαν ἐπίθεση τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, στάθηκε μιὰ φοβερή καταστροφὴ γιὰ τὸ στρατό τοῦ Ναπολέοντος. Στὴν εἰκόνα οἱ στρατιῶτες πέρνουν ἀπὸ δύο στενές γέφυρες. Ἀλλοὶ ἐπιχειρῶνται νά διασχίσουν τὸ παγωμένο ποτάμι χάνονται μέσα στὸν πάγο, ποὺ σπάζει. (Χαρακτικό έργο τοῦ Adam).’

χώρα ἔχθρική ἀπό τὴν Ἰδια τῆ φύση τῆς. Τά ρωσικά στρατεύματα, μέ στρατηγό τὸν Κουτούζωφ, δέν ἔδωσαν ἀποφασιστική μάχη. ‘Υποχώρησαν καταστρέφοντας τὰ πάντα. Οἱ Γάλλοι προχώρησαν στὸ ἑσωτερικό τῆς Ρωσίας. Σὲ μιὰ μάχη κοντά στὸ Μποροντίνο νίκησαν τοὺς Ρώσους καὶ μπῆκαν στὴ Μόσχα. Τά ρωσικά στρατεύματα ἀναδιπλώθηκαν ἀνατολικότερα. Οἱ Γάλλοι ἔμειναν ἔνα μήνα στὴν κατεστραμμένη πόλη, ὅπου κάθε λίγο ἄναβαν μυστηριώδεις πυρκαγιές. ‘Ἐφτασε ὁ χειμώνας. ‘Ο Ναπολέων ἥ ἔπρεπε ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Ρώσους στὸ ἑσωτερικό τῆς χώρας τους μέ στρατὸ κουρασμένο καὶ χωρίς ἐφόδια ἥ νά γυρίσει πίσω. Προτίμησε τὸ δεύτερο καὶ ἡ ύποχώρηση στάθηκε μιὰ φοβερή καταστροφῇ. ‘Ατακτα σώματα Κοζάκων ἔκαναν ἀδιάκοπο κλεφτοπόλεμο, οἱ Γάλλοι πέθαιναν στὸ δρόμο ἀπό τὸ κρύο. Φτάνοντας στὸν ποταμὸ **Μπερεζίνα**, στὰ ρωσοπολωνικά σύνορα, δέχτηκαν τὴν ἐπίθεση τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ. Καθώς ύποχωροῦσαν οἱ ύποταγμένες χώρες ἀρχισαν νά ἐπαναστατοῦν.

Οἱ Πρώσσοι εἶχαν στὸ μεταξὺ καταργήσει τὴ δουλοπαροικία, εἴχαν ἐπιβάλει ύποχρεωτική θητεία καὶ ἀλλάζοντας κάθε τόσο τοὺς 42000 στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν δικαίωμα νά κρατοῦν, μέ ἄλλους, γύμνασαν πολλές χιλιάδες στρατό. ‘Ενώθηκαν μέ τοὺς Ρώσους, ὅπως καὶ οἱ Αὐστριακοί.

Μάχη Λειψίας (1813)

Παρά τίς δυσκολίες ὁ Ναπολέων κατόρθωσε νά συγκεντρώσει στρατό. ‘Η ἀποφασιστική μάχη μέ τοὺς Ρώσους καὶ Πρώσσους δόθηκε κοντά στὴ **Λειψία** (1813). Οἱ Γάλλοι νικήθηκαν. Οἱ σύμμαχοι πρότειναν εἰρήνη, μέ σύνορο τὸ Ρήνο, ἀλλά ὁ Ναπολέων ἀρνήθηκε. Τά συμμαχικά στρατεύματα βάδισαν τότε πρός τὰ γαλλικά σύνορα

καί οι "Αγγλοι μέ τόν Ούελλιγκτον πέρασαν τά Πυρηναϊα.

Ο Ναπολέων άναγκαστηκε νά παραιτηθεί καί οι σύμμαχοι τόν έξορισαν στό νησι Έλβα κοντά στήν Ιταλία (1814). "Επειτα ύπεγραψαν μιά προκαταρκτική ειρήνη στό Παρίσι (1814) καί έπανέφεραν στό γαλλικό θρόνο τόν άδελφό του Λουδοβίκου ΙΣΤ', Λουδοβίκο ΙΗ', μέ τή συμφωνία νά μήν άλλαξει τίς βασικές πολιτικές καί κοινωνικές μεταβολές πού είχε πραγματοποίησει ή έπανασταση. Για νά τόν ένισχυσουν, έδωσαν στή Γαλλία τά σύνορα του 1792 καί δέν τής έπέβαλαν πολεμική απόζημιωση.

Έπανοδος τών Βουρβόνων (1814)

Τά μεγάλα εύρωπαϊκά προβλήματα θά τά έλυνε ένα συνέδριο στή Βιέννη, όπου θά έπαιρναν μέρος όλες οι δυνάμεις, πού είχαν πολεμήσει τό Ναπολέοντα, καί ή Γαλλία. "Υπουργοί τών έξωτερικών τής Ρωσίας στό συνέδριο τής Βιέννης ήταν ο Νέσελρόντ (Nesselrode) καί ο 'Ιω. Καποδίστριας.

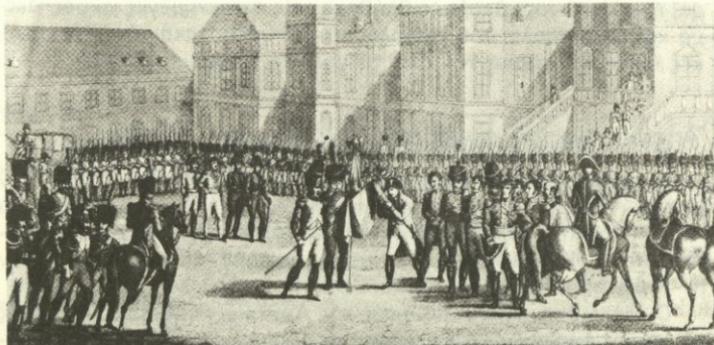
Συνέδριο Βιέννης (1814)

ΟΙ ΕΚΑΤΟ ΗΜΕΡΕΣ. ΒΑΤΕΡΛΩ (1815)

Ο Ναπολέων, άνθρωπος μέ τρομακτικό δυναμισμό, άν καί έξοριστος στήν "Ελβα, δέν μπορούσε νά παραδεχτεί ότι νικήθηκε όριστικά. Μαθαίνοντας πώς οι σύμμαχοι διαφωνοῦν στή Βιέννη, πέρασε κρυφά στή Γαλλία. 'Ο γαλλικός στρατός, πού έσπειλαν έναντίον του, ένώθηκε μαζί του. 'Ο Λουδοβίκος ΙΗ' άναγκαστηκε νά φύγει καί ο Ναπολέων έγινε πάλι κύριος τής Γαλλίας. Άλλα οι σύμμαχοι συγκέν-

Έπιστροφή τού Ναπολέοντος στή Γαλλία

Μετά τήν ήττα τής Λειψίας ο Ναπολέων άποχαιρετά τή φρουρά στό Φονταινεμπλώ. (Χαρακτική τού Couché).

173

τρωσαν στρατό. Ή τελική μάχη δόθηκε στο Βατερλώ (Waterloo) κοντά στό Βέλγιο (18 Ιουνίου 1815). Οι Γάλλοι νίκησαν τόν πρωστικό στρατό καί ἐπετέθησαν κατά τῶν "Αγγλων. Τήν ὥρα πού οι "Αγγλοι ἀρχισαν νά κλονίζονται οι Πρώσσοι, πού είχαν στό μεταξύ ἀναδιοργανωθεῖ, ἥρθαν σέ βοήθειά τους, ἐνῶ δέν ἔφτασε ἔγκαιρα ἡ γαλλική ἑφεδρική στρατιά, πού περίμενε ό Ναπολέων. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν γιά τούς Γάλλους μιά φοβερή καταστροφή. Οι σύμμαχοι μπήκαν πάλι στό Παρίσι. Ο Ναπολέων σκέφτηκε νά δραπετεύσει στήν Ἀμερική, ἀλλά οι "Αγγλοι φύλαγαν τά λιμάνια. Κατέφυγε σ' ἔνα ἄγγλικό πλοϊο καί οι σύμμαχοι τόν ἔξορισαν σ' ἔνα μακρινό νησί τοῦ Ἀτλαντικοῦ, τήν **"Αγία Ελένη**, όπου πέθανε στά 1821.

Στό Παρίσι ξαναγύρισε ό Λουδοβίκος ΙΗ' καί ύπογράφτηκε μιά δεύτερη συνθήκη: Αύτή τή φορά τά γαλλικά σύνορα περιορίστηκαν σ' ἔκεινα τοῦ 1789. Η Γαλλία ἀναγκάστηκε νά πληρώσει μεγάλη πολεμική ἀποζημίωση καί νά ἐπιστρέψει τά καλλιτεχνικά ἔργα πού είχε πάρει ό Ναπολέων ἀπό τίς χῶρες πού είχε καταλάβει.

Σημασία τῆς ἐποχῆς τοῦ Ναπολέοντος

Σημασία τῆς ἐποχῆς τοῦ Ναπολέοντος

Ο Ναπολέων κυβέρνησε ἀπολυταρχικά, ἀλλά, ὅπως ἀναφέραμε, ὀργάνωσε διοικητικά, οἰκονομικά καί στρατιωτικά τή Γαλλία, τήν ἔκεινα ἔνα δύμοιογενές ἀστικό κράτος, τό πρώτο στήν ἡπειρωτική Εὐρώπη, καί ἔξασφάλισε μέ τό ναπολεόντιο κώδικα τήν κοινωνική ἴστρητη πού είχε διακηρύξει ἡ γαλλική ἐπανάσταση.

Στήν ἐποχή τοῦ Ναπολέοντος ἀποκορυφώθηκε ό ἀγγλογαλλικός ἀνταγωνισμός. Η Ἀγγλία, πού είχε ὁριστικά κυριαρχήσει στή Θάλασσα, κέρδισε τήν τελική νίκη, ἐνῶ οι Γάλλοι, παρά τίς πολεμικές ἐπιτυχίες τους, ἔξασθένησαν μέ τούς ἀδιάκοπους εὐρωπαϊκούς πολέμους καί μέ τή ρωσική ἐκστρατεία. Οι κατακτήσεις ὅμως τοῦ Ναπολέοντος καί ἡ ἐπέκταση τῆς γαλλικῆς ἐπιρροῆς σ' ὅλη τήν Εὐρώπη προκάλεσαν γενικά βαθιές μεταβολές: Τονίστηκε τό ἐθνικό αἰσθημα, ἡ γαλλική νομοθεσία ἐπιβλήθηκε στίς κατακτημένες χῶρες: ἀκόμα καί οι ἀντίπαλοι τοῦ Ναπολέοντος ἐπηρεάστηκαν ἀπό τίς γαλλικές ιδέες καί προπαντός ἀπό τή γαλλική πολεμική τακτική.

Ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης (1815)

Ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης

Μετά τήν διοιστική ἡττα τοῦ Ναπολέοντος οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων δυνάμεων ἔξακολούθησαν τίς συζητήσεις στή Βιέννη. Τά μεγάλα κράτη διαπραγματεύονταν μυστικά τά ζητήματα καί ἐπέβαλαν ἔπειτα τίς ἀποφάσεις τους στούς μικρούς. Φυσικά ὑπόλογισαν τά συμφέροντά τους καί ὅχι τά δίκαια καί τίς ἐπιθυμίες τῶν λαῶν.

Ο Μέττερνιχ, πρωθυπουργός τῆς Αύστριας, καθόρισε τίς ἀρχές πάνω στίς ὁποῖες ἔπρεπε νά βασιστούν οι συνεννοήσεις: «τῆς νομι-

μότητας» (δηλ. τῆς ἐπαναφορᾶς τῆς Εὐρώπης στήν κατάσταση πού ύπήρχε πρίν από τά 1789) καί «τῶν ἀντισταθμισμάτων» (δηλ. τῆς προσπάθειας κάθε δύναμης νά ἔξασφαλίσει ἔνα ἀντίστοιχο κέρδος γιά κάθε παραχώρηση).

Σύμφωνα μέ τίς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης ἡ Ρωσία πήρε ἔνα μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, τό ἔνωσε μέ τά πολωνικά ἑδάφη πού κατεῖχε καί ὕδρυσε τό βασίλειο τῆς Πολωνίας μέ βασιλιά τόν τσάρο. Ἡ Πρωσσία πήρε ἔνα ἄλλο κομμάτι ἀπό τό δουκάτο τῆς Βαρσοβίας, τή Σαξωνία, τή Βεστφαλία καί μερικές περιοχές τοῦ Ρήνου, γιά νά ἔνοποιησε τό κράτος τής. Ἡ Ἀγγλία κράτησε τή Μάλτα, τά Ἰόνια νησιά (δι Καποδίστριας ἀγωνίστηκε νά χαρακτηριστοῦν ὑποτελής πολιτεία ὑπό τήν προστασία τῆς Ἀγγλίας καί ὅχι ἀγγλική κτήση καί τό πέπτυχε παρά τήν ἀγγλική αντίδραση) τό ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἐλπίδας, τήν Κεϋλάνη καί κυριάρχησε στούς θαλασσινούς δρόμους πρός τήν Ἀνατολή. Ἡ Αύστρια πήρε τίς Ἰλλυρικές ἐπαρχίες, τή Βενετία καί τή Λομβαρδία καί αὔξησε τήν ἐπιρροή τής, στά Ιταλικά κράτη καί στά γερμανικά, πού ἐνώθηκαν σέ μιά χαλαρή ὁμοσπονδία ὑπό τήν ἐπιρροή τής. Οι παιλοί ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας καί ὁ πάπας ξαναπήραν τά κράτη τους. Τό ἵδιο ἔγινε στήν Ισπανία καί Πορτογαλία. Τό Βέλγιο καί ἡ Όλλανδία ἐνώθηκαν σ' ἔνα κράτος. Ἡ Νορβηγία παραχωρήθηκε στή Σουηδία.

Εἶναι φανερό πώς οι ἀποφάσεις αύτές, πού δέν ἦταν σύμφωνες μέ τούς ἔθνικούς πόδους τῶν λαῶν, δέν μποροῦσαν νά ἔξασφαλίσουν μιά μόνιμη εἰρήνη στήν Εὐρώπη. Οι μεγάλες δυνάμεις ὅμως τῆς ἐποχῆς αύτῆς ἐπωφελήθηκαν ἀπό τήν κούραση τῶν λαῶν ἐξ αἰτίας τοῦ μακροχρόνιου πολέμου καί κατόρθωσαν νά τίς ἐπιβάλουν γιά ἔνα μεγάλο χρονικό διάστημα μέ τίς συμμαχίες πού ὀργάνωσαν καί μέ τή στρατιωτική ἰσχύ τους.

Ἐδαφικές μεταβολές

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά είναι ἡ σημασία τοῦ ειρηνικοῦ ἔργου τοῦ Ναπολέοντος γιά τή Γαλλία; Πώς διαμορφώθηκε τό γαλλικό κράτος στήν ἐποχή του;
- Ποιοί σέ γενικές γραμμές είναι οι πόλεμοι τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης καί τοῦ Ναπολέοντος, σέ ποιους λόγους φείλονται καί ποιά κατάσταση δημιουργήσαν στήν Εὐρώπη;
- Πώς διαμορφώθηκε ἡ εύρωπαική κατάσταση μέ τό συνέδριο τῆς Βιέννης;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- Αἴτια τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ ἀνταγωνισμοῦ κατά τήν περίοδο τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης καί τοῦ Ναπολέοντος.

ΜΕΡΟΣ Γ'

'Η έλληνική ιστορία άπό τά μέσα τοῦ 17ου αἰ. ὡς τήν ίδρυση τοῦ έλληνικοῦ κράτους (1832)

A. Η δεύτερη περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας

Β' περίοδος,
Τουρκοκρατίας,
Γενικά
χαρακτηριστικά

Από τό δεύτερο μισό τοῦ 17ου αἰ. σταμάτησε ή μεγάλη τουρκική έπεκταση καί ἅρχισε ή κάμψη τῆς τουρκικῆς αύτοκρατορίας καί ή έπεμβαση τῶν εύρωπαικῶν δυνάμεων στά έσωτερικά τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἐπειδὴ κατά τό τέλος τοῦ αἰώνα τά εύρωπαικά κράτη εἶχαν πιά διαμφόρωσει τά συμφέροντα καί τήν πολιτική τους στό βαλκανικό καί μεσογειακό χώρο.

Από τήν ίδια αυτήν ἐποχήν ἀρχίζει ή πρόοδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πνευματική καί οίκονομική, μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιοτεχνίας καί τῆς ναυτιλίας. Η οίκονομική προκοπή τῶν Ἑλλήνων ὀφείλεται καί σέ διεθνεῖς αἵτιες, ὅπως ἦταν ἡ ἀπομάκρυνση τῶν ιταλικῶν πόλεων ἀπό τό μεσογειακό ἐμπόριο, οἱ «διοιμολογήσεις», οἱ συνθήκες τῆς Αίκατερίνης Β' μέ τήν Τουρκία, η γαλλική ἐπανάσταση καί οἱ ναυπολεόντειοι πόλεμοι. Η πνευματική πρόοδος ὀφείλεται κυρίως στό κίνημα τοῦ Ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ καί στή συμβολή τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ, πού εἶχε ἥδη πλουτίσει καί ὁργανωθεῖ.

Σ' ὅλη τή διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας οἱ «Ἑλληνες δέν ἔπαφαν ν' ἀγωνίζονται γιά τήν ἀπελευθέρωσή τους καί νά ἔκμεταλλεύονται κάθε πόλεμο τῆς Τουρκίας μέ τήν Εύρωπη. Στήν περίοδο πού μᾶς ἔνδιαφέρει τά ἐπαναστατικά κινήματα ἔγιναν καί περισσότερα καί δυναμικότερα, ίδιως στήν ἐποχή τῆς Αίκατερίνης Β', παρ' ὅλο πού δέν μπόρεσαν νά ἐπιβληθοῦν. Οι «Ἑλληνες εἶχαν τήν ἐλπίδα πάντα πώς κάποια ἀπό τίς μεγάλες δυνάμεις, πού εἶχε συμφέρον νά διαλύσει τό τουρκικό κράτος, θά τούς βοηθήσει νά ἐλευθερωθοῦν. Στηρίχτηκαν κατά καιρούς στούς Βενετούς, στούς Γάλλους, στούς Ρώσους, στή γαλλική ἐπανάσταση, στό Ναπολέοντα. Στό τέλος, ὅσο ωρίμαζαν, ὅσο ἔβλεπαν πώς ὄλοι οἱ ἄλλοι ἐνδιαφέρονταν κυρίως γιά τά συμφέροντά τους καί ἦταν ἔτοιμοι νά ἐγκαταλείψουν τούς «Ἑλληνες σέ πρώτη εὐκαιρία, κατάλαβαν ότι «ὅ, τι είναι νά κάνουν θά τό κάνουνε μοναχοί τους καί δέν ἔχουν ἐλπίδα καμιά ἀπό τούς ξένους». Έτσι προχώρησαν μόνοι στήν μεγάλη, τήν τελευταία ἐπανάσταση, τοῦ 1821.

Ἐπειδές γιά
ἀπελευθέρωση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Μετά τήν κατάληψη τῆς Κρήτης (1669) οι Τούρκοι, πού τό κράτος τους είχε κάπως άναδιοργανωθεῖ άπό τούς μεγάλους βεζύρηδες τῆς οίκογένειας τῶν Κιοπρουλού, ἐπιχείρησαν στά πλαίσια τοῦ πολέμου, πού ἄρχισε μετά τήν ύποταγή τῆς Κρήτης, μιά μεγάλη ἐκστρατεία πρός τήν κεντρική Εύρωπη καί πολιόρκησαν τή Βιέννη (1683). Ἀλλά οι ἐπιχειρήσεις καθυστέρησαν κάπου δύο μῆνες καί τελικά ή πόλη σώθηκε μέ τήν ἐπέμβαση τοῦ πολωνικοῦ ἵππικου. Στήν ύποχώρηση δὲ τουρκικός στρατός νικάθηκε καί διαλύθηκε.

Οι Βενετοί έπωφελήθηκαν από τήν άποτυχία τών Τούρκων και δργάνωσαν μιά σταυροφορία μέ συμμάχους τών αύτοκράτορά της Γερμανίας, τούς Πολωνούς καί τούς ιππότες τῆς Μάλατας. Γιά νά ἀντισταθμίσουν τήν ἀπώλεια τῆς Κρήτης, ἔστειλαν στόλο καί στρατό στήν Πελοπόννησο. Ό στρατηγός Φραγκίσκος Μοροζίνι κατέλαβε τό Ναύπλιο (1686), συνέχισε τήν ἑκστρατεία πρός τήν Ἀττική καί πολιόρκησε τήν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν. Τότε μιά βόμβα από τό στρατόπεδό του ἀνατίναξε μέρος τοῦ Παρθενώνα, πού οι Τούρκοι τόν εἶχαν κάνει ἀποθήκη πολεμοφοδίων. Μετά τήν κατάληψη τῶν Ἀθηνῶν δο Μοροζίνι ἔξεστράτευσε στήν Εύβοια, ὅπου δέν μπόρεσε νά ἐλευθερώσει τή Χαλκίδα, γύρισε ὅμως στήν Πελοπόννησο καί τήν ὑπέταξε.

Ό πόλεμος τελείωσε μέ τήν ειρήνη τού **Κάρλοβιτς** (1699). Ή Αύστρια πήρε τήν Ούγγαρια και τήν Τρανσυλβανία, ή Βενετία τήν Πελοπόννησο, τή Λευκάδα και τήν Αίγινα.

΄Από τήν άρχη του 18ου αι. μέ την πολιτική του Μ. Πέτρου, πού έπιδιώκε διέξοδο στό Αίγαιο, άρχισε ό ρωσοτουρκικός άνταγωνισμός.

Μετά τήν άποτυχία της έκστρατείας τοῦ Μ. Πέτρου στά Βαλκάνια (1711) οι Τούρκοι πήραν θάρρος καὶ κήρυξαν τόν πόλεμο ἐναντίον τῆς Βενετίας. Ἐπειδὴ καὶ ἡ Βενετία ἦταν ἔξασθενη, κατόρθωσαν ν' ἀνακαταλάβουν τήν Πελοπόννησο (1715), ἀλλά νικήθηκαν στή Β. Βαλκανική ἀπό τούς Αὐστριακούς, συμμάχους τῶν Βενετῶν, καὶ ἀναγκάστηκαν νά ύπογράψουν τήν εἰρήνη τοῦ **Πασσάροβίτς** (πόλη τῆς Σερβίας, 1718), μέ τήν ὅποια ἡ Τουρκία ἀποχώρησε δριστικά ἀπό τήν κεντρική Εύρωπη. Ἡ Αὐστρία πήρε τή Β. Σερβία ὡς τό Βελιγράδι, τή Βοσνία καὶ τή Δ. Βλαχία καὶ ἔγινε βαλκανική δύναμη· ἡ Βενετία παραχώρησε στήν Τουρκία τήν Πελοπόννησο, πού τήν εἶχαν στό μεταξύ καταλάβει οι Τούρκοι, καὶ κράτησε τής δαλματικές ἀκτές, τήν Πάργα, τήν Πρέβεζα, τή Βόνιτσα καὶ τά Ἐπτάνησα.

Από τά μέσα του 18ου αι. ή Τουρκία είχε πιά όλοτέλα έξασθενήσει. Ή αντίθεση μέ την Αύστρια καί τη Βενετία μειώθηκε. ένων άντι-

Πολιορκία της
Βιέννης (1683)

Συνθήκη του
Πασσάροβιτς (1718)

Η πτώση τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Πόλεμοι
Αικατερίνης Β'

Εύρωπαική πολιτική
Στήν Α. Μεσόγειο

θετα δξύνθηκε δ ρωσοτουρκικός ἀνταγωνισμός. Ἡ Αικατερίνη Β' συνέχισε τήν πολιτική τοῦ Μ. Πέτρου καὶ μέ τούς δύο πολέμους της ὑποχρέωσε τήν Τουρκία ν' ἀνοίξει τά στενά στό ρωσικό ἐμπόριο καὶ ν' ἀναγνωρίσει στούς Ρώσους τό δικαίωμα νά προστατεύουν τούς δρθόδοξους τῆς Βαλκανικῆς, δηλ. νά ἐπεμβαίνουν στά ἐσωτερικά τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

Στό τέλος τοῦ 18ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰ. ἡ γαλλική ἐπανάσταση καὶ οἱ νανολεόντειοι πόλεμοι ἀπασχολοῦσαν τίς εύρωπαικές δυνάμεις κι' ἔτσι οἱ Τούρκοι δέν εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν μεγάλα προβλήματα. Ἡ διατήρηση τῆς αὐτοκρατορίας τους ὅμως ἦταν πιά ύποθεση τῆς εύρωπαικῆς πολιτικῆς. Ἡ Ρωσία ἐπιδίωκε πάντα τή διάλυση τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, γιά νά βρεῖ διέξodo στό Αιγαίο. Ἡ Ἀγγλία, πού εἶχε οίκονόμικά συμφέροντα στήν ἀποικίες, καὶ ἡ Γαλλία, πού εἶχε οίκονόμικά συμφέροντα στήν της Τουρκίας. Τήν ἴδια πολιτική κρατοῦσε καὶ ἡ Αύστρια, πού μετά τήν είρηνή τοῦ Πασσάροβιτς ἀπέβλεπε σέ ἐπέκταση στά Βαλκάνια καὶ πού ἐπωφελήθηκε ἀπό τήν τουρκική παρακμή γιά νά αύξησει τήν ἐπιρροή τής στό ἐσωτερικό τῆς Τουρκίας.

Οἱ ἀντιθέσεις αύτές τῶν δυνάμεων δημιούργησαν τό «ἀνατολικό ζήτημα», πού ἀπασχολοῦσε τήν εύρωπαική πολιτική ὡς τόν 20^ο αι. καὶ ἔπαιξε βασικό ρόλο στήν ιστορική πορεία τῶν βαλκανικῶν λαῶν.

Αἴτια τῆς τουρκικῆς παρακμῆς

1) "Ἐνα ἀπό τά βασικά αἴτια τῆς παρακμῆς εἶναι δ θεοκρατικός καὶ ἀνατολικός χαρακτήρας τοῦ τουρκικοῦ κράτους, πού ἐμπόδιζε κάθε

τεχνική πρόοδο καί ἀπέκλειε κάθε μεταρρύθμιση.

2) Ὁ στρατός τῶν γενιτσάρων ἔχασε τὴ μαχητικότητά του, ὅταν σταμάτησαν οἱ κατακτήσεις καί τὸ παιδομάζωμα, καὶ ἔγινε βάρος γιὰ τὸ κράτος, ἐνῶ οἱ ἀρχηγοί τους, πού κατεῖχαν τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, κρατοῦσαν ὑπὸ τὸν ἔλεγχό τους τὸν κρατικὸν μηχανισμό καὶ δέν ἄφηναν νά γίνει καμιά ἀλλαγή καὶ καμιά στρατιωτική ἢ πολιτική μεταρρύθμιση ἀντίθετη πρός τὰ συμφέροντα τους.

3) Ἡ κεντρική ἔξουσία ἔχει ἔξασθενήσει· οἱ σουλτάνοι, κλεισμένοι στὸ παλάτι, σχεδόν αἰχμάλωτοι τῶν ἀνωτάτων θρησκευτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπαλλήλων, ἔχασαν κάθε ἐπαφή μὲ τὸ λαό καὶ τὸ στρατό. Μερικοί, πού δοκίμασαν νά κάνουν μεταρρυθμίσεις, καθαιρέθηκαν ἢ δολοφονήθηκαν ἀπό στρατιωτικές ἐπαναστάσεις.

4) Ἡ ἔξασθένηση τῆς κεντρικῆς ἔξουσίας ἐνίσχυσε τούς κατά τοποὺς πασάδες, πού ἔγιναν σχεδόν ἀνεξάρτητοι καὶ ἐπιδίωκαν ν' ἀποσπαστοῦν ἀπό τὸ κράτος. Τέτοιοι πασάδες ἦταν ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου, ὁ Ἀλῆς Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς τῆς Αιγύπτου.

5) Ἡ διοίκηση τοῦ κράτους ἔχει ἀποδιοργανωθεῖ. Τίποτα δέ γινόταν χωρὶς δωροδοκία. Οἱ ἀνώτατες θέσεις ἀγοράζονταν.

6) Δέν ἔγινε καμιά προσπάθεια προσαρμογῆς στὶς νέες εὐρωπαϊκές συνθῆκες ζωῆς. Ἐνῶ στὴν Εὐρώπη ἄρχισε ἡ βιομηχανική ἐπανάσταση, στὸ τουρκικό κράτος ἐπικρατοῦσε ἡ νωθρότητα καὶ ἡ μοιρολατρεία.

7) Ἡ τουρκική αὐτοκρατορία ἦταν ἔνα κράτος πολυεθνικό, ἐπειδὴ περιλάμβανε πολλούς λαούς, καὶ φυσικά διασπάστηκε ὅταν ἀναπτύχθηκε ἡ ἔθνική συνείδηση τῶν ὑπόδουλων λαῶν.

8) Οἱ ὑπόδουλες ἔθνότητες — ἴδιαίτερα ἡ Ἑλληνική — πού ἀποτελοῦσαν τὸ δυναμικό βιοτεχνικό καὶ ναυτικό στοιχεῖο τῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἶχαν ἀναπτύξει σημαντική ἀστική τάξη, ἦταν ἔχθρικές καὶ ἀπέβλεπαν στὴ διάλυση τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ στὴν ἀπελευθέρωσή τους.

Αἴτια τῆς παρακμῆς
τῆς τουρκικῆς
αὐτοκρατορίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Φαναριώτες μεγάλοι διερμηνεῖς

Οι Τούρκοι, ἐπειδὴ τὸ κοράνι δέν τούς ἐπέτρεπε νά μαθαίνουν ξένες γλώσσες, ἄρχισαν ἀπό τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰ. νά χρησιμοποιοῦν φαναριώτες ὡς μεγάλους διερμηνεῖς καὶ διερμηνεῖς τοῦ στόλου. Οἱ φαναριώτες δέν εἶχαν ἐπίσημο ἀξίωμα, ἀλλά ἀσκοῦσαν μεγάλη ἐπιρροή στὸ τουρκικό κράτος, γνωρίζονταν μέ τούς πρέσβεις

Φαναριώτες
Μ. διερμηνεῖς

τῶν εύρωπαϊκῶν δυνάμεων καὶ ἀποκτοῦσαν διπλωματική πείρα. Πρώτοι μεγάλοι διερμηνεῖς ἦταν ὁ **Παναγιώτης Νικούσιος**, πού διαπραγματεύτηκε μέ τούς Βενετούς τήν παράδοση τῆς Κρήτης (1669) καὶ ὁ **Άλεξανδρος Μαυροκορδάτος**, πού ἔκλεισε τή συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς (1699).

Φαναριώτες ἡγεμόνες στή Βλαχία καί Μολδαβία.

Φαναριώτες
ἡγεμόνες

‘Από τίς ἀρχές τοῦ 18ου αι. οἱ Τούρκοι ἄρχισαν νά διορίζουν φαναριώτες ὡς ἡγεμόνες στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, τή Βλαχία καὶ τή Μολδαβία, δηλαδή τίς πέρα ἀπό τό Δούναβη περιοχές τῆς Ν. καὶ Α. Ρουμανίας.

Οἱ χῶρες αύτές ἦταν ἀπό τό 14ο αι. ὑποτελή κράτη μέ ιδιαίτερα προνόμια καί ντόπιους ἡγεμόνες, ἀλλά, ἐπειδή αύτοί ἀναμείχθηκαν στούς πολέμους μέ τή Ρωσία, οἱ Τούρκοι προτίμησαν νά τούς ἀντικαταστήσουν μέ “Ελληνες”.

Οἱ φαναριώτες ἡγεμόνες κατόρθωσαν σιγά σιγά νά εύρύνουν τά δικαιώματά τους καί νά ιδρύσουν σχεδόν ἡγεμονικές οἰκογένειες, παρ’ ὅλο πού ἡ ἔξουσία τους δέν ἦταν σταθερή, ἐπειδή ἔχαρτον ἀπό τίς ραδιουργίες καί τίς διαθέσεις τῶν Τούρκων. Οἱ ἡγεμόνες διέθεταν χριστιανικά μισθοφορικά στρατεύματα, γιά νά ἐπιβάλλουν τήν τάξη, ἔξεδίδαν νόμους καί εἶχαν διπλωματικές σχέσεις μέ ξένα κράτη. Μέ τίς ρωσοτουρκικές συνθήκες τῆς Αϊκατερίνης Β’ ἡ θέση τους κατοχυρώθηκε ἀκόμα περισσότερο.

Γαιοκτήμονες — πρόκριτοι

Γαιοκτήμονες
πρόκριτοι

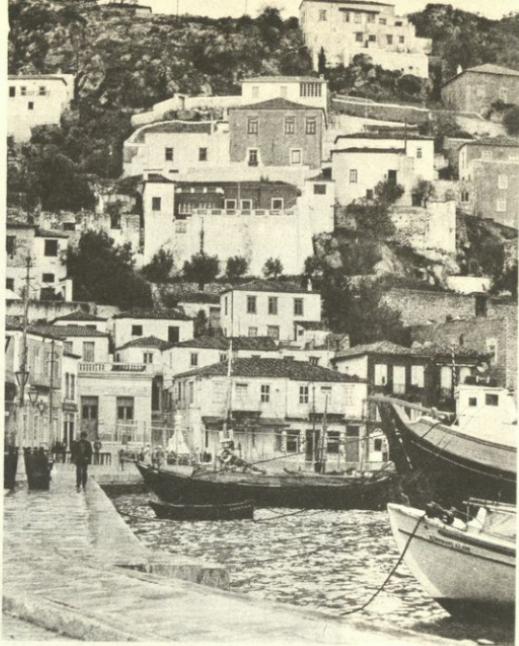
Τό Θέμα τῆς ιδιοκτησίας γῆς γιά τόν ύπόδουλο· Ελληνισμό (τό νά εἶναι δηλαδή κανέις ιδιοκτήτης γῆς ἢ ἀπλός κολλήγος, ἀφοῦ τό κοράνι ἀπαγόρευε τή δουλοπαροικία) παρουσιάζει ἀπό τούς πρώτους αἰώνες τῆς τουρκοκρατίας μεγάλη ποικιλία, ἐπειδή ἔχαρταί ἀπό τά προνόμια, πού εἶχαν κατά καιρούς δοθεῖ σέ κάθε περιοχή ἢ ἀπό τή γεωγραφική τής θέση. Στά δρεινά καί στά μικρά νησιά εἶχαν ιδιοκτησίες οι “Ελληνες σχεδόν ἀποκλειστικά, ἐνώ στίς πεδιάδες ύπηρχαν μεγάλα τουρκικά χτήματα.

Μέ τό πέρασμα τῶν αἰώνων ἀπέκτησαν μεγάλα χτήματα τά μοναστήρια καί γενικά ἡ ἐκκλησία, πού κληρονομοῦσε τούς ἄκληρους, καί ὅπου πολλοί ἔδιναν τήν περιουσία τους, κρατώντας μόνο τήν ἐπικαρπία, γιά νά τήν ἀπαλλάξουν ἀπό τήν τουρκική φορολογία. “Ἐπειτα πολλοί “Ελληνες καί πρό παντός οἱ πρόκριτοι, καθώς ἐκλέγονταν σχεδόν κληρονομικά καί ἀπέκτησαν μεγάλες περιουσίες, σχημάτισαν μέσα στήν ύπόδουλη ἐλληνική κοινωνία μία ἀριστοκρατία μεγαλόκτηματιῶν, πού εἶχε πολιτική δύναμη καί ἐπιρροή στό λαό.

Άναπτυξη τοῦ ναυτικοῦ. Νοικοκυραῖοι

Τά έλληνικά ναυτικά νησιά, ὥπες ή "Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά, ἤταν σχεδόν ἄγνωστα καί ἀκατοίκητα στήν ἀρχαία καί τή βυζαντινή ἐποχῇ. Κατοικήθηκαν πιό πικνά μετά τήν τουρκική κατάκτηση. Οι κάτοικοι ζοῦσαν στήν ἀρχή ἀπό τήν ἀλιεία. Κατόπιν ἀρχισαν ν' ἀναπτύσσουν τή ναυτιλία, ιδίως μετά τήν κατάληψη τῆς Κρήτης, ὅταν οἱ Βενετοί ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τήν Α. Μεσόγειο. Κατά τό τέλος τοῦ 18ου αἰ. τούς βοήθησαν οἱ διεθνεῖς συνθήκες, οἱ πόλεμοι τῆς Αϊκατερίνης, ἡ γαλλική ἐπανάσταση, οἱ ναυπλεόντειοι πόλεμοι γιά ν' ἀναπτύξουν τό ἔμποριο σέ μεγάλη κλίμακα.

Υδρα.

Τό μεγάλο ἔμποριο (ἔπαιρναν στάρια ἀπό τή Ρωσία καί τά πουλούσαν πανάκριβα στά ἀποκλεισμένα λιμάνια τῆς Εύρωπης) ἐμπρεύονταν σ' ὅλη τή Μεσόγειο· ἔφτασαν πρίν ἀπό τήν ἐπανάσταση ὡς τήν Ἀμερική) δημιούργησε μιά τάξη πλούσιων ἐφοπλιστῶν (**νοικοκυραῖων**), πού δέν ταξίδευαν πιά οἱ ἴδιοι, εἶχαν μεγάλη ἐπιρροή καί κυβερνοῦσαν τά νησιά. Ἰσχυρότεροι ἦταν οἱ νοικοκυραῖοι τῆς "Υδρας καί τῶν Σπετσῶν.

Τά καράβια ἦταν ὀπλισμένα μέ κανόνια καί συχνά οἱ ναῦτες ἀνακάζονταν νά δίνουν μάχες μέ τούς κουρσάρους γιά νά σώσουν τό φορτίο. Αύτό καί ἡ ζωή τῆς θάλασσας τούς ἔκαναν γερούς, τολμηρούς καί ριψοκίνδυνους. Ταξίδευαν ἀπό μικρά παιδιά καί γίνονταν ἔμπειροι ναυτικοί.

"Ἐπειδή δέν ὑπῆρχαν ἀσφαλιστικές ἔταιρίες καί τά ταξίδια ἦταν ἐπικίνδυνα, οἱ ἴδιοκτῆτες φρόντιζαν νά ἔχουν μετοχές σέ πολλά καράβια καί ἔδιναν στούς καπεταναίους καί τούς ναῦτες ὅχι μισθό, ἀλλά μερίδιο στά κέρδη καί στή ζημιά. Καθένας ἔβαζε τό κεφάλαιό του (σερμαγιά) στό φορτίο κι' ἔτσι ἐνδιαφερόταν γι' αὐτό προσωπικά.

Τά νησιά ὑπάγονταν διοικητικά στόν καπετάν πασά (Τοῦρκο ναυάρχο), πού περνοῦσε μιά φορά τό χρόνο νά εἰσπράξει τούς φόρους. Γενικά στά νησιά κατοικοῦσαν ἐλάχιστοι ἡ καί καθόλου Τοῦρ-

Νοικοκυραῖοι

Ναυτικό

Οἰκονομική
δργάνωση

Διοίκηση

Σπίτι στό Κόρθι τῆς Ἀνδρου (φωτογραφία Γεωργίου Α. Σαρρή).

κοι καὶ ἦταν σχεδόν αὐτόνομα. Ἡ Ὑδρα καὶ οἱ Σπέτσες εἶχαν μιά ὀλιγαρχική ὁργάνωση, τά Ψαρά δημοκρατικότερη. Ἐκτός ἀπό τήν Ὑδρα, τίς Σπέτσες, τά Ψαρά, ναυτικό μεγάλο εἶχαν ἀκόμα ἡ Μύκονος, τό Γαλαξίδι, ἡ Κάσος καὶ ἄλλα ἑλληνικά λιμάνια.

Ἀνάπτυξη ἐμπορίου καὶ βιοτεχνίας

Ἐμπόριο

‘Από τό τέλος τοῦ 17ου καὶ τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. ξέπεσαν τά λιμάνια τῆς Ἔγγύς Ἀνατολῆς (Συρίας, Αιγύπτου) καὶ ἀναζωογονήθηκε τό ἐμπόριο τοῦ Αἴγαιου, μέ κέντρα τή Σμύρνη καὶ τή Θεσσαλονίκη.

Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐμπορίου τό ἔκμεταλλεύονταν οἱ ξένοι, ίδιως οι Γάλλοι, πού εἶχαν ἀποκτήσει προνόμια μέ τίς «διοιμολογήσεις». Μέ τήν γαλλική ἐπανάσταση ὅμως τό γαλλικό ἐμπόριο ξέπεσε καὶ ἐπωφελήθηκαν οἱ “Ελληνες, πού κατά τά τέλη τοῦ 18ου αἰ. πήραν σχεδόν τά 3/4 τοῦ ἐμπορίου τῆς ἀνατολῆς.

Παράλληλα ἄρχισε ν' ἀραιπύσσεται ἡ βιοτεχνία. “Ἐτσι π.χ. στά Ἀμπελάκια τῆς Θεσσαλίας καὶ στά χωριά τοῦ Πηλίου ἔκαναν ἐργαστήρια, ὅπου ἔβαφαν μαλλιά καὶ μπαμπάκι μέ φυτικά χρώματα, στήν Καστοριά κατεργάζονταν γουναρικά, στά Μαδεμοχώρια τῆς Χαλκι-

Βιοτεχνία

Αρχοντικό τής Καστοριάς (φωτογραφία Μαρίας Βούρα).

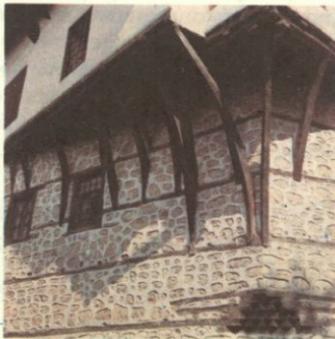
δικής έβγαζαν μεταλλεύματα, στά Γιάννενα έπεξεργάζονταν τό χαλκό καί τό άσημι.

Έπειδή δέν περίμεναν καμιά ύποστήριξη από τό τουρκικό κράτος, όργανώνονταν σέ συνεταιρισμούς. Περίφημος είναι ο συνεταιρισμός στά Άμπελάκια, όπου δλοι οι συνεταιρίοι κατέβαλαν χρήματα ή έργασία καί είχαν δλοι μερίδιο στά κέρδη καί στή ζημιά. "Έτσι ή άναγκη έκανε τούς ύπόδουλους "Ελληνες νά άνακαλύψουν τόν συνεταιρισμό κεφαλαίου καί έργασίας, πού σήμερα μόλις άρχισε νά δοκιμάζεται γενικότερα.

Η άναπτυξη τοῦ έμπορίου καί τής ναυτιλίας δημιούργησε μεγάλα κέντρα ("Υδρα, Σπέτσες, Ψαρά, Κάσος, Μύκονος, Χίος, Γαλαξίδι, Πήλιο, Άμπελάκια,

Άμπελάκια

Λεπτομέρεια όπό τόν έξωστη τοῦ άρχοντικοῦ (φωτογραφία Μαρίας Βούρα)

Έμπορικά κέντρα

Πόρτα της Χίου, διακόσμημένη μέ δικέφαλο δε-
τό (φωτογραφία Μαρίας Βούρα).

Μετανάστευση

Παροικίες

Εθνική Βιβλιοθήκη

Επιτόπια

Γιάννενα, Θεσ/νίκη, Σέρρες, Σιά-
τιστα, Καστοριά κ.ά.) και μιά ί-
σχυρή άστική τάξη.

‘Η άναπτυξη τῶν παροικι-
ῶν στό ἔξωτερικό

‘Η μεταναστευτική κίνηση,
πού ἄρχισε ἀμέσως μετά ἡ καί
πρίν ἀπό τὴν ἄλωση, συνεχίστη-
κε σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς Τουρ-
κοκρατίας. Οι “Ἐλληνες, ὅπως ἔ-
χομε ἀναφέρει, γιά ν' ἀποφύ-
γουν τίς πιέσεις τῶν Τούρκων
μετανάστευαν πολλές φορές ὁ-
μαδικά, δόλοκληρα χωριά, πρός
τή Δύση, ἰδίως στήν Ίταλία, ὅ-
που ιδρύθηκαν ἀπό τὸν 15ο αἰ.
οἱ πρώτες ἐλληνικές παροικίες
στή Βενετία, τήν Πάδουα, τή
Νεάπολη, τό Λιβόρνο. Τό 17ο αἰ.

πολλοί Μανιάτες μετανάστευσαν ὁμαδικά στήν Κορσική, ὅπου ἀκό-
μη καί σήμερα μιλέται στά χωριά ἡ ἐλληνική γλώσσα. Ἀπό τά μέσα
τοῦ 16ου αἰ. οἱ παροικίες τῆς Ίταλίας ὅργανωθηκαν μέ σχολεῖα,
ἐκκλησίες, τυπογραφεία καί ἔγιναν ἐμπορικά καί πνευματικά κέντρα
τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

‘Από τά μέσα τοῦ 17ου αἰ. ἄρχισε μιά νέα μεταναστευτική κίνη-
ση, αὐτή τή φορά γιά λόγους πιό πολύ ἐμπορικούς. Οι παλιές παροι-
κίες ἐνισχύθηκαν καί ιδρύθηκαν νέες στήν Αύστρια, Ούγγαρια, Ρω-
σία, Πολωνία, Γερμανία, Γαλλία, Όλλανδία, Βαλεαρίδες, Μάλτα.

Στήν Αύστρια ἡ πιό σημαντική ἦταν ἡ παροικία τῆς Βιέννης, ὅπου
ἔζησαν μεγάλοι δάσκαλοι τοῦ Γένους, ὅπως ὁ **Ἀνθίμος Γαζής**, ὁ
Νεόφυτος Δούκας, ὁ **Θεόκλητος Φαρμακίδης**. Ἐκεῖ ἔμεινε γιά ἔνα
διάστημα καί ὁ **Ρήγας**. Στά ἐλληνικά τυπογραφεία τῆς Βιέννης τυπώ-
θηκαν τά ἔργα τοῦ Ρήγα, οἱ πρώτες ἐλληνικές ἐφημερίδες καί τό πε-
ριοδικό «Λόγιος Ἐρμῆς», ὅπου δημοσίευε ἄρθρα ὁ Κοραής καί οἱ
μαθητές του καί πού ἔγινε τό σημαντικότερο ὅργανο τοῦ ἐλληνικοῦ
διαφωτισμοῦ.

Στή Γαλλία σημαντικές ἦταν οἱ παροικίες τῆς Μασσαλίας καί τοῦ
Παρισιοῦ, ὅπου ἔζησε ὁ **Κοραής** καί πολλοί ἄλλοι λόγιοι.

Στήν Ίταλία, ἡ παροικία τῆς Βενετίας ἦταν ἀπό παλιά τό κέντρο
τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς διασπορᾶς, ὅπως καί ἡ ἐμπορική παροικία τοῦ
Λιβόρνου.

Κιλίμι από τήν Οινόη

‘Η ἀστική τάξη τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἔξωτερικοῦ, οἰκονομικά ἰσχυρῆ, μορφωμένη καὶ φιλελεύθερη, ἥρθε σὲ ἄμεση ἐπαφή μὲ τίς ιδέες τοῦ διαφωτισμοῦ. Γιά τούς “Ἑλληνες αὐτούς, καθώς καὶ γιά τούς “Ἑλληνες τοῦ ἔσωτερικοῦ, τό μεγάλο πρόβλημα ἦταν τό ἔθνικό. “Ἡθελαν ν' ἀποκτήσουμ μιὰ ἐλεύθερη πατρίδα. Οι “Ἑλληνες τοῦ ἔξωτερικοῦ ἔβλεπαν τήν Τουρκία ἀπ' ἔξω καὶ διαπίστων τὸν ζεπεσμό της, καθώς καὶ τήν πρόδοο τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Πίστευαν πώς οἱ “Ἑλληνες ἔχουν τὴ δυνατότητα νά ἐλευθερωθοῦν μὲ τίς δικές τους δυνάμεις, ἀρκεῖ νά μορφωθοῦν, νά δεθοῦν πάλι μὲ τήν παλιά τους παράδοση καὶ ιστορία. Ἀπό τίς Ελληνικές παροικίες ἄρχισε ἡ μεγάλη κίνηση τοῦ Ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ.

‘Η πνευματική ἀναγέννηση

Μετά τήν ἄλωση οἱ περισσότεροι πνευματικοί ἡγέτες τοῦ Ελληνισμοῦ, ὅσοι σώθηκαν, ἔφυγαν καὶ ὁ λαός ἔμεινε στὸ σκοτάδι. Εὔτυχῶς ὅμως διατηρήθηκαν μερικές ἑλληνικές περιοχές ἔξω ἀπό τήν τουρκική κατάκτηση. Ἐκεῖ κατέφυγαν πολλοί λόγιοι καὶ καλλιτέχνες καὶ ἡ βυζαντινή παράδοση συνδέθηκε ἐκεῖ γόνιμα μὲ τήν εὐρωπαϊκή πολιτιστική κίνηση. Τέτοια κέντρα ἦταν στήν ἄρχη ἡ Κρήτη, μετά τά ‘Εππάνησα καὶ οἱ ‘Ηγεμονίες.

Στήν Κρήτη, στό “Αγιο” Όρος, στή Βενετία καὶ στά ‘Εππάνησα συνεχίστηκε ἡ παράδοση τῆς βυζαντινῆς τέχνης, πού ἔδωσε μετά τήν ἄλωση μεγάλους ἀγιογράφους, ὅπως ὁ Μιχαήλ Δαμασκηνός, ὁ Πέτρος καὶ Ἐμμ. Λαμπάρδος, ὁ Θεόδωρος Πουλάκης, ὁ Ἡλιού Μόσχος, ὁ Ἐμμ. Τζάνες.

Πνευματικά κέντρα

Κρήτη

Έμμι. Λαμπτήρου, Ή Παναγία ή γλυκοφιλοῦσα.
(Αθήνα, μουσείο Μπενάκη, χρόνος 17ου αι.).
Μετά την διώση της Κωνσταντινούπολης ή βυζαντινή καλλιτεχνική παράδοση συνεχίστηκε στην Κρήτη, στό Άγιο Όρος, στά Έππαντα. Στά έργα στηρίξα της Κρήτης διδάχτηκε την βυζαντινή ζωγραφική ή Δομήνικος Θεοτικόπουλος (Greco).

Στήν Κρήτη γεννήθηκαν τό 17ο αι. καί τά πρώτα μεγάλα έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας: ή «Θυσία τοῦ Ἀβραάμ», ή «Ἐρωτόκριτος» τοῦ Βικεντίου Κορνάρου, ή «Ἐρωφίλη» τοῦ Γεωργίου Χορτάτζη καί ἄλλα.

Από τό πνευματικό κέντρο τῆς Κρήτης ξεκίνησαν καί οι

πρώτοι μεγάλοι ήγέτες τῆς νεοελληνικής άναγέννησης, ο **Μελέτιος Πηγάς**, ο **Μάξιμος Μαργούντιος** καί ο **Κύριλλος Λούκαρης**.

Κύριλλος Λούκαρης
(1572 – 1638)

Όταν ο Κύριλλος Λούκαρης γίνεται πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη, ένα νέο πνεύμα φύσης στό πατριαρχεῖο. «Ιδρυσε σχολεῖα, δημιούργησε γύρω του ένα κύκλο λογίων, φρόντισε γιά τήν άναμόρφωση τοῦ κλήρου, γιά τήν μετάφραση τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ίδρυσε τό πρώτο τυπογραφεῖο.

Η δράση του, πού συμπίπτει μέ τόν 30ή πόλεμο, άναπτύχθηκε σέ μια δύσκολη ἐποχή γιά τήν ὁρθοδοξία. Τά θρησκευτικά μίση ἔφταναν ὡς τήν Ἀνατολή, δημούραρούμενοι εἶχαν ἐπεκτείνει τή δράση τους, προστατευμένοι ἀπό τίς εὐρωπαϊκές δυνάμεις, πού ὅσο η Τουρκία ξέπεφτε, τόσο πιο πολύ ἐπενέβαιναν στά ἑσωτερικά της. Στήν κρίσιμη αὐτή ἐποχή ο Μελέτιος Πηγάς καί πιο πολύ ο Λούκαρης γίνεται στήν δρομοδοξία καί τό θένος. Η σύγκρουση τοῦ Λούκαρη μέ τούς ίησουίτες, πού τόν κατηγοροῦσαν γιά καλβινιστή, κατάληξε στή σύλληψη, τή φυλάκιση καί τήν ἐκτέλεση του ἀπό τούς Τούρκους (1638).

Ο Λούκαρης ἄφησε πολλούς μαθητές. Ο σημαντικότερος ἦταν ο Θεοφίλος Καρυδαλεύς, Αθηναϊός φιλόσοφος, πού δίδαξε στήν Κωνσταντινούπολη, (στή Σχολή τοῦ Γέους) καί στήν Αθήνα καί εἶχε μαθητές τόν Ιω. Καρυοφύλλη, Εύγενιο Γιαννούλη τόν Αίτωλο καί ἄλλους. Αργότερα, κατά τό τέλος τοῦ 17ου αι. οι σημαντικότεροι λόγιοι ἦταν οι Φαναριώτες Αλέξανδρος καί Νικ. Μαυροκορδάτος.

Στό 18ο αι.. μεγάλα πνευματικά κέντρα στάθηκαν τά Έππαντα,

Μαθητές τοῦ
Κύριλλου
Λούκαρη

(άπ' όπου κατάγονταν δι Ήλίας Μηνιάτης, δι Εύγενιος Βούλγαρης, δι Νικηφόρου Θεοτόκης), καθώς και οι Ήγεμονίες, όπου έδρασαν δι Ιωσήπος Μοισιοδακας, δι Δημήτριος Καταρτζῆς - Φωτιάδης, δι Λάμπρου Φωτιάδης, δι Βενιαμίν Λέσβιος και άλλοι.

"Ολοι μεγάλοι έπιστήμονες, έπηρεασμένοι από τόν εύρωπαικό διαφωτισμό, δοκίμασαν νά φέρουν τήν εύρωπαική σκέψη στήν Έλλαδα και δίδαξαν στά έλληνικά σχολεῖα τά μαθηματικά και τίς φυσικές έπιστημες.

Ο έλληνικός διαφωτισμός *

Από τό τέλος τοῦ 18ου αι. ή πνευματική προκοπή τοῦ έλληνισμοῦ συνδυάστηκε δόλο και περισσότερο μέ τήν προετοιμασία γιά τήν έθνική άπελευθέρωση. Έπηρεασμένοι από τίς εύρωπαικές ίδεες και πιστεύοντας πώς ή παιδεία θά άφυπνίσει και θά ένισχύσει τόν έλληνισμό, οι ήγέτες τοῦ διαφωτισμοῦ προσπαθοῦσαν νά φέρουν και στήν Έλλάδα τά «φῶτα» ίδρυοντας παντοῦ σχολεῖα, τυπογραφεῖα, έκδιδοντας έφημερίδες και περιοδικά, τυπώνοντας τά άρχαία έλληνικά συγγράμματα και γράφοντας έκλαιϊκευτικά βιβλία, σχετικά μέ τήν άρχαία Έλλάδα και τή δράση τών άρχαίων Έλλήνων προγόνων.

Έπιπλήσιοι και λόγιοι τών Ηγεμονιών

Έλληνικός διαφωτισμός

Ηγέτες

Παιδεία

Σχολές

* άναλυτικότερα στοιχεῖα γιά τό θέμα αυτό περιέχονται στήν Ιστορία 'Επιλογής Γ' Λυκείου σελίς 30. κ.π.

Ο Κοραής, έργο τοῦ γλύπτη Γεωργίου Βρούτου, 1843 – 1937, πού έχει στηθή στά προπύλαια τοῦ πανεπιστημίου Αθηνῶν. (Φωτογραφία Μ. Σκιαδάρεστη. Παραχωρήθηκε ἀπό τήν Έθνική Πινακοθήκη).

Ο Άγιος Κοσμᾶς ὁ Αιτωλός.

Δάσκαλοι του
Γένους

κονόμου, δ Νεόφυτος Βάμβας, δ Νεόφυτος Δούκας, δ Γεώργιος Γεννάδιος, δ Κων/νος Κούμας, αύτοί πού ἔπειτα δνομάστηκαν τιμητικά «**Δάσκαλοι τοῦ Γένους**».

‘Ανάμεσα στούς μαθητές τους ἦταν δ Ρήγας, δ πατριάρχης Γρηγόριος Ε’, δ Έμμ. Ξάνθος, δ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός καὶ ἄλλοι.

‘Από τούς δασκάλους αὐτούς, πολλοί ἔγραφαν σέ ἀρχαία γλώσσα, καθώς δ Δούκας, γιατί πίστευαν πώς ἔτσι θά μποροῦσαν ν’ ἀναστήσουν μαζί μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἀρχαῖο πολιτισμό. “Ἄλλοι καλιεργοῦσαν τὴ δημοτική, τὴ γλώσσα πού μιλοῦσε δ ἐλληνικός λαός. ‘Ανάμεσα στίς δύο τάσεις δ Κοραής προσπάθησε ν’ ἀπλοποιήσει τὴν ἀρχαία γλώσσα, πῆρε στοιχεῖα τῆς δημοτικῆς τὰ προσάρμοσε στὴ γραμματική τῆς ἀρχαίας καὶ δημιούργησε μιά γλώσσα μικτή, ἀπ’ ὅπου γεννήθηκε δ καθαρεύουσα.

Δίπλα στούς μεγάλους δασκάλους ἀγωνίζονταν καὶ οἱ φτωχοί καὶ ἀπλοί δάσκαλοι τῶν χωριῶν καὶ ταπεινοί καλόγεροι ἱεροκήρυκες, ὅπως δ **Κοσμᾶς ὁ Αιτωλός**, πού γύριζε τὰ χωριά τῆς Ἡπείρου διδάσκοντας, τονώνοντας τὴν ἔθνική συνείδηση τοῦ λαοῦ καὶ ιδρύοντας παντοῦ σχολεῖα.

‘Ο ἀγώνας γιά τὴν ἐλευθερία. Ἐλπίδες καὶ ἐπαναστάσεις πρίν ἀπό τῇ μεγάλῃ ἔξεγέρση τοῦ 1821

‘Ο ἐλληνικός λαός ποτέ δέ δέχτηκε τὴν τουρκική κατοχή σάν κάτι μόνιμο καὶ τετελεσμένο καὶ ποτέ δέν ἔπαψε ν’ ἀγωνίζεται, κάθε φορά ἀνάλογα μὲ τίς συνθῆκες.

Στά πρῶτα χρόνια τῆς σκλαβιᾶς δ ἐλληνισμός δέν ἦταν δυνατό νά ἐπιχειρήσει δραγανωμένη ἐπανάσταση. Οἱ ἐλπίδες του στηρίζονταν

τικά, ιστορία καὶ οἱ φυσικές ἐπιστῆμες. Τέτοιες σχολές ἦταν δ Μεγάλη Σχολή τοῦ Γένους στὴν Κωνσταντινούπολη, δ Ἀθωνίας ἀκαδημία στὸ Ἀγιο Ὄρος, δ «Μαρούτσειος» δ «Καπλάνειος», δ «Ζωσιμαία» στὰ Γιάννενα, καὶ ἄλλες στὴν Ἀθήνα, στὴ Δημητσάνα, στὴ Σμύρνη, στὶς Κυδωνίες, στὴ Ζαγορά, στὴν Πάτρα, στὶς Ἡγεμονίες.

Στίς σχολές αὐτές δίδαξαν μεγάλοι δάσκαλοι, ὅπως δ Λάμπρος Φωτιάδης, δ Ἀθανάσιος καὶ Δωρόθεος Πρώιος, δ Ἀθανάσιος Ψαλλίδας, δ Κων/νος Οι-

‘Ελπίδες τοῦ

‘Ελληνισμοῦ γιά τὴν

ἀπελευθέρωσή του.

στό θρύλο («θά ξυπνήσει ό μαρμαρωμένος βασιλιάς . . .») καί στό θαῦμα («ό αγγελος θά διώξει τούς Τούρκους ώς τήν κόκκινη μηλιά»). Παράλληλα γίνονταν, δημοφιλέστερα, προσπάθειες από τούς "Ελληνες τοῦ ἔξωτερικοῦ γιά νά δργανωθεῖ σταυροφορία.

Εύκαιριες γιά άγωνες καί τοπικές ἐπαναστάσεις ἔδωσαν οι τουρκοβενετικοί πόλεμοι, πού συνεχίστηκαν ώς τά τέλη τοῦ 17ου αἰ., ἀν καί οι "Ελληνες δέν εἶχαν τότε παρά ν' ἀλλάζουν κυρίαρχο: ἀπό τήν τουρκική βαρβαρότητα στήν ἐκμετάλλευση τῶν Βενετῶν.

Κατά τά τέλη τοῦ 15ου αι. οι "Ελληνες ἥλπιζαν στόν Κάρολο Η΄ τῆς Γαλλίας, πού κατά τούς ιταλικούς πολέμους διακήρυξε ὅτι σκοπεύει νά ἐλευθερώσει τήν Κωνσταντινούπολη, ἐπειδή εἶχε ἀγοράσει τά δικαιώματα στό Θρόνο ἀπό τούς ἀπογόνους τῶν Παλαιολόγων — φυσικά χωρίς ἀποτέλεσμα.

Οι πιό σημαντικές ἐλληνικές ἐπαναστάσεις ἦταν αὐτές πού ἔγιναν μέ αὔφορη τούς ρωσοτουρκικούς πολέμους ἐπί τῆς Αίκατερίνης Β'.

Στά 1769 ἐπαναστάτησε η Πελοπόννησος, μέ κέντρο τήν Καλαμάτα καί ἀρχηγό τόν πρόκριτο Μπενάκη. Οι Ρώσοι ἐστειλαν στόλο ἀπό τή Βαλτική μέ τό Θεόδωρο καί Ἀλέξιο Ὁρλύφ, ἀλλά ή ρωσική βοήθεια Ἠταν ἀσήμαντη καί ἡ ἐπανάσταση πνίγηκε στό αἷμα (1770). Οι τουρκαλβανοί, πού κατέπνιξαν τήν ἐπανάσταση, ἔκαναν ἐπειτα τόσες καταστροφές στήν Πελοπόννησο, ώστε ἀναγκάστηκαν οι Τούρκοι νά κάνουν ἐκστρατεία γιά νά τούς ἔξοντώσουν (1779).

Ἐπανάσταση τοῦ 1769 (Ὀρλωφικά)

Ο ρωσικός στόλος φεύγοντας ἀπό τήν Πελοπόννησο συνάντησε καί κατέστρεψε τόν τουρκικό στό στενό τῆς Χίου (**Τσεσμέ**, 1770). Στή ναυμαχία πολέμησαν καί νησιώτες "Ελληνες, ίδιως Ψαριανοί, πού γνώρισαν τότε ἀπό κοντά τή χρήση τοῦ πυρπολικοῦ.

Στό δεύτερο ρωσοτουρκικό πόλεμο οι "Ελληνες Ἠταν πιό διστακτικοί καί δέν ἔκαναν ἐπανάσταση, μ' ὅλο πού ή Αίκατερίνη διακήρυξε ὅτι σκοπεύει νά διαλύσει τήν τουρκική αὐτοκρατορία καί ν' ἀναστήσει τή βυζαντινή, μέ αὐτοκράτορα τόν ἐγγονό της Κωνσταντίνου.

Αύτή τήν ἐποχή, δο **Λάμπρος Κατσώνης**, "Ελληνας, ἀξιωματικός στό ρωσικό στρατό, κατέβηκε στήν 'Ελλάδα ἀπό τήν Τεργέστη μ' ἔνα μίκρο στόλο, πού εἶχαν ὀπλίσει οι "Ελληνες τῶν παροικιῶν, καί ἔκανε καταδρομικό πόλεμο μέ βάση τήν Κέα (Τζιά) καί ἐπειτα τό Πόρτο Κάγιο στήν Πελοπόννησο. Νίκησε πολλές φορές τούς Τούρκους καί μετά τή συνθήκη τοῦ 'Ιασίου (1792) συνέχισε μόνος του τόν ἀγώνα καί δοκίμασε χωρίς ἐπιτυχία νά ξεσηκώσει τόν ἐλληνισμό σέ ἐπανάσταση. 'Ο τουρκικός καί ἀλγερινικός στόλος τόν νίκησαν στό στενό ἀνάμεσα στήν "Ανδρο καί Κέα. Κατόρθωσε νά σωθεῖ μ' ἔνα του πλοϊο καί νά φέρει στήν Πελοπόννησο τόν ὀπλαρχηγό 'Ανδρίτσο, τόν πατέρα τοῦ 'Οδυσσέα, πού πολεμοῦσε μέ τά παλληκά-

Λάμπρος Κατσώνης

ρια του μαζί του. 'Ο Κατσώνης άργότερα άναγκάστηκε νά φύγει στή Ρωσία . 'Ο 'Ανδρίτσος πέρασε στά 'Επτάνησα, άλλα οι Βενετοί τόν παρέδωσαν στούς Τούρκους, πού τόν σκότωσαν μέ μαρτυρικό θάνατο.

Στό τέλος τοῦ 18ου αι. οι έλπιδες τῶν 'Ελλήνων στράφηκαν πρός τή Γαλλία καί τόν Ναπολέοντα. Πρός αύτή τήν κατεύθυνση κινήθηκε ό Ρήγας.

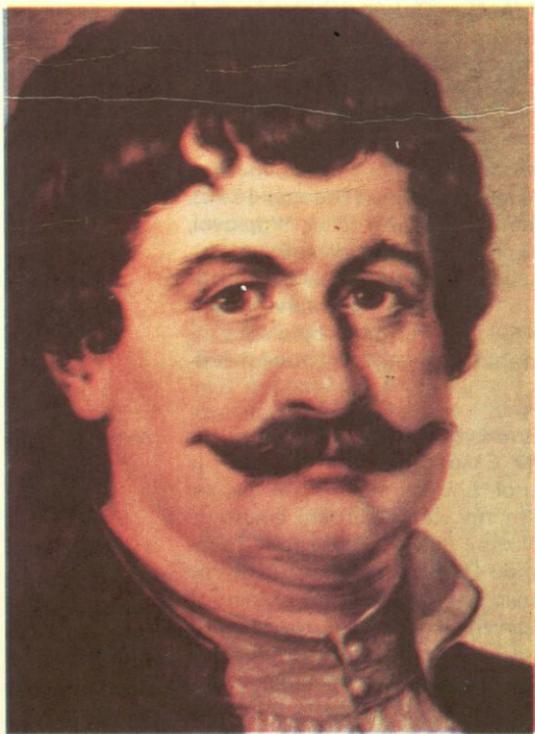
Τό δνειρο τοῦ Ρήγα

Ρήγας Φεραίος

Τά όρια τῶν έλπιδων γιά τούς "Ελληνες ὡς τόν 18ο αι. ἦταν πάντα τά σύνορα τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Οι κύκλοι τοῦ πατριαρχείου μάλιστα καί οι φαναριώτες εἶχαν τήν έλπιδα πώς ή βυζαντινή αὐτοκρατορία θά μποροῦσε νά ξαναγεννηθεῖ μέσα ἀπό τό τουρκικό κράτος, χωρίς ἐπανάσταση, ἔτσι διόπις γεννήθηκε καί ἀπό τή ρωμαιϊκή αὐτοκρατορία. Στηρίζονταν στή δύναμη τῆς ἐκκλησίας, στόν ξεπεσμό τοῦ τουρκικοῦ κράτους καί στήν όλο καί μεγαλύτερη διείσδυση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στήν τουρκική διοίκηση καί στήν τουρκική οίκονομία.

Αύτό τό δνειρο ἔζησε ό Ρήγας ὅταν πῆγε στήν Κωνσταντινούπολη. Ἀργότερα, στούς κύκλους τῶν 'Ηγεμονιῶν, γνώρισε τόν εύρωπαικό διαφωτισμό καί ἐπηρεάστηκε ἀπό τή γαλλική ἐπανάσταση. Τότε ἔδωσε στό παλιό αύτό δνειρο νέο περιεχόμενο. 'Οραματίστηκε μιά μεγάλη ἑλληνική ὁμοσπονδιακή δημοκρατία, πού νά περιλαμβάνει δῆλους τούς λαούς τῆς παλιᾶς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀκόμα καί τούς Τούρκους, καί διόπις ὅλοι θά ζοῦσαν ἐλεύθεροι καί ἴσοτιμοι. Αύτοῦ τοῦ κράτους ἐτοίμασε τό σύνταγμα καί τό χάρτη καί σέ μιά τέτοια ἐπανάσταση κάλεσε τούς λαούς μέ τά τραγούδια του. Τό δράμα τοῦ Ρήγα

Ρήγας. (Οι προσωπογραφίες τῶν ὄγωνιστών ὀναδόμοις εὑνοῦνται ἀπό τό λεύκωμα τοῦ κ. Ἰω. Α. Μελετοπούλου. Ἐκθεσις προσωπογραφιών ὄγωνιστών τοῦ 1821, ἐν τῷ 'Εθνικῷ Ἰστορικῷ Μουσείῳ, Ἀθῆναι, 1971).

άνοιγε ένα πλατύ δρόμο γιά τόν Ελληνισμό και τά Βαλκάνια, άλλα δέ βρήκε τόν καιρό ούτε νά προετοιμαστεί.

Τό κήρυγμα τοῦ Ρήγα στάθηκε ή πιό πλατιά ώς τότε πρόσκληση σέ έπανάσταση και έδεσε στόν ίδιο σκοπό τούς "Ελληνες τῆς διασπορᾶς, πού ύποστηριζαν τόν ἄγώνα του και ἀρκετοί μαρτύρησαν μαζί του, και τούς "Ελληνες τοῦ ἑσωτερικοῦ, πού φύλαγαν στόν κόρφο τους σάν φυλαχτό τόν Θουρίο τοῦ Ρήγα.

Ο Ρήγας ἤλπισε σέ γαλλική βοήθεια και προσπάθησε νά συνατήσει τό Ναπολέοντα στήν Ιταλία μετά τήν ειρήνη τοῦ Καμποφόρμιο (1797). Προδόθηκε δημας στούς Αύστριακούς, πού τόν συνέλαβαν μέ τούς συνεργάτες του, τόν παρέδωσαν στούς Τούρκους και δολοφονήθηκε στό Βελιγράδι (1798).

‘Η έθνική ίδεα. Τό όνομα "Ελληνας"

Μετά τό Ρήγα ή ίδεα τοῦ ύπερεθνικού κράτους παραμερίστηκε. Οι "Ελληνες τοῦ διαφωτισμοῦ ἅρχισαν νά βλέπουν τήν ἔπανάσταση ώς θέμα καθαρά έθνικό. "Ἐπρεπε νά προέλθει ἀπό τό έλληνικό ἔθνος και νά περιοριστεῖ σ' αὐτό. Τό πρόβλημα ἦταν νά ὁργανωθεῖ ὁ έλληνικός λαός, νά πολεμηθεῖ ὁ ραγιαδισμός, ή ίδεα πώς ή δουλεία ὀφείλεται στίς ἀμαρτίες του, και παράλληλα νά διαφωτιστεῖ ή κοινή γνώμη τῆς Εύρωπης γιά τά έλληνικά δίκαια μέ δημοσιεύματα, διαλέξεις και ἵδρυση μικτῶν συλλόγων, δημοσίευση της ιστορίας της Ελλάδος.

Στό τέλος τοῦ 18ου αι. μιλοῦσαν πιά γιά έλληνικό «"Εθνος» και οχι γιά «Γένος». Γιά τό έθνος αύτό ἀναζητοῦσαν ένα νέο έθνικό όνομα. Τό καθιερωμένο «Ρωμιός», κατάλοιπο μιᾶς κατάκτησης, δέν Ι-κανοποιοῦσε πιά. Ο Κοραής προτιμάει τό «Γραικός», γιατὶ ἦταν πιό γνωστό στήν Εύρωπη. "Άλλοι πρότειναν τό «"Ελληνας» πού ἔδενε πιό ἀμεσα μέ τήν ἀρχαία παράδοση. Τό όνομα «"Ελληνας» εἶχε χάσει στή βιζαντινή ἐποχή τήν έθνική του σημασία (σήμαινε τότε είδωλο-λάτρης), τήν ξαναβρήκε δημας λίγο πρίν ἀπ' τήν ἄλωση: «έσμεν ὡν ἄρχεις, "Ελληνες τὸ γένος» ἔγραφε ὁ Γεμιστός στόν αύτοκράτορα. Και ὁ Κων/νος δ Παλαιολόγος δονομάζει τήν Πόλη «χαρὰν πάντων τῶν "Ελλήνων». Τό σημαντικό εἶναι πώς τό όνομα "Ελληνας εἶχε διατηρηθεῖ στή λαϊκή παράδοση μέ τήν ἔννοια «ἀντρειωμένος, γίγαντας» και αύτή ή παράδοση βοήθησε γιά νά καθιερωθεῖ τό όνομα «"Ελληνας» στήν ἔπανάσταση σάν τίτλος τιμῆς: «"Ελληνές μου», δηλ. «παλληκάρια μου», φώναζε δ Κολοκοτρώνης.

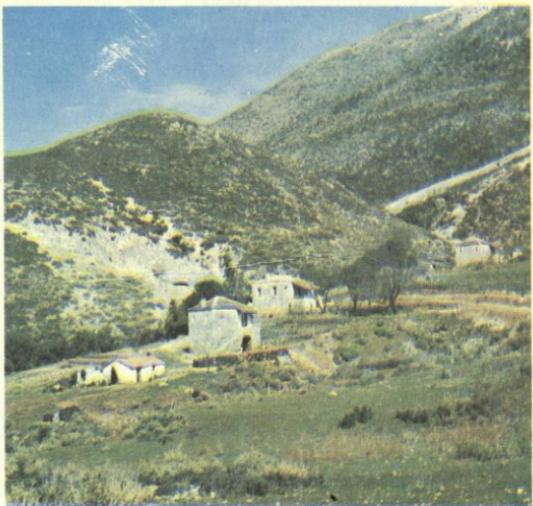
'Ανάπτυξη έθνικής συνείδησης,
Προετοιμασία

Έθνικό όνομα

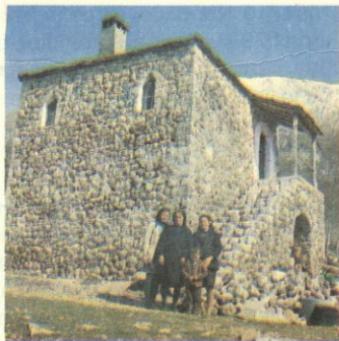
Οι ἄγωνες τῶν Σουλιωτῶν (1788 – 1803). Οι Σουλιώτες στά 'Εππάνησα

Τό τέλος τοῦ 18ου αι. καλύπτουν οι ἄγωνες τῶν Σουλιωτῶν.

Σούλι (φωτογραφία Μαρίας Βούρα).

Ένα όπο τά λίγα απότια του Σουλιού, πού έχουν διαστυλωθή και κατοικούνται (φωτογραφία Μαρίας Βούρα).

Άγινες τῶν
Σουλιωτῶν (1788-
1803)

Ο'Αλή πασάς τῶν Ιωαννίνων ἐπιχείρησε νά ύποτάξει τούς Σουλιώτες πού ζοῦσαν ώς τότε σχεδόν ἀνέξαρτητοι πάνω στά όρεινά χωριά τους. Ἐκανε τρεῖς ἑκστρατεῖες καί νικήθηκε. Οι Σουλιώτες πολεμοῦσαν, ἄντρες, γυναῖκες καί παιδιά, καί ἡ χώρα τους τούς βοηθοῦσε. Μόνο τήν τρίτη φορά ὁ Ἀλής κατόρθωσε νά πάρει τό Σουλί μέ προδοσία. Ο ἡρωϊσμός τῶν Σουλιωτῶν, οι ἐπιτυχίες τους καί οι θυσίες, δύπισσας δ χορός τοῦ Ζαλόγγου, συγκίνησαν τήν Εύρωπη καί τὸν Ἑλληνισμό καί ἀπέδειχαν πώς οι "Ελληνες ἦταν σέ θέση νά πολεμήσουν τούς Τούρκους καί νά νικήσουν πολύ μεγαλύτερους στρατούς.

"Οσοι σώθηκαν ἀπό τούς Σουλιώτες κατέφυγαν στά Ἐπτάνησα καί πολλοί πολέμησαν μέ τούς στρατούς τοῦ Ναπολέοντος στήν Ίταλία.

"Οταν ὁ Ἀλή πασάς στά 1820 ἐπαναστάτησε κατά τοῦ σουλιάτου, οι Σουλιώτες βρῆκαν τήν εύκαιρια, συμμαχώντας δῆθεν μαζί του νά ξαναπάρουν τό Σούλι κι' ἔκει τούς ξαναβρίσκομε μέ τήν ἐπανάσταση.

Μετά τήν καταστροφή τοῦ Σουλιού ὁ Ἀλή πασάς, πού εἶχε ἐπεκτείνει τήν ἔξουσία του στή Στερεά καί τήν Πελοπόννησο, ἔκανε φοβερό πόλεμο ἐναντίον τῶν κλεφτῶν· ἄλλους σκότωσε, ἄλλοι ἔγιναν γιά ἔνα διάστημα κουρσάροι. Πολλοί κατέφυγαν τελικά στά Ἐπτάνησα, δύπισσας δ οἱ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καί ὑπήρετησαν στά γαλλικά καί ἀγγλικά στρατεύματα. Ἔκει, οι "Ελληνες αὐτοί καί ίδιαίτερα ὁ Κολοκοτρώνης, γνώρισαν ἀπό κοντά τήν πολεμική τακτική

Πόλεμος τοῦ 'Αλή
πασά μέ τούς
κλέφτες

τῶν Εύρωπαίων καί ἥρθαν σέ ἐπαφή μὲ τίς ἰδέες τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης καί τοῦ Ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Γιά ἔνα πολεμικό ἀρχηγό μὲ τὴν πολεμική πείρα καί τὴ στρατηγική Ικανότητα τοῦ Κολοκοτρώνη τὰ στοιχεῖα αὐτά στάθηκαν ἀρκετά για νά δώσει, ὅταν ἄρχισε ἡ ἐπανάσταση, στὴν πατροπαράδοτη τακτική τοῦ κλεφτοπόλεμου τὴν μορφή πραγματικῆς πολεμικῆς τακτικῆς.

‘Ο Κολοκοτρώνης
στά ‘Επτάνησα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά ἦταν τὰ αἵτια τῆς παρακμῆς καί ποιοὶ οἱ λόγοι τῆς διατήρησης τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας μετά τὸ 17ο al.;
- Πνευματική, κοινωνική καί οἰκονομική ἔξελιξη τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατά τὴν τελευταία περίοδο τῆς τουρκοκρατίας.
- Πῶς διαμορφώθηκαν οἱ ἐλπίδες τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιά ἀπελευθέρωση; Ποιά τά σπουδαιότερα ἐπαναστατικά κινήματα τῆς δεύτερης περιόδου τῆς τουρκοκρατίας;

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

- Ποιά ἦταν ἡ γενική εἰκόνα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατά τὴ δεύτερη περίοδο τῆς τουρκοκρατίας καί ποιοὶ παράγοντες συνέβαλαν στὴν ἀπελευθέρωσή του;
- Ποιός στάθηκε ὁ ρόλος τοῦ Ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ στὴν προετοιμασία τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης καί γενικά στή διαμόρφωση τοῦ νεοελληνικοῦ ἔθνους;

Β. Ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση (1821 – 1829)

Πατρίς, νά μακαρίζεις γενικῶς ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὅτι θυσιάστηκαν διά σένα νά σ’ ἀναστήσουνε, νά ξαναεπιωθεῖς ἄλλην μίαν φορά ἐλεύτερη πατρίδα, ὅπου ήσουνε χαρένη καί σβησμένη ἀπό τὸν καταλόγον τῶν ἔθνων. “Ολους αὐτούς νά τοὺς μακαρίζεις. ‘Ομως νά θυμᾶσαι καί νά λαμπρύνεις ἑκείνους ὃποι πρωτοθυσιάστηκαν εἰς τὴν Ἀλαμάνα, πολεμώντας μέ τόση δύναμη Τούρκων, κι ἑκείνους ὃποι ἀποφασίστηκαν καί κλείστηκαν σὲ μίαν μαντρούλα μέ πλίθες, ἀδύνατη, εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιάς, κι ἑκείνους ὃποι λιώσανε τόση Τουρκιά καί πασάδες εἰς τὰ Βασιλικά κι ἑκείνους ὃποι ἀγωνίστηκαν σάν λιοντάρια εἰς τὴν Λαγκάδα τοῦ Μακρυνόρου, ὃποι πολεμήθηκαν συγχρόνως σέ αὐτές τὶς δύο θέσεις, ὃποι ‘ναι τά κλειδιά σου, ἔνα η Πόρτα τοῦ Μακρυνόρου καί τ’ ἄλλο τῶν Θερμοπόλων.

Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα,
Κείμενον, Εἰσαγωγή, Σημειώσεις Γίαννη Βλαχογιάννη, Έκδ. Β' Ἀθῆναι (1947) τόμ. Α' σ. 161-162.

‘Η Ελληνική ἐπανάσταση στάθηκε ἔνας δύσκολος καί ἡρωικός ἀγώνας ἐνός μικροῦ λαοῦ μέ ἐλάχιστα ἐφόδια ἐναντίον μιᾶς μεγάλης αὐτοκρατορίας, πού τὴν ὑποστήριζαν δλες οἱ εύρωπαικές δυνάμεις.

Γενικά
χαρακτηριστικά

Τό γεγονός ότι ο έλληνικός άγώνας διεξαγόταν σέ χώρο έξαιρετικά νευραλγικό, δημοσίου διασταύρωνταν τά εύρωπαικά συμφέροντα, προκάλεσε τό άμεσο ένδιαφέρον, θετικό καί άρνητικό, τής εύρωπαικής πολιτικής.

Τά ίδιαίτερα χαρακτηριστικά αύτοῦ τοῦ άγώνα (χριστιανικός καί έθνικός έναντιον τῶν Τούρκων) καί τό γεγονός πώς πολεμοῦσαν οι άπογονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων στίς ἡδείς ἐκείνες θέσεις, δημοσίων τά ἀρχαῖα μεγάλα κατορθώματα, συγκίνησε τούς εύρωπαικούς λαούς καί προκάλεσε ἔνα μεγάλο φιλελληνικό ρεύμα.

Τελικά οι "Ἑλλήνες μέ τίς θυσίες τους κατόρθωσαν νά ἐλευθερώσουν ἔνα μέρος ἀπό τήν ἑλληνική πατρίδα, καί νά διασπάσουν τήν ἀντιδραστική εύρωπαική πολιτική, προωθώντας τό φιλελεύθερο κίνημα στήν Εύρωπη. Ἀπό τήν ἄποψη αύτή διαλέγεται ο έλληνικός άγώνας ἔχει καί εύρυτερη εύρωπαική σημασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

'Αντίδραση. Συμμαχίες

'Αντίδραση.
Συμμαχίες

Μετά τήν ἥπτα τοῦ Ναπολέοντος οἱ νικήτριες δυνάμεις ἐπιδίωξαν νά ἐπιβάλουν στήν Εύρωπη τό ἀπολυταρχικό σύστημα καί τήν εύρωπαική ἰσορροπία, ἔτσι ὅπως τήν καθόρισε τό συνέδριο τῆς Βιέννης. Γιά τό σκοπό αύτόν δργάνωσαν δύο συμμαχίες, τήν ιερά καί τήν πενταπλή.

'Η ιερά συμμαχία, ἀνάμεσα στήν Αύστρια, Ρωσία, Πρωσσία, ἔγινε μέ πρόταση τοῦ τσάρου 'Αλεξάνδρου Α' καί ἀπέβλεπε στή συνεργασία τῶν ἡγεμόνων γιά τήν καταπολέμηση κάθε φιλελεύθερου κινήματος. 'Η πενταπλή, πού ἦταν καί ἡ σημαντικότερη, περιέλαβε ὅλες τίς μεγάλες δυνάμεις τής ἐποχῆς ('Ἀγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Πρωσσία, Αύστρια) μέ σκοπό νά ἐπιβάλει τήν εύρωπαική ἰσορροπία.

'Ο τσάρος 'Αλεξάνδρος Α' πρότεινε νά συναντιοῦνται κατά χρονικά διαστήματα οἱ ἀρχηγοί τῶν συμμαχικῶν κρατῶν, γιά νά παίρνουν ἀποφάσεις σχετικές μέ τά εύρωπαικά ζητήματα.

Γιά ν' ἀποφύγουν νέες ἐπαναστάσεις, πού θά μποροῦσαν νά γίνουν ἐπικίνδυνες, οἱ σύμμαχοι ἔθέσπισαν τήν ἀρχή τῆς «**ένοπλης ἐπέμβασης**». Σέ δημοσίου χώρα έκδηλωνόταν κίνημα καί δι βασιλιάς τῆς ζητοῦσε τή βοήθειά τους οἱ σύμμαχοι θά ἔστελναν στρατό γιά νά τό καταπνίξουν.

'Η πολιτική αύτή τῶν δυνάμεων ὀνομάστηκε **άντιδραση** καί ἔξελιχτηκε τελικά περισσότερο σέ αύστριακή πολιτική. 'Η Αύστρια εἶχε κάθε λόγο νά φοβᾶται τίς νέες ἴδεες: "Ήταν ἔνα κράτος ἀπολυταρχικό, χωρίς ἔθνική ἐνότητα, μέ ίσχυρή φεουδαρχία. 'Η πολιτική τῆς ἀντίδρασης ἔδωσε στόν πρωθυπουργό τῆς Αύστριας Μέττερνιχ τή

Μέττερνιχ

δυνατότητα νά συγκρατεῖ μέ τή βία τούς λαούς τῆς αύτοκρατορίας, νά ἐπιβάλλεται στίς γερμανικές καί ιταλικές χῶρες καί νά ἀσκεῖ σχεδόν δικτατορικό ἔλεγχο σ' δλόκληρη τήν Εύρωπη.

Φιλελευθερισμός. Ἐπαναστατικά κινήματα.

Οι ίδεες δημοσιεύσεις γαλλικής ἐπανάστασης δέν ἔσβησαν μέ τήν ἡτα τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ κίνηση πού, ἀντίθετα ἀπό τήν ἀντίδραση, ἀπέβλεπε στήν ἑθνική καί πολιτική ἀπελευθέρωση τῶν λαῶν, ὄνομά στηκε **φιλελευθερισμός**.

Οι φιλελευθερες ίδεες, πού ἔξεφραζαν τά συμφέροντα καί τίς τάσεις τῶν ἀστῶν, εἶχαν διαδοθεῖ καί πρίν σ' ὅλες τίς εὐρωπαϊκές χῶρες ('Ολλανδία, Γαλλία, Γερμανία, Ἰταλία, Ἰσπανία) ἀλλά δέν εἶχαν ἐπηρεάσει ἀκόμα τίς μεγάλες μάζες τοῦ λαοῦ κυκλοφοροῦσαν περισσότερα στούς πιό καλλιεργημένους κύκλους. Μετά τό 1815 δημοσιεύσεις τῆς Βιέννης, ἔδωσαν στίς φιλελευθερες ίδεες ἑθνικό περιεχόμενο καί ἔγιναν ἀφορμή νά διαδοθοῦν εὐρύτερα.

Ἐπειδή οι φιλελευθεροι δέν μποροῦσαν ἔξ αἰτίας τῆς ἀπολυταρχίας νά ύποστηριζούν τίς ίδεες τους μέ πολιτικά μέσα, ὁργανώθηκαν σέ μυστικές ἐπαναστατικές ἑταίριες, κατά τό πρότυπο τῶν τεκτονικῶν στοῶν, πού ἀπλωσαν τή δράση τους σ' ὅλη τήν Εύρωπη. Σύντομα ἐκδηλώθηκαν τά πρώτα ἐπαναστατικά κινήματα στή Γερμανία, Ἰταλία, Ἰσπανία.

Στή Γερμανία κέντρα τοῦ φιλελευθερισμοῦ στάθηκαν τά πανεπιστήμια. Καθηγητές καί φοιτητές μέ ἄρθρα καί συγκεντρώσεις ζητοῦσαν τήν ἔνωση τῆς Γερμανίας καί τήν ἀπαλλαγή ἀπό τήν αὐστριακή ἐπιρροή. Ἡ ἀστυνομία δημοσιεύσεις τοῦ Μέττερνιχ σταμάτησε τήν κίνηση. Πολλοί ἔξοριστηκαν, φυλακίστηκαν καί πολλές σχολές πανεπιστημιακές ἔκλεισαν (1819 – 1820).

Στήν N. Ἰταλία τό φιλελευθερο ἐπαναστατικό κίνημα διευθυνόταν ἀπό μιά μυστική ἑταίρια, τούς Καρμπονάρι (ἀνθρακωρύχους), πού εἶχε τό κέντρο τής στό στρατό. Στά 1820 – 1821 ξέσπασαν ἐπαναστάσεις στή Νεάπολη καί τό Τουρίνο, ἀλλά δέν κατόρθωσαν νά ἐπικρατήσουν. Ὁ Μέττερνιχ συγκάλεσε τήν Ιερά Συμμαχία, ἔστειλε αὐστριακό στρατό, παρά τίς ἀντιρρήσεις τῆς Ἀγγλίας, καί κατέπνιξε τό κίνημα. Μέ τόν ἴδιο τρόπο, πάλι παρά τίς ἀγγλικές ἀντιρρήσεις, καταπνίγηκε τό ἐπαναστατικό κίνημα τῆς Ἰσπανίας, μέ γαλλικό στρατό (1823).

Ἡ ἀντίδραση θριάμβευε στήν Εύρωπη. "Ομως ἡ ἀπόφαση νά σταλεῖ στρατός κατά τῶν ἀποίκων τῆς N. Ἀμερικῆς, πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας, δέν μπόρεσε νά πράγματοποιηθεῖ. Ἡ Ἀγγλία, πού ἦθελε τήν ἀπόσπαση τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν γιά ν' ἀνοίξουν τά λιμάνια τῆς N. Ἀμερικῆς στό ἀγγλικό ἐμπόριο, ἀρνήθηκε νά

Φιλελευθερισμός

Οργάνωση μυστικῶν
ἑταίριων

Κέντρα
φιλελευθερισμοῦ

Γερμανία

Ιταλία

Ισπανία

Ἐπανάσταση
Ἀμερικῆς

διαθέσει στόλο γιά τή μεταφορά τοῦ στρατοῦ. Καί ὁ πρόεδρος τῶν Η.Π.Α. Μονρόε ἔξεδωσε μιά διακήρυξη (**δόγμα Μονρόε**) ὅπου δήλωνε ὅτι οι Η.Π.Α. δέ θά ἐπιτρέψουν ἐπέμβαση τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων στὴν Ἀμερική καὶ θά πολεμήσουν μαζὶ μὲ τούς ἀποίκους. Καί πώς οι Η.Π.Α. δέν θά ἐπεμβαίνουν ἀντίστοιχα στὰ εὐρωπαϊκά ζητήματα. Ἀπό τότε (1822) ἀρχισε στὶς Η.Π.Α. ἡ πολιτική τοῦ **ἀπομονωτισμοῦ** πού διατηρήθηκε ὡς τὰ 1898.

Ἡ κυριαρχία τῆς ἀντίδρασης στὴν Εὐρώπη τίς παραμονές τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης καὶ ὁ κίνδυνος τῆς ἔνοπλης ἐπέμβασης ἔκανε τοὺς ἡγέτες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως ἦταν ὁ Κοραής καὶ ὁ Καποδίστριας, νά βρίσκουν τή στιγμή δλότελα ἀκατάλληλη γιά ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων. Καί δημαρχός τό κίνημα εἶχε ἥδη ὀργανωθεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΙΕΣ. Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ (1814)

Ἡ φιλική ἐταιρία, πού ὀργάνωσε καὶ προετοίμασε τήν ἑλληνική ἐπανάσταση, δέν εἶναι ἡ πρώτη ἑλληνική ἐπαναστατική ἐταιρία. Προηγήθηκαν πολλές σέ διάφορες ἐποχές. Ἐκείνη πού συνδέεται πιὸ ἀμεσα μέ τή φιλική εἶναι τό **«Ἐλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖο»** πού ἰδρύθηκε στό Παρίσι στά 1809 ἀπό τὸν Μακεδόνα Γρηγόριο Ζαλύκη. Εἶχε μέλη "Ἐλληνες καὶ Γάλλους. Φανερός της σκοπός ἦταν νά βοηθήσει τήν ἰδρυση σχολείων στήν Ἑλλάδα" μυστικό νά προετοιμάσει μιά ἐπανάσταση. Μέλος τῆς ἐταιρίας αὐτῆς ἦταν καὶ ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ, φοιτητής τότε στό Παρίσι. Ἡ ἐταιρία φάνεται πώς συνδεόταν μέ τό γαλλικό ὑπουργεῖο τῶν ἔξωτερικῶν (τήν προστάτευε ὁ Γάλλος διπλωμάτης καὶ ἀρχαιολόγος Choiseul — Gouffier) καὶ ἀπέβλεπε σέ γαλλική βοήθεια.

Metá tήν ἥπτα τοῦ Ναπολέοντος τό **«Ἐλληνόγλωσσο Ξενοδοχεῖο»** διαλύθηκε. Ὁ Τσακάλωφ γύρισε στήν Ρωσία, ὅπου, στή Μόσχα ἡ στήν Ὁδησσό, συναντήθηκε μέ τό Νικόλαο Σκουφᾶ, ἔμπορο ἀπό τήν Ἀρτα, καὶ ἀποφάσισαν νά ἰδρύσουν μιά ἐταιρία καθαρά ἑλληνική μέ ἀποκλειστικό σκοπό τήν ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων χωρίς ξένη βοήθεια. Τίς σκέψεις τους ἀνακοίνωσαν στόν Ἐμμ. Ξάνθο ἀπό τήν Πάτμο καὶ ἀργότερα στόν Παναγ. Ἀναγνωστόπουλο ἀπό τήν Καρύταινα. Ἔτσι ἰδρύθηκε στά 1814 ἡ **Φιλική ἐταιρία** ἀπό τρεῖς "Ἐλληνες πού ἦταν ὡς τότε δλότελα ἀγνωστοί.

Ἡ δυσπιστία πού συνάντησαν στήν προσπάθεια νά προσηλυτίσουν καὶ ἄλλους τούς ἀπογοήτευσε στήν ἀρχή. Τελικά ἀποφάσισαν νά ὀργανώσουν τή φιλική ἐταιρία κατά τόν τύπο τῶν τεκτονικῶν στοῦν καὶ τοῦ ἑλληνόγλωσσου ξενοδοχείου καὶ ἔδωσαν αὐτοί πρώτοι τόν ὄρκο πού ὅρισαν.

Ἀπό τότε ἀρχισαν νά κηρύζουν τό μυστικό τῆς ἐταιρίας ἀφήνοντας νά ὑπονοπθεῖ ὅτι πίσω τους βρισκόταν κάποια μυστική **Ἀρχή**,

Ἐλληνόγλωσσο
Ξενοδοχεῖο

Ἅδρυση τῆς Φιλικῆς
ἐταιρίας (1814)

Ἡ Ἀρχή

196

κάποια δύναμη πού θά βοηθήσει τόν 'Αγώνα. Οι "Ελληνες πίστεψαν πώς πίσω από τήν έταιρία κρύβεται ή Ρωσία, άφου μάλιστα διαδόθηκε πάρα πολύ ίδιως μετά τό 1818, πού ή έταιρία μετέφερε τήν ἔδρα της στήν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεὶ όργανωσαν συστηματικότερα τόν τρόπο τῆς μύησης καί ορισαν ἐπάνθιμούς. Κατώτεροι ἦταν οι βλάμηδες ή ἀδελφοποιοί (τό δυνομα δόθηκε γιά νά μήν κάνει ἐντύπωση στούς Τούρκους) ἐπειτα: συστημένοι, ιερεῖς, ποιμένες, ἀρχιποιμένες, ἀφιερωμένοι, ἀρχηγοί ἀφιερωμένων. Τά δύναματα ἦταν παρμένα από τόν τεκτονισμό.

Έφοδιαστικό έγγραφο με τά έμβληματα τῆς φιλικῆς έταιρίας. (*Έθνικό Ιστορικό Μουσεῖο*).

Μύηση. Βαθμοί

‘Η μόνη των συστημένων, και ιδίως τῶν ιερέων, πού εἶχαν ἔπειτα τὴν εὐθύνη γιά νέες μοήσεις, γινόταν μέ τρόπο τελετουργικό. Ἀφοῦ προετοιμάζοταν μέ τρεῖς μυστικές συναντήσεις δ ὑποψήφιος καί ἀναλογιζόταν τίς εὐθύνες πού ἀναλαμβάνει, ἔδινε ἐπίσημα τὸν ὅρκο. Ὁ ιερέας ἔδινε τὸ «μεγάλο ὅρκο».

Στά 1820 ή έταιρια είχε τόσο πολύ διαδοθεῖ, ώστε ύπηρχε κίνδυνος νά πληροφορθοῦν τά πάντα οι Τούρκοι. Οι ἀπαιτήσεις τῶν ὀπλαρχηγῶν γιά ἀποστολή χρημάτων, ἔφοδίων καὶ ὅπλων αὔξαιναν, ὅπως καὶ οἱ πιέσεις γιά τήν ἀποκάλυψη τοῦ μυστικοῦ τῆς Ἀρχῆς.

Οι φιλικοί άποφάσισαν τότε νά προβάλουν κάποιον πού θά έδικαίωνε τίς έλπιδες τών Έλλήνων στή ρωσική βοήθεια. "Εστειλαν στήν Πετρούπολη τόν Ξάνθο νά δώσει τήν άρχηγία στόν Καποδίστρια. "Οταν θμως έκεινος άρνηθηκε, δ Ξάνθος στράφηκε πρός τόν ύπασπιστή τοῦ τσάρου πρίγκηπα **Άλεξανδρο** **Ύψηλάντη**. 'Ο Υψηλάντης δέχτηκε νά παρουσιαστεῖ σάν Γενικός Επίτροπος τῆς Αρχῆς και νά άρχισει τήν έπανάσταση.

‘Η φιλική ἑταίρια δέν εἶχε οὔτε χρήματα, οὔτε ἔφόδια, οὔτε στρατό νά προσφέρει στήν ἐπανάσταση. Συγκέντρωσε δύμας τίς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων στὸν ἴδιο σκοπό, πρόβαλε τούς ἀρχηγούς, προετοίμασε ψυχικά καὶ θηθικά τὸ λαό, ἔδωσε ἔκταση πανελλήνια καὶ

·Ο ·Άλέξανδρος
·Υψηλάντης Γενικός
·Επίτροπος

Προσφορά της
Φιλικής Έταιρίας

συγχρόνισε τήν ἔναρξη τοῦ ἀγώνα. Μέ τό κήρυγμα τῆς ρωσικῆς βοήθειας ἐνίσχυσε τούς "Ἐλληνες καὶ τρομοκράτης τούς Τούρκους

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- Ποιό ἦταν τό εύρωπαικό κλίμα, ὅταν ἀρχισε ἡ Ἑλληνική ἐπανάσταση καὶ ποιά ἡ σημασία του θετική καὶ ἀρνητική γιά τόν Ἑλληνικό ἀγώνα;
- Οργάνωση καὶ σημασία τῆς φιλικῆς ἑταῖριας. Τί προσέφερε στήν Ἑλλάδα καὶ στήν ἐπανάσταση ἡ φιλική ἑταῖρια;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (1821 – 1824)

Γενικά
χαρακτηριστικά

Στήν πρώτη περίοδο ἡ ἐπανάσταση ἀρχισε ἀπό τίς Ἡγεμονίες καὶ ἔξαπλώθηκε ὡς τήν Κρήτη, Ρόδο καὶ Κύπρο. Πρώτη φορά ἐπαναστατικό κίνημα στήν Ἑλλάδα πήρε τέτοια πανελλήνια ἔκταση. Ἡ ἀποτυχία ὅμως τοῦ Ὑψηλάντη στίς Ἡγεμονίες, πού ὀφείλεται ἰδιωτικά στήν ἔχθρική στάση τῆς Ρωσίας, περιόρισε τήν ἐπανάσταση στόν καθαρὰ ἐλλαδικό χώρῳ.

Οι "Ἐλληνες στήν πρώτη περίοδο σταθεροποίησαν τήν ἐπανάσταση στήν ξηρά, ιδίως στή Στερεά καὶ τήν Πελοπόννησο, καὶ κυριάρχησαν στή Θάλασσα. Ὁ ἐλληνικός στρατός δραγανώθηκε ἀπό 1-κανούς ἀρχηγούς, ὅπως ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Ὀδυσσέας Ἀνδρούτσος, καὶ εἶχε σημαντικές ἐπιτυχίες. Στήν ξηρά συνέχισαν τήν παλιά τακτική τοῦ κλεφτοπόλεμου προσαρμοσμένη στήσ νέες συνθῆκες. Στή Θάλασσα τρομοκράτησαν τούς Τούρκους μέ τά πυρπολικά.

Τό δρεινό καὶ φτωχό ἐλληνικό ἔδαφος μέ τά στενά περάσματα, πιού μποροῦσαν νά κρατηθοῦν ἀπό λίγο ἀποφασισμένο στρατό, καὶ ἡ γενική παρακμή τῆς Τουρκίας ἔξυπηρέτησαν τόν ἀγώνα. Οι Τούρκοι μεταχειρίστηκαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἀτακτα στρατεύματα ἀπό Ἀρβανίτες μισθοφόρους: πολεμοῦσαν μέ τόν ίδιο τρόπο, ὅπως οι "Ἐλληνες, καὶ ἦταν γενναιοί πολεμιστές, ἀλλά δέν εἶχαν ἡθικό κίνητρο. Τά μεγάλα τουρκικά φρούρια, πού θά μποροῦσαν νά τά μεταχειριστοῦν οι Τούρκοι γιά βάσεις καὶ νά κάνουν ἀπόβαση στρατοῦ, ἀνεφοδίαστα, ἔπεσαν τά περισσότερα ἀπό τήν πείνα στά χέρια τῶν Ἑλλήνων.

Οι εύρωπαικές δυνάμεις ἀντιμετώπισαν στήν ἀρχή ἔχθρικά τόν ἐλληνικόν ἀγώνα. Ἄλλα οι βιαιοπραγίες τῶν Τούρκων καὶ ὁ ἀπαγχονισμός τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου Ε', σέ συνδυασμό μέ τίς προσπάθειες τοῦ Καποδίστρια, ἔκαναν τήν Ρωσίαν ἄλλαξι πολιτική. Ἀπό τά 1823 καὶ ἡ Ἀγγλία στράφηκε πρός τούς "Ἐλληνές.

Ἡ πολιτική κατάσταση γενικά ἦταν δυσάρεστη. Οι πρώτες προσ-

πάθειες γιά πολιτική δργάνωση προκάλεσαν συγκρούσεις και έμπαθειες, που κατέληξαν σε δυό έμφυλους πολέμους, καταστρεπτικούς για τὸν Ἀγώνα.

Τό πρῶτο ἔτος τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης (1821)

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΙΣ ΗΓΕΜΟΝΙΕΣ

“Οταν δὲ Ἀλέξανδρος ἦρθε σέ σύγκρουση μέ το σουλτάνο, οἱ φιλίκοι ἀπόφασίσαν ν' ἀρχίσουν τὴν ἐπανάσταση, γιά νά ἐπωφεληθοῦν ἀπό τὸν ἔμφυλο πόλεμο τῶν Τούρκων, πού εἶχε ἀναστατώσει τὴν Ἡπειρο καὶ ἀπασχολοῦσε μεγάλες τουρκικές δυνάμεις. Ο Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ζήτησε ἄδεια ἀπό τὸν τσάρο, δῆθεν γιά λουτρά, καὶ κατέβηκε στὸ Ἰσμαήλιο τῆς Βεσσαραβίας, ὅπου σέ μιά τελευταία σύσκεψη μέ τούς ἀρχηγούς τῆς ἐταιρίας (20 Ὁκτωβρίου 1820) ἀποφασίστηκε νά κηρύξει τὴν ἐπανάσταση στὶς Ἡγεμονίες καὶ ὅχι στὴν Πελοπόννησο, ὅπως ἦταν ἡ ἀρχική ἀπόφαση.

Ἐναρξη τῆς
ἐπανάστασης στὶς
Ἡγεμονίες

Οι φιλικοί στηρίχτηκαν στὴ βοήθεια τοῦ ἡγεμόνα Μιχαήλ Σούτσου, πού ἦταν φιλικός καὶ θά παραχωροῦσε τὸ μισθοφορικό στρατὸ του στὸν Ὑψηλάντη, καθώς καὶ στὴν ύποστήριξη τῶν κατοίκων, Ἐλλήνων καὶ ντόπιων.

Ἄτια γιά τὴν
προτίμηση τῶν
Ἡγεμονιῶν

Σύμφωνα μέ τίς ρωσοτουρκικές συνθῆκες οἱ Τοῦρκοι δέν εἶχαν δικαίωμα νά φέρουν στρατό στὶς Ἡγεμονίες, χωρίς ρωσική ἄδεια. Οι φιλικοί εἶχαν τὴν ἐλπίδα πώς οἱ Ρῶσοι δέ θά ἔδιναν αὐτή τὴν ἄδεια καὶ, ἐπειδή οἱ Τοῦρκοι θά πίστευαν πώς τὴν ἐπανάσταση τὴν προκάλεσε ἡ Ρωσία, ἵσως θά γινόταν ρωσοτουρκικός πόλεμος πράγμα πού θά ἔξυπηρετοῦσε τὸν Ἐλληνικό ἄγώνα.

Μέ τὴν κήρυξη τῆς ἐπανάστασης στὸ Δούναβη καὶ οἱ “Ἐλληνες θά πίστευαν ἀκόμα πόλ πολὺ στὴ ρωσική βοήθεια καὶ οἱ Τοῦρκοι, πού θά φοβόντουσαν ρωσικό πόλεμο, θά συγκέντρωναν στρατό στὰ βρόια σύνορα, ἐλαφρώντας τίς Ἐλληνικές περιοχές.

Μετά τὴν ἀπόφαση αὐτή οι φιλικοί ἔστειλαν ἀπεσταλμένους στὶς διάφορες Ἐλληνικές ἐπαρχίες γιά νά εἰδοποιήσουν ὅτι ἡ ἐπανάσταση θ' ἀρχίσει, καὶ δὲ Παπαφλέσσας, ἔνας ἀπό τούς δυναμικότερους φιλικούς, ξεκίνησε γιά τὴν Πελοπόννησο, πού ἔπρεπε νά τὴν ξεσηκώσει σ' ἐπανάσταση χωρίς τὸν Ὑψηλάντη.

Ο Ἀλέξανδρος
Ὑψηλάντης στὶς
Ἡγεμονίες

Τά κυριότερα γεγονότα

Τό Φεβρουάριο τοῦ 1821 δὲ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης πέρασε τὸν Προῦθο καὶ ἦρθε στὸ Ἱάσιο τῆς Μολδαβίας, ὅπου τὸν ύποδέχτηκε ὁ Μιχαήλ Σούτσου. Στὶς 24 φεβρουαρίου ἔξέδωσε τὴν πρώτη ἐπαναστατική προκήρυξη, ὅπου, γιά νά πάρουν θάρρος οἱ “Ἐλληνες, ὑπῆρχε ἡ φράση «Κινηθῆτε, ὧ φίλοι, καὶ θέλετε ίδει μίαν κραταιὰν δύναμιν νὰ ύπερασπισθῆ τὰ δίκαια μας». Ἡ φράση αὐτή ἔξεθεσε τὸν τσάρο στούς εύρωπαίους συμμάχους του καὶ προκάλεσε τὴν ἀντίδρασή του.

Έναρξη τοῦ Ἀγύνα
(Φεβρουάριος 1821)

Μετά τήν πανηγυρική ἔναρξη τῆς ἐπανάστασης στό Ίασιο (26 Φεβρουαρίου) δὲ Ὑψηλάντης κατέβηκε στή Φωξάνη, ὅπου ὀρκίστηκε ὁ Ἱερός Λόχος. Ἡταν ἔνα τμῆμα τακτικοῦ στρατοῦ, πού σχηματίστηκε ἀπό τούς "Ἐλληνες σπουδαστές τοῦ ἑξωτερικοῦ καὶ τῶν Ἡγεμονιῶν, πού ἔτρεζαν ἐνθουσιασμένοι νά πολεμήσουν μέ τὸν Ὑψηλάντη.

"Από τή Φωξάνη δὲ στρατός βάδισε πρός τό Βουκουρέστι, πρωτεύουσα τῆς Βλαχίας. Ἐκεῖ ἔφτασαν φοβερά νέα:

1) Ὁ τσάρος ἀποκήρυξε τήν ἐπανάσταση, διέταξε νά διαγραφεῖ δὲ Ὑψηλάντης ἀπό τήν ἐπετηρίδα τῶν, Ρώσων ἀξιωματικῶν, νά δημευτεῖ ἡ περιουσία του καὶ τό χειρότερο ἐπέτρεψε στήν Τουρκία νά περάσει ἀμέσως στρατό στίς Ἡγεμονίες.

2) Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος Ε', γιά ν' ἀποφύγει τή γενική σφαγή τῶν χριστιανῶν, πού ἀπειλοῦσε δὲ σουλτάνος, ἀναγκάστηκε ν' ἀφορίσει τόν Ὑψηλάντη, τό Μιχαήλ Σοῦτσο καὶ τούς ἀρχηγούς τῆς φιλικῆς ἑταιρίας καὶ ἔλυσε τούς φιλικούς ἀπό τόν ὄρκο τους.

Ἀποκήρυξη ἀπό τόν
τσάρο. Ἀφορίσμός
ἀπό τόν Πατριάρχη

Γενική κατάσταση
στίς Ἡγεμονίες

Τά δύο αὐτά γεγονότα εἶχαν τρομακτικό ἀντίκτυπο στίς Ἡγεμονίες. Οἱ κάτοικοι, πού εἶχαν δεῖξει στήν ἀρχή κάποια δύσπιστη ἀνοχή, ἔγιναν τώρα ἔχθροί φανεροί τῆς ἐπανάστασης. Ὁ φόβος τῆς τιμωρίας, ἡ εἴδηση πώς μεγάλες τουρκικές στρατεῖς περνοῦν τά σύνορα, τούς ἔκανε, γιά νά διαχωρίσουν τή θέση τους, ἔχθρικούς πρός τούς "Ἐλληνες. Στό στρατό τοῦ Ὑψηλάντη ἀρχισαν νά ἔκδηλωνται κρούσματα ἀπειθαρχίας καὶ προδοσίας. Ὁ ἴδιος δὲ Ὑψηλάντης καλός ἀξιωματικός καὶ ἐνθουσιώδης πατριώτης, δέν εἶχε ἡγετικά προσόντα γιά μιά τέτοια ἐπιχείρηση.

Μεγάλοι τουρκικοί στρατοί μπήκαν στίς Ἡγεμονίες ἀπό τά τρία συνοριακά φρούρια, Μπράιλα, Σιλιστρια, Βιδίνιο. Παρά τή γενναία ἀντίσταση τοῦ Ἀθαν. Καρπενησιώτη καὶ τῶν στρατιωτῶν του στό Γαλάζιο, μιά τουρκική στρατιά πέρασε καὶ ὑπέταξε τή Μολδαβία. Ἄλλος στρατός βάδισε πρός τό Βουκουρέστι. Ὁ Ὑψηλάντης τραβήχτηκε μέ τό στρατό του βορειότερα, στό Τυροβύστι, πρός τής Τρανσυλβανικές "Αλπεις. Μιά ἀπόπειρα νά κρατηθεῖ τό χωριό Δραγατσάνι ἀπέτυχε ἀπό τήν ἀπειθαρχία τοῦ Βασίλη Καραβιᾶ, ἀρχηγοῦ τοῦ

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης.

έλληνικού ιππικού, πού ἄρχισε τή μάχη νωρίτερα, πρίν φτάσει ὁ Υψηλάντης, μόνο μέ τόν Ἱερό Λόχο Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά κυκλωθοῦν καί νά κατακοποῦν οἱ Ἱερολοχίτες ἀπό τό τουρκικό ιππικό. Ἡ καταστροφή στό Δραγατσάνι (7 Ἰουνίου 1821) διέλυσε τόν ἑλληνικό στρατό.

Ο Υψηλάντης ἀποφάσισε νά περάσει ἀπό τήν Αὔστρια γιά νά κατεβεῖ στήν Πελοπόννησο. Οι Αὐστριακοί ὅμως, παρά τίς ὑποσχέσεις τους, τόν συνέλαβαν, ὅταν πέρασε τά αὐστριακά σύνορα, μέ δόλο, καί τόν φυλάκισαν στά ὑπόγεια τοῦ φρουρίου Μουγκάτς γιά πολλά χρόνια. Βγῆκε μέ τή μεσολάβηση τοῦ τσάρου Νικολάου, μέ ύγεια ἐντελῶς καταστρεμένη. Πέθανε στή Βιένη, 37 χρονῶν, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1828. Τελευταία εἰδῆση πού ἔμαθε πρίν ξεψυχήσει ἦταν: «Σήμερα δι Καποδίστριας μέ ἄγγλικό καράβι κατεβαίνει Κυβερνήτης στήν Ἑλλάδα».

Τά τελευταία γεγονότα. Ἡ σημασία τοῦ κινήματος

Μετά τήν ἀναχώρηση τοῦ Υψηλάντη ἄρχισε τό φοβερό δράμα τῶν Ἑλλήνων στίς Ἡγεμονίες. Οι κάτοικοι κρατοῦσαν ἔχθρική στάση. Ο Σάββας Καμινάρης, ἀξιωματικός τοῦ στρατοῦ τοῦ Υψηλάντη, προδότης, βοήθησε τούς Τούρκους νά καταπνίξουν τό κίνημα (ὕστερα οι Τούρκοι τόν δολοφόνησαν στό Βουκουρέστι). "Ενα μεγάλο σῶμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ μέ τόν Ἀθ. Καρπενησιώτη καί ἄλλους ἀξιωματικούς ἔφτασαν στά ρωσικά σύνορα. Οι Ρώσοι ἐπέτρεψαν μόνο στούς ἀξιωματικούς νά περάσουν καί οι ἀξιωματικοί προτίμησαν νά πεθάνουν πολεμώντας μαζί μέ τό στρατό, στό λόφο **Σκουλένι**. Ο κυριότερος συνεργάτης τοῦ Υψηλάντη Γεώργιος Ὁλύμπιος, δι πό γενναῖος πολεμιστής στίς Ἡγεμονίες, τινάχτηκε στόν ἀέρα στό μναστήρι τοῦ **Σέκκου**, δημο οι Τούρκοι τόν εἶχαν ἀποκλείσει. "Ενα σῶμα Πελοποννήσιων μόνο κατόρθωσε νά περάσει πολεμώντας καί νά σωθεῖ στήν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐπανάσταση στίς Ἡγεμονίες, παρά τήν ἀποτυχία της, ὠφέλησε τόν Ἀγύνα γενικά: Ἐνίσχυσε τήν πίστη τῶν Ἑλλήνων στή ρωσική βοήθεια καί, καθώς τά νέα ἔφταναν ἀργά καί παραποιημένα, οι Ἑλληνες πίστευαν πώς δι Υψηλάντης προχωρεῖ νικητής πρός τήν Κων/πολη, ὅταν ἦταν ἡδη φυλακισμένος στό Μουγκάτς· οι Τούρκοι δέν ἔπαιπαν νά ὑποπεύονται τή Ρωσία καί κράτησαν ἀρκετό καιρό στρατό καί στόλο στό Βορά. Τό ποι σημαντικό, ἦταν ὅτι ἡ ἐπανάσταση ἀπλώθηκε πλατιά σ' ὅλο τόν ἑλληνικό χῶρο, πῆρε ἔθνικό χαρακτήρα καί δέν κινδύνευε αύτήν τή φορά νά περιοριστεῖ μόνο σέ μιά γωνιά τῆς Πελοποννήσου.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟΛΟΙΠΗ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡ Πελοπόννησος ἔγινε ἡ σταθερή βάση γιά τήν ἑλληνική ἐπανά-

201

Μάχη στό Δραγατσάνι
(7 Ιουνίου 1821)

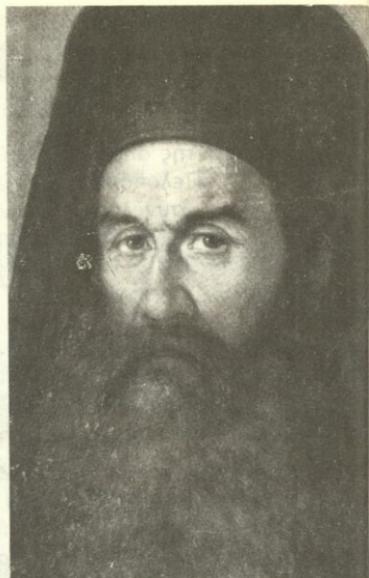
Θάνατος τοῦ
Υψηλάντη

Ἡ καταστροφή

Σημασία τῆς
ἐπανάστασης στίς
Ἡγεμονίες

·Η Πελοπόννησος
κατάληλος χώρος
για τὸν ἄγνωτον

σταση. Εἶναι τὸ ἀκραῖο τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, χερσόνησος καὶ ἡ Ἱδία, καὶ προστατευόταν μὲ τὴ Στερεά καὶ τὰ ναυτικά νησιά. Τὸ ἔδαφός της, ὁρεινό, διευκόλυνε τὴν ἅμυνα. Καθώς ἐπεσε ἀργά στὰ χέρια τῶν Τούρκων (δριστικά στά 1715), εἶχε πυκνό ἑλληνικό πληθυσμό, πού στήριξε τὸν ἄγνωτον καὶ ἰσχυρές οἰκογένειες προκρίτων μὲ ἐπιρροή στὸ λαό. Οἱ Μανιάτες, ἀσκημένοι πολεμιστές, πού δέν ὑποδουλώθηκαν ποτέ στούς Τούρκους, ἔγιναν ὁ πυρήνας τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τὸ πιό σπουδαῖο, ἡ Πελοπόννησος διέθετε ἔναν πολεμικό ἡγέτη, σάν τὸν Κολοκοτρώνη, πού ἦξερε ὅσο κανεῖς τούς κατοίκους, τὸ ἔδαφος καὶ τίς δυνατότητές της.

επίσκοπος Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός

Τὰ γεγονότα
τοῦ 1820

Κατά τὰ τέλη τοῦ 1820 τὸ μυστικό τῆς φιλικῆς ἑταιρίας εἶχε πολὺ διαδοθεῖ. Οἱ Τούρκοι, πού εἶχαν ύποψίες καὶ καταγγελίες, ἐστειλαν τὸ Χουρσίτ πασᾶ, ἔναν ἀπὸ τοὺς ἱκανότερους στρατηγούς πού διέθετε ἡ Τουρκία, νά ἔχαριβώσει τὰ πράγματα. Ὁ Χουρσίτ δέν ἀνακάλυψε τίποτα, πίστεψε πώς πρόκειται γιά ραδιουργίες τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅπως ἐλεγον οἱ "Ἐλληνες, καὶ ἔφυγε στὴν Ἡπειρο, ὅπου εἶχε διοριστεῖ ἀρχηγός τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ.

·Η ἀναχώρηση τοῦ Χουρσίτ καὶ ἡ ἐπιστροφή τοῦ Κολοκοτρώνη ἀπό τὴν Ἐπτάνησο μεγάλωσε τὸν ἀναβρασμό. Σὲ λίγο ἔφτασε στὴν Πελοπόννησο καὶ ὁ Παπαφλέσσας. Βρῆκε τοὺς προκρίτους διστακτικούς. Δέν ἐννοοῦσαν ν' ἀρχίσουν τὴν ἐπανάσταση χωρίς τὸν "Ψυλλάντη καὶ ρωσική βοήθεια. Σὲ μιά σύσκεψη στὴ Βοστίτσα (Αἴγιο, 26 Ιανουαρίου 1821) μὲ τοὺς προκρίτους τῆς ΒΔ Πελοποννήσου, ὁ Παπαφλέσσας, ἀφοῦ δέν μπόρεσε νά τούς πείσει μὲ ύποσχεσεις, τούς ἀπέιλησε πώς θά ἀρχίσει μόνος του τὴν ἐπανάσταση. ·Η πρόσκληση τῶν προκρίτων στὴν Τρίπολη, ὅπως γινόταν κάθε χρόνο, ἀπό τοὺς Τούρκους, πού τώρα τούς ύποπτεύονταν καὶ σκόπευαν νά τούς κρατήσουν δῆμηρους, ἐπέσπευσε τὰ γεγονότα. Σὲ μιά τελευταία συνάντηση στὸ μοναστήρι τῆς Ἀγίας Λαύρας (10 Μαρτίου 1821)

οι πρόκριτοι ἀποφάσισαν ν' ἀρχίσουν ἀμέσως τήν ἐπανάσταση.

Από τά μέσα Μαρτίου ἑκδηλώθηκαν μεμονωμένες ἐπιθέσεις κατά τῶν Τούρκων. Στίς 21–24 ἄρχισαν ἐπαναστατικά κινήματα στήν Ἀχαΐα (Πάτρα, Καλάβρυτα) μέ δρχηγούς τούς προκρίτους καὶ στρατιωτικούς τῆς περιοχῆς (Παλαιών Πατρών Γερμανό, Ζαίμη, Λόντο, Σισίνη, Παναγιώτη Καρατζά, πού ἐπαναστάτησε τήν Πάτρα, Πετρεζαίους) στά Λαγκάδια τῆς Γορτυνίας μέ τούς Δεληγιανναίους καὶ στή Μάνη μέ τόν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, τόν Κολοκοτρώνη καὶ τόν Παπαφλέσσα, πού κατέλαβαν τήν Καλαμάτα.

Καὶ στήν Πάτρα καὶ στήν Καλαμάτα οἱ Ἑλληνες ἔστειλαν μιὰ προκήρυξη στούς ἀντιπροσώπους τῶν δυνάμεων (25 καὶ 26 Μαρτίου 1821), ὅπου χαρακτήριζαν τό κίνημά τους Ἐθνικό καὶ ζητοῦσαν τήν ὑποστήριξη τῆς Εὐρώπης.

Οι Τούρκοι νομίζοντας πώς πρόκειται νά βοηθήσουν τήν ἐπανάσταση εύρωπαικά στρατεύματα, κλείστηκαν στά φρούρια, ὅπου οἱ Ἑλληνες, οἱ περισσότεροι ἀσπλοι καὶ ἀνίδεοι ἀπό πόλεμο, τούς πολιόρκησαν.

Στό μεταξύ ἀπό τήν Πελοπόννησο ἡ ἐπανάσταση διαδόθηκε στή

*Ἐναρξη τοῦ Ἀγώνα στήν Πελοπόννησο (Μάρτη 1821)

'Η «Τερψιχόρη», μπρίκι τοῦ Μανόλη Τομπάζη (Έθνικό Ἰστορικό Μουσεῖο = Ἰω. Α. Μελετόπουλου. Τό ναυτικό τοῦ 21, ἔκδοσις Πραπέζης Ἐμπορικῆς Πιστεως. Αθῆναι 1971).

Μανώλη Μουρούζης.
'Αποί μεγάλη φαναριώτικη οικογένεια, πού είχε
έγκατασταθή στή Μύκονο, ή Μανώλη, διέθεσε
όλη τη μεγάλη της περιουσία γιά τόν δύναντα και
πήρε μέρος σε πολλές μάχες έπικεφαλής σώματος
των στρατιωτών, πού ή τίσια είχε δραγανώσει και
συντρούσε.

Στερεά (Γαλαξίδι, "Αμφισσα, Λειβαδιά), στήν 'Απτική, τήν Εύβοια, Πήλιο, Αίτωλοακαρνανία, Α. Μακεδονία (Πολύγυρος, "Άγιο Όρος). Άπο τά μέσα 'Απριλίου έπαναστάτησαν τά νησιά Σπέτσες, Ψαρά, Υδρα, (όπου οι πρόκριτοι δίσταζαν καί δρυάνωσε τό κίνημα δ πλοιάρχος 'Αντ. Οίκονόμου), οι Κυκλαδες, τά Δωδεκάνησα, ή Κρήτη, ή Σάμος. Δέν έγινε έπανάσταση φυσικά στή Θράκη.

Στήν "Ηπειρο, όπου ήταν πολύς δ τουρκικός στρατός, οι "Ελληνες πολεμούσαν σάν σύμμαχοι δήθεν τοῦ 'Αλη πασᾶ. Στήν Κύπρο δέν πρόφτασε νά έκραγει ή έπανάσταση, γιατί οι Τούρκοι κρέμασαν τούς προκρίτους και τόν άρχιεπίσκοπο.

Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ. ΘΑΝΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ε'

'Η εϊδηση γιά τήν έπανάσταση στήν 'Ηγεμονίες καί μετά στήν Πελοπόννησο έξαγριώσε τό σουλτάνο Μαχμούτ Β', πού έφερε πολλές χιλιάδες γενίταρους στήν Κωνσταντινούπολη καί άπειλησε ιερό πόλεμο, δηλαδή γενική σφαγή τῶν χριστιανῶν. Στό σχέδιο αύτό άντεδρασε δ έρμηνευτής τοῦ Κορανίου (Σεΐχ - οὐλ - 'Ισλάμ), άλλα οι σποραδικές σφαγές καί συλλήψεις έξελίχτηκαν σέ φοβερή τρομοκρατία στήν Κωνσταντινούπολη καί τίς μεγάλες πόλεις. Ό σουλτανός διέταξε ν' άποκεφαλιστεῖ δ Μ. διερμηνέας Κωστάκης Μουρούζης καί τήν ήμέρα τοῦ Πάσχα (10 'Απριλίου 1821) συνέλαβε καί κρέμασε. Ήστερα άπο φοβερούς έξειτελισμούς, τόν πατριάρχη Γρηγόριο Ε' στήν κεντρική πόρτα τῆς αύλης τοῦ πατριαρχείου (ή πόρτα αύτή μένει άπο τότε κλειστή).

Σφαγές έγιναν καί στή Σμύρνη καί στήν 'Αδριανούπολη, όπου κρέμασαν τόν πρώην πατριάρχη Κύριλλο ΣΤ'. Τά γεγονότα αύτά έδωσαν θρησκευτικό χαρακτήρα στόν πόλεμο τῶν 'Ελλήνων, άπεκλεισαν κάθε συνδιαλλαγή καί προκάλεσαν τήν άντιδραση τῆς Εύρωπης καί τήν άλλαγή τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς.

Απαγχονισμός τοῦ
Πατριάρχη
('Απρίλιος 1821)

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΤΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (1821)

Οι σκόρπιες πολιορκίες φρουρίων στήν Πέλοπόννησο δέ θά εἴχαν άποτέλεσμα, άφού γρήγορα θά τίς διέλυαν τά τουρκικά στρατεύματα της Τριπολιτσάς ή άλλες ένισχύσεις. Ο άγώνας στήν Πελοπόννησο χρειαζόταν ένα γενικό σχέδιο καί αύτό τό σχέδιο τό συνέλαβε ο Κολοκοτρώνης: Πρότεινε νά άποκλειστεί ή **Τρίπολη**. Παρά τήν άντιδραση τών άλλων καπεταναίων, πού θεωροῦσαν τό πράγμα άκατόρθωτο, παρά τίς τρομακτικές δυσκολίες γιά νά ξεπεραστοῦν ο φόβος καί ή άπειρια τών άπειροπόλεμων άκόμα Έλλήνων, κατόρθωσε νά πραγματοποιήσει τό σχέδιο του καί νά άποκλείσει μέ στρατο τούς δρόμους πού έφερναν πρός τήν Τρίπολη, δημιουργώντας ένα εύρινο κλοιό γύρω άπό τό φρούριο.

Τά γεγονότα τοῦ Α' έτους συνδέονται άλα μέ αύτήν τήν πολιορκία. Οι Τούρκοι προσπάθησαν νά ένισχύσουν τήν Τρίπολη καί νά καταπνίξουν τήν έπανάσταση, χωρίς νά τό κατορθώσουν. "Ένα σώμα άπο 2500 τουρκαλβανούς, πού έστειλε ο Χουρσίτ πασάς άπό τήν "Ηπείρο γιά νά ένισχύσει τήν Τρίπολη, κατόρθωσε νά μπει μέσα στήν πόλη, άλλα, δταν έπιχείρησε νά προχωρήσει πρός τή Λακωνία, νικήθηκε άπό τό στρατό τοῦ Κολοκοτρώνη (Βαλτέτσι, Δολιανά, Μάιος 1821) καί άποκλείστηκε μέσα στήν Τρίπολη.

"Ένας δεύτερος μεγάλος στρατός, πού κατέβηκε άπό τά Γιάννενα, μέ άρχηγούς τόν Κιοσέ Μεχμέτ πασά καί τόν Όμέρ Βρυώνη χτυπήθηκε άπό τόν Άθανάσιο Διάκο, άρματολό τής Λειβαδιϊάς, στό γεφύρι τής **Άλαμανας** (Σπερχειοῦ) κοντά στίς άρχαιες Θερμοπύλες. Ο Διάκος, άγωνιστηκε ήρωικά, πιάστηκε ζωντανός, καί θανατώθηκε μαρτυρικά στή Λαμία (Άπριλιος 1821). Στάθηκε ο πρωτομάρτυρας άγωνιστής καί ή θυσία του στήν ίδια θέση τών άρχαιών Θερμοπυλῶν συγκλόνισε τήν Εύρώπη.

Πιό κάτω στό χάνι τής **Γραβιᾶς**, ο Όδυσσεας Άνδρούτσος

'Αποκλεισμός
Τριπολιτσάς

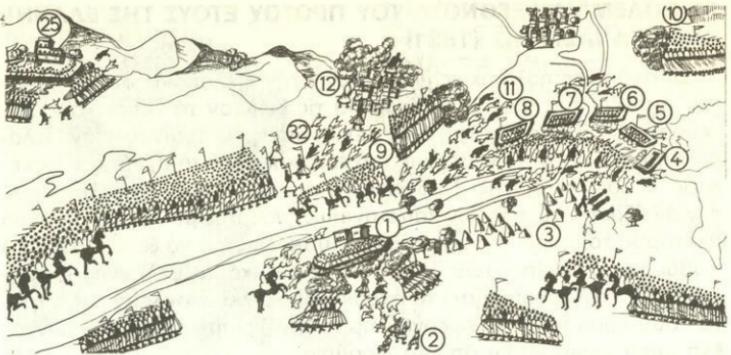
Σχέδιο τοῦ
Κολοκοτρώνη

Μάχες στή Στερεά
Άλαμανα (Άπριλιος
1821)

"Ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε".

'Ο Ιω. Α. Μελετόπουλος, στηριγμένος σε νέα έγγραφα τών άρχειων τών φιλικών καί στή συμβολή τού κληρου καί τών μοναστηρίων στή διάδοση τής φιλικῆς έταιριας, υποστηρίζει ότι ο πατριάρχης Γρηγόριος Ε' ήταν ο μωσικός της άρχηγός.

Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη – Παναγιώτη Ζωγράφου, Μόχη εἰς τῆς Γραβίδης τὸ χάν. (λεπτομέρεια). Ξέδ-λια, Μακρυγιάννη: 1) Χάνι τῆς Γραβίδης εἰς τὸ ὅποιον ἐσυγκρότηθε ὁ πόλεμος 2) Ἀκολούθως ἔνινε μέγαλος πόλεμος εἰς τὴν Ἀμπλιανήν. 3) Σκηναὶ καὶ κανόνια τῶν Τούρκων 4 – 11) Ἑλληνικά ταμπούρια καὶ στρατός. 12) Χωρίον Βάργιανη. 25) Μοναστήριον τοῦ προφήτου Ἡλίοι.

Γραβιά (Μάιος 1821)

μέ 100 περίπου παλληκάρια κράτησε μιά όλοκληρη μέρα τόν τουρκικό στρατό καί προκάλεσε μεγάλες ἀπώλειες.

Οι Τούρκοι πασάδες κατέβηκαν στήν Ἀττική καί κατέλαβαν τήν Ἀθήνα, μά δέν μπόρεσαν νά προχωρήσουν στήν Εύβοια, οὕτε νά περάσουν στήν Πελοπόννησο. Ἡ ἑκστρατεία τους ούσιαστικά ἀπέτυχε.

Βασιλικά
(Αὔγουστος 1821)

“Άλωση Τριπολίτσας
(Σεπτέμβριος 1821)

“Ἐνας τρίτος στρατός ἀπό τή Μακεδονία νικήθηκε ἀπό τούς ὄπλαρχηγούς τῆς Στερεάς Γκούρα, Πανουριά καί Δυοβουνιώτη στό στενό τῶν **Βασιλικῶν** (Αὔγουστος 1821) κοντά στήν Ἀταλάντη. “Ἔτσι ἡ Τρίπολη δέ βοηθήθηκε καί οι Τούρκοι ἀποκλεισμένοι ἅρχισαν νά

σκέπτονται διαπραγματεύσεις. Πρίν τίς ἀποφασίσουν ὅμως ὁ Ἑλληνικός στρατός ἀπό σημεῖα τοῦ φρουρίου ἀφύλακτα πήδησε στήν πόλη, χωρίς νά τό ξέρουν οἱ ἀρχηγοί του (Σεπτέμβριος 1821). “Εγίνε φοβερή λεηλασία καί σφαγή τῶν Τούρκων, ἀλλά ἡ ἐπανάσταση ἔξασφάλισε τό κέντρο ἀπ’ ὅπου μποροῦσε νά ἐλέγ-

Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη – Παναγ. Ζωγράφου. ‘Η μάχη τῆς Ἀλάμυνας: Ὁ Διάκος (ἀρ. 6) ὀνάμεστο στοὺς συμπολεμοῦτες τοῦ (βλ. Ἰω. Α. Μελέτοπουλο, Εἰκόνες τοῦ Ἀγίουν. Ἰωάννη Μακρυγιάννη – Παναγιώτη Ζωγράφου. Ἐκδόσις Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι, 1972).

Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα.

‘Η Σπετσιώπιτσα ήρωιδα, κυβερνώντας ή τόσα τό καράβι της, πήρε μέρος στήν πολιορκία τοῦ Ναυπλίου, τῆς Μονεμβασίας καὶ σέ δλλες πολεμικές ἐπιχειρήσεις τῆς έλληνικής ἐπανάστασης.

χει ὅλη τήν Πελοπόννησο καί τό σχέδιο τοῦ Κολοκοτρώνη δι-
καιώθηκε.

Στή θάλασσα ὁ ἔλληνικός στόλος, πού κανονικά δέν μποροῦσε νά ἀντιμετωπίσει τά μεγαλύτερα καί καλύτερα ὀπλισμένα τουρκικά πλοῖα, κυριάρχησε μέ τά πυρπολικά. ‘Ο Ψαριανός Παπανικολής ἀνατίναξε τήν πρώτην τουρκική φρεγάτα (Μάιος 1821) στήν ‘Ερεσό τῆς Λέσβου. Οι Τούρκοι δέν κατόρθωσαν νά κάνουν ἀποβάσεις, οὔτε νά τροφοδοτήσουν τά φρούρια. “Ἐτσι πρίν ἀπό τήν Τρίπολη παραδόθηκαν τό Ναυαρίνο καί ἡ Μονεμβασία.

Τό πρώτο ἔτος ή ἐπανάσταση εἶχε παντοῦ ἐπιτυχίες στήν κυρίως ‘Ελλάδα· μόνο στήν Α. Μακεδονία (στό ‘Αγιο ‘Ορος καί στόν Πολύγυρο Χαλκιδικῆς) καταπνίγηκε ἀπό τούς Τούρκους τῆς Θεσσαλονίκης, πού διέθεταν μεγάλες δυνάμεις.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιές ἦταν οι πολεμικές δυνατότητες τῶν ‘Ελλήνων, ὅταν ἀρχισε ἡ ἔλληνική ἐπανάσταση καί ποιές οι δυνατότητες τῶν Τούρκων;
2. Γιατί οι φιλικοί προτίμησαν νά ἀρχίσουν τήν ἐπανάσταση ἀπό τίς ‘Ηγεμονίες καί γιατί ἀπέτυχε τό κίνημα; Τά κυριότερα γεγονότα καί η σημασία τῆς ἐπανάστασης τῶν ‘Ηγεμονιῶν.
3. Γιά ποιούς λόγους ἐπέτυχε ἡ ἐπανάσταση στήν κυρίως ‘Ελλάδα καί ιδίως στήν Πελοπόννησο; Ποιά πολεμικά γεγονότα τοῦ α' ἔτους θεωρεῖτε τά πιό σημαντικά καί γιά ποιό λόγο;
4. Ποιοί πολεμικοί ἀρχηγοί ἐπαιξαν ἀπόφασιστικό ρόλο κατά τό πρώτο ἔτος;

ΘΕΜΑΤΑ

Ποιά είναι τά αἰτια καί οι παράγοντες πού συνέβαλαν στήν ἐπιτυχία τῆς έλληνικής ἐπανάστασης;

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

Έλλειψη δύο Ισχυρή
ήγεσία στόν Ἀγώνα.
Αλτία

Ἐνῶ ἀπό πολεμική ἀποψη οἱ Ἑλληνες εἶχαν ἐπιτυχίες, ἀπό πολιτική δέν κατόρθωσαν νά δργανώσουν ἐνιαία καί Ισχυρή κυβέρνηση γιά νά διευθύνει τόν ἀγώνα. Οι λόγοι ἦταν πολλοί.

Οι ιδρυτές τῆς φιλικῆς ἑταιρίας πού προετοίμασε τήν ἐπανάσταση δέν πρόβαλαν τόν ἑαυτό τους ως ἀρχηγό, ἀλλά καλύφθηκαν, ὅπως εἴδαμε, πίσω ἀπό τήν ἀνύπαρκτη Ἀρχή. Ἀργότερα πρόβαλαν τόν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, ἀλλά καί αὐτός οὔτε ὁ πραγματικός ἀρχηγός τῆς ἑταιρίας ἦταν οὔτε κατέβηκε στήν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπανάσταση κηρύχτηκε κατά τόπους ἀπό τούς προκρίτους ἡ τούς ἀρματολούς κάθε περιοχῆς. Ἡ φυσική διάσπαση τῆς χώρας ἐμπόδιζε, ὅπως καί στήν ἀρχαία ἐποχή, τήν ἐνιαία δργάνωση. Ἡ Ἑλληνική κοινωνία ἀλλωστε, ὅπως τή διαμόρφωσαν οι φυσικές καί κοινωνικές συνθήκες, δέν ἦταν μονολιθική. Ὑπῆρχαν διάφορες τάξεις μέ διαφορετικούς προσανατολισμούς καί συμφέροντα. Οι γεωργοί τῆς Πελοποννήσου καί τῆς Στερεάς, οι κτηνοτρόφοι τῶν βουνῶν τῆς Ἡπείρου, οι ἔμποροι, οι νοικοκυραῖοι τῶν νησιῶν, οι ἀστοί καί οι λόγιοι τοῦ ἔξωτεροῦ, οι φαναριώτες, οι ἀρματολοί καί οι κλέφτες δέν μποροῦσαν νά βλέπουν μέ τόν ἱδιο τρόπο, οὔτε τά ἀτομικά, οὔτε τά γενικά συμφέροντα. Ἡ τοπική αὐτοδιοίκηση τόνιζε αὐτή τή διάσπαση: Δύσκολα οι πρόκριτοι θά θυσίαζαν τά δικαιώματα πού εἶχαν στήν Τουρκοκρατία γιά νά πειθαρχήσουν σέ μιά κυβέρνηση πού δέ θά ἔξαρτόταν ἀπ' αὐτούς: δύσκολα οι στρατιωτικοί θά ἐπέτρεπαν σέ μιά κυβέρνηση πολιτικῶν νά ἐπεμβαίνει στά στρατιωτικά ζητήματα. Οι διαφορές προκάλεσαν ἀντιθέσεις ἡ ἀναζωγόνησαν παλιά μίση. Δημιουργήθηκαν ἐμπάθειες πού δόγηγησαν ως τούς ἐμφύλιους πολέμους. Ἀργότερα τό ἐνδιαφέρον καί τά συμφέροντα τῶν δυνάμεων μεγάλωσαν ἀκόμα πιό πολύ τίς ἐσωτερικές ἀντιθέσεις.

Δημήτριος Ὑψηλάντης.

Ο Δημήτριος
Ὑψηλάντης στήν
Πελοπόννησο

Οι φιλικοί ἔχασαν τόν ἔλεγχο τῆς ἐπανάστασης μετά τήν ἔκρηξή της. Γι' αὐτό μερικοί σκέφτηκαν νά στείλουν στήν Πελοπόννησο τό Δημήτριο Ὑψηλάντη, ἀδελφό τοῦ Ἀλεξάνδρου, γιά ν' ἀναλάβει τήν ἡγεσία τοῦ ἀγώνα,

ώς άντιπρόσωπος τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης κατέβηκε στὸν Πελοπόννησο, ἀλλά ἐκεὶ βρῆκε δημιουργημένες καταστάσεις. Λίγες μέρες πρὶν οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὴ μονὴ τῶν Καλτετζῶν καὶ εἴχαν σχηματίσει μιὰ πρώτη τοπική κυβέρνηση, τὴ Γερουσία τῶν Καλτετζῶν (Μάιος 1821), γιά νά φροντίζει τίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Ἡ γερουσία ἤρθε σὲ ρήξη μὲ τὸν Ὑψηλάντη, γιατὶ δέν ἔννοοῦσε νά τοῦ παραχωρήσει τὴν πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἑξουσία. Ὁ στρατός, πού δέχτηκε μὲ ἔνθουσιασμὸν τὸν Ὑψηλάντη, ἀντέδρασε βίαια. Μόνο μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Κολοκοτρώνη δέν ἔγινε ἐμφύλιος πόλεμος ἀμέσως, ἀλλά οἱ ἀντιθέσεις ἔμειναν δύστατες.

Σέ λίνο ἔφτασαν στὴν Πελοπόννησο δύο ἀλλοὶ φαναριώτες, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Θεόδωρος Νέγρης. Καὶ οἱ δύο ἀντίθετοι μὲ τὸν Ὑψηλάντη προσεταιρίστηκαν τοὺς προκρίτους. Ἐτοι διαμορφώθηκαν ἀπό τὸν πρῶτο χρόνο τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης δύο κόμματα: τῶν πολιτικῶν, μὲ ἀρχηγούς τὸν Μαυροκορδάτο καὶ τὸ Νέγρη, καὶ τῶν στρατιωτικῶν, μὲ ἀρχηγό τὸν Ὑψηλάντη.

Πρὶν ἐκδηλωθοῦν σαφέστερα οἱ ἀντιθέσεις, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Νέγρης ζήτησαν ἀπό τὸν Ὑψηλάντη τὴν δδεια νά ὅργανώσουν πολιτικά καὶ τὴ Στερεά Ἑλλάδα. Σχημάτισαν ἐκεὶ δύο τοπικές κυβερνήσεις: τὴ «Γερουσία» τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος καὶ τὸν «Ἄρειο Πάγο» τῆς Ἀνατολικῆς. Καὶ οἱ δύο ἤρθαν σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς ἴσχυρότερους καὶ ίκανότερους δηλαρχηγούς τῆς Στερεάς, τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσο, τὸ Γεώργιο Βαρνακιώτη καὶ τὸν Καραϊσκάκη αὐτὸ ἔβλαψε τὸν ἄγωνα.

Ἀργότερα, μετά τίς ἐκλογές γιά ἑθνική συνέλευση σχηματίστηκε καὶ στὴν Πελοπόννησο μιὰ τρίτη τοπική κυβέρνηση, πού ὄνομάστηκε Πελοποννησιακὴ Γερουσία.

Ἡ ὁξύτητα τῶν ἀντιθέσεων καὶ ἡ ἀποτυχία τοῦ Ἀλ. Ὑψηλάντη στὶς Ἡγεμονίες ἔξασθένησε τὴ θέση τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη, πού ἀποφάσισε νά λύσει τὸ πολιτικό πρόβλημα καλώντας μιὰ ἑθνική

ἘΝ ὉΝΟΜΑΤΙ Τῆς ἄγιας καὶ Ἄδαιρέτου τριάδος.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη θύωμανικὴν δυνατείαν, μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον, καὶ ἀπαραδειγματίτον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἀποσεισαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον δἰὰ τῶν Νομίμων Παραστῶν του εἰς Ἑθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν Πολιτικὴν αὐτοῦ Ἱπαρξίαν καὶ Ἀνεξαρτησίαν.

Ἐν ἐπιδαύρῳ τῇ ἡ Ιανουαρίου αὐγᾶ, καὶ ἡ τῆς Ανεξαρτησίας.

Ἡ Α' ἑθνικὴ συνέλευση διακηρύττει τὴν ἕδραση τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

A. Μαυροκορδάτος.
Θεοδ. Νέγρης

Πολιτική ὄργανωση
Στερεάς

Ἡ πρώτη ἑθνική
συνέλευση τῆς
Ἐπιδαύρου

συνέλευση (Όκτωβριος 1821). Οι έκλογές έγιναν μέ εμμεσο τρόπο και τους περισσότερους άντιπροσώπους ύπεδειχναν οι τρεις τοπικές κυβερνήσεις. Αύτο έδωσε τήν πλειοψηφία στους πολιτικούς γιά ν' άποφυγουν τίς άντιδράσεις τών στρατιωτικών οι πολιτικοί μετέφεραν τήν έδρα της Α' έθνικής συνέλευσης στήν Νέα Επίδαυρο (Πιγιάδα).

Οι έργασίες άρχισαν στίς 20 Δεκεμβρίου 1821, μέ προέδρο τόν Άλεξανδρο Μαυροκορδάτο. Ή συνέλευση έξέδωσε τήν πρώτη της προκήρυξη, δημοι οι «Ελληνες «διεκήρυσσαν ένωπιον Θεοῦ και άνθρωπων» τήν πολιτική τους υπαρξη και άνεξαρτησία. «Υστερα έπειξεργάστηκε και ψήφισε τό πρώτο έλληνικό σύνταγμα, πού καθόρισε τό πρώτο «προσωρινό πολίτευμα τής Έλλαδος».

Τό σύνταγμα τής Επιδαύρου

Τό σύνταγμα τής Επιδαύρου ήταν στή βάση του δημοκρατικό. «Οριζε ώς πηγή τής έξουσίας τό έθνος και έθεσπιζε τό χωρισμό τών έξουσιών. Τήν έκτελεστική έξουσία θά άσκούσε ένα συμβούλιο άπο πέντε μέλη, πού όνομαζόταν Έκτελεστικό ή Νομοτελεστικό· τή νομοθετική μία βουλή άπο 70 μέλη, πού λεγόταν Βουλευτικό· τή διεκπεραίωση τών κρατικών ύποθέσεων και τή διεύθυνση τών ύπουργειών είχε ή Γενική Γραμματεία, ένα συμβούλιο άπο γραμματείς (ύπουργούς) μέ έπι κεφαλής τό γενικό γραμματέα. «Ολες οι άρχες αυτές ήταν ένιασιες (ἄλλαζαν κάθε χρόνο).

Στά 1822 πρόεδρος τού έκτελεστικού, δηλαδή πρωθυπουργός, έγινε ο Άλεξανδρος Μαυροκορδάτος· γενικός γραμματέας ο Θεόδωρος Νέγρης· τόν Υψηλάντη έξέλεξαν πρόεδρο τού βουλευτικού.

Χαρακτήρας τών πρώτων κυβερνήσεων

Τό σύνταγμα ήταν τυπικά δημοκρατικό, άλλα ή εμμεσος τρόπος τών έκλογών γιά έθνική συνέλευση (νά έκλεγει ή λαός έκλεκτορες και αύτοι νά δρίζουν τόν «παραστάτη», δηλαδή τό βουλευτή) έξυπρετούσε περισσότερο τούς προκρίτους, πού είχαν πολιτική έπιρροή στής έπαρχίες. «Επειτά τά κυβερνητικά σώματα ήταν πολυπρόσωπα και δέν είχαν σαφή άντιληψη τών δρίων τής δικαιοδοσίας τους. Δέν μπορούσαν νά έπιβληθούν στούς προκρίτους, τούς διπλαρχηγούς και τούς νοικοκυραίους τών νησιών.

Τό πρόβλημα γιά τήν Έλλαδα ήταν νά συνταιριαστεί ή κεντρική κυβέρνηση μέ τήν τοπική αυτοδιοίκηση, πού άσκούσε έκτεταμένη έξουσία. Οι πρώτες έλληνικές κυβερνήσεις δημοσ δέν ύπηρξαν γενικά άποδεκτές, άφού έκπρωσαν περισσότερο τούς πολιτικούς, δέν ήταν ίσχυρές, γιά νά άσκησουν πραγματική έξουσία, ούτε διέθεταν χρήματα γιά νά γίνουν ύπολογίσιμες. «Ετσι έπικράτησε πολιτική άσταθεια και οι έριδες συνεχίστηκαν.

ΤΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

«Η έλληνική έπανάσταση ξέσπασε σέ μιά έποχή πού κυριαρχούσε στήν Εύρωπη ή άντιδραση και δ μεγαλύτερος κίνδυνος γι' αύτήν ήταν ή ένοπλη έπειμβαση. Τό δτι η Έλλαδα βρισκόταν σέ μιά γεωγρα-

φική Θέση, διόπου συγκρούονταν τά διεθνή συμφέροντα, δυσχέραινε άκόμα περισσότερο τή θέση της.

"Οταν ἄρχισε ἡ ἐπανάσταση οἱ ἀρχηγοί τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων τῆς πενταπλῆς συμμαχίας συνεδρίαζαν στὸ **Λάυμπαχ** τῆς Αύστριας μέθεμα τὴν κατάπινξη τῆς ἐπανάστασης στὴν Ἰταλία. Ἡ πληροφορία διτὶ ἄρχισε μιά καινούργια ἐπανάσταση στὰ Βαλκάνια ἀνησυχήσε τὰ δυτικό - ευρωπαϊκά κράτη. Πίστευαν πώς τὴν προκάλεσε ἡ Ρωσία (ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἦταν ύπασπιστής τοῦ τσάρου καὶ στὴν προκήρυξή του γινόταν σαφής λόγος γιά ἔξωτερική βοήθεια) καὶ αὐτό ἔκανε τὸν τσάρο νά ἀποκηρύξει τὴν ἐπανάσταση. Ἡ ρωσική ἀποκήρυξη ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς ἄλλους, καὶ ἴδιως στὸ Μέττερνιχ, νά ἐπιτύχει ὥστε νά χαρακτηριστεῖ ἡ ἐλληνική ἐπανάσταση ἔργο τῶν σκοτεινῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης καὶ νά καταδικαστεῖ ὅμφωνα ὡς ληστρική ἐπιχείρηση. Αὐτό σήμαινε διτὶ δέν ἀναγνωρίζοταν ἡ ἐλληνική κυβέρνηση διτὶ ὁ ἐλληνικός πόλεμος δέν προστατεύόταν ἀπό τὸ διεθνὲς δίκαιο καὶ ὁ ἐλληνικός στόλος θεωροῦνταν πειρατικός, λοιπόν δποιοδήποτε εὐρωπαϊκό καράβι ἐλεύθερα θά μποροῦσε νά τροφοδοτήσει τὰ τουρκικά φρούρια ποὺ οἱ "Ἐλλήνες προσπαθοῦσαν νά καταλάβουν μέ ἀποκλεισμό.

Παρ' ὅλο ποὺ ἡ διεθνής κατάσταση διαγραφόταν ἔτσι πολύ σκοτεινή, ἡ ἐπανάσταση κέρδισε μιά πρώτη μεγάλη νίκη· δέν ἔγινε ἔνοπλη ἐπέμβαση.

Αὐτό ὁφείλεται στὸν ἀγώνα τοῦ Καποδίστρια, πού ὡς ὑπουργός ἔξωτερικῶν τῆς Ρωσίας ἐτόνισε τίς ἰδιοτυπίες τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγώνα καὶ εἶπε πώς θά ἦταν φοβερό τά χριστιανικά εὐρωπαϊκά στρατεύματα νά χτυπήσουν χριστιανούς καὶ νά τούς ύποτάξουν στούς μωαμεθανούς, ἀλλά ὁφείλεται καὶ στὸ φόβο τῶν δυτικῶν συμμάχων, μήπως ἡ Ρωσία προβάλει τὴν ἀπαίτηση νά στείλει αὐτή στρατεύματα γιά νά καταπινέξει τὴν ἐπανάσταση (ὅπως εἶχαν σταλεῖ γαλλικά στὴν Ἰσπανία καὶ αύστριακά στὴν Ἰταλία), πράγμα, πού φυσικά δέν ἤθελαν οἱ ἄλλες εὐρωπαϊκές δυνάμεις.

Άλλαγή τῆς ρωσικής πολιτικής

"Οταν ὁ τσάρος γύρισε στὴν Πετρούπολη, βρέθηκε μακριά ἀπό τὴν ἐπιρροή τοῦ Μέττερνιχ. Σέ λίγο ἔφτασαν ἀναφορές τοῦ Ρώσου πρεσβευτή στὴν Κωνσταντινούπολη Στρογονώφ, πού περιέγραφαν μέ κάθε λεπτομέρεια τίς σφαγές, τίς λειτουργίες καὶ τίς προσβολές στὴ ρωσική σημαία. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1821 ἔνα καράβι ἔφερε στὴν Ὁδησσό τὸ πτῶμα τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ Ε', πού οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ τό ξεκρέμασαν καὶ τό ἔξευτελισαν μέ κάθε τρόπο, τό πέταξαν στὸν Κεράτιο κόλπο.

Ἡ Ρωσία εἶχε τώρα κάθε δικαίωμα νά ἐπέμβει σύμφωνα μέ τίς ρωσοτουρκικές συνθήκες. Ὁ Καποδίστριας παρακινοῦσε τὸν τσάρο νά κηρύξει τὸν πόλεμο στὴν Τουρκία, ἀλλά ἐκείνος ἔξακολουθοῦσε

Οι εύρωπαίκες δυνάμεις καὶ ἡ Ελληνική ἐπανάσταση

Οι δυνάμεις καταδικάζουν τὴν ἐπανάσταση, ἀλλά δέν γίνεται ἐνοπλή ἐπέμβαση

Αἵτη τῆς ἀλλαγῆς τῆς ρωσικής πολιτικής

νά είναι διστακτικός. Άνέθεσε δημως στόν Καποδίστρια νά στείλει δύο διακοινώσεις: μία στήν τουρκική κυβέρνηση μέ μορφή τελεσιγράφου και μία πρός τίς εύρωπαικές δυνάμεις.

Ο Καποδίστριας διατύπωσε τή διακοινώση πρός τήν Τουρκία, ἔτσι, πού νά προκαλέσει ρωσοτουρκικό πόλεμο: 'Η τουρκική κυβέρνηση ὅφειλε ἐντός ὀκτώ ἡμερῶν νά δώσει ἰκανοποίηση και ἔξηγήσεις στή ρωσική, ἀλλιώς ὁ Ρώσος πρεσβευτής θά ἔφευγε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.

Στή δεύτερη διακοινώση δημως ο Καποδίστριας, ἀφοῦ ἔξεθεσε λεπτομερῶς τή συμπεριφορά τῶν Τούρκων πρός τούς ἀμάχους και πρός τή χριστιανική θρησκεία, κατέληγε στό συμπέρασμα ὅτι δέν μπορεῖ νά θεωρεῖται ἡ ὀθωμανική αὐτοκρατορία εύρωπαικό κράτος και νά προστατεύεται ἀπό τίς εύρωπαικές συνθήκες, οὔτε τό ἑλληνικό ζήτημα μπορεῖ νά χαρακτηριστεῖ ἑσωτερικό, ἀλλά πρέπει νά λυθεῖ ἀπό διεθνές συνέδριο.

Μέ τή δεύτερη αὐτή διακοινώση ούσιαστικά ἡ Ρωσία παραιτήθηκε ἀπό τό δικαίωμα νά ἐπέμβει μόνη της στή Βαλκανική. Ο Καποδίστριας δημως προσπάθησε νά διατυπώσει αὐτό τό ἔγγραφο ἔτσι ὥστε νά ἐπιτύχει τό διαχωρισμό τῆς ἑλληνικῆς ἑπανάστασης ἀπό τίς ἄλλες εύρωπαικές και τό χαρακτηρισμό τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος, ὡς θέματος διεθνοῦς.

Η ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Τό ἑλληνικό θέμα
διεθνοποιεῖται.
Φιλελληνική κίνηση

Αἵτια τῆς
φιλελληνικῆς
κίνησης

'Ἐνω τά εύρωπαικά κράτη ἀντιμετώπιζαν ἔχθρικά τήν ἑλληνική ἑπανάσταση, οἱ λαοί ἀντίθετα τήν εἶδαν μέ πολλή συμπάθεια. Ἀμέσως μετά τήν ἔκρηξη της ἄρχισε μιά μεγάλη κίνηση ύπερ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ λόγοι ἦταν πολλοί:

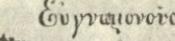
1) Μετά τήν ἀναγέννηση ἡ εύρωπαική παιδεία εἶχε βασιστεῖ στίς κλασικές σπουδές. Τό ὄνομα τῆς Ἑλλάδας προκαλοῦσε μεγάλο ἐνθουσιασμό στούς εύρωπαίους ἀνθρωπιστές.

2) Οι φιλελεύθεροι τῆς Εύρωπης εἶδαν τήν ἑλληνική ἑπανάσταση σάν φιλελεύθερο κίνημα. Μιλώντας και γράφοντας γι' αὐτήν σέ μιά ἐποχή πού κυριαρχοῦσε ἡ ἀντίδραση εὗρισκαν τήν εύκαιρια νά προβάλλουν τίς δικές τους ίδεες.

3) Ο ἀγώνας τῶν χριστιανῶν κατά τῶν ἀλλοθρήσκων, οἱ σφαγές και Ἱεροσυλίες τῶν Τούρκων, ἔξηγειραν τίς συνειδήσεις τῶν χριστιανῶν τῆς Εύρωπης.

4) Ἀπό τό 17ο αι. και ιδίως τό 18ο εἶχε ἀρχίσει ζωηρῷ ἐνδιαφέρον γιά ἀνασκαφές και ἀρχαιολογικές μελέτες. Πολλοί εύρωπαιοι περιηγητές εἶχαν ἔρθει στήν ἀνατολή και περιέγραφαν στά βιβλία τους τή σύγχρονη Ἑλλάδα και τούς κατοίκους της.

5) Η φιλολογική και καλλιτεχνική κίνηση τοῦ 19ου αι. — ὁ ρωμαντισμός — πού ἀγαποῦσε τίς δραματικές συγκρούσεις και τά συγκλονιστικά θέματα, ἔστρεψε τό ἐνδιαφέρον πρός τόν ἡρωϊκό ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων.

Α. Ελλας **Ευρωπονορεα**
γραφει εις Μικρανησία
τα στρατα των ιραν
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΤΗΣ **ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ.**

Μακρυγιάννη - Ζωγράφου, Είκονες: Ή Έλλας εύγνωμονούσα γράφει εις τὴν πλάκα τῆς Ἀθανασίας τὰ δόνματα τῶν ἀγνωστέντων ὑπὲρ τῆς ἐλεύθερίας της φιλελλήνων.
Στὸ κάπω μέρος: Ή παροῦσα δυνατολογία ἐχεδόσαθη κατὰ στοχασμόν, ὑπαγόρευσιν καὶ δι' ίσιων ἔ-
ζοδών τοῦ συνταγματάρχου Μακρυγιάννη.

νού 6) Οι "Ελληνες των παροικιών και οι άρχηγοι του Ελληνικού διαφωτισμού, ίδιως ο Κοραής και ο Ιγνάτιος, που ήξεραν τί ρόλο μπορούσε νά παιξει ή διεθνής κοινή γνώμη, προσπάθησαν νά κάνουν στήν Εύρωπη γνωστό και συμπαθή τόν έλληνικό άγώνα. Και ο Υψηλάντης πρίν από τήν έπανάσταση έστειλε τό φίλο του γιατρό Ήπιτη στή Γερμανία, γιά νά φέρει σ' έπαφή μέ τήν έλληνική ύπόθεση τούς κύκλους τών γερμανικών πανεπιστημίων.

Ἡ δράση τῶν
Ἐλλήνων τοῦ
ἔξωτερικοῦ

‘Η φιλελληνική κίνηση ἀπλώθηκε σ’ ὅλη τήν Εύρωπη καί στήν Αμερική. Παντοῦ ἔγιναν φιλελληνικοί σύλλογοι (κομιτάτα), ἄνοιξαν γραφεῖα γιά ἐράνους καί ἐθελοντές, δημοσιεύτηκαν πλήθος ἀπό φυλλάδια καί ἄρθρα. Πολλοί μεγάλοι Εύρωπαῖοι ποιητές καί συγγραφεῖς, ὥπως ὁ Ούγκω, ὁ Σατωβριάνδος, ὁ λόρδος Βύρων ἔγραψαν μ’ ἐνθουσιασμό γιά τήν Ἑλληνική ἐπανάσταση. ‘Ο βασιλιάς Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας ἦταν ἐνθουσιώδης φιλέλληνας. Πολλοί ἄξιωματικοί Εύρωπαῖοι κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα νά πλαισιώσουν τούς Ἑλληνικούς στρατούς. ‘Οταν ὅμως εἶδαν πώς ἡ πολεμική τακτική τῶν Ἑλλήνων ἦταν διαφορετική, ὤργανωσαν σώματα φιλελληνικά, ὥπου πολέμησαν σάν ἀπλοὶ στρατιώτες. Πρώτη φορά ὁ ἀγώνας ἐνός λαοῦ συγκλόνισε παντοῦ τίς συνειδήσεις καί κινητοποίησε τόν παράγοντα «κοινή γνώμη», πού ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στήν ἔξελιξη τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

1. Πώς ὄργανώθηκε τό Ἑλληνικό κράτος μετά τήν Ἔναρξη τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης; Αἵτια τῶν πολιτικῶν ἀντίθεσεων. Σημασία γιά τόν ἀγώνα.
2. Πώς ἀντιμετώπισαν τόν Ἑλληνικόν ἀγώνα οι εὐρωπαϊκές δυνάμεις καί γιά ποιούς λόγους;
3. Αἵτια τοῦ φιλελληνισμοῦ. Σημασία τοῦ φιλελληνικοῦ κινήματος γιά τόν ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων.

Τό δεύτερο ἔτος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης (1822)

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

‘Η ἔκρηξη καί ἡ ἐπιτυχία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης κατέστρεψε τόν Ἀλῆ πασᾶ. Βλέποντας πώς κινδυνεύει νά διαλυθεῖ τό τουρκικό κράτος οι σύμμαχοί του Ἀρβανίτες τόν ἔγκατελειψαν. ‘Ο πόλεμος περιορίστηκε μόνο στά Γιάννενα καί δ’ Ἀλῆ πασάς, ἀπέλπισμένος πώς μπορεῖ νά πάρει ἀπό κάπου βοήθεια, δέχτηκε τίς προτάσεις τοῦ Χουρσίτ, πώς θά μεσολαβήσει γιά ἀμνηστεία, καί παραδόθηκε στούς Τούρκους, πού τόν δολοφόνησαν (Ιανουάριος 1822).

Τό τέλος τοῦ τουρκικοῦ ἐμφύλιου πολέμου ἀπελευθέρωσε τόν τουρκικό στρατό τῆς Ἡπείρου καί ἐπί πλέον τόν ἐνίσχυσε μέ τούς Ἀρβανίτες μισθοφόρους. Οι Τούρκοι καί οι σύμβουλοί τους εὐρωπαῖοι ἀποφάσισαν νά καταπνίξουν τήν ἐπανάσταση μέ μεγάλες στρατιές. Σχεδίασαν δύο ἐκστρατείες: Μία κατεβαίνοντας ἀπό τή δυτική Ἑλλάδα θά ύπέτασσε τήν Αίγαλοακαρνανία καί θά περνοῦσε ἀπό τό Ρίο στήν Πελοπόννησο· ἄλλη, ἡ σημαντικότερη, μέ στρα-

Θάνατος Ἀλῆ Πασᾶ
(Ιανουάριος 1822)

Τουρκικό σχέδιο
ἐκστρατείας

τηγό τό Χουρσίτ, θά ύπέτασσε τή Στερεά καί θά περνοῦσε στήν Πελοπόννησο από τόν Ἰσθμό παράλληλα ό τουρκικός στόλος θά κατέστρεφε τά ναυτικά νησιά.

Σύμφωνα μέ αύτό τό σχέδιο τά πολεμικά γεγονότα τοῦ δεύτερου ἔτους ἔξελιχτηκαν σέ τρεῖς παράλληλες σειρές.

Τά γεγονότα στή Δ. Ἑλλάδα

Μετά τήν καταστροφή τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὁ Χουρσίτ ἐπιχείρησε νά ύποτάξει τούς Σουλιώτες, πού πολεμοῦσαν στήν ἀρχή σάν σύμμαχοι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔπειτα δύμας φανερά γιά τήν ἐπανάσταση ἀλλά εἰδε πώς οι ἐπιχειρήσεις αὐτές, πού δέν ἦταν εὔκολες γιά τούς Τούρκους, θά ἀπαιτοῦσαν πολύ χρονικό διάστημα. Γι' αὐτό ἔφυγε στή Λάρισα νά ἐτοιμάσει τήν ἐκστρατεία του καί ἄφησε ἑκεῖ τόν Ὁμέρ Βρυώνη.

Οι Σουλιώτες ἔστειλαν τό Μάρκο Μπότσαρη στήν Πελοπόννησο νά ζητήσει βοήθεια. Ὁ Μπότσαρης ἀπευθύνθηκε στόν Μαιροκορδάτο, πού ἦταν τότε πρωθυπουργός. Ὁ Μαιροκορδάτος θέλοντας, γιά νά ἀντιμετωπίσει τούς ἀντιπάλους του στρατιωτικούς, νά κερδίσει πολεμική δόξα, ἀποφάσισε, ἀντί νά στείλει μόνο ἐνισχύσεις, νά κάνει μιά μεγάλη ἐκστρατεία πρός τήν "Ηπειρο καί νά χτυπήσει τούς Τούρκους μέσα στό στρατόπεδο τους. "Εγινε ἀρχιστράτηγος σ' αὐτή τήν ἐκστρατεία καί πήρε μαζί του τούς φιλέλληνες, ἔνα σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ καί πελοποννησιακά στρατεύματα.

Οι ἐνισχύσεις δέν κατόρθωσαν νά φτάσουν στό Σούλι καί ὁ ἑλληνικός στρατός ἔπαθε μιά φοβερή καταστροφή στό Πέτα, κοντά στήν "Αρτα" (Ιούλιος 1822), ὅπου ἔπεσαν οι περισσότεροι φιλέλληνες. Μετά τήν καταστροφή τό Σούλι ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει, οι Σουλιώτες πέρασαν στά Επτάνησα κι ἀπό ἑκεῖ κατέβηκαν στήν κυρίως Ἑλλάδα καί συνέχισαν τόν ἀγώνα. Ἡ Αίτωλοακαρνανία προσκύνησε στούς Τούρκους.

Τά λείψανα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μέ τό Μαιροκορδάτο καί τόν Μπότσαρη κλείστηκαν στό Μεσολόγγι. Ἐκεῖ ἀποφάσισαν νά ἀμυνθοῦν ώς τό τέλος. Ἐπωφελήθηκαν ἀπό τίς διαφωνίες τῶν Τούρκων πασάδων καί ἀρχισαν δῆθεν διαπραγματεύσεις, γιά νά κερδίσουν καιρό. Ἐτσι ὁ ἑλληνικός στόλος πρόφτασε νά ἐνισχύσει τό φρούριο μέ ἔφόδια καί στρατό. Τότε διέκοψαν τίς διαπραγματεύσεις. Οι Τοῦρκοι ἐπιχείρησαν μιά μεγάλη ἐπίθεση τήν νύχτα τῶν Χριστουγέννων τοῦ 1822, ἀλλά νικήθηκαν. Οι Ἑλληνες ἔκαναν ἔξοδο καί τούς καταδίωξαν ώς τόν Ἀχελώο, ὅπου πολλοί πνίγηκαν προσπαθώντας νά περάσουν τό ποτάμι.

Ἡ νίκη στό Μεσολόγγι ἀναζωπύρωσε τήν ἐπανάσταση στήν Αίτωλοακαρνανία, ἐμπόδισε ἔνα μεγάλο τουρκικό στρατό νά περάσει στήν Πελοπόννησο καί ἀπέδειξε πώς τό Μεσολόγγι ἦταν μιά σπουδαία στρατηγική θέση.

Πόλεμος Τούρκων μέ τούς Σουλιώτες

Ἐκστρατεία καί καταστροφή Πέτα (Ιούλιος 1822)

Πρώτη πολιορκία Μεσολογγίου (1822)

Μακρυγιάννη – Ζωγράφου, Εικόνες: Δερβενάκια καὶ ἡ καταστροφή τοῦ Δράμαλη.

Τά γεγονότα στήν Α. Έλλάδα

Ἐνῶ δὲ Χουρσίτ ἐτοίμαζε τὴν ἐκστρατεία του, ξαφνικά ἀντικαταστάθηκε στήν ἀρχιστρατηγίᾳ ἀπό τὸν Μαχμούτ πασά Δράμαλη, πού τὸν ύποστηριζε ἡ μητέρα τοῦ σουλτάνου. Ἰσως καὶ ὁ σουλτάνος φοβήθηκε τὴν μεγάλη δύναμη πού θά ἀποκτοῦσε ὁ Χουρσίτ, ἀν κατέπνιγε καὶ τὴν Ἑλληνική ἐπανάσταση. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ ὅμως ἔξυπρέτησε τὸν Ἑλληνικό ἄγωνα, γιατὶ ὁ Δράμαλης δέν εἶχε τίς ίκανότητες τοῦ Χουρσίτ.

Ο Δράμαλης, μὲ στρατό πάνω ἀπό 30 χιλ., πέρασε τὴ Στερεά καὶ ἔφτασε στήν Κόρινθο χωρὶς ἀντίσταση. Ἡ κυβέρνηση τῶν πολιτικῶν δέν κατόρθωσε ν' ἀντιμετωπίσει τὸν κίνδυνο. Τὸν ἀντιμετώπισε μόνο ὁ Κολοκοτρώνης μέ τὸν Ὑψηλάντη, τὸν Παπαφλέσσα καὶ τὸν Πετρόμπεη καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς πελοποννησιακῆς γερουσίας· δὲ Κολοκοτρώνης ἔδωσε διαταγὴ νά κάψουν τὰ σπαρτά καὶ νά δηλητηριάσουν τὰ νερά σὲ ὅλη τὴν ἀργολική πεδιάδα.

Ο Δράμαλης ἔκανε τὸ λάθος νά περάσει μέ όλο τὸ στρατό του στὸ Ἀργος καὶ νά καθυστερήσει πολιορκώντας τὴν ἀκρόπολή του, τὴ Λάρισα, πού ἐπίτιδες κρατοῦσε ὁ Ὑψηλάντης. Οἱ Ἑλληνες, ἀφοῦ πραγματοποίησαν τὸ σχέδιο νά καθυστερήσουν ἀρκετές μέρες τοὺς Τούρκους ἄδειασαν τὸ φρούριο. Ἀλλὰ ὁ Δράμαλης μέ ἔνα στρατό ταλαιπωρημένο ἀπό τὴν ἔλλειψη τροφῆς καὶ νεροῦ δέν τολμοῦσε πιά νά ἀντιμετωπίσει τὸν Ἑλληνικό στρατό, πού εἶχε συγκεντρωθεῖ στούς Μύλους τῆς Λέρνας, καὶ νά ἐπιχειρήσει ἀνοδό πρός τὴν Τρίπολη. Ἀποφάσισε νά γυρίσει πίσω στήν Κόρινθο.

‘Ο Κολοκοτρώνης κατάλαβε τό σχέδιό του κι ἔπιασε τό στενό τῶν Δερβενακιῶν, ἐνῶ ὁ Παπαφλέσσας, Νικηταρᾶς καί Ὑψηλάντης ἔκλεισαν τό ‘Ἀγινόρι.

Γυρίζοντας πρός τήν Κόρινθο δ στρατός τοῦ Δράμαλη ἔπαθε μιά φοβερή καταστροφή σ’ αὐτά τά στενά (26. 27 Ιουλίου 1822). “Οσοι γλίτωσαν σέ κακή κατάσταση στήν Κόρινθο, δημού τούς ἀπέκλεισε δ Κολοκοτρώνης, ἐνῶ δ Ὁδμοσσέας Ἀνδρούτσος εἶχε πάσει τόν Ἰσθμό. Οι Τούρκοι καταστράφηκαν ἀπό τήν πείνα καί τίς ἀρρώστιες καί δ ἕδιος δ Δράμαλης πέθανε.

‘Ο Χουρσίτ, πού δέν ἔδειξε πολύ ἐνδιαφέρον νά βοηθήσει τό Δράμαλη, φοβήθηκε πώς Θά θεωρηθεῖ ὑπεύθυνος γιά τήν καταστροφή του καί αὐτοκτόνησε.

“Ἐτσι ή Τουρκία ἔχασε δύο στρατηγούς καί μεγάλο στρατό στά 1822, καί οι ἐπιχειρήσεις της στήν ξηρά ἀπότυχαν.

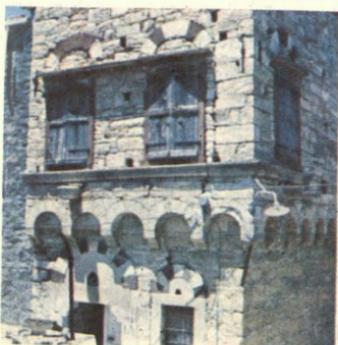

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης.

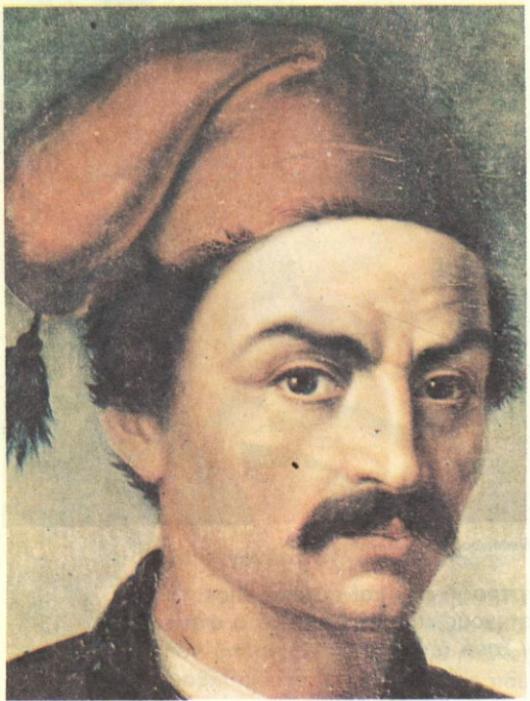
Τά γεγονότα στό Αιγαϊο

Τό Μάρτιο τοῦ 1822 ὑποκινήθηκε σ’ ἔπανάσταση ἡ Χίος ἀπό τόν άρχηγό τῶν Σαμίων Λυκοῦργο Λογοθέτη καί ἀπό μερικούς Χίους ἐμπόρους, χωρίς συνεννόηση μέ τήν ἐλληνική κυβέρνηση καί πρό παντός χωρίς συμμετοχή τοῦ στόλου. Ό τουρκικός στόλος ἔφτασε στό νησί, ἔφερε στρατό ἀπό τή μικρασιατική παραλία καί κατέπνιξε τήν ἔπανάσταση. “Υστερα, ἀφοῦ ἀφόπλισαν τούς κατοίκους μέ τήν ὑπόσχεση τῆς ἀμνηστείας, οι Τούρκοι ἔκαναν μιά φοβερή σφαγή καί λεηλασία στό πλούσιο ἐμπορικό νησί. Ἀπό τούς 100 χιλ. κατοίκους κάπου 70 χιλ. σφάχτη-

Ἐπανάσταση Χίου
(1822)

Σφαγή τής Χίου
'Απρίλιος 1822

Κωσταντίνος Κανάρης.

Έπανάσταση στή Μακεδονία

Στά 1822 έπαναστάτησε ή Δ. Μακεδονία μέ κέντρο τή Νάουσα. Οι Τούρκοι μέ πολλές χιλιάδες στρατό πολιόρκησαν τήν πόλη. Παρά τή γενναία ἄμυνα τών κατοίκων τήν κατέλαβαν ('Απρίλιο 1822) και ἔκαναν σφαγές και καταστροφές. Οι γυναικες τής Νάουσας, ὅπως και οι Σουλιώτισσες στό Ζάλογγο, προτίμησαν τό θάνατο ἀπό τή σκλαβιά. "Επεσαν στό γκρεμό τής 'Αραπίτσας.

Λίγο ἀργότερα ἔγινε ἐπανάσταση και στόν "Ολυμπο. Οι Τούρκοι κατέπνιζαν και ἔκει τό κίνημα. Οι Μακεδόνες ὀπλαρχηγοί κατέβηκαν στήν "Ηεπίρο, τίς Σποράδες και τή Στερεά 'Ελλάδα. 'Η ἐπανάσταση στή Μακεδονία ἀπέτυχε, ἐπειδή τό ἔδαφος ἦταν πεδινό, ἀκατάλληλο γιά κλεφτοπόλεμο, ἐνῶ οι Τούρκοι διέθεταν ἔκει μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις, ἀλλά πιό πολύ ἀπέτυχε, ἐπειδή δέν όργανώθηκε καλά και δέν ἄρχισε συγχρόνως στήν Α. και Δ. Μακεδονία και στόν "Ολυμπο, ώστε νά κυκλωθεῖ ἡ πεδιάδα τής Θεσσαλονίκης και νά ἀπασχοληθοῦν οι Τούρκοι σέ πολλά μέτωπα. 'Η ἀποτυχία αὐτή κράτησε τή Μακέδονία ύπόδουλη ὡς τά 1912.

Έπανάσταση στή
Μακεδονία.
Καταστροφή τής
Ναούσης

Έπανάσταση
Ολύμπου

καν καί αίχμαλωτίστηκαν. Οι ἄλλοι σέ κακή κατάσταση κατόρθωσαν νά σωθοῦν πρόσφυγες στά Ψαρά, στή Σύρο, στήν Αἴγινα. Οι πιό πλούσιες οἰκογένειες κατόρθωσαν νά φύγουν στό ἔξωτερικό. 'Η τρομερή σφαγή τῆς Χίου προκάλεσε τήν ἀγανάκτηση ὅλης τῆς Εύρωπης ('Απρίλιος 1822).

'Ο ἐλληνικός στόλος ἔφτασε στή Χίο μετά τήν καταστροφή. 'Ο Ψαριανός πυρπολητής Κωνσταντίνος Κανάρης κατόρθωσε νά μπει μέ πυρπολικό μέσα στό στενό τῆς Χίου, ὅπου ἦταν ἀγκυροβολημένος ὁ τουρκικός στόλος, και νά τινάξει στόν ἀέρα τήν τουρκική ναυαρχίδα ('Ιούλιος 1822). 'Ο ναυάρχος τῶν Τούρκων Καρά 'Αλής σκοτώθηκε και ὁ τουρκικός στόλος γύρισε στήν Κωνσταντινούπολη. "Ετσι σύθηκαν ἡ Σάμος και τά ἄλλα νησιά και ἀπέτυχε ἡ τουρκική ἐπιχείρηση στό Αίγαοι.

ΤΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΕΤΟΥΣ

Οι ρωσικές διακοινώσεις καί ή διακοπή τῶν διπλωματικῶν σχέσεων Ρωσίας — Τουρκίας ἀνησύχησαν τίς εὐρωπαϊκές δυνάμεις, καί ίδιαίτερα τὸ Μέττερνιχ. Καταλάβαινε πώς ὁ τσάρος δέν ἦταν ἀποφασισμένος νά ἀναλάβει μόνος του πρωτοβουλία στὰ Βαλκάνια, ἀλλά φοβόταν τὴν ἐπιρροή τοῦ Καποδίστρια. Γι' αὐτό προσπάθησε πρῶτα μέδιπλωματικά μέσα νά ἀπομονώσει τὴν Ρωσία καί πλησίασε τὴν Ἀγγλία, ὅπου κυβερνοῦσαν οἱ τόρους. Ή προσέγγιση τῶν δύο αὐτῶν δυνάμεων, μέ τίς ὅποιες συμφωνοῦσαν καί ή Γαλλία καί Πρωσία, ἔκανε φανερό ὅτι κάθε ἀπόπειρα τῆς Ρωσίας νά πολεμήσει μόνη τῆς Τουρκία θά τὴν ἔφερνε σέ ἀντίθεση μέ τίς ἄλλες εὐρωπαϊκές δυνάμεις.

Ἐπειτα ὁ Μέττερνιχ ἄρχισε μιά φοβερή συκοφαντική ἑκστρατεία κατά τοῦ Καποδίστρια. Ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας ἔγραψε στὸν τσάρο παρουσιάζοντας τὸν Καποδίστρια ὡς ὅργανο τῶν ἐπαναστῶν τῆς Εὐρώπης.

Τὴν ἕδια ἐποχή δ. τσάρος πληροφορήθηκε ὅτι ἐτοιμάζεται ἐπανάσταση στὴν Πολωνία. "Ολα αὐτά τὸν ἀνάγκασαν νά ὑποχωρήσει. Ἀνέθεσε στὸν Καποδίστρια νά συντάξει γιά τό δεύτερο συνέδριο τῶν συμμάχων στὴ Βερώνα ἔνα μετριοπαθέστατο ὑπόμνημα, ὅπου ζητοῦσε νά κλείσει τὸ Ἑλληνικό Ζῆτημα μέ ἀμνηστεία γιά τούς "Ἑλληνες. Ὁ Καποδίστριας ἀρνήθηκε νά συνεργαστεῖ σέ μιά τέτοια πράξη. Ζήτησε ἀπεριόριστη ἄδεια καί ἔφυγε στὴν Ἐλβετία. Ἐκεῖ μέ τῇ βοήθεια τοῦ φίλου του τραπεζίτη Ἐϋνάρδου, προσπάθησε νά συντονίσει καί νά ἐνισχύσει τὸ φιλελληνικό κίνημα στὴν Εύρώπη.

‘Ο Μέττερνιχ φαινόταν νικητής, ἀλλά ὁ Καποδίστριας εύτυχῶς εἶχε ἥδη ἐπιτύχει νά διεθνοποιήσει τό Ἑλληνικό Θέμα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

1. Πῶς διαμορφώθηκε ἡ πολεμική κατάσταση κατά τό δεύτερο ἔτος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασης καί ποιά πολεμικά γεγονότα θεωρεῖτε τά πιό ἀποφασιστικά γιά τὴν ἔξελιξη τῶν ἐπιχειρήσεων;
2. Πῶς διαμορφώθηκε ἡ κατάσταση γενικά στό τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους;

Τά γεγονότα τοῦ τρίτου ἔτους (1823)

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Μετά τὴν ἀπότυχία τοῦ Δράμαλη οι Τούρκοι δέ μεταχειρίστηκαν πιά μεγάλους στρατούς. Ἐκαναν ὅμως πολλές ἑκστρατείες ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, πού οι περισσότερες ἀπέτυχαν.

‘Η σημαντικότερη ἑκστρατεία ἔγινε πρός τή Δ. Ἑλλάδα. Οι Τούρκοι, μέ επικεφαλῆς τὸν Ὄμερ Βρυώνη καί Μουσταήμπεη, κατέβη-

Διπλωματική δράση
τοῦ Μέττερνιχ

Παραίτηση
Καποδίστρια (1822)

Μάχη στό
Καρπενήσι. Θάνατος
Μάρκου Μπότσαρη
(Αύγουστος 1823)

Μάχη Αίτωλικού

καν πρός τα "Άγραφα. 'Ο **Μάρκος Μπότσαρης**, άρχιστράτηγος τότε στή Δ. Έλλαδα, έπιχειρησε μέ τούς Σουλιώτες ἔναν αίφνιδιασμό ἐναντίον τους στό Καρπενήσι. Μπῆκε στό στρατόπεδό τους και πῆρε πολλά λάφυρα. Στή μάχη αυτή ὅμως ὁ Μπότσαρης σκοτώθηκε. Οι Σουλιώτες κατόρθωσαν νά πάρουν τό πτώμα του, πού τάφηκε μέ μεγάλες τιμές στό Μεσολόγγι (Αύγουστος 1823).

'Η τουρκική στρατιά πολιόρκησε τό Αίτωλικό, ἀλλά δέν μπόρεσε νά τό καταλάβει. 'Ενώ οι Αίτωλικιώτες ἦταν ἔτοιμοι νά παραδοθοῦν ἀπό τή δίψα, μιά ὀβίδα ἄνοιξε ἔνα λάκκο ἀπ' ὅπου ἀνέβλυσε γλυκό νερό, σάν ἀπό θαῦμα.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Οι πολιτικές ἐμπάθειες ἔφτασαν σέ μεγάλη ὁξύτητα. 'Ο **"Αρειος Πάγος** ἥρθε σέ φοβερή σύγκρουση μέ τόν **'Οδυσσέα** 'Ανδροῦτσο καί παρέλυσε τήν ἀντίσταση στή **Στερεά**. Στήν Πελοπόννησο οι πολιτικοί, πού στάθηκαν ἀνίκανοι νά ἀντιμετωπίσουν τό **Δράμαλη**, ἤθελαν νά παραγκωνίσουν τόν **Κολοκοτρώνη**.

"Οταν τόν **Μάρτιο** 1823 συνήλθε στό **"Αστρος** ή **Β'** ἐθνική συνέλευση, οι πολιτικοί καί στρατιωτικοί ἦταν χωρισμένοι σέ δύο στρατόπεδα ἔτοιμα νά συμπλακοῦν.

'Η **Β'** ἐθνική συνέλευση ψήφισε ἔνα σύνταγμα ἀνάλογο μέ τού **1822**, κατάργησε τίς τοπικές κυβερνήσεις καί τόν τίτλο τοῦ ἀρχιστράτηγου, πού εἶχε δώσει ἡ πελοποννησιακή γερουσία στόν **Κολοκοτρώνη** μετά τή νίκη του στά **Δερβενάκια**, καί ὅρισε γιά νά διευθύνει τά στρατιωτικά μία ἐπιτροπή ἀπό ἔναν ἀντιπρόσωπο **Μανιάτη**, ἔνα **Στερεοελλαδίτη** καί ἔναν **Πελοποννήσιο** καί γιά τά **vautiká** μιά δεύτερη ἐπιτροπή ἀπό ἀντιπροσώπους τών τριῶν **vautikῶν** νησιῶν.

'Η συνέλευση ἔξελεξε ἔνα νέο ἐκτελεστικό μέ πρόεδρο τόν **Πετρόμπεη** **Μαυρομιχάλη** καί ἔνα νέο βουλευτικό μέ πρόεδρο πάλι τόν **'Υψηλάντη**. **Γιά ν'** ἀποφύγουν τόν ἐμφύλιο πόλεμο ἔδωσαν τήν ἀντιπροεδρία τοῦ ἐκτελεστικοῦ στό **Θεόδη**, **Κολοκοτρώνη**. **Γραμματέας** τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἔγινε ὁ **'Αλ. Μαυροκορδάτος**. 'Η σύσταση αυτή τοῦ ἐκτελεστικοῦ καί ἡ πολεμική τοῦ βουλευτικοῦ κατά τοῦ **'Υψηλάντη** ἔδωσε τήν ἀφορμή τοῦ ἐμφύλιου πολέμου.

ΤΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Στροφή τῆς ἀγγλικῆς
πολιτικῆς

"Ἐνα ἀπό τά σημαντικότερα γεγονότα τοῦ 1823 στάθηκε ἡ στροφή τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ὑπέρ τῶν **Ἐλλήνων**. 'Ο πρωθυπουργός τῆς **'Αγγλίας** **Γεώργιος Κάννιγκ** πῆρε τρία σημαντικά μέτρα:

1) **'Αναγνώρισε** τούς ἐλληνικούς ἀποκλεισμούς δηλαδή, ἀν τά ἐλληνικά πλοῖα εἶχαν ἀποκλείσει κάποιο τουρκικό φρούριο, κανένα ἀγγλικό καράβι δέν εἶχε δικαίωμα νά παραβιάσει τόν ἀποκλεισμό. Αύτό ἔσήμαινε ἀναγνώριση τῆς νομιμότητας τοῦ ἀγώνα καί τῆς ἐλληνι-

κῆς κυβέρνησης. 2) Διέταξε τόν άρμοστή τῆς Ἐπτανήσου νά κρατεῖ πραγματική οὐδετερότητα καί δχι νά ύποστηρίζει τούς Τούρκους. 3) Παραχώρησε ἔνα μικρό νησάκι ἀπό τό συγκρότημα τῆς Ἐπτανήσου, τόν Κάλαμο, ώς καταφύγιο τῶν προσφύγων τῆς Αίτωλοακαρνανίας.

Ἡ στάση αὐτή τοῦ Κάννιγκ οφείλεται καί στὸν φιλελληνισμό του, ἀλλά ποιό πολύ σέ γενικότερα αἰτία: Ὁ Κάννιγκ ἀνῆκε σέ μιά ὁμάδα πολιτικῶν πού πίστευαν ὅτι ἡ πολιτική τῆς ἀντίδρασης δέ συνέφερε, οὕτε ἀπό διπλωματική, οὕτε ἀπό οἰκονομική ἀποψη τήν Ἀγγλία. Ἀπό διπλωματική ἀποψη ἔκανε τήν Ἀγγλία ούραγό τῆς αὐτοτριακῆς πολιτικῆς, ἀπό οἰκονομική κρατοῦσε τήν Εύρώπη σέ κατάσταση ἡμιανάπτυκτη καί σέ χαμηλό οἰκονομικό ἐπίπεδο, ἐνῶ ἡ βιομηχανική Ἀγγλία εἶχε ἀνάγκη ἀπό κοινωνίες πού νά εἶναι σέ θέση νά ἀγοράζουν. Ἔπειτα ὁ ἀγώνας τῶν Ἑλλήνων καί οι πολεμικές τους ἐπιτυχίες ἔπεισαν τήν Ἀγγλία ὅτι ἡ ἑλληνική ἐπανάσταση δέν ἦταν εὔκολο νά καταπνιγεῖ καί πώς θά ἔδινε τήν ἀφορμή σέ εύρυτερες ἐθνικές μεταβολές στή Βαλκανική καί στήν⁹Α. Μεσόγειο. Δέ συνέφερε λοιπόν στήν Ἀγγλία νά στηρίζει τά συμφέροντά της στήν⁹Α. Μεσόγειο ἀποκλειστικά καί μόνο στήν καταρρέουσα τουρκική αὐτοκρατορία. Ἀντίθετα, ἡ ύπεράσπιση τῶν ἐπαναστατημένων λαῶν τῆς ἄνοιγε μεγάλους ὄριζοντες γιά ν' αὐξήσει τήν ἐπιρροή της στή βαλκανικές καί τίς ἄλλες μεσογειακές χῶρες.

Ἀπό τίς τάσεις αὐτές ἐπωφελήθηκαν οἱ "Ἐλληνες καί κατόρθωσαν νά συνάψουν τό πρώτο δάνειο (Φεβρουάριος 1824) καί ἀργότερα ἔνα δεύτερο (Ιανουάριος 1825). Οι όροι ἦταν βαρύτατοι¹⁰ καί ἡ ἐπανάσταση δέν ὠφελήθηκε πολύ, γιατί τά δάνεια αὐτά στό μεγαλύτερο μέρος τους ξοδεύτηκαν γιά τούς ἐμφύλιους πολέμους. Ἀπό πολιτική ἀποψη ὅμως εἶχε σημασία, γιατί οι "Ἀγγλοι δανειστές, πού εἶχαν συμφέρον τώρα νά ἐπιτύχει ἡ ἐπανάσταση, πίεζαν τήν ἀγγλική κυβέρνηση νά ύποστηρίζει τόν ἑλληνικό ἀγώνα.

Ἡ ἀλλαγή τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐνθουσίασε τούς "Ἐλληνες καί ἔστρεψε τίς ἐλπίδες τους πρός τήν Ἀγγλία. Σχηματίστηκε τότε ἔνα «ἀγγλικόν» κόμμα μέν ἀρχηγό τόν Μαυροκορδάτο καί τούς προκρίτους "Ὕδρας καί Σπετσών, πού ἐπιδίωκε νά προκαλέσει ὅλο καί μεγαλύτερο τό ἐνδιαφέρον τῆς Ἀγγλίας γιά τήν ἑλληνική ἐπανάσταση, ἀλλά καί νά ἐπιβληθεῖ πολιτικά μέ τήν ἀγγλική ἐμπιστοσύνη καί ὑποστήριξη.

Αἴτια

Ἀγγλικό δάνειο

Σχηματισμός
κομμάτων στήν
Ἐλλάδα

‘Ο Βύρων στήν Ἐλλάδα

Στά 1823 ἥρθε στήν Ἐλλάδα ὁ λόρδος Βύρων ώς ἀπεσταλμένος τοῦ ἀγγλικοῦ φιλελληνικοῦ κομιτάτου. Ἔφτασε στό Μεσολόγγι λίγο μετά τό θάνατο τοῦ Μπότσαρη, δργάνωσε τό σῶμα τῶν Σουλιω-

Λόρδος Βύρων

* μικρό μέρος τοῦ ὀνομαστικοῦ ποσοῦ ἔφτασε στά χέρια τῶν Ἑλλήνων (βλ.
σχετικά Ιστορία Ἐπιλογής Γ Λυκείου σελ. 104).

Θεοδώρου Βρυζάκη (1814 – 1878). Η ύποδοχή του λόρδου Βύρωνος στο Μεσολόγγι. (Εθνική Πινακοθήκη, φωτογραφία Μ. Σκιαδαρέσση).

Ο Θεόδωρος Βρυζάκης έχασε τὸν πατέρα του, ποὺ θανατώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ μεγάλωσε στὸ Ὀρφανοτρόφεῖο τῆς Αγίας, δουού έμαθε τὰ πρῶτα γράμματα. Ἀργότερον σπούδασε στὸ Μόναχο, μὲ ὑπότροφία τοῦ βασιλιά Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, καὶ ἐκεῖ ἔκαπαστάρκε. Όλο τὸ πέρι εἶναι ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ ἑπανάσταση καὶ διαποτισμένο ἀπὸ τὴν νοσταλγία του γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Γύρισε πολὺ λίγο στην πατρίδα του, γιά νά μελετήσῃ τὰ Ἑλληνικά θέματα πού ζωγράφιζε.

τῶν, φρόντισε γιά τὴν ὁχύρωση τῆς πόλης καὶ ἐτοίμασε μιά ἐκστρατεία γιά τὴν ἀπέλευθέρωση τῆς Ναυπάκτου. Συνεργάζόταν μὲ τὸν Μαυροκορδάτο καὶ φρόντιζε γιά τὴν ἀποστολή τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου. Ἀλλά οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς καὶ ἡ ταλαιπωρία ἔβλαψαν τὴν ἀδύνατη ύγεια του. Ἀρρώστησε καὶ πέθανε στὸ Μεσολόγγι τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1824.

Ο Θάνατος τοῦ μεγάλου Ἀγγελού ποιητῆ γιά τὴν Ἑλλάδα συγκίνησε ὅλους τούς "Ἑλληνες καὶ ἔδωσε νέα πανευρωπαϊκή αἰγλη στὸν Ἑλληνικό ἀγώνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά είναι τὰ σπουδαιότερα γεγονότα τοῦ τρίτου ἑτούς τῆς Ἑλληνικῆς ἑπανάστασης;
- Πώς διαμορφώθηκε ἡ εὐρωπαϊκή πολιτική καὶ ποιά είναι τὰ πιό σπουδαῖα διπλωματικά γεγονότα τοῦ γ' ἑτού;

ΘΕΜΑΤΑ

Ποιά ἡ σημασία καὶ ποιές οἱ συνέπειες τῆς ἀλλαγῆς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς γιά τὸν Ἑλληνικό ἀγώνα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (1824 – 1829)

Στή δεύτερη περίοδο τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγώνα, ἡ ἑσωτερική κατάσταση δέν ἦταν εὐχάριστη. Ἐκτός ἀπό τίς οἰκονομικές καὶ ἄλλες ἐλλείψεις καὶ τῇ φυσικῇ κόπωση, πού προκάλεσε ὁ πολύχρονος πόλεμος, τὰ μίση καὶ οἱ πολιτικές ἀντιθέσεις κατέληξαν σὲ δύο ἐμφύλιους πολέμους, πού κινδύνεψαν ν' ἀποδιοργανώσουν τὸν ἀγώνα. Ἀντίθετα, ἡ Τουρκία ἐνισχύθηκε μέ τῇ συμμετοχῇ τῶν Αίγυπτίων. Τώρα γιά πρώτη φορά οἱ "Ἐλληνες εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν καὶ τακτικό στρατό. Μόνο ἡ ἀλύγιστη ἀποφασιστικότητα καί ἡ ἀντοχὴ τῶν Ἐλλήνων, πού κορυφώθηκε σὲ πράξεις ὑψιστου ἡρωϊσμοῦ, διατήρησαν τὴν ἐπανάσταση.

Γενικά
χαρακτηριστικά

Ἐξωτερικά τὰ πράγματα ἔξελιχθηκαν εὔνοϊκά. Ἡ Ἀγγλία — Γαλλία — Ρωσία ὑπέγραψαν τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου (1827) καὶ ἀποφάσισαν νά ἐπέμβουν γιά νά λυθεῖ τό Ἐλληνικό ζῆτημα. Ἀποτέλεσμα ἦταν νά συγκρουστοῦν μέ τούς Τούρκους, νά γίνει ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου καὶ νά κηρυχτεῖ ὁ ωρατοτουρκικός πόλεμος. Μετά τήν ἀφίξη τοῦ Καποδίστρια στήν "Ἐλλάδα οἱ πολεμικές ἐπιχειρήσεις συνεχίστηκαν καὶ οἱ "Ἐλληνες κατόρθωσαν τελικά νά κρατήσουν τὴν Πελοπόννησο, Στερεά, Κυκλαδες καὶ Σάμο. Αὐτό καθόρισε ὡς ἔνα σημεῖο καὶ τά σύνορα τοῦ πρώτου ἐλληνικοῦ κράτους, πού ίδρυθηκε μέ τίς δύο συνθῆκες τοῦ Λονδίνου (1830 καὶ 1832).

Τά γεγονότα τοῦ τέταρτου ἔτους (1824)

ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ. ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Οἱ ἑσωτερικές ἀντιθέσεις μεγάλων ὅλο καὶ περισσότερο. Τό βουλευτικό πού ἐκλέχτηκε ἀπό τή δεύτερη ἑθνική συνέλευση (1823) ἥρθε σέ συνεννόση μέ το Μαιροκορδάτο, γιά νά τοῦ δώσει τήν προεδρία, ἀντί τοῦ "Υψηλάντη. Αὐτό ἔφερε σέ σύγκρουση στήν ἀρχή τόν Κολοκοτρώνη μέ τόν Μαιροκορδάτο (πού κατέψυγε στήν "Υδρα καὶ ξεσήκωσε τούς προκρίτους) καὶ ἔπειτα τό ἔκτελεστικό μέ τό βουλευτικό.

Αφορμή ἐμφυλίων πολέμων

Τό βουλευτικό κατέφυγε στό "Αργος καὶ μετά στό Κρανίδι, ὅπου ἔξελεξε ἔνα νέο ἔκτελεστικό μέ πρόεδρο τό Γεώργιο Κουντουριώτη, "Υδραῖο, ἀδελφό τοῦ ἰσχυρότερου ἀπό τούς προκρίτους τῆς "Υδρας, Λάζαρου Κουντουριώτη, καὶ μέ μέλη τόν Ἀλ. Μαιροκορδάτο καὶ τόν ἡπειρώτη Ιωάννη Κωλέπτη, πού εἶχε μεγάλη ἐπιρροή στά ρουμελιώτικα στρατεύματα. Τό ἔκτελεστικό τοῦ Κρανιδιοῦ ὑποστήριξαν καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου.

Σύγκρουση
ἔκτελεστικο
βουλευτικοῦ (1823)

Οἱ δύο κυβερνήσεις ἥρθαν σέ ἐμπόλεμη σύγκρουση. Τό ἔκτελεστικό τοῦ Κρανιδιοῦ ὅμως ἦταν ἰσχυρότερο. Ο Κολοκοτρώνης καὶ

Ἐμφύλιοι πόλεμοι

οι δικοί του άναγκάστηκαν νά ζητήσουν άμνηστία καί ή άμνηστία τούς δόθηκε μέ τόν περιορισμό νά μήν έχουν δικαίωμα νά έκλεγούν γιά άρκετά χρόνια σέ δημόσια άξιώματα (Ιούνιος 1824).

Οι πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου δημοσίευσαν την έκταση της Αρχαίας Ελλάδης σε πάντα την πόλη της Κολοκοτρώνης, πού λεηλάτησαν την Χώρα, σά νά ήταν έχθρική. Οι "Ελλήνες είχαν περισσότερες άπωλειες τώρα, παρά στόν πόλεμο μέ τούς Τούρκους. Σέ μια μάχη κοντά στήν Τρίπολη σκοτώθηκε ο γιός τοῦ Κολοκοτρώνη, Πάνος, ένας άπό τούς πιό άξιόλογους νέους πολεμιστές. Συντριμμένος από τή λύπη ο Κολοκοτρώνης παραδόθηκε στούς άντιπάλους του· τό έκτελεστικό τοῦ Γ. Κουντουριώτη κυριάρχησε πάλι καί ο Κολοκοτρώνης, πολλοί στρατιωτικοί καί οι σημαντικότεροι πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου φυλακίστηκαν στό μοναστήρι τοῦ προφήτη Ἡλία τῆς Υδρας (Ιανουάριος 1825).

Ο έμφύλιος πόλεμος έγινε άφορμή νά μεγαλώσουν τά μίση στή Στερεά. Ο **Όδυσσεας Ανδρούτσος** καί οι Ψαριανοί είχαν έπιχειρήσει έκστρατεία στήν Εύβοια καί είχαν άποκλείσει τή Χαλκίδα. Ή έχθρότητα δημοσίευσαν την Χαλκίδα στήν Ανδρούτσο καί ο έμφύλιος πόλεμος έγιναν άφορμή νά παραλύσει ή προσπάθεια καί νά ύποπταχτεί άλη ή Εύβοια στούς Τούρκους.

Καταδιωγμένος από τό μίσος τῶν έχθρῶν του καί ίδιαίτερα τοῦ Κωλέττη, μετά τό δεύτερο έμφύλιο πόλεμο, ο **Ανδρούτσος** άναγκάστηκε νά καταφύγει στούς Τούρκους. Οι έχθροί του τόν χαρακτήρισαν προδότη καί έστειλαν έναντίον του τό Γκούρα, παλιό άνθρωπο καί προστατεύμενό του. Ο **Ανδρούτσος** έμπιστεύτηκε στόν Γκούρα καί τοῦ παραδόθηκε. Έκεΐνος δημοσίευσε στήν Ακρόπολη τῶν Αθηνῶν καί οι άνθρωποί του τόν δολοφόνησαν, άφού τόν βασάνισαν βάρβαρα, γιά νά τούς άποκαλύψει τούς δῆθεν θησαυρούς του, καί διέδωσαν όπι σκοτώθηκε, καθώς δοκίμασε νά δραπετεύσει. Έτσι ή Στερεά Ελλάδα έχασε μέ τις πολιτικές έμπαθειες καί τά μίση τόν ίκανότερο καί γενναιότερο στρατιωτικό άρχηγό της.

Συνέπειες τῶν έμφύλιων πολέμων

Τό έκτελεστικό Κουντουριώτη — Μαιροκορδάτου — Κωλέττη πίστεψε πώς έπιβλήθηκε όριστικά καί πώς θά μπορούσε περιορίζοντας τίς άντιδράσεις τῶν προκρίτων καί τῶν στρατιωτικῶν νά έπιβάλει μιά ισχυρή πολιτική-κυβέρνηση. "Ομως σύντομα φάνηκαν τά φοβερά άποτελέσματα τῶν έμφύλιων πολέμων.

1) Οι "Ελλήνες χωρίστηκαν τώρα σέ τρια κόμματα: Στερεοελλαδί-

Θάνατος Όδυσσεως
Ανδρούτσου

Συνέπειες τῶν
έμφυλιών πολέμων

τες, Νησιώτες, Πελοποννήσιοι καί ένισχύθηκε ό τοπικισμός.

2) Οι έμπαθειες, τά μίση, τά πολιτικά καί άτομικά συμφέροντα ψύχραναν τόν πρώτο έθνικό ένθουσιασμό:

3) Οι σημαντικότεροι πολεμικοί άρχηγοι παραγκωνίστηκαν. Ή Πελοπόννησος ἔχασε τούς πολιτικούς καί πολεμικούς άρχηγούς της, πού ἦταν φυλακισμένοι στήν "Υδρα, ἐνῶ οι στρατιωτικοί καί τά στρατεύματα τῆς Στερεᾶς Βρίσκονταν στήν Πελοπόννησο.

4) Τά χρήματα τοῦ δανείου ξοδεύτηκαν κατά τό μεγαλύτερο μέρος τους στόν έμφύλιο πόλεμο.

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΕΤΟΥΣ (1824)

Ἐνῶ ή ἀπανάσταση ἔξασθένησε μέ τούς έμφύλιους πολέμους, ὁ σουλτάνος ἀποφάσισε νά καταπνίξει τό συντομότερο τό ἑλληνικό κίνημα, γιατί ἀνησύχησε μέ τή στροφή τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Συνεννοήθηκε μέ τόν **Μεχμέτ Άλη** τῆς Αιγύπτου, πού εἶχε ὄργανώσει στόλο καί τακτικό στρατό καί εἶχε γίνει σχεδόν ἀνεξάρτητος, νά πάρει μέρος στόν πόλεμο. Τοῦ ἔκανε μεγάλες παραχωρήσεις, παρ' ὅλο πού ἤξερε πώς αύτό ἦταν ἐπικίνδυνο γιά τό τουρκικό κράτος. Τοῦ ἔδωσε τήν Κύπρο καί τήν Κρήτη καί διόρισε τό θετό γιό του Ἰμπράημ, πασά στήν Πελοπόννησο.

Τό στρατηγικό σχέδιο τῶν Τούρκων γιά τό 1824 ἦταν νά ύποτάξει ὁ τουρκικός στρατός τή Στερεά Έλλάδα, διγυπτιακός νά κάνει ἀπόβαση στήν Πελοπόννησο καί οι δύο στόλοι νά καταστρέψουν καί νά ύποτάξουν τά ναυτικά νησιά. Γιά πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε ἔναντίον τῶν Ἑλλήνων τακτικός στρατός, πού ὅσο κι' ἄν ἦταν

'Η καταστροφή τῶν Ψαρῶν, (εἰκόνα λαϊκοῦ ζωγράφου, Έθνικό Ιστορικό μουσεῖο).

Συμφωνία Τουρκίας
Αιγύπτου (1824)

Ψαριανοί καὶ δόλοι πρόσφυγες στήν Αἴγινα. (Σχέδιο τοῦ Γερμανοῦ ζωγράφου Krazeisen). Δεξιά στό βάθος διακρίνεται ἡ πόλη καὶ τὸ λιμάνι. Ἀριστερά τὸ σπίτι τοῦ Γ. Ἡρειώτη Κοντογιώργη, πού χρησιμευε σάν ἀποθήκη πολεμοφόδιων γιά τὸν Ἀγώνα.

κατώτερος ἀπό τούς εὐρωπαϊκούς, εἶχε ὀργανωθεῖ καὶ πλαισιωθεῖ ἀπό Γάλλους ἀξιωματικούς.

Καταστροφή Κάσσου
καὶ Ψαρῶν (1824)

Οἱ πολεμικές ἐπιχειρήσεις τοῦ 1824 ἦταν πιό πολὺ ναυτικές. Οἱ Τουρκοαιγύπτιοι προσπάθησαν νά καταστρέψουν τά ναυτικά νησιά γιά νά ἔξασφαλίσουν τὴν ἐλεύθερη κίνησή τους στό Αἴγαϊο. Οἱ Αιγύπτιοι ύπέταξαν τὴν Κρήτη καὶ τὴν Κάσσο καὶ οἱ Τούρκοι ἔκαναν ἐπίθεση στὰ **Ψαρά** ('Ιούνιος 1824). 'Ο Ἑλληνικός στόλος δέν ἔφτασε ἔγκαιρα καὶ οἱ Ψαριανοί, πού εἶχαν φέρει Μακεδόνες καὶ ἄλλους πολεμιστές στό νησί τους, ἀποφάσισαν νά περιορίσουν τὴν ἅμυνα στήν ξηρά. Οἱ Τούρκοι, πού εἶχαν πληροφορηθεῖ ἀπό κατασκόπους τίς λεπτομέρειες τῆς ὁχύρωσης τοῦ νησιοῦ, ἔκαναν ἀπόβαση στίς λιγότερο φυλαγμένες καὶ πιο ἀπόκρημνες ἀκτές καὶ προχώρησαν στό ἐσωτερικό. 'Ο στρατός πλευροκοπήθηκε, διαλύθηκε καὶ ἅρχισε μιά φοβερή σφαγή. 'Ο μισός πληθυσμός τοῦ νησιοῦ καὶ τά περισσότερα πλοϊα χάθηκαν. Μερικοί κλείστηκαν στό παλιό φρούριο (Παλαιόκαστρο), πολέμησαν ὡς τὸ τέλος καὶ τινάχτηκαν στόν ἀέρα.

Οἱ Ψαριανοί πρόσφυγες κατέφυγαν στὶς Σπέτσες, ἔπειτα στή Μονεμβασία, ἀργότερα οἱ περισσότεροι ἔγκαταστάθηκαν στήν Αἴγινα. Μέ τό δυναμισμό πού τούς διέκρινε κατόρθωσαν πάλι νά ὀργανώσουν τό στόλο τους καὶ νά συνεχίσουν τὸν πόλεμο. 'Ομως ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν, ὥπως καὶ τῆς Κάσσου, πού ἦταν οἱ ἀκραίες βάσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ καὶ ἐκάλυπταν μέ τό στόλο τους τό Αἴγαϊο, στάθηκαν ἀπό τά πιό μεγάλα χτυπήματα γιά τὴν ἐπανάστα-

ση. Οι Κυκλαδες ἄρχισαν νά κλονίζονται. Οι Ὑδραιοι και Σπετσιῶτες φοβήθηκαν ἐπίθεση και στά δικά τους νησιά. Ἀμέσως μετά τήν καταστροφή ἔνα τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου μέ τό Γ. Σαχτούρη, μαζί μέ τά καράβια τῶν Ψαριανῶν πού σώθηκαν, ἐπλευσαν πρός τά Ψαρά και τή Σάμο, ὅπου στίς ἀρχές Αύγουστου τοῦ 1824 ἔγιναν ἀλ - λεπάλληλες ναυμαχίες, και κατόρθωσαν νά ἐμποδίσουν τήν τουρ - κική ἐπέμβαση.

Κατά τά μέσα Αύγουστου ὁ στόλος τῶν Αἰγυπτίων ἔφτασε στήν Ἀλικαρνασσό και ἐνώθηκε μέ τόν τουρκικό. Τότε ἔφτασε και ὁ ὑπόλοιπος ἑλληνικός στόλος μέ τόν Ἀ. Μιαούλη.

Οι δύο στόλοι συναντήθηκαν στόν κόλπο τοῦ **Γέροντα** πάνω ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό. Σέ δύο μεγάλες ναυμαχίες (26 και 28 Αύγουστου) οι "Ελληνες νίκησαν. Ὁ τουρκικός στόλος ἔφυγε στόν Ἐλλή - σποντο, ὁ αἰγυπτιακός δοκίμασε νά ἐπιστρέψει στήν Κρήτη, ἀλλά ὁ ἑλληνικός τόν καταδίωξε, τόν ἐνίκησε και τόν ύποχρέωσε νά γυρίσει στήν Ἀλικαρνασσό.

"Ο ἑλληνικός στόλος ἦταν νικητής, ἀλλά ἔμεινε ἀνεφοδίαστος και χωρίς πυρπολικά. Ἔτσι ἀναγκάστηκε νά ἐπιστρέψει ('Οκτώβριος 1824) μέ τήν ἑλπίδα πώς οι Αἰγύπτιοι δέ θά κινηθοῦν μέσα στό χει - μώνα· ἀλλά ὁ Ἰμπραήμ πέρασε στή Σούδα τῆς Κρήτης και τό Φε - βρουάριο 1825 ἔκανε ἀπόβαση στήν Πελοπόννησο.

Ναυμαχίες στή Σάμο
Γέροντα (1824)

ΤΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Ἡ ἀλλαγή τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς προκάλεσε τήν ἀνησυχία και τήν ἄμεση ἀντίδραση τῆς Ρωσίας, πού πρότεινε ('Ιανουάριος 1824) νά ιδρυθοῦν τρεῖς ύποτελεῖς ἡγεμονίες στήν ἑλληνική χερσόνησο κατά τό πρότυπο τῶν παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν. Ἡ πρόταση δέν ἔγινε δεκτή, οὔτε ἀπό τούς Τούρκους, οὔτε ἀπό τούς "Ελληνες, και πολεμήθηκε ἀπό δλες τίς εὐρωπαϊκές δυνάμεις.

Προτάσεις τῆς
Ρωσίας

Μετά τά 1823 ἄρχισαν μεγάλες διπλωματικές ζυμώσεις στήν Ἐλλάδα. Ἐκτός ἀπό τήν Ἀγγλία και ἡ Γαλλία προσπάθησε νά ἀπο - κτήσει ἐπιρροή και σχηματίστηκε ἔνα «γαλλικό» κόμμα μέ ἀρχηγό τόν Κωλέττη, πού πίστευε στή γαλλική ύποστήριξη, ἐνώ ὁ Ὑψηλάν - της και ὁ Κολοκοτρώνης ἔμειναν στή φιλορωσική παράδοση τῆς φι - λικῆς ἑταιρίας· τό κόμμα τους ὀνομάστηκε «ρωσικό».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΑ

1. Αίτια και συνέπειες τῶν ἐμφύλιων πολέμων.
2. Ἡ ἐπέμβαση τῶν Αἰγυπτίων και ἡ σημασία της γιά τόν ἀγώνα.
3. Ποιά είναι τά σπουδαίοτερα γεγονότα τοῦ τέταρτου ἔτους και οι συνέπειές τους γιά τήν ἐπανάσταση;

Τά γεγονότα τοῦ πέμπτου ἔτους (1825)

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Τό πέμπτο ἔτος είναι ἀπό τά πιο θλιβερά καὶ τραγικά γιά τόν ἐλληνικό ἄγώνα.

‘Ο Ἰμπραήμ, ἀφοῦ πῆρε ἐνισχύσεις ἀπό τὴν Αἴγυπτο, ἔκανε ἀπόβαση στή **Μεθώνη** (Φεβρουάριος 1825), πού οἱ “Ἐλληνες δέν εἶχαν φροντίσει νά τὴν καταλάβουν. Κατέλαβε ὑστερα τὴν Κορώνη καὶ πολιόρκησε τὰ φρούρια τῆς **Πύλου** (εἶχε ὀνομαστεῖ ἀπό τοὺς Βενετούς Ναυαρίνο).’ Ή κυβέρνηση ὁργάνωσε μιά ἐκστρατεία στή **Μεσσηνία**, ἀλλά ἡ κακή διοίκηση τοῦ στρατοῦ καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ “Ἐλληνες γιά πρώτη φορά ἀντιμετώπιζαν τακτικό στρατό, δόργησε σὲ ἀποτυχία. Οἱ Αἴγυπτοι νίκησαν στό **Κρεμμύδι**. Μιά ἀπόπειρα νά καταληφθεῖ ἀπό τοὺς “Ἐλληνες ἡ **Σφακτηρία** (νησί στήν εἰσοδο τοῦ κόλπου τῆς Πύλου) κατέληξε σὲ φοβερή καταστροφή.

‘Αφοῦ πῆρε τὰ φρούρια τῆς Πύλου καὶ ἔξασφάλισε τό μεγάλο λιμάνι, γιά νά τό μεταχειριστεῖ ὡς βάση ἀνεφοδιασμοῦ, καὶ καταφύγισε τοῦ στόλου του, ὁ Ἰμπραήμ βάδισε πρός τὴν Ἀρκαδία. Οἱ ἐπιτυχίες του κλόνισαν τό ἡθικό τῶν κατοίκων, πού πρίν περιφρονοῦσαν τούς Αἴγυπτίους, καὶ ξεσήκωσαν μιά γενική διαμαρτυρία καὶ ἀπαίτηση νά ἐλευθερωθοῦν οἱ ἀρχηγοί τῆς Πελοποννήσου καὶ μάλιστα ὁ Κολοκοτρώνης.

‘Ο **Παπαφλέσσας**, ὑπουργός τότε τῶν ἐσωτερικῶν, ἀποφάσισε νά ἐκστρατεύσει στή **Μεσσηνία**, νά συγκεντρώσει στρατό καὶ νά πολεμήσει τούς Αἴγυπτίους. Εἰδε δύμως πόσο ἡ κατάσταση ἦταν δύσκολη καὶ ἔδωσε τή συμβουλή νά ἐλευθερωθοῦν οἱ κρατούμενοι στήν **Υδρα**. “Ἐφτασε στό χωρίο **Μανιάκι**. Τό ἡθικό τῶν στρατιωτῶν ἦταν πεσμένο, πολλοί λιποτακτοῦσαν. ‘Ο Παπαφλέσσας ἀποφάσισε νά πολεμήσει τούς Αἴγυπτίους ὡς τό Θάνατο, μέ τὴν ἐλπίδα νά στηρίξει τόν ἄγώνα καὶ νά δώσει καὶ στούς “Ἐλληνες καὶ στούς ἔχθρούς ἔνα παράδειγμα παλληκαρίας καὶ αὐτοθυσίας. Ή μάχη στό **Μανιάκι** (Μάιος 1825), ὅπου ὁ Παπαφλέσσας πολέμησε μέ 600 περίπου παλληκάρια πάνω ἀπό

Μάχες στή Μεσσηνία
μέ τόν Ἰμπραήμ

Μάχη στό Μανιάκι
(1825)

3000 τακτικό στρατό, ώσπου σκοτώθηκε, έκανε έντύπωση καί στόν ίδιο τόν Ίμπραήμ.

Οι Αιγύπτιοι προχώρησαν στή Μεσσηνία καί ή κατακραυγή έγινε τόσο μεγάλη, ώστε ή κυβέρνηση άναγκάστηκε νά έλευθερώσει τόν Κολοκοτρώνη καί τούς προκρίτους. Διόρισε τόν Κολοκοτρώνη Γενικό Άρχηγό τῆς Πελοποννήσου καί τοῦ άνέθεσε έν λευκῷ τή διεξαγωγή τῶν ἐπιχειρήσεων. 'Ο Κολοκοτρώνης έκανε ἐπιστράτευση, ἀλλά ἦταν ἄργα πιά γιά νά έμποδίσει τόν Ίμπραήμ νά περάσει στήν Άρκαδία καί νά καταλάβει τήν Τρίπολη. 'Ετσι, δ Ίμπραήμ στερεώθηκε στό κέντρο τῆς Πελοποννήσου καί ἐπιχείρησε νά κατεβεῖ πρός τήν Άργολίδα. Στούς **Μύλους** τῆς Λέρνας συνάντησε μεγάλη ἀντίσταση ἀπό τό Μακρυγιάννη, τόν Υψηλάντη καί τόν Κων/νο Μαιρομιχάλη. Οι "Ελληνες ἀπό τό περιβόλι τῶν Μύλων, πού τό είχαν πρόχειρα όχυρώσει, ἀπέκρουσαν ἐπανειλημμένες ἐπιθέσεις τῶν Αιγυπτίων καί τούς ἀνάγκασαν νά ύποχωρήσουν.

Μετά τή μάχη τῶν Μύλων δ Ίμπραήμ γύρισε πάλι στήν Τρίπολη, ἀπ' όπου στέλνοντας στρατεύματα κυριάρχησε στήν πεδινή Πελοπόννησο. Οι κάτοικοι ἔφυγαν στά βουνά. 'Επειδή ή προσπάθειά του νά πείσει τούς "Ελληνες νά προσκυνήσουν ἀπέτυχε, χάρη στόν πόθο τού λαοῦ γιά έλευθερία, ἀλλά καί στήν ἀντίδραση τοῦ Κολοκοτρώνη πού πολέμησε σκληρά τέτοιες τάσεις, οι Αιγύπτιοι ἅρχισαν νά καταστρέφουν συστηματικά τή γῆ. Μήν μπορώντας νά τούς ἀντιμετωπίσει κατά μέτωπον δ Κολοκοτρώνης ξαναγύρισε στήν παλιά τακτική τοῦ κλεφτοπόλεμου καί πρόσφερε σ' αὐτή τή δύσκολη περίοδο τήν πιό μεγάλη ύπηρεσία στήν ἐπανάσταση, γιατί κατόρθωσε, παρά τή φοβερή δυστυχία τοῦ λαοῦ, νά κρατήσει τήν Πελοπόννησο ἀπροσκύνητη.

Οι ἐπιτυχίες τῶν Αιγυπτίων, πού ἀπόδοθηκαν στήν όργάνωση τοῦ στρατοῦ τους, έκαναν τούς "Ελληνες ν' ἀντιμετωπίσουν τήν ἀνάγκη νά αὐξηθεῖ δ τακτικός στρατός καί ἀνέθεσαν στό Γάλλο συνταγματάρχη Φαβιέρο ν' ἀναδιοργανώσει ἔνα μικρό σῶμα τακτικῶν, πού είχε σχηματιστεῖ ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἐπανάστασης. Τό τακτικό πῆρε μέρος σέ πολλές ἐπιχειρήσεις, ἀλλά ποτέ δέν ἔπαιξε ἀποφασιστικό ρόλο. Οι "Ελληνες ἔσακολουθοῦσαν νά πολεμοῦν ὡς τό τέλος μέ τόν πατροπαράδοτο τρόπο.

Ἐπιχειρήσεις στή Θάλασσα

Ο ἔλληνικός στόλος έκανε ύπεράνθρωπες προσπάθειες στά 1825 νά κόψει τόν ἀνεφοδιασμό τῶν Αιγυπτίων, χωρίς νά τό πετυχαίνει πάντοτε, παρά τά μεγάλα κατορθώματά του. Στά 1825 δ στόλος χωρίστηκε σέ δύο μοίρες. 'Η μία περιέπλεε τήν Πελοπόννησο μέ ναύαρχο τών Υδραίων τό Μιαούλη (ώς τήν ἐποχή τοῦ Καποδίστρια κάθε νησί είχε τό δικό του ναύαρχο: Οι Υδραιοί τόν Α. Μιαούλη, οι Ψαριανοί τόν Ν. Ἀποστόλη, οι Σπετσιώτες τόν Γ. Ἀνδρούτσο). Κάποτε διορίζονταν καί ἄλλοι κατά τίς περιστάσεις. Στά

'Απελευθέρωση τοῦ Κολοκοτρώνη

Μάχη Μύλων (1825)

Καταστροφές στήν Πελ/σα

Όργάνωση τακτικού στρατού. Φαβιέρος

Ναυμαχία Μεθώνης
('Απρίλιος 1825)

τέλη Απριλίου 1825 ό Μιαούλης μπήκε στό λιμάνι της **Μεθώνης** καί κατέστρεψε περί τά είκοσι αίγυπτιακά πλοϊα. 'Η νίκη ένθουσιασε τούς "Ελληνες, άλλα οι έπιχειρήσεις δέν μποροῦσαν νά συνεχιστοῦν μέ τόν ίδιο ρυθμό, έπειδή δέν ύπηρχαν πυρπολικά.

Ναυμαχία Καφηρέα
(Μάιος 1825)

'Η άλλη μοίρα τοῦ στόλου μέ τό Γ. Σαχτούρη, ναύαρχο τῶν 'Υδραιών, καί τόν Ν. 'Αποστόλη, ναύαρχο τῶν Ψαριανῶν, κατόρθωσε στίς 20 Μαΐου 1825 νά παρασύρει τόν τουρκικό στόλο, πού κατέβαινε γιά νά ένισχύσει τίς τουρκικές έπιχειρήσεις στό Μεσολόγγι, στό στενό άνάμεσα στήν "Ανδρο καί στήν Εύβοια (στό άκρωτηριο τοῦ **Καφηρέα**). 'Εκεῖ έγινε μεγάλη ναυμαχία, τά έλληνικά πυρπολικά τίναξαν στόν άέρα πολλά τουρκικά πλοϊα, διασκόρπισαν τά ύπολοιπα καί τά άνάγκασαν νά πάνε πρός τήν Κρήτη, δησπού ένώθηκαν μέ τά αίγυπτιακά. 'Εκεῖ τά καταδίωξε ένωμένος ό έλληνικός στόλος καί νίκησε άλλες δυό φορές ξένω άπό τή Σούδα.

Τόν 'Ιούλιο — Αύγουστο 1825 ό Κ. Κανάρης τόλμησε νά μπει στό λιμάνι της 'Αλεξάνδρειας, γιά νά πυρπολήσει τόν αίγυπτιακό στόλο. Δύο πολεμικά καί τρία πυρπολικά ἔφτασαν στήν 'Αλεξάνδρεια μέ ξένες σημαΐες. Τό πυρπολικό τοῦ Κανάρη μπήκε στό λιμάνι, άλλα, ένω πλησίαζε τό ναύσταθμο τῶν Αίγυπτιων, άλλαξε ό ανεμος. 'Ο Κανάρης τοῦ ἔβαλε φωτιά, καί μέσα στή φοβερή άναστάση πού άκολούθησε, ό ίδιος μέ τό πλήρωμά του, τό άλλο πυρπολικό καί τά έλληνικά καράβια κατόρθωσαν νά ξεφύγουν.

ΤΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Έγγραφο πρός τήν
'Αγγλία γιά
προστασία

Οι φοβερές δυσκολίες πού άντιμετώπισαν οι "Ελληνες στά 1825 τούς άνάγκασαν νά στείλουν ένα έγγραφο στό βασιλιά τής 'Αγγλίας, ύπογραμμένο όπό τους κυριότερους πολιτικούς καί πολεμικούς άρχηγούς, δησπού ζητοῦσαν τήν άποκλειστική προστασία τής 'Αγγλίας καί τήν έπεμβασή της γιά νά λυθεῖ τό έλληνικό πρόβλημα. Γιά πρώτη φορά ήταν διατεθειμένοι νά δεχτοῦν άκόμα καί ύποτέλεια,

'Η άγγλική κυβέρνηση δέν μποροῦσε νά άναλάβει τέτοια ύποχρέωση, χωρίς νά έρθει σέ ρήξη μέ τήν Τουρκία, πράγμα πού δέν ήθελε. Τό έγγραφο αύτό δύμας (πού ξεσήκωσε θύελλα διαμαρτυριῶν όπό τους Γάλλους καί 'Αμερικανούς φιλέλληνες) έδινε στήν 'Αγγλία τό δικαίωμα νά άναπτυξει πρωτοβουλία στό έλληνικό ζήτημα.

'Η εύκαιρια παρουσιάστηκε όταν στά 1825 πέθανε ό τσάρος 'Αλέξανδρος Α' καί τόν διαδέχτηκε ό Νικόλαος Α', πού ήταν πιό άποφασιστικός στά ζητήματα τής Βαλκανικής. 'Η 'Αγγλία πρότεινε τότε διμερεῖς διαπραγματεύσεις στή Ρωσία, σχετικές μέ τό έλληνικό πρόβλημα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

Ποιά ήταν τά κυριότερα γεγονότα τοῦ 1825; Πώς διαμορφώθηκε ή γενική κατάσταση γιά τόν άγνων καί γιά ποιούς λόγους;

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Πολιορκία καὶ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγιοῦ. Ἡ μεγάλη πολιορκία καὶ ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγιοῦ εἶναι ἀπό τίς πιό τραγικές καὶ ἡρωϊκές σελίδες τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης.

Ἀπό τά μέσα Ἀπριλίου 1825 ὡς τά μέσα Ἀπριλίου 1826 ἡ φρουρά καὶ ὁ λαός τοῦ Μεσολογγιοῦ κράτησαν καὶ τὸν τουρκικό στρατὸ τοῦ Κιουταχῆ καὶ τὸν αἰγυπτιακό τοῦ Ἰμπραήμ καὶ τούς προκάλεσαν μεγάλες ἀπώλειες. Σέ μια τόσο κρίσιμη περίοδο γιά τὴν ἐπανάσταση ὁ ἔνας αὐτός χρόνος μποροῦσε νά παιξει ἀποφασιστικό ρόλο.

Ἄπο τὴν πρώτη πολιορκία ἀποδείχτηκε ὅτι τὸ Μεσολόγγι εἶχε μιά ιδιαίτερη στρατηγική σημασία. Βρισκόταν σέ θέση κατάλληλη γιά νά κρατήσει τὰ τουρκικά στρατεύματα πού θά ἐπιχειροῦσαν νά περάσουν ἀπό τὸ Río στὴν Πελοπόννησο. Ἡταν χτισμένο σέ χαμηλή χερσόνησο. Ἀπό τὸ 1823 ὁ μηχανικός Κοκκίνης τὸ εἶχε κάπως καλύτερα όχυρώσει μέ ἔνα ἡμικυκλικό τείχος. Ἡ ρηχή λιμνοθάλασσα, πού τὸ περιβάλλει σέ μεγάλη ἔκταση, ἐμπόδιζε τὴν προσέγγιση τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ἔκανε ἀδύνατο τὸν ἀποκλεισμό καὶ τὸν κανονιοβολισμό τῆς πόλης. Σέ μερικά σημεῖα ὑπῆρχαν βαθύτερες διαβάσεις πού προστατεύονταν ἀπό χαμηλά νησιά (Κλεῖσοβα, Ντολμάς, Βασιλάδι) καὶ οἱ "Ἐλληνες τὰ εἶχαν όχυρώσει μέ κανόνια. Ἐκεῖ μποροῦσε νά πλησιάζει ὁ ἑλληνικός στόλος, νά ἀπομακρύνει τὰ τουρκικά πλοῖα μέ πυρπολικά, καὶ νά τροφοδοτεῖ τὸ φρούριο.

Ο Κιουταχῆς πολιόρκησε τὸ Μεσολόγγι στὶς 15 Ἀπρ. 1825 μέ 20 χιλ. στρατό. Μέσα στὴν πόλη εἶχαν κλειστεῖ περὶ τίς 3 χιλ. ἀπό τούς καλύτερους ρουμελιῶτες, μακεδόνες καὶ σουλιῶτες ὄπλαρχηγούς. Ἀρχισε ἔ-

Β' Πολιορκία
Μεσολογγιοῦ

Θ. Βρυζάκη, ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγιοῦ. (Ἐθνικό Ἰστορικό Μουσεῖο).

νας σκληρός καί ἐπίμονος πόλεμος, παρά τήν ἀριθμητική διαφορά. Ο Κιουταχής δοκίμασε νά πάρει τό φρούριο μέ έφόδους καί ἀπέτυχε. "Υψωσε ἔνα πρόχωμα στή Δ. πλευρά τοῦ τείχους γιά νά κανονιοβολήσει τό ἐσωτερικό ἥ γιά νά πηδήσουν μέσα οι στρατιώτες του οι Ἑλληνες τό διέλυσαν μέ λαγούμια (ύπονόμους, πού τίς γέμιζαν μπαρούτι καί τίς τίναζαν στόν ἀέρα).

Τόν Ἰούλιο ἥ φρουρά συνεννοήθηκε μέ τόν Καραϊσκάκη, πού βοήθησε ἀπ' ἔξω, κι' ἔγινε μιά διπλή μεγάλη ἐπίθεση πού ὑποχρέωσε τόν Κιουταχή νά τραβήξει τά στρατεύματά του πρός τόν Ζυγό καί ν' ἀφήσει σχεδόν ἐλεύθερη τήν πόλη. Τότε οι Μεσολογγίτες ἔκαναν τό λάθος νά φέρουν μέσα κάπου 9 χιλ. γυναικόπαιδα, γιά νά μή δυστυχοῦν ἔξω. Αὐτό αὔξησε τίς ἀνάγκες σέ τρόφιμα.

Ο σουλτάνος ἔστειλε τότε καί τό στρατό τῶν Αιγυπτίων στό Μεσολόγγι. Πρίν φτάσουν, ο Κιουταχής πρότεινε στούς "Ἑλληνες νά παραδοθοῦν μέ όποιουσδήποτε ὅρους. Οι "Ἑλληνες ἀρνήθηκαν.

Ἄπο τό Δεκέμβριο τοῦ 1825 πῆραν μέρος στίς ἐπιχειρήσεις καί τά αιγυπτιακά στρατεύματα. "Οταν ἀπέτυχαν οι προσπάθειές του νά καταλάβει τό φρούριο μέ ἔφοδο, ο Ἰμπραήμ ἀναγκάστηκε νά περιοριστεῖ σέ στενό ἀποκλεισμό. "Ηξερε πώς τό Μεσολόγγι δέν πέφτει, δσο δ ἐλληνικός στόλος τό τροφοδοτεῖ ἀπό τή Θάλασσα. Γι' αὐτό ἐφτιασε βάρκες κατάλληλες γιά τή λιμνοθάλασσα, τίς δπλισε μέ κανόνια, καί κατόρθωσε νά καταλάβει ἔνα ἔνα τά νησιά, ἐκτός ἀπό τήν Κλείσοβα, ὅπου βρήκε φοβερή ἀντίσταση.

Καθώς δέ τούς ἀποκλεισμός γινόταν δλο καί στενότερος καί δέ τούς ἀπό τό Φεβρουάριο 1826 ἥ φοβερή πείνα. Ἀφοῦ ἔφαγαν χόρτα καί καβούρια καί ζῶα ἀκάθαρτα καί πολλοί πέθαιναν ἀπό τήν πείνα καί τίς ἀρρώστιες, ἀποφάσισαν νά μήν παραδοθοῦν, ἀλλά νά κάνουν ἔξοδο, νά περάσουν πολεμώντας μέσα ἀπό τά ἔχθρικά στρατόπεδα καί δσοι γλιτώσουν νά συναντηθοῦν ἐπάνω στό Ζυγό. Η ἔξοδος ἔγινε τή νύχτα 10 — 11 Ἀπριλίου 1826, τό Σάββατο τοῦ Λαζάρου. Βγῆκαν ἀπό τό ἀνατολικό μέρος τοῦ φρουρίου χωρισμένοι σέ τρεῖς δμάδες, μέ ἀρχηγούς τούς Νότη Μπότσαρη, Δημ. Μακρή καί Κίτσο Τζαβέλλα. Στή μέση ἔβαλαν τά γυναικόπαιδα. Οι ἄρρωστοι, οι γέροι, οι πληγωμένοι ἔμειναν στήν πόλη γιά νά πολεμήσουν ώς τό τέλος καί νά τιναχτοῦν μαζί μέ τά πολεμοφόδια στόν ἀέρα. Οι ἄλλοι ἐπρεπε νά περάσουν ἀπό πλατιές τάφρους, ἀπό τά ταμπούρια τῶν ἔχθρων, νά πολερήσουν μέ τά τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα, πού εἶχαν εἰδοποιηθεῖ καί τούς περίμεναν.

Ἄπο τή φοβερή αὐτή ἐπιχείρηση μόνο 1800 ἄνδρες τῆς φρουρᾶς σώθηκαν καί 7 γυναικες, οι πιό πολλές σουλιώτισσες. Τά γυναικόπαιδα γύρισαν στήν πόλη καί αιχμαλωτίστηκαν ἀπό τούς Τούρκους ἥ ἀπόμειναν μέσα στίς τάφρους.

Ἡ ἡρωϊκή ἄμυνα καί ἡ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγιοῦ ἔκανε κατάπλη-

‘Ο Ἰμπραήμ στό
Μεσολόγγι

Ἀποκλεισμός τοῦ
Μεσολογγίου

Έξοδος (1826)

ξη καὶ στήν Ἑλλάδα καὶ στήν Εύρωπη καὶ ἀναζωπύρωσε τό ἡρωϊκό πνεῦμα πού εἶχε καταπέσει μέ τους ἐμφύλιους πολέμους καὶ τίς ἄλλες καταστροφές.

Οἱ ἐπιχειρήσεις στήν Ἀττική. Γ. Καραϊσκάκης

Μετά τήν ἔξοδο ὁ Ἰμπραήμ ξαναγύρισε στήν Πελοπόννησο καὶ συνέχισε τήν καταστροφή. Δοκίμασε νά ύποτάξει τή Μάνη, μά οι Μανιάτες, στή Μάχη τῆς **Βέργας**, ἀντρες γυναικες καὶ παιδιά, πολεμώντας ἀπέκρουσαν τό στρατό του. Ἐτσι ἔμεινε ἐλεύθερη μόνο ἡ Μάνη καὶ ἡ Ἀργολίδα καὶ οι ὄρεινές περιοχές τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ὁ Κολοκοτρώνης συνέχιζε τόν κλεφτοπόλεμο.

Ο Κιουταχής μετά τήν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγιοῦ ύπέταξε τή Στερεά, κατέβηκε στήν Ἀττική καὶ κατέλαβε ύστερα ἀπό σύντομη πολιορκία τήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν. Ο Γκούρας, πού ἦταν φρούραρχος, κλείστηκε μέ στρατό στήν Ἀκρόπολη. Τά ἑλληνικά στρατεύματα τῆς Στερεᾶς μέ ἀρχηγούς τό Βάσο καὶ Κριεζώτη τραβήχτηκαν στήν Ἐλευσίνα γιά νά κλείσουν τή διάβαση τῶν Τούρκων στήν Πελοπόννησο.

Γεώργιος Καραϊσκάκης.

Ἡ ἑλληνική κυβέρνηση, πού ἥθελε μέ κάθε τρόπο νά κρατήσει τήν Ἀττική, γιά νά περιληφθεῖ ἡ Στερεά Ἑλλάδα στό μελλοντικό ἑλληνικό κράτος, διόρισε Γενικό Ἀρχηγό γιά τίς ἐπιχειρήσεις τῆς Στερεᾶς τό **Γεώργιο Καραϊσκάκη**.

Ο Καραϊσκάκης, ἔνας ἀπό τοὺς μεγαλύτερους πολεμικούς ἀρχηγούς, πού εἶχε τότε ἡ Ἑλλάδα, ἀφοῦ συγκέντρωσε στήν Ἐλευσίνα ἔνα στρατό ἀπό 4 χιλ. περίπου, κατόρθωσε νά ἐνισχύσει τό φρούριο μετά τό θάνατο τοῦ Γκούρα (σκοτώθηκε στήν Ἀκρόπολη 30 Σεπτεμβρίου 1826) μέ 350 περίπου στρατιώτες ύπό τόν Κριεζώτη. Τό σχέδιο τοῦ Καραϊσκάκη ἦταν νά μή χτυπήσει τόν Κιουταχή στήν πεδιάδα τῆς Ἀττικῆς, πράγμα δύσκολο, γιατί οι Τούρκοι εἶχαν πολύ ἵππικό, ἀλλά νά κάνει μιά ἐκστρατεία στή Στερεά Ἑλλάδα καὶ νά κλείσει τά στενά πρός τήν Ἀττική ἐμποδίζοντας τόν ἀνεφοδιασμό τῶν Τούρκων.

Μάχη Βέργας (1826)

Πολιορκία
Ἀκρόπολης Ἀθηνῶν
(1826 – 1827)

Μάχες Ἀττικῆς. Ο
Καραϊσκάκης Γεν.
Ἀρχηγός

'Ο πύργος του Μαρκέλλου, ένα όπω τά παλαιότερα σπίτια στην πόλη τής Αίγανας (1802), όπου είχε ένκαστασθεῖ ή ελληνική κυβέρνηση όπως το 1826 και έπειτα, γιά νά παρακολουθεί τής έπιχειρησης τής Αππικής.

Έκστρατεία Στερεάς

Γιά νά πραγματοποιήσει τό σχέδιο αύτό δ Καραϊσκάκης έστειλε τόν Κωλέττη μέ στρατό από τόν Εύβοϊκό κόλπο στήν Αταλάντη, όπου οι Τούρκοι είχαν άποθήκες τροφίμων. 'Ο ίδιος έβαδισε πρός τή Στερεά καί έφτασε στή Δόμβραινα 'Ο Κιουταχής κατάλαβε τήν κίνηση καί έστειλε ένισχυσις στήν Αταλάντη. 'Η έπιχειρηση του Κωλέττη άπέτυχε, άλλα δ τουρκικός στρατός γυρίζοντας στήν Αππική συναντήθηκε μέ τό στρατό του Καραϊσκάκη στήν Αράχοβα, όπου έπαθε φοβερή καταστροφή (24 Νοεμβρίου 1826). 'Η νίκη τών Έλλήνων στήν Αράχοβα χαιρετίστηκε σάν ένα σημαντικό γεγονός γιά τήν έπανάσταση. 'Ενω ώς τότε δέ έπανάσταση τρεμόσβηνε στήν Αππική, μέ τή νίκη του Καραϊσκάκη άπλωθηκε ξανά στή Στερεά καί ο Καραϊσκάκης έπέτυχε τό σκοπό του νά άποκλείσει τούς Τούρκους.

Τόν Δεκέμβριο τού 1826 δ Φαβιέρος μέ ένα τμῆμα τού τακτικού στρατού μπήκε στήν Ακρόπολη καί τήν ένισχυσε μέ πολεμοφόδια.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Μετά τήν έξοδο τού Μεσολογγιοῦ δ Γ' έθνική συνέλευση πού είχε συνέλθει στήν Επίδαυρο διέκοψε τίς έργασίες της καί άποφάσισε αντί έκτελεστικοῦ καί βουλευτικοῦ νά έκλεγει μιά προσωρινή 11μελής Διοικητική Επιτροπή μέ προέδρο τόν Ανδρέα Ζαΐμη.

Η διοικητική έπιτροπή μετέφερε τήν έδρα της στήν Αίγινα (Οκτώβριος 1826), όπου βρίσκονταν καί οι ψαριανοί, γιά νά παρακολουθεῖ καί νά ένισχυει τής έπιχειρήσεις τής Αππικής.

Τά γεγονότα τού έβδομου έτους (1827)

ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Στά 1827 συνεχίστηκαν οι έπιχειρήσεις στήν Αππική. Τόν Ιανουάριο ένα σώμα στρατού άπό Αθηναίους, Υδραίους, Αιγινήτες καί άλλους νησιώτες, μέ άρχηγούς τόν Αγγλο φιλέλληνα Γκόρντον καί τό Μακρυγιάννη, έκαναν άπόβαση στήν Καστέλλα.

Τό Μάρτιο δ Καραϊσκάκης γύρισε στήν Αππική, μετέφερε τό

Άπόβαση στήν
Καστέλλα

στρατόπεδο άπό τήν 'Ελευσίνα στό Κερατσίνι καί κατόρθωσε μέ μιά σειρά άπό μάχες νά ένωσει τά δύο στρατόπεδα καί νά καταλάβει τόν Πειραιά. Σκοπός του ήταν νά κάνει άποβαση στόν Κάλαμο, νά άποκλείσει τόν Κιουταχή καί άπό τήν Εύβοια, άπ' όπου τροφοδοτοῦσε τό στρατό του, καί νά τόν άναγκάσει νά λύσει τήν πολιορκία. Ή έπιμονή δημιούργησε τού Τσώρτς (Church), πού είχε διοριστεῖ άρχιστράτηγος άπό τήν Γ' έθνική συνέλευση, καί πρό παντός τού Κόχραν, πού είχε διοριστεῖ άρχιναύαρχος, καί τά μηνύματα άπό τούς πολιορκημένους, ότι θά άναγκαστοῦν νά παραδοθοῦν άπό τήν πείνα, τόν ἔκαναν ν' άλλάξει σχέδιο καί νά δεχτεῖ τήν ἀποψη τού Κόχραν γιά άμεση έπιθεση.

'Η έπιθεση αύτή θά ήταν δύσκολη, έπειδή τό έδαφος ήταν πεδινό. 'Ο Καραϊσκάκης, γιά νά μειώσει τόν κίνδυνο, άποφάσισε νά κάνει μιά διπλή έπιχειρηση άπό τόν έλαιωνα τού Δαφνιού καί άπό τό Παλιό Φάληρο. Τήν παραμονή δημιούργησε πληγώθηκε θανάσιμα σέ μια μικροσυμπλοκή, πού ἔγινε στό Φάληρο, καί πέθανε τή νύχτα στό καράβι τού Τσώρτς (23 Απριλίου 1827).

'Ο θάνατός του ήταν ή μεγαλύτερη καταστροφή γιά τήν 'Ελλάδα. Τό στράτευμα, πού ἔτρεφε άφοσίωση καί άγάπη στόν μεγάλο στρατιγό, παρέλυσε. Στίς 24 Απριλίου ἔγινε έπιθεση άνοργάνωτη, μόνο άπό τό Παλιό Φάληρο. Πρίν προφτάσουν οι "Ελληνες νά όχυρωθοῦν στούς γύρω λόφους, οι Τούρκοι τούς έπετέθησαν. Κάπου 1500 σκοτώθηκαν, τά καλύτερα στρατιωτικά σώματα διαλύθηκαν. Μέ δυσκολία οι ύπολοι ποιοι σώθηκαν στήν Καστέλλα, όπου συγκεντρώθηκε γιά λίγο διάστημα τό στρατόπεδο καί ἔπειτα ἔφυγαν στήν

'Ο Πειραιάς στά 1827. Τά έλληνικά πολεμικά βομβαρδίζουν τό παλιό μοναστήρι τού Άγιου Σπυρίδωνος, δημού ήταν κλεισμένοι Τούρκοι. (Σχέδιο τού Krazeisen).

Θάνατος τού
Καραϊσκάκη (1827)

Καταστροφή
Φαλήρου (1827).
Συνέπειες

Έλευσίνα. Σέ λίγο καί ή Ἀκρόπολη παραδόθηκε (Μάιος 1827).

Ἔτοι μετά τό θάνατο τοῦ Καραϊσκάκη οἱ ἐπιτυχίες στή Στερεά ἔκμηδενίστηκαν καί ή Ἀττική ἔπεσε στά χέρια τῶν Τούρκων. Ἀποδιοργανωμένη ή ἐπανάσταση περίμενε τή λύση πά μόνο ἀπό τήν εύρωπαική ἐπέμβαση.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Μετά τίς ἐπιτυχίες τοῦ Καραϊσκάκη στή Στερεά συνηλθε ή Γ' ἑθνική συνέλευση στήν Τροιζήνα καί ψήφισε ἔνα νέο σύνταγμα. Ἐδωσε τήν ἑκτελεστική ἔξουσία στόν **Καποδίστρια**, ό όποιος ὀνομάστηκε «**Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος**» καί τή νομοθετική σέ ἔνα σῶμα ἀντιπροσώπων, πού ὀνομάστηκε γιά πρώτη φορά «Βουλή». "Ωσπου νά κατεβεῖ στήν Ἑλλάδα δι Κυβερνήτης ἀποφασίστηκε νά ἀσκεῖ τήν ἑκτελεστική ἔξουσία μία τριμελής ἐπιτροπή (ή ἀντικυβερνητική), πού εἶχε τήν ἔδρα της στήν ἀρχή στό Ναύπλιο καί ὑστερα στήν Αἴγινα.

Ἡ συνέλευση διόρισε ἀρχιστράτηγο τόν "Ἀγγλο Ριχάρδο Τσώρτς, πού εἶχε ὑπηρετήσει παλαιά στόν ἀγγλικό στρατό τῆς Ἐπτανήσου, καί ἀρχιναύαρχο τό λόρδο Κόχραν, πού εἶχε πολεμήσει γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ν. Ἀμερικῆς καί εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη φήμη στήν Εύρωπη. Οι "Ἐλληνες στήριξαν πολλές ἐλπίδες στήν παρουσία του, ἀλλά ή ἐπιμονή, ὁ ἔγωςιμός του καί οι διαφορετικές ἀντιλήψεις πού εἶχαν οι Εύρωπαιοι γιά τήν πολεμική τακτική, πιό πολύ ἔβλαψαν παρά ὠφέλησαν τόν ἀγώνα.

ΤΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ. ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ (1827)

Ἡ προσέγγιση Ἀγγλίας — Ρωσίας γιά τό Ἑλληνικό ζήτημα, πού κατέληξε σέ συμφωνία (πρωτόκολλο Πετρουπόλεως, 4 Ἀπριλίου 1826), ἔκανε τή Γαλλία νά ἀνησυχήσει καί ζήτησε νά πάρει καί αὐτή μέρος στής διαπραγματεύσεις. Ἔτσι, οι τρεῖς δυνάμεις ὑπέγραψαν **μιά συνθήκη στό Λονδίνο** (6 Ιουλίου 1827), ὅπου συμφωνοῦσαν νά μεσολαβήσουν στήν Τουρκία γιά τή διακοπή τῶν ἐπιχειρήσεων καί τήν ἴδρυση ὑποτελοῦς Ἑλληνικοῦ κράτους. "Αν ή Τουρκία ἀρνιόταν, οι δυνάμεις ἀποφάσισαν νά συνάψουν φιλικές σχέσεις μέ τήν Ἑλλάδα καί νά φροντίσουν γιά τήν ἐμπέδωση τῆς είρήνης στά Βαλκανία.

Γιά νά ἐπιβάλλουν τούς ὄρους τῆς συνθήκης ἐστειλαν μοῖρες τοῦ στόλου τους στό Αιγαϊο· ή Ἀγγλία μέ τό ναύαρχο Κόδριγκτον, Ἡ Γαλλία μέ τό Δεριγνύ καί ή Ρωσία μέ τό Χέϋδεν.

Σημασία τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου εἶναι ἀπό τά πιό σημαντικά ἔγγραφα, ὅχι μόνο γιά τήν Ἑλληνική, ἀλλά καί γιά τήν εύρωπαική ιστορία.

Γ' ἑθνική συνέλευση
(1827)

Συνθήκη Λονδίνου
(1827)

1) Μέ τή συμφωνία Ἀγγλίας — Γαλλίας — Ρωσίας γιά τό ἑλληνικό ζήτημα παραμερίστηκε ἡ Αύστρια καί ἔξουδετερώθηκε ἡ πολιτική τοῦ Μέττερνιχ.

2) Οὐσιαστικά ἄλλαξε ἡ πολιτική τῆς Εύρωπης: ἀντί γιά τήν ἔνοπλο ἐπέμβαση τῆς ιερᾶς καί πενταπλής συμμαχίας ἔχομε τώρα ἐπέμβαση διπλωματική, ἀλλά καί στρατιωτική, ὑπέρ ἐνός ἐπαναστατημένου λαοῦ. Αὐτό δημιούργησε ἔνα καλό προηγούμενο καί προώθησε τό φιλελεύθερο κίνημα στήν Εύρωπη.

Συμμασία τῆς συνθήκης

3) Μέ τήν τριμερή συμφωνία ἡ Ρωσία ἀπό μιά ἄποψη παραιτήθηκε ἀπό τήν ἀποκλειστική ύποστριξη τῶν ὁρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς, ἐνώ ἀντίθετα ἡ Ἀγγλία καί Γαλλία ἀπέκτησαν δικαιώματα καί ἐπιρροή στά Βαλκάνια.

4) Οι δυτικοευρωπαϊκές δυνάμεις ἔπαψαν νά στηρίζουν τά συμφέροντά τους στήν ἀνατολική Μεσόγειο ἀποκλειστικά στήν ἀκεραιότητα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου εἶναι τό ἀποκορύφωμα τῆς πολιτικῆς πού ἅρχισε ὁ Γεώργιος Κάννιγκ καί οἱ φιλελεύθεροι τῆς Ἀγγλίας. Μέ τήν πολιτική αὐτή ἡ Ἀγγλία κατόρθωσε νά αὐξήσει τήν ἐπιρροή της καί στά Βαλκάνια καί στίς χῶρες τῆς Ἄ. Μεσογείου.

Εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου δέν τήν ὑπέγραψε ὁ Κάννιγκ, πού εἶχε πεθάνει στό μεταξύ, ἀλλά τρεῖς ἀπό τούς πιό ἀπολυταρχικούς ἡγεμόνες: ὁ τσάρος Νικόλαος Α', ὁ Κάρολος Ι', τῆς Γαλλίας, ὁ πιο ἀπολυταρχικός ἀπό τούς διαδόχους τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ', καί ὁ πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας Οὐέλλιγκτον, ὁ νικητής τοῦ Ναπολέοντος: Μιά συνθήκη πού θά προωθούσε τόν φιλελευθερισμό τῆς Εύρωπης!

Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΙΝΟΥ (8 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1827)

Ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ὑπῆρξε μιά ἔμμεση συνέπεια τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Οι ἐνωμένοι στόλοι τῶν συμμάχων μήν μπορώντας νά ἐπιβάλουν μέ ἄλλο τρόπο στόν Ἰμπραήμ νά μείνει πιστός στήν ἀνακωχή πού τοῦ ζήτησαν, ἀποφάσισαν ν' ἀποκλείσουν τόν κόλπο τοῦ Ναυαρίνου, γιά νά παρακολουθοῦν τίς κινήσεις τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου.

Στίς 8 Ὁκτωβρίου 1827 τά εύρωπαικά καράβια μπῆκαν στό λιμάνι γιά νά προφυλαχτοῦν ἀπό τήν τρικυμία. Οι Αιγύπτιοι τά χτύπησαν. Ἀρχισε μιά μεγάλη ναυμαχία πού κατέληξε στήν καταστροφή ὅλου τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου. Οι Ἐλληνες κατάπληκτοι καί ἐνθουσιασμένοι παρακολουθοῦσαν τά γεγονότα ἀπό τά γύρω ύψωματα.

Ἡ ίδιότυπη αὐτή ναυμαχία, χωρίς κήρυξη πολέμου, προκάλεσε, ὥπως ἦταν φυσικό, τίς διαμαρτυρίες τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης μέ ἀποτέλεσμα νά φύγουν οι πρέσβεις τῶν τριῶν δυνάμεων ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη καί νά ἔκραγει (τόν Ἀπρίλιο 1828) ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος.

Ναυμαχία Ναυαρίνου (1827)

Στό μεταξύ είχε κατεβει στήν Έλλαδα ('Ιανουάριο 1828) δικτυακός Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- Ποιά ήταν τά σπουδαιότερα πολεμικά και πολιτικά γεγονότα τών έτών 1826 και 1827 και ποιά ή γενική κατάσταση γιά τήν έλληνική έπανασταση άπο πολεμική και άπο διεθνή διάψη;
- Ποιοί στάθηκαν κατά τή γνώμη σας οι μεγαλύτεροι πολεμικοί και πολιτικοί άρχηγοι στόν έλληνικόν άγώνα και ποιά νομίζετε πώς είναι η συμβολή τους σ' αύτόν;

ΘΕΜΑΤΑ

Σημασία και συνέπειες τής συνθήκης του Λονδίνου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ (1828 – 1831)

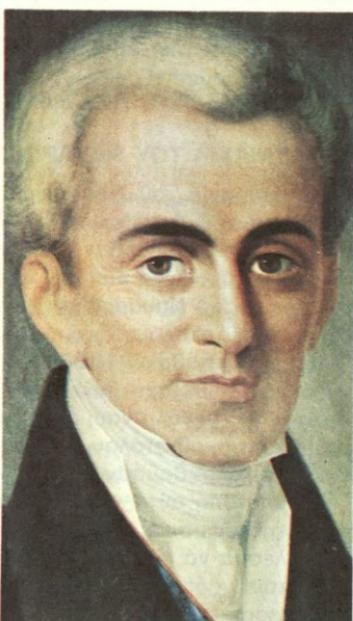
Γενικά
χαρακτηριστικά

Στήν έποχή τού Καποδίστρια τελειώνει ο ένοπλος έλληνικός άγώνας και διλοκληρώνονται οι διαπραγματεύσεις γιά τήν ίδρυση τού έλληνικού κράτους. Ήταν μιά έ-
ξαιρετική τύχη γιά τήν Έλλαδα νά χειρίζεται τό διπλωματικό ζήτημα σέ μιά τόσο κρίσιμη στιγμή ένας πολιτικός μέ τίς ικανότητες και τήν πείρα τού Καποδίστρια πού ήταν ένας άπο τούς μεγαλύτερους διπλωμάτες τής Εύρωπης.

Ιωάννης Καποδίστριας.

Ο Καποδίστριας έπωφελήθηκε άπο τό ρωσοτουρκικό πόλεμο (μερικοί πιστεύουν πώς τόν προκάλεσε), γιά νά καταλάβει τή Στερεά Έλλαδα. Έκμεταλλεύτηκε τίς άντιθέσεις τών δυνάμεων γιά νά έπιτύχει, θσο ήταν δυνατό, τήν έπέκταση τών έλληνικών συνόρων, τήν άπαλλαγή τής Πελοποννήσου άπο τούς Αιγαίνητους και, τέλος, τήν άνεξαρτησία τού έλληνικού κράτους.

Στό έσωτερικό έκανε τήν πρώτη σοβαρή προσπάθεια νά δργανώσει τό στρατό, τή διοίκη-

Η παραλία της Αίγινας.

'Απέναντι όπο τή βάρκα, μπροστά στό τριώροφο σπίτι του Δ. Καλούδη, πού εἶναι μεταγενέστερο (1839), διορθώστηκε κατά τήν παράδοση ό λω. Καποδιστριας.

ση, τήν έκπαιδευση καί τήν οίκονομία τῆς χώρας. Η άναγκη νά ένισχύσει τήν έξουσία του, γιά νά έχει μεγαλύτερο κύρος στίς διεθνεῖς διαπραγματεύσεις, ή πεποίθηση πώς χρειαζόταν ίσχυρή κεντρική κυβέρνηση γιά νά έπιβληθεί στήν ολιγαρχία τῶν προκρίτων καί στίς φιλοδοξίες τῶν πολιτικῶν, ἔγινε ἀφορμή νά δημιουργήσει ἔνα συγκεντρωτικότερο διοικητικό σύστημα' αὐτό τόν ἔφερε σέ σύγκρουση μέ τά δικαιώματα τῶν προκρίτων, ίδιως τῆς 'Υδρας, τῶν Σπετσῶν καί τῆς Μάνης, πού ἦταν ὡς τότε σχεδόν ἀνεξάρτητοι, παρ' ὅλο πού δ Καποδιστριας δέν ἐπιχείρησε νά καταργήσει τίς δημογεροντίες· Θέλησε μόνο νά τίς περιορίσει στά έσωτερικά τοπικά θέματα καί νά τούς ἀφαιρέσει τή γενικότερη διοικητική καί δικαστική έξουσία. Οι ἕδιοι λόγοι εἶχαν δημιουργήσει ὡς ἔνα σημειο συγκρούσεις καί μέ τίς προηγούμενες ἐπαναστατικές κυβερνήσεις, ἀλλά τώρα ή ἀντίθεση ἔγινε δύστερη.

'Η έσωτερική ἀντίδραση ύποδαυλίστηκε καί ἀπό τή δυσπιστία τῶν μεγάλων δυτικοευρωπαϊκῶν δυνάμεων, πού θεωροῦσαν τόν Καποδιστρια ἄνθρωπο τῆς Ρωσίας, καί κατέληξε στή δολοφονία του καί στή συντριβή τοῦ ἔργου του.

'Η Μητρόπολη τῆς Αίγινας – ή Μεγάλη Ἐκκλησία, δημοσία ὅπου ἔγινε η πανγυρική ὑποδοχή καί ἡ ὁρκωμοσία του κυβερνήτη. 'Η Γενική Ἐφημερίδα, ἔτος Γ' ἀρ. 4/14 Ιανουαρίου 1828, γράφει: «Τόπος τῆς δημοτελοῦς ὑποδοχῆς τῆς Ἐξοχότης του (τοῦ κυβερνήτη) εἶχε προσδιορισθεὶ τό προσώπου τῆς ἐντάθια Μητροπόλεως τῆς Παναγίας, ἥπις κατά τό παρόν χρησιμεύει ὡς Βουλευτήριον. Ἐκεὶ λοιπὸν εἶχε σχηματισθεὶ ὡς της περιβόλους κατεστραμμένος ὅπο δάφνας».

Τό καμπαναρίο ἀπό πελεκητό ποιρί χτίστηκε ἀπό τόν Καποδιστρια, πού κατά τήν παράδοση, ἀφέωρωσε καί τήν χαρακτηριστική μεγάλη καμπάνα.

Οι τελευταῖς πολεμικές ἐπιχειρήσεις τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης.

Όργανωση στρατοῦ
(1828)

‘Ο Καποδίστριας ἤξερε πώς δέ θά ἦταν δυνατό οι “Ελληνες νάδιεκδικήσουν ἔδαφη στίς διεθνεῖς διαπραγματεύσεις, πού δέ θά τά κατεῖχαν στρατιωτικά. Γι’ αὐτό, λίγο μετά τήν κάθοδο του στήν ‘Ελλάδα, φρόντισε για τήν ὀργάνωση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ (Φεβρουάριος 1828). Τόν χώρισε σέ τμήματα (χιλιαρχίες, 500αρχίες, 100αρχίες) προσπαθώντας νά τοῦ δώσει τή διαίρεση καί ὀργάνωση τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, χωρίς νά θίξει τόν ὀπλισμό, τή στολή καί τόν τρόπο πολέμου πού εἶχαν συνηθίσει οι “Ελληνες. Σχημάτισε 8 χιλιαρχίες μέ στρατηγούς τό Ρ. Τσώρτς καί τό Δ. ‘Υψηλάντη.

‘Η μεγαλύτερη δυσκολία ἦταν ότι οι πολεμικές ἐπιχειρήσεις, ἀλλά καί οι εὔνοιες τῶν ἐμφύλιων πολέμων, εἶχαν δημιουργήσει ἔνα πλῆθος ἀπό στρατηγούς καί καπεταναίους, πού δέν μποροῦσε νά τούς χωρέσει ὁ ἑλληνικός στρατός. Τέλος, δι Κίτσος Τζαβέλλας πρώτος ἄλλαξε τόν τίτλο τοῦ στρατηγοῦ μέ τοῦ χιλιάρχου, τόν ἀκολούθησαν καί ἄλλοι, καί οι παλιοί μεγάλοι ἀγωνιστές μπήκαν σέ μιά τιμητική φάλαγγα.

Ανακατάληψη τῆς
Στερεάς (1828 – 1829)

‘Ο Καποδίστριας ἐπωφελήθηκε ἀπό τό ρωσοτουρκικό πόλεμο γιά νά ἀνακαταλάβει τή Στερεά: ‘Ο Τσώρτς συνέχισε τήν ἑκστρατεία πού εἶχε ἀρχίσει στή Δ. ‘Ελλάδα καί ἀπελευθέρωσε τό Μεσολόγγι καί τή Ναύπακτο. ‘Ο ‘Υψηλάντης βάδισε πρός τήν Α. ‘Ελλάδα καί ἔδωσε στήν Πέτρα τής Βοιωτίας τήν τελευταία μάχη τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης (12 Σεπτεμβρίου 1829). Λίγες μέρες νωρίτερα εἶχε τελειώσει ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος.

Τά διπλωματικά γεγονότα. Συνθῆκες γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς ‘Ελλάδας

Πρωτόκολλο
Λονδίνου (Μάρτιος
1829)

Οι πρέσβεις τῶν τριῶν δυνάμεων, πού ἔφυγαν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη μετά τή ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου, ἥρθαν στόν Πόρο γιά νά συζητήσουν ποιά θά ἦταν τά σύνορα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. ‘Ο Καποδίστριας παρακολουθοῦσε ἀπό κοντά αὐτή τή διάσκεψη καί ὑπέβαλε ἔνα ὑπόμνημα μέ τίς ἑλληνικές ἀπόψεις. Τό Μάρτιο 1829 ὑπογράφτηκε τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου, πού καθόριζε ποιές θά ἦταν οἱ υποχρεώσεις ἀπέναντι τής Τουρκίας καί τά σύνορα τοῦ ὑποτελούς ἑλληνικοῦ κράτους πού ἐπρόκειτο νά ίδρυθεῖ. Τό πρωτόκολλο αὐτό χάραξε τά ἑλληνικά σύνορα στή γραμμή Παγασητικοῦ – Ἀμβρακικοῦ κόλπου καί περιέλαβε στό ἑλληνικό κράτος τήν Πελοπόννησο, Στερεά, Κυκλαδες καί Εύβοια.

Τόν Αὔγουστο τοῦ 1828, μέ τή συνθήκη τῆς Ἀλεξάνδρειας, πού ὑπέγραψε μέ τήν Ἀγγλία, δι Μεχμέτ Ἀλής δέχτηκε νά ἀποσύρει τά στρατεύματά του ἀπό τήν Πελοπόννησο. ‘Η Γαλλία ἔστειλε ἀργότε-

ρα єνα έκστρατευτικό σώμα μέ τόν στρατηγό Μαιζών, γιά νά παραλάβει τά πελοποννησιακά φρούρια από τούς Αίγυπτους καί νά τά παραδώσει στήν Ἑλληνική κυβέρνηση.

Τέλος μέ τήν **ειρήνη τῆς Ἀδριανούπολης**, πού ̄κλεισε τό ρωσοτουρκικό πόλεμο (Σεπτέμβριος 1829) ή Τουρκία ύποχρεώθηκε νά δεχτεῖ τήν Ἰδρυση ύποτελούς Ἑλληνικοῦ κράτους μέ τά σύνορα πού καθόριζε τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τοῦ Μαρτίου 1829.

Ο Καποδίστριας ̄κανε φοβερό ἀγώνα γιά νά ̄ξασφαλίσει τά Ἑλληνικά δίκαια. Ἐπωφελήθηκε ἀπό τή ρωσική νίκη, προσπάθησε νά ̄έκμεταλλευτεῖ τούς φόβους τῶν δυτικῶν κρατῶν γιά ̄ένισχυση τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς στήν Ἑλλάδα καί νά ̄έπιτυχει ̄σσο γινόταν μεγαλύτερες παραχωρήσεις. Παρά τήν ἀντίδραση τῶν τόρους πού κυβερνοῦσαν τότε τήν Ἀγγλία, καί πού ̄ηθελαν νά περιορίσουν τό Ἑλληνικό κράτος στήν Πελοπόννησο καί τίς Κυκλαδες, γιά νά τό ̄έλέγχουν πιο ἅμεσα, δ Καποδίστριας συνέβαλε στό νά ̄ιδρυθεῖ ̄άνεξάρτητο Ἑλληνικό κράτος ἀπό τόν Ἀχελῶν ὡς τό Σπερχειό (**πρωτόκολλο Λονδίνου**, Ἰανουάριος 1830). Συνέχισε ̄πειτα τίς προσπάθειές του γιά νά ̄έπιτυχει εύρυτερα σύνορα, ἀλλά δέν τό κατόρθωσε.

Οι δυνάμεις ̄δωσαν τό Ἑλληνικό στέμμα στό Λεοπόλδο τοῦ Σάξ – Κοβούργου, πού ̄χινε ̄υστέρα βασιλιάς τοῦ Βελγίου. Ο Λεοπόλδος, ἀπογοητευμένος ἀπό τή δύσκολη κατάσταση στήν Ἑλλάδα καί ἀπό τήν ἀπροθυμία τῶν δυνάμεων νά τοῦ ̄ξασφαλίσουν δάνειο, παραιτήθηκε (Μάιος 1830). Οι ἀντίπαλοι τοῦ Καποδίστρια ̄σπευσαν νά τόν θεωρήσουν ύπεύθυνο γι' αὐτή τήν παραίτηση.

Τό ̄ργο τοῦ Καποδίστρια στό ̄σωτερικό

Ο κυβερνήτης ̄είχε ν' ἀντιμετωπίσει στό ̄σωτερικό πολλά προβλήματα:

1) Τό πολιτικό. Ο Καποδίστριας ̄ταν ἀπό τή φύση του συντηρητικός. Ἡξερε πόσο κρίσιμη ̄ταν ἡ ἐποχή γιά τήν Ἑλλάδα ἀπό διεθνή ἀποψη. ̄είχε τή γνώμη ̄τι ἡ Ἑλλάδα χρειαζόταν ἰσχυρή κεντρική κυβέρνηση γιά νά ̄ξεπεράσει τή διάσπαση πού δημιουργοῦσε ἡ αὐτοδιοίκηση καί νά περιορίσει τίς διλιγαρχικές τάσεις τῶν προκρίτων καί τίς φιλοδοξίες τῶν πολιτικῶν.

Γι' αὐτό, μόλις κατέβηκε στήν Ἑλλάδα, παραμέρισε τό σύνταγμα τῆς Τροιζήνας, ̄πεισε τήν βουλή ν' αὐτοδιαλυθεῖ, καί Ἰδρυσε ̄να συμβουλευτικό σώμα, τό **Πανελλήνιο**, ἀπό 27 μέλη, πού διάλεξε ὁ Ἰδιος ἀπό ̄να κατάλογο πού τοῦ ύπεβαλε ἡ βουλή. Ἐτσι συγκέντρωσε στό πρόσωπό του δηλη τήν ἔξουσία. Γιά τή διεκπεραίωση τῶν κρατικῶν ύποθέσεων χρησιμοποίησε ̄να σώμα ἀπό ἐννέα μέλη, τή Γενική Γραμματεία, μέ γενικό γραμματέα τό Σπυρίδωνα Τρικούπη.

2) Τό διοικητικό. Χωρίς νά καταργήσει τίς δημογεροντίες δ Καποδί-

Ειρήνη
Ἀδριανούπολης (14
Σεπτεμβρίου 1829)

Ἴδρυση
ἀνεξάρτητου
Ἑλληνικοῦ κράτους
(Ιανουάριος 1830)

Ἐσωτερική
ὅργάνωση. Πολιτικό
πρόβλημα

Τό Κυβερνεῖο τοῦ Καποδίστρια στήν Αίγινα, δημος εἶναι σήμερα. Τό ἐπάνω δωμάτιο, ὅπεναντι ἀριστερά, θεωρεῖται τό γραφεῖο τοῦ Κυβερνήτη.

Διοίκηση

στριας τίς περιόρισε στά τοπικά ζητήματα καί προσπάθησε νά δημιουργήσει μιά συγκεντρωτικότερη γραφειοκρατική όργανωση. Μοίρασε τή χώρα σέ διοικητικές περιφέρειες καί διόρισε «έκτακτους ἐπιτρόπους» καί «προσωρινούς διοικητάς» σάν άνωταους διοικητικούς ὑπαλλήλους σέ κάθε ἐπαρχία, πού ἔπρεπε νά ύποβάλλουν κάθε ζήτημα στήν κυβέρνηση καί νά παίρνουν ἀπό αὐτήν διαταγές.

Οἰκονομικά. Ἐμπόριο

3) Τό οἰκονομικό. Ή χώρα ἦταν ἐντελῶς κατεστραμμένη ἀπό τόν πόλεμο. Τό μόνο οἰκονομικό της στήριγμα ἦταν τό ἐμπόριο καί ἡ ναυτιλία τῶν Κυκλαδῶν, καί ίδιαίτερα τῆς Σύρου, ὅπου εἶχαν ἔγκατασταθεῖ Χίοι καί Ψαριανοί πρόσφυγες. Αύτά τά ἐμπορικά κέντρα δημιος εἶχαν ἐπιβαρυνθεῖ στά τελευταῖα χρόνια τοῦ Ἀγώνα μέ δλα τά ἔξοδα τοῦ πολέμου. Γι' αὐτό περίμεναν περισσότερες διευκολύνσεις ἀπό δησες ὁ κυβερνήτης ἦταν σέ θέση νά δώσει καί τόν κατηγοροῦσαν ὅτι ἀδιαφορεῖ γιά τό ἐμπόριο ἀπό συντηρητισμό. Ίδιαίτερα δυσαρεστήθηκαν, ὅταν ὁ Καποδίστριας ἀποφάσισε νά ἐπιβάλει τελωνειακούς δασμούς στά ἐλεύθερα ὡς τότε λιμάνια τῆς "Υδρας καί τῆς Σύρου.

Γεωργία

Ο Καποδίστριας ἐνδιαφέρθηκε πολύ γιά τούς γεωργούς μικροϊδιοκτήτες, πού τούς θεωροῦσε σωστά τή σπονδυλική στήλη τοῦ ἔθνους. Αύτοί ἦταν σέ ἄθλια κατάσταση, χωρίς χρήματα, χωρίς σπόρο, χωρίς ζῶα γιά καλλιέργειες, ἐνῶ ἀντίθετα εἶχε αὐξήθεῖ πολύ ἡ μεγάλη ίδιοκτησία μέ τήν ἀγορά καί τήν καταπάτηση τῶν τουρκικῶν χτημάτων. Ο Καποδίστριας ἔκανε συχνές περιοδείες στή χώρα γιά νά βλέπει ἀπό κοντά τήν κατάσταση καί τίς ἀνάγκες τῶν κατοίκων, φρόντισε νά ἐπιβάλει τό νόμο καί τήν ἀσφάλεια στίς ἐπαρχίες καί πολέμησε τούς κουρσάρους, πού λυμαίνονταν τό Αἴγαο, ἐμποδίζοντας καί τό ἐλληνικό καί τό ξένο ἐμπόριο.

Γιά τόν ἐπισιτισμό τοῦ λαοῦ ὁ κυβερνήτης είσηγαγε τήν καλλιέργεια τῆς πατάτας. "Ιδρυσε μιά βοτανική σχολή στήν Τίρυνθα (σήμερα ἀγροτικές φυλακές) καί ἔνα ὀρυκτολογικό μουσεῖο στήν Αἴγινα,

γιά νά δοκιμαστούν νέες καλλιέργειες καί νά μελετηθεί ό δρυκτός πλοῦτος τῆς χώρας.

Για νά άπασχολήσει τούς πρόσφυγες καί τούς άνέργους καί γιά νά διευκολύνει τήν οίκονομική κίνηση, διατάξεις έκανε πολλά δημόσια έργα (δρόμους, λιμάνια, σχολεῖα, λοιμοκαθαρτήρια).

Στήν Αίγινα, πού ήταν ή πρωτεύουσα τοῦ κράτους ὡς τόν Οκτώβριο 1829, ἔδρυσε ὁ κυβερνήτης τήν πρώτη ἑθνική τράπεζα γιά νόμιμουργήσει κάποιο κρατικό ἀπόθεμα. Ἐκεῖ κατέθεσε δὲ ὕδιος ὅλη τήν κινητή περιουσία του καὶ προσπάθησε νά πείσει καὶ τούς προκόπιους νά καταθέσουν.

Başarı Bilişim

Εθνική Τράπεζα

4) Τό νομισματικό. Οι συναλλαγές στήν 'Ελλάδα γίνονταν βασικά μέ τούρκικα γρόσια, άλλα κυκλοφοροῦσαν και δλα τά ἄλλα εύρωπαϊκά νομίσματα, ίδιαίτερα τά ισπανικά και τά ήταλικά. Γιά ν' ἀπαλλάξει τόν τόπο ἀπό τό νομισματικό χάος, δ Καποδίστριας καθόρισε μέ νόμο τήν ἀξία τῶν ξένων νομισμάτων σέ σχέση μέ τό γρόσι. "Υστερα ἔκουψε' Ελληνικό νόμισμα. Τά πρώτα νεοελληνικά νομίσματα, ὅπως και τά ἀρχαῖα, κόπηκαν στήν Αἴγινα· ἦταν ἀσημένια και χάλκινα και ὀνομάστηκαν «φοίνικες», γιατί εἶχαν ἐπάνω τό πουλί φοίνικα, σύμβολο τῆς ἀναγέννησης. 'Η ἐπιχείρηση αὐτή μᾶλλον ἀπέτυχε, γιατί τά ἀσημένια νομίσματα εἶχαν μεγαλύτερο βάρος ἀπό τήν ὀνομαστική τους ἀξία, άλλα αὐτό δέ μειώνει τή σημασία τῆς προσπάθειας νά κοπεῖ στήν 'Ελλάδα νόμισμα ἔθνικό.

5) Τό έκπαιδευτικό, στάθηκε ή μεγάλη φροντίδα του Καποδίστρια. Πάντα πίστευε πώς μόνο μέ τή μόρφωση ό ελληνικός λαός θά μπορούσε καί νά κερδίσει καί νά έχασφαλίσει τήν έλευθερία του. Πιστός στής ίδεες του έλληνικού διαφωτισμού είχε ίδρυσει τή φιλόμουσο έταιρια στή Βιέννη (1815), γιά νά συγκεντρώνει χρήματα καί νά ένισχύει τήν παιδεία στήν Έλλάδα. Ός κυβερνήτης έδωσε στήν παιδεία τήν ψυχή του. "Ερριξε τό βάρος πιό πολύ στή λαϊκή καί τεχνική έκπαιδευση. Φρόντισε, ένισχύοντάς τα καί μέ προσωπικές προσφορές, νά ίδρυθοῦν παντού **άλληλοδιδακτικά** σχολεία (ένας δάσκαλος δίδασκε τά παιδιά πού ήταν χωρισμένα σέ δύμαδες: οι πιό μεγάλοι μάθαιναν τούς μικρότερους νά διαβάζουν καί νά γράφουν).

Παιδεία

Έπειδή χρειαζόταν δασκάλους, ίδρυσε στήν Αίγινα τό **Κεντρικό** σχολεῖο (τό έλεγαν Έүνάρδειο, γιατί χτίστηκε μέ δωρεά τού Έλβετού φιλέλληνα' Ίω. Έүνάρδου, προσωπικοῦ φίλου τοῦ Καποδιστρια), δηπού οι περισσότεροι σπούδαζαν μέ κρατικές ύποτροφίες. Ήδρυσε άκόμα τό Προκαταρκτικό σχολεῖο καί ένα Πρότυπο άλληλοδιδακτικῆς γιά πρακτική έξασκηση. Στά σχολεῖα τῆς Αίγινας δίδαξαν δι Γεώργιος Γεννάδιος, δι Γρηγόριος Κωσταντάς, δι Βενθύλος, δι Νεόφυτος Δούκας καί τά διεύθυνε δι Κερκυραϊος σοφός Άνδρεας Μουστοξύδης.

Σχολεῖα.
Κεντρικό σχολεῖο

τόν εὕρισκαν πολύ εὕκαμπτο στίς ἀπαιτήσεις τους, ὅταν αὐτές ἔβλαππαν τά Ἑλληνικά συμφέροντα. Ἡ ἔχθρότητα τῶν δυνάμεων ἐπηρέαζε φυσικά τό ἄγγειο καὶ τό γαλλικό κόμμα στήν Ἑλλάδα καὶ ἐνίσχυε τούς πολιτικούς ἀντίπαλους τοῦ κυβερνήτη. Οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας, ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Κωλέπτης, ἔγιναν ἀρχηγοί τῆς ἀντικαποδιστριακῆς ἑκστρατείας.

2) Ἡ συγκέντρωση τῆς ἔξουσίας, τά λάθη πολλῶν διοικητικῶν ὑπαλλήλων καὶ ὁ παραμερισμός τῶν παλιῶν πολιτικῶν, πού ὁ Καποδίστριας δέν ἐκτιμοῦσε πολὺ καὶ κάποτε τούς τό ἔδειχνε, μεγάλωσαν τίς ἀντιθέσεις καὶ τά μίση. Τόν κατηγοροῦσαν πώς εἶναι τύραννος, πώς δίνει ἀξιώματα στούς συγγενεῖς του, πώς ἐμπιστεύεται μόνο τούς Κερκυραίους φίλους του, πώς εἶναι «φωτοσβέστης» καὶ δέ φροντίζει γιά τήν Ἰδρυση πανεπιστημίου, ἀλλά μόνο γιά κατώτερα σχολεῖα, πώς Ἰδρυσε ἀστυνομικό κράτος καὶ περιόδοισε τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου. Οἱ ἀντίπαλοι του ἀπαιτοῦσαν ἑθνική συνέλευση, ἀλλά ὅταν συνήλθε ἡ Δ' ἑθνική συνέλευση στό Ἀργος, οἱ δυσαρέσκειες μεγάλωσαν, γιατί κυριάρχησαν καὶ ἐκεῖ οἱ καποδιστριακοί.

3) Ἡ ἔλλειψη χρημάτων καὶ οἱ ἀπαιτήσεις γιά πολεμικές ἀποζημιώσεις τῶν Ὑδραίων, τῶν Μανιατῶν, τῶν Σπετσιωτῶν, τῶν Ψαριανῶν χειροτέρευψαν τήν κατάσταση.

4) Τά εύρωπαικά γεγονότα καὶ μάλιστα ἡ γαλλική ἐπανάσταση τοῦ 1830 δυνάμωσαν τήν ἀντίδραση τῶν ἀντικαποδιστριακῶν, πού ὀνομάστηκαν «συνταγματικοί».

Τελικά ἡ Ὑδρα, τό κέντρο τῆς ἀντίδρασης, ἀποσπάστηκε ἀπό τό κράτος καὶ ἔκανε δική της κυβέρνηση (**Συνταγματική ἐπιτροπή**). Ὁ Μιαούλης κατέλαβε τό ναύσταθμο τοῦ Πόρου καὶ, ὅταν ὕστερα ἀπό αἴτηση τοῦ Καποδίστρια, ἔφτασε ἐκεῖ ὁ ρωσικός στόλος, τίναξε τά λίγα πολεμικά καράβια, πού εἶχε τό ἐλληνικό κράτος, στόν ἀέρα. Διάφορες μυστικές ἐπαναστατικές ὄργανωσεις ἀρχισαν νά σχηματίζονται καὶ ὁ Καποδίστριας προσπαθώντας νά τίς περιορίσει ἀρχισε νά πάιρνει ἀστοχα μέτρα· ὑποχρέωντε τούς ὑπαλλήλους νά ύπογράφουν δηλώσεις ὅτι δέν ἀνήκουν στίς μυστικές ἑταίριες. Ἐξόρισε πολλούς ἀντιπάλους του, πού κατάφευγαν στήν Ὑδρα ἡ στή Σύρο. «Ολα αὐτά τά μέτρα δυνάμωνταν τήν ἀντίδραση. Ἡ κρατική μηχανή ἔξαρθρώθηκε διότελα.

Ἡ δολοφονία τοῦ κυβερνήτη ἔγραψε τήν τελευταία τραγική σελίδα σέ μιά καταστροφή πού εἶχε ἀπό καιρό συντελεστεῖ. Γιά νά ἐκδικηθοῦν τή φυλάκιση τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, πού ὁ Καποδίστριας θεωροῦσε ὑπεύθυνο γιά τίς ταραχές τῆς Μάνης, ὁ γιός του Γεώργιος καὶ ὁ ἀδελφός του Κωνσταντίνος δολοφόνησαν τόν κυβερνήτη στήν εἰσόδο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνα στό Ναύπλιο, στίς 27 Σεπτεμβρίου 1831. Τό ἔργο τοῦ Καποδίστρια συντρίφτηκε καὶ ἡ Ἑλλάδα ἔπεισε πάλι στό χάος καὶ στήν ἀναρχία.

Δολοφονία τοῦ
κυβερνήτη (1831)

‘Η προσπάθεια τοῦ Καποδίστρια, πού εἶναι ἡ πρώτη γιά νά όργανωθεῖ ἡ Ἑλλάδα σέ κράτος, πρίν ἀκόμα ἀναγνωριστεῖ ἡ ἀνεξαρτησία της, δέν ἔχει ἀκόμα δλότελα διερευνθεῖ· οἱ νεώτερες ὅμως ἴστορικές ἔρευνες ἀποδείχνουν πῶς ἦταν καὶ σημαντική καὶ δημιουργική παρ’ ὅλες τίς τρομακτικές δυσκολίες ἐσωτερικές, ἐξωτερικές, οίκονομικές, πού εἶχε ν’ ἀντιμετωπίσει.

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Μετά τή δολοφονία τοῦ Καποδίστρια τά σύνορα τοῦ ἀνεξάρτητου ἑλληνικοῦ κράτους, πού ἰδρύθηκε μέ τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου, ἐπεκτάθηκαν ὡς τή γραμμή Παγασητικοῦ — Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέ τίς **συνθήκες**, τοῦ **Λονδίνου** (Μάιος 1832) καὶ τῆς **Κωνσταντινούπολης** (Ιούλιος 1832). “Υστέρα, μέ ὑπόδειξη τῶν τριῶν προστάτιδων δυνάμεων (Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ρωσίας) ἡ Ε’ ἐθνική συνέλευση ἔξελεε τό γιό τοῦ Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, “Οθωνα, πρῶτο βασιλιά” τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. “Ἐτοι ἔκλεισε ὁ ἑλληνικός ἄγώνας.

Τή **έπανάσταση** τοῦ 1821 ἦταν τό τελευταῖο καὶ πιό όργανωμένο ἀπό τά κινήματα πού ἔκαναν οἱ “Ἑλληνες γιά νά ἔλευθερωθοῦν. Κράτησε πολλά χρόνια καὶ ἐπηρέασε καὶ τά Βαλκανία καὶ τήν Εύρωπη. Ἀπό βαλκανική ἄποψη ὁ ἑλληνικός ἄγώνας δημιούργησε τό πρώτο ἔλεύθερο βαλκανικό κράτος καὶ ὑποδαύλισε τούς ἐθνικούς πόθους καὶ τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν. Ἀπό εύρωπαική ἦταν τό δεύτερο (μετά τήν ἔπανάσταση τῆς Ν. Ἀμερικῆς) καὶ πολύ σημαντικότερο χτύπημα στήν πολιτική τῆς ἀντίδρασης. Διέλυσε τήν ιερά καὶ πενταπλή συμμαχία, ἔξασθένησε τήν ἐπιρροή τοῦ Μέττερνιχ στά εύρωπαικά πράγματα καὶ προώθησε τό φιλελευθερισμό. Ἡταν μιά μεγάλη εύρωπαική νίκη, πού πληρώθηκε μέ πολὺ αἴμα ἑλληνικό.

Μέ τόν πολύχρονο ἄγώνα τους οἱ “Ἑλληνες κατόρθωσαν τελικά νά ἔλευθερώσουν ἔνα πολύ μικρό τμῆμα ἀπό τόν ἑλληνικό χῶρο.

Τό μικρό αὐτό ἑλληνικό κράτος εἶχε πολλά καὶ μεγάλα προβλήματα νά λύσει. Τό μεγαλύτερο ἦταν τό οίκονομικό: εἶχε ἐλάχιστες οίκονομικές δυνατότητες, ἡ χώρα ἦταν δλότελα κατεστραμμένη ἀπό τόν πολύχρονο πόλεμο, οἱ ἄνθρωποι εἶχαν κουραστεῖ. Ἐλπίζαν πώς μέ τήν ἀπελευθέρωση ὅλα θά ἦταν ὥραια καὶ εύχαριστα καὶ ὅμως ὕστερα τούς περίμενε ἡ πιό δύσκολη προσπάθεια. Καί βρίσκονταν σέ μιά γεωγραφική θέση, ὅπου συμπλέκονταν οἱ εύρωπαικές ἐπιρροές: καὶ εἶχαν μπροστά τους ὄνειρα καὶ προοπτικές πολύ βαρύτερες ἀπό τίς δυνάμεις τους: νά όργανωθοῦν, νά φτάσουν φέ εύρωπαικό ἐπίπεδο πολιτισμοῦ καὶ νά κατορθώσουν νά ἔλευθερώσουν τόν ύπολοιπό Ελληνισμό στήν Κρήτη, στά νησιά τοῦ Αιγαίου, στή Θεσσαλία, στή Μακεδονία, στήν “Ηπειρο καὶ πέρα ὡς τά σύνορα τῆς παλιᾶς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

Προβλήματα τοῦ
νέου ἑλληνικοῦ
κράτους

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- Ποιά ήταν ή προσωπικότητα του Ιωάννη Καποδίστρια και ποιά ή συμβολή του στήν ύπογραφή τών συνθηκών γιά τήν άπελευθέρωση τής Ελλάδας;
- Ποιές προσπάθειες έκανε δι Καποδίστριας γιά τήν οργάνωση τού ελληνικού κράτους;
- Ποιά ήταν τά αίτια πού προκάλεσαν τήν άντιδραση στό έργο τού Καποδίστρια και τί μόνιμο πρόσφερε δι Καποδίστριας στήν Ελλάδα;
- Ποιά ήταν ή έκταση τού πρώτου ελληνικού κράτους και ποιά τά προβλήματα πού είχε ν' άντιμετωπίσει;

Βλέπετε τούτο τόν όντα; Είναι άστολιστος. Καθίσματα δέν έχει, οι τοίχοι ξεροί — τούτη είναι ή Έλλαδα καθώς έμεις σᾶς τήν παραδώσαμε, έμεις οι γέροι είς τούς νέους. Έμεις είς τά 1821 έκαθαρίσαμε τόν τόπο, έκουβαλήσαμε τά λιθάρια, έκτίσαμε τήν οίκοδομή, έσεις θά έντύσετε τά γυμνά τείχη, θά φέρετε τίς πολύτιμες ζωγραφίές, θά στήσετε τά εύμορφα τραπέζια καί τούς καθρέφτες. Τούτο θά κάμει ή προκοπή σας καί τά γράμματα.

'Ο Κολοκοτρώνης σέ κάποιο νέο πού τόν έπισκεφθηκε τήν πρωτοχρονιά τού 1843 (Βλ. Τερτσέτη 'Απαντα, έκδ. Γ. Βαλέτα) Αθήναι 1953 τόμ. Γ' σ.25).

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ ΩΣ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1815 – 1914)

Α. Η εύρωπαική ιστορία άπό τήν είρηνη τῶν Παρισίων ώς τό τέλος τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου τοῦ 1870

Γενικά
χαρακτηριστικά

Η εύρωπαική ιστορία άπό τά 1815 ώς τά 1870 χαρακτηρίζεται άπό τήν πάλι άνάμεσα στήν άντιδρασή, πού έπικράτησε μετά τήν ήττα τοῦ Ναπολέοντος, καί στόν φιλελευθερισμό, πού γεννήθηκε άπό τόν διαφωτισμό καί τή γαλλική ἐπανάσταση καί εἶχε πάρει, θπως άναφέραμε, θνητικό χαρακτήρα· οι εύρωπαικοί λαοί ἐπιδίωκαν τήν θνητική καί πολιτική τους ἐλευθερία. Η ίδια τάση γιά ἐλευθερία καί ἔνωση ὑπῆρχε καί στίς διασπασμένες σέ κρατίδια χώρες τῆς Ἰταλίας καί Γερμανίας.

Τελικά, μέ μιά σειρά άπό ἐπαναστάσεις, πού οι σπουδαιότερες ἦταν τοῦ 1830 καί 1848, ή άντιδραση συντρίψτηκε καί ἐπιβλήθηκε ὁ φιλελευθερισμός στήν Εύρωπη. Οι γερμανικές χώρες ὅμως δέν κατόρθωσαν νά ἐνωθοῦν..Τήν ἔνωση ἐπέτυχαν στό τέλος τά πρωσικά ὅπλα, μετά τόν πόλεμο τοῦ 1870, πράγμα πού ἐπέβαλε στή Γερμανία τόν πρωσσικό μιλιταρισμό.

Παράλληλα ή βιομηχανική ἐπανάσταση ἀλλαξε τήν κοινωνική καί οἰκονομική συγκρότηση τῆς Εύρωπης καί δημιούργησε δύο νέες κοινωνικές τάξεις: τῶν μεγάλων κεφαλαιούχων καί τῶν ἐργατῶν. Η κατάργηση τοῦ μερκαντιλισμοῦ καί ή ἐπικράτηση τῆς **ἐλεύθερης οικονομίας** ἐνίσχυσε τήν τάξη τῶν μεγάλων κεφαλαιούχων. Η αὔξηση τοῦ μεγάλου κεφαλαίου καί ή θλιβερή κατάσταση τῶν ἐργατῶν, σέ μιά ἐποχή πού δέν ὑπῆρχε ἐργατική νομοθεσία, ἀλλά άλλα καθορίζονταν άπό τήν προσφορά καί τή ζήτηση, ἔγινε ἀφορμή νά διαμορφωθοῦν νέες κοινωνικοοικονομικές θεωρίες, σχετικές μέ τήν παραγωγή καί τήν κατανομή τῶν ἀγαθῶν.

Η ἀναζήτηση καλύτερης τύχης καί οι ἔξερευνήσεις, πού ἔκαναν γνωστό τό ἑσωτερικό τῶν ἄλλων ἡπείρων, δημιούργησαν στήν Εύρωπη ἔνα νέο μεγάλο μεταναστευτικό ρεῦμα μέ ἀποτέλεσμα νά ἐπεκταθοῦν τά ἀποικιακά κράτη. Ἐνισχύθηκαν ἐπίσης οι Η.Π.Α. πρός τίς δοποῖες ή μετανάστευση ἦταν ἐλεύθερη.

Ἄπο τεχνική ἀποψη ή κατασκευή τοῦ τηλεγράφου καί τοῦ σιδηροδρόμου ἀνοίξε νέους δρόμους στήν ἐπικοινωνία καί τίς μεταφορές.

Στήν έπιστήμη ή άνακάλυψη τῶν μικροβίων καί τοῦ ἐμβολιασμοῦ, καθώς καί ἡ χρήση τῶν ἀναισθητικῶν, δημιούργησαν νέες δυνατότητες γιά τήν Ιατρική, καί εἰδικά τή χειρουργική.

Στή βιολογία ή Θεωρία τοῦ Δαρβίνου γιά τήν ἔξελιξη τῶν ειδῶν, μέ βάση τό νόμο τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς, ἐπηρέασε ὅχι μόνο τίς φυσιογνωστικές ἐπιστῆμες, ἀλλά καί τή νοοτροπία τῆς ἐποχῆς.

Στήν περιοχή τῶν ιδεῶν ἡ γερμανική φιλοσοφία, ίδιως μέ τόν "Ἐγελο καί τόν Νίτσε, ἐπηρέασαν τήν εὐρωπαϊκή σκέψη σχεδόν ὡς τό τέλος τοῦ Β' παγκόσμιου πολέμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΓΑΛΛΙΑ ΑΠΟ ΤΑ 1815 – 1870

Λουδοβίκος ΙΗ' (1815 – 1824)

‘Ο Λουδοβίκος ΙΗ’, παρ’ ὅλο πού ἦταν ἀπολυταρχικός, προσπάθησε νά κρατήσει κάποια μετριοπάθεια. Παραχώρησε ἔνα σύνταγμα, πού ἀναγνώριζε τίς κοινωνικές κατακτήσεις τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης καί τό ναπολεόντειο κώδικα.

‘Ο βασιλιάς κρατοῦσε τήν ἐκτελεστική ἔξουσία καί διόριζε ὑπουργούς, πού ἦταν ὑπεύθυνοι ἀπέναντί του. ‘Η νομοθετική ἔξουσία μοιραζόταν ἀνάμεσα στή γερουσία, πού διόριζε ὁ βασιλιάς, καί σέ μιά βουλή ἀντιπροσώπων. Τό δικαίωμα τῆς ψήφου ἦταν πολύ περιορισμένο καί καθοριζόταν ἀπό τήν περιουσία καί τούς φόρους πού πλήρωνε ὁ πολίτης.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΗ’ διάλεξε μιά κυβέρνηση ἀπό μετριοπαθεῖς, ἀλλά δυσαρέστησε ὅλα τά κόμματα καί πιό πολύ τούς ἄκρους δεξιούς, πού κυριάρχησαν στή βουλή καί πῆραν σκληρά μέτρα κατά τῶν δημοκρατικῶν.

Λουδοβίκος ΙΗ'
(1815 – 1824)

Κάρολος Ι' (1824 – 1830)

‘Ηταν ὁ πιό ἀπολυταρχικός ἀπό τούς ἀδελφούς τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ’. Στήν ἐποχή του κυριάρχησαν οἱ ἀκροί βασιλόφρονες καί ἐπέβαλαν τήν πιό σκληρή ἀπολυταρχία. Παρ’ ὅλα αύτά ἡ Γαλλία ἔκανε τότε σέ μεγάλη ἔκταση διεθνή πολιτική καί ὑποστήριξε τήν ἑλληνική ἐπανάσταση. ‘Η σύγκρουσή τοῦ βασιλιά καί τῆς βουλῆς, ὅπου κατόρθωσαν νά ἐκλεγοῦν καί δημοκρατικοί ἀντιπρόσωποι, κατέληξε σέ μιά μεγάλη ἐπανάσταση (‘Ιούλιος 1830), πού εἶχε ἀπήχηση σ’ ὅλη τήν Εὐρώπη. ‘Ο γαλλικός λαός νίκησε τά στρατεύματα τοῦ Καρόλου καί τόν ὑποχρέωσε νά φύγει στήν Ἀγγλία.

Κάρολος Ι' (1824–
1830)

Λουδοβίκος Φίλιππος Α' (1830 – 1848)

‘Από τήν ἐπανάσταση τοῦ 1830 ἐπωφελήθηκαν οἱ πλούσιοι ἀστοί. ‘Ο Λουδοβίκος Φίλιππος, γιός τοῦ δούκα τῆς Ὁρλεάνης, πού ἦ-

Λουδοβίκος
Φίλιππος Α' (1830–
1848)

Όνωρέ Ντωμιέ (Honoré Daumier) Ή έπανάσταση (Ούδακοντα, περίπου 1848). Μεγάλος χωραφός, γλυπτης, σκιτσογράφος και χαράκτης ο Ντωμιέ δόθησε τη γαλλική ζωγραφική από τόνο ρομαντισμού στόν ρεαλισμό. Παίρνει στη θέματα του άπο την καθημερινή ζωή και συχνά τους δι-νει ένα ηρωικό χαρακτήρα. Εμπνέεται από τά πολιτικά γεγονότα της έποχης του, δημιουργώντας έναν πολιτικό κανόνα.

ταν φιλελεύθερος, ἔδωσε ἔνα πιό φιλελεύθερο σύνταγμα, ἐπεξέτεινε τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου καὶ ἀναγνώρισε τὴν τρίχρωμη σημαία τῆς ἐπανάστασης,¹ ὡς σημαία τοῦ κράτους. Ἀλλά δέν ἔκανε οὐσιαστικές μεταβολές στή διοίκηση καὶ ἔξακολουθούσε νά κυβερνάει ἀπολυταρχικά.

Αύτό δυσαρέστησε τούς πιό φιλελεύθερους, πού ζητοῦσαν μεγαλύτερες πολιτικές έλευθερίες και καθολικό δικαίωμα ψήφου. Τό Φεβρουάριο 1848 μιά δεύτερη μεγάλη έπανάσταση τόν ύποχρέωσε νά πάραιτηθεί και νά φύγει στήν 'Αγγλία.

Δημοκρατία (1848 – 1852)

Δημοκρατία (1848-1852)

Μετά τήν παραίτηση τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου Α' κηρύχτηκε ἡ δημοκρατία, ἀλλά δέν μπόρεσε νά στηριχτεῖ. Μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς βιομηχανίας ἄρχισαν νά παρουσιάζονται μεγάλες ἀντιθέσεις, ἀνάμεσα στούς πλούσιούς ἀστούς, πού ἥθελαν νά ἐπιβάλουν τήν ἐλεύθερη οἰκονομία, καί στούς σοσιαλιστές πού ἐπεδίωκαν νά ἐπιτύχουν τήν προστασία τῶν ἔργατῶν ἀπό τό κράτος, τό δικαίωμα τῆς ἀπεργίας, τήν καθολική ἐκπαίδευση καί τήν καθολική ψηφοφορία.

΄Από τίς άντιθέσεις αύτές ἐπωφελήθηκε ὁ Λουδοβίκος Ναπολέων, ἀνευιός τοῦ Ναπολέοντος Α΄, πού εἶχε ἐκλεγεῖ πρόεδρος τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Στηρίχτηκε στούς βοναπαρτιστές καὶ μέ δύο δημοψηφίσματα ἔγινε στήν ἀρχή πρόεδρος γιά 10 χρόνια (1851) καὶ μετά κληρονομικός αὐτοκράτορας τῆς Γαλλίας (1852).

Ναπολέων Γ' (1852 – 1870)

‘Ο Ναπολέων Γ΄ κυβέρνησε ἀπολυταρχικά ώς τά 1860. Ἀργότερα ἡ ἐνίσχυση τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων στή Γαλλία τὸν ὑποχρέωσε νά δώσει μεγαλύτερες ἔλευθερίες αὐξήσεις τό δικαίωμα τῆς γερουσίας καὶ τῆς Βουλῆς νά ἐλέγχουν τάν κυβέρνηση. Ἐπέτοισεις νά

δημοσιεύονται τά πρακτικά τῶν συνεδριάσεών τους, ἔδωσε μεγαλύτερη ἐλευθερία στὸν τύπο, στὶς συγκεντρώσεις καὶ ἐνδιαφέρθηκε γιά τὰ ἑργατικά θέματα. Ἰδρυσε ταμεῖα γιά τὴν προστασία τῶν γέρων καὶ ἀναπήρων, ἀναγνώρισε τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας καὶ ὅργανωσε τὴν κατώτατη παιδεία. Κράτησε ὅμως τὴν ἐκτελεστική ἔξουσία καὶ αὐτό προκαλοῦσε ἀντίδραση.

‘Από οἰκονομική ἄποψη ἡ Γαλλία στὴν ἐποχὴ του ἀναιπτύχθηκε. Προσδέευσε ἡ βιομηχανία, τό ἐμπόριο, ἀνοιξαν τὰ πρῶτα καταστήματα. Ὁ πληθυσμός τῶν πόλεων αὔξηθηκε, τὸ Παρίσι ἀλλαξε δψη καὶ ἔγινε κέντρο χρηματιστηριακῶν ἐπιχειρήσεων. Μέ γαλλικά κεφάλαια ὁ **Φερδινάνδος Λεσέψ** (Lesseps) ἀνοιξε στὰ 1869 τῇ διώρυγᾳ τοῦ Σουέζ καὶ ἔτσι ἡ Μεσόγειος ἔγινε πάλι ὁ συντομότερος δρόμος γιά τὴν ‘Απω Ἀνατολή.

‘Ο Ναπολέων Γ’ ἔκανε πολύ δραστήρια ἔξωτερική πολιτική. Ἡ Γαλλία αὔξησε τὴν ἐπιρροή της στὴν Ἑλλάδα, τὴν Αἴγυπτο, καὶ ὀλοκλήρωσε τὴν κατάκτηση τοῦ Ἀλγερίου. Ἐπεξέτεινε τό ἀποικιακό κράτος τῆς στὴ Σενεγάλη καὶ στὴν Ἰνδοκίνα. ‘Ο Ναπολέων Γ’ ἐπιχείρησε νά ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροή του καὶ πρός τὸ Μεξικό, ὅπου ἐπέβαλε μέ γαλλικό στρατό ὡς αὐτοκράτορα τὸν Μαξιμιλιανό τῶν Ἀψβούργων, ἀδελφό τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Ἰωσῆφ. Οι κάτοικοι ὅμως συνασπίστηκαν γύρω ἀπό τὸν νόμιμο πρόεδρο **Χουάρεζ** (Juárez) καὶ οἱ Η.Π.Α. ἀπείλησαν ἐπέμβαση. ‘Ο Ναπολέων ἀναγκάστηκε νά ἀποσύρει τὸ στρατό του καὶ ὁ Μαξιμιλιανός συνελήφθη ἀπό τοὺς ἐπαναστάτες καὶ τουφεκίστηκε (1867).

‘Ο Ναπολέων Γ’ συμμάχησε μέ τοὺς Ἀγγλους ἐναντίον τῆς Ρωσίας στὸν Κριμαϊκό πόλεμο (1853 – 1856) καὶ ἐνίσχυσε τὴ Θέση τῆς Γαλλίας στὰ Βαλκάνια· βοήθησε τούς Ἰταλούς νά ἀποκτήσουν τὴν ἔθνική τους ἐλευθερία πολεμώντας τὴν Αύστρια (1858 – 1859). Δέν ἀντιμετώπισε ὅμως ἔγκαιρα τὸν πρωσσικό κίνδυνο· στὸν πόλεμο μέ τὴν Γερμανία (1870) νικήθηκε καὶ αἰχμαλωτίστηκε. Στὴ Γαλλία ἀνακηρύχτηκε ἡ δημοκρατία.

‘Εξωτερική
κατάσταση, ἐμπόριο

‘Εξωτερική πολιτική

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΕΘΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

‘Η ἔνωση τῆς Ἰταλίας (1858 – 1861)

Μετά τό 1815 ἡ Ἰταλία ἔμεινε χωρισμένη σὲ κρατίδια κάτω ἀπό τὴν αὐστριακή ἐπιρροή. Οι ἐπαναστάσεις πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἰταλοί πατριῶτες στὰ 1821 καὶ 1830/ἀπέτυχαν. Στὰ 1848 ἔγινε μιά σοβαρότερη προσπάθεια, ἀλλά τελικά καὶ αὐτή χωρίς ἐπιτυχία. Μόνο τὸ κράτος τῆς Σαρδηνίας, ὅπου βασίλευε ὁ Βίκτωρ Ἐμμανούηλ Β', ἀρνήθηκε νά καταργήσει τὸ σύνταγμα, πού εἶχε ἐπιβληθεῖ ἀπό τὴν ἔ-

Καβούρ

251

Γαριβάλδι
(Garibaldi)

πανάσταση, καί ἔγινε τό κέντρο τῶν ἑθνικῶν ἐλπίδων τῆς Ἰταλίας.

Στά 1852 ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἔδωσε τήν πρωθυπουργία στὸν **Καβούρ** (Cavour), ἔνα μεγάλο πολιτικό. Ο Καβούρ ἤξερε πώς γιά νά ἐπιτύχει ἡ Σαρδηνία τήν ἔνωση τῆς Ἰταλίας ἔπειτα νά βρεῖ συμμάχους. Πήρε, μέρος στὸν Κριμαϊκό πόλεμο καὶ κατόρθωσε νά πείσει τό Ναπολέοντα Γ' νά ύπογράψει μία μυστική συνθήκη μέ τό κράτος τῆς Σαρδηνίας (1858): ἀν ἡ Αύστρια ἐκήρυξε τόν πόλεμο στή Σαρδηνία, ἡ Γαλλία θά ἀναλάμβανε τήν υποχρέωση νά ἐπέμβει. Σέ περίπτωση νίκης ἡ Γαλλία θά παραχωροῦσε στή Σαρδηνία τή

Λομβαρδία καὶ Βενετία, πού ἀνήκαν στούς Αύστριακούς, καί θά ἐπιαρνε τή Νίκαια καὶ τή Σαβοΐα.

Ο Καβούρ φρόντισε νά προκαλέσει τόν πόλεμο μέ τήν Αύστρια καί οι Γάλλοι πλευροκόπησαν τά αύστριακά στρατεύματα. Μετά ἀπό δύο αἱματηρότατες καί γιά τούς δυό ἀντιπάλους μάχες στή Μαγέντα καί τό Σολφερίνο, ὁ Ναπολέων ἐγκατέλειψε τόν πόλεμο, ἀφοῦ κατέλαβε τή Λομβαρδία. Τά Β. Ιταλικά κράτη κήρυξαν τήν ἔνωσή τους μέ τή Σαρδηνία, ὁ **Γαριβάλδι** ἐκανε ἀπόβαση στό Παλέρμο μέ τούς ἔθελοντές του καί κατέλαβε τό κράτος τῆς Νεάπολης, μέσα στόν ἐνθουσιασμό τῶν κατοίκων. Στά 1861 ὄλα τά κράτη τῆς Ἰταλίας ἔνώθηκαν μέ βασιλιά τόν Βίκτορα Ἐμμανουὴλ, ἐκτός ἀπό τή Βενετία καί τό παπικό κράτος. Λίγους μῆνες ἀργότερα ὁ Καβούρ πέθανε. Οι Ιταλοί ὅμως ἐπωφελήθηκαν καί ἀπό τόν πόλεμο Αύστριας — Πρωσίας γιά νά ἔνωσουν τή Βενετία (1866) καί ἀπό τόν γαλλο — γερμανικό πόλεμο γιά νά καταλάβουν τό παπικό κράτος καί νά μεταφέρουν τήν πρωτεύουσα στή Ρώμη (1870). Σέ ἔνδειξη διαμαρτυρίας διάπασις αὐτοπειριορίστηκε στό Βατικανό.

‘Η ἐπανάσταση τοῦ Βελγίου (1830)

Οι Βέλγοι ἤταν δυσαρεστημένοι γιά τήν ἔνωσή τους μέ τήν Ολλανδία, ἔνα κράτος μέ διαφορετική θρησκεία καί ἀντιλήψεις. Μετά τή γαλλική ἐπανάσταση τοῦ 1830 κήρυξαν τήν ἀνεξαρτησία τους. Η Γαλλία τούς ύποστηριξε καί οι δυνάμεις ἀναγνώρισαν τό Βέλγιο ούτε

Ἐπανάσταση
Βελγίου (1830)

δέτερο καί άνεξάρτητο μέ βασιλέα τὸν Λεοπόλδο τοῦ Σαξ-Κοβούργου.

Ἐπανάσταση στήν Ούγγαρια. Δυαδική μοναρχία

Οι δύο γαλλικές ἐπαναστάσεις τοῦ 1830 καί 1848 εἶχαν ἀπήχη-
ση σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη καί ίδιως στὶς γερμανικὲς χῶρες. Στὰ 1848 ἔ-
γιναν ταραχές στήν Αὔστρια, πού ὑποχρέωσαν τὸ Μέττερνιχ νά πα-
ραιτηθεῖ, καί ἐπανάσταση στήν Ούγγαρια πού ἀπαιτοῦσε πλήρη ἐ-
σωτερική ἀνεξαρτησία. 'Ο αὐτοκράτορας Φερδινάνδος Δ' παραιτή-
θηκε καί τὸν διαδέχτηκε δΦραγκίσκος Ἰωσῆφ Α' (1848 – 1916).
Οι αὐστριακοί νίκησαν τοὺς Ούγγρους καί τοὺς ἐπέβαλαν βαρύτε-
ρους δρους ἀπό πρίν. 'Η Ούγγαρια ἔχασε τὰ προνόμια τῆς καί διαι-
ρέθηκε σέ ἐπαρχίες, πού τίς διοικοῦσαν Αὐστριακοί. Μετά τὴν ἥττα
του ὅμως στήν Ἰταλία καί τὴν ἀπώλεια τῆς Λομβαρδίας δΦραγκί-
σκος Ἰωσῆφ ἀναγκάστηκε νά κρατήσει πιό φιλελεύθερη πολιτική.
Παραχώρησε σύνταγμα καί στὰ 1867 ἀναγνώρισε πλήρη ἐσωτερι-
κή αὐτονομία στήν Ούγγαρια. Οι δύο χῶρες θά ἦταν ἐνωμένες πιά
μόνον μέ τὸ στέμμα: δΦραγκίσμος Ἰωσῆφ θά ἦταν αὐτοκράτορας
τῆς Αὔστριας καί Βασιλιάς τῆς Ούγγαριας. Τὸ κράτος ὄνομάστηκε
«Αὔστρουγγαρία», τὸ σύστημα «δυαδική μοναρχία» καί διατηρήθη-
κε ὡς τὸ τέλος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου.

Αὔστρια – Ούγγαρια

Ἐπανάσταση στά γερμανικά κράτη.

Κοινοβούλιο τῆς Φραγκφούρτης

Οι φιλελεύθεροι τῆς Γερμανίας ἐπαναστάτησαν καί στά 1830 καί
στά 1848 καί ἀνάγκασαν τοὺς ἡγεμόνες νά δώσουν συντάγματα.
Στά 1848 ἡ ἐπανάσταση φαινόταν πιό σταθερή. "Ἐνα κοινοβούλιο
πού ἐκλέχτηκε μέ καθολική ψηφοφορία συνῆλθε στή Φραγκφούρτη
γιά νά συζητήσει τά προβλήματα τῆς ἐνωσης τῶν γερμανικῶν χω-
ρῶν σέ ἔνα κράτος. Τό μεγαλύτερο πρόβλημα ἦταν ἀν στήν δημο-
σιονδία αὐτή θά ἔπαιρνε μέρος καί ἡ Αὔστρια, ἡ ὁποία τότε θά εἶχε
καί τὴν ἡγεσία (μεγάλη Γερμανία) ἢ ἀν θά περιοριζόταν στίς καθαρά
γερμανικές χῶρες μέ ἐπικεφαλῆς τήν Πρωσσία (μικρή Γερμανία).

Τελικά κατέληξαν στό δεύτερο σχέδιο καί τό κοινοβούλιο πρό-
σφερε τό στέμμα στό βασιλιά τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκο Γουλιέλμο
Δ', ἀλλά οἱ ἡγεμόνες κατάργησαν στό μεταξύ τά συντάγματα, ἀπέ-
συραν τούς ἀντιπροσώπους τους ἀπό τό κοινοβούλιο, πού τελικά τό
διέλυσε ἡ ἀστυνομία, καί δΦρειδερίκος Γουλιέλμος, παρ' ὅλο πού
ἡθελε τό στέμμα, ἀναγκάστηκε νά τό ἀρνηθεῖ (1849).

Ἐπανάσταση στά
γερμανικά κράτη.
κοινοβούλιο
Φραγκφούρτης

Ἡ ἐνωση τῆς Γερμανίας. Βίσμαρκ

Ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος ἐπιχείρησε ἀργότερα νά πάρει τό

Η Γερμανική αύτοκρατορία (1864 – 1871).

Βίσμαρκ (Bismarck)

Πόλεμος Γερμανίας Αύστριας (1866)

στη Θέληση. Τό πρόγραμμα τοῦ πρωσσικού στρατού, νά τόν έφοδιάσει μέ νέα όπλα, νά άνανεώσει τήν πολεμική τακτική καί νά έπιβάλει τήν ένωση τῆς Γερμανίας ύπο τήν Πρωσσία ταπεινώντας τά εύρωπαικά κράτη πού άντιδρούσαν.

‘Ο Βίσμαρκ στράφηκε πρώτα έναντίον τῆς Αύστριας. Έξασφάλισε τήν ούδετερότητα τῆς Γαλλίας καί τή φιλία τῆς Ρωσίας, πού τήν εἶχε βοηθήσει νά καταπνίξει μιά έπανάσταση στήν Πολωνία. Μέ αφορμή τή διαφορά γιά δυο μικρά δουκάτα στά σύνορα τῆς Δανίας ἐπέτυχε νά τοῦ κηρύξει ή Αύστρια τόν πόλεμο. Νίκησε στή Σάδοβα (Sadowa, 1866) καί ύποχρέωσε τήν Αύστρια νά δεχτεῖ τή διάλυση τῆς παλιᾶς γερμανικῆς όμοσπονδίας τοῦ Μέττερνιχ καί τήν ένωση τῶν γερμανικῶν κρατῶν χωρίς τή συμμετοχή της.

Μετά τή νίκη αύτή, 21 βορειογερμανικά κράτη ένώθηκαν μέ τήν Πρωσσία.

‘Ο γαλλογερμανικός πόλεμος (1870)

Γαλλογερμανικός πόλεμος (1870)

‘Ο Ναπολέων Γ’ άνησύχησε γιά τήν αὔξηση τῆς πρωσσικῆς ἐπιρροῆς, ίδιώς δταν δ πρίγκηπας Λεοπόλδος, ξάδερφος τοῦ βασιλιά τῆς Πρωσσίας, Γουλιέλμου Α’, προτάθηκε ώς βασιλιάς στό θρόνο τῆς Ισπανίας. Η Γαλλία φοβήθηκε ότι θά κυκλωθεῖ ἀπό τήν Πρωσσία, τό φιλοπόλεμο ρεῦμα ἐπικράτησε καί παρέσυρε τό Ναπολέοντα νά κηρύξει τόν πόλεμο, παρ’ δλο πού ή Γαλλία ήταν ἔκείνη τήν ἐποχή καί διπλωματικά ἀπομονωμένη καί στρατιωτικά ἀνίσχυρη. Τά γαλλικά στρατεύματα ήταν δραγανωμένα κατά τό παλαιό σύστημα, ένω στήν Πρωσσία δ Βίσμαρκ εἶχε άνανεώσει τήν πολεμική τακτική καί χρησιμοποιούσε τίς νέες ἐφευρέσεις – σιδηρόδρομο, τηλέγραφο – γιά τή μεταφορά τοῦ στρατοῦ καί τή συνεννόηση τῶν στρατιωτικῶν

σωμάτων. Μέ τήν Πρωσσία συμμάχησαν καί άλλα τά γερμανικά κράτη. Οι Γερμανοί έκαναν έπιθεση στά γαλλικά σύνορα μέ μεγάλες στρατιές, διέσπασαν τό γαλλικό μέτωπο καί κύκλωσαν τούς γαλλικούς στρατούς, πού άναγκάστηκαν νά παραδοθοῦν. "Άλλες στρατιωτικές δυνάμεις βάδισαν πρός τό Παρίσι, πού τό πολιόρκησαν στενά καί τό βομβάρδιζαν μέ μεγάλα κανόνια (όπως ή «Βέρθα Κρούπ», κατασκεύασμα τών μεγάλων έργοστασίων). 'Ο Ναπολέων άποκλείστηκε στό Σεντάν, κοντά στά βελγικά σύνορα καί άναγκάστηκε νά παραδοθεῖ μαζί μέ πολλές χιλιάδες στρατό.

"Η στρατιωτική κατάρρευση τής Γαλλίας στά 1870 είναι ένα μοναδικό φαινόμενο στήν εύρωπαική ιστορία. 'Ο Ναπολέων καθαιρέθηκε καί άνακηρύχτηκε δημοκρατία. 'Η νέα κυβέρνηση μέ τό Γαμβέττα καί τόν 'Ιούλιο Φάβρ, προσπάθησε νά αντιδράσει, άλλα δέν τό κατόρθωσε. Οι Γάλλοι άναγκάστηκαν νά ύποχωρήσουν καί νά ύπογράψουν άνακωχή ('Ιανουάριος 1871).

"Ο πόλεμος έκλεισε μέ τήν είρήνη τής Φραγκφούρτης (Μάιος 1871) μέ βαρύτατους όρους γιά τή Γαλλία: παρέδωσε τήν 'Αλσατία κι' ένα μέρος τής Λωρραΐνης μέ τό Μέτς. Άναγκάστηκε νά πληρώσει μιά μεγάλη πολεμική άποζημίωση καί τά γερμανικά στρατεύματα έκαναν κατοχή, ώς πού νά πληρωθεῖ ή άποζημίωση, σέ μεγάλο μέρος τού γαλλικού έδαφους.

"Όροι συνθήκης
(1871)

"Ο ένθουσιασμός τής νίκης ένωσε καί τά νότια γερμανικά κράτη μέ τήν Πρωσσία. Τόν 'Ιανουάριο τού 1871, σέ μιά πανηγυρική τελετή πού έγινε στό παλάτι τών Βερσαλλιών, τά γερμανικά κράτη ένώθηκαν σέ δόμοσπονδία καί δέ βασιλιάς τής Πρωσσίας Γουλιέλμος Α' άνακηρύχτηκε αύτοκράτορας τής Γερμανίας.

"Ένωση Γερμανίας
(1871)

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

"Ο πόλεμος τού 1870 διαμόρφωσε τήν κατάσταση πού άδήγησε στόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Συνέπειες τού πολέμου

Στήν Εύρωπη δήμιουργήθηκαν δύο νέες δυνάμεις, ή Γερμανία καί ή 'Ιταλία. Μέ τίς νίκες τής ή Γερμανία άπέκτησε μεγάλη εύρωπαική έπιρροή.

"Η ταπείνωση τής Γαλλίας, ή στέρηση τών παραμεθορίων περιοχῶν τής 'Αλσατίας καί τής Λωρραΐνης, πού έξασθενοῦσε τήν άμυνά της, καί οι βαρβαρότητες τής κατοχής, δημιούργησαν ένα φοβερό έθνικό μίσος άναμεσα στή Γαλλία καί τή Γερμανία. 'Η γαλλική πολιτική μετά τά 1870 κυριαρχήθηκε άπό τήν revanche (άντεκδίκηση).

"Η 'Αγγλία βρήκε τήν εύκαιρία μετά τόν ξεπεσμό τής Γαλλίας νά κυριαρχήσει παγκόσμια. 'Από τίς άρχες τού 20ού αι. δημως ή βιομηχανική άναπτυξη τής Γερμανίας τής δημιούργησε έναν έπικινδυνο οίκονομικό άνταγωνιστή.

255

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποιά ήταν η γενική κατάσταση στήν Εύρώπη στό δεύτερο μέρος του 19ου αι. ποιά τά προβλήματα της έποχης και ποιά τά πίο σημαντικά γεγονότα, πού συνέβαλαν στή νέα διάταξη τών εύρωπαϊκών δυνάμεων;

2. Ποιά ήταν τά αίτια, τά κυριότερα γεγονότα, τό άποτέλεσμα και οι συνέπειες του γαλλογερμανικού πολέμου του 1870;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ

Βιομηχανική
διάπτυξη

Έκλογικός νόμος

Πρόβλημα
καθολικών

Κατάργηση
μερκαντιλισμού

Άλλαγές στόν
ποινικό νόμο

‘Η Άγγλια είχε έξασφαλίσει στό 19ο αι. τίς πολιτικές της έλεύθερίες και είχε έξελιχτεί σέ ένα μεγάλο βιομηχανικό κράτος. ‘Υπήρχαν όμως άκόμα προβλήματα ν' άντιμετωπιστούν, πολιτικά και οικονομικά. ‘Ενα άπό τά βασικά ήταν ή άλλαγή του έκλογικού νόμου, ώστε ν' άντιπροσωπεύονται στό κοινοβούλιο τά νέα βιομηχανικά κέντρα. Μέ τίς ένέργειες τών φιλελευθέρων κομμάτων ή έκλογικός νόμος άλλαξε (1832 – 1867), έγινε δικαιότερη κατανομή τών έδρων και μειώθηκαν τά περιουσιακά στοιχεία πού χρειάζονταν γιά τόν έκλογέα και τόν έκλογιμο.

‘Άλλο θέμα ήταν ή κατάργηση τών θρησκευτικών περιορισμών, πρόβλημα μαζί θρησκευτικό και πολιτικό, γιατί ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, ίδιαίτερα οι Ιρλανδοί καθολικοί, άποκλείονταν άπό τά δημόσια άξιώματα, σύμφωνα μέ τό νόμο πού ψηφίστηκε στήν έποχή τών Στιούαρτ. Μέ τόν άγωνα Ιρλανδῶν βουλευτών καταργήθηκαν οι άπαγορευτικοί νόμοι γιά τούς καθολικούς (1829), άν και τό πρόβλημα τής Ιρλανδίας δέν έχει ως σήμερα λυθεῖ και οι έσωτερικές άντιθέσεις συνεχίζονται.

Οι έμποροι και οι βιομήχανοι τής Άγγλιας ένδιαφέρονταν πιό πολύ νά καταργηθεί ή μερκαντιλισμός, δηλαδή οι κρατικές έπεμβάσεις στήν οικονομία και τά περιοριστικά μέτρα στίς εισαγωγές και έξαγωγές, και νά άφεθεί έλευθερο, ίδιας τό έμποριο τών σιτηρών. Τό άγγιλικό σιτάρι ήταν άκριβό, αύτό έκανε ν' άκριβαινει τό ψωμί και γενικά τά τρόφιμα, κι έτσι οι βιομήχανοι ύποχρεώνονταν νά πληρώνουν άκριβά ήμερομίσθια. ‘Η έλευθερία στό έμποριο θεσπίστηκε στά 1846.

Τήν. Ίδια έποχή μεταρρυθμίστηκε ή ποινικός νόμος και περιορίστηκε ή ποινή τοῦ θανάτου, καθορίστηκαν ώρες έργασίας, άπαγορεύτηκε ή έργασία τοῦ παιδιού, καταργήθηκε ή δουλιά στίς άγγλικές άποικιές, κυκλοφόρησαν πολλές έφημερίδες και όργανωθηκε ή κατώτατη παιδεία.

‘Από τίς άρχες του 19ου αι. προόδευσε στήν Άγγλια ή βιομηχανία, ή κτηνοτροφία, τό έμποριο. ‘Η Άγγλια έβγαζε τά 2/3 τοῦ κάρβουνου και τό 1/2 τοῦ σίδερου πού χρησιμοποιούσε ή κόσμος. ‘Υφαινε τά 80% τοῦ μαλλιοῦ τής παγκόσμιας παραγωγῆς. ‘Ο άγγλικός στόλος είχε τά μισά καράβια τής Εύρώπης.

Παρ' δλα αύτά ή μεγάλη οίκονομική άναπτυξη δέν είχε φέρει πλούτο σε διες τίς τάξεις. Οι άγροτες έμειναν άνεργοι μετά τή χρήση τών γεωργικών μηχανών και ή έργατική τάξη δέν είχε άκόμη έξασφαλιστεῖ. Γι' αύτό πολλοί έφευγαν στίς άποικιές.

Άποικιακή έξαπλωση Αγγλίας

Τό 19ο αι. ή Αγγλία έπειζετεινε τίς κτήσεις της στίς Ινδίες. Ή έταιρια τών Ανατολικών Ινδιών καταργήθηκε και τά ινδικά έδαφη έγιναν κτήσεις τοῦ άγγλικοῦ κράτους, πού τά κυβερνοῦσε ένας άντιβασιλέας.

Μέ βάση τίς Ινδίες οι Αγγλοί άπλωσαν τή δράση τους άνατολικότερα. Κατέλαβαν τή Σιγκαπούρη και άρχισαν νά διεισδύουν οίκονομικά στήν Κίνα.

'Από τά τέλη τοῦ 18ου αι. κατέλαβαν ένα μέρος τής Αυστραλίας. Στή χώρα αύτή, πού ήταν κατάλληλη γιά κτηνοτροφία, άρχισαν νά τρέφουν πρόβατα, γιά νά τροφοδοτοῦν μέ μαλλί τά άγγλικά έργοστάσια ύφασμάτων. 'Από τά μέσα τοῦ 19ου αι. άνακαλύφθηκαν και χρυσωρυχεῖα και διά πληθυσμός τριπλασιάστηκε.

Τήν ίδια έποχή κατοικήθηκε ή νέα Ζηλανδία, αύξηθηκε δι πληθυσμός τοῦ Καναδᾶ και σχηματίστηκε μία όμοσπονδία πού όνομάστηκε Dominium.

'Από τά μέσα τοῦ 19ου αι. άπαγορεύτηκε στίς άγγλικές άποικιές τό δουλεμπόριο, καταργήθηκαν οι διάφορες έταιριες και οι άποικιές, έκει πού δι πληθυσμός ήταν εύρωπαικός, πήραν δικαιώματα, αύτονομία, και δργανώθηκαν κι' αύτές σέ Dominia.

Άμερική (1815 — 1870)

Η Αμερική άπό τά 1815 — 1870

Στίς άρχές τοῦ 19ου αι. οι Ισπανικές άποικιές τής Ν. Αμερικῆς και ή Βραζιλία έγιναν άνεξάρτητες, άλλα δέν κατόρθωσαν νά ένωθοῦν σέ όμοσπονδία και νά άποτελέσουν μιά μεγάλη δύναμη.

'Αντίθετα οι Η.Π.Α. έπεκτάθηκαν πρός τήν κεντρική και άνατολική Β. Αμερική. Αγόρασαν τή Λουιζιάνα άπό τούς Γάλλους, πήραν τήν Καλλιφόρνια, τή Φλόριδα, τό Τέξας, και ένα μέρος άπό τό Μεξικό. 'Ο πληθυσμός αύξηθηκε μέ νέους μετανάστες άπό τήν Εύρωπη και άρχισε νά κατοικεῖται ή Δ. περιοχή (West). Οι άποικοι πήγαιναν έκει κατά δράδες και μοιράζονταν τά χτήματα. Κανείς δέν ήταν πλουσιότερος άπό τόν άλλον και είχαν νά παλαίψουν μέ τίς ίδιες δυσκολίες. Γι' αύτό στίς δυτικές αύτές περιοχές έπικράτησαν πιό δημοκρατικές άντιλήψεις, πού έπηρέασαν έπειτα και τίς παλιές άνατολικές άποικιές.

Ο πόλεμος Βορείων και Νοτίων (1861 — 1865)

Οι νότιες πολιτείες τών Η.Π.Α. πού ήταν γεωργικές χρησιμο-

ποιούσαν στά χτήματα μαύρους σκλάβους. Η τραγικά σκληρή ζωή τών άνθρωπων αυτών προκάλεσε άντιδραση και οι βόρειες πολιτεῖς κηρύχτηκαν κατά τής δουλείας. Οι νότιοι τότε άποστάστηκαν και σχημάτισαν χωριστή δύοσπονδία, πράγμα πού σήμαινε διάλυση τοῦ άμερικανικοῦ κράτους. Ο πρόεδρος **Άβραάμ Λίνκολν** διακήρυξε τότε ότι οι πολιτεῖς τῆς Αμερικῆς δέν έχουν τό δικαίωμα νά άποσπαστούν και κήρυξε στούς Νοτίους τόν πόλεμο. Ο πόλεμος τών Βορείων και Νοτίων στάθηκε μακρόχρονος και αίματηρός. Τέλος οι Βόρειοι νίκησαν, οι Νότιοι άποκήρυξαν τή διάσπαση, δόθηκε έλευθερία στούς μαύρους και τό κογκρέσσο τούς άναγνώρισε νομική ίσοτητα και πολιτικά δικαιώματα. Μέ τή νίκη αύτή έξασφαίστηκε ή ένότητα τών Η.Π.Α., άλλα τό ζήτημα τών μαύρων δέν έληξε, γιατί οι νότιες πολιτεῖς δέ συμμορφώθηκαν άπολυτα μέ τίς άποφάσεις.

Λίγες μέρες μετά τή λήξη τοῦ πολέμου ό πρόεδρος Άβραάμ Λίνκολν δολοφονήθηκε άπό ένα φανατικό ρατσιστή.

ΚΕΦΑΛΔΙΟ Δ': Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ

Φυσικές έπιστημες

Φυσικές έπιστημες

Στό 19ο αι. συνεχίστηκε ή πρόοδος στή φυσική και τή χημεία· μελετήθηκαν τά ήλεκτρικά φαινόμενα και έρμηνεύτηκαν τά φαινόμενα τού φωτός· διατυπώθηκε ή άρχη τής διατήρησης τῆς ένέργειας άπό τόν **Καρνό** (Carnot) και τόν **Χέλμχολτς** (Helmholtz), διαμορφώθηκε ή άργανική χημεία και μεταλλοχημεία και έξετάστηκαν τά φαινόμενα τῆς φωτογραφίας.

Οι σημαντικότερες έφευρέσεις τής έποχης ήταν δ ήλεκτρικός τηλέγραφος πού κατασκεύασε δ **Μόρς** (Morse) στά μέσα τού 19ου αι., δ σιδηρόδρομος, πού διευκόλυνε τή συγκοινωνία και τίς μεταφορές στήν ξηρά και, κατά τό τέλος τού 19 αι., οι ήλεκτρικές γεννήτριες.

Στήν ιατρική βρέθηκε ή στηθοσκόπηση, τό κινίνο, τά άναισθητικά (αιθέρας και χλωροφόρμιο). Ή σημαντικότερη άνακαλύψη ήταν τού μεγάλου χημικοῦ και βιολόγου **Λουδοβίκου Παστέρ** (Pasteur), δι οι άρρωστιες μεταδίδονται άπό μικροοργανισμούς, τά μικρόβια πού μπορούν νά θανατώθοιν σέ ύψηλές θερμοκρασίες.

"Έτσι έγινε γνωστή ή άπολύμανση και περιορίστηκαν οι έπιδημίες και οι μολύνσεις. Ο Παστέρ άνακαλύψε και τό άντιλυσσικό έμβολιο.

Η πιό έπαναστατική θεωρία τῆς έποχης αύτης, πού προκάλεσε πολλές άντιδράσεις και συζητήσεις, άλλα και πού έπηρέασε γενικά τή νοοτροπία ήταν τού "Αγγλου **Καρόλου Δαρβίνου** (Darwin) γιά τήν έξελιξη τών ειδῶν.

Παστέρ (Pasteur)

Θεωρητικές έπιστημες

ΙΣΤΟΡΙΑ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Τό 19ο αι. έκδηλώθηκε μεγάλο ένδιαφέρον γιά τήν ιστορική έπιστημή καί γιά τίς άρχαιολογικές έρευνες. "Εγιναν πολλές άνασκαφές στήν Έλλαδα, στήν Αίγυπτο, στήν Μεσοποταμία. Διαβάστηκε ή ιερογλυφική γραφή τῶν Αίγυπτων καί ή σφηνοειδής τῆς Μεσοποταμίας καί μελετήθηκε ή σανσκριτική γλώσσα (άρχαια ίνδικη). "Ετσι οι Εύρωπαιοι γνώρισαν καλύτερα τούς άρχαιούς άνατολικούς πολιτισμούς.

Ιστορία
Αρχαιολογία

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

"Από τό ρομαντισμό, άπό τά διδάγματα τοῦ διαφωτισμοῦ, άπό τίς θεωρίες τοῦ Kant, άλλα πρό παντός άπό τή γερμανική έθνική κίνηση τῆς έποχής τους έπηρεάστηκαν οι μεγάλοι Γερμανοί φιλόσοφοι τοῦ 19ου αι. ο **Φίχτε** (Fichte), ο **Σέλλιγκ** (Schelling) καί ο **Έγελος** (Hegel). Μαθητές τοῦ Kant, δέχονται ότι ο κόσμος πού λέμε πραγματικό (ο κόσμος τῶν «φαινομένων», όπως τόν ονόμαζε ο Kant) είναι γιά μᾶς ἀγνωστος. Έκεῖνο πού ύπαρχει πραγματικά είναι τό πνεῦμα, δχι τό πνεῦμα τοῦ κάθε άνθρωπου, άλλα τό γενικό, έκεῖνο πού γεννιέται άπό τήν πνευματική προσπάθεια ὅλης τῆς άνθρωπότητας, τό Άπολυτο Πνεῦμα.

Ο Fichte, έπηρεασμένος άπό τόν διαφωτισμό καί τή γερμανική έθνική κίνηση, διακήρυξε ότι ή γερμανική φυλή είναι άνώτερη, προρισμένη νά δραγανώσει τό τελειότερο καί δικαιότερο κράτος τοῦ κόσμου, άλλα ἔνα κράτος ἀμιγές, όπου οι μή γερμανικές φυλές, καί πρό παντός οι Έβραιοι, δέν ἔπερε νά έχουν πολιτικά δικαιώματα.

Φίχτε (Fichte)

Ο "Έγελος, ίδρυτής τῆς φιλοσοφίας τῆς ιστορίας, παραδέχεται ότι τό Άπολυτο Πνεῦμα έκδηλώνεται μέσα στήν ιστορία καί μέσα στούς πολιτισμούς. Στήν ιστορία τίποτα δέ γίνεται στήν τύχη. Μέσα άπό τά πάθη, τίς άντιθέσεις, καί τά συμφέροντα ή άνθρωπότητα πορεύεται πρός ένα μεγάλο, πέρα άπό τά ἀτομα, σκοπό· πρός τήν άπελευθέρωση, πρός τήν άποθέωση τοῦ Πνεύματος. Κάθε φορά τό Πνεῦμα ένσαρκώνεται σ' έναν ἐκλεκτό λαό (όπως ήταν ο άρχαιος έλληνικός) καί δημιουργεῖ μεγάλους πολιτισμούς. "Αν ο λαός αύτός άντιμετωπίσει δυσκολίες, τότε έμφανιζονται οι μεγάλοι «ἡγέτες — ὀδηγοί» καί ο λαός τούς ἀκολουθεῖ. "Οταν ο λαός αύτός ξεπέσει δριστικά, τότε τό Πνεῦμα τόν έγκαταλείπει καί δέν ξαναγυρίζει ποτέ πιά σ' αύτόν.

Έγελος (Georg)

Τό κράτος είναι ένα μέσο γιά τήν πραγμάτωση τῶν μεγάλων σκοπών τῆς ιστορίας. Οι πόλεμοι είναι άναγκαιοι, βγάζουν τόν άνθρωπο άπό τήν καθημερινότητα καί τόν φέρνουν άντιμετωπο μέ τό θάνατο, πού είναι ή μοίρα του.

259

Νίτσε (Nietze)

Στό δεύτερο μέρος του 19ου αι. διαφέρει ο Γερμανός φιλόσοφος **Φρειδερίκος Νίτσε** (Nietze) στό βιβλίο του «Έτσι είπε ο Ζαρατούστρας» θεοποιεῖ τή δύναμη, τή βιολογική δρμή, τή θέληση, πού κάνουν τόν ανθρώπο «ύπεράνθρωπο».

Κίπλιγκ

Οι θεωρίες αύτές, πού χαρακτηρίζονται από τό μεγαλοφάνταστο πάθος τού ρομαντισμοῦ, έπιηρέασαν τήν εύρωπαική λογοτεχνία και τή σκέψη. «Έγιναν ή έκφραση τής νοοτροπίας τών άρχων τού 20ού αι., μιᾶς έποχῆς πού ή Εύρωπη αἰσθανόταν ισχυρή και εἶχε κατακτήσει τόν κόσμο, νοοτροπία πού φαίνεται και στά έργα τού μεγάλου Αγγλου ποιητή **Κίπλιγκ**, ύμνητή τής άγγλικης αύτοκρατορίας. Μέ τίς άπόψεις αύτές δύμως ή εύρωπαική σκέψη μετατοπίστηκε από τήν άνθρωπιστική βάση τής άναγέννησης και τού διαφωτισμοῦ: 'Ο άνθρωπος, διαθημερινός, έχασε κάθε σημασία.' Ή προβολή τού ήρωα, ή λατρεία τής δύναμης, ή κατάφαση τού πολέμου, τό πάθος τών μεγάλων σκοπῶν πού χαρακτηρίζει δλες τίς θεωρίες τής έποχῆς αύτης, δόδηγησαν τήν εύρωπαική νεότητα στούς δύο παγκοσμίους πολέμους και διευκόλυναν τήν έπικράτηση τού διολκηρωτισμοῦ.

Κόντ (Comte)

Στό δεύτερο μισό τού 19ου αι. τό κίνημα τού ρομαντισμοῦ, χωρίς νά σβήσει δόλοτελα, άντικαταστάθηκε από τόν θετικισμό ή ρεαλισμό, πού έπιηρέαστηκε από τίς θεωρίες τού Γάλλου φιλοσόφου **Αύγουστου Κόντ** (Comte). 'Ο Κόντ παραδέχεται δτί ή άνθρωποτήτη πέρασε από τρία στάδια: τό θρησκευτικό, όπου προσπαθοῦσε νά λύσει δλα τά προβλήματα μέ τή θρησκεία, τό μεταφυσικό, όπου άναζητοῦσε τή λύση στή φιλοσοφία, και τό θετικό, όπου δλα τά προβλήματα πρέπει νά λυθοῦν μέ τήν έπιστημή. 'Ο άνθρωπος πρέπει νά πάψει ν' άναζητεί τήν άπόλυτη ούσια τών πραγμάτων και νά άρκεται στά έπιστημονικά δεδομένα.

Μπερζόν (Bergson)

'Αντίδραση στήν άπόλυτη κυριαρχία τής λογικής και τής έπιστημης στάθηκε ή θεωρία τού **Μπερζόν** (Bergson) δτί έκτός από τό νοιού ύπάρχουν και άλλες δυνάμεις μέσα στήν άνθρωπινη ψυχή, πού μποροῦν νά δόδηγησουν πιό άμεσα στίς μεγάλες άλήθειες. Μιά τέτοια δύναμη είναι ή «ένόραση», πού μοιάζει σάν άποκάλυψη, σάν έσωτερικό φῶς.

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ 19ΟΥ ΑΙΩΝΑ

Συνέπειες
βιομηχανικής
επανάστασης

Κάθε μεγάλη άλλαγή δημιουργεῖ πάντα μιά άναστάτωση και ένα πρόβλημα άναπτροσαρμογής τής κοινωνικής ζωῆς. Κάτι παρόμοιο προκάλεσε στήν Εύρωπη και ή βιομηχανική έπανάσταση τού 19ου αι. 'Η χρήση τής μηχανῆς άλλαξε τή βιοτεχνία σέ βιομηχανία και τόν έλευθερο βιοτέχνη σέ βιομήχανο ή ειδικευμένο έργατη κατά τίς οικονομικές του δυνατότητες. Στήν υπαιθρο οι άγροτικές μηχανές, ή μεγάλη ίδιοκτησία και ή άλλαγή τής άγροτικής οίκονομίας (ή κτηνοτροφική παραγωγή μεγάλωσε είς βάρος τής γεωργικής), μαζί μέ τήν

αὐξηση τοῦ πληθυσμοῦ, ἀφησαν ἄνεργους πολλούς χωρικούς, πού ἔφυγαν ἀπό τὴν ὑπαιθρο καὶ συγκεντρώθηκαν στίς βιομηχανικές πόλεις.

Οἱ ἀνθρωποι αὐτοί (ἀνειδίκευτοι ἐργάτες) πού δέν εἶχαν ἰδιοκτησία, οὔτε ἄλλο εἰσόδημα ἕκτός ἀπό τὸ ἡμερομίσθιο τους ὀνομάστηκαν «προλετάριοι». Τὴν ἐποχή αὐτή δέν ὑπῆρχαν ἐργατικοί νόμοι, οὔτε καμιά πρόνοια κρατική γιά τὸν ἐργάτη: τὰ πάντα καθορίζονταν ἀπό τὴν προσφορά καὶ τῇ ζήτησῃ. Γ' αὐτό οἱ ἐργάτες, μαζεύονταν σὲ δύμαδες καὶ γύριζαν ἀπό τόπο σὲ τόπο, ὅπου μάθαιναν δτι ὑπάρχει δουλειά.

Παράλληλα ἡ μεγάλη παραγωγή αὐξησε τὰ κέρδη καὶ δημιούργησε μιά τάξη πλούσιων κεφαλαιούχων. Ἀπό τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. ἐπιβλήθηκε — ίδιας στὴν Ἀγγλία — ἡ ἐλεύθερη οίκονομία καὶ ἀποκλείστηκε κάθε κρατική ἐπέμβαση στὴν οίκονομική ζωή. Αὐτές οἱ νέες καταστάσεις δημιούργησαν προβλήματα, ἀπασχόλησαν τοὺς οίκονομολόγους καὶ τοὺς φιλόσοφους τῆς ἐποχῆς καὶ ἔδωσαν ἀφορμή νά διατυπωθοῦν διάφορες ἀπόψεις γιά τὸ ἐργατικό ζήτημα, τὴν παραγωγή καὶ τὴν κατανομή τῶν ἀγαθῶν. Οἱ σπουδαιότερες θεωρίες εἶναι:

Ο σοσιαλισμός. Οἱ ἀπόψεις τῶν σοσιαλιστῶν ἦταν πολλές. "Ἄλλοι ἔλεγαν δτι τὸ κράτος πρέπει νά κρατικοποίησε τίς πλουτοπαραγωγικές πηγές καὶ νά καθορίζει τὴν παραγωγή καὶ τὴν κατανομή τῶν ἀγαθῶν. "Ἄλλοι πίστευαν σὲ ἐλεύθερους συνεταιρισμούς κεφαλαίου — ἐργασίας, ὅπου ὅλοι ἔπρεπε νά συμμετέχουν στὰ κέρδη (κάτι ἀνάλογο μ' αὐτό πού ἔκαναν οἱ "Ἐλληνες τὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας"). Ἀπέκλειαν τῇ βίᾳ καὶ τὴν ἐπανάσταση καὶ πίστευαν πώς οἱ μεταρρυθμίσεις ἔπρεπε νά γίνουν εἰρηνικά. 'Ο σπουδαιότερος ἀπό τοὺς φιλοσόφους τοῦ σοσιαλισμοῦ τό 19ο αἰ. ἦταν ὁ Γάλλος **Σαΐν Σιμόν** (Saint Simon). Οἱ σύλλογοι τῶν σαινισμονιστῶν διαλύθηκαν, ἀλλά ὁ σοσιαλισμός ἐπηρέασε γενικά τὴν Εὐρώπη, συνέβαλε στὴ διαμόρφωση τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐργατικῆς νομοθεσίας καὶ γενικά τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς.

Σοσιαλισμός

Ο κομμουνισμός διατυπώθηκε ἀπό τὸν Γερμανό φιλόσοφο καὶ οίκονομολόγο **Κάρολο Μάρκ** (Marx), πού στά 1848 δημοσίευσε μαζί μέ τὸν "Ἔγγελς (Engels) τὴν προκήρυξη τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος" καὶ στά 1867 τὸ βιβλίο του «Τὸ κεφάλαιο». Πιστεύει δτι ἡ κοινωνική δομή μπορεῖ νά ἀλλάξει μόνο μέ ἐπαναστάσεις καὶ δτι οἱ ἐργάτες, ἀσχετα μέ τὴν ἐθνικότητά τους, ἐνωμένοι στὸ κομμουνιστικό κόμμα, πρέπει — σύμφωνα μέ τίς θεωρίες τοῦ Μάρκ — νά διαλύσουν τίς παλιές κοινωνικές τάξεις, νά ἐπιβάλουν τὴ δικτατορία τοῦ «προλεταριάτου» καὶ νά κρατικοποίησουν τὴν ἰδιοκτησία καὶ τά μέσα παραγωγῆς.

Κομμουνισμός

Τὸ κομμουνιστικό σύστημα ἐπικράτησε ἀπό τά 1917 στὴ Ρωσία

261

καί μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο στά κράτη τής άνατολικής Εύρωπης καί στήν Κίνα.

Τά γράμματα καί οι τέχνες

Ο ROMANTΙΣΜΟΣ

Ρομαντισμός

'Ο ρομαντισμός είναι ένα καθολικό πνευματικό καί καλλιτεχνικό κίνημα, που παρουσιάστηκε στήν έποχή του Ναπολέοντος ώς άντιθεση στόν κλασσικισμό καί άνανέωσε κάθε καλλιτεχνική έκδηλωση ώς τά μέσα του 19ου αι.

'Ο κλασσικισμός του 18ου αι. άγαπαει τήν άφαίρεση, τήν ήρεμία καί τήν έξιδανίκευση. 'Ο καλλιτέχνης δέν προβάλλει τήν προσωπικότητά του, δη λόγως του έργου είναι ένα πρόσωπο ξέω από τόπο καί χρόνο.

Λογοτεχνία

Β. Ούγκων

'Αντίθετα δο ρομαντισμός έχει τίς ρίζες του στό διαφωτισμό καί γεννήθηκε μέσα στήν ταραγμένη έποχή τών ναπολεόντιων πολέμων. 'Άγαπαει τήν όρμη, τήν κίνηση, τό πάθος, στρέφεται πρός τό συναίσθημα. 'Ο καλλιτέχνης αισθάνεται τήν άνάγκη νά έκφρασει τόν έαυτό του. Στήν ποίηση έπικρατει δη λυρισμός. 'Ο λόγως τών ρομαντικών έργων γίνεται πιο άνθρωπινος, ύποφέρει, τοποθετείται μέσα στήν έποχή καί τό περιβάλλον. 'Ο ρομαντισμός έδωσε μιά σειρά από μεγάλους καλλιτέχνες σέ ζηλά τά είδη του λόγου. Στήν 'Αγγλία τόν Βύρωνα (Byron), τόν Κέιτς (Keats) καί τόν Σέλλεϋ (Shelley). Στήν Γερμανία τόν Χάινε (Heine). Στή Γαλλία τόν Βίκτορα Ούγκων. Στή Ρωσία τόν Πούσκιν καί τόν Γκόγκολ.

Ζωγραφική

Οι ζωγράφοι τού ρομαντισμού προτιμούν τά ζωηρά καί έντυπωσιακά χρώματα, τά φανταστικά τοπία, τά παθητικά καί έξωτικά θέματα που προκαλούν ζωηρή συγκίνηση. 'Από τούς μεγάλους ζωγράφους τού ρομαντισμού δη Ντελακρουά (Delacroix) έχει ζωγραφίσει περίφημους πίνακες έμπνευσμένους από τήν έλληνική έπανάσταση.

Μουσική

Μπετόβεν

Στή μουσική δο ρομαντισμός μέ τά τελευταία έργα τού Μπετόβεν (Beethoven, 1770 – 1827) έδωσε μερικά μεγαλειώδη δείγματα υπέρτατης πνευματικής έξαρσης: ώς καθαρά ζωμας μουσικό κίνημα ύλοποι θηκε μέ τά έργα τού Σούμπερτ (Schubert), τού Σούμπαν (Schumann) καί τού Σοπέν (Chopin), όπου τό άτομικό συναίσθημα έκδηλωνεται μ' ένα λυρισμό καί μ' ένα πάθος πρωτοφανέρωτα. Τή μουσική τού ρομαντισμού χαρακτηρίζει καί ή στροφή πρός τήν έθνική λαϊκή παράδοση καί ή δημιουργία έθνικών σχολών σέ διάφορες χώρες, όπως στή Ρωσία μέ τόν Μουσόργκσκι (Moussorgski) καί τόν Ρίμσκι – Κόρσακωφ (Rimski – Korsakov), στήν Ισπανία μέ τόν Άλμπενιθ (Albeniz) καί τόν Γκρανάντος (Granados), στή Φιλλανδία μέ τόν Σιμπέλιους (Sibelius) κ.ά.

'Η οπέρα καλλιεργήθηκε ιδιαίτερα στήν Ιταλία από τόν Βέρντι (Verdi) καί στή Γερμανία από τόν Ριχάρδο Βάγκνερ (Wagner), δη ίδιαίτερα στήν Αγγλία μέ τόν Τόμας Μάρτιν (Thomas Martin).

ποιος τήν άνανέωσε άφαιρώντας κάθε γραφικό στοιχείο (μπαλέτο, αύτοτελεῖς άριες κ.λ.π.) πού διασπούσε τήν έσωτερική ένότητα, καί δίνοντας μεγαλύτερη θέση στή μουσική, ώστε νά ύποβάλλει καί νά τονίζει στό ἔπακρο τή δραματική ροή τού θέματος.

Τοπερα

ΤΑ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΡΕΥΜΑΤΑ ΜΕΤΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Άπο τά μέσα τού 19ου αι., μ' όλο πού δέν έπαψε νά ύπαρχει τό ρεύμα τού ρομαντισμού, οι υπερβολές, δηπού έφτασε (τάση γιά άρωρωστημένους ήρωες, θλιβερά συναισθήματα, τραγικά τοπία), μαζί μέ τήν άνάπτυξη τής έπιστημης καί τήν έμφανιση τών νέων φιλοσοφικών θεωριῶν (Κόντ κ.ά.) δδήγησαν σ' ένα νέο καλλιτεχνικό καί πνευματικό κίνημα, τό ρεαλισμό, πού συνεχίστηκε πάλι περίπου ώς τά μέσα τού αιώνα μας. Στόν πεζό λόγο δ' ρεαλισμός έκδηλώθηκε σάν μία τάση ν' άποδοθεῖ ή πραγματικότητα τής ζωῆς. Καλλιεργήθηκε τό κοινωνικό μυθιστόρημα καί τό άστικό δράμα. Οι λογοτέχνες έπαιρναν τούς ήρωές τους συχνά άπό τή μεσαία άστική ή τίς κατώτερες κοινωνικές τάξεις καί δέ δίσταζαν νά είκονίσουν, κάποτε μέ ώμη ειλικρίνεια, τή δυστυχία, τήν άρρωστια, τά έλαπτώματα, τήν κοινωνική άδικια. Ό ρεαλισμός έκπροσωπεῖται στή Γαλλία μέ τόν Μπαλζάκ (Balzac), τόν Φλωμπέρ (Flaubert) καί τόν Ζολά (Zola), στήν Άγγια μέ τόν Ντίκενς (Dickens), στή Γερμανία μέ τόν Χάουπτμαν (Hauptmann) καί τόν Τόμας Μάν (Mann). Ό μεγαλύτερος δραματικός συγγραφέας τού 19ου αι. είναι δ' Έρρικος Ίψεν (Ibsen). Στή Ρωσία τό

Ρεαλισμός

Λογοτεχνία

'Εντουάρντ Μανέ, Τό παιδί πού παίζει φλογέρα (1866, Παρίσι, Λούβρο).

'Ο Μανέ έπραστηκε άπό τήν Ιστανική ζωγραφική, ίδιας άπό τόν Γκρίγια, καθώς και άπό τήν τέχνη τής φωτογραφίας, πού δρχισε στήν έποχή του. Άγαπε τά σκούρα χρώματα, τίς έντονες χρωματικές διντθέσεις. Ζωγραφίζει σκηνές άπό τήν σύγχρονη του ζωή μέσα στό φυσικό φώς. Στό παιδί μέ τή φλογέρα δημιουργεῖ μια καινούργια, άντιληφτη γραμμικής προσπικής, πού έπηρεσε τή νεύτερη ζωγραφική.

263

Κλών Μονέ, Γυναίκες στόν κήπο (1867, Παρίσι, μουσείο Λούβρου).

Οι έμπρεσινιστές ζωγράφοι δηλευθερώνονται όπό το κλειστό έργαστηρι. Ζωγραφίζουν στό υπόβριο, σκηνές τής καθημερινής ζωής κάτω όπό τό άλμηνο φῶς. Ένας διπό τους πρώτους πίνακες τού Μονέ, δην ή ζωγραφική μεταφέρεται όπό τόν κλειστόστον υπαίθριο χώρο.

ψυχολογικό καί ιστορικό μυθιστόρημα έφτασε στή μεγαλύτερη άκμή του μέ τόν **Ντοστογιέ-Φσκυ** καί τόν **Λέοντα Τολστόι**.

Στήν ποίηση διαραίσμός έκδηλωθηκε μέ τόν περιορισμό τού συναισθηματισμοῦ καί τού πληθωρισμοῦ τής έκφρασης καί μέ τή στροφή πρός τήν καθαρότητα καί τή λιτότητα τής μορφής. Ή τάση αύτή, πού όνομάστηκε παρνασσιαμός, έχει κυριότερους έκπροσώπους τόν **Θεόφιλο Γκωτιέ** (Gautier) καί τόν **Λεκόντ Ντελίλ** (Delille).

Πώλ Σεζάν, Ή γυναίκα τού ζωγράφου. (Βοστώνη, 1877 περίπου).

Ο Σεζάν προχώρησε πέρα διπό τόν έμπρεσινισμό. Προσπαθεῖ νά συλλάβει τούς βασικούς νόμους στή δομή τών πραγμάτων καί άναγει τίς μορφές σέ γεωμετρικά σχήματα. Αύτό δόδηγε άργότερα στόν κυβισμό. Η έναλλαγή τών χρωμάτων στά έργα του δικολουθεῖ μιά κλίμακα σχεδόν μουσική.

Βενσάν Βάν Γκόγκ, Τά κίτρινα στάχια (Λονδίνο, 1889).

Μέ τα έντονα χρώματα και τις πηχτές σύρσες πινελιές δ Βάν Γκόγκ έκφραζει τα πάθη και τα συναι-

σθήματα της άνθρωπης ψυχής. Μέ την ένταση και τη δύναμη των χρωμάτων του έπρεπεσε τη σύγχρονη τέχνη.

Στή ζωγραφική οι μεγαλύτεροι ζωγράφοι τοῦ ρεαλισμοῦ εἶναι διαφορετικοί. Οι **Μιλλέ** (Millet) και πολύ διαφορετικοί οι **Κουρμπέ** (Courbet) και διαφορετικοί οι **Ντωμιέ** (Daumier), πού άγαποῦν τά θέματα τής άπλης καθημερινής ζωῆς.

Από τό δεύτερο μέρος τοῦ 19ου αι. καί υστέρα τό ρεαλισμό στήν τέχνη διαδέχτηκε διαφορετικός. Επηρεασμένοι από τίς φιλοσοφικές θεωρίες γιά τήν ύποκειμενικότητα τής γνώσης και τίς έπιστημονικές μελέτες γιά τό ήλιακό φάσμα και τή σύνθεση τοῦ φωτός οι ζωγράφοι αφήσαν τό έργαστριο και προσπαθοῦσαν νά αποδώσουν τό τοπίο και τίς μορφές, δημοσιεύονται μέσα στό φῶς. Χαρακτηριστικά τής ζωγραφικής τοῦ έμπρεσιονισμοῦ εἶναι ή άγάπη στά παιγνιδίσματα και στίς άλλαγές τοῦ φωτός, ή σύνθεση και άναλυση των χρωμάτων, οι άπαλές διαβαθμίσεις. Δέ σχεδιάζουν, και συχνά τοποθετοῦν δίπλα τά παραπληρωματικά χρώματα χωρίς νά τά συνθέτουν. Έτσι μόνο από μακριά οι πίνακες παίρνουν σαφήνεια. Οι μεγαλύτεροι έμπρεσιονιστές ζωγράφοι εἶναι οι Γάλλοι **Μανέ** (Manet), **Μονέ** (Monet), **Ρενουάρ** (Renoir).

Στό τέλος τοῦ 19ου αι. παρουσιάστηκε μιά άντιθετη κίνηση, πού διαφορετικοί μεταεμπρεσιονισμός, μέ τόν **Σεζάν** (Cezanne), τόν **Γκωγκέν** (Gauguin), τό **Βάν Γκόγκ** (Van Gogh). Οι ζωγράφοι αύτοί τονί-

Ζωγραφική

Έμπρεσιονισμός

Ροντέν, 'Ο δσωτος γιός (1889).

Τό σώμα πάλλεται όπο τήν έσωτερική ένταση, είναι δλόκληρο μάτι έπικλησι! Ο δσωτος γιος γλενεται τό σύμβολο του δνθρώπου, που παραστράτησε και πού καλεί αέτι βοήθεια τους ούρανούς, άναγκτύντας τή λάτρωση.

'Ο Ροντέν μελέτησε και έπειρεάστηκε από τά έργα του Μ. Άγγελου. Οι μυώδεις και δυνατές μορφές πού πλάθει, έκφραζουν τήν άγωνια του δνθρώπου στό τέλος του 19ου αι.

ζουν τό περίγραμμα τής μορφῆς καί προβάλλουν τους γεωμετρικούς δγκους καί τά χρώματα — παχιά καί έντονα — πού τά χρησιμοποιοῦν σάν μέσα γιά νά έκφρασουν τόν έσωτερικό τους κόσμο.

'Η τεχνοτροπία αύτή δδήγησε στίς άρχες του 20ου αι. στόν κυβισμό μέ τόν **Πικάσο** (Picasso), τόν **Μπράκ** (Braque) καί άλλους, δηλαδή στήν άναλυση τών μορφῶν σέ γεωμετρικά σχήματα. Οι ζωγράφοι καί οι γλύπτες τής έποχης αύτης έπειρεάστηκαν πολύ από τήν τέχνη τών νέγρων τής Αφρικῆς, πού είχε γίνει τότε περισσότερο γνωστή μέ τίς έξερευνήσεις.

"Ενας από τους μεγάλους γλύπτες του 19ου αι., άλλα καί δλλων τών έποχῶν, είναι ο Γάλλος **Αύγουστος Ροντέν** (Rodin). Τά έργα του διακρίνονται γιά τό δυναμισμό, τήν ύποβλητικότητα, τό φιλοσοφικό συμβολισμό τους. Έπειρεάστηκε πολύ από τόν Μιχαήλ "Άγγελο, ιδίως από τά άτελειωτα έργα του. "Έτσι άφηνε συχνά ένα μέρος από τήν πέτρα άκατέργαστο γιά νά ύπογραμμίζει καί νά προβάλλει τή μορφή.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποιές άλλαγές έφερε στήν κοινωνική καί οικονομική ζωή τής Εύρωπης ή βιομηχανική έπανάσταση; Ποιά προβλήματα δημιούργησε καί ποιές θεωρίες σχετίζονται μέ αύτά τά προβλήματα; Ποιές ήταν οι συνέπειες γιά τήν εύρωπαική ζωή;

2. Ποιές έποιησηκές καί φιλοσοφικές θεωρίες έπειρεάσαν τήν Εύρώπη τό 19 αι. ;

3. Τί είναι τό κίνημα τού ρομαντισμού καί ποιές οι έκδηλώσεις του;

4. Ποιό πνευματικό κίνημα διαδέχτηκε τό ρομαντισμό; Ποιά είναι γενικά τά καλλιτεχνικά περύματα τού 19ου αι.;

Β. Η Εύρωπη από τό τέλος τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου τοῦ 1870 ὡς τά 1914

Μετά τόν πόλεμο τοῦ 1870 — 1871·έμφανίστηκαν στήν Εύρωπη δύο νέες μεγάλες δυνάμεις, ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία.

Ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τήν ιστορία αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι:

‘Η ἀποικιακή ἔξαπλωση (νέος ἴμπεριαλισμός).’ Ή ὅλο καὶ μεγαλύτερη βιομηχανική ἀνάπτυξη μεγάλωσε καὶ τήν ἀνάγκη τῶν βιομηχανικῶν δυνάμεων νά βροῦν πρώτες üλες φτηνές, σιτηρά καὶ ἀγορές γιά νά τοποθετήσουν τά προϊόντα τους. “Ἐτσι ὅλες κάνουν διεθνή πολιτική. Ή τάση γιά ἰδρυση μεγάλων ἀποικιακῶν κρατῶν ὀνομάστηκε «νέος ἴμπεριαλισμός» μέ τήν ἔννοια ὅτι κανείς δέν ἐνδιαφερόταν πιάν’ ἀποκτήσει αὐτοκρατορίες (imperia) σέ εύρωπαικά ἑδάφη, ἀλλά στίς ἄλλες ἡπείρους.

‘Η προσοχή τῶν εύρωπαικῶν δυνάμεων στράφηκε στό τέλος τοῦ 19ου καὶ στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. περισσότερο στήν Ἀφρική καὶ τήν Κίνα. Ή Ἀφρική ἔξερευνήθηκε τότε ὀλόκληρη καὶ χωρίστηκε σέ ἀποικιακά κράτη. Ή Γαλλία μετά τήν καταστροφή τοῦ 1870, ἀνασυντάχτηκε ἐσωτερικά καὶ ἀρχισε τήν ἀποικιακή ἔξαπλωση. Δημιούργησε ἔνα μεγάλο ἀποικιακό κράτος (τό δεύτερο τοῦ κόσμου μετά τό ἀγγλικό) πιό πολύ ἀπό ἑδάφη τῆς ΒΔ Ἀφρικῆς.

‘Η Ἄγγλια κατά τό τέλος τοῦ 19ου αἰ. ἐπωφελήθηκε ἀπό τίς οἰκονομικές δυσχέρειες τοῦ πασᾶ τῆς Αίγυπτου, γιά νά ἀγοράσει τίς αἰγυπτιακές μετοχές τῆς διώρυγας τοῦ Σουέζ καὶ νά γίνει ἐκεῖ συγκυρίαρχος μαζί μέ τή Γαλλία. Λίγο ἀργότερα ἐσωτερικές ταραχές στήν Αίγυπτο καὶ τό Σουδάν τῆς ἔδωσαν τήν εύκαιριά νά κυριαρχήσει καὶ στίς δύο χῶρες. Μέ τήν κατοχή τοῦ Γιβραλτάρ, Μάλτας, Κύπρου, Σουέζ, Ἀντεν, Βορμάζης, ἡ Ἄγγλια ἔσασφάλισε τό δρόμο πρός τήν Ἀπωντολή καὶ ἔπαψε νά ἐνδιαφέρεται ἀπόλυτα. γιά τόν Ἐλλήσποντο. “Ἐτσι μειώθηκε ὁ ἀγγλορωσικός ἀνταγωνισμός στά Βαλκάνια.

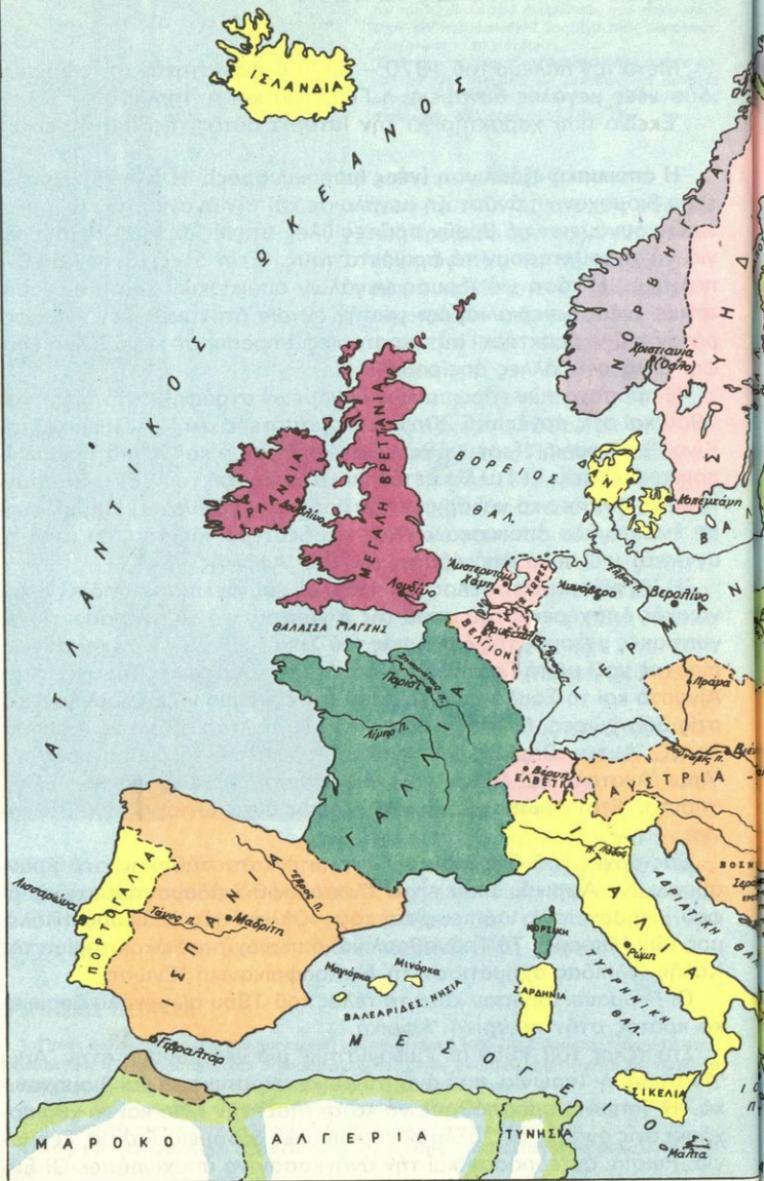
Στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. οἱ Ἅγγλοι ἐγκαταστάθηκαν στό Τράνσβααλ (Ν. Ἀφρική, ὅπου εἶχαν ἀνακαλυφθεῖ ἀδαμαντωρυχεῖα), ἀφοῦ νίκησαν τούς ντόπιους καὶ τούς Ὄλλανδούς ἀποίκους. (Πόλεμος τῶν Μπόερς). Τό Τράνσβααλ καὶ ἡ περιοχή τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδας σχημάτισαν τή Νοτιοαφρικανική “Ἐνωση.

Οι Γερμανοί ἰδρυσαν κατά τό τέλος τοῦ 19ου αἰ. μεγάλο ἀποικιακό κράτος στήν κεντρική Ἀφρική.

Στό τέλος τοῦ 19ου αἰ. ἐμφανίστηκε μιά νέα δύναμη στήν “Ἀπωντολή, ἡ Ἰαπωνία, πού ἀναπτύχθηκε στρατιωτικά καὶ βιομηχανικά. Ή Ἰαπωνία προσπάθησε νά κατακτήσει τήν Κίνα καὶ νά κυριαρχήσει στίς ἀγορές της, ἀλλά οι εύρωπαικές δυνάμεις, Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία, ἀντέδρασαν καὶ τήν ἀνάγκασαν νά ύποχωρήσει. Οι Εύ-

Νέος ἴμπεριαλισμός

ΕΥΡΩΠΗ, 1871-1914

ρωπαῖοι κατέλαβαν σημαντικές έμπορικές περιοχές γύρω από τό Πεκίνο. Οι Ιάπωνες στράφηκαν κατά τής Ρωσίας, τής κήρυξαν τόν πόλεμο (1904 – 1905), καί τήν άνγκαρασαν νά έγκαταλείψει τήν Κορέα, τό Πόρτ "Αρθουρ" καί τή Μαντζουρία. Ή ήττα τής Ρωσίας προκάλεσε άντιδραση στό έσωτερικό καί ό ταύρος άναγκαστηκε νά παραχωρήσει σύνταγμα.

Εύρωπαικές
άντιθέσεις:
Συμμαχίες

Οι εύρωπαικές άντιθέσεις. Συμμαχίες. Έκτός από τίς άντιδρασεις τῶν λαῶν πού δέν εἶχαν πραγματοποιήσει άκομα τήν θέντική τους διοκλήρωση ή άπελευθέρωση, δημιουργήθηκαν δξύτατες διαφορές άνάμεσα στή Γαλλία – Γερμανία μετά τόν πόλεμο τοῦ 1870. Από τίς άρχες τοῦ 20οῦ αι. άρχισε καί ένας μεγάλος οίκονομικός άνταγωνισμός μεταξύ Αγγλίας καί Γερμανίας.

Η Γερμανία έγινε μεγάλη βιομηχανική δύναμη μετά τά 1900 καί άρχισε νά άμφισβητεῖ από τήν Αγγλία τίς διεθνεῖς άγορές. Μήνυ μπορώντας ν' άντιμετωπίσει τήν Αγγλία στή Θάλασσα ή Γερμανία δοκίμασε νά πλησιάσει τά λιμάνια τής Ανατολής διεισδύοντας από τήν ξηρά στὸν κόλπο τής Βαγδάτης. Γι' αύτό φρόντισε νά αύξησε τήν έπιρροή της στίς βαλκανικές χώρες καί τήν Τουρκία. Οι Γερμανοί συνέλαβαν τήν ίδεα νά κατασκευάσουν μιά μεγάλη σιδηροδρομική γραμμή Βερολίνου – Βαγδάτης, πού θά περνούσε από τήν Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα άρχισε νά ναυπηγεῖται μεγάλος γερμανικός στόλος.

Ο οίκονομικός άνταγωνισμός καί ή διείσδυση τής Γερμανίας στίς χώρες τής Έγγύς Ανατολής, δημούρασε μιά κατάσταση έντασης στήν Εύρωπη. Αρχισαν νά γίνονται συνασπισμοί. Η Γερμανία συμμάχησε μέ τήν Αύστρια. Μαζί τους ένώθηκε καί ή Ιταλία, δυσαρεστημένη έπειδή οι Γάλλοι κατέλαβαν τή Λιβύη. Ο συνασπισμός δονομάστηκε **Τριπλή Συμμαχία** (Triple Alliance, 1882). Η Αγγλία πλησίασε τή Γαλλία, πού ήταν δυσαρεστημένη από τόν πόλεμο τοῦ 1870 καί ήθελε νά έκδικηθεῖ τούς Γερμανούς, καί τή Ρωσία. Έτσι σχηματίστηκε ένας δεύτερος συνασπισμός, η **Τριπλή Συνενόδηση** (Triple Entente, 1907).

Οι δύο αύτοί συνασπισμοί άρχισαν ένα φοβερό άνταγωνισμό έξοπλισμῶν, πού έδωσε σέ δλη αύτή τήν περιόδο τήν δψη προετοιμασίας γιά πόλεμο. Γι' αύτό ή έποχή αύτή δονομάστηκε «**έξοπλη ειρήνη**». Πολλοί πνευματικοί άνθρωποι καί πολιτικοί δοκίμασαν νά σταματήσουν τή φοβερή αύτή πορεία πρός τήν καταστροφή καί νά ιδρύσουν διεθνεῖς δργανισμούς γιά τή λύση τῶν διαφορῶν άνάμεσα στά κράτη. Όμως ή συνέχιση τοῦ προγράμματος τῶν έξοπλισμῶν καί οι δλο καί δξύτερες άντιθέσεις δδηγούσαν σταθερά πρός τόν πόλεμο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- 1) Ποιά ήταν η γενική είκόνα πού παρουσίαζε η Ευρώπη καί ο κόσμος από τό 1870 – 1914;
- 2) Ποιές ήταν οι καταστάσεις καί τά αίτια πού δδήγησαν στόν πρώτο παγκόσμιο πόλεμο;

Γ. Η έλληνική ιστορία από τήν κάθοδο τοῦ Ὀθωνα ὡς τήν ἔναρξη τοῦ Α' παγκόσμιου πολέμου (1833 – 1914)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ (1833 – 1862)

Η έποχη τοῦ Ὀθωνα ὑπῆρξε μιά δύσκολη περίοδος γιά τήν Έλλαδα καί από έσωτερική καί από έξωτερική ἄποψη.

Έσωτερικά, μετά τήν καταστροφή καί ἐγκατάλειψη τοῦ ἔργου τοῦ Καποδίστρια, ἔπρεπε ν' ἀναδιοργανωθεῖ τό κράτος. Η ἀγνοία τοῦ τόπου καί τῆς γλώσσας ἔγινε ἀφορμή νά στηριχτοῦν οι Βαυαροί ἀντιβασιλεῖς, πού κυβέρνησαν στήν ἀρχῇ, πιό πολύ στή γερμανική τους πείρα, παρά στήν Ἑλληνική παράδοση.

Η ἐπικράτηση τῶν Βαυαρῶν, ἡ χρησιμοποίησή τους στά ἀνώτερα ἀξιώματα (βαυαροκρατία), τό ἀπολυταρχικό πολίτευμα ὡς τά 1843 καί οἱ κατόπιν ἐπεμβάσεις τοῦ Ὀθωνα στήν πολιτική ζωή τῆς χώρας, προκαλοῦσαν δυσαρέσκειες, πού τίς ἔκαναν μεγαλύτερες οἱ ἀποτυχημένες ἀπόπειρες γιά τήν πραγματοποίηση τῶν ἔθνικῶν πόθων.

Ἀπό οἰκονομική ἄποψη τό κράτος ἀντιμετώπιζε πολλές δυσκολίες, ἐπειδή ήταν πολύ περιορισμένο ἔδαφικά. Τό βασικό του είσόδημα προερχόταν ἀπό τή ναυτιλία, πού εἶχε ἀναπτυχθεῖ μετά τήν ἀπελευθέρωση, μέ κέντρο τό λιμάνι τῆς Σύρου.

Ἀπό έξωτερική ἄποψη τά πράγματα ήταν τό ἴδιο δύσκολα. Κάθε μιά από τίς προστάτιδες δυνάμεις, δηλαδή Ἀγγλία, Γαλλία, Ρωσία, πού ὁ ἀνταγωνισμός τους στήν Α. Μεσόγειο εἶχε γίνει δξύτερος, προσπαθοῦσε νά αὐξήσει τήν ἐπιρροή της στήν Έλλαδα. Ἀπό φόβο μήπως ἀνατραπεῖ ἡ Ἰσορροπία στά Βαλκάνια οἱ δυτικές δυνάμεις ξαναγύρισαν ἀμετακίνητα στό δόγμα τῆς τουρκικῆς ἀκεραιότητας καί καταπολεμοῦσαν κάθε προσπάθεια τῶν 'Ελλήνων ν' ἀπελευθερώσουν τούς ύπόδουλος ἀδελφούς τους.

Ἀπό πολιτιστική ἄποψη οἱ 'Ελληνες ἀγωνίζονταν νά φτάσουν τό εύρωπαϊκό ἐπίπεδο. Η περιφρόνηση πρός κάθε τί πού θύμιζε τήν τουρκική κατοχή τούς ἔκανε νά παραμερίσουν καί τήν έλληνική παράδοση τῆς τουρκοκρατίας. Η τέχνη καί ἡ λογοτεχνία ἐμπνεόταν γενικά ἀπό τά εύρωπαϊκά πρότυπα, ἀλλά ύπηρχαν καί πολλές ζωντανές καί δημιουργικές τάσεις, μέ κέντρο ἰδιαίτερα τά 'Επτάνησα.

Γενικά
Χαρακτηριστικά

‘Υποδοχή τοῦ Ὀθωνα στὸ Ναύπλιο (Ἐθνικό Ἰστορικό μουσεῖο).

‘Η κάθοδος τοῦ Ὀθωνα στὴν Ἑλλάδα

‘Έκλογή τοῦ
Ὀθωνα. Συνθῆκες

Μετά τὴν παραίτηση τοῦ Λεοπόλδου τοῦ Σάξ – Κοβούργου καὶ τῇ δολοφονίᾳ τοῦ Καποδίστρια οἱ τρεῖς προστάτιδες δυνάμεις ἀποφάσισαν ήταν δώσουν τὸ ἑλληνικό στέμμα στὸν Ὀθωνα, δεύτερο γιο τοῦ Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, καὶ ὑπέγραψαν δύο σχετικές συνθῆκες: τοῦ Λονδίνου (Μάιος 1832), πού ἀναγνώριζε τὴν Ἑλλάδα ἀνεξάρτητο μοναρχικό κράτος, μὲ βασιλέα τὸν Ὀθωνα, καὶ τῆς Κωνσταντινούπολης (Ιούλιος 1832), πού ἐπεξέτεινε τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας πάλι ἀπό τὸν Παγασητικὸν ὡς τὸν Ἀμβρακικό κόλπο.

Οἱ τρεῖς δυνάμεις ἔδωσαν στὴν Ἑλλάδα ἕνα δάνειο ἀπό 60 ἑκατ. φράγκα καὶ ἐπέτρεψαν στὸν Ὀθωνα νά φέρει μαζύ του 3500 Βαυαρούς στρατιῶτες γιά νά ἐπιβάλει τὴν τάξη.

‘Η Ε’ ἑθνική συνέλευση τοῦ Ἀργους, πού εἶχε μεταφέρει τὴν ἔδρα της στὴν Πρόνοια τοῦ Ναυπλίου, ἐπικύρωσε τὴν ἔκλογή τοῦ Ὀθωνα καὶ ἔστειλε στὸ Μόναχο ἀντιπροσωπεία ἀπό τὸν Ἄνδρεα Μιαούλη, Νότη Μπότσαρη καὶ Δημ. Πλαπούτα νά τοῦ προσφέρει τὸ στέμμα.

‘Ο Ὁθων ἔφασε στὸ Ναύπλιο τὸν Ιανουάριο 1833. Ἐπειδὴ ἦταν ἀνήλικος, τὸν συνόδευε μία τριμελής ἀντιβασιλεία, πού θά κυβερνοῦσε ὡς τὸ τέλος Μαΐου 1835. Τὴν ἀποτελοῦσαν δὲ Ἱωσήφ φόν ‘Αρμανσμπεργκ, πρώην ύπουργός οἰκονομικῶν τῆς Βαυαρίας, δὲ Λουδοβίκος Μάουρερ, νομικός, καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ δὲ Κάρολος ‘Αϊδεκ, στρατηγός. Ἀπό τοὺς τρεῖς μόνο δὲ ‘Αϊδεκ εἶχε ἔρθει στὴν Ἑλλάδα τὸν καιρό τῆς ἐπανάστασης καὶ τὴν ηξερε. Οἱ ἄλλοι δύο τῇ θαύμαζαν, ἀλλά τὴν ἔβλεπαν γιά πρώτη φορά.

‘Ο λαός, κουρασμένος ἀπό τὴν ἀναρχία, δέχτηκε μέ πολλή ἀγάπη καὶ ἐνθουσιασμό τὸν Ὀθωνα, πού ἦταν δὲ πρώτος βασιλιάς στὴν Ἑλλάδα καὶ δὲ γιός τοῦ φιλέλληνα Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας.

Κάθοδος τοῦ
Ὀθωνα στὴν
Ἑλλάδα

Η όργανωση τοῦ κράτους ἀπό τήν ἀντιβασιλεία

Παρά τίς μεγάλες δυσκολίες ἡ κατάσταση πού ἀντιμετώπιζε ἡ ἀντιβασιλεία ἦταν λιγότερο δύσκολη ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Καποδιστρίου. Ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἀναγνωριστεῖ ἀνέξαρτη κράτος, ὑπῆρχε τό δάνειο, ὁ βαυαρικός στρατός, ὁ λαός ἦταν κουρασμένος καὶ πρόθυμος νά πειθαρχῆσει καὶ οἱ μεγάλες δυνάμεις ἦταν φιλικές.

Ἡ ἀντιβασιλεία γιὰ νά όργανώσει τό ἑλληνικό κράτος 1) συνέ-στησε τακτικό στρατό 2) ἀνακήρυξε τήν ἑλληνική ἐκκλησία ἀνεξάρ-τητη, ἀν καὶ δογματικά ἐνωμένη μέ το πατριαρχεῖο Κων/πόλεως 3) διαίρεσε διοικητικά τή χώρα σέ νομούς, ἐπαρχίες, δήμους καί κοινό-τητες, ἔδωσε στίς μεγάλες πόλεις καὶ στούς νομούς τά ἀρχαῖα ὄνο-ματα, ὅπου δέν εἶχαν διατηρηθεῖ, κατάργησε τήν τοπική αὐτοδιοίκη-ση καὶ ὄργανωσε ἔνα γραφειοκρατικό συγκεντρωτικό σύστημα, ἀ-νάλογο μέ τῆς Βαυαρίας. — Οἱ τοπικές ἀρχές (νομάρχης, ἐπαρχος, δήμαρχος) θά διορίζονταν ἀπό τό κράτος. Οἱ φόροι θά συγκεντρώ-νονταν στό κέντρο καὶ αὐτό θά φρόντιζε γιά τίς ἀνάγκες τῶν ἐπαρ-χιῶν 4) ἤδρυσε ἔξατάξια δημοτικά σχολεῖα (πού κατά τό γερμανικό σύστημα θά συντηροῦσαν οἱ δῆμοι καὶ θά ἥλεγχαν οἱ πολίτες), τε-τρατάξια γυμνάσια, καὶ πρόβλεψε τήν ἤδρυση πανεπιστημίου, πού ἀρχισε νά λειτουργεῖ στά 1838 5) όργανωσε δικαστήρια καὶ ὁ Μάουρερ ἔγραψε τή δικανική νομοθεσία σύμφωνα μέ τά βαυαρικά πρότυπα 6) καθόρισε τή φορολογία διατήρησε δῆμως τόν παλιό φό-ρο τῆς δεκάτης (10% στό ἀκαθάριστο γεωργικό εἰσόδημα) καὶ τά διαγωγικά τέλη (ἐσωτερικά τελωνεῖα).

Ἡ όργανωση τῆς ἀντιβασιλείας διατηρήθηκε πολύ καὶ σέ μερικά σημεῖα διατηρεῖται ἀκόμη. Γι' αὐτό εἶχε καὶ μεγαλύτερη σημασία γιά τό ἑλληνικό κράτος.

Ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιβασιλέων ἦταν εἰλικρινής, ἀλλά ἡ ἄγνοια τῶν συνθηκῶν τοῦ τόπου ὀδήγησε σέ λάθη καὶ δημιούργησε προ-βλήματα. Τή μεγαλύτερη ἀντίδραση προκάλεσαν τά ἐκκλησιαστικά καὶ στρατιωτικά μέτρα. Ἡ ἀντιβασιλεία όργανωσε τακτικό στρατό, ἀλλά ὑπῆρχαν τά σώματα τῶν ἀτάκτων, πού εἶχαν πολεμήσει καὶ ἔ-λευθερώσει αὐτό τό κράτος. Πολλοί κατάγονταν ἀπό ἑδάφη πού δέν εἶχαν ἔλευθερωθεῖ ("Ηπειρο, Μακεδονία") καὶ δέν εἶχαν ἄλλο πό-ρο ζωῆς, ἐκτός ἀπό τό στρατιωτικό τους μισθό. Οἱ ἀντιβασιλείς, τούς διέταξαν νά καταταχτοῦν στόν τακτικό στρατό, δηλαδή νά φο-ρέσουν εύρωπαϊκή στολή καὶ νά ὑποταχτοῦν σέ μιά πειθαρχία πού δέν ἀνέχονταν. Οἱ διαμαρτυρίες τους χαρακτηρίστηκαν ταραχές καὶ ὁ βαυαρικός στρατός τούς ἀνάγκασε νά διαλυθοῦν ἢ νά φύγουν ἔξω ἀπό τά ἑλληνικά σύνορα. Αὐτό, καὶ τό γεγονός ὅτι ποτέ τό ἑλληνικό κράτος δέν εἶχε τά οἰκονομικά μέσα νά δώσει μιά ἀξιόλογη ἀποζη-μίωση στούς γέρους ἀγωνιστές, προκάλεσε τόν ἀγιάτρευτο καημό τῶν παλιῶν πολεμιστῶν τοῦ 1821, πού αἰσθάνονταν παραγκωνι-

Κατάσταση τῆς
Ἑλλάδας ἐπί τῆς
ἀντιβασιλείας

Όργανωση τῆς
Ἑλλάδας ἀπό τήν
ἀντιβασιλεία

Προβλήματα πού
δημιούργησαν τά
μέτρα τῆς
ἀντιβασιλείας

σμένοι καὶ ἀδικημένοι, καὶ πού φαίνεται στά ἀπομνημονεύματα πολλῶν ἀγωνιστῶν. Παράλληλα ἔστρεψε ἀρκετούς παλιούς στρατιώτες στή ληστεία. "Ἔτσι ἔξηγεῖται τό πλῆθος τῶν ληστῶν πού ταλαιπώρησε τήν Ἑλλάδα στήν ἐποχή τοῦ "Οθωνα.

Τό ἑκκλησιαστικό θέμα δημιούργησε ἐπίσης ἀντιδράσεις, γιατί τό πατριαρχεῖο δέν ἀναγνώρισε τήν ἑλληνική ἑκκλησία, παρά μόνο στά 1850. "Ἔτσι πολλοί ἔθεωρησαν σχισματική τήν ἑκκλησία καὶ δημιουργήθηκε τό κόμμα τῶν «φιλορθοδόξων» πού ἦθελε τήν ἔνωση μέ τό πατριαρχεῖο καὶ τήν κατάργηση τῆς ἀντιβασιλείας. Μέ τίς ἐνέργειες αὐτές σχετίζεται ἡ σύλληψη τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Πλαπούτα καὶ ἄλλων ἀγωνιστῶν, πού δικάστηκαν στό Ναύπλιο καὶ καταδικάστηκαν σέ θάνατο. Στίς πιέσεις τῆς ἀντιβασιλείας, πού ἐπιδίωξε αὐτή τήν καταδίκη, μόνο δύο δικαστές ὁ Πολυζωΐδης καὶ ὁ Τερτσέτης ἀρνήθηκαν νά υποκύψουν. 'Ο Κολοκοτρώνης ἔμεινε ἀρκετούς μῆνες φυλακισμένος στήν Ἀκροναυπλία. "Οταν ὁ "Οθων ἐνηλικιώθηκε τοῦ ἔδωσε χάρο.

Μέ τήν κατάργηση τῆς αὐτοδιοίκησης, πού ἦταν παράδοση αιώνων, παραμελήθηκε ἡ ἐπαρχία. 'Η παιδεία πήρε καθαρά Θεωρητική κατεύθυνση καὶ τά ἔξατάξια δημοτικά σχολεῖα ἔγιναν τά περισσότερα διτάξια ἡ μονοτάξια, γιατί οἱ δῆμοι δέν εἶχαν νά πληρώσουν τά ἔξοδα γιά τή συντήρηση τους.

Ἡ ἐπιβολή τοῦ ἀπολυταρχικοῦ συστήματος, ἡ βαυαροκρατία, οἱ διαφωνίες τῶν ἰδιων τῶν ἀντιβασιλέων καὶ οἱ ἐπεμβάσεις τῶν δυνάμεων δημιουργοῦσαν ἄλλες ἀφορμές γιά δυσαρέσκεια. Παρ' ὅλα αὐτά ἐπί τῆς ἀντιβασιλείας ἔγινε ἡ πρώτη μετά τήν ἵδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου συστηματική προσπάθεια γιά ὀργάνωση ἑλληνικοῦ κράτους.

'Η βασιλεία τοῦ "Οθωνα ὡς τόν Κριμαϊκό πόλεμο (1835 — 1853)

Παρά τίς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅταν ἀνέλαβε προσωπικά τήν ἔξουσία ὁ "Οθων, ἔξακολούθησε νά κυβερνᾶ ἀπολυταρχικά καὶ διόρισε Βαυαρούς πρωθυπουργούς.

Στά 1843 οἱ δυσαρεστημένοι στρατιώτικοι καὶ πολιτικοί (Λόντος, Μεταξᾶς, Ζωγράφος, Μακρυγιάννης, Καλλέργης) ὀργάνωσαν μιά ἐπανάσταση, πού ἔσπασε τή νύχτα τῆς 2 — 3 Σεπτεμβρίου 1843. 'Η ἐπανάσταση ὑπῆρξε ἀναίμακτη, γιατί πήραν μέρος σ' αὐτήν λαός καὶ στρατός καὶ ὑποστήριχτηκε ἀπό τούς πρέσβεις τῶν δυνάμεων. 'Ο "Οθων ἀπομονωμένος ἀναγκάστηκε νά υποσχεθεῖ σύνταγμα καὶ νά καλέσει ἑθνική συνέλευση.

Τό σύνταγμα τοῦ 1844

Τό πρῶτο μετά τήν ἀπελευθέρωση ἑλληνικό σύνταγμα δέν ἦταν

δημοκρατικό. Τό πολίτευμα ἄλλαξε σέ **συνταγματική μοναρχία**. Ο βασιλιάς κράτησε τήν ἑκτελεστική ἔξουσία, ἡ νομοθετική μοιράστηκε ἀνάμεσα σέ βουλή καί γερουσία. Δινόταν ὅμως τό δικαίωμα τῆς ψήφου σχεδόν σέ ὅλους τούς "Ἐλληνες πάνω ἀπό 25 ἔτῶν.

Τά πρώτα βήματα τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ στήν Ἐλλάδα στάθηκαν δύσκολα. Δέν ύπηρχε παράδοση, οἱ ἑκλογές γίνονταν μέ σφαιρίδια καί κρατοῦσαν πολλές μέρες, οἱ κομματικές ἀντιθέσεις ἔφταναν σέ αἰματηρές συγκρούσεις.

"Ως τά μέσα τοῦ 19ου αἰ. διατηρήθηκαν τά τρία κόμματα, ἀγγλικό, γαλλικό, ρωσικό, πού εἶχαν ίδρυθεῖ στήν ἐπανάσταση, μέ ἀρχηγούς τό Μαυροκορδάτο, Κωλέττη καί Α. Μεταξᾶ. Γιά πολλά χρόνια κυβέρνησε τό κόμμα τοῦ Κωλέττη, πού ἡ πολιτική του, τῆς μεγάλης ἰδέας, ἐνθουσίαζε τούς "Ἐλληνες.

Στρατηγός Μακρυγιάννης.

Τό ἔθνικό πρόβλημα καί ἡ πολιτική τῆς μεγάλης ἰδέας

Τό πιό βασικό πρόβλημα γιά τό νέο ἐλληνικό κράτος ἦταν ἡ ἐπέκταση τῶν συνόρων καί ἡ ἀπελευθέρωση τῶν ὑπόδουλων ἀδελφῶν. Οι "Ἐλληνες ὀνειρεύονταν νά ἐλευθερώσουν τόν ἐλληνισμό τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, καί τῶν νησιῶν τοῦ Αιγαίου. Σέ μεγαλύτερη ἔκταση οἱ πόθοι ἀπλώνονταν πρός τή Μ. Ἀσία καί τήν Κωνσταντινούπολη, στά σύνορα τῆς παλιᾶς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ πολιτική αὐτή τῆς Ἰδρυσης ἐνός μεγάλου ἐλληνικοῦ κράτους, πού νά περιβάλλει δόλο τόν ἐλληνισμό μέ πρωτεύουσα τήν Κωνσταντινούπολη, ἦταν τό ὄνειρο τῆς μεγάλης ἰδέας, τό ἰδανικό πού θέρμανε τόν ἐλληνισμό ὡς τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. 'Ο "Οθων καί ἡ γυναίκα του, ἡ βασίλισσα Ἀμαλία, ἔγιναν ἐνθουσιώδεις ὥπαδοί τῆς **μεγάλης ἰδέας**.

Τά δυό μεγάλα κόμματα τῆς ἐποχῆς, τοῦ Μαυροκορδάτου καί τοῦ Κωλέττη, ἀντιμετώπιζαν διαφορετικά τό ἔθνικό θέμα· ὁ Μαυροκορδάτος πίστευε ὅτι τό ἐλληνικό κράτος ἔπρεπε πρώτα νά ὀργανωθεῖ

Τό ἰδανικό τῆς
μεγάλης ἰδέας

Εθνικό
μεταβολή
μεταβολή

καί ύστερα νά έπιδιώξει έπέκταση τῶν συνόρων· ἀντίθετα δὲ Κωλέτ-
της διακήρυξσε πώς πρίν ἀπό κάθε ἄλλο ἔπρεπε νά πραγματοποιη-
θεῖ ἡ μεγάλη ίδεα.

Στό βάθος ὅμως τό ἑλληνικό κράτος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δέν εἶχε
οὔτε τίς στρατιωτικές, οὔτε τίς οἰκονομικές δυνατότητες γιά νά πρα-
γματοποιήσει τή μεγάλη ίδεα. Οι "Ἐλληνες πίστευαν ότι θά μποροῦ-
σαν νά τό ἐπιτύχουν μέ τή βοήθεια τῶν τριῶν προστάτιδων δυνά-
μεων, ἀλλά δέ γινόταν καμιά διπλωματική προεργασία, γι' αὐτό καί
ἡ πολιτική τῶν δυνάμεων ἔμενε ἀμετακίνητα ἔχθρική σέ κάθε
προσπάθεια γιά ἐπέκταση τῶν ἑλληνικῶν συνόρων ἢ ἀναταραχή
στά Βαλκανία. "Ἔται ἡ μεγάλη ίδεα προβαλλόταν ἀπό τόν Κωλέττη
περισσότερο γιά κομματικούς λόγους καί δέ γινόταν, οὔτε ἦταν εὐ-
κολο νά γίνει τότε, ούσιαστική προσπάθεια γιά τήν πραγματοποιήση
τῆς.

'Η πολιτική τῶν δυνάμεων στήν Α. Μεσόγειο. Τό «ἀνατο- λικό ζήτημα»

Ἀνατολικό ζήτημα

Οι ἀντιθέσεις τῶν δυνάμεων στό βαλκανικό χῶρο κατά τά μέσα
τοῦ 19ου αἰ. ἔγιναν δόξυταίς καί πῆραν τή μορφή ψυχροῦ πολέμου.
'Η Ρωσία ἐπιδίωκε τή διάλυση τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καί τήν
ἔξodo στό Αίγαο, ἐνώ οἱ ἄλλες δυνάμεις, Ἀγγλία, Γαλλία, Αύστρια,
ἐπέμεναν στή διατήρηση καί τήν ἀκεραιότητα τοῦ τουρκικοῦ κρά-
τους.

Καθώς ἡ τουρκική αὐτοκρατορία ἔξασθενοῦσε καί καθώς ὥριμα-
ζε ἡ Ἐθνική κίνηση τῶν βαλκανικῶν λαῶν καί μεγάλων ἡ τάση με-
ρικῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν, ὅπως ἡ Αἴγυπτος, νά γίνουν ἀνεξάρτη-
τες, ἡ ἀνατολική Μεσόγειος βρισκόταν σέ μόνιμη ἀναταραχή. Κορύ-
φωμα τῆς κρίσης στά 1839 ἦταν ἡ ἐπανάσταση τοῦ Μεχμέτ 'Αλῆ,
πού νίκησε τά τουρκικά στρατεύματα, ἔγινε κύριος τῆς Συρίας καί
κινδύνευε νά διαλύσει τό τουρκικό κράτος. Οι δυνάμεις, πού δέν ἦ-
θελαν Ισχυρή Αἴγυπτο στό Σουέζ, ἐπενέβησαν καί τόν ἀνάγκασαν
νά ύποχωρήσει ἀναγνωρίζοντας τήν ἀνεξαρτησία τῆς Αίγυπτου
(1841) καί παραχωρώντας του τήν ἰσόβια κατοχή τῆς Συρίας.

Οι ἀδιάκοπες κρίσεις στά Βαλκανία καί οἱ ἀντιθέσεις τῶν συμφε-
ρόντων ἔκαναν τό ζήτημα τῆς Τουρκίας, τό «ἀνατολικό ζήτημα», ὅ-
πως τό ὄνόμαζαν οἱ εύρωπαιοι διπλωμάτες τό πιό περίπλοκο καί ἐπι-
κίνδυνο θέμα τῆς εύρωπαικῆς πολιτικῆς στό 19ο αἰώνα.

'Ο Κριμαϊκός πόλεμος (1853 — 1856)

Κριμαϊκός πολέμος.
Αἴτια. Ἀφορμή

Ἡ ἀπόπειρα τῆς Ρωσίας νά λύσει δυναμικά τό ἀνατολικό ζήτημα
διαλύοντας τήν τουρκική αὐτοκρατορία, ἄλλαξε τόν ψυχρό πόλεμο
σέ θερμό καί προκάλεσε μιά εύρωπαική σύγκρουση πού ὄνομάστη-

κε Κριμαϊκός πόλεμος, έπειδή οι σοβαρότερες έπιχειρήσεις έγιναν στήν Κριμαία.

‘Ο Ναπολέων Γ’, αυτοκράτορας της Γαλλίας, άνανέωσε τίς παλιές συμφωνίες με τήν Τουρκία (**διομολογήσεις**) καί έπετυχε νέες διευκολύνσεις γιά τό γαλλικό έμποριο καί προνόμια γιά τούς καθολικούς στούς ‘Αγίους τόπους. Αύτό έδωσε άφορμή στόν Τσάρο Νικόλαο Α’ νά ζητήσει άναλογα προνόμια γιά τό όρθοδοξο πατριαρχεῖο τής Κωνσταντινούπολης καί νά άπαιτήσει τό δικαίωμα τής προστασίας τών όρθοδόξων τής ‘Ανατολής πού τοῦ έδιναν οι παλιές συνθήκες. ‘Η Τουρκία, πού τήν ένισχυαν οι δυτικές δυνάμεις, άρνήθηκε καί ή Ρωσία τής κήρυξε τόν πόλεμο.

Τά ρωσικά στρατεύματα κατέλαβαν τίς ‘Ηγεμονίες, άλλα ή ‘Αγγλια καί ή Γαλλία συμμάχησαν μέ τούς Τούρκους στά 1854. Οι ‘Αγγλογάλλοι έκαναν έπιθεση στήν Κριμαία, πολιόρκησαν καί κατέλαβαν τή Σεβαστούπολη, ναύσταθμο τών Ρώσων. ‘Ο τσάρος Νικόλαος Α’ πέθανε κατά τή διάρκεια τών έπιχειρήσεων καί ό διάδοχός του ‘Αλέξανδρος Β’ άναγκαστηκε νά ύποχωρήσει. ‘Η είρηνη ύπογράφητη κε στό Παρίσι (1856).

Νικόλαος Α'

‘Η συνθήκη τών Παρισίων. Τά κυριότερα ἄρθρα

Μέ τή συνθήκη τών Παρισίων

1) ‘Ο Δούναβης χαρακτηρίστηκε έλευθερος γιά τά έμπορικά πλοϊα δλων τών κρατών.

2) ‘Ο Ευζείνος Πόντος έγινε ούδετερος. ‘Η Ρωσία καί ή Τουρκία θά διαπρούσαν έλάχιστα πλοϊα γιά τήν άσφαλεια τών άκτων.

3) Οι ‘Ηγεμονίες θά ήταν ύπό τήν προστασία δλων τών εύρωπαι-κών δυνάμεων.

4) ‘Ολες οι δυνάμεις πού ύπεγραψαν τή συνθήκη έγγυήθηκαν τήν άκεραιότητα τής τουρκικής αυτοκρατορίας.

5) ‘Ο σουλτάνος έδωσε προνόμια στούς χριστιανικούς πληθυ-σμούς τής Τουρκίας μέ ένα έπισημο έγγραφο (Χάτι Χουμαγιούν) πού περιλήφθηκε στή συνθήκη τών Παρισίων.

‘Αρθρα τής συνθήκης τών Παρισίων (1856)

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ

‘Η συνθήκη τών Παρισίων είχε μεγάλη σημασία γιά τήν τύχη τής Βαλκανικής. Μέ τή συνθήκη αύτή, πού ήταν μιά μεγάλη ήττα γιά τή ρωσική πολιτική, ή Ρωσία έχασε δλα τά προνόμια τής έποχης τής Αι-κατερίνης Β’ καί ή έπιρροή της περιορίστηκε πέρα άπο τό Δούναβη καί τόν Ευζείνο Πόντο, ένω άντιθετα αύξηθηκε ή άγγλογαλλική έ-πιρροή στά Βαλκάνια.

Γιά νά ίσορροπήσει τήν άπωλεια αύτή ή Ρωσία στράφηκε πρός τήν ‘Απω ‘Ανατολή. Κατέλαβε τή Μαντζουρία τό Πόρτ ‘Αρθούρ καί δοκίμασε νά διεισδύσει στήν Κίνα. Στά Βαλκάνια μετά τό 1856 έγ-

Σημασία τής συνθήκης τών Παρισίων

καινίασε τήν πολιτική τοῦ πανσλαβισμοῦ, δηλαδή τήν προσπάθεια νά βγει στό Αίγαο διά μέσου φιλικῶν της σλαβικῶν κρατῶν. Ἐτσι ἄρχισε νά ύποστηρίζει τίς σλαβικές φυλές τῆς Βαλκανικῆς, τούς Σέρβους καὶ ίδιαίτερα τούς Βουλγάρους. Ἡ πολιτική αὐτή ἐνίσχυσε τό ἔθνικό κίνημα τῶν βαλκανικῶν λαῶν, ἀλλά προκάλεσε καὶ ἀντίθεσεις καὶ συγκρούσεις ἀνάμεσά τους.

Οι "Ελληνες καὶ ὁ Κριμαϊκός πόλεμος

Οι "Ελληνες προσπαθώντας νά ἐπωφεληθοῦν ἀπό τόν Κριμαϊκό πόλεμο ἄρχισαν ἐπαναστάσεις στή Θεσσαλία καὶ τήν "Ηπειρο. Ὁ "Οθων καὶ ἡ Ἀμαλία ύποστηριζαν μέ ἐνθουσιασμό τόν ἀγώνα. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ὅμως, ἀφοῦ δέν κατόρθωσαν μέ διπλωματικές πιέσεις νά σταματήσουν τίς ἐπαναστάσεις, ἔστειλαν τούς στόλους τους στόν Πειραιᾶ καὶ ἀπέκλεισαν τά ἐλληνικά λιμάνια σταματώντας κάθε οίκονομική κίνηση. Ὁ στρατός τῶν Ἀγγλογάλλων ἔκανε προσβλητικές γιά τούς βασιλεῖς παρελάσεις στήν "Αθήνα. Ἀπό κάποιο καράβι, πού ἥρθε ἀπό τήν Κριμαία μεταδόθηκε χολέρα. Τέλος δ Ὁθων ἀναγκάστηκε νά υποχωρήσει. Σχημάτισε κυβέρνηση ἀπό τό ἀγγλογαλλικό κόμμα, μέ πρόεδρο τό Μαυροκορδάτο, καὶ ἐγκατέλειψε τίς ἐπαναστάσεις, πού τίς κατέπνιξαν οἱ Τούρκοι. Ἡ κατοχή τοῦ Πειραιᾶ ὅμως κράτησε ὡς τά 1857.

Τά γεγονότα αὐτά ὑπῆρχαν ὀδυνηρά, ἀλλά ὡς ἔνα σημεῖο καὶ ώφελίμα γιά τούς "Ελληνες. Κατάλαβαν πώς καμιά εύρωπαική δύναμη δέν ἦταν διατεθειμένη νά θυσιάσει τά συμφέροντά της γιά νά ύποστηριζει τά ἐλληνικά δίκαια. Τά τρία κόμματα διαλύθηκαν, ἐπικράτησε ἔθνική ἐνότητα, δ Ὁθων ἔγινε δημοφιλής. Σ' αὐτό τό διάστημα τῆς γαλήνης ἔγιναν τά περισσότερα δημόσια ἔργα, καλυτέρεψε ὡς οίκονομία, ἀναπτύχθηκε ἡ ναυτιλία, χτίστηκαν πολλά πνευματικά καὶ φιλανθρωπικά ιδρύματα μέ δωρεές πλουσίων Ἑλλήνων καὶ ἄρχισε ἡ πρώτη σοβαρή πνευματική κίνηση.

Μέ τό τέλος τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου καὶ τό **χάτι χουμαγιούν** ἀναδιοργανώθηκαν οι κοινότητες τοῦ ἀλύτρωτου ἐλληνισμοῦ καὶ ἄρχισε πάλι ἐκεῖ μιά μεγάλη πνευματική καὶ οίκονομική δραστηριότητα. Ἰδρύθηκαν σχολεῖα, φιλολογικοί σύλλογοι καὶ ἄλλα ιδρύματα στήν Πόλη, στή Σμύρνη, ἀλλά καὶ στή Μακεδονία καὶ τήν "Ηπειρο καὶ στίς πλούσιες καὶ μεγάλες ἐλληνικές κοινότητες τῆς Β. Βαλκανικῆς, ιδίως στά παράλια τοῦ Εὔξεινου Πόντου, δην ζοῦσε μιά πλούσια καὶ ἴσχυρή ἐλληνική ἀστική τάξη, καὶ ὅπου ταξίδευαν καὶ ἐμπορεύονταν τά ἐλληνικά καράβια. Ἡ μεγάλη αὐτή κίνηση, πού μοιάζει μέ νέο ἐλληνικό διαφωτισμό, προετοίμασε τή δεύτερη μεγάλη ἔθνική ἔξομηση τοῦ ἐλληνισμοῦ, τούς βαλκανικούς πολέμους.

‘Η ἔξωση τοῦ "Οθωνα

‘Η ἔσωτερη γαλήνη κράτησε πολύ λίγο. Στά 1860 ἡ ἔνωση

τῆς Ἰταλίας ξεσήκωσε νέο ένθουσιασμό. Οι "Ελληνες πίστευαν πώς Θά πραγματοποιηθοῦν ἐπί τέλους οἱ θέντικοι πόθοι καὶ πῶς ὁ Γαριβαλδί Θά κάνει ἀπόβαση στήν "Ηπειρο. Γρήγορα ὅμως ἀκολούθησε ἡ ἀπογοήτευση. Ὁ "Οθων θεωρήθηκε ύπεύθυνος γιά τή νέα ἀποτυχία. Τὸν κατηγοροῦσαν γιά ἀπολυταρχισμό, παράβαση τοῦ συντάγματος, τὴν Ἀμαλία γιά ἐπεμβάσεις στήν πολιτική. Ἡ ἔλλειψη διαδόχου καὶ ἡ ἔχθρότητα τῶν δυνάμεων μεγάλων τῆν ἀντίδραση. Ὁ "Οθων δέν ἔδειξε Θάρρος καὶ διορατικότητα. Ἀρκέστηκε νά ἀντικαθιστᾶ τή μία αὐλόφιλη κυβέρνηση μέ τήν ἄλλη. Τέλος μιά ἐπανάσταση, πού ξέσπασε τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1862, τὸν ὑποχρέωσε νά παραιτηθεῖ καὶ νά φύγει στή Βαυαρία, ὅπου καὶ πέθανε στά 1867.

"Εξώση τοῦ
"Οθωνα

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- Ποιά προβλήματα ἔσωτερικά καὶ ἔσωτερικά εἶχε νά ἀντιμετωπίσει τό ἐλληνικό κράτος κατά τήν ἐποχή τοῦ "Οθωνα;
- Πῶς ὀργανώθηκε τό ἐλληνικό κράτος στήν ἐποχή τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ποιές ἀδυναμίες παρουσιάζει ἡ ὄργανωση αὐτή; Γιά ποιούς λόγους;
- Ποιές ἦταν οἱ τάσεις τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐπί "Οθωνα καί γιά ποιούς λόγους δέν πραγματοποιήθηκε ἡ μεγάλη ἴδεα;
- Ποιά ἦταν ἡ πολιτική τῶν δυνάμεων στήν ἀνατολική Μεσόγειο;
- Ποιά ἦταν τά αἴτια καὶ ποιό τό ἀποτέλεσμα τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου; Σημασία τῆς συνθήκης τοῦ 1856 γιά τά Βαλκάνια καὶ τήν "Ελλάδα.
- Ποιά ἦταν ἡ κατάσταση τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους (ἐπιπεύγματα καὶ ἀποτυχίες) στό τέλος τῆς βασιλείας τοῦ "Οθωνα;

"Αθήνα (Άπό τό λεύκωμα τοῦ Μαρίνου Π. Βρεττοῦ, ΑΙ Νέαι Ἀθῆναι, 1861).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α' (1863 – 1913)

ΕΚΛΟΓΗ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α'

Έκλογή Γεωργίου Α'

Μετά τήν ἔξωση τοῦ "Οθωνα συνῆλθε ἡ Β' Ἐθνική συνέλευση στήν Ἀθήνα γιά νά ψηφίσει ἔνα νέο σύνταγμα καί νά ἐκλέξει ἔνα νέο βασιλιά. Πέρασαν ἀρκετοί μῆνες ἀβεβαιότητας καί ἀναρχίας. Τέλος οἱ τρεῖς προστάπιδες δυνάμεις συμφώνησαν νά ὑποδείξουν τὸν πρίγκηπα Γουλιέλμο – Γεώργιο τῆς Δανίας καί ἡ συνέλευση τὸν ἔξελεξε μέ τό ὄνομα Γεώργιο Α'.

‘Ο Γεώργιος Α’ ἔφτασε στὴν Ἑλλάδα τὸν Ὁκτώβριο τοῦ 1863. Τά πρώτα γεγονότα τῆς βασιλείας του ἦταν ἡ ἔξωση τῆς Ἐπτανήσου καί ἡ ψήφιση τοῦ συντάγματος.

‘Η ἔξωση τῆς Ἐπτανήσου

“Ἐνωση Ἐπτανήσου
(1864)

‘Η Ἐπτάνησος ἀνῆκε ὡς τὰ 1797 στούς Βενετούς. Μέ τή συνθήκη τοῦ Καμποφόρμιο πέρασε στούς Γάλλους, πού τήν κράτησαν ὡς τὰ 1800. Μετά ὁργανώθηκε σέ κράτος (Ἐπτάνησος Πολιτεία) ὑποτελές στήριξις καί Τουρκία. Μετά τή συμφωνία τοῦ Τίλσιτ οἱ Ρώσοι παραιτήθηκαν ἀπό τήν προστασία τῆς Ἐπτανήσου καί τήν ἅφησαν πάλι στούς Γάλλους (1807 – 1809). Ἀργότερα κατέλαβαν τά νησιά οἱ “Ἀγγλοί. Στό συνέδριο τῆς Βιέννης ὁ Καποδίστριας ἀγωνίστηκε νά μή χαρακτηριστοῦν τά νησιά «ἀγγλική κτήση», γιατί τότε θά ἦταν πολύ δύσκολη ἡ ἀπελευθέρωσή τους, ἀλλά νά γίνουν ὑποτελές κράτος «Ἰόνιος Πολιτεία» ὑπό τήν προστασία τῆς Ἀγγλίας πού θά διόριζε ἐκεῖ ἔναν ἀρμοστή.

Στήν ἐλληνική ἐπανάσταση τά Ἰόνια νησιά βοήθησαν ὅσο μποροῦσαν ὑλικά καί ἥθικά καί παρά τίς ἀγγλικές διώξεις ἔνα σῶμα Ἐπτανήσιών ἐθελοντῶν πῆρε μέρος στόν ἀγώνα.

‘Ο ἐπτανησιακός λαός ἦθελε μετά τήν ἀπελευθέρωση νά ἐνωθεῖ μέ τήν Ἑλλάδα. Πολλές φορές ἔγιναν ταραχές καί ἐπανειλημμένα, παρά τήν ἀγγλική ἀντίδραση, ἡ ἐπτανησιακή βουλή ἐζήτησε τήν ἔξωση. Τελικά ἡ Ἀγγλία ἀποφάσισε, μέ τήν εύκαιριά διναστικῆς ἀλλαγῆς, νά παραχωρήσει τά Ἰόνια νησιά στήν Ἑλλάδα. Ἡ σχετική συνθήκη ὑπογράφητηκε τό Μάρτιο 1864. Τίς διαπραγματεύσεις ἔκανε, νέος ἀκόμα, ὁ Χαρίλαος Τρικούπης καί κατόρθωσε νά ἀπαλείψει πολλούς δυσμενεῖς γιά τήν Ἑλλάδα δρους μέ τή σταθερότητα καί τή διπλωματική ίκανότητά του.

Τά Ἰόνια νησιά, πού δέν πέρασαν ποτέ ἀπό τήν τουρκική κατοχή, στάθηκαν μεγάλα κέντρα γραμμάτων καί πολιτισμοῦ καί ἡ ἔξωση τους συνέβαλε στήν πρόοδο τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους. Οἱ ἐπτανήσιοι βουλευτές, ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης, ὁ Λορέντζος Μαβίλης καί ἄλλοι, ἔφεραν νέο πνεύμα στήν ἐλληνική βουλή καί ἡ ἐπτανησιακή λογοτεχνία ἐπηρέασε τήν ἔξελιξη τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων.

Τό σύνταγμα τοῦ 1864

Τό σύνταγμα τοῦ 1864 ἦταν δημοκρατικό. Καθόριζε ώς πηγή τῆς ἔξουσίας τό ἔθνος. Ἡ γερουσία καταργήθηκε καί τή νομοθετική ἔξουσία ἀσκοῦσε μόνο ἡ βουλή πού ἐκλεγόταν μέ την μυστική καί καθολική ψηφοφορία. Ὁ βασιλιάς διόριζε κυβέρνηση πού νά ἔχει σφαλίζει τήν ψῆφο ἐμπιστοσύνης τῆς βουλῆς καί νά ἐλέγχεται ἀπό τή βουλή. Μετά τό 1875, ὑστερα ἀπό σχετικό ἄρθρο πού δημοσίευσε ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ἐφαρμόστηκε ἡ ἀρχή τῆς «δεδηλωμένης πλειοψηφίας» ὥπως καί στήν Ἀγγλία, δηλαδή ἡ ἀρχή νά δίνει ὁ βασιλιάς τήν ἐντολή τοῦ σχηματισμοῦ τῆς κυβέρνησης στόν ἀρχήγο τοῦ κόμματος πού εἶχε πλειοψηφία στή βουλή. Ὁ βασιλιάς ἔγινε ἔτσι ἀνεύθυνος, γι' αὐτό δλους τούς νόμους προσυπέγραφε ὁ ἀρμόδιος ὑπουργός. Ἰδρύθηκε ἀκόμα ἔνα ἀνώτατο δικαστήριο, τό συμβούλιο ἐπικρατείας, γιά νά ἐλέγχει, ἀν οι νόμοι πού ψηφίζονταν ἦταν σύμφωνοι μέ τό σύνταγμα.

Σύνταγμα 1864

Τά παλιά κόμματα, ἀγγλικό, γαλλικό, ρωσικό, διαλύθηκαν μετά τόν Κριμαϊκό πόλεμο. Τά νέα πού σχηματίστηκαν ἦταν πιό πολύ κόμματα προσώπων, καί ὅχι ἀρχῶν, καί ἦταν πολλά, πράγμα πού δημιουργοῦσε πολιτική ἀστάθεια καί συχνές ἀλλαγές κυβερνήσεων. Ὁμως στήν ἐποχή αὐτή ἀναπτύχθηκε ἡ πολιτική ζωή, τότε ἐμφανίστηκαν καί ἔδρασαν οι πρώτοι μεγάλοι «Ελληνες πολιτικοί, ὁ Ἀλέξανδρος Κουμουνδούρος, ὁ Χαρίλαος Τρικούπης καί ἀργότερα ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

Ἡ ἐπανάσταση τῆς Κρήτης (1866 – 1869)

Ἡ Κρήτη, πού ἦθελε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τόν τουρκικό ζυγό, ἐπαναστάτησε πολλές φορές. Τό κρητικό ζῆτημα ἦταν τό πιό σημαντικό ἔθνικό θέμα στήν πρώτη περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου Α'. Ἡ σπουδαιότερη ἐπανάσταση τῆς Κρήτης ἦταν τοῦ 1866. Οἱ κρητικοί ἀγώνες καί οἱ θυσίες, ὥπως ἡ ἀνατίναξη τοῦ Ἀρκαδιοῦ (8 Νοεμβρίου 1866), συγκίνησαν τήν Εύρωπη καί ἀναστάτωσαν τήν Ἑλλάδα, πού τάχθηκε σύσσωμη στό πλευρό τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Ἐπανάσταση Κρήτης
(1866 – 1869)

Πολλοί «Ελληνες ἀξιωματικοί πήγαν νά πολεμήσουν στήν Κρήτη, ἡ κυβέρνηση Κουμουνδούρου, μέ ὑπουργό ἔξωτερικῶν τό Χαρίλαο Τρικούπη, ὑποστήριξε τήν ἐπανάσταση καί ὅπλισε καράβια (τό «Ἀρκάδι», τό «Πανελλήνιο», τήν «Ἐνωση»), πού χωρίς σημαία, σάν πειρατικά, καταδιωκόμενα ἀπό τούς τουρκικούς στόλους, κατόρθωσαν νά μεταφέρουν ἑφόδια στήν Κρήτη.

Ο ἡγούμενος
τοῦ Ἀρκαδιοῦ
Γαβριήλ

Οι δυνάμεις ὥμως κηρύχτηκαν καί πάλι ύπερ τῆς ἀκεραιότητας τῆς Τουρκίας καί ύποχρέωσαν τόν Γεώργιο Α' νά ἐγκαταλείψει τήν ἐπανάσταση. Ἡ κυβέρνηση Κουμουνδούρου ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ, ἡ κρητική ἐπανάσταση ἐγκαταλείφθηκε καί ἔσβησε. Ἀρ-

281

γότερα, μέ τή μεσολάβηση τῶν δυνάμεων ὁ σουλτάνος ἔδωσε ἔνα σύνταγμα στήν Κρήτη **(χάρτης Χαλέπας, 1878)** πού τήν ἀναγνώριζε ὑποτελή ἡγεμονία, μέ χριστιανό ἡγεμόνα, βουλή καί ἀστυνομία ἀπό ντόπιους καί μέ ἐπίσημη γλώσσα τήν Ἑλληνική. Ἀλλά τό κρητικό ζῆτημα δέν ἔκλεισε.

‘Η ἑθνική κίνηση στά Βαλκάνια. Πανσλαβισμός.

‘Από τό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰ. ἐντάθηκε ἡ ἑθνική κίνηση στά Βαλκάνια. Αὐτό ὄφείλεται στίς γενικές συνθῆκες, ἀλλά καί στό πρόγραμμα τοῦ πανσλαβισμοῦ πού ὅρχισε ἡ Ρωσία μετά τόν Κρημαϊκό πόλεμο. Θέλοντας νά βγεῖ στό Αιγαϊο διά τῶν σλαβικῶν κρατῶν ἡ Ρωσία ὑποστήριξε καί ὑποκίνησε τήν ἑθνική κίνηση τῶν βαλκανικῶν λαῶν, ιδίως, τῶν Βουλγάρων.

Στά 1870 οἱ Βούλγαροι πέτυχαν ἀπό τούς Τούρκους τήν ἀπόσπαση τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἀπό τό πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἰδρυσαν αὐτοκέφαλη βουλγαρική ἐκκλησία, πού ὄνομάστηκε «έξαρχία», καί πού τό οἰκουμενικό πατριαρχεῖο δέν τήν ἀναγνώρισε, παρά πολύ ἀργότερα. Τό κήρυγμα καί ἡ λειτουργία θά γινόταν σέ βουλγαρική γλώσσα· τά σύνορα τῆς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἔμεναν ἐπίτηδες κάπως ἀκαθόριστα: θά ἀνῆκαν στήν έξαρχία τά χωριά, πού τά 3/4 τῶν κατοίκων θά τό ζητοῦσαν. Αὐτό ἔδωσε τήν εύκαιρια νά ἀσκηθεῖ μεγάλη προπαγάνδα στά σλαβόφωνα ἑλληνικά χωριά τῆς Μακεδονίας.

Ρωσοτουρκικός πόλεμος. Συνθήκη Ἀγίου Στεφάνου (1878)

‘Η Ἰδρυση τῆς έξαρχίας ἦταν τό πρῶτο βῆμα γιά τήν ἑθνική ἀνεξαρτησία τῶν Βουλγάρων. Ἀργότερα ἐκδηλώθηκαν ἐπαναστάσεις στίς σερβικές περιοχές τῆς Βοσνίας καί Ἐρζεγοβίνης καί στή Βουλγαρία. Οι Τούρκοι τίς κατέπνιξαν μέ φοβερές σφαγές. Σέ λίγο τό Μαυροβούνιο (δρεινή περιοχή στή Β. Ἀλβανία πού εἶχε μείνει σχεδόν ἐλεύθερη σ' ὅλη τήν Τουρκοκρατία) καί ἡ Σερβία κήρυξαν τόν πόλεμο τῆς Τουρκίας. Οι δυνάμεις ἐπενέβησαν γιά νά ἡσυχάσουν τά πράγματα, ἀλλά ἡ Τουρκία κατόρθωσε νά τίς παραπλανήσει μέ ἀπατηλές ὑποσχέσεις. Μετά τήν ἐγκατάλειψη τῆς πρασπάθειας γιά εἰρίγνευση ἡ Ρωσία ἐκήρυξε τόν πόλεμο στήν Τουρκία καί τά ρωσικά στρατεύματα ἔφτασαν στόν “Ἀγιο Στεφάνο”, ἔξω ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ ὑποχρεώθηκαν οἱ Τούρκοι νά υπογράψουν τήν **ειρήνη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου (1878)**, πού πραγματοποιοῦσε τό πρόγραμμα τοῦ πανσλαβισμοῦ.

Μέ τή συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ιδρύθηκαν τά πρώτα ἀνεξαρτητά βαλκανικά κράτη (Σερβία, Ρουμανία, Μαυροβούνιο), πού εἶχαν μικρότερη ἀπό τή σημερινή τους ἔκταση. Τό σημαντικότερο ἄρ-

Βουλγαρική ἔξαρχία
(1870)

Ρωσοτουρκικός
πόλεμος. Συνθήκη
Ἀγίου Στεφάνου
(1878)

θρο της ὅμως ἦταν αὐτό πού ἔδρυε ἔνα μεγάλο ὑποτελές βουλγαρικό κράτος ἀπό τό Δούναβη ὡς τό Αἴγαιο, πού περιλάμβανε τήν Α. Μακεδονία, ἐκτός ἀπό τή Χαλκιδική, καί τήν περιοχή τοῦ Μοναστηρίου ὡς τή λίμνη τῆς Ἀχρίδας.

Ἡ ὑποτελής αὐτή Βουλγαρία ούσιαστικά ἀπομόνωνε τήν Τουρκία ἀπό τά βαλκανικά της ἔδαφο καί ἡ ἐπέκτασή της σέ περιοχές ἐλληνικές καί σερβικές ἀναστάτωσε καί τούς δύο λαούς.

Ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου (1878)

Ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου προκάλεσε τήν ἀντίδραση τῶν δυτικῶν δυνάμεων, καί ἰδιαίτερα τῆς Ἀγγλίας, πού ἀπείλησε πόλεμο. "Ἔτσι οἱ Ρώσοι ἀναγκάστηκαν νά τήν ὑποβάλουν γιά ἀναθεώρηση σέ ἔνα εὐρωπαϊκό συνέδριο στό Βερολίνο μέ πρόεδρο τόν Βίσμαρκ. ባ συνθήκη ἀναθεωρήθηκε, ἵδιως στά ἄρθρα πού ἀφοροῦσαν τή Βουλγαρία.

Τά κυριότερα ἄρθρα τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου, πού ἀντικατέστησε τή συνθήκη τοῦ Ἀγ. Στεφάνου καί καθόρισε τήν τύχη τῆς Βαλκανικῆς ὡς τά 1913, εἶναι:

1) Ἐντί τῆς μεγάλης Βουλγαρίας ίδρυθηκε ἔνα μικρό ὑποτελές Βουλγαρικό κράτος ἀπό τόν Δούναβη ὡς τόν Αἴμο, μέ πρωτεύουσα τή Σόφια.

2) Ἡ Θρακική περιοχή ἀπό τόν Αἴμο ὡς τά σημερινά ἐλληνικά σύνορα ἔγινε μιά δεύτερη ἡγεμονία μέ πρωτεύουσα τή Φιλιππούπολη καί μέ χριστιανό ἡγεμόνα, πού διόριζε ὁ σουλτάνος. Ὄνομάστηκε Ἀνατολική Ρωμυλία.

3) Ἡ Ρουμανία, Σερβία καί Μαυροβούνιο ἔγιναν ἀνεξάρτητα κράτη καί αὐξήθηκαν κάπως ἔδαφικά.

4) Ἡ Βοσνία καί Ἐρζεγοβίνη παραχωρήθηκαν προσωρινά στήν Αύστρια.

5) Ἡ Ρωσία πήρε στήν περιοχή τοῦ Καυκάσου τό Κάρες καί τό Βατούμι.

Ἡ ὑπογραφή τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἦταν μιά μεγάλη νίκη τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Γιά τίς ὑπηρεσίες πού τῆς πρόσφεραν ἡ Τουρκία, μέ ἰδιαίτερη συνθήκη, πούλησε στούς Ἀγγλους τήν Κύπρο, πού ἔτσι πέρασε ἀπό τήν τουρκική στήν ἀγγλική κατοχή (1878).

Ἡ Ἑλλάδα, παρά τίς ὑποσχέσεις τῶν συμμάχων, δέν πήρε μέρος στό συνέδριο, οὔτε τά δίκαια τῆς ἀντιμετωπίστηκαν. Μόνο ύστερα ἀπό προσωπική ἐπέμβαση τοῦ Γάλλου πρωθυπουργοῦ οι δυνάμεις ἀποφάσισαν νά περιλάβουν στή συνθήκη ἔνα ἄρθρο πού μιλούσε γιά διαρρύθμιση τῶν ἐλληνοτουρκικῶν συνόρων, ἔπειτα ἀπό συνεννόηση τῶν δύο αὐτῶν κρατῶν. Ἀργότερα ὅμως ὁ φιλέλληνας πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας **Γλάδστων** (Gladstone) ἐπέμεινε στή

Συνθήκη Βερολίνου
(1878)

Κύπρος

Παραχώρηση
Θεσσαλίας — Ἀρτας
(1881)

διαρρύθμιση και έτσι παραχωρήθηκε στά 1881 στήν 'Ελλάδα ή Θεσσαλία, έκτος από τήν 'Ελασσόνα, και ή περιοχή τής "Αρτας από τήν "Ηπειρο.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Σημασία τής
συνθήκης Βερολίνου

'Η συνθήκη τοῦ Βερολίνου δέν όλοκλήρωσε τούς πόθους τῶν βαλκανικῶν λαῶν, ἀλλά ὑπῆρξε ἔνας σταθμός στήν ιστορία τῆς Βαλκανικῆς. 'Ιδρυσε τά πρώτα ἀνεξάρτητα βαλκανικά κράτη και αὐτό ἄνοιξε νέες προοπτικές γιά τή λύση τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. 'Η συνεργασία και ή συμμαχία τῶν βαλκανικῶν κρατῶν και μιά κοινή ἔξωτερηκή πολιτική θά μποροῦσε νά κάνει τή Βαλκανική μιά μεγάλη δύναμη και νά ἐλευθερώσει ὅλους τούς ὑποδούλους. 'Αντίθετα δύμας τά βαλκανικά κράτη, κάτω ἀπό τίς διασταυρούμενες εύρωπαικές ἐπιρροές, και τίς ἀλληλοσυγκρουόμενες ἔθνικές διεκδικήσεις τους, δέν ἔπαψαν νά βρίσκονται σέ ἀντίθεση και νά ἀλληλοϋποβλέπονται ὡς τά 1912.

Κατάληψη
'Ανατολικῆς
Ρωμυλίας (1885)

Οι Βαύλγαροι μετά τή συνθήκη τοῦ Βερολίνου στράφηκαν πρός τίς δυτικές δυνάμεις και μέ τήν ὑποστήριξή τους κατέλαβαν πραξικο-πιηματικά τήν 'Av. Ρωμυλία (1885). 'Υστερα ἀρχισαν τήν πολιτική τῆς ἀνάκτησης τῶν συνόρων πού τούς εἶχε δώσει ή συνθήκη τοῦ 'Αγίου Στεφάνου. 'Η πολιτική αὐτή τούς ἔφερε σέ σύγκρουση μέ τούς 'Ελληνες και τούς Σέρβους και δημιούργησε τό μακεδονικό ζῆτημα.

Χαρίλαος Τρικούπης
(1882 – 1895)

Στήν ταραγμένη αύτή ἐποχή κυριαρχεῖ στήν πολιτική ζωή τῆς 'Ελλάδας ό Χαρίλαος Τρικούπης, πού ἔγινε πολλές φορές ύπουργός ἐξωτερικῶν και τρεῖς φορές πρωθυπουργός ἀπό τά 1882 – 1895. 'Ηταν ό πρώτος "Ελληνας πολιτικός μέ σαφές πολιτικό πρόγραμμα. Γιά τό ἔθνικό θέμα εἶχε τή γνώμη πώς ἐπρεπε ή 'Ελλάδα πρώτα νά δργανωθεῖ πολιτικά και στρατιωτικά και ἔπειτα νά ἐπιδιώξει τήν πραγματοποίηση τῶν ἔθνικῶν τής πόθων.

Πρώτος κατάλαβε τή σημασία πού θά εἶχε ή βαλκανική συνενόηση και ἥδη ἀπό τήν ἐποχή τῆς κρητικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1866 – 1869 ἔκανε συμμαχία μέ τή Σερβία. 'Η προσέγγιση τῶν βαλκανικῶν κρατῶν δύμας ἥταν ἀδύνατο νά πραγματοποιηθεῖ στήν ἐποχή του ἔξ αἰτίας τῶν ἀντιθέσεων, πού ὑπῆρχαν μεταξύ τους.

Ο Χαρίλαος Τρικούπης ώς πρωθυπουργός στό διάστημα 1882 – 1895 ἔκανε μιά μεγάλη προσπάθεια γιά τήν προκοπή τοῦ τόπου.

Καθόρισε δικαιότερα τή φορολογία, ἄλλαξε τό φορολογικό σύστημα, καταργώντας τή βαριά και βλαβερή φορολογία τής δεκάτης, παγίωσε τήν ἀσφάλεια και τήν τάξη. 'Εγκαινίασε μιά σειρά ἀπό με-

Πρόγραμμα
Χ. Τρικούπη

μεγάλα δημόσια ἔργα: ἀποξήρανε τήν Κωπαΐδα, διάνοιξε τή διώρυγα τοῦ Ἰσθμοῦ, ἀνοίξε δρόμους, ἔκανε σιδηροδρομικές γραμμές. Στήν ἐποχή του προόδευσε ἡ ναυτιλία καὶ ἔγιναν πολλά ἀτμοκίνητα πλοῖα.

“Ιδρυσε ἀκόμα τό πολυτεχνεῖο, τή γεωγραφική ὑπηρεσία τοῦ στρατοῦ, τίς σχολές ὑπαξιωματικῶν, ἐφέδρων ἀξιωματικῶν, δοκίμων. Ἔφερε ξένες ἀποστολές γιά νά ὄργανώσει τό στρατό καὶ παράγγειλε τά πρώτα ἐλληνικά ἀντιτορπιλικά.

‘Ο Τρικούπης φρόντισε νά ψηφιστεῖ ὅ νόμος γιά τά προσόντα τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, ὥστε ν’ ἀποκτήσει πραγματικούς ὑπαλλήλους τό κράτος, καὶ νά μή διορίζονται καὶ παύονται οἱ ὑπάλληλοι κάθε φορά πού ἄλλαζαν οἱ κυβερνήσεις.

Γιά ν’ ἀποφύγει τήν ἀνάμειξη τοῦ στρατοῦ στήν πολιτική, πρότεινε νόμο, πού ἀπαγόρευε στούς ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικούς νά γίνονται βουλευτές.

Πολλά ἀπό τά μέτρα τοῦ Τρικούπη τά κατάργησε ἡ ἀντίπαλη μερίδα τοῦ Δεληγιάννη. “Ετσι τό πρόγραμμά του δέν μπόρεσε νά ὀλοκληρωθεῖ καὶ ν’ ἀποδώσει. Στό τέλος μήν μπορώντας νά ἀνταποκριθεῖ στό δημόσιο χρέος ἀναγκάστηκε νά κηρύξει πτώχευση καὶ ἐτοί ἔχασε τίς ἐκλογές στά 1895, ἔψυχε στή Γαλλία πικραμένος καὶ πέθανε ἑκεῖ στά 1896. Τό πρόγραμμά του συνέχισε στά κυριότερα σημεία του ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

‘Ο ἐλληνοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1897

Στά 1896 ἡ Κρήτη ἐπαναστάτησε πάλι καὶ κήρυξε τήν ἔνωση μέτην Ἑλλάδα. ‘Η ἐλληνική κυβέρνηση ὑποστήριξε τόν ἀγώνα τῆς μέστρατο καὶ στόλο. Τότε οι Τούρκοι κήρυξαν στήν Ἑλλάδα τόν πόλεμο. Παρά τίς ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων ὁ πόλεμος αὐτός κατάληξε σέ ἐλληνική ἡττα. Οὔτε τά σύνορα ἦταν ἴσχυρά, οὔτε ὁ ἐλληνικός στρατός ἦταν δραγανωμένος· νικήθηκε στό Δομοκό καὶ τά τουρκικά στρατεύματα προχώρησαν ὡς τή Λαμία. Μέ τή μεσολάβηση τοῦ τσάρου Νικολάου Β’ ἔγινε ἀνακωχή καὶ ἀργότερα δριστική εἰρήνη στήν Κωνσταντινούπολη (1897).

Οι Τούρκοι πῆραν στρατηγικά σημεία στά σύνορα καὶ ὑποχρέωσαν τήν ἐλληνική κυβέρνηση νά πληρώσει μεγάλη πολεμική ἀποζημίωση. Οι δυνάμεις δάνεισαν στήν Ἑλλάδα αὐτά τά χρήματα, ἀλλά ἔστειλαν διεθνή οίκονομική ἐπιτροπή νά ἐλέγχει τόν κρατικό προϋπολογισμό καὶ νά ἐπιβάλει νέους φόρους καὶ μονοπώλια γιά νά καλύψει τό δάνειο.

Στήν Κρήτη ἀποβιβάστηκαν στρατεύματα τῶν δυνάμεων, καὶ ἡ ἐπανάσταση σταμάτησε. Τέλος ἡ Κρήτη ἀναγνωρίστηκε αὐτόνομη πολιτεία μέ υπατο ἀρμοστή τόν πρίγκηπα Γεώργιο, δεύτερο γιό τοῦ Γεωργίου Α’.

‘Η ἡττα τοῦ 1897 καὶ ἡ ταπείνωση τοῦ διεθνοῦς οίκονομικοῦ ἐ-

Πόλεμος 1897

λέγχου στάθηκε ένα μεγάλο χτύπημα γιά τόν έλληνικό λαό. "Αρχισε νά ώριμάζει ή ίδεα ότι ἔπρεπε νά γίνουν εύρυτατες μεταβολές και μεταρρυθμίσεις.

Τό Μακεδονικό ζήτημα

Μακεδονικό ζήτημα
"Όλα τά βαλκανικά κράτη ἐπιδίωκαν νά ἐπεκτείνουν τά σύνορά τους στά ἑδάφη πού κατείχε ή Τουρκία. Ἐπειδή ὅμως συχνά διεκδικοῦσαν τίς ίδιες περιοχές, ἥρθαν σέ σύγκρουση, δχι μόνο μέ τούς Τούρκους, ἀλλά καί μεταξύ τους.

'Η μεγαλύτερη ἀντίθεση παρουσιάστηκε μεταξύ Βουλγάρων καί Ἐλλήνων, ὅταν τό ἔθνικιστικό κόυμα τῆς Βουλγαρίας θέλοντας νά ἀνακτήσει τά συνορα πού είχαν προσδιοριστεῖ μέ τήσυνθήκη τοῦ Ἀγ.Στεφάνου ἄρχισε νά προσηλυτίζει τά σλαβόφωνα ἑλληνικά χωριά τῆς Μακεδονίας στη βουλγαρικό ἔξαρχια. Ἐπειδή δέν τό κατόρθωναν μέ είρηνικό τρόπο, οι Βούλγαροι ὄργανωσαν ἐνοπλες συμμορίες(κομιταζῆδες) πού ἔμπαιναν στά χωριά, σκότωναν καί βασάνιζαν ὅσους ἀντιδροῦσαν, γιά νά ἀναγκάσουν τούς κατοίκους νά ύποταχτοῦν.

Τό ἑλληνικό κράτος στήν ἀρχή δέν ἀντέδρασε. Τέλος μέ πρωτοβουλία τοῦ μητροπολίτη Καστοριᾶς Γερμανοῦ Καραβαγγέλη καί τοῦ Ἰωνος Δραγούμη ἄρχισε (1904) δ μακεδονικός ἀγώνας. "Ελληνες ἀξιωματικοί ἔφυγαν στή Μακεδονία καί σχημάτισαν ἀνταρτικά σώματα, γιά νά προστατέψουν τά χωριά ἀπό τούς κομιταζῆδες καί τούς Τούρκους. Ο γενικός πρόξενος τῆς Θεσσαλονίκης Λάμπρος Κορομηλᾶς ὄργανωσε τήν ἀντίσταση. Ἀνάμεσα στούς πρώτους ἔπεισε ἡρωϊκά δ ἀξιωματικός τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ Παύλος Μελᾶς ('Οκτώβριος 1904). Σιγά σι-

γά οι "Ελληνες άνταρτες διπλισαν τούς κατοίκους, πού κατόρθωναν ν' άποκρούουν τίς έπιθεσεις τών κομιταζήδων. Τό μακεδονικό ζήτημα δύμας έμεινε άνοιχτό ώς τούς βαλκανικούς πολέμους.

Η έπανασταση τῶν Νεοτούρκων (1908)

Η γενική κατάσταση τῆς Τουρκίας, τό μακεδονικό ζήτημα, πού ḥταν ένας άκηρυκτος πόλεμος μέσα σέ τουρκικά έδαφη, ή άπολυταρχία τοῦ σουλτάνου Άβδούλ Χαμίτ καί οι έπεμβασεις τῶν δυνάμεων προκάλεσαν τήν άγανάκτηση πολλῶν φιλελευθέρων Τούρκων άξιωματικῶν, πού ζοῦσαν έξόριστοι σέ διάφορα σημεῖα τῆς Εύρωπης. Αύτοί οργάνωσαν μιά έπαναστατική έταιρία μέ τό δνομα «Ένωσις καί Πρόδοση» πού άπεκτησε πολλούς διαδούς μέσα στὸν τουρκικό στρατό. Ένω οι δυνάμεις σχεδίαζαν νέα έπεμβαση γιά τό μακεδονικό ζήτημα, ζέσπασε ἔνα στρατιωτικό κίνημα στή Μακεδονία (Ιούλιος 1908) μέ άρχηγούς τόν Έμβέρ καί Νιαζῆ πασά. Ο Χαμίτ τρομοκρατημένος, έπειδή δ στρατός ένωθηκε μέ τήν έπανασταση, άναγκάστηκε νά δώσει σύνταγμα.

Από τήν άναστάτωση, πού προκάλεσε ή έπανασταση τῶν Νεοτούρκων, έπωφελήθηκε ή Βουλγαρία καί έγινε άνεξάρτητο κράτος· ή Αύστρια προσάρτησε τή Βοσνία καί Έρζεγοβίνη· ή Κρήτη έπαναστάτησε πάλι στά 1908 καί κήρυξε τήν ένωση μέ τήν Έλλάδα, άλλα ή έλληνική κυβέρνηση, έπειτα άπό τό προηγούμενο τοῦ 1897, δίσταζε νά δεχτεῖ τήν ένωση, δέν άπαντούσε στίς τουρκικές προκλήσεις καί κράτησε μιά στάση τόσο ύποχωρητική, πού τήν δύναμασαν κοροϊδευτικά «ἄψυχο στάση» καί πού προκάλεσε τή λαϊκή άγανάκτηση.

Τό κίνημα τοῦ 1909

Η άγανάκτηση έκδηλωθηκε πιό πολύ άνάμεσα στούς άξιωματικούς τοῦ έλληνικοῦ στρατοῦ, πού άρχισαν νά άπαιτοῦν ριζικές μεταρρυθμίσεις, άναδιοργάνωση τῆς κρατικῆς μηχανῆς καί σοβαρότερη άντιμετώπιση τῶν έθνικῶν ζητημάτων. Οι άξιωματικοί οργάνωσαν μιά έπαναστατική δύμάδα πού δύναμάστηκε «Στρατιωτικός Σύνδεσμος» καί ζήτησαν άπό τήν κυβέρνηση ριζική άναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ καί τοῦ στόλου. Η κυβέρνηση άπέρριψε τά αίτήματα. Τότε περισσότεροι, άπό 500 άξιωματικοί, μέ έπικεφαλῆς τόν Νικ. Ζορμπᾶ πήραν τά σπλα καί στρατοπέδευσαν στό Γουδί. Ο στρατός ολος φαινόταν έτοιμος νά τούς άκολουθήσει· ή κυβέρνηση άναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ καί δ στρατιωτικός σύνδεσμος κυριάρχησε. Έπειδή δύμας οι άξιωματικοί δέν είχαν πείρα άπό πολιτικά θέματα, κάλεσαν άπό τήν Κρήτη, ως σύμβουλο, τόν Έλευθέριο Βενιζέλο, πού είχε διακριθεῖ στήν τελευταία κρητική έπανασταση. Ο Βενιζέλος έπειμειγε δηγιά νά είναι νόμιμες οι μεταρρυθμίσεις έπρεπε νά γίνουν έ-

Έπανασταση
Νεοτούρκων (1908)

Έπανασταση
1909

Έλευθερίος Βενιζέλος.

Τά περισσότερα από αύτά τά ἄρθρα ḥταν νόμοι τοῦ Χαριλάου Τρικούπη, πού δημως εἶχαν καταργηθεῖ γιά κομματικούς λόγους ἀπό τοὺς ἀντιπάλους του. 'Ο Βενιζέλος τούς κατοχύρωσε μέσα στὸ σύνταγμα.

‘Η Ελλάδα στά 1911

‘Η Ελλάδα στά 1911 Μετά τήν ἀναθεώρηση τοῦ συντάγματος ἔγιναν ἐκλογές γιά τακτική βουλή. Στίς ἐκλογές αὐτές πῆρε μεγάλη πλειοψηφία τό κόμμα τῶν φιλελευθέρων, πού ὕδρυσε ὁ Βενιζέλος, καὶ ὅπου εἶχε περιλάβει νέα, δυναμικά καὶ προοδευτικά στοιχεῖα. Καὶ τότε μέσα σὲ ἐλάχιστο χρονικό διάστημα ἡ ‘Ελλάδα ἀλλαξεῖ δψη: ἡ κρατική μηχανή ἀναδιαρθρώθηκε, ὁ στρατός ὀργανώθηκε καὶ γυμνάστηκε ἀπό εύρωπαιούς ἑκπαιδευτές, ἀγοράστηκε τό πρώτο ἑλληνικό θωρηκτό, ὁ ‘Αβέρωφ.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- Ποιά ḥταν τά πιό σημαντικά πολιτικά γεγονότα στήν ‘Ελλάδα ἀπό τήν ἀφίξην τοῦ Γεωργίου Α' ὡς τούς βαλκανικούς πολέμους;
- Πώς διαμορφώθηκε ἡ κατάσταση στά Βαλκανία μετά τόν Κριμαϊκό πόλεμο καὶ ποιά ḥταν ἡ θέση τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων μέσα στήν κατάστασην αὐτή;
- Ποιές ḥταν οι σημαντικότερες προσπάθειες γιά ἑσωτερική ἀναδιοργάνωση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐπί Γεωργίου Α' καὶ ποιά ἡ σημασία τους:

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (1912 – 1913)

‘Ο Ἐλευθέριος Βενιζέλος γιά νά λύσει τό ἔθνικό πρόβλημα ἀκολούθησε τήν πολιτική τῆς βαλκανικῆς συνεργασίας, πού εἶχε χαράξει ὁ Χαρίλαος Τρικούπης. Τήν ἐποχή αὐτή οι συνθῆκες καὶ στά βαλκάνια καὶ στήν Εύρωπη εύνοοῦσαν αὐτή τήν προσέγγιση καὶ διευκόλυναν τήν πραγματοποίηση τῶν ἔθνικῶν πόθων.

Βαλκανικοί πόλεμοι
(1912 – 1913)

‘Ο συνασπισμός Ἀγγλίας – Γαλλίας – Ρωσίας (Τριπλή Συνεννόηση) ἐσήμαινε μείσωση τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τους στήν Α. Μεσόγειο καὶ ἡ γερμανική διείσδυση πρός τήν Τουρκία ἄλλαζε τίς ἀντιλήψεις τῶν δυτικῶν δυνάμεων, καὶ ἴδιαίτερα τῆς Ἀγγλίας, τίς σχετικές μέ τήν ἀκεραιότητα τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας.

‘Η πολιτική πάλι τῶν νεοτούρκων, πού δήλωσαν ὅτι θά ἐκτουρκίσουν δῆλους τούς χριστιανούς ὑπηκόους τοῦ κράτους τους, γιά νά λείψουν οἱ εύρωπαικές ἐπεμβάσεις, καὶ ἡ προσπάθειά τους νά ἀλλάξουν ἔθνολογικά τή βαλκανική μέ μετοικεσίες πληθυσμῶν, ἀνάγκασαν τά βαλκανικά κράτη νά παραμερίσουν τίς διαφορές τους καὶ νά προσεγγίσουν. ‘Η Σερβία, ‘Ελλάδα καὶ Βουλγαρία συμμάχησαν. Στή βαλκανική συνεννόηση συνέβαλε ἀποφασιστικά καὶ ὁ μεγάλος ‘Ελληνας πολιτικός Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

Τήν ἵδια ἐποχή οἱ Ἰταλοί κήρυξαν τόνπόλεμο κατά τῶν νεοτούρκων κατέλαβαν τήν Τριπολίτιδα καὶ Κυρηναϊκή καὶ γι’ ἀντιπερισπασμό τά Δωδεκάνησα. Οι ἀποτυχίες τῶν νεοτούρκων στόν πόλεμο αὐτὸν ἔδωσαν θάρρος στούς βαλκανικούς λαούς καὶ ἡ ἀπασχόλησή τους στό Ἰταλικό μέτωπο εύκαιρια γιά δράση.

‘Ο πόλεμος μέ τήν Τουρκία (1912 – 1913)

Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1912 ὁ βασιλιάς τοῦ Μαυροβουνίου Νικήτας κήρυξε τόν πόλεμο κατά τῶν Τούρκων. Τήν ἵδια ἐποχή καὶ τά ὑπόλοιπα βαλκανικά κράτη ἀπαίτησαν εὐρύτατη αὐτονομία γιά τούς δομοεθνεῖς τους. ‘Η Τουρκία, πού ἦταν βέβαιη γιά τή στρατιωτική ἀδυναμία τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, κήρυξε τόν πόλεμο στή Βουλγαρία καὶ τή Σερβία (4 Ὁκτωβρίου 1912). Τήν ἐπομένη ἡ ‘Ελλάδα κήρυξε τόν πόλεμο στήν Τουρκία. Στίς ἀρχές Ὁκτωβρίου ἡ Κρήτη ἐνώθηκε μέ τήν ‘Ελλάδα καὶ Κρήτες Βουλευτές πῆραν μέρος στήν ἐλληνική Βουλή.

Πόλεμος μέ Τουρκία
(1912 – 1913)

Τά εύρωπαικά κράτη δέν εἶχαν ἐμπιστοσύνη στίς δυνάμεις τῶν βαλκανικῶν λαῶν, γι’ αὐτό ἐσπευσαν νά δηλώσουν ὅτι δέ θά ἐπιτρέψουν καμιά ἐδαφική μεταβολή στά βαλκάνια. Τά πράγματα ὅμως ἔξελίχτηκαν πολύ διαφορετικά.

Τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ (7 μεραρχίες) μέ ἀρχιστράτηγο τό διάδοχο Κωνσταντίνο κατέλαβε τήν ‘Ελασσόνα, νίκησε τούς Τούρκους στά στενά τοῦ Σαραντοπόρου καὶ μπῆκε στή Δ.

Οι πρώτοι Κρήτες βουλευτές στην έλληνική βουλή. Στή μέση ο 'Ελ. Βενιζέλος (Άθηνα, Μουσείο Βενιζέλου, φωτογραφία Κ. Μεγαλοκονδύμου).

Μακεδονία· ἀπέλευθέρωσε τήν Κατερίνη, Βέροια, Νάουσα, "Εδεσσα καὶ ύστερα ἀπό μιά μεγάλη διήμερη μάχη στά Γιανιτσά (19 – 20 Ὁκτωβρίου 1912) ἀπέκλεισε τή Θεσσαλονίκη. Ἔπειτα ἀπό δισταγμούς καὶ διαπραγματεύσεις οι Τούρκοι ἀποφάσισαν νά παραδώσουν τήν πόλη. Τά πρώτα τμῆματα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μπήκαν στή Θεσσαλονίκη μέσα στόν ἔξαλλο ἐνθουσιασμό τοῦ λαοῦ τό πρωΐ τῆς 26 Ὁκτωβρίου 1912, τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ πολιούχου Ἀγίου Δημητρίου.

"Ο βασιλιάς Γεώργιος Α' ἔγκαταστάθηκε ἐπίσημα στήν πόλη. Μετά τήν ἀπέλευθέρωση τῆς Θεσσαλονίκης τέσσερις μεραρχίες ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατέλαβαν τή Φλώρινα καὶ ἀπέλευθέρωσαν τή Β. "Ηπειρο ὡς τήν Κορυτσά. 'Ο ἑλληνικός πληθυσμός παντοῦ δεχόταν μέ ἐνθουσιασμό ἀκράτητο τούς "Ελληνες καὶ κατατασσόταν στόν ἑλληνικό στρατό.

"Άλλο τμῆμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ βάδισε πρός τήν "Ηπειρο, κατέλαβε τήν Πρέβεζα καὶ ἀπέκλεισε τά Γιάννενα, πού τά προστάτευε τό όχυρό Μπιζάνι, όχυρωμένο ἀπό Γερμανούς ἀξιωματικούς.

"Ο ἑλληνικός στόλος, μέ ναύαρχο τόν **Παῦλο Κουντουριώτη**, ἀπέλευθέρωσε τά νησιά τοῦ Αίγαιου, Χίο, Λέσβο, Θάσο, "Ιμβρο καὶ τό "Αγιο "Ορος καὶ ἀπέκλεισε τά στενά τοῦ 'Ελλησπόντου ἐμποδίζοντας τουρκικές ἀποβάσεις. 'Ο τουρκικός στόλος, πού ἦταν μεγαλύτερος, δέν μπόρεσε νά σπάσει τόν κλοιό· ὁ ἑλληνικός στόλος ἐπανέλαβε

"Ετσι στό τέλος τοῦ 1912 άπό τίς τουρκικές κτήσεις στά Βαλκάνια άπέμεναν τά τρία φρούρια Ιωάννινα, Σκόδρα καί Ἀδριανούπολη, πού τά πολιορκοῦσαν τά βαλκανικά στρατεύματα.

Τό συνέδριο τοῦ Λονδίνου

Συνέδριο Λονδίνου.

Οἱ νίκες τῶν συμμάχων ἀνάγκασαν τούς Τούρκους νά κάνουν ἀνακωχὴ μέ δὸλα τά βαλκανικά κράτη τό Νοέμβριο 1912, ἐκτός ἀπό τήν Ἑλλάδα, πού δέν τή δέχτηκε, γιά νά συνεχίσει τίς ἐπιχειρήσεις στήν "Ηπειρο.

Τό Δεκέμβριο οἱ ἐμπόλεμοι καί οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων συγκεντρώθηκαν στό Λονδίνο γιά νά λύσουν τό βαλκανικό ζῆτημα. Οἱ νεότουρκοι ὅμως ἀντέδρασαν καί διέκοψαν τίς διαπραγματεύσεις. "Ετσι τόν Ἰανουάριο 1913 ὁ πόλεμος συνεχίστηκε.

Οἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ 1913. Δολοφονία τοῦ Γεωργίου Α'

Ἐπιχειρήσεις 1913

Στίς 21 Φεβρουαρίου 1913 ἔπειτα ἀπό μεγάλες καί δύσκολες μάχες, ὅπου διακρίθηκαν τά εὐζωνικά τάγματα, ὁ Ἑλληνικός στρατός κατέλαβε τό Μπιζάνι καί μπῆκε στά **Γιάννενα**. "Υστέρα προχώρησε στή Β. "Ηπειρο ἐλευθέρωσε τό Ἀργυρόκαστρο, Χιμάρα, Πρεμετή καί ἔφτασε ὡς τήν Αύλωνα.

Τό Μάρτιο 1913 ὁ βασιλιάς Γεώργιος Α' δολοφονήθηκε στή Θεσσαλονίκη καί τόν διαδέχτηκε ὁ Κωνσταντίνος, ἀρχιστράτηγος τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Κατά τά μέσα Μαρτίου 1913 οἱ Βούλγαροι κατέλαβαν τήν Ἀδριανούπολη.

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου (Μάιος 1913)

Συνθήκη Λονδίνου
(1913)

Μετά τήν δλοκλήρωση τῆς νίκης τῶν βαλκανικῶν κρατῶν οἱ Τούρκοι ἀναγκάστηκαν νά ύποχωρήσουν καί ύπεγραψαν τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου (Μάιος 1913) μέ τήν ὅποια παραιτήθηκαν ἀπό κάθε δικαίωμα στήν Κρήτη καί παραχώρησαν τά ἄδαφή δυτικά ἀπό τήν Αΐνο καί Μήδεια τῆς Θράκης στούς συμμάχους, ἐκτός ἀπό τήν περιοχή τῆς Ἀλβανίας. Γιά τήν Ἀλβανία, τά νησιά τοῦ Αιγαίου καί τό "Άγιο Όρος θ' ἀποφάσιζαν οἱ μεγάλες δυνάμεις.

Ο πόλεμος ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας (1913)

Βουλγαρικός
πόλεμος (1913)

Πρίν ἀκόμα τελειώσει ὁ πόλεμος κατά τῶν Τούρκων ἐκδηλώθηκαν οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στούς συμμάχους. Ἡ Βουλγαρία ἀπαιτοῦσε τά σύνορα τά προβλεπόμενα ἀπό τή συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καί ἀπέβλεπε στά λιμάνια τῆς Καβάλας καί Θεσσαλονίκης. Ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Σερβία ἀναγκάστηκαν νά ύπογράψουν μυστική συνθήκη γιά ἀμοιβαία βοήθεια, ἃν τούς γινόταν ἐπίθεση.

Επόδος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στά Ιωάννινα (Φωτογραφία Κ. Μεγαλοκονόμου).

Τελικά οι Βούλγαροι ἔκαναν ἐπίθεση στά ἑλληνοσερβικά στρατέματα στή Γευγελή, καὶ στά ἑλληνικά ἀνατολικά ἀπό τή Θεσσαλία (17 Ἰουνίου 1913).

Οι Ἕλληνες νίκησαν ἔπειτα ἀπό τριήμερη μάχη στό Κιλκίς. Τό ἵδιο ἔγινε σέ λίγες μέρες καὶ στή Γευγελή.

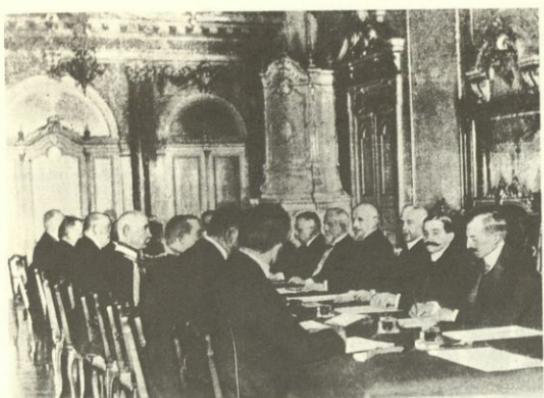
Στό τέλος Ἰουνίου οι Ρουμάνοι, πού εἶχαν ἐδαφικές διαφορές μέ τή Βουλγαρία, ἔκαναν ἐπίθεση ἀπό τά Β. σύνορα καὶ ἔφτασαν σχέδον ὡς τή Σόφια.

Οι Ἕλληνες κατέλαβαν τήν Α. Μακεδονία καὶ Δ. Θράκη καὶ ἔφτασαν στά σημερινά βουλγαρικά σύνορα. Οι Τούρκοι ἐπωφελήθηκαν ἀπό τόν πόλεμο καὶ πῆραν τήν Α. Θράκη. Τέλος ἡ Βουλγαρία ἀναγκάστηκε νά ζητήσει εἰρήνη.

Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (Ἰούλιος 1913)

Κατά τά μέσα Ἰουλίου 1913 συνήλθε μία διάσκεψη στό Βουκουρέστι γιά νά λύσει τά βαλκανικά ζητήματα. Η Βουλγαρία ἀπαιτοῦσε διέξodo στό Αίγαιο καὶ τό λιμάνι τής Καβάλας. Η Ρουμανία όμως ἀπείλησε νά καταλάβει τή Σόφια καὶ οι Βούλγαροι ἀναγκάστηκαν νά ύποχωρήσουν. Οι Ἕλληνες πήραν τήν Α. Μακεδονία μέ σύνορο τό Νέστο. Οι Βούλγαροι τή Δ. Θράκη καὶ τό λιμάνι τής Ἀλεξανδρούπολης. Οι Ρουμάνοι κατέλαβαν τή Δοβρουτσά καὶ οι Τούρκοι πήραν τήν Α. Θράκη.

Συνθήκη
Βουκουρεστίου
(1913)

Διάσκεψη γιά την ειρήνη του Βουκουρεστίου
(Αθήνα, μουσείο Έλ. Βενιζέλου, φωτογραφία Κ.
Μεγαλοκονόμου).

Οι δυνάμεις παραχώρησαν στήν 'Ελλάδα τά νησιά τοῦ Αίγαιου, έκτος ἀπό τή Λήμνο καὶ τήν Τένεδο.

Μέ τήν ἐπιμονή τῆς Αὐστρίας, πού ἐνδιαφερόταν γιά τήν εἰσοδο τῆς Ἀδριατικῆς, Ἰδρυθηκε ἀνεξάρτητο ἀλβανικό κράτος, πού περιέλαβε καὶ τά ἑλληνικά ἔδαφη τῆς Β. Ἡπείρου. Οι "Ἐλληνες Βορειοπειρῶτες ἀντέδρασαν καὶ οἱ δυνάμεις τούς παραχώρησαν ἐλευθερίες στήν λατρεία, τή γλώσσα καὶ τήν ἐκπαίδευση. Ἄλλα αὐτά δέν ίκανοποιοῦσαν τόν ἐλληνισμό τῆς Β. Ἡπείρου, πού ηθελε νά ἐνωθεῖ μέ τήν 'Ελλάδα.

‘Ο ἐλληνισμός στά 1913 — 1914

‘Ο ἐλληνισμός στά
1913 — 1914

Τό μικρό διάστημα ἀπό τό τέλος τῶν βαλκανικῶν ὡς τήν ἔναρξη τοῦ Α' παγκοσμίου πολέμου στάθηκε γιά τούς "Ἐλληνες μιά ἐποχὴ ἐνθουσιασμοῦ, αύτοπεποίθησης καὶ δημιουργικῆς δράσης. Η 'Ελλάδα εἶχε διπλασιαστεῖ σέ ἕκταση καὶ ἦταν ἐθνικά ἐνωμένη."Ομως τά σύννεφα μαζεύονταν βαριά πάνω καὶ στά Βαλκανία καὶ στήν Εύρωπη. 'Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος, πού ἀρχισε σέ λίγο, δημιούργησε νέα προβλήματα καὶ ἀντιθέσεις.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αἵτια, κυριότερα γεγονότα καὶ ἀποτελέσματα τῶν βαλκανικῶν πολέμων.
2. Σημασία τῶν βαλκανικῶν πολέμων γιά τό ἐλληνικό κράτος.

ΘΕΜΑΤΑ

Ποιοί παράγοντες διευκόλυναν τή λύση τοῦ βαλκανικοῦ προβλήματος καὶ τήν πραγματοποίηση τῶν 'Εθνικῶν πόθων τοῦ ἐλληνισμοῦ; Ποιά ἐθνικά προβλήματα ἔμεναν ἀκόμη δλυτά μετά τή λήξη τῶν βαλκανικῶν πολέμων;

Ποιά ἦταν ἡ σημασία τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος τοῦ Χαριλάου Τρικούπη καὶ τοῦ 'Ελευθερίου Βενιζέλου γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ ιδανικοῦ τῆς μεγάλης ἰδέας; Ποιά ἦταν ἡ γενική κατάσταση στήν 'Ελλάδα μετά τούς βαλκανικούς πολέμους;

Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΣ

(1832 κ.ξ.)

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

■	Το Έλληνικόν Κράτος 1832
■	Πρωσάργησις Έπανασθ 1864
■	Θεσσαλίας, και τυμήσας Ήπείρου 1881
■	Μακεδονίας, Ήπείρου, Κρήτης, Νήσων Αίραίου 1913
■	Δυτικής Θράκης 1923
■	Δωδεκανήσου 1923

ΜΕΡΟΣ Ε'

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΩΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ

Α. Η εύρωπαική ιστορία ἀπό τά 1914 ώς τό τέλος τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου (1914 – 1946)

Γενικά
χαρακτηριστικά

Στίς άρχες τοῦ 20οῦ αι. ἡ Εύρωπη κυριαρχοῦσε σέ δόλοκληρο τόν κόσμο. "Ολες οἱ χῶρες ἐκτός ἀπό τίς Η.Π.Α. καὶ τήν Ἰαπωνία ἦταν ἔξαρτημένες ἡ ἡμιεξαρτημένες πολιτικά καὶ οἰκονομικά ἀπό τίς εύρωπαικές δυνάμεις. Η εύρωπαική βιομηχανία εἶχε κατακτήσει τήν παγκόσμια ἀγορά καὶ ἡ εύρωπαική διανόηση καὶ ἐπιστήμη εἶχε ἐπιβληθεῖ σ' ὅλο τόν κόσμο.

"Ομως τά εύρωπαικά κράτη δέν κατόρθωσαν νά διατηρήσουν αύτή τήν κυριαρχία. Οι εύρωπαικές ἀντιθέσεις προκάλεσαν τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο, πού ἥλαξε σέ πολλά σημεῖα τή μορφή τοῦ κόσμου καὶ δημιούργησε τεράστια προβλήματα: ἐκλόνισε τήν εύρωπαική κυριαρχία καὶ οἰκονομία, εἶχε περί τά 8700000 νεκρούς, καὶ κατέστρεψε τήν εύρωπαική νεότητα τῆς ἐποχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1914 – 1918)

Τά αἴτια

Οι συνασπισμοί, οἱ ὅλο καὶ μεγαλύτεροι ἔξοπλισμοί καὶ οἱ ἔθνικιστικές προπαγάνδες, πού δξυναν τά μίση ἀνάμεσα στούς λαούς, δόδηγησαν μοιραϊα στήν παγκόσμια σύγκρουση.

Τά αἴτια εἶναι πολλά: 1) 'Ο οἰκονομικός ἀνταγωνισμός ἀνάμεσα στήν Ἀγγλία – Γερμανία. 2) Τό γαλλογερμανικό μίσος μετά τόν πόλεμο τοῦ 1870. 3) 'Η τάση τῶν ὑπόδουλων λαῶν (Οὐγγρων, Τσέχων, Πολωνῶν, Ν. Σλάβων) ν' ἀπελευθερώθοιν. 4) 'Η ἀνήσυχία τῶν Ρώσων γιά τή γερμανική διείσδυση στά Βαλκάνια. 5) 'Η διάθεση τῶν Αὐστριακῶν νά συντρίψουν τή Σερβία καὶ νά πλησιάσουν στό Αίγαο.

Οι διάφορες προπαγάνδες ξεσήκωσαν τά σωβινιστικά αἰσθήματα τῶν λαῶν. Οι Γερμανοί ἤθελαν νά δημιουργήσουν μιά μεγάλη Γερμανία καὶ νά ἐπιβληθοῦν παγκόσμια. Οι Γάλλοι νά ἐλευθερώσουν

Α' παγκόσμιος
πόλεμος (1914-1918)

Αίτια

τήν Άλσατία καί τή Λωρραίνη καί νά έκδικηθοῦν τήν ταπείνωση τοῦ 1870. Καί όλοι πίστευαν πώς δύναμος θά ξέλυνε όλα τά προβλήματα, πώς ήταν άναγκαιός, καί πώς θά ήταν σύντομος καί εύκολος.

‘Η άφορμή

‘Η άφορμή τοῦ Α’ παγκόσμιου πολέμου δόθηκε μέ τή δολοφονία τοῦ διαδόχου τῆς Αύστριας Φραγκίσκου Φερδινάνδου καί τῆς γυναίκας του Σοφίας στό **Σεράγεβο** τῆς Βοσνίας ἀπό ένα Βόσνιο φοιτητή, μέλος κάποιας ἐπαναστατικῆς ὄργάνωσης γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Βοσνίας (’Ιούνιος 1914). Ή αὐτοκράτορας Φραγκίσκος Ιωσήφ ἔδειξε μετριοπάθεια, ἀλλά ἡ αὐστριακή κυβέρνηση ἤθελε νά συντρίψει τή Σερβία καί τήν ἔστειλε ἔνα τελεσίγραφο. ‘Η Ρωσία δῆλωσε δότι θά βοηθήσει τή Σερβία, ἀλλά οι Αύστριακοί δέν τό πίστεψαν. Θεώρησαν ἀνεπαρκεῖς τίς σερβικές ἔξηγήσεις καί κήρυξαν τόν πόλεμο στή Σερβία (28 ’Ιουλίου 1914). Ἀπό κεῖ καί πέρα λειτούργησε δύναμος τῶν συμμαχιῶν, σάν φυσικό φαινόμενο.

‘Η Ρωσία κήρυξε τόν πόλεμο στήν Αύστρια (30 ’Ιουλίου), ή Γερμανία στή Ρωσία (1 Αύγούστου) καί στή Γαλλία (3 Αύγούστου). ή Αγγλία, πού προσπάθησε στήν άρχη νά κρατήσει κάποια μετριοπά-

‘Αφορμή

Στρατιώτες στά χαρακώματα. (Άπό τόν Α’ παγκόσμιο πόλεμο).

θεια πήρες μέρος στόν πόλεμο (4 Αύγουστου). Η Ιταλία έμεινε στήν άρχη ούδετερη, όπως και τά βαλκανικά κράτη, (Ρουμανία, Βουλγαρία, Ελλάδα), τά δοπια οι άντιπαλοι προσπαθούσαν νά τραβήξουν ό καθένας μέ τό μέρος του. Η Τουρκία στράφηκε πρός τή Γερμανία, άλλα δέν πήρε άμεσως μέρος στόν πόλεμο.

Η άποφαση τών κυβερνήσεων γιά πόλεμο στηρίχτηκε και στήν πολεμική διάθεση τών λαών. Έλαχιστοι προσπάθησαν νά άντιδρασουν στό φιλοπόλεμο ρεύμα άλλα οι φωνές τους δέν άκούστηκαν.

Δυνάμεις τών άντιπαλων. Τό δυτικό μέτωπο

Δυτικό μέτωπο

Η Entente διέθετε μεγαλύτερους πληθυσμούς, πρώτες ύλες, άποικες και τήν κυριαρχία στή Θάλασσα. Οι κεντρικές δυνάμεις δύμας (Γερμανία, Αύστρια), είχαν προετοιμάσει τόν πόλεμο και ήταν στρατιωτικά πολύ πιό όργανωμένες, ιδίως ή Γερμανία.

Μέ τήν κήρυξη τοῦ πολέμου κατά τής Γαλλίας και Ρωσίας, οι Γερμανοί είχαν νά πολεμήσουν σέ δύο μέτωπα . "Ωσπου νά κινηθεῖ ή Ρωσία, άποφάσισαν νά κάνουν κεραυνοβόλο πόλεμο κατά τής Γαλλίας. Γιά ν' άποφύγουν τίς όχυρώσεις τών γαλλογερμανικών συνόρων, έκαναν έπιθεση στό ούδετερο Βέλγιο, μέ σκοπό νά πλευροκοπήσουν τά γαλλικά σύνορα. Άλλα ό στρατός τοῦ Βελγίου, μέ τόν βασιλέα Αλβέρτο έπικεφαλῆς, κατόρθωσε νά κρατήσει τή φοβερή γερμανική έπιθεση έπι δύο έβδομάδες και αύτό έδωσε στούς Γάλλους τόν καιρό νά συνταχθούν και στούς Αγγλους νά στείλουν ένα μικρό έκστρατευτικό σώμα στή Φλάνδρα.

Μετά τήν ήττα τοῦ Βελγίου οι Γερμανοί πέρασαν τά γαλλικά σύνορα και βάδισαν πρός τό Παρίσι. Τά γαλλικά στρατεύματα άναγκαστηκαν νά συμπυχθούν και ή κυβέρνηση έφυγε στό Μπορντώ, άλλα τό Σεπτέμβριο τοῦ 1914 οι Γάλλοι άνασυντάχτηκαν κοντά στόν ποταμό Μάρνη (Marne), έκαναν άντεπίθεση και άναγκασαν τούς Γερμανούς νά ύποχωρήσουν. Τά δύο άντιπαλα στρατεύματα σταθεροποιήθηκαν κοντά στά γαλλικά σύνορα, όχυρώθηκαν μέ χαρακώματα, και έτσι σχηματίστηκε τό δυτικό μέτωπο άπό τήν Υπρ (Ypres), πόλη τοῦ Βελγίου, ώς τά έλβετικά σύνορα σέ έκταση κάπου 700 χιλ.

Τό άνατολικό μέτωπο και οι άλλες έπιχειρήσεις

Γιά ν' άνακουφίσουν τή Γαλλία τά ρωσικά στρατεύματα έκαναν έπιθεση στήν Α. Πρωσσία και τήν κατέλαβαν.

Οι Γερμανοί έστειλαν στρατό άπό τό δυτικό μέτωπο πρός τήν άνατολή μέ στρατηγούς τόν Χίντεμπουργκ (Hindenburg) και τόν Λούντεντορφ (Ludendorff). Ό ρωσικός στρατός κυκλώθηκε κοντά στήν πόλη Τάννεμπεργ, στίς Μαζουριανές λίμνες, και έπαθε μεγάλη καταστροφή. Η Α. Πρωσσία έλευθερώθηκε. Γι' άντιπεριστασμό οι

Άνατολικό μέτωπο

Ρώσοι κινήθηκαν πρός τήν Αύστρια καί κατέλαβαν πολλές περιοχές. Τελικά καί ἐκεῖ σταθεροποιήθηκε τό **ἀνατολικό μέτωπο** ἀπό τήν Α. Πρωσσία ὡς τά Καρπάθια, σέ ἕκταση 900 χιλ.

Ἐτσι οἱ Γερμανοὶ ἔχασαν τήν κεραυνοβόλο νίκη πού ὑπολόγιζαν, καί ὁ πόλεμος, πού δλοι φαντάζονταν σύντομο, ἔξελίχτηκε σέ μακροχρόνιες ἐπιχειρήσεις χαρακωμάτων, πού εἶχαν σκοπό νά προκαλέσουν ὅσο γινόταν μεγαλύτερη φθορά στόν ἀντίπαλο. Στόν πόλεμο αὐτό οἱ σύμμαχοι χρησιμοποίησαν καί ἀποικιακούς στρατούς. Ἐπειδὴ ἔλειψαν οἱ ἄνδρες καί ἐπειδὴ ἦταν ἀνάγκη νά κινηθεῖ ἡ βιομηχανία, γιά πρώτη φορά οἱ γυναῖκες βγῆκαν καί δούλεψαν στά γραφεῖα καί στά ἐργοστάσια.

Κατά τά μέσα τοῦ 1914 ἡ Ἰαπωνία κήρυξε τόν πόλεμο στή Γερμανία καί κατέλαβε τίς κτήσεις της στήν Κίνα. Σέ ἀντιπερισπασμό οἱ Γερμανοί ἔπεισαν τήν Τουρκία νά κηρύξει τόν πόλεμο στούς δυτικούς συμμάχους, πράγμα πού δυσκόλεψε τήν ἐνίσχυση τῆς Ρωσίας καί ἔφερε τίς κεντρικές δυνάμεις κοντά στό Σουέζ.

‘Ο ἀποκλεισμός

“Οταν ἄρχισε ὁ πόλεμος ὁ ἀγγλικός στόλος ἀπέκλεισε τά ἀντίπαλα λιμάνια καί βύθισε ἡ συνέλαβε τά γερμανικά πολεμικά πλοϊα. Ὁ ἀποκλεισμός ἔφερε μεγάλες ἐλλείψεις στούς Γερμανοαυστριακούς. Ἀναγκάστηκαν νά ἐλέγχουν καί νά περιορίζουν τήν κατανάλωση. Πολλά πράγματα ἔλειψαν καί οἱ Γερμανοί δοκίμασαν νά τά ἀντικαταστήσουν μέ συνθετικές ύλες.

Γ' ἀπάντηση οἱ Γερμανοί ἔξαπέλυσαν τρομερό ὑποβρύχιο πόλεμο, πού ἔκανε μεγάλη φθορά. Ἡ Entente ὀργάνωσε νηοπομπές (πήγαιναν πολλά μαζί ἐμπορικά πλοϊα καί συνοδεύονταν ἀπό πολεμικά). Ἐτσι κατόρθωσαν νά περιορίσουν τίς ἀπώλειες καί νά ἔξασφαλίσουν τίς θαλάσσιες συγκοινωνίες.

‘Αποκλεισμός

‘Υποβρύχιος πόλεμος

Οι ἐπιχειρήσεις τοῦ 1915. Ἐπίθεση στά Δαρδανέλλια. Διχασμός στήν Ἑλλάδα

Στά 1915 οἱ Γερμανοί ἔριξαν ὅλο τό βάρος στό ἀνατολικό μέτωπο. Οι Ρώσοι νικήθηκαν καί ἀναγκάστηκαν νά ὑποχωρήσουν ἀνατολικότερα μέ μεγάλες ἀπώλειες.

Ἡ Ἰταλία, πού οἱ σύμμαχοι τῆς ὑποσχέθηκαν δαλματικά καί αὐστριακά ἐδάφη, βγῆκε τελικά στόν πόλεμο μέ τήν Entente.

Στά Βαλκάνια ἡ Σερβία εἶχε ἀρχίσει νά κλονίζεται. Οι Ἀγγλογάλοι ἀποφάσισαν νά κάνουν ἐπίθεση στά Δαρδανέλλια, γιά νά κυριαρχήσουν στά Στενά, νά βοηθήσουν τούς Ρώσους καί νά ἐμποδίσουν τούς Βουλγάρους νά συμμαχήσουν μέ τούς Γερμανούς. Στήν ἐπιχείρηση αὐτή ἦθελαν νά ἔξασφαλίσουν καί τή συμμετοχή τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Βενιζέλος, πού ἦταν τότε πρωθυπουργός εἶχε τή γνώ-

Βαλκανικό μέτωπο

μη δύτι έπρεπε ή 'Ελλάδα νά πάρει μέρος στόν πόλεμο μέ τήν Entente, πού ύποσχόταν έδαφικά άνταλλάγματα στή Θράκη καί τή Μ. Ασία. 'Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος öμως ἦταν ύπέρ τῶν Γερμανῶν καί ἐπέμενε στήν ούδετερότητα. 'Ο Βενιζέλος άναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ καί ἡ κοινή γνώμη διχάστηκε. Νέες ἐκλογές ἔφεραν πάλι στήν ἄρχη τό Βενιζέλο, ἀλλά ὁ Κωνσταντίνος ἐπέμενε στήν ἀποψή του καί ἡ κυβέρνηση παραιτήθηκε γιά δεύτερη φορά. 'Η ἀντίθεση ἀνάμεσα στό Βενιζέλο καί στό βασιλέα Κωνσταντίνο ἅρχισε νά παίρνει τίς διαστάσεις ἔθνικού διχασμοῦ.

Οι ἐπιχειρήσεις τῶν 'Αγγλογάλλων στά Δαρδανέλλια ἔγιναν χωρίς τήν Ἑλληνική συμμετοχή καί κατέληξαν σέ ἀποτυχία. 'Αποτέλεσμα ἦταν νά βγεῖ ἡ Βουλγαρία στόν πόλεμο ύπέρ τῶν Γερμανῶν, νά συντριβεῖ ἡ Σερβία καί νά μείνει ἡ Ρωσία ἀβοήθητη.

Τά σερβικά στρατεύματα πέρασαν πρός τό Δυρράχιο καί ἀπό κεῖ στήν Κέρκυρα, ὅπου ἀνασυγκροτήθηκαν. 'Από τόν 'Οκτώβριο τοῦ 1915 οι Γάλλοι ἔκαναν ἀπόβαση στή Θεσσαλονίκη. 'Αργότερα τά γερμανοβουλγαρικά στρατεύματα πέρασαν τά Ἑλληνικά σύνορα καί κατέβηκαν στήν Καβάλα. 'Η 'Ελλάδα ἔξακολουθοῦσε νά μένει ούδετερη, χωρίς νά κάνει στήν πραγματικότητα καμιά πολιτική.

Οι ἐπιχειρήσεις τοῦ 1916. Τό κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης

'Επιχειρήσεις 1916

Οι Γερμανοί ἀποφάσισαν στά 1916 νά κάνουν μεγάλες ἐπιθέσεις στό Βερντέν, γιά γά προκαλέσουν φθορές στά γαλλικά στρατεύματα. Οι Γάλλοι ἀμύνθηκαν γενναϊα μέ τό στρατηγό Πεταίν (Petain) ἐπικεφαλῆς καί τούς ἀνάγκασαν νά ύποχωρήσουν. Οι ἀπώλειες καί τῶν δύο ἀντιπάλων ύπηρξαν τρομακτικές.

Στό βαλκανικό μέτωπο οι Ρώσοι ἅρχισαν μιά ἐπίθεση, πού παρέσυρε καί τούς Ρουμάνους νά κηρύξουν τόν πόλεμο κατά τῶν Γερμανῶν. Τά αὐστρογερμανικά στρατεύματα öμως νίκησαν τό ρουμανικό στρατό καί κατέλαβαν τή Ρουμανία, ὅπου βρήκαν πολλά ἔφόδια καί πετρέλαιο.

'Η παράταση τοῦ πολέμου μεγάλωνε παντοῦ τήν ἑσωτερική ἀντίδραση καί οι τρομακτικές ἀπώλειες σκόρπιζαν τό πένθος. 'Η φιλετρηνική κίνηση ξανάρχισε, ἀλλά κανείς δέν ἦταν διατεθειμένος νά ύποχωρήσει.

Στήν 'Ελλάδα οι ἀντίθεσεις ἀποκορυφώθηκαν. 'Ο Βενιζέλος μήν μπορώντας νά ἐπιβάλει μέ πολιτικά μέσα τίς ἀπόψεις του ἔκανε πραξικοπηματικά ἐπαναστατική κυβέρνηση στή Θεσσαλονίκη καί πήρε μέρος στόν πόλεμο. Οι 'Αγγλογάλλοι ἀπέκλεισαν τά Ἑλληνικά λιμάνια καί ύποχρέωσαν τό βασιλιά Κωνσταντίνο νά παραιτηθεῖ ἀφήνοντας στό θρόνο τό δεύτερο γιό του 'Αλέξανδρο (Μάρτιος 1917) καί νά φύγει ἀπό τήν 'Ελλάδα. 'Ο Βενιζέλος ἥρθε στήν 'Αθήνα, ἔγινε πρωθυπουργός, καί ἡ 'Ελλάδα κήρυξε τόν πόλεμο στούς Γερμα-

Κυβέρνηση
Θεσσαλονίκης

νοαυστριακούς, Βουλγάρους και Τούρκους (1917).

Τά γεγονότα του 1917. Είσοδος της Αμερικής στόν πόλεμο

Οι Γερμανοί, πού ύπέφεραν άπό τόν άγγελικό άποκλεισμό, άποφάσισαν νά κηρύξουν άπεριόριστο υποβρύχιο πόλεμο, δηλαδή νά βυθίζουν κάθε συμμαχικό πλοϊο χωρίς προειδοποίηση. Αύτό είχε ώς άποτέλεσμα νά μπει ή Αμερική στόν πόλεμο (Φεβρουάριος 1917).

Οι Αμερικανοί συμπαθούσαν τούς Άγγελογάλλους, οι άμερικανικές τράπεζες τούς είχαν δανείσει πολλά χρήματα και ήθελαν τή νίκη τους και ό υποβρύχιος πόλεμος δυσκόλευε τό άμερικανικό έμποριο. Οι παράγοντες αύτοί περιόρισαν τήν έπιρροή τών άπομονωτικών και ό πρόεδρος Ούλισον (Wilson) έκήρυξε τόν πόλεμο, σάν σταυροφορία γιά τήν έλευθερία τών θαλασσῶν.

Ρωσική έπανάσταση. "Ηττα της Ιταλίας (1917)

Στά 1917 ή άμυνα στό άνατολικό μέτωπο κάμφθηκε μέ τήν ρωσική έπανάσταση.

Οι Ρώσοι ήταν δυσαρεστημένοι άπό τήν έσωτερική κακοδιοίκηση και τίς μεγάλες άπωλειες στόν πόλεμο. Οι έπιχειρήσεις τοῦ 1916 είχαν κοστίσει 2 έκ. περίπου στρατιώτες και 90 χιλ. άξιωματικούς. Οι τσαρικοί κύκλοι ήθελαν νά υπογράψουν είρήνη και περιόρισαν τή βουλή (Δούμα). Οι βουλευτές τότε έπαναστάτησαν και ό στρατός ένώθηκε μαζύ τους. Ό τσάρος άναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ, έγινε κυβέρνηση άπό φιλελευθέρους και κατόπιν άπό σοσιαλιστές, μέ πρόεδρο τόν Κερένσκου.

Ό Κερένσκου δήλωσε ότι θά συνεχίσει τόν πόλεμο, άλλά δέν μπόρεσε ν' άντιμετωπίσει τά έσωτερικά και έξωτερικά προβλήματα. Μιά νέα έπανάσταση ('Οκτώβριος 1917) έφερε στήν έξουσία τούς μπολσεβίκους, μέ άρχηγό τό Λένιν. Οι Γερμανοί έπωφελήθηκαν, έκαναν μεγάλη έπιθεση στή Ρωσία και ή κομμουνιστική κυβέρνηση ύπέγραψε χωριστή είρήνη (Brest — Litowsk, Μάρτιος 1918), παρέδωσε στούς Γερμανούς τή Φιλανδία, τά βαλτικά κράτη, τήν Πολωνία και άναγνώρισε τήν άνεξαρτησία τής Ούκρανίας. Έτσι ή Ρωσία έχασε τό 1/3 άπό τόν πληθυσμό και τά 3/4 άπό τά μεταλλεία και άνθρακωρυχεία της.

Τόν 'Οκτώβριο τοῦ 1917 οι Ιταλοί νικήθηκαν στό Καπορέττο (Caporetto), άλλα κατόρθωσαν ν' άνασυνταχτούν κοντά στόν ποταμό Πιάβε.

Γεγονότα 1917. Η Αμερική στόν πόλεμο

Ρωσική έπανάσταση

"Ηττα Ιταλίας

Οι έπιχειρήσεις τοῦ 1918

Οι Γερμανοί, γιά νά προλάβουν τήν άμερικανική βοήθεια, έριξαν

όλο τό βάρος τοῦ πολέμου στό δυτικό μέτωπο. Οι σύμμαχοι δημιούργησαν νά αντισταθούν μέ επιτυχία ύπο τόν στρατηγό Φόχ (Foch). Κατά τά μέσα τοῦ 1918 ἔφτασαν στό δυτικό μέτωπο 1 ἑκ. Ἀμερικανοί καί πολλά ἐφόδια, πρό παντός τάνκς. Τό βαλκανικό μέτωπο ἐνισχύθηκε μέ τή συμμετοχή τῶν Ἑλλήνων καί ὁ σερβικός στρατός ἀνασυντάχτηκε καί πῆρε μέρος στίς ἐπιχειρήσεις. "Ἔτσι σέ ὅλα τά μέτωπα ἄρχισε ἡ συμμαχική ἀντεπίθεση.

'Ο στρατηγός Φόχ ἀνάγκασε τούς Γερμανούς νά ύποχωρήσουν στό δυτικό μέτωπο καί κατέλαβε τή Β. Γαλλία καί τό Δ. Βέλγιο. Στά Βαλκάνια οι Βούλγαροι νικήθηκαν (τά ἑλληνικά στρατεύματα κέρδισαν μεγάλη νίκη στό **Σκρά**) καί ύποχρεώθηκαν ν' ἀδειάσουν τή Μακεδονία καί νά ύπογράψουν ἀνακωχή. Οι Τούρκοι νικήθηκαν καί στή Συρία καί στά Βαλκάνια καί ἀναγκάστηκαν νά κάνουν τό ἵδιο. Οι Ἰταλοί ἄρχισαν τήν ἐπίθεση καί μπῆκαν στά αὐστριακά σύνορα. 'Ο αὐτοκράτορας τῆς Αύστριας Κάρολος Α' ἀναγκάστηκε νά παραιτηθεῖ (ἔτσι στά 1918 τελείωσε ἡ δυναστεία τῶν Ἀψβούργων) καί οι Αύστριακοί ύπεγραψαν ἀνακωχή.

Οι Γερμανοί προσπάθησαν νά συνεχίσουν τόν πόλεμο, ἀλλά ἐσωτερικές ταραχές ἀνάγκασαν τό Γουλιέλμο Β' νά παραιτηθεῖ καί νά καταφύγει στήν Όλλανδια. Τό Νοέμβριο 1918 ἀνακηρύχτηκε ἡ δημοκρατία στή Γερμανία καί ἔγινε ἀνακωχή.

Τό συνέδριο τῶν Παρισίων

Συνέδριο Παρισίων
1919

Τό συνέδριο γιά τήν εἰρήνη συνήλθε στό Παρίσι (Ιανουάριος 1919). Πήραν μέρος ἀντιπρόσωποι ἀπό 32 κράτη, σύμμαχα τῶν νικητῶν. Οι νικημένοι δέν παραβρέθηκαν στίς συνεννοήσεις. 'Υποχρεώθηκαν νά ύπογράψουν τήν εἰρήνη μέ τούς όρους πού καθόρισαν οι νικητές.

Γενικά ἐπικρατοῦσε μιά ἀτμόσφαιρα θολή ἀπό τήν ἀγανάκτηση γιά τίς πολεμικές καταστροφές, γιά τίς δόποις θεωροῦσαν ύπευθυνους τούς νικημένους, ἀπό μιά τάση γιά ἀντεκδίκηση καί γιά ὅσο γινόταν περισσότερα ὥφελήματα. Τό μέλλον τοῦ κόσμου γενικά καθορίστηκε ἀπό τής μεγάλες δυνάμεις.

'Ο πρόεδρος τῆς Ἀμερικῆς **Ουίλσον** (Wilson) πρότεινε μέτρα γιά διεθνή συνεργασία καί περιορισμό τῶν ἔξοπλισμῶν, πού θά ἐλάττωναν τίς πιθανότητες μελλοντικῶν συγκρούσεων, ἀλλά οι ἀντιπρόσωποι τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ἔκαναν ρεαλιστική πολιτική: 'Η Γαλλία ἤθελε νά ἔξασθενήσει μέ κάθε τρόπο τή Γερμανία. 'Η Ἀγγλία ἐνδιαφερόταν γιά τίς τουρκικές ἐπαρχίες τῆς Μέσης Ανατολῆς καί τίς γερμανικές ἀποικίες καί δέν ἤθελε πολύ ισχυρή Γαλλία στήν Εὐρώπη. 'Η Ἰταλία εἶχε ἀπαιτήσεις σέ αὐστριακά ἐδάφη στήν Ἀδριατική. 'Ολοι εἶχαν ύπογράψει μυστικές συνθήκες, πού ἤθελαν νά τίς ἐφαρμόσουν. Γι' αύτό, χωρίς νά τολμοῦν φανερά νά πολεμή-

Ο.Η Ελληνική άντερπο
πεια εἰς τὴν Διάσωφεν
Εἰρηνῆς

Η ελληνική άντερποστά συνέδριο τῆς ειρήνης (Αθήνα, μουσείο Έλευθ. Βενιζέλου).

σουν τίς άπόψεις τοῦ Οὐίλσον, φρόντιζαν νά τίς παραμερίσουν καί νά στηρίξουν τίς συνθήκες πάνω στά διεθνή συμφέροντα.

Η Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν (Κ.Τ.Ε.)

Μιά άπό τίς σημαντικότερες άποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῶν Παρισίων ἦταν ἡ Ὁρυζη, στά 1920, τῆς Κ.Τ.Ε. πού στάθηκε τό μεγάλο δονείρο τοῦ προέδρου Οὐίλσον.

Ἡ Κ.Τ.Ε., πρόδρομος τοῦ σημερινοῦ Ο.Η.Ε., ἦταν ὁ πρῶτος διεθνής δργανισμός, πού εἶχε σκοπό νά προλαβαίνει τίς συγκρούσεις, νά λύνει μέ είρηνικό τρόπο τίς διαφορές ἀνάμεσα στά κράτη, νά προωθεῖ τήν προσπάθεια τοῦ ἀφοπλισμοῦ, τοῦ περιορισμοῦ παραγωγῆς πολεμικοῦ ύλικοῦ καί νά παίρνει μέτρα ἐναντίον ἑκείνων πού θά ἄρχιζαν ἔναν ἀδικο πόλεμο. "Ἐδρα τῆς δρίστηκε ἡ Γενεύη.

Παράλληλα ιδρύθηκε τό **Διεθνές Δικαστήριο τῆς Χάγης**, πού θά μπορούσε νά ἐπιβάλει οίκονομικές καί ἄλλες κυρώσεις στά κράτη πού θά προκαλούσαν διεθνή ζητήματα, καί τό **Διεθνές Γραφεῖο Ἐργασίας**, δημού άντερποστά συνέδριονταν τά κράτη καί οἱ ἐργατικές δργανώσεις, καί πού εἶχε σκοπό νά προστατέψει τήν ἐργασία καί τόν ἐργαζόμενο, νά περιορίσει τήν ἀνεργία καί νά ἔχασφαλίσει τίς συνδικαλιστικές ἐλευθερίες τῶν ἐργατῶν.

K.T.E.

Σκοποί

Η Κ.Τ.Ε. πρόσφερε πολλές ύποπτες συνθήκες γιά τήν άποκατάσταση τῶν προσφύγων καὶ γιά τήν λύση τῶν μικροδιαφορῶν, ἀλλὰ δέν εἶχε στρατό καὶ δύναμη νά ἐπιβληθεῖ στίς μεγάλες δυνάμεις. Τελικά ἡ Ἀμερική δέν πήρε μέρος σ' αὐτήν καὶ ἡ Ρωσία εἶχε ἀποκλειστεῖ. Ἔτσι, οὔτε τήν ἐπιβολή τῶν δικτατορικῶν καθεστώτων μπόρεσε νά ἐμποδίσει, οὔτε τό Β' παγκόσμιο πόλεμο νά ἀποτρέψει. Εἶναι δημοσία σημαντική ἡ Κ.Τ.Ε. ως πρώτη προσπάθεια εἰρηνικῆς συνεργασίας τῶν κρατῶν.

Οι συνθῆκες μέ τά νικημένα κράτη

Συνθήκες εἰρήνης.
Συνθήκη
Βερσαλλιῶν
(Ιούνιος 1919)

Μέ τή συνθήκη τῶν Βερσαλλιῶν (Ιούνιος 1919) ἡ Γερμανία ύποχρεώθηκε νά παραχωρήσει στή Γαλλία τήν Ἀλσατία καὶ τή Λωρραΐνη, πολλά ἑδάφη στό Βέλγιο καὶ στήν Πολωνία πού ἀναβίωσε τότε ὡς ἐλεύθερο κράτος. Τό νέο αὐτό κράτος περιλάβαινε καὶ ἑδάφη πού ἐκτείνονταν ἀπό τή Βαρσοβία ὡς τή Βαλτική, ὅπου καὶ οι περιοχές Πομερανίας καὶ Γκυτάνσκ.

Οι γερμανικές ἀποικίες δόθηκαν μέ «έντολή» τῆς Κ.Τ.Ε. (έντολή ἡ-
ταν νά τίς κρατήσουν, ώσπου νά γίνουν ὥριμες γιά ἀπελευθέρωση) στή Γαλλία, Ἀγγλία, Ἰαπωνία, Αύστραλία.

Η ἀνατολική Εὐρώπη μετά τὸν Α' Παγκόσμιο
πόλεμο

Οι Γερμανοί ἔπρεπε νά διαλύσουν τό στρατό τους, νά συντρούν μόνο 100 χιλ. στρατό χωρίς ἀεροπλάνα καὶ βαρύ πυροβολικό, καὶ νά περιορίσουν τόν πολεμικό τους στόλο. Τά ἀνθρακωρυχεῖα τοῦ Σάρρε (Saarre, Saar) παραχωρήθηκαν στή Γαλλία καὶ ἡ Δ. ὄχθη τοῦ Ρήνου ἀποφασίστηκε νά καταληφθεῖ ἀπό συμμαχικά στρατεύματα.

Η Γερμανία καταδικάστηκε σέ τεράστιες πολεμικές ἐπανορθώσεις σέ είδη καὶ χρήμα. Η συνθήκη τῶν Βερσαλλιῶν, πού οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γερμανίας ύποχρεώθηκαν νά υπογράψουν χωρίς συζήτηση, θεωρήθηκε ἔξοντωτική γιά τό γερμανικό λαό καὶ τοῦ δημιούργησε ἓνα μόνιμο αἴσθημα πικρίας.

Μέ τή συνθήκη τοῦ Σαίν Ζερ-

μαίν (Saint Germain, Σεπτέμβριος 1919) ή αύστριακή αύτοκρατορία διαλύθηκε καί ὅπό τά ἐδάφη της σχηματίστηκε τό κράτος τῆς Τσεχοσλοβακίας. Ἐπίσης δόθηκαν ἐδάφη στή Γιουγκοσλαβία καί ἐπιστράφηκαν στήν Πολωνία περιοχές πού τῆς είχαν ἀφαιρεθεῖ τήν περίοδο τῶν διαμελισμῶν. Ἡ Αὐστρία ὑποχρεώθηκε νά παραχωρήσει ἐδάφη στήν Ἰταλία (Τυρόλο, Ἰστρία) καί ἡ Ούγγαρια στή Ρουμανία (Τρανσυλβανία). Ἔτσι τά δύο κράτη περιορίστηκαν ἐδαφικά καί ἔχασαν κάθε ἐπιρροή.

Τήν Ἑλλάδα ἐνδιαφέρουν οι συνθῆκες μέ τή Βουλγαρία καί Τουρκία:

Μέ τή συνθήκη τοῦ Νεϊγύ (Neuilly, Νοέμβριος 1919) ή Βουλγαρία ἀναγκάστηκε νά παραχωρήσει τή Διοβρουτσά στή Ρουμανία καί τή Δ. Θράκη στήν Ἑλλάδα καί ἔχασε τή διέξοδο πρός τή θάλασσα.

Μέ τή συνθήκη τῶν Σεβρῶν (Sèvres, Αὔγουστος 1920) ή τουρκική αύτοκρατορία διαλύθηκε: ἡ Ἀραβία ἔγινε ἀνεξάρτητη, οι ἄλλες ἐπαρχίες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς παραχωρήθηκαν μέ ἐντολή τῆς Κ.Τ.Ε. στήν Ἀγγλία (Μεσοποταμία, Παλαιστίνη), Γαλλία (Β. Συρία, Ν. Μικρά Ασία), Ἰταλία (Μικρασιατική παραλία ἀπέναντι ἀπό τά Δωδεκάνησα).

Στήν Ἑλλάδα παραχωρήθηκε ἡ Δ. Θράκη μέ τή χερσόνησο τῆς Καλλίπολης καί τής Τσαλτάτζα, ἡ Ἰμβρος καί ἡ Τένεδος, καί ἡ ἐπικυριαρχία στή Σμύρνη καί τήν περιοχή της. Ὅστερα ἀπό πέντε χρόνια οι κάτοικοι μέ δημοψήφισμα θ' ἀποφάσιζαν γιά τήν ἔνωση μέ τήν Ἑλλάδα.

Ἡ Τουρκία ἀναγνώριζε τήν παραχώρηση τῆς Δωδεκανήσου στήν Ἰταλία καί τής Κύπρου στήν Ἀγγλία. Ἡ Κωνσταντινούπολη καί τά Στενά ἔμεναν οὐδέτερα. Θά τά κατεῖχε εύρωπαικός στρατός καί θά ἐλέγχονταν ἀπό διεθνή ἐπιτροπή. Ἔτσι ἡ Τουρκία περιορίστηκε στό ἐσωτερικό τῆς Μ. Ἀσίας καί ἀναγκάστηκε νά δεχτεῖ στρατιωτικό καί οἰκονομικό ἔλεγχο καί νά περιορίσει τό στρατό της.

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ

Οι συνθῆκες πού ἔκλεισαν τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο δέν ἰκανοποίησαν κανένα καί δέ θεωρήθηκαν πώς δημιουργοῦν μιά μόνιμη κατάσταση στήν Εύρωπη. Πολλά κράτη ἦταν δυσαρεστημένα, ὅπως ἡ Ἰταλία, πού διεκδίκουσε τίς δαλματικές ἀκτές καί τό λιμάνι Φιούμε. Ἡ Ρωσία είχε κατ' ἀρχήν ἀποκλειστεῖ ἀπό κάθε διαπραγμάτευση, οι συνθῆκες δέν ἐπικυρώθηκαν ἀπό τήν Κίνα, οὕτε ἀπό τίς Η.Π.Α. Τό Κογκρέσσο, ὅπου ἐπεκράτησαν ρεπουμπλικάνοι, ὅπαδοί τοῦ ἀπομονωτισμοῦ, ἀρνήθηκε νά ἐγκρίνει τήν πολιτική τοῦ Οὐίλσον στήν Εύρωπη καί νά ἐπικυρώσει τίς συνθῆκες. Ἡ Ἀμερική δέν πήρε μέρος στήν Κ.Τ.Ε. Αύτό ἀνήσυχησε τή Γαλλία, πού στήριζε τήν ἀσφάλειά της στήν ἀμερικανική ἔγγυόση. Ἔτσι προσπάθησε νά ἔξασφαλιστεῖ ἀπό δεύτερη γερμανική ἐπίθεση συνάποντας συνθῆκες μέ τά κράτη γύρω ἀπό τή Γερμανία (Πολωνία, Τσεχοσλοβακία,

Συνθήκη Σαΐν
Ζερμαϊν
(Σεπτέμβριος 1919)

Συνθήκη Νεϊγύ¹
(Νοέμβριος 1919)

Συνθήκη Σεβρῶν
(Αὔγουστος 1920)

Δωδεκανήσος
Κύπρος

Σημασία συνθηκών

Γιουγκοσλαβία) καί ἀπαιτούσε τίς γερμανικές ἐπανορθώσεις.

Ἡ τάση αὐτή τῆς Γαλλίας ἀνησυχοῦσε τήν Ἀγγλία, πού φοβόταν τή μεγάλη ἐνίσχυση τῆς Γαλλίας στήν Εύρωπη. Στούς πολιτικούς κύκλους τῆς Ἀγγλίας ἅρχισε νά γίνεται λόγος γιά ἰσχυρή Γερμανία. Οι ἀπαιτήσεις τῆς Γαλλίας γιά πληρωμή τῶν γερμανικῶν ἀποζημιώσεων, πού θά συνέτριβαν οἰκονομικά τή Γερμανία, δυσαρεστοῦσαν καί τούς Ἀγγλους καί τούς Ἀμερικανούς, πού εἶχαν ἐπενδύσει ἔκει κεφάλαια.

Οι δυσαρέσκειες αὐτές ἀνάμεσα στούς συμμάχους ἔδιναν τήν εὔκαιρια στούς νικημένους νά ἐπωφεληθοῦν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΜΑΛ ΚΑΙ Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ (1922)

Ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν ὑπῆρξε μιά μεγάλη ἐπιτυχία τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, πού κατόρθωσε νά πραγματοποιήσει κατά τό μεγαλύτερο μέρος τό δνειρο τῆς μεγάλης ἰδέας.

Οι Ἑλληνες δέν κατόρθωσαν νά ἐλευθερώσουν τή Β. Ἡπειρο, τά Δωδεκάνησα, τήν Κύπρο, ἀλλά πῆραν τή Θράκη, τή Μικρασιατική παραλία τῆς Σμύρνης, καί ὁ ἐλληνικός στόλος, μέσα στήν ἀνείπωτη συγκίνηση τοῦ ἐλληνισμοῦ τῆς Πόλης, ἥρθε ν' ἀγκυροβολήσει στόν Κεράτιο κόλπο.

Ομως ἐσωτερικές καί ἔξωτερικές δυσμενεῖς συνθήκες δέν ἄργησαν νά καταστρέψουν γιά πάντα τό μεγάλο δνειρο τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ἐσωτερικά σκίαζε τά πολιτικά πράγματα διχασμός. Τό Νοέμβριο τοῦ 1920 ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἔχασε τίς ἐκλογές καί τόν Δεκέμβριο ξαναγύρισε στήν Ἑλλάδα δι βασιλιάς Κωνσταντίνος.

Οι Τούρκοι ἐθνικιστές μέν ἀρχηγό τόν **Μουσταφᾶ Κεμάλ**, ἀξιωματικό τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀρνήθηκαν ν' ἀναγνωρίσουν τή συνθήκη τῶν Σεβρῶν. Ο Κεμάλ ἔκανε ἐπανάσταση, κάλεσε ἐθνική συνέλευση, καθαίρεσε τό σουλτάνο καί ἀνακήρυξε δημοκρατία. Πρωτεύουσα ἔγινε ἡ Ἀγκυρα. Ο Κεμάλ πῆρε τήν ἔξουσία.

Οι εύρωπαίκες ἀντιθέσεις ἔξυπηρέτησαν τό κίνημα τοῦ Κεμάλ. Οι Ρῶσοι τόν ύποστήριξαν. Οι Γάλλοι παραιτήθηκαν ἀπό τήν Κιλικία, πράγμα πού ἔξασθένησε τή θέση τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ τῆς Σμύρνης. Ἐπειδή δ σουλτάνος δέν μποροῦσε νά ἀντιδράσει οι Ἀγγλοι παρακίνησαν τούς "Ἑλληνες νά πολεμήσουν τόν Κεμάλ. Ο ἐλληνικός στρατός προχώρησε νικώντας τούς Τούρκους στό ἐσωτερικό τῆς Μ. Ἀσίας, πέρασε τό Σαγγάριο καί πλησίασε σχεδόν στήν Ἀγκυρα. Εἶχε δημοσιευτεῖ ἀπό τίς βάσεις του καί δέν εἶχε ἔφοδια καί νοσοκομειακό ύλικό. Ο διχασμός βάραινε πάνω στίς πολεμικές ἐπιχειρήσεις. Κινδυνεύοντας νά κυκλωθοῦν ἀπό τούς Τούρκους ἀναγκάστηκαν νά ύποχωρήσουν. Οι Τούρκοι τούς καταδίωξαν καί τούς ἐπετέθησαν κοντά στό **Ἀφίον Καρά Χισσάρ** (Αὔγουστος 1922). ቦ μάχη δέν δργανώθηκε καλά, δ ἐλληνικός στρατός νικήθηκε καί τό μέτωπο κατέρευσε.

Στήν ύποχώρηση οι "Ελληνες στρατιώτες παρέσυραν καί τόν ἑλληνισμό τῆς Μ. Ἀσίας. Οι Τούρκοι προχώρησαν σφάζοντας καί καίοντας; μέ πολλή δυσκολία κατόρθωσαν νά σωθοῦν τά στρατεύματα καί δι πληθυσμός, ἀφήνοντας πίσω νεκρούς καί αίχμαλώτους.

"Η Μικρασιατική καταστροφή συνέτριψε τό δενειρό τῆς μεγάλης ἰδέας. Μέ τή συνθήκη τῆς Λοζάννης, πού ἔκλεισε τόν πόλεμο (Ιούλιος 1923), καί πού υπέγραψαν Ἀγγλία, Γαλλία, Ἰταλία, Ἰαπωνία, Ἐλλάδα, Ρουμανία, Τουρκία, ἀναθεωρήθηκε ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν. "Η Ἐλλάδα ἔχασε τήν Α. Θράκη καί τή μικρασιατική παραλία. Τά ἑλληνικά σύνορα περιορίστηκαν στό "Ἐβρο καί ἡ Τουρκία ἀνέκτησε τή Μ. Ἀσία καί τόν ἔλεγχο τῶν Στενῶν.

Μέ συνθήκη, πού εἶχε ύπογραφεῖ λίγους μῆνες πρίν, ἔγινε ἀνάμεσα στήν Ἐλλάδα καί τήν Τουρκία ἀνταλλαγή πληθυσμῶν. Περίπου ἔνα ἑκατομμύριο "Ελληνες ἀναγκάστηκαν ν' ἀφήσουν τίς μικρασιατικές πατρίδες, δησού δέ τόν ἑλληνισμόν εἶχε ριζώσει καί εύδοκιμήσει ἀπό τήν ἀρχαία ἐποχή, καί νά μεταφυτευτοῦν στήν Ἐλλάδα, μέσα σέ φοιβερά δύσκολες συνθῆκες. "Εμειναν μόνο οι Τούρκοι τῆς Θράκης καί οι "Ελληνες τῆς Κωσταντινούπολης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

1. Αἴτια, ἀφορμή καί κυριότερα γεγούντα τοῦ Α' παγκόσμιου πολέμου.
2. Τά ἀποτελέσματα τοῦ Α' παγκόσμιου πολέμου (πολιτικά, οἰκονομικά, πολιτιστικά) καί ἡ νέα διαμόρφωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καί τοῦ παγκόσμιου χώρου.
3. "Η Ἐλλάδα στόν Α' παγκόσμιο πόλεμο. Συμβολή τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καί σημασία τής συνθήκης τῶν Σεβρῶν.
4. Αἴτια καί ἀποτελέσματα τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς.

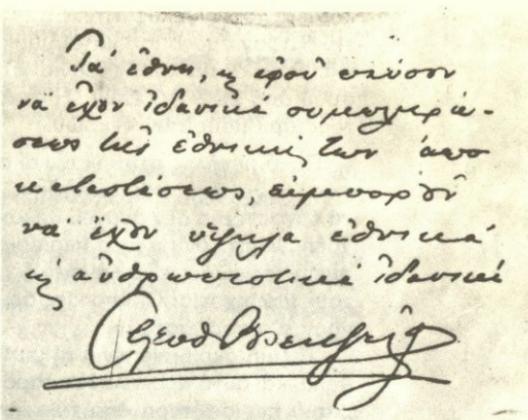
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Ο ΚΟΣΜΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΔΥΟ ΠΟΛΕΜΟΥΣ (1919 – 1939)

Μέ τόν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο ἡ Εύρωπη ἔχασε τήν κυρίαρχη θέση πού εἶχε στόν κόσμο. "Ο πόλεμος δημιούργησε μεγάλα προβλήματα κοινωνικά, οἰκονομικά, πολιτικά καί ἄφησε ἔνα δυνατό αἰσθήμα κόπωσης, ἀνασφάλειας καί ἄγχους.

"Ο «σύντομος καί χαρούμενος πόλεμος», πού προπαγάνδιζαν οι ἡγέτες τῆς Γερμανίας τοῦ 1914, στάθηκε δι πιό αίματηρός τῆς παγ-

Συνθήκη Λωζάννης
(Ιούλιος 1923)

Πρόσφυγες

Αύτόγραφο Έλευθερίου Βενιζέλου.

Ό κόσμος στόν
μεσοπόλεμο (1919-
1939)

κόσμιας ιστορίας ώς τότε. Είχε περί τά 8700000 νεκρούς, κάπου 2 έκ. έξαφανισμένους, έκατομμύρια άνάπτηρους, δλους άπό τη νέα γενιά. Στή Γαλλία και Γερμανία χάθηκε τό 1/5 τού άνδρικο πληθυσμού άπό 20 – 40 έτῶν. Η έπιδημία της γρίπης τού 1919 αυξήσε τούς άριθμούς τῶν νεκρῶν.

Πολύ μεγάλες στάθηκαν καί οι ίλικές καί οίκονομικές καταστροφές. Η γεωργία παραμελήθηκε, ή βιομηχανία άλλαξε σέ πολεμική, τά έργοστάσια δέν άνανεώθηκαν, τά κράτη ήταν όλα φορτωμένα μέχρει. Μετά τόν πόλεμο περιορίστηκαν οι έξαγωγές, γιατί οι έξωευρωπαϊκές χώρες είχαν άναπτύξει κατά τή διάρκεια τού πολέμου δική τους βιομηχανία. Οι άποικιες άρχισαν νά χειραφετοῦνται καί νά τείνουν ν' άποσπαστοῦν.

Η ζωή άκριβήνε, ένω οι μισθοί καί τά ήμερομίσθια έμειναν χαμηλά, καί αύτό προκαλοῦσε ταραχές. Πολλά κράτη έκοψαν χαρτονόμισμα περισσότερο άπό τό κεφάλαιο τους καί άρχισε ό πληθωρισμός, μέ όποτελεσμα νά πέσει ή άξια τού νομίσματος καί νά άκριβήνουν τά διάφορα είδη. Στή Γερμανία ένα χρυσό μάρκο κόστιζε στά 1923 ένα τρισεκατομμύριο χάρτινα. Αντίθετα, αυξήθηκε ή δύναμη της Αμερικής καί τό δολλάριο πήρε τήν πρώτη θέση στήν παγκόσμια άγορά.

Η οίκονομική κρίση στήν Εύρωπη, ή άνοδος τού τιμάριθμου καί ή άπογοήτευσθ προκάλεσαν ταραχές. Οι κομμουνιστικές ίδεες, μετά τήν έπικράτηση τού κομμουνισμού στή Ρωσία, άρχισαν νά διαδίδονται. Σ' όλα τά κράτη σχηματίστηκαν κομμουνιστικά κόμματα.

Οι ταραχές καί ό φόβος γιά έπικράτηση τού κομμουνισμού έ-σπρωξαν τούς συντηρητικούς πρός τά δικτατορικά καθεστώτα. Η πρώτη δικτατορία έπιβλήθηκε στήν Ούγγαρια στά 1920.

Μετά τό 1920 τά έπαναστατικά κύματα περιορίστηκαν καί ή Εύρωπη άρχισε ν' άναδιοργανώνεται. Τά εύρωπαϊκά ζητήματα τακτοποιήθηκαν μέ διεθνείς συμφωνίες. Άλλα ή μεγάλη οίκονομική κρίση τού 1929 χειροτέρεψε πάλι τήν κατάσταση.

Τό έθνικό κίνημα στίς άποικιες

Άνεξαρτησία
άποικιών

Έθνικά κινήματα

Μετά τόν παγκόσμιο πόλεμο οι άποικιακοί λαοί, πού είχαν πάρει μέρος σ' αύτόν, έμαθαν νά ζοῦν καί νά πολεμοῦν, όπως οι εύρωπαίοι, καί είχαν έλπισει πώς θά έξασφάλιζαν έθνική έλευθερία.

Η τάση γιά άνεξαρτησία έκδηλωθηκε στίς γαλλικές άποικιες τής Β. Αφρικής ('Αλγέριο, Μαρόκο, Τυνησία) καί στήν Ινδοκίνα, άλλα οι Γάλλοι κατέπνιξαν τά κινήματα.

Η Αγγλία άναγγώρισε ώς άνεξάρτητα τά ντομίνια (Καναδάς, Ν. Αφρική, Αύστραλια, Ν. Ζηλανδία), πού πήραν μέρος σάν ίστοιμα μέλη στήν Αγγλική Κοινοπολιτεία (1931), άλλα είχε ν' άντιμετωπίσει προβλήματα στήν Εγγύς καί Απω Ανατολή.

Στήν 'Εγγύς Άνατολή άρχισε ή παναραβική κίνηση (ή τάση των άραβικων κρατών νά προσεγγίσουν καί νά ένωθοῦν) καί παρουσιάστηκε τό πρόβλημα των 'Εβραιών, πού ή 'Αγγλία είχε ύποσχεθεῖ νά έγκαταστήσει στήν Παλαιστίνη. Μοίρασε τή χώρα άναμεσα στούς 'Εβραιούς καί "Αραβες, άλλα δέν ίκανοποίησε κανένα.

Στήν Αίγυπτο έγιναν ταραχές. 'Η 'Αγγλία άναγκαστηκε ν' άναγνωρίσει τήν άνεξαρτησία τῆς Αίγυπτου (1936) καί τή συγκυριαρχία στό Σουδάν.

Στίς 'Ινδίες άρχισε ή έθνική κίνηση μέ τόν Γκάντι, πού κήρυξε τήν παθητική άντισταση. "Οχι βία, άλλα καμία συνεργασία μέ τούς "Αγγλους καί μποϊκοτάρισμα των άγγλικων προϊόντων. Αύτο μείωσε τήν έμπορική κίνηση τῆς 'Αγγλίας σέ 20 έκ. δολλάρια γιά ένα χρόνο. Οι "Αγγλοι άναγκαστηκαν ν' άναγνωρίσουν εύρυτατη αύτονομία στήν 'Ινδια.

Στήν Κίνα, πού σπαραζόταν άπο έμφυλίους πολέμους έπικράτησε τό έθνικό κόμμα Κουό — Μίν — Τάγκ μέ άρχηγό τόν Σούν — Γιάτ — Σέν πού συνεργάστηκε μέ τούς κομμουνιστές. 'Ο διάδοχος του Τσάγκ — Κάι — Σέκ πολέμησε τόν κομμουνισμό καί δργάνωσε άπολυταρχικά τό κράτος.

Οι Ιάπωνες είχαν άναπτυξει μεγάλη βιομηχανία κατά τή διάρκεια τού πολέμου. Μετά τόν πόλεμο έπικράτησαν οι στρατιωτικοί καί έγκαινίασαν ίμπεριαλιστική πολιτική. Κατέλαβαν τή Μαντζουρία καί τήν έκαναν ύποτελές κράτος, κήρυξαν τόν πόλεμο στήν Κίνα (1937) καί δ πόλεμος αύτός συνεχίζοταν ώς τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο.

'Η άνάπτυξη τῆς Αμερικῆς

Μετά τόν πόλεμο έπικράτησαν στήν 'Αμερική οι ρεπουμπλικάνοι καί ξαναγύρισαν στόν άπομονωτισμό, χωρίς δύναμη νά πάψουν νά έχουν οίκονομικές σχέσεις μέ τήν Εύρωπη. 'Ο πόλεμος ένίσχυσε τή βιομηχανική παραγωγή μέ τίς άναγκες πού είχε δημιουργήσει. Τό βιοτικό έπίπεδο είχε άνεβει, αύξηθηκαν οι μισθοί καί τά ήμερομίσθια καί οι μεσαίες τάξεις άπέκτησαν δυνατότητες γιά μιά άνετη ζωή. 'Η οίκονομική εύφορία ξύπνησε τήν έθνική περηφάνεια. 'Απαγορεύτηκε ή μετανάστευση, δυνάμωσαν οι άντιθέσεις μέ τίς μειονότητες καί τούς μαύρους. 'Η ποτοαπαγόρευση, πού έπιβλήθηκε σέ δρισμένες πολιτείες, δημιούργησε προβλήματα γιατί άνοιξε τό δρόμο στό λαθρεμπόριο τῶν οίνοπνευματωδῶν.

Στήν 'Αμερική τού μεσοπόλεμου διαμορφώθηκε τό φαινόμενο πού δύναμάζομε σήμερα **«καταναλωτική κοινωνία»**: 'Η βιομηχανική παραγωγή είχε προσανατολιστεῖ στήν κατασκευή καταναλωτικῶν άγαθῶν σέ μεγάλες ποσότητες. "Επρεπε αύτά τά άγαθά νά άπορροφῶνται στήν έσωτερική άγορά κι' αύτό γινόταν μέ τή μεγάλη διαφήμιση. Αύτό δημιούργησε σιγά σιγά ένα πρόβλημα, γιατί ή διαφήμιση διαμόρφωνε τεχνητές άναγκες, πού ή έκπλήρωσή τους άπαιτούσε

Οι Η.Π.Α. μετά τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο

άπό το μέσο ἄνθρωπο περισσότερα ξέιδα, λοιπόν περισσότερη ἐργασία, χωρίς περιθώρια γιά ἀνάπαιση, ψυχαγωγία ἢ ἐπιμόρφωση.

"Αλλο πρόβλημα προκάλεσε ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ δημιουργία **μεγαλουπόλεων**, δημοσίου προσαρμόστηκαν στό μεγάλο κοινό (κινηματογράφος, ποδόσφαιρο), ὁ ἄνθρωπος αἰσθανόταν μόνος, ἡ πνευματική ζωή περιορίστηκε καὶ οἱ μεγάλοι Ἀμερικανοί συγγραφεῖς, ὁ **Σίγκλαιρ Λιούνις** (Lewis), ὁ **Φώκνερ** (Faulkner), ὁ **Χεμινγουάιν** (Hemingway), διάσημοι στήν Εύρωπη ἥταν γνωστοί στήν Ἀμερική μόνο σ' ἔνα κλειστό κύκλο πνευματικῶν ἄνθρωπων καὶ δέν ἐπηρέαζαν τό μεγάλο κοινό.

Στά 1929 μιά προσωρινή κάμψη στή ζήτηση ἐπιβράδυνε τή βιομηχανική παραγωγή καὶ αὐτό παρέσυρε καὶ ὅλες τίς ἄλλες ἐπιχειρήσεις. Τό πράγμα δόληγησε σέ ἀνεργία (11 ἑκ. ἀνεργοί) καὶ σέ μιά φοβερή οἰκονομική κρίση, πού ἐπεκτάθηκε καὶ στήσ εύρωπαϊκές χῶρες. Τό πρόβλημα αὐτό κατόρθωσε νά ἀντιμετωπίσει ὡς ἔνα σημεῖο ὁ **Φραγκλίνος Ρούζβελτ** μέ τή «νέα συμφωνία» (new deal), δηλαδή μέ ἐπιδόματα στούς ἀνέργους, δημόσια ἔργα, δάνεια στούς ἀγρότες καὶ γενικές οἰκονομικές δόηγίες.

Ἡ Ρωσία μετά τό 1917

Ἡ Ρωσία μετά τό
1917

Μετά τήν ἐπανάσταση τοῦ Ὁκτωβρίου 1917 οἱ μπολσεβίκοι (Ρῶσοι κομμουνιστές) κατέλαβαν τήν ἔξουσία. Συνέλαβαν καὶ ἀργότερα ἔξετέλεσαν τόν τσάρο καὶ τήν οἰκογένεια του, ὀργάνωσαν μιά ἐπαναστατική κυβέρνηση (συμβούλιο τῶν ἐπιτρόπων τοῦ λαοῦ) μέ ἐπικεφαλῆς τό **Λένιν** καὶ ἀφοῦ ὑπέγραψαν ἀνακωχῆ μέ τούς Γερμανούς, διαμόρφωσαν τό ρωσικό κράτος κατά τό μαρξιστικό σύστημα, προσαρμόζοντάς το στήσ ρωσικές συνθήκες. Ἡ κυβέρνηση κατάργησε τά πολιτικά κόμματα, ἐκτός ἀπό τό κομμουνιστικό, καὶ ἐπέβαλε τή δικτατορία τοῦ προλεταρίου συντρίβοντας κάθε ἀπόπειρα γιά ἀντίδραση. Ἐδήμευσε τήν ίδιοκτησία καὶ κρατικοποίησε τά μέσα παραγωγῆς.

Στά 1922 οἱ νότιες καὶ ἀνατολικές ἀσιατικές χῶρες (Οὐκρανία, Λευκορωσία, Καυκασία, κεντροασιατικές περιοχές) ἐνώθηκαν μέ τήν κυρίως Ρωσία σέ μιά δυοσπονδία ("Ἐνωση Σοβιετικῶν Σοσιαλιστικῶν Δημοκρατιῶν"), πράγμα πού ἔδωσε στό ρωσικό κράτος πολύ μεγάλη ἔκταση.

Ὁ Λένιν καὶ οἱ διάδοχοί του ἔστρεψαν τήν προσοχή τους στή γρήγορη ἐκβιομηχάνιση τής χώρας καὶ τήν ἐπραγματοποίησαν μέ μιά σειρά ἀπό πενταετή σχέδια.

Ἡ πολιτική, κοινωνική, οἰκονομική καὶ πνευματική ζωή στή Ρω-

σία ρυθμίστηκε άποκλειστικά σύμφωνα μέ τίς άρχες τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος.

‘Η ἐπικράτηση τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων στή Δ. Εύρωπη

Ο ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΦΑΣΙΣΜΟΣ

‘Η Ἰταλία μετά τὸν Α’ παγκόσμιο πόλεμο ἦταν δυσαρεστημένη, ἐπειδὴ δέν πῆρε τὸ Φιούμε καὶ τίς δαλματικές χῶρες. Ὁ πληθωρισμός καὶ ἡ οἰκονομική κρίση κατέστρεψαν τίς μεσαῖες τάξεις, πού στήριζαν τὸ κοινοβουλευτικό πολίτευμα, ἐνῶ οἱ κοινωνικές ταραχές προκαλοῦσαν τήν ἀνήσυχία τῶν συντηρητικῶν. Αὐτά ἔδωσαν τήν εύκαιρία στὸν φασισμό νά ἐπιβληθεῖ.

Τό φασιστικό κόμμα ίδρυθηκε ἀπό τὸν Μπενίτο Μουσολίνι (1883 – 1945) καὶ ὅργανώθηκε στρατιωτικά· ἔβαλε τήν πολιτική σκοπιμότητα στή Θέση τῆς ἡθικῆς καὶ προσπάθησε νά ἐπιβληθεῖ μέ κάθε τρόπο. ‘Ο Μουσολίνι ἔγινε πρωθυπουργός, καὶ στά 1925 κατάργησε τό κοινοβουλευτικό σύστημα καὶ ἐπέβαλε φασιστική δικτατορία στήν Ἰταλία. Διέλυσε τά κόμματα· τό φασιστικό κόμμα συγκέντρωσε δῆλη τήν ἔξουσία· ὅργανωσε τήν νεολαία, πού ἐπρεπε νά θαυμάζει τόν duce (ἀρχηγό)· διηύθυνε τήν παιδεία καὶ τίς ἐπαγγελματικές ὄργανώσεις. Διακηρύσσοντας δῆτι κάνει σοσιαλιστική πολιτική δο Μουσολίνι προγραμμάτισε δημόσια ἔργα, καὶ φρόντιζε γιά τήν κοινωνική ἀσφάλιση καὶ τήν ψυχαγωγία τῶν ἐργατῶν, πάντα μέσα στά πλαίσια τοῦ φασιστικοῦ κόμματος. Κατάργησε (ὅπως δла τά ὀλοκληρωτικά πολιτεύματα) τίς ἀτομικές ἐλευθερίες καὶ τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ ἔγκαινίασε ἴμπεριαλιστική πολιτική στό ἔξωτερικό (κατέλαβε τήν Αίθιοπα καὶ τήν Ἀλβανία) βαυκαλίζοντας τόν Ἰταλικό λαό μέ τήν ὑπόσχεση πώς θά ἀναστήσει τό ρωμαϊκό κράτος καὶ θά κυριαρχήσει στή Μεσόγειο (mare nostrum). Μέσα στό πρόγραμμά του δο Μουσολίνι περιέλαβε ἀργότερα καὶ τήν ἐπέκταση πρός τήν ‘Ἐλλάδα.

‘Ιταλία. Φασισμός (1925).

Ο ΕΘΝΙΚΟΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ (NAZISMOS) ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

‘Η γερμανική δημοκρατία, πού ίδρυθηκε μετά τόν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο, δέν μπόρεσε νά ἐπιβιώσει. ‘Η ἀγανάκτηση ἀπό τήν ταπεινωτική συνθήκη τῶν Βερσαλλιῶν καὶ ἡ φοβερή οἰκονομική κρίση ἐνίσχυσαν τά ἀκραῖα κόμματα, δεξιά καὶ ἀριστερά, καὶ ἔδωσαν τήν εύκαιρία στό ναζιστικό κόμμα νά ἐπιβληθεῖ.

‘Ο ἀρχηγός τῶν ναζί, ‘Άδόλφος Χίτλερ, πού κατόρθωσε νά κυριαρχήσει στό κόμμα παραγκωνίζοντας τούς μετριοπαθεῖς, ἔγινε καγκελλάριος (πρωθυπουργός) στά 1933. ‘Αμέσως ἐπέβαλε δικτατορία καὶ διέλυσε δλα τά κόμματα. Μετά τό θάνατο τοῦ προέδρου τῆς γερμανικῆς δημοκρατίας στρατάρχη Χίντεμπουργ ἐνώσε στό

‘Γερμανία. Ναζισμός (1933).

Θεωρίες τοῦ
ναζισμοῦ

‘Ο Χίτλερ και ὁ Μουσολίνι παρακολουθοῦν παρέλαση στό Μόναχο (1937).

τοδυναμία τοῦ κράτους, πού τό ταυτίζει μέ τό ναζιστικό κόμμα. Τό κράτος δέν ἔχει προορισμό νά ύπηρετεί τόν πολίτη, ἀλλά δ λαός δφείλει νά συνεργάζεται στήν πραγμάτωση τών σκοπών τοῦ κράτους και νά ύπακούει τυφλά. ‘Ο ἀρχηγός τοῦ κράτους εἶναι δ ‘ύπεράνθρωπος’, πού πρέπει νά τοῦ ἀποδίδεται λατρεία και ἀπεριόριστη ἀφοσίωση. ‘Η γερμανική φυλή εἶναι ἀνώτερη, προορισμένη νά κυριαρχήσει στόν κόσμο, ἀλλά γ’ αὐτό πρέπει νά ξεκαθαριστεῖ ἀπό τίς κατώτερες φυλές, πού τή μολύνουν, και ίδιως ἀπό τούς ‘Εβραίους.

‘Από τά 1933 ἄρχισε διωγμός τών ‘Εβραίων. ‘Από τά 1935 τούς δδηγοῦσαν σέ στρατόπεδα συγκεντρώσεως. ‘Εξι ἐκατομμύρια ‘Εβραϊοι στάθηκαν τά θύματα τῆς σωβινιστικῆς πολιτικῆς τοῦ ναζιστικοῦ κόμματος.

Τόν ‘Οκτώβριο 1933 ή Γερμανία ἀποχώρησε ἀπό τήν K.T.E. ‘Αρχισε νά ἔξοπλίζεται και λίγο ἀργότερα ἐπέβαλε τή στρατιωτική θητεία. ‘Ο στρατιωτικός ἔξοπλισμός και ή πολιτική τοῦ Χίτλερ δδηγοῦσαν σέ πόλεμο.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

1. Ποιές μεταβολές προκάλεσε στήν Εύρωπη και ποιές στόν κόσμο γενικά δ Α’ παγκόσμιο πόλεμος;
2. Σέ ποιούς λόγους δφείλεται ή ἐπικράτηση τών δλοκληρωτικῶν καθεστώτων στήν Εύρωπη μετά τόν Α’ παγκόσμιο πόλεμο;
- 3) Ποιά μεγάλα προβλήματα διαπιστώνομε σ’ αὐτή τήν ἐποχή;

‘Η Ελλάδα στή μεσοπολεμική περίοδο (1923 – 1940)

‘Η Ελλάδα, παρ’ όλο πού είχε ύπερδιπλασιαστεῖ σέ πληθυσμό και ἔκταση μέτων τούς βαλκανικούς πολέμους, ἀντιμετώπισε ἀμέσως μετά τή μικρασιατική καταστροφή μιά μεγάλη πολιτική, κοινωνική και οἰκονομική κρίση. Τό μεγαλύτερο πρόβλημα ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῶν Ἑλλήνων προσφύγων, οἱ δόποιοι ἥρθαν κυρίως ἀπό τή Μικρά Ασία, ἀλλά καὶ ἀπό τή Ρωσία, μετά τήν ἐπικράτηση τοῦ κομμουνισμοῦ, καὶ τή Βουλγαρία, ἐπειτα ἀπό τήν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν, καὶ πού ξεπερνοῦσαν τό ἔνα ἑκατομμύριο. Στήν περίθαλψή τους βοήθησε ἡ Κ.Τ.Ε. καὶ ἀλλοὶ διεθνεῖς ὄργανοι, ἀλλά οἱ πρόσφυγες πέρασαν δύσκολα χρόνια, ὡσπου νά ἔξασφαλίσουν τά μέσα τῆς ζωῆς καὶ νά ἔνταχθοῦν στό κοινωνικό σύνολο, καὶ ἀναγκάστηκαν νά ζοῦν μέσα σέ ἀνθυγεινά μικρά σπίτια ἢ σέ παράγκες. Ἀργότερα τά πράγματα ἀλλαξαν. Οἱ Ἑλληνες πρόσφυγες μέ τήν πείρα καὶ τίς γνώσεις, πού τούς είχε δώσει ἡ ζωή στά μεγάλα οἰκονομικά κέντρα τῆς Μ. Ασίας καὶ τοῦ Εεξεινου Πόντου, κατόρθωσαν, ὅχι μόνο τούς δρους τῆς ζωῆς τους νά καλυτερέψουν, ἀλλά καὶ νά ἐνισχύσουν μέ νέες δυνάμεις τήν ἑλληνική πνευματική καὶ οἰκονομική ζωή. Πύκνωσαν τόν ἑλληνικό πληθυσμό καὶ συνέβαλαν, ίδιως στή Μακεδονία καὶ τή Θράκη, στήν καλύτερη καὶ ἔντατικότερη καλλιέργεια τῆς γῆς. Συνέβαλαν ἀκόμα στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας σέ εύρυτερο πλαίσιο.

Τήν ἓδια περίπου ἐποχή ἀναπτύχθηκαν οἱ νεοελευθερωμένες ἑλληνικές περιοχές τῆς Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Μακεδονίας· δημιουργήθηκαν μεγάλα ἀστικά κέντρα, προόδεψε τό ἐμπόριο, καλυτέρεψε ἡ συγκοινωνία· Ιδρύθηκαν πνευματικά κέντρα καὶ δεύτερο πανεπιστήμιο στή Θεσσαλονίκη, πού ἔξελίχτηκε σέ ἀξιόλογη πνευματική ἑστία καὶ συνέβαλε στήν πρόδοτο τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης.

‘Από πολιτική ἄποψη ὅμως ἡ Ελλάδα βρισκόταν κάτω ἀπό μιά μόνιμη πολιτική κρίση, συνέπεια τοῦ διχασμοῦ καὶ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Τό μίσος καὶ ὁ φανατισμός βενιζελικῶν καὶ ἀντιβενιζελικῶν, τά ἀλλεπάλληλα ἐπαναστατικά κινήματα, ἡ ἀστάθεια τῶν κυβερνήσεων, ἐμπόδιζαν τήν ὀμαλή ἔξελιξη τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου.

‘Αμέσως μετά τήν καταστροφή, τά λείψανα τοῦ στρατοῦ ἐπαναστάτησαν μέ ἀρχηγούς τόν Στ. Γονατά, Νικ. Πλαστήρα καὶ Δημ. Φωκᾶ καὶ ὑποχρέωσαν τό βασιλιά Κωνσταντίνο Α’ νά παραιτηθεῖ καὶ νά φύγει ἀπό τήν Ελλάδα. ‘Ἐγινε βασιλιάς ὁ γιός του Γεώργιος Β’ (1922). ‘Η ἐπαναστατική κυβέρνηση πέρασε ἀπό στρατοδικεῖο τό Δημ. Γούναρη καὶ τούς ὑπουργούς τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας ὡς ὑπεύθυνους τῆς καταστροφῆς. Καταδικάστηκαν σέ θάνατο καὶ ἐκτελέστηκαν (Νοέμβριος 1922). ‘Η καταδίκη τους δξενε ἀκόμα περισσότερο τά πάθη καὶ βάρυνε γιά πολλά χρόνια τήν πολιτική ζωή τοῦ τόπου.

‘Η Ελλάδα (1923-1940)

Προσφυγικό πρόβλημα

Πολιτικά προβλήματα

‘Η έπαναστατική κυβέρνηση τοῦ N. Πλαστήρα διατήρησε τήν έξουσία ώς τόν 'Ιανουάριο 1924, δόποτε έγιναν έκλογές καί συνήλθε ή Δ' έθνική συνέλευση. ‘Ο Βασιλιάς Γεώργιος Β', πού εἶχε στό μεταξύ ύποχρεωθεῖ νά φύγει από τήν ‘Ελλάδα καθαιρέθηκε. Σέ λίγους μῆνες έγινε δημοψήφισμα, πού έπικύρωσε αύτή τήν άπόφαση.

Μετά τήν άνακρυψη τής δημοκρατίας συνεχίστηκε ή πολιτική κρίση. Στά 1925 δ Θεόδ. Πάγκαλος άνετρεψε τήν κυβέρνηση τοῦ 'Ανδρέα Μιχαλακόπουλου, πού εἶχε κάνει προσπάθειες γιά τή λύση τοῦ προσφυγικού ζητήματος καί τήν άνόρθωση τοῦ τόπου, καί έκανε δικτατορία (1925 — 1926).

‘Η σχετικά πόσταθερή καί γόνιμη έποχή στάθηκε ή κυβέρνηση 'Ελ. Βενιζέλου (1928 — 1932). Μετά τή συντριβή τοῦ όνειρου τῆς μεγάλης ίδεας δ Βενιζέλος προσανατολίστηκε πρός τή βαλκανική συνεργασία καί τήν έλληνοτουρκική συνεννόηση, πού θά διευκόλυνε τίς έμπορικές συναλλαγές, καί ύπεγραψε σχετική συμφωνία. Στό έσωτερικό έγινε προσπάθεια γιά διοικητική καί έκπαιδευτική άναδιοργάνωση· Ιδρύθηκε ή άγροτική τράπεζα καί έγιναν δημόσια έργα γιά τήν άνάπτυξη τής γεωργίας, όργανώθηκε τό έθνικό θέατρο, άρχισε νά λειτουργεῖ τό συμβούλιο έπικρατείας, ένισχύθηκε δ έξοπλισμός τοῦ στρατοῦ καί ή άεροπορία, πολιτική καί στρατιωτική.

Στά 1933 έπικράτησε τό λαϊκό κόμμα. Μιά άπόπειρα κινήματος από δημοκρατικούς άξιωματικούς άπέτυχε καί δ Βενιζέλος, πού τό εἶχε ύποστροφίει, έφυγε στό Παρίσι, δην άργοτερα πέθανε (18 Μαρτίου 1936). Λίγο μετά τήν άποτυχία τοῦ κινήματος ξαναγύρισε μέ δημοψήφισμα δ Γεώργιος Β'. ‘Από τή μόνιμη αύτή κυβερνητική κρίση καί τίς άντιθέσεις τῶν κομμάτων, έπωφελήθηκε δ 'Ιω. Μεταξᾶς καί έπέβαλε δικτατορία (4 Αύγουστου 1936).

‘Ο Μεταξᾶς κατάργησε τήν έλευθεροτυπία, διέλυσε τά κόμματα καί δργάνωσε τή νεολαία κατά τά φασιστικά πρότυπα. “Οταν δημοσί οι 'Ιταλοί ζήτησαν νά περάσουν στήν ‘Ελλάδα, δ Μεταξᾶς, άρνήθηκε σύμφωνα μέ τό καθολικό αίσθημα τοῦ έλληνικού λαοῦ.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΟ 19ο ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΙΣΟ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ

Μετά τήν άπελευθέρωση άπό τούς Τούρκους δ έλληνισμός έγκατέλειψε τήν έλληνική παράδοση τής τουρκοκρατίας καί τοῦ Βυζαντίου καί άκολούθησε τά εύρωπαικά καλλιτεχνικά καί πνευματικά κινήματα. Οι περισσότεροι άπό τούς μεγάλους μας καλλιτέχνες τοῦ 19ου αι. σπούδασαν στήν Εύρωπη, ίδιως στή Βαυαρία (Μόναχο), καί έπηρεάστηκαν άπό τή νεοκλασική τέχνη της, άλλα δέν τήν άκολούθησαν δουλικά. Παρ' δηλού δην ή τεχνική τους εἶναι εύρωπαική, συγκι-

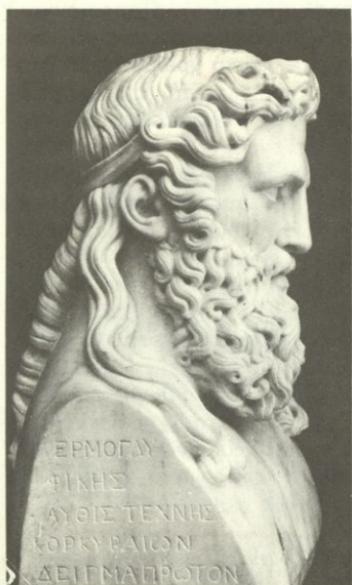

N. Γύζη (1842 – 1901). Τά άρραβωνιάσματα τῶν παιδιῶν. (Έθνική Πινακοθήκη, φωτογραφία M. Σκιαδάρεσση).

Ο Γύζης σπούδασε στήν Αθήνα και στό Μόναχο, μέ ύποτροφία τοῦ ιδρύματος τῆς Παναγίας τῆς Τήνου. Έγκαταστάθηκε στό Μόναχο, δημοπρέσβης από τή νεοκλασική τεχνοτροπία, ίδιως στήν πρώτη περίοδο τῆς καλλιτεχνικῆς του δράσης. Δέν έπαιμε δῆμος ν' εἶναι Ελλήνας ζωγράφος καὶ ν' ἀναστάινε μὲ τά έργα του τὸν ἐλληνικὸν ὄγκνα καὶ τό ἐλληνικά έθιμα. Στή μεγάλη αύθετη έδω εἰκονίζεται ή συνήθεια νά άρραβωνιάσουν τά παιδιά, τόν καιρό τῆς Τουρκοκρατίας, από πολύ μικρά, γιά νά τά σώσουν από τό παιδομάζωμα.

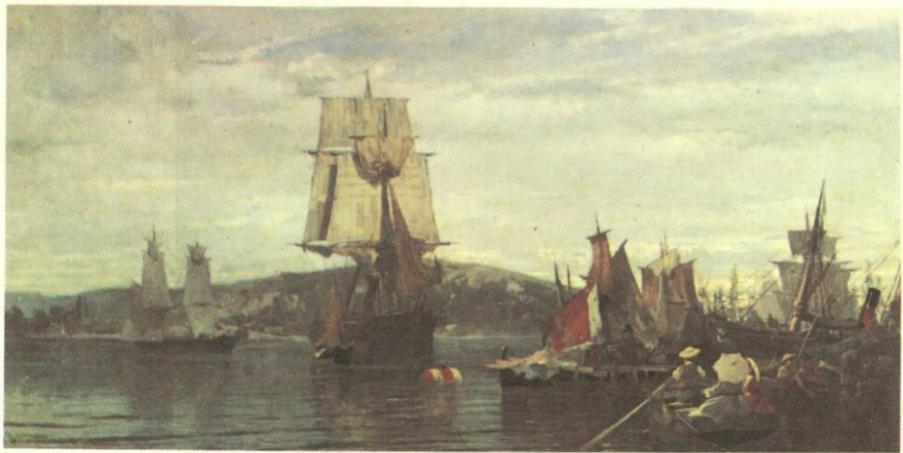
νοῦνται ἀπό κάθε τι Ἑλληνικό καὶ προσπαθοῦν ν' ἀποδώσουν τήν Ἑλληνική φύση καί τήν Ἑλληνική παράδοση.

Μεγάλοι ζωγράφοι τοῦ 19ου αι. εἶναι δι Νικόλαος Γύζης, πού τά έργα του άρχιζουν μέ τή νεοκλασική τεχνοτροπία τοῦ Μονάχου γιά νά φτάσουν στό συμβολισμό καί στήν ἀφαίρεση καί νά πάρουν ἔνα έντελως ίδιαίτερο προσωπικό χαρακτήρα· δι Νικηφόρος Λύτρας, πού ἀποδίδει μέ ίδιαίτερη ζωντάνια καί δύ-

Π. Προσαλέντη (1784-1834) Πλάτων (Έθνική Πινακοθήκη).

Είναι τό πρώτο ἐνεπίγραφο έργο τῆς νεοελληνικῆς γλυπτικῆς. Ή γλυπτική τοῦ 19ου αι. έχει ἐπρεστεῖ ἀπό τή νεοκλασική τεχνοτροπία τῆς ἐποχῆς, κρατεῖ δῆμος καὶ τόν ίδιαίτερο ἐλληνικό της χαρακτήρα.

Κωνσταντίνου Βολανάκη (1837-1907) Έξω από τό λιμάνι (Έθνική Πινακοθήκη, φωτογραφία M. Σκιαδαρέσση).

Θαυμάσιες είναι οι θαλασσινές εικόνες του Βολανάκη, δημοσιεύθετες στην περιοδική Ελληνική Θάλασσα στα χρόνια της έναρξης της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Θαυμάσιες είναι οι θαλασσινές εικόνες του Βολανάκη, δημοσιεύθετες στην περιοδική Ελληνική Θάλασσα στα χρόνια της έναρξης της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Γλυπτική
Αρχιτεκτονική

ναυμη τήν έλληνική ιστορία και τήν έλληνική ζωή· διακρίνεται ως ο **Κων/νος Βολανάκης**, πού στρέφεται στό ρεαλισμό και τόν έξπρεσιονισμό και ζωγραφίζει θαλασσινές σκηνές μέ ζεστά χρώματα και σταθερό σχέδιο. Στόν αιώνα μας άπο τούς παλαιότερους ζωγράφους ξεχώρισε διακρίνεται ως **Κων/νος Παρθένης**, πού είναι έπιπερασμένος άπο τόν έμπρεσιονισμό, άλλα έχει μιά δική του προσωπική έλληνική έκφραση.

Στήν γλυπτική διακρίθηκαν πιό πολύ νησιώτες άπο τίς Κυκλαδες, και ίδιαίτερα τήν Τήνο, δημοσιεύθετες στην περιοδική Ελληνική Θάλασσα στα χρόνια της έναρξης της Ελληνικής Δημοκρατίας.

Γ. Φυτάλη (1832 – 1880), Βοσκός (Έθνική Πινακοθήκη).

Γ. Χαλεπά (1851-1938) Σάτυρος και Έρως (Έθνική Πινακοθήκη). Έργο Διό την πρώτη περίοδο της καλλιτεχνικής δράσης του Χαλεπά. Άνανεώνει τήν άρχαια παράδοση σε μιά έλευθερη σύνθεση γεμάτη Διό χάρη και νεανική δροσιά. Όταν άργητερο ή διανοητική δράστεια τοῦ σκοτείνασε τὸ λογικό, τὰ προπλάσματα πού ἔπλασθε δσταμάτητα, ἔχον μά δύναμη στῇ σύνθεση καὶ στὴν ἔκφραση καταπληκτική.

σύλληψης καὶ τῇ ζωντάνιᾳ τῶν ἔργων του.

Σημαντικός άρχιτέκτονας τοῦ περασμένου αἰώνα εἶναι ὁ **Σταμάτης Κλεάνθης**, πού σπούδασε στὸ Βερολίνο, ἀλλά ἐπηρεάστηκε ἀπό τήν άρχαιά ἑλληνική καὶ βυζαντινή παράδοση (ἔργο του τὸ παλάτι τῆς δούκισσας τῆς Πλακεντίας, σήμερα βυζαντινό μουσεῖο).

Δ. Φιλιππότη (1840-1920) Ή ὀναπαυμένη τῆς Κεφαλλονιάς. (Η φωτογραφία μᾶς παραχωρήθηκε ὅπο τὸν ἔγονό τοῦ γλύπτη κ. Στρατῆ Γ. Φιλιππότη).
Ἐνα θαυμάσιο νεοκλασικό γλυπτό τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη, ἀδμοσίευτο καὶ σχεδὸν δγνώστο. Τέχει στηθεῖ στὸ Δράπανο τῆς Κεφαλλονιάς, πάνω στὸν τάφο τῆς Ἀγγελικῆς Λοβέρδου, πού πέθανε στὰ 1874. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τῆς λεπτομέρειας, ἡ φυσικότητα στῇ στάση, ἡ σοβαρότητα καὶ ἡ χρήση στὴν ἔκφραση.

Λογοτεχνία

Δ. Σολωμός

Κ. Παλαμάς

Έπιστημη

Μουσική

“Η λογοτεχνία μας έδωσε μεγάλες μορφές, όπως ο **Διονύσιος Σολωμός**, πού στήν ποίησή του βρίσκομε τό ανώτατο καλλιτεχνικό και ήθικό νόημα τού άγώνα τού 1821 («Έλευθεροι πολιορκημένοι»); ο **Άλεξανδρος Παπαδιαμάντης**, πού στά ήθογραφικά του διηγήματα παρουσίασε σέ μορφή ζωντανή και άνεπανάληπτη τή ζωή και τούς καημούς τών Έλλήνων νησιωτῶν τής έποχής του («Φόνισσα», «Διηγήματα»); ο **Κωστής Παλαμᾶς**, πού στή μεγαλόπονη ξεμπνευσή του Θέλησε νά δέσει τήν έλληνική ζωή και ιστορία σέ έπικα, δραματικά και άλλοτε λεπτότατα λυρικά ποιητικά έργα («Φλογέρα βασιλιά», «Δωδεκάλογος τού γύφτου», «Ασάλευτη ζωή», «Τάφος»).

Από τούς νεωτέρους είναι ο **Νίκος Καζαντζάκης** («Όδύσεια», ταξιδιωτικά, μυθιστορήματα) και ο **Άγγελος Σικελιανός** («Λυρικός βίος», «Θέατρο»), μεγάλοι δημιουργοί και στοχαστές, πού ξεφεραν στήν Έλλάδα τά φιλοσοφικά και καλλιτεχνικά ρεύματα τού μεσοπολέμου και έδωσαν μέ δύναμη και λυρισμό έλληνική έκφραση στά προβλήματα και στήν άγωνία τού σύγχρονου άνθρωπου; ο **Κων/νος Καβάφης** μέ τήν ίδιομορφη έσωτερικότητα και μελαγχολία τής ποίησής του. ο **Γεώργιος Σεφέρης**, λυρικός στοχαστής και ύμνητής τής έλευθερίας, πού τιμήθηκε μέ τό βραβείο Νόμπελ, και άλλοι.

Παράλληλα καλλιεργήθηκαν οι φυσικές και θεωρητικές έπιστημες: ή γλωσσολογία, ή ιστορία, ή άρχαιολογία, ή φιλολογία. Ιδιαίτερη σημασία πήρε ή λαογραφική ξερευνα, πού άρχισε άπό τόν 19ο αι., μέ τό **Νικόλαο Πολτή** και πού φανερώνει και ύπογραμμίζει τή θαυμαστή γλωσσική ένότητα και τή συνέχεια τής πολιτιστικής παράδοσης τού έλληνικού λαού άπό τήν άρχαιότητα ώς σήμερα.

Η νεοελληνική μουσική, άφοῦ κατά τά μέσα τού 19ου αι., μέ κύριο έκπρόσωπο τόν Έπτανήσιο **Σπύρο Σαμάρα**, άκολούθησε πιό πολύ ιταλικά πρότυπα, στίς άρχες περίπου τού 20ου αι. μέ τή δημιουργία τής «Νεοελληνικής έθνικής σχολῆς» άπό τό **Μανόλη Καλομοίρη** πήρε μιά έλληνική φυσιογνωμία και άρχισε νά έμπνεεται άπό τήν έλληνική λαϊκή παράδοση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- 1) Ποιά είναι γενικά ή πολιτική, οικονομική και πολιτιστική κίνηση στήν Έλλάδα κατά τό 19ο αι. και τό μεσοπόλεμο;
- 2) Νά έπισημανθούν τά προβλήματα: θετικά έπιτεύγματα και άρνητικές καταστάσεις,

Η διεθνής κατάσταση άπο τά 1933 — 1939

Τό χρονικό αύτό διάστημα καλύπτεται άπο τίς διαρκεῖς προκλήσεις τών φασιστικών κρατών καί τή διστακτική στάση τών δυτικών δυνάμεων, πού ἤπιζαν μέ τίς ύποχωρήσεις νά διατηρήσουν τήν εἰρήνη.

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΒΗΣΣΥΝΙΑΣ (1933 — 1936)

‘Ο Μουσολίνι ἐπωφελήθηκε άπο μικροεπεισόδια στά σύνορα ‘Ερυθραίας — Αιθιοπίας γιά νά κηρύξει τόν πόλεμο στήν ‘Αβησσυνία. ‘Ο αὐτοκράτορας Χαϊλέ Σελασιέ προσέφυγε στήν Κ.Τ.Ε., ἀλλά οι δυτικές δυνάμεις ἀπέφυγαν νά πάρουν αύστηρά μέτρα ἐναντίον τῆς ‘Ιταλίας, γιά νά μήν τήν στρέψουν πρός τή Γερμανία. ‘Ετσι οι κυρώσεις ἦταν ἀσήμαντες· ή ‘Αγγλια δέν ἔκεισε τό Σουέζ στή μεταφορά ὅπλων καί ή ‘Αμερική ἐφοδίαζε τήν ‘Ιταλία μέ πετρέλαιο. Τό Μάρτιο τοῦ 1936, ἀφοῦ πολέμησε μέ τά σκληρότερα μέσα τόν αιθιοπικό λαό, ο Μουσολίνι κατέλαβε τήν ‘Αβησσυνία. Οι Γερμανοί εἶχαν ύποστηρίξει τήν ‘Ιταλία καί οι σχέσεις τους ἔγιναν στενότερες.

Πόλεμος
‘Αβησσυνίας (1933-
1936)

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ (1936 — 1939)

Στά 1936 ἐπιβλήθηκε στήν ‘Ισπανία ή ἀριστερά. ‘Άλλα ὁ κλῆρος, ή ‘Ισπανική ἀριστοκρατία κι’ ἔνα μέρος τοῦ στρατοῦ ἀντιδροῦσαν. Τόν ‘Ιούλιο 1936 μιά ὀμάδα ἀξιωματικῶν μέ ἐπικεφαλῆς τόν στρατηγό Φράνκο ἔκαναν κίνημα στό Μαρόκο. Τά ἐπαναστατικά στρατεύματα πέρασαν καί κατέλαβαν ἔνα μέρος τῆς ‘Ισπανίας. Οι κυβερ-

‘Εμφύλιος πόλεμος
‘Ισπανίας

Πικάσσο, Γκουέρνικα.

Τό έργο (χαρακτηριστικό τής σύγχρονης τέχνης) στάθηκε μιά ἔντονη διαμαρτυρία γιά τόν βομβαρδισμό τής ισπανικής πόλης Γκουέρνικα.

319

νητικοί όργανωσαν τήν άντισταση καί ἄρχισε ἔνας σκληρός ἐμφύλιος πόλεμος. Οι εύρωπαικές δυνάμεις Ἀγγλία — Γαλλία κράτησαν οὐδετερότητα, ἀλλά ὁ Χίτλερ καί ὁ Μουσολίνι ὑποστήριξαν μέ κάθε μέσον τὸ Φράνκο καί βρήκαν τήν εύκαιρία νά δοκιμάσουν στήν Ἰσπανία τά νέα ὅπλα τους. Ἐτσι οι κυβερνητικοί νικήθηκαν καί ἀναγκάστηκαν νά καταφύγουν στήν Γαλλία.

Οι παραμονές τοῦ Β' παγκόσμιου πολέμου. Γερμανικές προκλήσεις

Διάσκεψη Μονάχου

Στά 1936 ἡ Γερμανία, πού ἦταν ὡς τότε διπλωματικά ἀπομονωμένη, ἐπέτυχε τή συμμαχία τῆς Ἰταλίας καί Ἰαπωνίας. Ἐτσι σχηματίστηκε ὁ ἀξονας Βερολίνου — Ρώμης — Τόκιο καί ὁ Χίτλερ πῆρε θάρρος γιαν ν' ἄρχισει τίς προκλήσεις.

Κατά τά 1938 ὁ Χίτλερ προσάρτησε τήν Αύστρια, χωρίς ἡ Εὐρώπη ν' ἀντιδράσει. Ὑστέρα ἄρχισε ν' ἀπαιτεῖ τήν ἔνωση τῶν Σουδιτῶν, δηλαδή τήν περιοχή τῆς Τσεχοσλοβακίας, ὅπου κατοικοῦσαν Γερμανοί. Οι εύρωπαικές δυνάμεις πρότειναν διάσκεψη, πού ἔγινε στό Μόναχο τό Σεπτέμβριο τοῦ 1938. Πῆραν μέρος ὁ πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας Τσάμπερλαϊν, τῆς Γαλλίας Νταλαντίε, ὁ Χίτλερ καί ὁ Μουσολίνι.

Ο Χίτλερ κατόρθωσε νά ἐπιβάλει τίς ἀπόψεις του καί αὐτό τόν ἔπεισε γιά τήν ἀδυναμία ἡ καί ἀπροθυμία τῶν δυτικῶν δυνάμεων. Οι Ἀγγλοί καί οι Γάλλοι θεώρησαν τή διάσκεψη μεγάλη ἐπιτυχία γιά τήν ἔξασφάλιση τῆς εἰρήνης, ὅμως ὁ Χίτλερ κατέλαβε σέ λίγο καί τήν περιοχή τῶν Σουδιτῶν καί δόλοκληρη τήν Τσεχοσλοβακία.

Ἡ κατάληψη τῆς Τσεχοσλοβακίας ἔπεισε τίς δυτικές δυνάμεις ὅτι ὁ πόλεμος ἦταν ἀναπόφευκτος. Προσπάθησαν νά δργανώσουν συμμαχίες καί νά ἔξασφαλίσουν τά κράτη πού κινδύνευαν. Ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία συμμάχησαν μέ τήν Πολωνία καί ἐγγυήθηκαν τήν ἀκέραιότητα τῆς Ἐλλάδας καί Ρουμανίας. Ἐγιναν προσπάθειες γιά συμμαχία μέ τή Ρωσία. Ἐνῶ ὅμως οι διαπραγματεύσεις ἔχρονιζαν καί δέν εἶχαν καταλήξει σέ ἀποτέλεσμα, οι Γερμανοί κατόρθωσαν νά ύπογράψουν σχέδιο μή ἐπιθέσεως μέ τούς Ρώσους. Αὐτό διευκόλυνε τούς Γερμανούς νά ἄρχισουν τόν πόλεμο στή Δύση. Ὁ Στάλιν πῆρε τό δικαίωμα νά ἀνακαταλάβει τά ἐδάφη πού εἶχε παραχωρήσει ἡ Ρωσία μέ τή Συνθήκη τοῦ Brest Litowsk (1918). Λίγο ἀργότερα, τό Σεπτέμβριο τοῦ 1939, ὁ Χίτλερ ἐπιτέθηκε στήν Πολωνία, ἀπό τήν ὅποιαν ἀπαιτοῦσε τό λιμάνι καί τό διάδρομο τοῦ Ντάντσιχ. Ἡλπίζε πώς οι Εύρωπαιοί δέ θά κινηθοῦν, ἀλλά στίς 3 Σεπτεμβρίου ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία τοῦ κήρυξαν τόν πόλεμο.

Συμφωνία
Γερμανίας — Ρωσίας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1939 – 1945)

‘Ο πόλεμος στήν Εύρωπη (1939 – 1941)

Οι Γερμανοί, δημιουργοί της ιδέας της απόβασης στην Κεραυνοβόλο πόλεμο, μεταχειρίστηκαν μηχανοκίνητες δυνάμεις και έκαναν ίσχυρές άεροπορικές έπιθεσεις μέσω αεροπλάνων στούκας (ειδικά για κάθετες έφορμήσεις) για νά παραλύσουν τίς συγκοινωνίες και νά μειώσουν τό ήθικό τού στρατού τῶν άντιπαλων. Κατέλαβαν τήν Πολωνία, Δανία, και έκαναν έπιθεση στήν Όλλανδία, Βέλγιο και Λουξεμβούργο. Ένω δόμως τά γαλλικά και άγγλικά στρατεύματα πολεμούσαν στό Βέλγιο, μιά δεύτερη ίσχυρότερη έπιθεση έκδηλωθηκε νοτιότερα στήν περιοχή τῶν Αρδεννών πρός τό Σεντάν. Οι Γερμανοί προχώρησαν πρός τή Μάγχη και διέφευγαν τό συμμαχικό στρατός βρέθηκε άποκλεισμένος. Μέ μια πραγματικά καταπληκτική προσπάθεια τά συμμαχικά στρατεύματα κατόρθωσαν νά άποφύγουν τήν παράδοση και νά περάσουν στήν Άγγλια. Η γαλλική άντισταση συντρίφηκε και οι Γερμανοί κατέλαβαν τό Παρίσι. Μιά κυβέρνηση φιλογερμανική έγκαταστάθηκε στό Βισύ, μέ προέδρο τόν στρατηγό Πεταίν, ήρωα τού πρώτου παγκοσμίου πολέμου.

Μετά τήν ήττα τής Γαλλίας ή Άγγλια συνέχισε μόνη τόν πόλεμο. Ο Χίτλερ πού σχεδίαζε άποβαση στή Μ. Βρετανία, άρχισε νά προετοιμάζει τό έδαφος μέ μεγάλες άεροπορικές έπιδρομές για νά σπάσει τό ήθικό τού λαού και νά καταστρέψει τίς βιομηχανικές έγκαταστάσεις. Παρά τίς μεγάλες καταστροφές δόμως και τό πλήθος τῶν θυμάτων διάγγλικός λαδός δέν κάμφθηκε. Η άγγλική άεροπορία (R.A.F.) άναδιοργανώθηκε και προκάλεσε τέτοιες άπωλειες στούς Γερμανούς, ώστε άναγκαστηκαν νά έγκαταλείψουν τήν έπιχείρηση. Παράλληλα οι γερμανικές στρατιές στράφηκαν στά Βαλκάνια και κατέλαβαν τή Ρουμανία ('Ιούνιος 1940).

Β' παγκόσμιος πόλεμος (1939 – 1945)

*Ηττα τής Γαλλίας

Άεροπορικός πόλεμος στήν Άγγλια

‘Ο πόλεμος στήν Ελλάδα (1940 – 1941)

Οι Ιταλοί είχαν καταλάβει στά 1939 τήν Αλβανία και τή μεταχειρίστηκαν ώς βάση για έπεκταση στά Βαλκάνια.

Από τό καλοκαίρι τού 1940 είχαν άρχισει τίς προκλήσεις και στήν Ελλάδα. Η σημαντικότερη ήταν ο τορπιλισμός τού άντιτορπιλικού «Ελλη» μέσα στό λιμάνι τής Τήνου (15 Αύγουστου 1940). Τέλος, στίς 28 Οκτωβρίου 1940, στίς 3 τά μεσάνυχτα, δι πρεσβευτής τής Ιταλίας Γκράτσι ξύπνησε τόν πρωθυπουργό Ίω. Μεταξϊ και τού έδωσε τελεσίγραφο πού άπαιτούσε στρατιωτικές βάσεις στήν Ελλάδα. Ο Μεταξϊ άρνήθηκε. Λίγες ώρες πρίν είχε άρχισει η ιταλική έπιθεση στά έλληνικά σύνορα. Μπροστά στήν άπρόσοπη έπιθεση τά έλληνικά στρατεύματα τῶν συνόρων άναγκαστηκαν νά

Άλβανικός πόλεμος (1940 – 1941)

συμπτυχθοῦν. Γρήγορα δημιουργήθηκαν και αρχισαν την άντεπιθεση. Γιατί δε ήταν ελληνικός στρατός και δε λαός πολέμησαν με θαυμαστή ένοπλητα και ένθουσιασμό, παρά τό γεγονός ότι ήταν χώρα βρέθηκε πολεμικά άνετοιμη πρός την πλευρά των Αλβανικών συνόρων, όταν ήταν φασιστική τότε Ιταλία μάς κήρυξε τόν πόλεμο. Οι ελληνικές νίκες, οι πρώτες στήν Εύρωπη έναντι του ξένου, έκαναν κατάπληξη και ένθουσιασαν όλον τόν κόσμο.

Από τις έφημεριδες της έποχης.

Στό άλβανικό μέτωπο (φωτογραφία Κ. Μεγαλοκονόμου).

ΚΕΡΑΥΝΟΒΟΛΟΙ ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ ΔΕΣΠΟΖΕΙ ΗΔΗ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΗΣ ΚΟΡΥΤΣΑΣ ΕΒΟΜΒΑΡΔΙΣΘΗΣΑΝ ΟΙ ΙΤΑΛΙΚΟΙ ΛΙΜΕΝΕΣ ΤΟΥ Μπάρι, του Μπρίντιζι και οι "Άγιοι Σαράντα

Πρός πλήρη έσωμετέρων
των ιταλικών σχεδιών
Αι πληροφορίες τών Πρακτορείων

ΑΙ ΕΣΩΜΗΝΙΕΣ

"Ο Άρλεκίνος τού φασισμόδι

Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΠΑΡΡΥ, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ

Η ΠΕΙΣΜΑΤΟΔΕΣΤΕΡΑ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΕΞΕΤΥΛΙΧΘΗ ΕΙΣ ΤΑ ΣΤΕΝΑ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ
ΠΡΩΤΟΦΑΝΗΣ Ο ΕΞΑΠΟΛΥΘΕΙΣ ΟΓΚΟΣ ΠΥΡΟΣ
Η άμυνα τών Άγγλων και η Γερμανική προώθησις

«Τη ύπερμάχω
Στρατηγῷ»

Τά ελληνικά στρατεύματα προχώρησαν πρός τή Β. Ήπειρο και άπελευθέρωσαν άλλη μιά φορά τήν Κορυτσά, τούς "Άγι. Σαράντα, τό Αργυρόκαστρο, τήν Πρεμετή, τή Χιμάρα. Οι γυναίκες τής Ήπειρου φορτώνονταν καί άνεβαζαν τά πολεμοφόρδια πάνω στίς Βουνοκορφές, όπου διατάσσονταν πολεμούσε μέσα στά χιόνια καί σέ φοιβερές δυσκολίες.

Τό Μάρτιο τού 1941 ή Βουλγαρία συμμάχησε μέ τόν ξένοντα ίδιο έκανε και ή Σερβία, όπου ή κυβέρνηση ήταν φιλογερμανική, άλλα δε σερβικός λαός έπαναστάτησε, άνετρεψε τήν κυβέρνηση κι' ένωθηκε μέ τούς συμμάχους. Τά γερμανικά στρατεύματα έκαναν έπιθεση στή Σερβία καί στήν Ελλάδα τόν Απρίλιο τού 1941. Ο ελληνικός στρατός πολέμησε μέ γενναιότητα, άλλα δε μηχανοκίνητες γερμανικές δυνάμεις διέσπασαν

τά έλληνοσερβικά σύνορα και προχώρησαν στήν πεδιάδα τοῦ Ἀξιοῦ. Οἱ Ἑλληνικός στρατός, πού βρισκόταν στά μακεδονικά ὁχυρά, ἀν καὶ κυκλωμένος, πολέμησε ἡρωϊκά, ὡς τὸ τέλος.

Οἱ Γερμανοί προχώρησαν καὶ μπῆκαν στήν Ἀθήνα στίς 27 Ἀπριλίου 1941. Οἱ Γεώργιος Β' καὶ ἡ Ἑλληνική κυβέρνηση πέρασαν στήν Κρήτη. Λίγο ἀργότερα οἱ Γερμανοί κατόρθωσαν νά καταλάβουν καὶ τήν Κρήτη μέ στρατεύματα ἀλεξιππωτιστῶν, παρά τή γενναίᾳ ἀντίσταση τῶν κατοίκων. Η κυβέρνηση καὶ ὁ Ἑλληνικός στρατός ἔφυγαν στήν Αἴγυπτο, ὅπου συνέχισαν τὸν ἄγώνα.

Σήμην Ἐλλάδα ἄρχισε μιά τριπλή κατοχή, Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Βουλγάρων, (οἱ τελευταῖοι κατέλαβαν τή Μακεδονία). Η παραγωγὴ ἀπορροφήθηκε ἀπό τά γερμανικά στρατεύματα, τό νόμισμα ἔχασε τήν ἀξία του. Οἱ Ἑλληνικός πληθυσμός μειώθηκε φοβερά ἀπό τήν πείνα, τίς σφαγές καὶ τίς καταστροφές κάθε εἴδους (600000 νεκροί).

“Ομως ὁ Ἑλληνικός λαός οὕτε συμβιβάστηκε μέ τούς κατακτητές οὕτε ὑποτάχτηκε μοιρολατρικά στή δοκιμασία. Ἀντίθετα πολύ σύντομα ἀναβίωσε τή φιλελεύθερη ἀγωνιστική παράδοσή του καὶ ὀργάνωσε Ἐθνική Ἀντίσταση. Η Ἐθνική Ἀντίσταση, μέ χαρακτηριστικό τήν πλατιά λαϊκή βάση, εἶχε δύο σκοπούς: σέ πρώτο στάδιο νά συνενώσει τό λαό, γιά νά ἀγωνιστεῖ νά ἀποτινάξει τό ζυγό τῶν κατακτητῶν, σέ δεύτερο νά γίνει κύριος τής χώρας καὶ τῆς μοίρας του ὁ Ἑλληνικός λαός, ὕστερα ἀπό τήν ἀπελευθέρωση.

“Ἐτσι μιά ἀπό τίς πρώτες ἐντυπωσιακές ἀντιστασιακές ἐνέργειες στήν Εὐρώπη κατά τῶν Γερμανῶν σημειώθηκε στήν Ἐλλάδα, ὅταν (Μάιος 1941) ὁ Μανόλης Γλέζος καὶ ὁ Ἀπόστολος Σάντας καταράκωσαν τό σύμβολο τοῦ ναζισμοῦ, κατεβάζοντας τή γερμανική σημαία ἀπό τήν Ἀκρόπολη. Στή συνέχεια (Οκτώβριος 1942) ἔχουμε μαζική ἀντιστασιακή ἐνέργεια μέ τήν πανδημοσιούπαλληλική ἀπεργία τής Ἀθήνας. Καὶ γρήγορα ὃ ἐνοπλος ἀγώνας φουντώνει στήν ὑπαιθρό, μέ κορυφαίο κατόρθωμα τήν ἀνατίναξη τής γέφυρας τοῦ Γοργοπόταμου (1942). Συσπειρωμένοι οἱ “Ἑλληνες σέ ἀντιστασιακές ὄργανώσεις,” διατήρησαν ὑψηλό ἔθνικό φρόνημα καὶ συνέβαλαν στή νίκη τῶν συμμάχων, ἀναγκάζοντας τούς Ναζί νά κρατοῦν στήν κατεχόμενη Ἐλλάδα μεγάλες ἀξιόμαχες μονάδες μακριά ἀπό τά μέτωπα.

Φυσικά ὅλο αὐτό τό ἡρωικό ξεσήκωμα πληρώθηκε μέ πολύ αἴμα. Τά σκληρά ἀντίποινα τῶν κατακτητῶν στό Δοξάτο, στό Χορτιά-

Γερμανική ἐπίθεση
στήν Ἐλλάδα

Κατοχή καὶ
Ἀντίσταση

* Οἱ ἀντιστασιακές ὄργανώσεις τής περιόδου 1940-44 εἶναι ἡ Ἐθνική Ἀλληλεγγύη, Ἐθνικό Ἀπελευθερωτικό Μέτωπο ΕΑΜ, Ἐθνικός Δημοκρατικός Ἐλληνικός Σύνδεσμος (ΕΔΕΣ), Ἐθνική Δημοκρατική Ἐλληνική Νεολαία (ΕΔΕΝ), Ἐθνική καὶ Κοινωνική Ἀπελευθέρωση (ΕΚΚΑ), Ἐλληνικός Λαϊκός Ἀπελευθερωτικός Στρατός (ΕΛΑΣ), Ἐλληνικό Λαϊκό Ἀπελευθερωτικό Ναυτικό (ΕΛΑΝ), ΕΛΛΗΝΟΠΟΥΛΑ, Ἐθνικές Ὀμάδες Ἐλλήνων Ἀνταρτῶν (Ε.Ο.Ε.Α.), Ενιαία Πανελλαδική Ὀργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ), Πανελλήνια Ἔνωση Ἀγωνιζόμενων Νέων (Π.Ε.Α.Ν.) καὶ δύσες ἔχουν ἀναγνωρισθεῖ μέ τά διατάγματα πού ἐκδόθηκαν σέ ἑκτέλεση τοῦ ΑΝ 971/1949.

τη, στά Καλάβρυτα, στό Δίστομο, στό σκοπευτήριο της Καισαριανῆς, στήν Κρήτη (άπαγωγή τοῦ στρατηγοῦ Κράιμπερ) καί σ' αλλες έλληνικές περιοχές δίνουν τό μέτρο της θυσίας πού πρόθυμα πρόσφερε ό έλληνικός λαός στό βωμό της έλευθερίας.

Τήν ολόψυχη συμμετοχή τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ στόν άγώνα της άντιστασης, τήν παραδοχή της σημασίας της άπο τούς κατακτητές (ὅπως προκύπτει άπο τά έπίσημα γερμανικά άρχεϊα), τήν έγκαιρη άναγνώρισή της άπο τούς μεγάλους συμμάχους, έπισφραγίζει ή έπισημη άναγνώριση καί άπο τή Βουλή τῶν 'Ελλήνων (Μάιος 1982).

‘Ο πόλεμος γίνεται παγκόσμιος (1941 — 1942)

‘Ο πόλεμος γίνεται παγκόσμιος (1941—1942)

‘Η κάθιδος τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ στά Βαλκάνια καί ή κατάληψη τής Βουλγαρίας — Σερβίας άνησύχησε τή Ρωσία καί προκάλεσε σύγκρουση μεταξύ Γερμανῶν — Ρώσων. Τόν ‘Ιούνιο τοῦ 1941 τά γερμανικά στρατεύματα ἔκαναν ἐπίθεση — ἀστραπή στά ρωσικά ἐδάφη καί προχώρησαν στό ἑσωτερικό καταστρέφοντας τή χώρα. Προχώρησαν όμως πολύ πέρα άπο τίς βάσεις τους: πίσω τους όργανώθηκαν ρωσικές ἀνταρτικές δμάδες καί ό χειμώνας ἅρχισε νωρίτερα άπ' ὅτι περίμεναν.

Πέρλ Χάρμπορ

Οι ‘Ιάπωνες τό Δεκέμβριο τοῦ 1941 ἔκαναν ξαφνική ἐπίθεση στή άμερικανική βάση τοῦ Πέρλ Χάρμπορ, στή Χαβάη, καί κατέστρεψαν τόν ἐκεῖ άμερικανικό στόλο. Αὐτό έγινε ἀφορμή νά κηρύξει ή ‘Αμερική τόν πόλεμο. Οι ‘Ιάπωνες πήραν άπο τήν κυβέρνηση τοῦ Βισύ βάσεις στήν ‘Ινδοκίνα, κατέλαβαν τή Βιρμανία, τά νησιά τής ‘Ινδονησίας καί πλησίασαν τίς ‘Ινδίες.

Τήν ἄνοιξη τοῦ 1942 οι Γερμανοί συνέχισαν τήν ἐπίθεση στή Ρωσία καί βάδισαν πρός τόν Καύκασο γιά ν' ἀποκόψουν τά ρωσικά πετρέλαια. Τά ρωσικά στρατεύματα βρέθηκαν σέ κρίσιμη θέση. ‘Αλλα γερμανικά στρατεύματα ἔκαναν ἀπόβαση στήν ‘Αφρική καί βάδισαν άπο τήν Κυρηναϊκή πρός τήν ‘Αλεξάνδρεια.

‘Η ἀντεπίθεση τῶν συμμάχων (1942 — 1945)

‘Αντεπίθεση συμμάχων (1942—1945)

‘Από τό φθινόπωρο τοῦ 1942 ή κατάσταση γιά τούς Γερμανούς άλλαξε. Οι Ρώσοι τούς σταμάτησαν στόν Καύκασο, κέρδισαν μιά μεγάλη νίκη στό Στάλινγκραντ (Φεβρουάριος 1942) καί ἅρχισαν ἀντεπίθεση έλευθερώνοντας τά ρωσικά ἐδάφη.

Στίς εύρωπαίκες χώρες όργανώθηκαν δμάδες ἀντιστάσεως πού προκαλοῦσαν μεγάλες φθορές στούς Γερμανούς. Στήν ‘Απω Ανατολή ἅρχισε ή ἀντεπίθεση κατά τῶν ‘Ιαπωνών καί ή ἀνακατάληψη τῶν νησιῶν. Οι ‘Αμερικανοί ἔκαναν ἀεροδρόμια στά νησιά πού καταλάμβαναν καί σφυροκοποῦσαν τίς ιαπωνικές βάσεις καί τά ἔρ-

γοστάσια. Τό καλοκαίρι τοῦ 1944 σχηματίστηκαν δύο νέα μέτωπα. Τά άγγλοαμερικανικά στρατεύματα ἔκαναν ἀπόβαση στή Νορμανδία καί προχώρησαν πρός τή Γερμανία καί Γαλλία, ἐνῶ ἄλλος στρατός, ἀφοῦ ἀπέκρουσε τούς Γερμανούς στήν Αφρική, πέρασε στήν Ιταλία. Ό Μουσολίνι συνέληφθη στή Β. Ιταλία καί θανατώθηκε ἀπό τούς Ιταλούς ἀντάρτες.

Τά ρωσικά στρατεύματα ἀπελευθέρωσαν τίς βαλκανικές χώρες καί οι "Αγγλοι ἔκαναν ἀπόβαση στήν Ελλάδα ('Οκτώβριος 1944).

"Ετσι προκαθόρισαν ούσιαστικά τίς σφαῖρες ἐπιρροῆς τους στά Βαλκάνια. Λίγο ἀργότερα ἐπρόκειτο νά τίς δριστικοποιήσουν στή Γιάλτα, δημοσιεύοντας οι ήγέτες τών τριῶν μεγάλων νικητριῶν δυνάμεων, (οι Ρούσβελτ, Στάλιν, Τσώρτσιλ, Φεβρουάριος 1945), γιά νά ἀποφασίσουν τίς τύχες τοῦ κόσμου.

'Ο Χίτλερ συνέχιζε τόν πόλεμο ἐλπίζοντας σέ νέα ὅπλα, πού ἐτοίμαζαν Γερμανοί ἐπιστήμονες, ἀλλά οι Ρώσοι κατέλαβαν τήν Πολωνία, μπήκαν στή Γερμανία καί πλησίασαν στό Βερολίνο. Τότε ἀναγκάστηκε ν' αὐτοκτονήσει ('Απρίλιος 1945).

Στήν 'Ασία συνεχίζονταν οι ἐπιχειρήσεις. Στό μεταξύ οι ἔρευνες γιά τή διάσπαση τοῦ ἀτόμου εἶχαν προχωρήσει καί κατασκευάστηκε ἡ πρώτη ἀτομική βόμβα. 'Ο πρόεδρος Τρούμαν, πού διαδέχτηκε τόν Ρούσβελτ, ἔδωσε διαταγή νά ρίξουν δύο ἀτομικές βόμβες στήν Ιαπωνία, στό Ναγκασάκι καί στή Χιροσίμα. 'Η καταστροφή ἦταν κάτι τό τρομακτικό: 150 χιλ. Θύματα, καί δοσοὶ ἔζησαν σημαδεύτηκαν γιά πάντα ἀπό τή ραδιενέργεια. 'Η Ιαπωνία ἀναγκάστηκε νά ζητήσει εἰρήνη (Αὔγουστος 1945).

Άτομική βόμβα

'Ο Τσώρτσιλ, Ρούσβελτ καί Στάλιν στή συνάντηση τῆς Γιάλτας (Φεβρουάριος 1945)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- 1) Ποιά γεγονότα καί καταστάσεις προετοίμασαν τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο;
- 2) Ποιά είναι τά σπουδαιότερα γεγονότα τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου σέ γενικές γραμμές;
- 3) Ποιά ή θέση τής Έλλάδας στό Β' παγκόσμιο πόλεμο;

Ο ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Συνέπειες τοῦ πολέμου. Γενική κατάσταση

Γενική πολιτική
κατάσταση μετά τὸν
πόλεμο

Γερμανία

Πρόσφυγες

‘Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος δέν ἄλλαξε σημαντικά τὰ σύνορα τῶν κρατῶν, διαμόρφωσε δῆμας νέες καταστάσεις. ‘Η Ἰταλία παραχώρησε τὴν Ἰστρία στὴν Γιουγκοσλαβία καὶ τὰ Δωδεκάνησα στὴν Ἑλλάδα (1947). ‘Η Ρωσία προσάρτησε τὴν Βεσσαραβία, τὰ βαλτικά κράτη καὶ ἔνα μέρος τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Α. Πρωσσίας. Γύρω στὰ ρωσικά σύνορα στὴν Εὐρώπη ὀργανώθηκαν οἱ λαϊκές δημοκρατίες τῆς Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας, Ρουμανίας, Πολωνίας, Ούγγαρίας, Τσεχοσλοβακίας. Ἐκτός ἀπό τὴν Γιουγκοσλαβία πού ἀποσπάστηκε (1948), οἱ ἄλλες ἔμειναν κάτω ἀπό τὴν ρωσική ἐπιρροή. Μέ τὴ Γερμανία δέν ἔγινε καμιά συνθήκη. ‘Η τύχη τῆς καθορίστηκε ἀπό τὰ ἐδάφη τὰ ὅποια εἶχαν καταλάβει τὰ συμμαχικά στρατεύματα. Στά 1948 οἱ δυτικές δυνάμεις ἀπέσυραν τὰ στρατεύματά τους καὶ στά 1949 σχηματίστηκαν δύο γερμανικά κράτη: ἡ ὁμοσπονδιακή δημοκρατία τῆς Δ. Γερμανίας μὲ πρωτεύουσα τὴν Μπόν (Βούνη) καὶ ἡ λαϊκή δημοκρατία τῆς Α. Γερμανίας μὲ πρωτεύουσα τὸ Α. Βερολίνο, πού ἔμεινε κάτω ἀπό τὴν ρωσική ἐπιρροή.

Γιά νά λείψει τὸ Θέμα τῶν μειονοτήτων, πού ἔδωσε καὶ τὴν ἀ-
φορμή τοῦ Β' παγκόσμιου πολέμου, ἔγιναν μεγάλες μετακινήσεις
πληθυσμῶν. ‘Ο αἰώνας μας εἶναι ὁ τραγικός αἰώνας τῶν προσφύ-
γων. Κατά τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου οἱ φοβερές μετακινήσεις τῶν
Ἐβραίων καὶ τῶν ὅμηρων, πού οἱ ναζί δηγοῦσαν στά στρατόπεδα
συγκεντρώσεως καὶ στά κρεματόρια, δημιούργησαν 12 ἑκατομμύ-
ρια θύματα. Μετά τὸν πόλεμο ἐπτά ἑκατομμύρια Γερμανοί ἔφυγαν
ἀπό τὴν Α. Γερμανία, καθὼς προχωροῦσαν τὰ ρωσικά στρατεύματα.
Οἱ Γερμανοί διώχτηκαν καὶ ἀπό τὴν Πολωνία, Ρουμανία, Ούγγαρία,
Τσεχοσλοβακία. Τό ἴδιο ἔγινε καὶ μέ ὅλλες μειονότητες. Μέ τὴν ἀπε-
λευθέρωση τῶν ἀποικιακῶν κρατῶν, οἱ Εὐρωπαῖοι ὑποχρέωθηκαν
νά φύγουν ἀπό τίς ἀποικίες. ‘Η ἐπέκταση τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ
δημιούργησε τούς Παλαιστινίους πρόσφυγες.

‘Ο ἐλληνισμός δοκίμασε στὸν 20ό αἰ. τὴν πικρή πείρα ἀπό τοὺς
πρόσφυγες τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Βουλγαρίας καὶ μεταπολεμικά τῆς
Ρουμανίας, τῆς Αιγύπτου, τῆς Κων/πολης. Τελευταῖα, ἀς ἐλπίσουμε
προσωρινό, ἄλλα ὅχι λιγότερο δύσυνηρό, εἶναι τό πρόβλημα τῶν
προσφύγων τῆς Κύπρου.

Οι ὑπερδυνάμεις. Διεθνής πολιτική

‘Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, μέ τούς ἀεροπορικούς βομ-
βαρδισμούς καὶ τὸν τεράστιο ἀριθμό θυμάτων (περίπου σαράντα ἐ-
κατομμύρια νεκροί) προκάλεσε τὴν οἰκονομική, πολιτική, ἀκόμα καὶ
τῇ δημογραφική ἔξασθένηση τῆς Εὐρώπης. Στόν κόσμο κυριάρχη-

‘Υπερδυνάμεις.
Διεθνής πολιτική

σαν μετά τόν πόλεμο έξωευρωπαϊκές δυνάμεις, ή Αμερική, ή Ρωσία καί άργότερα ή Κίνα.

‘Η Αμερική ἔμεινε ἀθικτη ἀπό τίς καταστροφές τοῦ πολέμου, ξεπέρασε τήν οἰκονομική κρίση τοῦ 1929, ἀνέπτυξε σέ τεράστια κλίμακα τή βιομηχανία τῆς καί συγκέντρωσε τεράστια κεφάλαια.

‘Η Ρωσία εἶχε πάθει φοβερές καταστροφές καί εἶχε τά περισσότερα ἀνθρώπινα θύματα (εἴκοσι ἑκατομμύρια νεκρούς) ἢταν ὅμως μιά ἀπέραντη χώρα μέ πολὺ μεγάλες οἰκονομικές δυνατότητες. Ο πόλεμος τῆς ἔδωσε τήν εύκαιρια νά ἐπεκταθεῖ πρός τήν “Απω Ανατολή καί πρός τήν κεντρική Εύρωπη.

Ψυχρός πόλεμος

Σύντομα οί δύο ύπερδυνάμεις μέ τά διαφορετικά πολιτικοοικονομικά συστήματα καί τά συγκρουόμενα συμφέροντα βρέθηκαν ἀντιμέτωπες. ‘Η Ρωσία ἔκοψε τότε κάθε ἐπικοινωνία ἄνάμεσα στίς χώρες τῆς καί στόν ὑπόλοιπο κόσμο («σιδερένιο παραπέτασμα») ὁνόμασε δέ Τσῶρτσιλ αὐτή τήν ἀπομόνωση. ‘Η Αμερική ἐγκαίνιασε ἔνα μεγάλο πρόγραμμα οἰκονομικῆς ἔνισχυσης γιά τήν ἀνόρθωση τῆς Εύρωπης (σχέδιο Μάρσαλ — Marshall, 1947). Ἀπό τό σχέδιο αὐτό καί γενικά ἀπό τήν Αμερικανική βοήθεια ἐπωφελήθηκε ή Δ. Γερμανία, πού ἔχοντας πηγές ἐνέργειας (γαιάνθρακα), τεχνικό καί ἐργατικό προσωπικό κατάλληλο, καί τήν παλιά βιομηχανική παράδοση, κατόρθωσε μέσα σέ λίγο χρονικό διάστημα νά ἀναπτύξει τήν οἰκονομία τῆς ἔτσι, ώστε νά γίνει ή πρώτη βιομηχανική δύναμη στήν Εύρωπη. Τήν ἵδια ἐποχή μέ πρόταση τοῦ προέδρου Τρούμαν (δόγμα Τρούμαν, 1947) ψηφίστηκε βοήθεια γιά τήν Τουρκία καί γιά τήν Ελλάδα, τήν ἐποχή τοῦ ἐμφύλιου πολέμου.

Σχέδιο Μάρσαλ

Στά 1949 οι διτικοευρωπαϊκές χώρες, ή Αμερική καί ὁ Καναδάς ἐνώθηκαν σέ μιά συμμαχία (Βορειοατλαντικό σύμφωνο, N.A.T.O.) Στό N.A.T.O. πήραν μέρος καί ή Ελλάδα καί ή Τουρκία (1951). Οι συμμαχοί θά εἶχαν ἔνια στρατιωτική ὀργάνωση. Ἄναλογες συμμαχίες ἔγιναν άργότερα στή Μέση καί στήν “Απω Ανατολή. Ἄντιστοιχα ὀργάνωσε καί ή Ρωσία τίς λαϊκές δημοκρατίες τῆς Α. Εύρωπης (σύμφωνο Βαρσοβίας). Παράλληλα συνεχίστηκε ὁ ἀνταγωνισμός τῶν πυρηνικῶν ἔξοπλισμῶν: ή Ρωσία κατασκεύασε τήν πρώτη ἀτομική βόμβα στά 1949· ή Αμερική τή βόμβα ύδρογόνου στά 1952· στά 1953 τήν ἀκολούθησε ή Ρωσία.

Δόγμα Τρούμαν

N.A.T.O

Οι συμμαχίες καί οι ύπερεξοπλισμοί ἔκαναν τούς λαούς νά ζοῦν πάλι κάτω ἀπό τό ἄγχος ἐνός τρίτου φοβερότερου παγκόσμιου πολέμου· ὅμως ή ἐπίγνωση τῆς τρομακτικῆς δύναμης τοῦ ἀντιπάλου, ή πρόσφατη πείρα, ἵσως καί ἀλλοι ὑπολογισμοί, ἔκαναν τίς δύο ύπερδυνάμεις διστακτικές γιά μετωπική σύγκρουση, ἀλλά δέν ἀπέκλεισαν τής περιφερειακές ἀναμετρήσεις καί αὐτό δέν εἶναι ἀσχετο μέ τή σειρά τῶν τοπικῶν συγκρούσεων πού χαρακτηρίζουν τή μεταπολεμική ἐποχή.

Ἐξοπλισμοί

‘Ο μεγάλος άμερικανοσοβιετικός άνταγωνισμός (ψυχρός πολέμος) μειώθηκε μετά τό Θάνατο του Στάλιν (1953), όταν έπικράτησε στή Ρωσία μιά πιό εύελικτη πολιτική, ιδίως μετά τή σύγκρουση μέ τήν Κίνα (1962). Στό μεταξύ είχαν άποκτήσει άτομικές και ύδρογονικές βόμβες και άλλες δυνάμεις (ή ‘Αγγλία ύδρογονική βόμβα στά 1957, ή Γαλλία και ή Κίνα άτομικές στά 1960 και 1964). Στά 1963 έγινε συμφωνία νά σταματήσουν οι δοκιμές άτομικών ζηπλων, έπειδή άρχισαν νά γίνονται έπικινδυνες μέ τή ραδιενέργεια πού έξαπέ λουαν.

‘Αστροναυτική,
Διαπλανητικά
ταξίδια

‘Από τά 1961 άρχισαν τά διαπλανητικά ταξίδια. ‘Άμερικανοί άστροναύτες πάτησαν στή σελήνη, άργότερα φωτογραφήθηκε ή έπιφανεια του πλανήτη “Αρη και έγιναν μελέτες γιά τήν κοσμική ραδιενέργεια. Παράλληλα τό όπλοστάσιο τών δυνάμεων ένισχύθηκε μέ νέα ζηπλα, τους πυραύλους.

‘Από τά 1956 τόν άνταγωνισμό τών ύπερδυνάμεων άντικατέστησε ή όρος «συνύπαρξη», πού είναι κάτι άναλογο μέ τήν παλιά εύρωπαϊκή ίσορροπία, σέ παγκόσμια τώρα κλίμακα.

‘Η άπελευθέρωση τών άποικιών. ‘Άδεσμευτες χώρες

‘Απελευθέρωση
άποικιών

‘Η έθνικη κίνηση στήν ‘Ασία και τήν ‘Αφρική, πού είχε άρχισει μετά τόν Α’ παγκόσμιο πόλεμο, διλοκληρώθηκε στήν έποχή μας. ‘Από τό 1947 και ύστερα ή ‘Ινδια, τό Πακιστάν, τό Κογκό, ή Λιβύη, ή ‘Αλγερία και γενικά οι παλιές άφρικανικές και άσιατικές άποικιές έγιναν άνεξάρτητα κράτη. Τά κράτη αύτά είχαν πολλά έσωτερικά προβλήματα τούς έλειπαν τά κεφάλαια, ή οίκονομία τους ήταν γεωργική και τό βιοτικό έπίπεδο πολύ χαμηλό. Πήραν όμως μέρος στόν Ο.Η.Ε. και μέ πρωτοβουλία τής ‘Ινδιάς και συμμετοχή τής Γιουγκοσλαβίας σχημάτισαν μιά μεγάλη όμάδα άδεσμευτων χωρῶν, πού παίζει ένα ρόλο όλο και πιο σημαντικό στή λύση τών διεθνῶν προβλημάτων άπό τόν Ο.Η.Ε.

‘Αραβοϊσραηλινός άνταγωνισμός

‘Αραβοϊσραηλινός
άνταγωνισμός

“Ενα άπό τά πιό σοβαρά προβλήματα τής έποχής μας είναι ή μεσανατολική κρίση, δηλαδή ή σύγκρουση. ‘Αράβων — ‘Ισραηλινών και τό σχετικό μ’ αύτήν ένεργειακό πρόβλημα πού δημιουργήθηκε άπό τήν έλλειψη και τήν άνοδο τής τιμής τού πετρελαίου.

‘Η έγκατασταση τών ‘Εβραιών στήν Παλαιστίνη, πού έγινε μετά τό τέλος τού Β’ παγκοσμίου πολέμου, και ή προσπάθειά τους νά ανασυστήσουν και νά δργανώσουν τό κράτος τού ‘Ισραήλ τούς έφερε κάποια στιγμή σέ σύγκρουση μέ τίς άραβικές χώρες και προκάλεσε μιά σειρά άπό πολέμους άπό τά 1956 ώς σήμερα. Πολλές προσπάθειες έγιναν και γίνονται γιά τή διευθέτηση τής διαφορᾶς.

‘Ο Όργανισμός Ήνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.)

Κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου ὅλα τά κράτη συνειδητοποίησαν ότι ἔπρεπε νά δημιουργηθεῖ μιά παγκόσμια ὄργανωση ίσχυρότερη καί πληρέστερη ἀπό τήν Κ.Τ.Ε. (Κοινωνία τῶν Εθνῶν) γιά νά περιφρουρήσει τήν εἰρήνη τοῦ κόσμου καί νά συμβάλει στή διεθνή συνεργασία καί κατανόηση. Στή συνάντηση τῆς Γιάλτας (Φεβρουάριος 1945) οἱ ἀρχηγοί τῶν μεγάλων δυνάμεων Τσωρτσίλ, Ρούσβελτ καί Στάλιν καθόρισαν σέ γενικές γραμμές αὐτή τήν ὄργανωση.

Λίγο ἀργότερα (26 Ιουνίου 1945) ἀντιπρόσωποι ἀπό πενήντα κράτη (ἀνάμεσά τους καί ἡ Ἑλλάδα) συγκεντρώθηκαν στόν “Ἄγιο Φραγκίσκο, στήν Ἀμερική, καί ψήφισαν τόν καταστατικό χάρτη τοῦ Ο.Η.Ε. Ἔδρα του ὁρίστηκε ἡ Νέα Υόρκη. Ό καταστατικός χάρτης ἀνανεώθηκε πάλι στά 1965. Στά 1948 καθορίστηκε καί ὑπογράφηται ἀπό ὅλα τά μέλη ἡ «παγκόσμια διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου».

Στόν Ο.Η.Ε. ἀνήκουν σήμερα ὅλα τά κράτη τοῦ κόσμου ἐκτός ἀπό αὐτά πού εἶναι χωρισμένα (Α. καί Δ. Γερμανία, Β. καί Ν. Κορέα, Β. καί Ν. Βιετνάμ). Τά κράτη — μέλη εἶναι ισότιμα καί ἀνεξάρτητα. Εἶναι ὑποχρεωμένα νά σέβονται τό χάρτη τοῦ Ο.Η.Ε., νά λύνουν τίς διαφορές τους χωρίς πόλεμο καί νά βοηθοῦν τόν Ο.Η.Ε. στό ἔργο του.

O.H.E.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- 1) Ποιές εἶναι σέ γενικές γραμμές οι συνέπειες τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου;
- 2) Ποιά εἶναι τά σπουδαίοτερά γεγονότα τῆς μεταπολεμικής ἐποχῆς;
- 3) Ποιά εἶναι γενικά ἡ σημερινή μορφή τοῦ κόσμου καί ποιά τά μεγαλύτερα προβλήματα τῆς ἐποχῆς μας;

Ἐπιστῆμες, τέχνες καί γράμματα στόν 20ό αιώνα

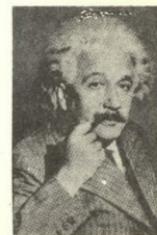
‘Από τό τέλος τοῦ 19ου αι. οἱ φυσικές ἐπιστῆμες στράφηκαν πρός τή μελέτη τῆς ραδιεύργειας καί τῆς δομῆς τοῦ ἀτόμου. Στά 1895 ὁ **Ραΐντγκεν** (Röntgen) ἀνακάλυψε τίς ἀκτίνες X καί ἔνα χρόνο ἀργότερα ὁ **Πέτρος καί ἡ Μαρία Κιουρί** (Curie) ἀπομόνωσαν τό ράδιο. Οι ἔρευνες αὐτές στηρίχηκαν στής θεωρίες τοῦ μεγάλου φυσικοῦ καί μαθηματικοῦ **Άινστάιν** (Einstein), πού προσδιόρισαν τή σχέση ἀνάμεσα στήν ὑλή καί στήν ἐνέργεια.

Πολλοί φυσικοί προσπάθησαν νά διασπάσουν τόν πυρήνα τοῦ ἀτόμου καί νά ἐλευθερώσουν τήν ἐνέργεια. Αύτό ἔγινε δυνάτο μετά τήν ἀνακάλυψη τοῦ νετρονίου. Οι γερμανοί **Χάν** (Hahn) καί **Στράσμαν** (Strassman) βομβάρδισαν μέ νετρόνια, πού εἶναι ἀφόρτιστα καί μποροῦν νά πλησιάσουν τόν πυρήνα, ἀτομα ὑδρογόνου καί ἐπέτυχαν τήν πρώτη πυρηνική διάσπαση.

‘Η ἀνακάλυψη αὐτή ὀδήγησε στήν κατασκευή τῆς ἀτομικῆς καί

Μαρία Κιουρί

Άλβερτος Άϊνστάιν

δρογονικής βόμβας, άλλα συνοιξε κι' ένα πλατύ δρόμο στήν πρόοδο της έπιστημης και στη σειρά την άρχη μιᾶς νέας έποχης γιά την άνθρωπότητα, της πυρηνικής.

"Ενα άλλο σημαντικό κατόρθωμα της έποχης μας ή **Έρευνα του διαστήματος**, συνοιξε τό δρόμο στή μελέτη της κοσμικής ραδιενέργειας και προώθησε τίς μετεωρολογικές έρευνες.

Μέ γρήγορο ρυθμό προχώρησαν στήν έποχή μας και οι άλλες έπιστημες. Η έπιστημονική έρευνα διευκολύνθηκε μέ τά τελειοποιημένα μέσα της έποχης, όπως είναι π.χ. τά ηλεκτρονικά μικροσκόπια και τηλεσκόπια, οι ηλεκτρονικοί έγκεφαλοι κ.ά.

Στήν ιατρική άνακαλύφθηκαν σπουδαϊα φάρμακα, όπως τά άντιβιοτικά, οι βιταμίνες, τά έμβολια, ή κορτιζόνη. Η χειρουργική έφτασε στή μεταμόσχευση, στή συγκόλληση μελών, στής έγχειρισεις στόν έγκεφαλο και στήν άνοιχτή καρδιά, στή μεταμόσχευση καρδιᾶς (**Μπάρναρντ** — Barnard, 1967). Άναπτυχθηκαν άκομα νέοι κλάδοι της ιατρικής, όπως ή ένδοκρινολογία, ή γενετική, ή νευροψυχιατρική, και μελετήθηκε ή δομή της ζωντανής ςλης.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τεχνική άναπτυξη

"Η τεχνική άναπτυξη της έποχης μας συμβαδίζει μέ τήν έπιστημονική πρόοδο. Οι έπιστημονικές κατακτήσεις τών φυσικών και μαθηματικών έπιστημών δόδηγησαν σέ τεχνικές κατασκευές, όπως τό ραντάρ, ή τηλεόραση, ή τηλεφωτογράφηση κ.ά. Η τεχνολογία έπειταχε στά τελευταϊα χρόνια λεπτότατες κατασκευές μηχανῶν, όπως τά διαστημόπλοια, τά βαθυσκάφη, και τά πολύπλοκα άλλα έπιστημονικά ςργανα.

Στή γεωργία και τήν κτηνοτροφία έγινε πραγματική έπανάσταση μέ τά γεωργικά φάρμακα, τά λιπάσματα, τίς νέες διασταυρώσεις ζώων και φυτών. Οι γεωργικές μηχανές άντικατέστησαν σέ μεγάλη κλίμακα τή χειρωνακτική ζέργασία.

"Η τεχνολογική άναπτυξη και ό **αυτοματισμός** — ή δεύτερη, μετά τή βιομηχανική, μεγάλη έπανάσταση — άλλαξε τήν κοινωνική δομή της έποχης μας. Η γενική χρήση της μηχανῆς και μάλιστα οι αυτόματες μηχανές στά έργοστάσια μείωσαν τήν τάξη τών έργατών, όπως και τών άγροτών, και αυξήσαν τόν άριθμό τών τεχνικών και τών έπιστημόνων, πράγμα πού σημαίνει άνοδο τοῦ πνευματικοῦ έπιπέδου στήν πιό πλατιά ως σήμερα ξεκαση.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΤΕΧΝΗ

Μετά τόν Α' παγκόσμιο πόλεμο, ή φιλοσοφία, πού τό 190 αιώνα είχε θεοποιήσει τή λογική, στράφηκε πρός τή μελέτη τών δυνάμεων πού κρύβονται κάτω άπό τήν άνθρωπινη συνείδηση, στό ύποσυνείδητο, γιά νά ρυθμίσουν άπό έκει τόν χαρακτήρα και τίς πράξεις τού

Γράμματα. Τέχνη

άνθρωπου. Ο **Σίγμουντ Φρόύντ** (Freud) ίδρυσε τήν ψυχανάλυση καί έπειρέασε πάρα πολύ τήν σύγχρονή του σκέψη καί τέχνη.

Η ζωγραφική, ή γλυπτική καί ή λογοτεχνία στρέφονται τήν έποχή έκεινή πρός τόν ύπερρεαλισμό καί προσπαθούν ν' άποδώσουν, πέρα από κάθε περιορισμό, τά δράματα καί τίς ύποσυνείδητες έξωλογικές άνθρωπινες τάσεις.

Άναμεσα στούς μεγάλους λογοτέχνες τής μεταπολεμικής έποχής, πού τό έργο τους έπρεπε σε βαθύτατα τήν σύγχρονη σκέψη, είναι ο Γάλλος **Μαρσέλ Προύστ** (Proust), πού στό πολύτομο μυθιστορήμά του «Αναζητώντας τόν χαμένο χρόνο» προσπαθεῖ νά αποκαλύψει μέσα από τή στείρα καθημερινότητα τίς αιώνιες άξιες τής ζωής, καί ο Τσέχος **Φράντς Κάφκα**. Στά έργα του («Ο πύργος», «Η δίκη») έκφραζεται μέ τρομακτική έναργεια ή άπελπισία τού άνθρωπου, πού νιώθει νά τυλίγεται καί νά συντρίβεται μέσα στά γρανάζια τής κοινωνικής ζωῆς, μέσα στόν παραλογισμό τής ίδιας του τής υπαρξής.

Στήν ποίηση καί στό θέατρο ξεχώρισαν ο μεγάλος Ιταλός θεατρικός συγγραφέας **Λουίτζι Πιραντέλλο** (Pirandello), πού άρνείται τήν άντικειμενική άξια τής άνθρωπινης λογικής («Έτσι είναι, αν έτσι νομίζετε», «Εξι πρόσωπα ζητούν συγγραφέα» κ.ἄ.) καί έγινε ο πρόδρομος τού σύγχρονου θεάτρου τού παράλογου, καί ο Ισπανός **Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα** (Lorca), πού στήν ποίηση καί στά θεατρικά του έργα («Ματωμένος γάμος» «Τό σπίτι τής Μπερνάρντα Άλμπα») συνταίρισε τήν ύψιστη τραγικότητα μέ τήν ποίηση καί τή χάρη τής λαϊκής παράδοσης τής Ισπανίας.

Στήν έποχή μας οι φοβερές έμπειρίες τού Β' παγκόσμιου πολέμου έδωσαν γενικά στήν τέχνη ένα χαρακτήρα σύγχυσης, άπαιδιοδοξίας καί άγωνίας. Τό μίσος γιά τόν πόλεμο καί τίς καταστροφές, ύλικές καί ήθικές, πού προκάλεσε, καί ή άντιθεση πρός τίς φιλοσοφικές θεωρίες πού είχαν δημιουργήσει στό 19 αι. τό ζραμα τού ήρωα καί τού ύπεράνθρωπου έστρεψε τήν σύγχρονη λογοτεχνία πρός τόν καθημερινό άνθρωπο, τόν άδύνατο, τόν άποτυχημένο, τόν έρημο.

Αύτό τό αίσθημα τής πικρίας καί ή άπομυθοποίηση τής ζωῆς ύπάρχει στά έργα τού **Άλμπερ Καμύ** (Camus) καί τού **Zāv Πώλ Σάρτρ**, πού είναι καί ο θεωρητικός τής φιλοσοφίας τού ύπαρξισμοῦ.

Η ποίηση, πού ένας άπο τούς μεγάλους έκπροσώπους της ήταν ο **Άγγλος Τόμας Έλιοτ** (Eliot), προτιμάει τήν άφαίρεση, τήν έλλειπτική φράση, πού ύποβάλλει άπλα στόν άναγνώστη τίς σκέψεις καί τά αισθήματα τού ποιητή.

Τό θέατρο έγκαταλειψε τό ρεαλισμό, τά σκηνικά καί κάθε έξωτερικό στοιχείο καί προσπαθεῖ νά δώσει τό παράλογο τής ζωῆς, τή μοναξιά καί τήν άγωνία τού άνθρωπου (**'Ιονέσκο, Μπέκετ** κ.ἄ.) Τό ίδιο καί ο κινηματογράφος, πού έξελίχτηκε σέ μεγάλη τέχνη στά χέρια

Φ. Κάφκα

Τ.Σ. Έλιοτ

σπουδαίων σκηνοθετῶν (**Άι Ζενοστάνιν (1898 – 1948), Μπέργκμαν κ.δ.**). Τά τελευταῖα χρόνια τό θέατρο, όπως καί ή τέχνη γενικά, πήραν πολιτικό χαρακτήρα καί ἐπιδιώκουν νά κατατοπίσουν τό πλατύ κοινό γιά τά κοινωνικά καί πολιτικά προβλήματα τῆς ἐποχῆς. "Ἐνας ἀπό τούς μεγάλους Θεατρικούς συγγραφεῖς, πού ἔδωσαν αὐτή τήν ὥθηση, εἶναι δὲ **Μπέρτολτ Μπρέχτ** (Brecht).

'Η ἐποχή μας γενικά χαρακτηρίζεται ἀπό μιά τάση γιά ἄρνηση καί ἀμφισβήτηση. Οι σύγχρονοι φιλόσοφοι καί λογοτέχνες ἔκφράζουν μέ ἔνταση καί ἐνάργεια τό δράμα τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά τίς πιό πολλές φορές δέ φτάνουν στήν κάθαρση, δέν ύπάρχει λύτρωση στά ἔργα τους. Σταματοῦν σέ μιά κορυφαία κραυγὴ ἀγωνίας. Αύτό, γιατί ἡ ἀνθρωπότητα δέν μπόρεσε ἀκόμα νά δώσει μιά ἀπάντηση, νά διαμορφώσει τίς νέες ἀξίες, πού θά στηρίξουν τό μέλλον πού ἔρχεται. Γενικά δημος ἔντονος εἶναι δὲ πόθος γιά περισσότερη ἐλευθερία, ἀλήθεια καί ἀγάπη.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- 1) Ποιά εἶναι κατά τή γνώμη σας τά σπουδαιότερα ἐπιστημονικά, τεχνικά καί καλλιτεχνικά ἐπιτεύγματα τῆς ἐποχῆς μας; Τί ἐπιδιώκει δὲ σύγχρονος ἀνθρώπος;

'Η 'Ελλάδα στή σύγχρονη ἐποχή

'Η 'Ελλάδα ἐλευθερώθηκε στίς 12 'Οκτωβρίου 1944. Πρίν προφτάσει δημος νά κλείσει τίς πληγές τοῦ πολέμου, δοκιμάστηκε ἀπό ἓνα φοβερό ἐμφύλιο πόλεμο (1944 – 1945 καί 1945 – 1949), πού ἀνοιξε βαθιές πληγές, κατέστρεψε τή χώρα, ύποδαύλισε τά μίση καί ἐμπόδισε τήν δημαλή πολιτική ἔξελιξη γιά πολλά χρόνια.

Στή μεταπολεμική περίοδο βασίλεψαν δὲ Γεώργιος Β' (1946 – 1947), δὲ ἀδελφός του Παύλος Α' (1947 – 1964) καί δὲ γιός τοῦ Παύλου Κων/νος Β' (1964 – 1974).

'Η βασιλεία χαρακτηρίστηκε θεσμός ἀναχρονιστικός καί, ἐπιπλέον ἡ συγκεκριμένη δυναστεία κατηγορήθηκε, ὅχι ἄδικα, γιά πολλές καί ἀστοχες ἐπεμβάσεις στήν πολιτική ζωή τοῦ τόπου. "Ἐτοι τό Δεκέμβριο τοῦ 1974 μέ δημοψήφισμα ἡ βασιλεία καταργήθηκε καί ἀνακηρύχτηκε δημοκρατία.

'Από τά ἔθνικά ζητήματα τό βορειοπειρωτικό δέ λύθηκε, παρ' ὅλο πού τά ἐλληνικά στρατεύματα γιά δεύτερη φορά μέσα σέ πενήντα χρόνια ἀπελευθέρωσαν τή Βόρειο "Ηπειρο. 'Ο ἀγώνας τῶν Βορειοπειρωτῶν είρηνικά συνεχίζεται γιά τήν ἔνωσή τους μέ τήν 'Ελλάδα.

Τό μεγαλύτερο ἀπό τά ἔθνικά μας προβλήματα σήμερα εἶναι τό κυπριακό. "Υστερα ἀπό πολύχρονο διπλωματικό καί ἔνοπλο ἀγώνα ή Κύπρος ἀναγνωρίστηκε ἀνεξάρτητο κράτος (1960), μέλος τῆς Ἀγγλικῆς Κοινοπολιτείας, καί τοῦ Ο.Η.Ε. 'Η Τουρκία δημος, πού ἡ ἀντίδρασή της ύποδαυλίστηκε καί ἀπό τά διεθνή συμφέροντα, ἐπιδιώκει

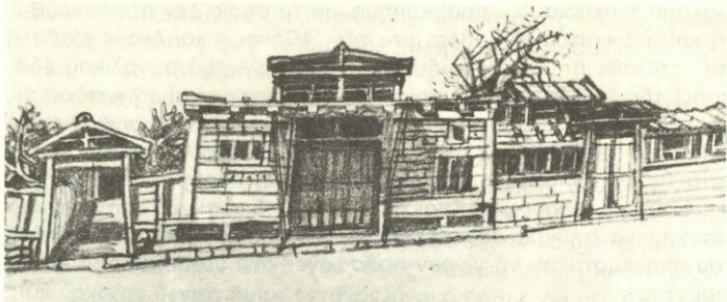
τή διχοτόμηση τοῦ νησιοῦ καί αὐτό προκάλεσε ἀλλεπάλληλες κρίσεις. "Ετσι ἐκμεταλλεύτηκε τὸ πραξικόπημα πού ἐκδηλώθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1974 ἐνάντια στὸ νόμιμο Πρόεδρο τῆς Κύπρου, ἀρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ' —πραξικόπημα γιά τὸ δόπιο δέν ἦταν ἀνεύθυνη καί ἡ δικτατορικὴ κυβέρνηση τῆς Ἀθήνας— καί ἔκανε εἰσβολή καί κετέλαβε σημαντικό τμῆμα (περίπου 38% τοῦ συνολικοῦ ἑδάφους) τῆς ἀνεξάρτητης Κυπριακῆς Δημοκρατίας καί τό κατέχει ώς σήμερα (1982) καί ἀρνεῖται νά συμμορφωθεῖ στίς ἀποφάσεις τοῦ ΟΗΕ, πού προβλέπουν τήν ἀποχώρηση ὅλων τῶν στρατευμάτων κατοχῆς. Ἐπίσης ἡ Τουρκία κρατεῖ ἀκόμη περὶ τούς 1750 πού θεωροῦνται ἀγνοούμενοι καί ἀπομάκρυνε ἀπό τίς ἐστίες τους στά κατεχόμενα σήμερα ἑδάφη τούς ἑλληνοκύπριους κατοίκους τους, πού ἀναγκάστηκαν νά γίνουν πρόσφυγες στό νότιο μέρος τοῦ νησιοῦ τους.

Παράλληλα οἱ τουρκικές κυβερνήσεις ἄρχισαν νά διατυπώνουν ἀπαράδεκτες ἀξιώσεις γιά τήν περιοχή τοῦ Αιγαίου.

"Η κυπριακή τραγωδία ἦταν τό κορύφωμα μιᾶς πολιτικῆς περιπέτειας, πού γιά ἐπτά χρόνια ὀδηγοῦσε τήν Ἑλλάδα στήν καταστροφή. Στίς 21-4-1967 μιά ὁμάδα ἀπό ἀξιωματικούς πῆρε μέ πραξικόπημα τήν ἔξουσία. Μέ τή δύναμη τῶν ὅπλων καί τήν ἀνοχή ξένων κυβερνήσεων ἡ στρατιωτική αὐτή δικτατορία κράτησε τόν ἑλληνικό λαό ούσιαστικά ὑπόδουλο γιά ἐπτά χρόνια. Γιά μιάν ἀκόμα φορά οἱ "Ἐλληνες ὄργανωσαν στό ἐσωτερικό ὅσο καί στό ἔξωτερικό ἀντιστασιακές ὁμάδες καί ἀγωνίστηκαν ὅμοψυχα γιά τήν κατάλυση τῆς τυραννίας· κορύφωμα τῆς ἀντίστασης ἀποτέλεσαν τά γεγονότα τοῦ Πολυτεχνείου (17 Νοεμβρ. 1973), ὅπου ἡ φοιτητική νεολαία καί πλήθος λαοῦ ἀντιμετώπισαν ἡρωικά τή στρατιωτική ἴσχυ καί τά ἄρματα μάχης πού οἱ δικτάτορες ἀναγκάστηκαν νά κατεβάσουν στό κέντρο τῆς Ἀθήνας. Τέλος, τόν Ἰούλιο τοῦ 1974, μέ τά γεγονότα στήν Κύπρο καί κάτω ἀπό τό βάρος τοῦ οίκονομικοῦ καί ὀργανωτικοῦ ἀδιέξοδου, ὅπου εἶχε ὀδηγήσει ἡ τυραννική κακοδιαχείριση, ἡ δικτατορία κατέρρευσε καί σχηματίστηκε ἡ Κυβέρνηση Ἐθνικῆς Ἐνότητας, πού ὀδήγησε τή χώρα σέ ἐλεύθερες ἐκλογές. Ἀκολούθησε τό δημοψήφισμα πού ἀναφέραμε παραπάνω καί ἡ ψήφιση τοῦ Συντάγματος πού ἔχουμε τώρα. Τό Μάη τοῦ 1980 ἡ βουλή ψήφισε τήν ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στήν Εύρωπαική Οίκονομική Κοινότητα.

"Ο ἑλληνικός λαός εἶναι ἔνας λαός παλαιός καί βασανισμένος, διαθέτει ὅμως μιά ἀπίστευτα νεανική ζωτικότητα καί μιά μεγάλη φυσική ἔξυπνάδα. Μπορεῖ νά προσφέρει πολλά καί στήν ἐπιστήμη καί στήν προκοπή. "Ισως μάλιστα, ἀν δεθεῖ ούσιαστικά καί δημιουργικά μέ τήν πολιτιστική του παράδοση μέ μιά ἀληθινή καλλιέργεια, θά μπορέσει νά χαρίσει ἀκόμα μιά φορά στήν ἀνθρωπότητα τήν ἀν-

νεωμένη πίστη στόν "Ανθρωπο καί στίς μεγάλες ἀξίες τῆς ζωῆς, πού
ή ἐποχή μας μέ τόση ἀγωνία ἀναζητεῖ.

'Από τὴν νεώτερη ὀρχιτεκτονική μας: Σχέδιο τοῦ Δ. Πικιώνη γιὰ τὴν εῖσοδο τοῦ Ἅγ. Δημητρίου Λομ-
παρδίαρη ('Αθῆνα).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ. ΘΕΜΑΤΑ

- 1) Ποιά είναι κατά τή γνώμη σας ή σημερινή θέση τῆς Ἑλλάδας στόν εύρωπαϊκό καί στόν παγκόσμιο χώρο; Τί έχει ἐπιτύχει ὁ Ἑλληνισμός, τί πρέπει ἀκόμα νά ἐπιδιώξει, ποιά προβλήματα ἀντιμετωπίζει;

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Ραμπελάι, Γκαργκαντούάς: Γράμμα του Γκαργκαντούάς στο γιό του Πανταγκριέλ

'Ο Ραμπελάι, με τό ύφος πού χαρακτηρίζει όλοκληρο αυτό τό έργο του, δίνει μιά εικόνα όπως τήν άνθρωποστική κίνηση στη Γαλλία το 16ον αι.

..... Τώρα δεις οι σπουδές όποκαστασθήκαν κι οι γλώσσες ζανπήραν την άξια τους: ή ἐλληνική – πού είναι ντροπή νά λέγεται κανείς σοφός όταν δεν τήν ξέρει – ή ἐβραϊκή, ή χαλδαϊκή, ή λατινική. Σήμερα είναι σέ κοινή κρήση τά κομψά κι σωστά τυπωμένα βιβλία, πού ἔφευρέθηκαν στην ἐποχή μου από θεία ἐμπνευστή, δηποτείτερα τά πυροβόλα ἔφευρέθηκαν κατά διασιλική υπόδειξη. "Ολος δέ κόσμος είναι γιομάτος από σοφούς, από πολυδιδασκαλούς παιδαγωγούς κι από πολύ μεγάλες βιβλιοθήκες, ώστε θαρρώ πώς ούτε στό καιρό του Πλάτωνα, ούτε του Κικέρωνα, ούτε του Παπινιανού, δέν ύπτηρε τέτοια εύκολα σπουδῆς σητεία βλέπουμε σήμερα. Καί δέ θά μπορεί, από όντα κι ἐμπρός, νά πάιρει τιμητική θέση νά μπαίνει σέ συναναστροφές, δηποτείτερα δέν έχει μορφωθεί καλά στό σπουδαστήριο τής 'Αθηνᾶς...

Τί λέω; Κι' οι γνωτικές καί τά κορίτσια άκομα ρούφηξαν αυτή τήν εύλογια καί τό ούρανο μάνα τής καλῆς διδαχῆς. Τόσο, ώστε, παρά τήν ήλικιά πού βρισκομεί τώρα, ζορίστηκα νά μάθω τά ἐλληνικά, πού δέν τά περιφρόντα σάν τον Κάπτωνα, άλλά δέν είχα τήν εύκαιρια νά τά σπουδάσω σάν ήμουν νέος. Καί πρόθυμα χάιρομαι νά διαβάζω τά 'Θεικά τοῦ Πλούταρχου, τούς ωραίους Διαλόγους του Πλάτωνα, τά Μνημεῖα τοῦ Παυσανία, καί τά 'Ἀρχαιολογικά τοῦ 'Αθηναίου, περιμένοντας τήν ώρα πού θά διαλέξει δέ Θεός καί πλάστης μου νά μέ φωνάζει καί νά μέ διατάξει ν' ἀφήσω τούτη τή γῆ.

Γ' αύτό παίδι μου, σού παραγγέλνω νά προκόψεις καλά σέ μελέτη καί σ' ἀρέτη. Είσαι στό Παρίσι, έχεις τόν παιδαγωγό σου τόν 'Επιστήμονα, ώστε από τή μιά μεριά μέ ζωντανές καί προφορικές διδαχές, από τήν δλλή μέ δέξιεπανα παραδείγματα, μπορεῖς νά μορφωθεῖς. 'Ενοώ καί θέλω νά μάθεις τέλεια, πρώτα τήν ἐλληνική γλώσσα, δηποτείτερα δέ οι κουνιτσιανός, υστερα τή λατινική καί μετά τήν ἐβραϊκή, γιά τίς ἄγιες γραφές, κι άκομα τή χαλδαϊκή καί τήν ἀραβική, καί νά μορφώσεις τό ύφος σου στά ἐλληνική, κατ' ἀπούμημηση του Πλάτωνα, καί στά λατινική κατά τόν Κικέρωνα, καί νά μήν ύπάρχει ιστορία πού νά μήν τήν έχεις πρόχειρο στό νοῦ σου.

Φρ. Ραμπελάι: «Γκαργκαντούάς καί Πανταγκριέλ» μετάφρ. Σπ. Σκιαδαρέση, Αθήνα 1950, σελ. 137 – 38.

ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Μερικές από τίς θέσεις τού Λουθήρου

Μέ τήν ἐπίσταση καί τήν προϋπόθεση νά διαφωτιστεί ή λάθιθεια θά διεξαχθεῖ μιά συζήτηση γιά τίς παρακάτω προτάσεις, στή Βίττεμβεργη, ύπο τήν προεδρία τού Σεβαστού Πατέρα Μαρτίνου Λούθηρου, μοναχού στό τάγμα τού 'Αγίου Αύγουστινου...

Αύτός λοιπόν ζητεῖ ἀπό δοσους δέ θά μπορέσουν νά παρευρεθούν καί νά συζητήσουν τό θέμα μαζί μας προφορικά, νά τό κάνουν τουλάχιστο μέ έπιστολή, σέ περίπτωση ἀπουσίας τους.

Εἰς τό δνομα τού Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αμήν.

1. 'Ο Κύριος καί Διδάσκαλός μας Ἰησοῦς Χριστός λέγοντας «μετανοεῖτε» κ.λ.π. ἔννοούσε δητί δλόκληρη ή ζωή τῶν πιστῶν πρέπει νά έιναι μετάνοια.

27. Διδάσκουν ἀνθρώπινα ἐπινοήματα αύτοι πού διακρίπτουν δητί μόλις τό χρήμα ἀντηχεῖται πέφοντας στό κουτί τῶν εισφόρων τους, ή ψυχή ἀναπτηδά μάτι το καθαρτήριο.

28. Τό βέβαιο είναι, δητί ἀμέσως μόλις ἀντηχεῖται τό χρήμα, μεγαλώνουν ή φιλαργυρία καί ή ἀπληστία. "Οσο γιά τή σημασία πού έχει γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς ή μεσολάβηση τῆς ἐκκλησίας, αύτό μπορεῖ νά καθοριστεί μόνι μάτι τή θεία θέληση.

32. Θά κολαστοῦν αιώνια, μαζί μ' αὐτούς πού τό διδάσκουν, δησοι πιστεύουν δητί τά συχωροχάρτια τούς ἔξαφαλίζουν τή σωτηρία.

36. Κάθε χριστιανός, πού έχει μετανιώσει ειλικρινά, έχει τό δικαίωμα ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τήν τιμωρία καί τό δάμρητημα καί χωρίς συχωροχάρτια.

43. Πρέπει νά διδάσκει κανείς στους χριστιανούς, δητί αύτός πού ἔλεει τούς φτωχούς ή δανείζει, δοσους ἔχουν ἀνάγκη, κάνει καλύτερα από τό ν' ἀγόραζει συχωροχάρτια,

44. γιατί μέ την δισκηση τής φιλανθρωπίας ή φιλανθρωπία μεγαλώνει καί ὅ ἀνθρωπος γίνεται καλύτερος. Τά συχωροχάρτια ἀντιθέτα δέ διοφθώνουν τόν ἀνθρωπο: ἀπώλων τόν ἀπαλλάσουν ἀπό τήν ποινή.

62. Ο ἀληθινός θησαυρός τής ἐκκλησίας είναι τό "Αγιο Ευαγγέλιο τῆς Δόξας καί τῆς Χάρης τοῦ Θεοῦ,

63. ἀλλά αύτός ο θησαυρός είναι φυσικά ο πό μιστός, αφού μ' αὐτούν οι πρώτοι γίνονται ἔσχατοι,

64. ἐνώ ό θησαυρός τῶν συχωροχαρτιών ἔκτιμιέται περισσότερο, ἐπειδή μ' ἔκεινον οι τελευταίοι γίνονται πρώτοι.

J. H. Robinson, *Readings in European history II σ. 58 κ.κ.*

ΙΤΑΛΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Τήν ἀντιζηλία τού Φραγκίσκου Α' καί τού Καρόλου Ε' στά 1537.

Μετά τήν ἀποστολή του στή Γαλλία, στά 1537, ὁ πρεσβευτής Φραγκίσκος Giustiniani κάνει μιά ἀναφορά στό Δόγμα καί στό Συμβούλιο τῆς Βενετίας, 'Αφού ἔγινει πούς οι τελευταίες προσπάθειες γιά ειρήνη ἀνάμεσα στό Βασιλιά τῆς Γαλλίας καί στόν αύτοκρτορά εἴχαν ἀποτύχει, ἀναπτύσσει τούς λόγους, πού κατά τή γνώμη του κάνουν πολύ λιγό πιθανή τήν ἐπιτυχία μελλοντικών διαπραγματεύσεων.

Τήν Γαλλόντας σα καί οι Ἐξοχότητές σας, πού έχουν διδαχτεῖ ἀπό τή μελέτη ή ἀπό τή μακρόχρονη πείρα

στίς πολιτικές ύποθέσεις, γνωρίζουν πολύ καλά ότι οι φίλιες άναμεσα σε δημόσια δένονται ή από την άμοιβαιότητα τών αισθητήμάτων, ή από την κοινότητα τών συνθετικών· καί ότι οι σχέσεις άναμεσα σε ήγειροντες συνάπτονται ή από μιά παρόμοια άμοιβαιότητα, ή από συμφέρον, ή από την άνακτη τών πραγμάτων, πού τούς ένωνουν και χωρίς νά τό θέλουν. "Ο, τι είδα σχετικό μέ τό βασιλιά τῆς Γαλλίας στή σύντομη διαμονή μου και δι, τι δικουσα γιά τόν αὐτοκράτορα στήν άνακτη η στίς συνεδριάσεις τού Συμβουλίου στού με πλείστη διάνυμεσα σ' αὐτούς τούς δύο μεγάλους ήγειροντες δέν θά υπάρξει κανένας δεσμός. 'Η βασιλίσσα τῆς Ναβάρρας, ἀδελφή του βασιλιά, μιά γυναίκα με σπάνιες Ικανότητες και φρόνηση, πού παροντες μέρος σ' δόλα τά συμβούλια τού στέμματος, μού είπε μιά μέρα διά γιά νά μπορέσουν νά συμφωνήσουν αυτούς οι δύο δινθρωποι. Θά επηρεπε τό Θεός νά ξαναχύσει τόν ένα από τούς δύο στό καλούπι τού δλλου. Γιατί ὁ χριστιανικότατος βασιλιάς δέν άγαπαί τίς ύποθέσεις και τίς φροντίδες τού κράτους, ἀλλά προτιμεῖ τό κυνήγι και τίς διασκέδασες, ἐνώ ὁ αὐτοκράτορας δέ καπέται, παρά τίς πολιτικές ύποθέσεις και τόν τρόπον ν' αὐξήσει τήν έξουσία του. 'Ο χριστιανικότατος βασιλιάς είναι ἀπλός, κοινωνικός, γενναϊόδωρος, ἀκούει τής γνώμης τών συμβούλων του. 'Ο δλλος είναι πολύ συγκρατημένος, πολύ φειδιδόλος, ἔπιμονος σ' αὐτό πού θέλει, και καθοδηγεῖται περισσότερο από τή δική του γνώμη, παρά ἀπό τών ἀνθρώπων πού τόν περιβάλλουν. Γενικό έχουν τόσο διαφορετικό χαρακτήρα, πού διός δι βασιλιάς είπε μιά μέρα στον πρεσβευτή Capellai και σε μένα, ἀκριβώς γιά τό ζήτημα τῆς άνακωχῆς πού ἐπρόκειτο νά κλείσει: «'Ο αὐτοκράτορας προσπαθεῖ νά κάνει τό αντίθετο ἀπό κείνο πού κάνω ἐών' ἀν προτείνω εἰρήνη, λέει ότι ἡ εἰρήνη δέ είναι δυνατή, και προτιμεῖ μιά συμφωνία: διν μιλήσω γιά συμφωνία, προτείνω άνακωχή. Ποτέ σε τίποτα δέ συμφωνοῦμε».

Οι χαρακτήρες τους λοιπόν δέ θά τούς δόδηγησουν ποτέ σέ συμφωνία. Θά ἐπεντενε νά πειστούν γιά τήν ὄψεια πού Θά προερχόταν από τήν ένωσή τους. 'Αλλά ἡ κρίση τους, ἀν και κατά τή γνώμη μου είναι πολύ δυνατή, έχει συσκοτιστεῖ από τίς ἀντιδικίες, ἀπό τά μίση και ἀπό τά πάθη, πού οι μεριδίζουν νά δοῦν τά ἀλογάθινά τους συμφέροντα. 'Εκτός δόλα τά δλλου, ή αἰχμαλωσία τού χριστιανικότατου βασιλιά, τά παιδιά του πού στάλθηκαν ὡς δμροί, ή παράσοδος τῆς Μαδρίτης, ἡ ἑκτροπεία πού ἐπίχειρται δέσου και δύο χρόνια δι αὐτοκράτορας στή Γαλλία, και τελευταία ἡ ὑπόνοια γιά δηλητηρίαση τού δελφίνου, δυνάμωσαν τά μίση και ἔξαργωσαν τόσο τού χριστιανικότατου βασιλιά, πού δέ μιλαίται ποτέ γι' αὐτά τά πράγματα, χωρίς μεγάλη ὄργη και ἔντονη ἐπιθυμία γιά ἐκδίκηση. Προσθέστε σ' αὐτό τήν ἀμοιβαία φιλοδοξία δέ ένας δέ θά θήλει νά ένισχυθεῖ δέ δλλος εις βάρος του: 'Ο αὐτοκράτορας ξέρει ότι ὁ χριστιανικότατος βασιλιάς ἐπιθυμεῖ νά ἐπιβάλει μιά ἐνιαία ἔξουσία στή Γαλλία και δι τό θέλει τό κράτος τού Μιλάνου γιά τό δώσει στόν δούκα τῆς Ορλέανης, μέ σκοπον νά πάρει τή Βρεττάνη, μιά ἐπαρχία, πού ἐπείτα από συμφωνίες θά δινόνταν ὡς προίκα στόν δεύτερο γιο τού βασιλιά: αὐτό τό ἐπιθυμόν οι Βρεττόνοι, γιατί θά είχαν έτσι έναν ήγειρόντα στή χώρα τους, ἐπειδή δέ θέλουν νά ἔχαρτωνται διμεσα από τό βασιλιά τῆς Γαλλίας.

338

"Ἐπειτα τοποθετώντας τό δούκα τῆς Ορλέανης στήν Ἰταλία, θά ἔφερε σέ συμφωνία τά δύο ἀδέρφια και θά θεμελίωνε μιά δύναμη τρομακτική γιά δόλ τον κόσμο. 'Η Α.Μ. ὁ αὐτοκράτορας, πού δέν είναι εύχαριστημένος μέ αὐτά τά σχέδια, τού ἀρνεῖται τό κράτος τού Μιλάνου ή ζητάει σέ ἀντάλλαγμα τή Βουργουνδία γιά τόν Μοπειγνευ, τό δούκα τών Βουρβόνων, πράγμα πού θά τόν διευκόλυνε γιά ἐπίθεση στή Γαλλία. 'Από τήν ἀλλή μεριά δι βασιλιάς, βλέποντας τήν τεράστια δύναμη τού αὐτοκράτορα, προσπαθεῖ νά ἔστασιτε, δισ μπορεῖ καλύτερα, και δέ θά θήλεις νά τού παραχωρήσεις τίποτα στή Φλάνδρα ή στό Πεδεμόντιο, χωρίς νά έχει ἀσφαλιστεῖ μέ τό κράτος τού Μιλάνου. Θέλει κατ' ἀρχήν νά ἔξιορορροπήσει τήν δυνάμεις του με αὔτες τού ἀντιπάλου του. 'Ἐπειτα δέν ἐπιθυμεῖ νά γίνει ή Ἰδιος δργανο γιά νά τόν ένισχυσει. Αύτά τά πάθη τούς μεμόδιζουν νά δοῦν τή χρηματόπτητής τής εἰρήνης και νά καταλάβουν τό καλό πού θά έκαναν στούς χριστιανικούς λαούς ἐλαφρώνοντάς τους ἀπό τίς συμφορές, δισ ποι μακροχρόνιοι πόλεμοι τους έχουν βυθίσει.

Tommaseo, Relations des ambassadeurs Vénitiens 1, 172 = A. Latreille, L' explication des textes historiques, Histoire Moderne, tέκδ. Hachette) σ. 34 κκ.

ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗ ΔΥΣΗ

"Ἐκκληση τού Ἀντωνίου Ἐπάρχου πρός τό Μελάγχθωνα γιά εἰρήνευση, συνασπισμο και ἑκστρατεία τών χριστιανών τής Δύσης ἐναντίον τῶν Τούρκων.

'Ο Ἀντώνιος Ἐπάρχος, Κερκυραϊδός λόγιος, κατέφυγε στήν Ἰταλία, διπού και δίδαξε πολλά χρόνια. Καθώς βλέπει ἀπό τή μιά μεριά τήν ἐπέκταση τής τουρκικής αὐτοκρατορίας ἐπί τού Σουλεύμαντού τού' (1522 – 1566) και διπού τήν ἀλλή τίς έριδες και τούς πολέμους στή Δύση, πού διευκολύνουν αὐτή τήν τουρκική ἐπέκταση ἀπευθύνεται στό μεγάλην ἀνθρωποτήτα και φίλο τού Λουθήρου Φίλιππο Μελάγχθωνα και ζητεῖ τή μεσολάβηση του γιά τή συμφιλίωση τών Γερμανῶν ἡγεμόνων.

Φιλόπιπω τῷ Μελάγχθονι, 'Αντώνιος ὁ Ἐπάρχος εύ πράπτειν

Τό σεμνόν σου τών τρόπων, και τήν λοιπήν ἐπιέκειναν οίδα παρά πολλών ἀκόύσας, Μεγάλυθον αιδεσίμε, ἔγνωτα ἔτι δέ και τήν περί τούς λόγους δεινότητα, ἔτυχων τώις λογιωτάτοις ὑπομνήμασι σου. 'Επιθύμον δέ αὐθίς και τό δέξιον, δέ φρέρεις παρά πάσι τοῖς ἐτέλει χριστιανοῖς. 'Ἐπι τούτοις και ἔντη κέκτησαν παρρησίαν πρός Οὐελβετίους τε και Γερμανούς και τούς λεγομένους Φράγκους, παρ' οὐδέ λόγων ἐμάθον. Ταῦτα μέγιστα δόντα σοι, εἴτε παρά Θεοῦ, εἴτε παρά τῆς φύσεως, εἴτε παρά τής φιλοπονίας εὐεργετήματα, ἑκαλυπτικά γίνεται σημεῖα τού μέγα τι δύνασθαι κατορθοῦν ἐν τῷ βίῳ. 'Οθεν πολλάκις πρός ἐμαυτόν σκεψάμενος τήν εύμοιρίαν ταῦτην τών προσόντων σοι πλεονεκτημάτων, ἐν μέρει δέ και τούς παρόντας καιρούς λογισάμενος, ὥρμητον ἐν τῷ παρόντι γε ἐπιστείλατο σοι. 'Ασπαδόμενος γάρ τήν ἐλεύθεριαν και τό τής δουλειάς ἐπάρατον αἰσχος ἀποφεύγων ἐν ἀλλοδαπή νυν διατριβή. 'Οθεν ούδε ἔξι ἀπότομοι μοι γίνεται θεάσασθαι το πατρών χραδαφος ἀδάκρυτη, 'Ἑλλάδα τήν ποτέ κλεινήν ζυγόν δουλειάς ἀκλεώς ὑποφέρουσαν... Σέ γούν υπολαμβάνων μόνον Ικανώτατον είναι πάντων ἐ-

πί τό βέλτιον μεταγαγεῖν τά παρόντα, παρακαλῶ... πείθεν έθέλειν Γερμανούς... ές ἄλλον ἀναφέρεσθαι καίρον τήν τε πρός ἀλλήλους καὶ τήν πρός Ρωμαίους φιλονεκίαν... Τοῦτο γάρ μόνον ἀρκέσει τήν δρμήν ἀναστεῖλαι τοῦ Σολιμάνου... Ο γάρ Σολιμάνης ὡς ἐπιθόμην παρ' ἀνδρῶν οὐ ψευδόμενός, κατὰ γῆν καὶ κατά θάλατταν, ὡς οὐδέ ποτ' ἀλλοτε, παρασκευαζόμενος, πρός Γερμανούς πλησίστος φέρεται, λεληθότας δέ πρός ἀπαντας τούς λοιπούς χριστιανούς, οὐδὲν μᾶλλον ἀλλως θαρρῶν ἢ ταῖς πρός ἀλλήλους διαστάσεσι... Σύ δέ, συνεπώτατε Φίλιππο, ἔς ἀκρον ἐληλακώς τῆς ἐλληνικῆς πατείας, οὐκ ἀπόρησε παραδειγμάτων ἐλληνικῶν, δι' ὧν Γερμανούς πείσεις ἐλέσθαι τοῦ κράτηστον... Ἐρρωστο καὶ μή ἀπαξιώσης ἡμῖν ἀντεπιστεῖλαι, ἥ ἐλληνιστὶ ἡ ρωμαΐστη. Ἐλαφθολιώνος ἡ φίθινοντος αφμ' Ἐνετίστη.

A. Βακαλοπούλου, Πηγές τῆς Ἱστορίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1965, 1 σ. 221 κ.κ.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΙΖ' Αί.

ΝΤΕΚΑΡΤ, Λόγος περὶ τῆς Μεθόδου

Εἶχα μάτι πολύν καὶ κρύπτην παραπτήσει πώς για δι. τι ἀφορά τά θήμη εἶναι κάποτε ἀνάγκη ν' ἀκολουθεῖ ἀνέντας γνώμες ποὺ τίς ζεροι πολύ ἀβέβαιες, τοῦ ίδιο σάν νά ἦταν ἀναμφίβολες, καθώς τό εἴπα καὶ παραπάνω. Ἐπειδή δύμας ἐπιθυμούσα τότε νά καταγάνη ἀποκλειστικά μέ τήν ἀνάζητηση τῆς ἀλήθειας, σκέψηται πώς ἐπερπεν νά κάνων ἐντελῶς τό ἀντίθετο καὶ ν' ἀπορρίων, σά νά ἦταν ἐντελῶς ψεύτικο, δι. διπότε θά μποροῦσα νά μοῦ γεννηθεῖ τήν παραμικρότερη ἀμφιβολία, γιά νά δῶ διν δέν θά μοῦ ἀπόμενε υστερά ἀτ' αὐτό καμιά πεποιθηθηση, που νά εἶναι ἐντελῶς ἀναμφίβολη. Ἐτσι, ἐπειδή οι αἰσθήσεις μας μᾶς γενελούν κάποτε θέλλασα νά ὑπόθεσα πώς τίποτα δέν ὑπάρχει, πού νά εἶναι τέτοιο, πού ἐκείνες μᾶς κάνουν νά το φανταζόμαστε. Κι' ἐπειδή ὑπάρχουν ἀνθρώποι πού γελούνταν κάνοντας συλλογισμούς πάνω καὶ στ' ἀπλούστερα ἀκόμα θέματα τῆς γεωμετρίας καὶ παραλογίζονται, κρίνοντας κι' ἔγώ πώς μποροῦσα νά λαβέψω, δισ κι' ὅποιοισδήποτε ἀλλος, ἀπόρριψα σά ψεύτικους δλους τούς λόγους πού είχα πάρει προηγουμένως γιά ἀποδείξεις. Καὶ τέλος, παίρνοντας ὑπ' ὄψη πώς δλες οι σκέψεις πού ἔχουμε, ἐνόσο είμαστε χυντησι, μποροῦν ἐπίσης νά μᾶς ἔρχουνται δλοίδεις κι δόταν κοιμούμαστε, χωρὶς καμιά τους νά εἶναι τότε ἀληθινή, ἀπόφασισα νά ὑπόθεσα πώς δλα δσα μοῦ είχαν μπει κάποτε στὸν νοῦν, δεν ἦταν περισσότερο ἀληθινά ἀπό τίς φαντασίες τῶν ὀνειρῶν μου. Ἀμέσως δύμας κατόπιν πρόσεξε διτ, ἐνώ ἔγώ θελα νά σκεφτώ ἔτσι, πώς δλα ἦταν ψεύτικα, ἐπρεπε ἀναγκαστικά, ἔγώ πού το σκεπτόμαστα, νά είμαι κάτι. Καὶ παραπτήντας πώς αὐτή ἡ ἀλήθεια: σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω, ἔίταν τόσο γερή καὶ τόσο σίγουρη, ώστε δλες μαζὶ οι ἔωφρεικές ὑποθέσεις τῶν σκεπτικῶν φιλοσόφων δέν ἦταν Ικανές νά τήν κλονίσουν ἔκρινα πώς μποροῦσα νά τήν παραδεχτῶ διώχως ἐνδοιασμούς, σάν τήν πρώτη ἀρχή τῆς φιλοσοφίας πού ἀναζητοῦσα.

Ντεκάρτ, Λόγος περὶ τῆς μεθόδου, Τέταρτο μέρος, μεταφρ. Χρ. Χρηστόπ. Ἀθῆναι 1948, σελ. 59 – 61

ΑΓΓΛΙΚΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

'Η «αἴτηση δικαιωμάτων» τοῦ ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου (1628)

Αἴτηση πού ὑποβάλλεται στήν Α. Μεγαλειότητα ἀπό τούς Λόρδους, Κληρικούς καὶ Λαϊκούς, καὶ ἀπό τίς Κοινότητες, πού ἔχουν συγκεντρωθεῖ στό τυρινό Κοινοβούλιο, καὶ πού ἀναφέρεται σέ διάφορα δικαιώματα καὶ ἔλευθερίες τῶν ὑπόκοπων, καθώς καὶ ἀπάντηση, πού δόθηκε στήν αἴτηση αὐτή ἀπό τήν Α.Μ. σ. ἐπίσημη συνεδρία τοῦ Κοινοβουλίου:

Στήν Αὐτῷ Μεγαλειότητα, τόν Βασιλιά

Οι λόρδοι, Κληρικοί καὶ Λαϊκοί, καὶ οἱ Κοινότητες, συγκεντρωμένοι στο Κοινοβούλιο, ἐκέθεουν ταπεινά στό Βασιλιά, τόν Ἀνώτατο μας Κύριο, οὐδὲν ψηφιστεῖ καὶ θεσπιστεῖ ἀπό ἕνα νόμο πού ἔγινε στήν ἐποχῇ τοῦ Βασιλιά Ἐδουάρδου Α' καὶ πού ὄνομάζεται γενικά «Statutum de Tallagio non Concedendo», διτ οὔτε φόρο, οὔτε είσφορά ἐπιβάλλονται, οὔτε είσπραττονται ἀπό τό Βασιλιά τό τούς διαδόχους του, χωρὶς τή θέληση τῆς συγκατάθεση τῶν ἀρχιεπισκόπων, ἐπισκόπων, κομήτων, βαρύνων, ἵπποτῶν, ἀστῶν καὶ ὅλων τῶν ἀλλών ἔλευθέρων ἀνθρώπων τῆς Κοινότητας τοῦ Βασιλείου τούτου· καὶ διτ μὲ ἀπόφαση τοῦ Κοινοβουλίου, πού είχε συγκληθεῖ στό 250 ἔτος τής Βασιλείας τοῦ Ἐδουάρδου Γ', ψηφιστηκε καὶ ἀποφασίστηκε διτ στό ἔζης κανεῖς δέ θά ὑποχρεώνεται νά κάνει δάνειο στό Βασιλιά, παρά τή θέληση του, ἀφοῦ αὐτά τά δάνεια είναι ἀντίθετα μέ τή λογική καὶ τήν ἐλευθερία αὐτῆς τῆς χώρας· καὶ διτ ἔχει προβλεφετεῖ ἀπό δλλους νόμους αὐτοῦ τοῦ κράτους, διτ κανεῖς δέ θά ἐπρεπε νά υποβληθεῖ σε κανένα δασμό ἢ φόρο πού λέγεται «κενονία» ἢ σέ καμιά δλλη τέτοιου είδους ἐπιβολή· διτ μὲ τούς παραπάνω θεσμούς καὶ μὲ δλλους δίκαιους νόμους τοῦ βασιλείου οι ὑπήκοοι σας ἔχουν κλήρονομήσει τό πρόνομιο νά μήν είναι ὑποχρεώμενοι νά πληρώνουν κανένα φόρο, δασμό ἢ είσφορά ἢ κάθε διόμεια ἐπιβολή, πού δέν ἔχει διριστεῖ μέ τή συγκατάθεση ἐνός Κοινοβουλίου·

II διτ μ' ὅλα ταῦτα πολλοὶ ἐπίτροποι σε διάφορες κομητείες δέχονται καὶ ἔκτελοῦν ἔντοκες καὶ δόγνιές, μέ τής όποιες οι ὑπήκοοι σας σε πολλά μέρη συγκαλοῦνται καὶ προτρέπονται νά πληρώσουν μερικά χρηματικά ποσά στήν Υ.Μ. καὶ, δην ἀρνηθεῦν, πολλοὶ ύποχρεώνονται νά δώσουν ἔναν δρόκο, πού δέν τόν ἀπαιτούν οι νόμοι καὶ οι θεσμοί τοῦ κράτους, καὶ ἀναγκάζονται νά παρουσιαστούν καὶ νά δώσουν ἔξηγησεις στό διάστημα Συμβούλιο σας ἡ καὶ δλλοι, καὶ διτ δλλοι, γι' αὐτό τό λόγο, φύλακιστηκαν, πειροπότηκαν ἢ μέ διάφορους τρόπους ταλαιπωρήθηκαν· καὶ διτ διάφοροι δλλοι φόροι ἐπιβλήθηκαν καὶ είσπρατηκαν ἀπό τό λαό... ἀντίθετα μὲ τούς νόμους καὶ τούς ἔλευθερους θεσμούς τού βασιλείου.

III διτ ἐπίσης ἔχει ψηφιστεῖ καὶ θεσπιστεῖ μέ τόν νόμο πού ὄνομάζεται «Ο Μεγάλος Χάρτης τῶν ἐλευθεριῶν τῆς Ἀγγλίας» διτ κανένας ἔλευθερος ἀνθρωπος δέν μπορεῖ νά συλληφθεῖ, νά φυλακιστεῖ ἢ νά χάσει στήν περιοδισμό του καὶ τά προνόμια του ἡ τά δικαιώματα του ἡ νά τεθεῖ ἔκτος νόμου ἡ νά ἔξοριστεται ἢ νά ζημιωθεῖ μέ κανένα τρόπο, παρά μόνο υστερά ἀπό νόμιμη δικαστική ἀπόφαση ιστίμων του ἡ σύμφωνα μέ τόν νόμο τού κράτους·

Ν οτι έν τούτοις... μερικοί από τους ύπτηκδους σας φυλακίζονται... χωρίς νά κατηγορηθούν γιά τίποτα, γιά τό όποιο θά μπορούσαν νά δικαιωθούν σύμφωνα μέ το νόμο.

VI οτι τόν τελευταίο καιρό μεγάλα τμήματα από στρατιώτες και ναύτες είναι σκορπισμένα σε διάφορες περιοχές τοῦ κράτους καὶ οἱ κάτοικοι, παρά τή θέληση τους, είναι ύποχρεωμένοι νά τούς δέχονται στά σπίτια τους και νά τούς άφηνον νά μένουν έκει, άντιθετα μέ τούς θεσμούς αυτοῦ τοῦ βασιλείου, μέ μεγάλη ζημιά και δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ.

VII μέ τήν προϋπόθεσῃ οτι μέ απόφαση τοῦ Κοινοβουλίου, στὸ 25ο έτος τῆς βασιλείας τοῦ βασιλιά Ἐδουάρδου Γ', έχει ψηφιστεῖ καὶ απόφασιστεῖ οτι κανεὶς δέν μπορεῖ νά καταδικαστεῖ σε θάνατο ή σε ἀκρωτηριασμό ἀντίθετα πρός τή δράμα τοῦ Μεγάλου Χάρπτη ή πρός τούς νόμους τοῦ κράτους... οτι έν τούτοις τά τελευταία χρόνια πολλές διαταγές έχουν σφραγιστεῖ μέ τή μεγάλη σφραγίδα τῆς Y.M. σύμφωνα μέ τίς διόπτες μερικά πρόσωπα έχουν διοριστεῖ ἀντιπρόσωποι με τήν έξουσία νά ἔφαρμούσουν στό ἐσωτερικό τοῦ βασιλείου τό στρατιωτικό νόμο ἔναντιν τῶν στρατιωτῶν, ναυτῶν ή ἀλλών προσώπων πού συνεργάζονται μαζί τους και είναι ἔνοχοι γιά φόνο, γιά κλοπή, γιά ἐπανάσταση ή γιά ἀλλές παραβάσεις, και νά δικάζουν τούς ένοχους μέ συνοπτική διαδικασία, σύμφωνα μέ τό στρατιωτικό νόμο, έται διόπτες ἔφαρμούσεται στό στρατό σε καιρό πολέμου, και νά τούς καταδικάζουν σε θάνατο κατά τόν στρατιωτικό νόμο.

Χ Γιά δλα αὐτά παρακαλοῦν ταπεινά τή Μεγαλειότητά σας νά μήν ύποχρεώνεται εἰς τό έξης κανένας νά κάνει η νά παραχωρεῖ κανένα δώρο, δάνειο, δωρεά, δασμό ή φόρο, χωρίς τήν ἔγκριση και τήν ψήφο τοῦ Κοινοβουλίου, και κανεὶς νά μήν είναι ύποχρεωμένος νά πειθαρχήσει, νά δώσει δρόκο, νά φυλακιστεῖ ή νά ἐνοχληθεῖ μέ δηποιο τρόπο γ' αύτό τό ζήτημα, ή γιατί δράνθηκε αύτές τέ επιβάρυνες. Κανένας έλευθερος ἄνθρωπος νά μήν κρατηθεῖ ή φυλακιστεῖ γιά τούς λόγους πού ἀναφέραιμε πάρα πάνω. Η Y.M. νά φροντίσει νά ἀποσύρει τούς στρατιώτες και τούς ναύτες, πού ἀναφέραιμε, και στό μέλλον δ λαός σας νά μήν ύφισταται αύτό τό βάρος. Οι διαταγές γιά τήν Φραγμούν τοῦ στρατιωτικού νόμου νά ἀνακληθούν και νά καταργηθούν και εἰς τό έξης καμιά διαταγή τέτοιας φύσεως νά μή διθεῖ σέ κανένα, ή, δηποιεις κι' ἀν είναι οι διαταγές, νά μήν ἀκτελέστοῦν μέ τόν τρόπο πού προαναφέρθηκε, έτσι ώστε κανένας ύποκρος τῆς Y.M. γιά τέτοια αίτια νά μή καταδικαστεῖ σε θάνατο, άντιθετα με τούς νόμους και τούς θεσμούς τοῦ κράτους.

XI Επίσης παρακαλοῦν ταπεινάτα τή Μεγαλειότητά σας, ἐπειδή πρόκειται γιά δικαιώματα και ἐλευθερίεις σύμφωνες με τούς θεσμούς αυτοῦ τοῦ κράτους, νά θελησει νά διακρύψει θι δλες οι δικαιοτικές ἀπόφασεις και προδικαστικές διαδικασίες πού πριβλήθηκαν στό λαό γιά τίς πάρα πάνω περιπτώσεις, δέ θά θεωρηθούν ποτέ στό μέλλον σάν προηγούμενα και σάν πρόπτωτα. Η Y.M. νά ευάρεστηθεί ἀκόμα νά διακρηγύξει γιά τό μελλοντικό καλό και τήν ἀσφάλεια τοῦ λαοῦ σας, διτι με τή βασιλική της θέληση και ἐπιθυμία, δλοι αύτοι οι ὑπάλληλοι και ἀντιπρόσωποι πρέπει νά τήν προτεύοντι στής πάρα πάνω περιπτώσεις σύμφωνα

μέ τούς νόμους και τούς θεσμούς τοῦ κράτους, ἔτσι πού νά στριζουν τήν τιμή τῆς Y.M. και τήν εύτυχια αύτης τῆς μοναρχίας.

«Qua quidem petitio lecta et plenius intellecta per dictum Dominum Regem taliter est responsum in plebe Parliamento: "Ἄς γίνει, δηπος ἐπιθυμεῖ τό Κοινοβούλιο.

(A. Latreille, *textes σ. 66 κ.κ.*)

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' και δ αιώνας του

Γράμμα τοῦ Βολταΐρου στό λόρδο Ηλένεγκ, σφραγιδοφύλακα τῆς Ἀγγλίας, (1740). 'Ο Βολταΐρος δικαιολογεῖ τον τίτλο «Αιώνας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'», πού ἔδωσε στό μεγάλο ἔργο, τοῦ όποιου μόλις ἔχει δημοσιεύσει τά πρώτα κεφάλαια.

Μήν ένοχλείστε τό πατέο μαζί μου, ἐπειδή διόμασα τό προηγούμενο αιώνα «αιώνα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'». Ξέπρω καλά δτι ο Λουδοβίκος ΙΔ' δέ θά είχε τήν τιμή νά είναι ο κύριος και ο εύεγέτης ἐνός Bayle, ἐνός Newton, ἐνός Halley, ἐνός Addison, ἐνός Dryden: ἀλλά στόν αιώνα πού νομάζεται «τοῦ Λέοντος Ι', αὐτός δ πάπας, δ Λέων Ι', είχε κάνει τά πάντα; Δέν ύπτηκαν δλλοι ή γηρεμένοι πού συνέβαλαν νά ἀκπλοτιστεῖ καί να φωτιστεῖ τό άνθρωπινο γένος; «Ομως ο δ σνομα τοῦ Λέοντος Ι' ὑπέρισχουσ, ἐπειδή υποστήριξε τίς τέχνες περισσότερο ἀπό κάθε δλλον. Ποιός βασιλιάς λοιπόν α' αύτο τό ζήτημα ἔξυπρέπτησ τόν ἀνθρώποτα περισσότερο δπό τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'; Ποιός βασιλιάς ἔδωσε περισσότερα εύεργετήματα, ποιός διακρίθηκε περισσότερο μέ τό γοῦστο του, ποιός έχωρισε γιά ωραιότερα ίδρυματα; Σίγουρα δέν ἔκανε δ, το πμορούσε νά κάνει, γιατί ήταν ἀνθρωπός: ἀλλά ἔκανε περισσότερα ἀπό κάθε δλλον, γιατί ήταν ἔνας μεγάλος ἀνθρωπός. Ο ποσ οδαρός λόγος πού τόν ἐκτίμησε πολύ πού είναι δτι παρά τό γνωστά ἀλατώματα τού έχει μεγαλύτερη υπόληψη ἀπό δλους τούς συγχρόνους του. Ἐνώ στέρησε τή Γαλλία δπό ένα κατομύριο ἀνθρώπους και ἐδιλλούτερους και καλύτερους μονάρχες.

Άναφέρετε, μου, λοιπόν, λόρδε μου, ἔναν ήγειμόνα πού νά συγκέντρωσε κοντά του περισσότερους ξένους ἀνθρώπους μέ άξια και πού νά υποστήριξε περισσότερο τήν ικανότητα στούς υπόκρους του. «Ἐξῆτο σοφοί Εύρωπαϊοι ἐλαβαν συγχρόνως ἐπιχορηγήσεις ἀπ' αύτον και ἐμείναι κατάπληκτοι, ἐπειδή τούς γνώριζε «Αν και δ βασιλιάς δέν είναι ήγειμόνας σας», τούς γραφει δ Colbert, «Θέλει νά είναι δ ο εύεργέτης σας. Μέ διέταξε σάς στείλω αύτήν τήν ιπταγή σάν δείγμα τής έκτιμησής του»...

Ό,τι έκανε στο κράτος του πρέπει νά χρησιμεύει ώς παράδειγμα. «Ἀνέθεσε τή μόρφωση τοῦ γιού του και τού έγγονου του στούς πού σοφούς ἀνθρώπους τής Εύρωπης. Φρόντισε νά τοποθετησε τά τρία παιδιά τοῦ Pierre Corneille, τά δύο στο στρατό και τό ἀλλό στον κλήρο. Προώθησε ἀπό τήν ἀρχή τό ταλέντο τοῦ Racine μέ ένα δώρο πολύ σημαντικό γιά ένα νέο, ὄγνωστο και χωρίς περιουσία. Καὶ σταν δ μεγαλοφύία του ἐκδηλώθηκε, αύτές οι ικανότητες, πού συχνά έμποδίζουν νά ἀποκτήσει κανείς περιουσία, ἔγιναν γιά

κείνον ή περιουσία του... Είχε πάρα πάνω κι' όπο τήν εύνοια, είχε τήν ιδιοίτητα του Βασιλιά... Αύτη ή εύνοια, δύον διένει με άγνοια, είναι κάτι πού προκαλεῖ δημιλλα καὶ πού κεντρίζει τό μεγάλα πενέματα. 'Ο Λουδοβίκος ΙΔ' σκεπτόταν γιά δλα... δέν παραχωρούσε τήν εύνοιά του σ' ένα είδος ταλέντου, άποκλείοντας τά δλα, δην τόσοι ήγεμόνες, πού ύποστηρίζουν, δχι αυτό πού είναι καλό, άλλα έκεινο πού τούς άρεσει. 'Η φυσική καὶ ἡ ἔρευνα τῆς ἀρχαίντης τράβηξαν τήν προσοχή του. Δέ σταματούσε, ούτε καὶ μέσα στούς πολέμους πού ἔκανε ἐναντίον τῆς Εύρωπης. Διότι, ἐνώ ἔχτιζε τριάκοσια φρούρια καὶ ὅδηγούσε στή μάχη 400000 στρατού, φρόντιζε γιά τήν ἰδρυση τοῦ 'Αστεροσκοπείου καὶ γιά τήν ξαράξη ἐνός μεσημβρινοῦ ἀπό τή μάρτιον τοῦ βασιλείου ὡς τήν δλλη πού είναι ἔργο μοναδικό στὸν κόσμον. Φρόντιζε νά τυπωθοῦν μέσα στό παλάτι του οἱ μεταφράσεις τῶν μεγάλων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων, ἔστειλε γεωμέτρες καὶ φυσικούς στὰ βάθη τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀμερικῆς νά κάνουν μελέτες... Τέλος η γαλλική γλώσσα, λόρδε μου, ἔγινε σχεδόν παγκόσμια γλώσσα. Σε ποιόν ὄφελεται αὐτό; Είχε τέτοια διάδοση στήν ἐποχή τοῦ 'Ερρίκου Δ': 'Οχι, χωρὶς ἀμφιβολία. Δέν ἥξαν παρά τήν Ιταλίκη καὶ τήν Ισπανίκη. Είναι οι μεγάλοι συγγραφεῖς μας, πού ἔκαναν αὐτή τήν ἀλλαγὴν. Άλλα ποιός προστάτεψε, χρηματοποίησε, ἐνέθαρρυνε αὐτούς τούς θαυμάσιους συγγραφεῖς; Θα μοῦ πῆτε δε Colbert. Συμφωνῶ, καὶ θά ἐλεγα διτή διάποργος πρέπει νά μοιραστεῖ τή δόξα τοῦ κυρίου του. Άλλα τί θά ἔκανε δε Colbert κάτω ἀπό δλλον ἡγεμόνα, κάτω ἀπό τόν βασιλιά σας Γουλιέλμο π.χ. πού δέν ἀγαπούσες τίποτα, κάτω ἀπό τόν βασιλιά Κάρολο Β', ή τόσους ἄλλους μονάρχες;...

Δέν ἔκτιμο τό Λουδοβίκο ΙΔ' μόνο γιατί ἔκανε καλό στούς Γάλλους, ἄλλα γιατί ἔκανε καλό στούς ἀνθρώπους. Γράφω σάν ἀνθρώπως, καὶ δχι σάν ὑπήκοος. Θέλω νά περιγράψω τόν περασμένο αἰώνα, καὶ δχι μόνο ἔναν ἡγεμόνα. 'Έχω κουραστεῖ ἀπό τής Ιστορίες, σπουδήνεται λόγος μού γιά τίς περιπτέτεις ἐνός βασιλιά, σάν νά υπήρχε μόνο αὐτός στόν κόσμο, σάν νά μήν υπήρχε πίπτο αὖλο παρά μόνο σε σχέση μόνον. Γενικά γράφω τήν Ιστορία ἐνός μεγάλου αἰώνα περισσότερο, καὶ δχι ἐνός μεγάλου βασιλιά. 'Ο Pelisson ἔγραψε πιό γλαφύρω πάτο μένα. Άλλα ἡταν αὐλικός καὶ είχε πληρωθεῖ. Δέν ἀκολουθῶ τόν ἔνα τόν ἄλλον. 'Ἐγώ πρέπει νά πῦ τήν ἀλήθεια.

(*A. Latreille, Textes σ. 109 κ.κ.*)

Η ΓΑΛΛΙΑ ΣΤΟ ΙΗ' αἰ.

'Ο πληθυσμός τής Γαλλίας στό τέλος τοῦ 18ου αἰ
(Στή Γαλλία) λιγότερο ἀπό ἔνα τέταρτο τοῦ πληθυσμοῦ κατοικεῖ στής πόλεις, γεγονός πολύ χαρακτηριστικό, γιατί συνήθως παρατηρεῖται — καὶ ή παρατήρηση χωρὶς ἀμφιβολία στρήζεται στήν πραγματικότητα — διτή στής χώρες πού βρίσκονται σέ ἀκμή δ μισός πληθυσμούς κατοικεῖ στής πόλεις. Πολλοί συγγραφεῖς νοιμᾶς παραδέχονται διτή αὐτή είναι ή αναλογία στήν Ἀγγλία. Στήν 'Ολλανδία καὶ στή Λουμπαρδία, πού είναι οι πόλεις πλούσιες χώρες τής Εύρωπης, συμβαίνει φυσικά τό δίδιο. Σέ διτή ἀφορά τή Γαλλία θά ἡθελα νά προσθέσουν αὐτό τό γεγονός στήν ἔλειψη ἀπό ἀποτελεσματική καὶ ἐπιτυχημένη καλλιέργεια πού παρατήρησα σέ δλα σχεδόν τά μέρη τοῦ βασιλείου καὶ πού ὄφελεται στή

μεγάλη διάρεση τοῦ ἔδαφους σέ μικρές ίδιοκτησίες. Φαινεται ἐπίσης διτή οι πόλεις δέν είναι ἀρκετά σημαντικές, γιά νά δώσουν ζωή καὶ προκοπή στή βιοτεχνία τής χώρας, ή δην πάντοτε ἐνισχύεται ἀπό τήν ἐνταση τής ζήπτησης γεωργικῶν προϊόντων ἀπό τής πόλεις... 'Η βιοτεχνία καὶ τό ἐμπόριο στή Γαλλία είναι λιγότερο ἀναπτυγμένα διτή διτη, θα περίμενε κανείς... πολλές φορές στό ημερολόγιο τοῦ ταξιδιού μονι σημειώσα διτή οι περιοχές γύρω στό Παρίσι είναι μιά ἔρημος, ήν συγκριθούν μέ τό Λονδίνο, καὶ διτή διαφορά είναι διπειρα πο μεγάλη, σέ σύγκριση μέ τή διαφορά τοῦ πληθυσμοῦ τους, καὶ διτή η ἔλλειψη ἀπό ἐμπορική κίνηση στής μεγάλους δρόμους φαίνεται σέ δλα τό κράτος τόσο, δοσ καὶ στό Παρίσι.

'Ἄξιει νά παρατηρήσει κανείς διτή η ζωηρή κίνηση πού υπάρχει στους μεγάλους δρόμους τής 'Ἀγγλίας διφείλεται στόν ἀριθμό, στής διαστάσεις καὶ στόν πλούτο τών πόλεων μας, περισσότερο ἀπό κάθε δλλο. Διέν είναι ή ἔξοχη, είναι οι πόλεις πού δημιουργούν αὐτήν τήν ἐντονη κυκλοφορία ἀπό τό ἔνα μέρος τοῦ κράτους στό δλλο... 'Η αγάλη υπεροχή τοῦ Λονδίνου καὶ τοῦ Δουβλίνου μπροστά στό Παρίσι καὶ στή Λυών, θά ἔκανε διπειρα κάθε σύγκριση. Νοιμώ διτή τό Λονδίνο χωρὶς υπερβολή ἀντιστοιχεῖ μόνο τοῦ μέ τό Παρίσι, τή Λυών, τό Μπροντών καὶ τή Μασσαλία, δην δικαίουν οι καταλογοι τοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλά καὶ δ πλούτος καὶ τό ἐμπόριο. 'Αν υπολογίσει κανείς μαλιστα διτή οι πόλεις τής 'Ἀγγλίας ἀναλογούν σέ πληθυσμό μόνο 15 ἑκατομμύριων καὶ οι πόλεις τής Γαλλίας σέ 25 ἑκατομμύρια, καταλαβαίνει ἀμέσως ως ποιό σημεῖο διτή οικονομική δραστηριότητα τής πρώτης χώρας είναι μεγαλύτερη ἀπό τής δλλης.

Στήν πολιτική οικονομία δέν ξέρω σλλο θέμα πού νά ἔχει προκαλέσει περισσότερο σφάλματα, δοσ αύτού τοῦ πληθυσμοῦ... Δέν είναι τό υψος τοῦ πληθυσμοῦ μόνο πού κάνει ἔνα θένος πλούσιο καὶ δυνατό, ἀλλά ή δραστηριότητα τό...

'Ετι αἵτας τοῦ μεγάλου πληθυσμοῦ τής η Γαλλία παρουσιάζει σέ δλες τής περιοχές της εικόνες δυστυχίας, ἐντελῶς ἀντίθετες ἀπό τό βαθύμη ἔθνικής προκοπῆς πού θα μπορούσε νά φτάσει, ἀκόμα καὶ μέ τόν παλιά τή διακυβερνηση. 'Ενας ἐπισκέπτης, καὶ λιγότερο προσεκτικός ἀπό μένα σ' αὐτά τά ζητήματα, θά μπροστήσει διακρίνει σέ κάθε βήμα δυσανάλογα σημάδια δινέχεια. Κι αὐτή η φτώχεια δέ θα ἔξεπληττει κανέναν, ἀν υπολογίζει τής τημές τής ἐργασίας καὶ τών τροφίμων, δην πάι τή δυστυχία, δην πίχει τής κατωτερες τάξεις, ἀκόμα καὶ μιά μικρή ἀνδούσα τής τημής τοῦ σταριού. Μία δυστυχία, πού σίγουρα τή μεγαλώνει περισσότερο δ φόβος κανενός μεγάλου λιμοῦ...

Young, *Voyage en France = A Latreille, Texts. σ. 145 κ.κ.*

ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

'Αποσπάσματα ἀπό τήν γαλλική διακήρυξη τών δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη (1789)

'Η 'Ἐθνική Συνέλευση ἀναγνωρίζει καὶ διακηρύσσει, κάτω ἀπό τήν προστασία καὶ τήν παρουσία τοῦ 'Υπερτάτου 'Οντος, τά παρακάτω δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τό πολίτη:

1. Οι ἀνθρώποι γεννιούνται καὶ παραμένουν ἐλεύθεροι καὶ θσι κατά τά δικαιώματα. Οι κοινωνικές δι-

κρίσεις δέν μποροῦν νά στηριχτοῦν παρά στήν κοινωνική χρηματότητα.

3. 'Η πηγή κάθη έξουσίας βρίσκεται απόκλειστικά στό έθνος. Κανένα σώμα, κανένα δότομο δέν μπορεῖ νά άσκησει έξουσία, πού δέν άπορρέει ρητά άπο αύτό.

6. 'Ο Νόμος είναι ή έκφραση της γενικής θέλησης. "Ολοι οι πολίτες έχουν τό δικαίωμα νά συμμετέχουν προσωπικά ή με τούς άντιπροσώπους τους στή διαμόρφωσή του. Πρέπει νά είναι ή ίδιος για διους, είτε προστατεύει, είτε τιμωρεῖ. "Ολοι οι πολίτες είναι ίσοι άπεναντι τού νόμου και είναι δεκτοί σε όλα τα άξιώματα, τίς θέσεις καί τις δημόσιες υπηρεσίες, άναλογα μέ την ικανότητά τους και χωρίς άλλες διακρίσεις, έκτος από τα προσόντα και την άξια τους.

7. Κανένας δέν μπορεῖ νά κατηγορθεί, νά συλληφθεί ή νά κρατηθεί, παρά στίς περιπτώσεις πού ο νόμος δρίζει και σύμφωνα μέ τούς τύπους πού ο νόμος έχει προκαθορίσει. Αύτοι πού παρακινούν, άναθετούν, έκτελούν ή κάνουν νά έκτελουν διαταγές αύθιαρέτες πρέπει νά τιμωρούνται. 'Άλλα κάθε πολίτης πού καλείται ή συλλαμβάνεται έν δύναμι τού νόμου, είναι υποχρεμένος νά ύπακούει άμεσως. 'Η άντισταση άποτελεί ένοχη.

8. 'Ο νόμος δέν πρέπει νά έπιβάλει παρά απόκλειστικά καί απόδειγμένα άναγκαιες ποινές καί κανείς δέν μπορεῖ νά τιμωρθεί, παρά σύμφωνα μέ νόμο που είχε ψηφιστεί καί δημοσιευτεί πριν από τό άδικημα, καί πού έφαρμόζεται νόμιμα.

9. Κάθε άνθρωπος ύποτιθεται άθως έως δου τού αποδειχτεί ένοχος. 'Εάν θεωρηθεί άπαρτητο νά συλληφθεί, κάθε αύτητο μέτρο πού δέ θά ήταν άναγκαιό για τή σύλληψή του, παγορεύεται αύτητη πάρα πού τό νόμο.

10. Κανείς δέν πρέπει νά διώκεται για τίς πεποιθήσεις του, άκομα καί τίς θρησκευτικές, έφθασον ή έκβιλλωσή τους δέν διαταράσσει τή δημόσια τάξη πού έχει έγκαταστησει δέ νόμος.

11. 'Η έλευθερη μετάδοση σκέψεων καί γνωμῶν είναι ένα πό τά ποικύτιμα δικαιώματα τού άνθρωπου. Κάθε πολίτης μπορεῖ νά μιλάει, νά γράφει, νά δημοσιεύει έλευθερά, άρκε νά μη φτάνει στήν κατάχρηση αύτής τής έλευθερίας, στίς περιπτώσεις πού ο νόμος δρίζει.

12. 'Η έξασφαλίση τών δικαιωμάτων τού άνθρωπου καί τού πολίτη άποτει μιά κρατική έξουσία αύτή ή έξουσία λοιπόν θεσπίζεται για τό καλο διους, καί δχι για τή μερική άφέλεια έκεινων στούς όποιους έχει άνατετεί.

13. Γιά τή συντήρηση τής κρατικής έξουσίας καί γιά τά διοικητικά έξοδα είναι άναγκαία μιά κοινή συνεσφορά: πρέπει νά είναι μοιρασμένη ίσα στούς πολίτες, άναλογα μέ τίς δυνατότητές τους.

14. Οι πολίτες έχουν τό δικαίωμα νά έλέγχουν άπο εύθετις ή με άντιπροσώπους τους τήν άναγκαιότητα τής δημόσιας είσφορδας, νά τήν άποδέχονται έλευθερα, νά παρακολουθούν τή χρήση της καί νά καθορίζουν, τήν ποσότητα, τή διάθεση, τήν έπικαλυψη καί τή διάρκεια της.

15. 'Η κοινωνία έχει τό δικαίωμα νά ζητήσει εύθυνη από κάθε δημόσιο λειτουργό για τή διοίκηση του.

16. Κάθε κοινωνία, όπου δέν έχουν έξασφαλιστεί τά δικαιωμάτα τών πολιτών και δέν έχει έπιτευχθεί δέ

χωρισμός τών έξουσιών, δέν είναι όργανωναμένη.

17. 'Η ιδιοκτησία είναι ένα άπαραβιστο καί ιερό δικαίωμα. Κανείς δέν έπιπρέπεται νά τή στερηθεί, παρά δταν φανερά τό άπατει μιά δημόσια άναγκη, πού έχει καθοριστεί από τό νόμο, καί φυσικά μέ την προϋπόθεση νά προηγηθεί μιά δίκαιη άποζημίωση.

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ

Οι έλληνικές κοινότητες στόν καιρό τής Τουρκοκρατίας. Πώς έδιοικουόντο οι κοινότητες

'Ο λαός οικοθέν έφροντιζε διά τά κοινά καί διά τήν έκκλησιάν,... ή λαός μόνος έδιώριζεν ένα πρωτόγερον (κλητήρα) διά τά θελήματα του κοινού έν γένει καί διά νά έκφωνή τό Βράδυ όποιαν δήποτε άγγαρειν, είτε χάριν τού κοινού, είτε χάριν τήν έξουσίας. 'Εφώναζε δέ ουτως' 'άκούτε το! Αύριον μήν τολμήσαν κανένας νά πάπ είς άλλην δουλειάν του, διότι θά κάμωμεν τούτο καί τούτο'. Και δτοις δέν άκουεν έβλαπτε...

Είχαν συνήθειαν δλοι οι κάτοικοι τών χωριών καί μικρών κωμοπόλεων νά βλέπωντα στό τέλος τής θείας λειτουργίας: έβγαιναν δάπ τήν έκκλησιάν καί έμεναν είς τό προσάλιον καί έκει άωμιλούσαν άναμεταξύ των, καί διν τυχόν οι νοιμονεστορι έγγωριζαν κανένα νέον έχωτερικό ή πόλεμον των Φράγκων κατά τών Τούρκων, τό έλεγαν καί δλοι έχαιραν... 'Εκει είς τήν συνάθροισιν, δποιος έχε χάσει τό ζών του ή άλλο τι τό έλεγε φανερά καί μεγαλοφώνως, δτο δποιος το έιδε ή ή έχει νά τό δώση, είδεμη θά τό άφοριστ ή πάπας... άλλα καί κατόπιν τούτων δέν έλειπαν νά σχολιάζουν καί τόν Χρονογράφον περί τής πάπωσεως τής Κυνωναπτουόπολεως, καθώς καί τόν 'Άγαθάγελον, καί πολλήν παρηγοριαν είς τούτο εύρισκαν οι 'Έλληνες. Εις δέ τά μοναστήρια περιστόρεων έλέγετο καί έγνειτο πλέον φανατικώτερα... Ταῦτα.. ωφέλησαν τήν Φιλικήν 'Εταιρίαν διότι αύτη πόρε τά πνεύματα τών άνθρωπων πρόθυμα καί προετοιμασμένα διά τήν έλευθεριαν. Κάθε χωριόν μεγάλον ή καί μικρόν είχεν έν γέροντα ή καί δύο κατά τόν πληθυσμόν του, οι δποιοι μετά τών ιερέων έμοιράζαν κατ' αναλογίαν είς καθένα τών έπιβαλλομένους φόρους. Είχαν δέ καί ένα εισπράκτορα (καμιάλην) διά τήν είπρεπαν τών φόρων.

Μόνοι των οι 'Έλληνες έφροντιζαν διά τήν παιδείαν, ή δποιο έσυνισταν είς τό νά μανθάνουν τά κοινά γράμματα καί δλγινή άριθμητην άκανόνιστον' έν έλλειμει δέ διδασκάλου δ ιερεύς έφροντιζε περί τούτου. 'Όλα αύτά έγινονταν έν τών σκοτει καί προφυλακτικά ή πό τους Τούρκων. Εις δέ τάς όρεινάς κωμοπόλεις καί πολιτηληστέρας κατοίκων, έκει τά κοινά πράγματα ήσαν έτι κανονικώτερα... Εις τάς μεγάλας πόλεις ήσαν κάπι το καλύτερα τά πράγματα διά τήν μεγαλυτέρων άναπτυξιν.

Φωτίου Χρυσανθούλου ή Φωτάκου, 'Απομνημονεύματα περί τής Έλληνης 'Επαναστάσεως, έκδοθέντα ύπό Σταύρου 'Ανδροπούλου, έν Άθηναις 1899 τ. Α' σ. 34 κκ.

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ

Ο Θ. Κολοκοτρώνης γιά τό Ρήγα

'Ο Ρήγας Φεραίος έσταθη δέ μέγας εύεργέτης τής φυλής μας, τό μελάνι του θά είναι πολύτιμο ένωπιον Θεού, δσα τό αίμα του άγιο. Έγραψε τροπάρια, άλλο

σοί, πού έβιαζαν (τούς "Ελληνες") νά συγγνωμήσουν, έδημοσίευσε και γεωγραφία τού τόπου μας, και έβλεπαμε το 'Ολυμπια, άλλα παγνίδια έλληνικά πολεμικά είς τό Ξαμίλι. Είχε ή γεωγραφία του ζωγραφισμένα και τά πρόσωπα τών παλιών σοφών και ήρωών. «Ως πότε παλληκάρια νά ζούμε εις τά στενά» από τά πολεμικά του τραγούδια το τελείστερο, περιέχει μίαν έπιθεώρησιν τών δυνάμεων τής πατρίδος, όλοι είναι παρόντες είς τήν έπιθεώρησιν, κανένας άπων' τά ξεφτέρια τών Αγράφων, οι σταυρεστοί τού 'Ολυμπου, τά καπλάνια τού Μαυροβουνού, τά λεοντάρια τού Σουλιού, Μάνης και Μακεδονίας, και τά δέλφινια τής θαλάσσης, οι νησιώτες, και οι χριστιανοί τού Δουνάβεως και Σάβα ποταμού».

Τερτούπη, "Απαντα, (εκδ. Βαλέτα), Άθηναι 1953 τομ. Γ' σ. 19

ΚΟΡΑΗΣ

Ο Θ. Κολοκοτρώνης για τόν Κοραή και τή γλώσσα
«Έφανή και δι Κοραής, έπειτα από τό Ρήγα, άνθρωπος με νοῦ, διατή έπαρκανε τούς σοφούς αστά μάτων νά γράφουν δηλώνει ω' άκοιευ ό κόδιος και νά μνηνί είναι ή σοφία τους ήλιος βασιλεύμενος. 'Ο Μαρτέλας διστραφτε και έβρονται εις τήν 'Ανάληψιν από τό δημόσια τής έκκλησίας, πώς ο Κοραής τού χαλάει τή γλώσσα. «Δάσκαλε, τού είπα μία φορά... μήν πικραίνει τό σίμα σου, ούτε τήν χαλάει, ούτε τήν φτάχνει, θάφει μέ τήν καλήν βαθφή τού καιρού του πού έχει πέρασιν, ζωνή, χλωραστά είς τήν ήμερα του. Τές προάλλες πού έξηγαες τήν δημίλιαν τού βασιλέως έκεινου, είς τόν πόλεμον τής Τρωάδος, που λέγει εις τόν πιστεμένον φίλον: Διατή μᾶς τιμούν οι άνθρωποι και έχομε τήν πρωτοκαθεδρίαν και τρώμε από τό καλύτερον φαγι, και μᾶς χάρισαν οι λαοί κήπους και μάλεια παραποταμία: Διά νά χυνόμεθα πρώτοι εις τούς κινύνους... Δέν ήξευρω όν τά θυμούμα, δηπούς μού τά πες, άλλα θά καταλάβαινα τίποτες, άν μού τά λέγεις με τή γλώσσα τών παμπάλαιων άνθρωπων; Θά στεκόμουν στά θυμάρι τού βουνού νά σέ καρκώ. 'Οταν μού τά έλεγες, έλεγε ή ψυχή μου... «μέ τέτοιον βασιλιά θά πήγαινα νά μπήξω τό μπιράκι μου εις τό παλάτι τού Μεγάλου Κωνσταντίνου». Μέ έκαψες ώς μού τά έξεμπτησπρεύθης απλά. Δάσκαλε μου, δησα παλαιά, ήταν νέα μία φορά και δσα είναι νέα θά γηράσουν, άφησε νά χαρούν τά νιάτα τους, νά ζήσει ή ζωή τους, διατί από νιότη και ζωή δέν είναι εύμορφύτερο πράγμα εις τόν κόσμο».

Τερτούπη, "Απαντα, τομ. Γ' σ. 19 – 20

ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

Ο Μέγας 'Ορκος (όρκος τών Ιερέων)

«Όρκίζομαι ένυπον τού άλληνθρου Θεού οικειοθελῶς, δι θέλω είμαι έπι ζωῆς μου πιστός εις τήν 'Εταιρίαν κατά πάντα. Νά μή φανερώσω τό παραμικρόν από τά Σημεία καθ' λόγους της μήτε νά σταθω κατ' ούδενα λόγον ή άφορμη τού νά καταλάβωσιν άλλοι ποτέ, δι ηγερίζω τι περί τούτων, μήτε εις συγγενεῖς μου, μήτε εις Πνευματικούς ή φίλου μου.

Όρκίζομαι, δι έπι η έξης, δέν θέλω έμβη εις καρμίαν δηλών 'Εταιρίαν, δησα και δην είναι, μήτε εις κανένα δεσμόν υποχρεωτικόν. Και μάλιστα, δησοιδήποτε δεσμόν μεν είχα, και τόν πλέον άδιάφορον ώς πρός τήν

'Εταιρίαν, θέλω τόν νομίζει, ώς ούδεν.

Όρκίζομαι, δι θέλω τρέφει εις τήν καρδίαν μου άδιάλλακτον μίσος έναντιον τών τυράννων τής Πατρίδος μου, τών όπαδων και τών όμοφρον των με τούτους. Θέλω ένεργει κατά πάντα τρόπον πρός βλάβην των και αυτών τόν παντελή διεθρόν των, δταν ή περίστασις συγχωρησης.

Όρκίζομαι νά μή μεταχειρισθώ ποτε βίαν, διά νά συγγνωμισθώ μέ κανένα Συναδελφόν, προσέχων έξ έναντις με τήν μεγαλύτεραν έπιμελειαν νά μή λανθασθώ κατά τούτο, γινόμενος αίτιος άκολουθου τινός συμβάντος.

Όρκίζομαι νά συντρέχω, όπου εύρω τινά Συναδελφόν, με δηλην τόν δημάριν και τήν κατάστασιν μου. Νά προσφέρω εις αυτόν σέβας και υπακοήν, άν ήναι μεγαλύτερος εις τόν βαθμόν, και, άν έτυχε πρότερον έχθρος μου, τόσον περισσότερον νά τόν δημάριν και νά τόν συντρέχω, καθόδην ή έχθρα μου ήθελε είναι μεγαλύτερά.

Όρκίζομαι, διτή, καθώς έγω παρεδέχθην εις τήν 'Εταιρίαν, νά δέχωμαι παρομοίως άλλον 'Άδελφόν, μεταχειριζόμενος πάντα τρόπον και δηλην τήν κανονιζόμενην δράτη, έωσαν τόν γνωρίαν 'Ελληνα δάληθη, θερμούν ύπερασπιστήν τής Πατρίδος άνθρωπον έναρετον και δήσιον δχι μόνον νά φυλάπτη τό Μυστικόν, άλλα νά κατηχηση και άλλον όρθου φρονήματος.

Όρκίζομαι νά μήν ωφελώμαι κατ' ούδεν τρόπον άπο τά χρήματα τής 'Εταιρίας, θεωρών αυτά ώς ιερόν πράγμα και ένέχειρον άνηκον εις δλον τό 'Εθνος μου. Νά προφύλαξτημα παρομοίως και είς τά λαμβανόμενα και στελλόμενα έσφραγισμένα Γράμματα.

Όρκίζομαι νά μήν έρωτα ποτε κανένα τών Φιλικών με περιέργειαν, διά νά μάθω, όποιος τόν έδεχθη εις τήν 'Εταιρίαν. Κατά τούτο δέ μήτε έγω νά φανερώσω, ή νά δώσω άφορμήν εις τούτον νά καταλάβη ποτίσ με παρεδέχη. Νά υπόκρινωμαι μάλιστα δηγονοι, άν γνωρίσω τό Σημείον εις τό 'Εφοδιαστικόν τίνος.

Όρκίζομαι νά προσέχω πάντοτε εις τήν διαγωγήν μου, διά νά ημαι ένάρετος. Νά εύλαβημαι τήν θρηκείαν μου, χωρίς νά καταφρούν τάς άλλας. Νά δίδω πάντοτε τό καλόν παράδειγμα. Νά συμβουλέω και νά συντρέχω τόν άσθενή, τόν δυστυχή και τόν άδυντανον. Νά σεβωμαι τήν ιεράν Δικαιοσύνην, τήν έθιμο, τά κριτήρια και τούς Διοικητάς τού τόπου, εις τόν οποιον διατρίβω.

Τέλος πάντων δρίζομαι εις Σέ, ω 'Ιερά Πατρί! Όρκιζομαι εις τά πολυχρονίους βασάνους Σου' 'Ορκίζομαι εις τά πικρά δάκρυα, τά όποια τόσους αιώνας έχουσαν τά ταλαπώρα Τέκνα Σου' εις τά ίδια μου δάκρυα, χυνόμενα εις ταύτην τήν στηγυμή, και εις τήν μέλλουσαν 'Έλευθεριαν τών Όμογενών μου, δτι αφίερωνομι άλος εις Σέ. Εις τό έξης Σύ θέλεις είσαι ή αιτία και ο σκοπός τών διαλογισμών μου. Τό 'Ονομά σου ό δόγης τών πράξεων μου, και ή εύτυχια Σου ή άνταμοιβή τών κόπων μου. 'Η Θεία Δικαιοσύνη νά έξαντληση έπι τής κεφαλής μου δλους τούς κεραυνούς τής, τό δονόμα μου νά ήναι εις άποστροφήν, και τό υποκείμενό μου τό άντικειμένον τής κατάρας και τού άναθεμάτος τών Όμογενών μου, άνισως λησμονήσω εις μίαν στηγυμή τάς δυστυχίας των, και δέν έκπληρωσώ τό χρέος μου. Τέλος ή θάνατος μου, ή ήναι ή άφευκτος τιμωρία τού άμαρτήματός μου, διά νά μολύνω τήν άγιότητα τής 'Εταιρίας με τήν συμμετοχήν μου.

ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Προετοιμασίες τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν Ἐπανάσταση

“Ολας τὰς νῦκτας οἱ Ἑλλῆνες ὀπλοποιοι, σιδηρουργοί, ξυλουργοί καὶ ἀλλοι ἐδούλευαν κρυφά ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἀπὸ τὶς γυναικεῖς των διὰ τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ ἡτον ἐμπόδισμένουν καὶ ἀφωρισμένουν νά κάρμουν μεταξύ των φιλονεικίας καὶ ἔξηγησεις διὰ τὸν μέλλοντα σκοπὸν των. Διὰ τοῦτο καθένας ἐργάζετο κρυφά εἰς τὸ σπίτι του, διόρθων τοῦ τουφέκι του, ἐπλενε τὰ πιστόλια του, ἐπίγνωνεν εἰς τὸν λόγον καὶ καὶ ἔχουν βόλια μέ τον μονοκάλουπον καὶ καθ' ὅλα προετοιμάζετο.

“Οτι δικούουν οἱ Ἑλλῆνες περὶ ἐλεύθερίας των τὸ ἐπίστευαν . . . Ἐπίστευαν εἰς τὴν ἀράτον ἀρχὴν τῆς Ἐταιρίας καὶ τοὺς λόγους τῶν ἀποστόλων τοὺς ἐνόμιζαν λόγους θεού· οἱ Τούρκοι ἐβλέπεν τὴν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων, διὰ τοῦτο ἔζων καθὼς πρωτότερα, καὶ διὰ ἐσυνάγοντο εἰς πολλὰ μέρη καὶ διὰ τοῦτο ἐποντρεύθησαν διὰ τοὺς ραγιδές των. Ἐτεχνάθμασαν μυρίους τρόπους διὰ νά ζεσκεπάσουν τίποτε, τούς ὑπόσχοντα νά τοὺς δύνωνται κρήματα διὰ ὑγάρσασθαι βόδια, νά τούς χαρίσουν χωράφια, τούς ἐβάπτιζαν παιδιά καὶ ἔκέρνων τὰ μητέρες διὰ κυνόμαρπες κατά τὴν συνήθειαν, τούς ἐκαλεῖχαν καὶ τοὺς ἔδειχναν τάχα διὰ τοὺς ἄγαπούν, ἀλλά τίποτε δέν ἐμπορούσαν νά μάθουν . . .

“Ἀργότερον ἀρχίσαν νά πηγαίνουν εἰς τὰ Βουνά, νά ρίχουν στὸ σημάδι καὶ νά γυμνώνασται εἰς τὸ τουφέκι, ἐφόρουσαν τὰ ἀρματα, ἐπλεκαν τσαρούχια, ἐφκιαναν τὰ παλάσκες καὶ τὰ συλλακία των, τρέγαονδαν τοῦ Ρήγα τὰ ἥρωικά τραγούδια, ἐδιάβαζαν τὰ γράμματα τῆς Ἐταιρίας καὶ ἀλλα, τά διποτα τούς ἥροντο ἀπὸ τοὺς ἀδέλφους καὶ τὰ ἔκρυβαν εἰς τοὺς βράχους ή εἰς τές σπηλιές . . . καὶ ὀλοένα ἐπροετοιμάζοντο καὶ ἐπεριμεναν τὴν καλὴν ὧραν τῆς ἐπαναστάσεως.

Φωτάκου, Ἀπομνημονεύματα, τ. Α' σ. 54 κ.κ.

ΑΛ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

Ο Θάνατος τοῦ Ἀλ. Υψηλάντη

Πραγματικῶς τὸ ἔκ τοῦ ἔξαετοῦς μαρτυρίου τῆς Μουκάττας καὶ τῆς Θεορειουπόλεως γεννηθὲν ἀσθμα ἐκοψε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀγόντος τὸ τριακοστόν ἐβδόμον ἔτος τῆς ἡλικίας. Ἰδού οἱ λόγοι, οὓς ὀλίγων πρὸ τῆς ἀποβιώσεως αὐτοῦ, ἔλεγε πρὸς τὸν ἀδελφὸν Νικόλαον, καὶ οὗτος ἔχραψε πρὸς τὸν ἔν τῇ Ἑλλάδι ἔτερον ἀδελφὸν Δημήτριον. «Αποθνήσκω ἀλλ' ἡ ἀγαπημένη μου πατρίς σώζεται». Οἱ ἔχθρος αὐτῆς ἐπιενύθη· οἱ δέ συμπολῖται μου θέλουσιν ἐκδικηθῆ μέχρι τέλους τὴν τυραννίαν τούτου. Μόνην λύπην αἰσθάνομαι, διὰ τὸν εὐτύχησα νά ἔναγκαλισθῶ πάλιν ἑκείνους, μεθ' ὧν ἐπολέμησα διὰ τὴν πατρίδα μου».

Τῇ δέ 9/21 Ιανουαρίου, φέροντα τὸν Λασσάνην εἰς χειράς τῆς ἐφημερίδα τοῦ Αὐστριακοῦ Παρατηρητοῦ, ἥρώτησε, «Τὶ περιέχει νέον;» Αποκριθέντος δέ αὐτοῦ, «Περιέχει, διὰ τὸ Καποδιστρίας ἔθθασεν εἰς Μελίτην,

344

καὶ ἔκειθεν φρεγάτα ἀγγλική μεταφέρει τοῦτον εἰς τὴν Ἑλλάδα», ηγάπηθ ἀπὸ καρδίας εἰπών: «Ἄλδα σοι δὲ Θεός! Κατόπιν δέ παρακαλέσας τὸν Λασσάνην, ἵνα ὑπαρτίμη τὴν ἀριστερὰν χειραν αὐτοῦ, ἥρετο, ὑπατεῖνας τούς ὄφθαλμούς πρὸς τὸν οὐρανόν, τῆς Κυριακῆς προσευχῆς: «Πάτερ ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθῆτω τὸ δόνομά σου, ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου, γενεθῆται τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς . . . τόν . . . τόν.» Ἡδη ἔξελείποντο καὶ αὐταὶ αἱ διανοητικαὶ δύναμις· οἱ νοῦς αὐτοῦ ἐσκοτιδνίασεν, ἡ γλώσσα πεπιλέχθη, καὶ μόλις τὰ τραυλίσας γερμανιστὶ τὴν κατόπιν λέξιν «βρόδο», βρόδος ἀντὶ τῆς Ἑλληνικῆς τοῦ κειμένου «ἄρτον», ἀπέπνευσε.

Ο νεκρὸς ἐκηρύχθη ἐν τῇ πρωτεύσῃ τῆς Αὐστρίας, φέρων τὴν Ἑλληνικὴν στρατιωτικὴν στολὴν τοῦ ιερολογίου, καὶ οὐδέν ἔτερον. Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἐψάλη ἐν τῷ ἀνατολικῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Αγίου Γεωργίου, συνοδευόντων τὴν ἐκφοράν ὅλων τοῦ ἐν Βιέννη Ἑλλήνων· ἡ δέ καρδιά αὐτοῦ διεπρήθη τότε, ὅπως πεμφθῇ καὶ ταφῇ ἐν τῇ Ἑλλάδι, καθ' ἣν πολλάκις ἔξεφάσθη θέλησην ὅ τιος. Ιω. Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1859, τομ. B' 229

ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ NAYTIKOU

Ο Κολοκοτρώνης γιὰ τὴν σημασίᾳ τοῦ ναυτικοῦ

... ἀπὸ τὰ δύο στοιχεῖα, γῆ καὶ πέλαγος, τό δεύτερο εἶναι πολυτιμότερο διὰ ἡμᾶς φεύγοντας οἱ στερεῖς, ἀπὸ παντοῦ ἀγναντεύομεν θάλασσα, καὶ εἰς τές ήμερας μας, πού ἔντεσε νά ἔχομε δύναμιν θαλασσινήν, με σταροκάραβα ἐπολεμήσαμε βασιλέα. Ο ἀδιός γενιτζής παίρνει τὰ σοβράνα καὶ μάχεται μετά τὴ βοήθεια τῶν ἀνέμων κι ἀντὶ εἶναι μικρό τὸ καυκί του. Αὐτή τὴν τέχνην ἔχειν τὸ περιφέρεια Μιαούλης εἰς τές ναυμαχίες του μέτον ἔχθρο. . . Τό εἴτε κι δὲ Θεός τῶν Ἑλλήνων, πώς ή σωτηρία τῆς Ἑλλάδος είναι ἡ θάλασσα, μετὸν χρημάτων νά σωθούν οι Ἑλλήνες εἰς τά ξυλόκαστρα. Τεράποτε, Ἀπαντα, τομ. Γ' σ. 20

ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΨΑΡΩΝ

‘Από τὶς παραδόσεις τῆς Αίγινας: ‘Η Κανάραινα

Μέ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν, η Κανάραινα βρισκοτανε στὸ νησί. Σωθῆκε ἀπὸ τὸ μακελειό τοῦ τούρκοκο καὶ τό κακό του πολέμου. Τό σπίτι της ἐίχανε κυκλωμένο οι Τούρκοι. Παίρνει στὰ χειρά της μιὰ έκδον τῆς Ζωδόχου Πηγῆς, πού είχε κειμήλιο, καὶ προσεύχεται· Μάνα γλυκειά, σώσε με με τὸ δῦνο παιδί μου! Δεῖ πάριν τίποτα ἀλλο μαζύ μου. Εσένα καὶ τά παιδία μου.

Πέρασε ἀνάμεσα στούς Τούρκους καὶ δέν βλέπουνε καὶ ρίχνεται στὴ θάλασσα. Δεμένα τὰ παιδία της στὴν πλάτη καὶ τὴν εἰκόνα μαζί. Ήξερε καλο κολύμπι. Βλέπει ἓνα καράβι. Ήταν τοῦ πεθεροῦ της. Μπαίνει μέσα καὶ ἔρχεται στὴν Αίγενα. Πού νά πάῃ; Σπηλιές, σπίτια, δλα γερμάτια προσφυγγά. Εμείνει στὸ Γιώργη Ηρειώτη, τοῦ Κοντογιώργη. Σάν πέρασε τὸ κακό τούς ὄφης καὶ τὴν εἰκόνα με κλάματα κι εύχαριστες. Καὶ η εἰκόνα σώζεται ίσαμε σήμερα στοῦ Κοντογιώργη τὸ σπίτι.

Διήγηση κ. Πολύμνιας Ηρειώτου – Θωμάκου, Αίγινα

ΕΜΜΟΝΗ ΣΤΟΝ ΑΓΩΝΑ

‘Η αντοχή στον άγωνα καί ή άποφασιστικότητα τού ελληνικοῦ λαοῦ

‘Ιδού ή άπάντησις τών Μεσσηνίων εἰς τήν προσταγήν του ‘Ιμπραιμήν νά προσκυνήσουν:

“Ότι, αύτό δπού μάς φθερίζεις νά μᾶς κόψεις καί κάψεις τά καρποφόρα δένδρα μας δέν είναι τής πολεμικῆς ἔργων, διατί τά δημητριαὶ δένδρα δέν ἐναντιώνονται εἰς κανέναν· μόνον οι ἀνθρωποι δπού ἐναντιώνονται ἔχουνε στρατεύματα καί σκλαβώνεις· καί ἔτοι είναι τό δίκαιον τοῦ πολέμου· μέ τούς ἀνθρώπους καί δχι μέ τά δημητριαὶ δένδρα. Οχι τά κλαρά νά μᾶς κόψεις, δχι τά δένδρα, δχι τά σπίτια που μᾶς ἔκαψεις, μόνο πέτρα ἀπάνω στήν πέτρα νά μήν μείνει, ημίτη δέν προσκυνοῦμε. Τί τά δένδρα μας δη τά κάψεις καί τά κάψεις, τήν γῆν δέν θέλει τήν στηκώσεις, καί ήδη γῆ που τά ἔθρεψε, αύτή ή ίδια γῆς μένει δική μας καί τά ματακάνει. Μόνον ἔνας ‘Ελλήνας νά μείνει πάντα θά πολεμούμε καί νά μήν ἐλπίζεις πώς τήν γῆν μας θά τήν κάμεις δική σου· βγάλτο ἀπό τό νοῦ σου».

Τερπάση, ‘Απαντα, τομ. Γ’ σ. 14

Β' ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

‘Η έξοδος τοῦ Μεσολογγίου (1826)

‘Έξεδόθη ή ἀπόφασις καί ή εἰδησις διαδόθη εἰς δλας τάς τάξεις. Τι νά ίδης; Μέ τήν μεγαλύτεραν χαράν καί εύχαριστησιν ἀρχισαν αι γυναίκες νά συμμαζώνουν τά πράγματα τών τά ἄλοφρότερα, νά τά δένδρουν· νά καλούν τούς στρατιώτας, νά τούς παρακαλοῦν τά ἀλλάζουν τά λερωμένα ροῦχα των νά ἐνδυθοῦν καινούργια, φουστανέλλες καί δλα, δ.τι τούς δρεζαν· καί οι στρατιώτες νά μήν καταδέχωνται νά τά παίρνουν, από συμπλάθειαν, ἀλλά νά εύχαριστοῦν καί νά λέγουν!

— Φθάνει νά ἔβγωμεν καλά, καί ἀπό δλα κάμνομεν.

— Διατί, παιδία μου, ἔλεγαν, νά τά πάρουν οι Τούρκοι;

— ‘Ας τά πάρουν, ἀποκρίνονται, πάλιν τά παίρνουμεν.

‘Ἐβλεπες άγωναν προετοιμασίας μέ τόσην ἀταραξίαν, μέ τόσην εὐχαριστήσιαν καί γέλια, ώστε κανένας, οὔτε ὁ ἔσχατος ὀνθρώπος ἐσυλλογίζετο πώς ἔμελλεν να σωθῇ. Καί ἔτρεχον εἰς τούς δρόμους ἀλλοι ἔδωθεν, ἀλλοι ἔκειθον μέ τά φανάρια, ώσταν τές ήμερες τών ἀγρυπνίων τής Μεγάλης Ἐβδομάδος. ‘Οληνύκτα ἐμετάθεσαν τούς ἀσθενεῖς εἰς τάς μεγάλας οἰκίας καί τούς ἔβαναν τά ἀνάγκαια φουσέκια καί τό νερόν. Κοινῶς ἔφωναζαν:

— Τά παράθυρα νά μᾶς ἀφήστε ἀνοικτά μοναχά, καί ὥρα καλή σας! Ό Θεός νά μᾶς ἀνταμώσῃ εἰς τόν ἀλλον κόσμον ..

Ηύρα καί τόν Καψάλην εἰς τήν πυριθοήκην ἐκοινοποίησα τί ώρα ἐπέτρε πάντα βάλη φωτιά· αύτός μ’ ἀποκρίθη δτι:

— Δέν Θέλω ἐρμηνείαν, μόνο ώρα καλή σας, καί ὅταν φθάστε πρός τό ρίζον τοῦ βουνούν, ἀκούτε καί βλέπετε τόν Καψάλην σας πού θά ἀπέτά.

Εἰς τήν στιγμήν ἀπέρασεν δ Τζιαβέλας ἀπό τό μέρος μας, μᾶς εἰδοποίησεν νά τραβηγτοῦμεν· διευθύνσαν δέ τήν ἀκρογιαλιάν, νά ἔβγη πρός τήν Μαρμαρούν, νά συνάξῃ δλους γύρωθεν ..

“Ολα τά ἀνδρόγυνα ἔδιευθύνοντο εἰς τήν προσδιορισθεῖσαν γέφυραν, ώσάν ἀρνάκια, μέ ἄκραν σιωπήν· οι πατέρες μέ τά γαταγάνια εἰς τό ἔχερι κρεμασμένα, δουφεῖς ἀπό τό λουρί εἰς τῶν ὕμνων, καί μέ τό ἄλλον νά βαστᾶται κανέν παιδάκι του ή τήν σύζυγόν του. Πολλαί γυναίκες ἐνδύθησαν ἀνδρικεία καί ἀρματώθησαν, καί δέν ἐδιακρίνοντο εἰς τό βάδισμα ἀπό τούς ἀνδρας.

Πλην ή ώρα ή προσδιορισμένη πλησίαζεν. ‘Η σελήνη ἡ τήν δεκαήμερος, εἰς τήν αὔξησίν της· πρό μισῆς ώρας ἐσκεπάσθη μέ ἐν σύννεφον σκοτεινῶν καί δροσώδες· ἔβρεζεν ολίγον, καί ἀρχισαν δό τόπος νά γλιστρᾶ· πλήν ἐδόσασμεν τόν θεόν δότι ἐκείνην τήν στιγμήν ἐσκέπασεν τό φέγγος τής σελήνης, νά ὀφελθοῦμεν ἀπό τό σκότος εἰς τό κίνημα, πρίν μᾶς καταλάβουν. Τρέχοντες λοιπόν δλοι, ἐδύνθημεν νά σκεπάσωμεν ἔως δυό όργυιές τόπον ..

Τήν στιγμήν αὐτήν δ ‘Ιμπραιμῆς ἔρριπτεν ἀκατάπουστα βόμβες εἰς τήν πόλιν, ἐνώ δλοι εύρισκομέθα εἰς τό ποδάρι· δλοι κρυφογελούσαν ἐννοήσαντες δτι δέν είχεν θετικήν πληροφορίαν τής ώρας καί τού τρόπου τής ἔξοδου μας.

Φιλοδύντες τό χώμα, ἀποχαιρετούσαμεν μέ δάκρυα μίαν θέσιν· ήτης μᾶς ἐφαίνετο δτι ἤταν δ Παράδεισος καί εἰς τήν όποιαν ἀφήναμεν τόσους ήρωας, μ’ δλον δπού ἀγνοούσαμεν καί ήμετη τήν τύχην μας ..

Ἐργήκεν δ σημαϊόφορος, καί μέ τούς δόδγονύς, δμού μέ τόν Νότιον ἀρχισαν συγκεχυμένως πλέον νά ἔξέρχονται ἀπαδόμενοι καί ἀποχαιρετούντες τό όχυρωμα εἰς τήν θύραν καί τάς βαθυδίας μέ ἀναστεναγμούς:

— Άχ, Μισολόγγι, άχ, άιματα δπού ἔχύσαμεν ἀδικία. Συγχόρνας ἀρχισαν καί ἀπό τήν Λουνέπταν. Οι ἀπό τήν Λουνέπταν ἔξερχόμενοι εύρισκον ἀμέσως ἐπίπεδον, διότι τό αὐλάκι τελείωνεν ἔως εἰς τήν ἄκραν τοῦ υψώματος τής Δάμπιας τοῦ Μακρῆ.

‘Η δειάπια πτέρυγα ἀργοποροῦσεν, διότι δλοι ἔπρεπε νά διαβούν ἀπό τό σκεπασθέν μέ στρώματα μέρος, τό δποιον ἀπό τό συχνόν πάτημα ἔγινεν ἔνα μίγμα μέ τήν λάσπην...

Φωνή δέν ἀκούγετο καθόλου, καί τοῦτο τρόμαζεν τόν ἔχθρον.

Ν. Κασούούλη, ‘Ἐνθυμήματα Στρατιωτική τής Έπαναστάσεως τῶν ‘Ελλήνων (1821 – 1833). Εἰσαγωγή καί σημειώσεις ὑπό Γιάννη Βλαχογιάννη, τομ. Β’, Αθήναι 1940, σ. 254 κ.κ.

ΚΑΡΑΪΣΚΑΚΗΣ

Θάνατος τοῦ Καραΐσκακή

Τό βάρος τής πληγῆς (τοῦ Καραΐσκακή) ἀκολούθως μᾶς τό πληροφόρησεν δ Γεωργάκης Βάγιας δστις, τυχών πλησίον του, τόν συνώδευσεν δμού μέ τόν Τζιαβέλαν καί λοιπούς ἔως εἰς τήν γολέταν, καί εἰς δλον τόν δρόμον δέν λέγεν δλλο περισσότερον, παρά ὀνομάζων τόν Τζιαβέλαν συχνάκις ‘Κίτζο μπίρ’ (ιιέ μου Κίτζο), νά μού ζήσητο.

Σύννεφον σκοτεινῶν, ἀπό τάς διηγήσεις τούτων, ἐπεσεν καί μᾶς πλάκωσεν. ‘Ολοι ἐπιθυμούσαμεν νά τόν ἐπικεφαλοῦμεν, καί ἀπό τήν ἐπίσκεψιν μας ἐνομίζαμεν δτι θά τόν ἀναστήσωμεν...

Μάς ἐπεμψεν χαιρετισμούς μέ τόν Γ. Βάγιαν, πα-

ραγγέλοντάς μας νά μή φοιβούμεθα, καί νά βαστούμεν τές θέσεις μας.

Δέν ανταπόμασθαν: έδιορισαμεν εύθυς τόν Χριστόδουλον Χ' Πέτρου καί τόν Γαρδικιώτην, ἐκ μέρους δλων, νά πηγαίνουν είς ἐπίσκεψιν του, νά τόν προσφέρουν τά κλαυθμηρά σεβάσματά μας καί νά ίδουν καί αὐτού τήν κατάστασι τῆς πληγῆς του. Ἐκίνησαν, ἐπίγνων, καί ἐπιστρέψαν περί τάς 9 (4 ὥρες τῆς νυκτός) πρίν τά μεσάνυκτα. Μᾶς ἐδηγήθησαν δητί τόν ηὔραν ἀτάραχον καθ' δλα: δητί οι λατροί ἔτρεξαν εύθυς καί παραπήρησαν τήν πληγῆν: δητί την πληγήν τήν ἔλαβεν ἀπό βόλι εἰς τό ύπουράστριον. "Οτι ἀμέσως όπου τούς είδεν τούς εἴπεν:

— 'Ελατε νά σᾶς φιλήσω,

καί δρκισαν νά τούς παρηγορή μέ μύρια καλά λόγια, νά τούς ἑγκαρδώσων. "Οτι αὐτοί δέν ἐδύνοντο νά βαστάζουν τά δάκρυα των, νά λάβουν καιρούν νά τόν δμιλήσουν, και μόνον αὐτός τούς έλεγεν...

'Ἐπανάλαβεν:

— 'Οτι καὶ νά είμαι, ἑγώ μεταβαίνω εἰς Αγίναν, δ-που ἐλπίζω νά ιστρευθῶ: πλὴν ἔαν πεθάνω, σᾶς παραγγέλλω, ἐσάς μάλιστα τούς παντοτινούς συναγωνιστάς μου, νά μένετε δμονισμένοι καί ἀχώριστοι· διότι ἔχετε πολλούς ἀντίχλους νά παλεύσετε. Τίποτες δέν θά πάθετε, ἔαν σταθῆτε ἐν σώμα καί μία ψυχή. Νά φροντίσετε νά φυλάξετε τάς θέσεις σας, καί νά λύσετε τήν πολιορκία τών Ἀθηνῶν. Καί νά προσπαθήσετε νά μή ἐντροπισαθῆτε εἰς δλα τά κινήματά σας. Διά κάθε ἐνδεχόμενον, ἀφήνω πρός ἑσάς τούς ἀγαπημένους μου καί τήν διαθήκην μου: Εἰς τόν ιδον μου ἀφίνων τόν υπουρέκι μου, τήν Βασιλικήν [γυρίζει καί τό κοίταξεν]· τά πλούτη δύον ἀπέκτησα ἀπό μικρό παιδί είναι αὐτό. Τάς θυματέρας μου, αἱ δύοια είναι ἀνήλικαι, καί δύνανται νά κυβερνηθοῦν, τάς ἀφιερώνων εἰς τήν προστασίαν σας.

Τόν διακόπτει δο Χριστόδουλος κλαίγοντας καί παρακαλώντας νά μή σανάφερνη τόν θάνατον.

— 'Ακούστε, ἔξακολουθεῖ: διά ἐμένα πλέον, ἡ ζήσων ἡ πεθάνων είναι τό αὐτό. 'Εκείνο, καμηνοί (δυστυχεῖς), δητοι μ' ἀφήνει λόπην, καί θά μέ ἀφήσῃ καί μετά θάνατον είναι: ἀφοῦ σάς είπα διά τά παιδιά μου — καί ἔχω δλην τήν πίστων δητί θά τά συντρέξετε — μοϊ μένει τύρα ή λύτη δητο, δην πρόφθαστο νά σδς δικιασθώ, ἐσάς τούς συναγωνιστάς μου, οίτινες ὑπόφρετε τόσα δεινά μαζί μου. "Εξ χιλ. γρόσια, τά δύοια εβάστασα ἀπό τές 25, νά τές λάβετε ἀπό τόν Μῆτρον, καί νά τές μοριάσετε καί είς τούς λοιπούς δητο είναι διωρισμένοι εἰς τό όχυρώματα τής Ρούμελης συναγωνιστάς μας. 'Αγαποῦσα νά ἔχω τό "Ἐθνος δλον ἐδώ, ἔμπροσθέν μου, αὐτήν τήν ώραν, νά ειτώ τί δέξετε... Αὐτό μόνον μέ λυπετ (καί ἀδάκρυσεν). 'Εκείνο δύού ἐπιθυμῶ ἀκόμη ἀπό σᾶς νά κάμετε είναι, ἔαν πεθάνω, νά μέ θάψετε εἰς τήν μεγάλην ἐκκλησίαν.

'Αρχισαν πάντα τά κλαύματα καί αὐτοί καί οι δύο Δημήτριοι, Σκυλοδημάκης καί Μήτρος Ἀγραφώτης, ἐπιστήθιοι του. 'Αφοῦ καθηύσασθε δλίγον ἡ ψυχή των, τούς είπεν δο Καραϊσκάκης:

— Πηγαίνετε πλέον εἰς τάς θέσεις σας, ἀστοσθήτε δλους τούς Ἀξιωματικούς συναδελφούς μας, καί ειπέτε τους αὔριον τό πρωΐ νά έλθουν δλοι, καί σεις, νά σδς ίδω.

'Αφοῦ μᾶς ἐδηγήθησαν άλα έτούτα μέ δάκρυα, ἔ-

σκορπίσαμεν δλοι εἰς τάς θέσεις μας δακρυρροούντες, στενάζοντες καί ἀναθεματίζοντες τούς πρωταιτίους, οίτινες ἀρχισαν τούτον τό αύθαίρετον πόλεμον, καί μᾶς ἔφεραν εἰς τήν πλέον περίστασιν μέ τήν ύστερην τού Άρχηγου.

Οι Τούρκοι είδησαν δέν είχαν περί τούτου, καί διά τούτο ούτε περιέργειαν ἔλαβον, ἀπό τήν ἄκρων σιωπήν μας καί ἀφώτιστον τοῦ όχυρώματός μας νά ἔξετάσουν. 'Εσυλλογίζοντο καί αὐτοί τήν μέλλουσαν δυστυχῆν τύχην, ήτοι ἀλλεπαλλήλως ἔκεινες τές ημέρες τούς πότιζεν δλο φαρμάκι.

"Άλλοι ἔκοιμηθησαν ἔκεινο τό ἐσπέρας καί ἄλλοι ἐ-ξημέρωσαν ἀπίνοι, μή δυνάμενοι νά συμβίβασσον τά πράγματα μέ κανέναν τρόπον, ἔαν ἀπέθνησκεν. "Ολοι ἐλπίζαμεν, βάσιν ἔχοντες τούς λόγους, δητί η φύσις ἐμπλεύει νά τόν βοηθήση. Δέν ἐβλέπαμεν τήν ώραν νά ἔμερωρυν, νά κατέβούμεν δλοι νά νά τόν ἐπισκεφθούμεν, κατά τήν διαταγήν του.

"Ἐφθασεν τέλος κι' ή ἐπιθυμητή μας ώρα. 'Εδιορισμεν τούς ούπαξιματικούς νά φυλάττουν καλά τάς θέσεις, καί δλοι οι 'Ἄξιωματικοί, διά νά μή συναχθοῦμεν σωρός καί δώσωμεν ὑπόνοιαν εἰς τούς ἔχθρους, ἀνά δύο, ἀνά τρέις ἐκατεβάναιμεν. Μόλις μέ τον Χριστόδουλον Χ' Πέτρου καί θανασούλαν ἔθασσαμεν εἰς τό Μετόχι πλησίον, καί ἐκεί είχεν φθάσει η πικροτάτη ἀγγειλία τού θανάτου, τήν δόπιον μᾶς ἀνήγγειλεν ένας στρατιώτης μας, πρότις είχεν μείνει τήν νύκτα εις Φαληρέαν, καί ἀκόμη δητί τόν ἐστειλεν τήν ίδιαν ώραν δο Άρχιστράτηγος νά ταφῇ εις Αγίναν.

Πικρότερα στηγμήν καί φαρμακευτέρων είς καρμίαν περιστάσαν δέν είχα δοκιμάσει. 'Εμείναμεν εἰς τήν μέσην ικανήν ώραν, χωρίς νά κινούμεθα ούτε ἐδῶθεν, ούτε ἔκειθεν. 'Εσυλλογίσθημεν είς ποίον ἐπέτρεπεν νά ὑπάγωμεν νά μᾶς παρηγόρηση; Ποίον τά παρηγόρησμαν; 'Επιστρέψαμεν δπίσω, ειδοποιούντες καί τούς λοιπούς νά μείνουν εἰς τήν θέσιν, διότι δο Άρχηγός ἀ-πέθανεν!

— 'Απέθανεν!

"Ἐφώναξαν δλοι, καί σιγανά σιγανά δλλος ἐπεσεν ἐ-δῶθεν, δλλος ἐπεσεν ἔκειθεν εἰς τές πέτρες, καί ἐ-κλιγαν τήν ύστερησιν του.

N. Κασσομούλη, 'Ένθυμηματα Στρατιωτικά, τομ. B' σ. 506 κ.κ.

Γ' ΕΘΝ. ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ

Οι συνεδρίασις τής Γ' έθνικής συνέλευσης (1827)

Καί ἐνώσαν μέν διετρίβομεν ἐντός προμήκους αιθούσης, δητοι ἐκαθήμεθα συνεργεύοντες αιθούσης συνεργεύοντες αιθούσης, ἔχοντες τούς πόδας... 'Αλλ' ἐν Τροιζήν δητοι τό στήφος τών δηπλασίων καί τριπλασίων πληρεξουσίων πτετελεί δλαδίλοντον φάλαγγα, πού αιθούσαν χωριτική ποσούτου δηρεμάνου πλήθους;... "Θεων ἀπεφασίσθη νά μετασκευασθή εἰς χώρουν συνεδρίασεων κήπος τις παρακείμενους... 'Ολιγας δοκοι μετακομισθεῖσαι ὑπό στρατιωτῶν ἔχρομευσαν ἀντί δέρων εἰς τούς λογάρδας τού Έθνους... Αι δοκοι, τεθεῖσαι τετραγώνως, δηπας ἐφάπτεται κατά τάς δίκρας ή μία τής δλλας, ἔσχομάτιζον περιοχήν, ἐν δη πρός τήν κέντρον σχεδόν ἀνυψούτο εύρυκλαδός καί χλοερά λειμωνάδα δη δρέδορος, καθήμενος ἐπί θρανίου ἀγροίκων κατεσκευα-

σμένου, έστριψε τήν ράχιν επί τού κορμοῦ αυτής... Μικρά δέ τρόπεζα, δηρούκως έπιστης ξυλουργηθέσα, έκειτο ένώπιον τού προέδρου, και έπι αυτής έλαπτεν ό κώδων της εύταξιας... Καί έκ δεξιών μέν τού προέδρου έκάθιτο κατά γης διπλοπόδης ό γραμματεύς τής Συνελεύσεως... άλλος δέ γραμματεύς, Ιστάμενος δρθιος έξ εύωνυμος άνεγγιγωσκε τά πρακτικά... Δεξιόθεν... έθαλε καί έτερα λειμωνέα δισχιδή έκουσα τόν κορμόν, έφ' ού άναπτηδών καί καθήμενος ό γέρων Κολοκοτρύνης... έπιππευεν, ώς άλλος ζέρχεις, ούχι τήν μάχην τής Σαλαμίνος, άλλα τήν ματαίοσπουδον τής Τροιζήνος λογομαχίαν.

Περὶ δέ τάς τέσσαρας πλευράς, έντος δάσους λειμωνεών... έπάνω τύν δέστων δοκών έκάθιτον οι πληρεύσιοι, ποικίλον ένδυμα φέροντες, οίνον φουστανέλας, ράσα, φραγκικά, κάνδυας άστικούς, βράκας καί ἀρνακίδας καὶ καπτάσα. Οι μέν καπτέφες καὶ σιγηλοί έμέτρουν τά σφαιρία τών κομβολογίων αὐτών... οι δέ συνδιαλεγόμενοι έντονάς, έπελαμβάνοντας καὶ νομοθετικούν καί στρατιωτικῶν ζητημάτων, ώς εἰ ζέων μεταξύ πολιτείας γαληνιώστης, ώς εἰ μή κατέκλυσεν ό έχθρος τήν 'Ελλάδα, καί δάλοι λίσσαν ευάρθρωις σείστες τήν κεφαλήν ἀμπάρτουρον διτέ πραντός άλλου σθάνοντο τόν ἐπικείμενον κίνδυνον... Πέρα δέ τού βουλευτικού περιβόλου... ἀκροστά τινες δρθιοι ένέκρινον ή κατέκρινον ἐν σιωπῇ τά λεγόμενα· περι δέ το φράγμα τοῦ κήπου οι στρατιώταις τοῦ φουράρχου τής Συνελεύσεως Νικηταράδη προεστάτουν τών πατέρων τοῦ 'Εθνους.

N. Δραγούμης, 'Ιστορικοί διαμνήσεις, έκδ. Δ', Αθῆναι (έκδόσεις «Στοχαστή») τομ. Α' σ. 46 κ.κ.

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΕΚΛΕΓΕΤΑΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ

Ψηφίσματα τής κατ' ἐπανάληψην ἐν 'Ἐρμιόνῃ Γ' 'Ἐθνικής Συνελεύσεως'

'Η Ἐθνική Γ' τῶν Ἀλλήλων Συνέλευσις

Θεωρούσα οτι ἡ ὑψηλὴ ἐπιστήμη τοῦ κυβερνῶν τήν πολιτείαν, καὶ φέρεν πρός εύδαιμονίαν τά θένη, ή ἔξωτερική καὶ ἔσωτερη πολιτική, ἀπαιτεῖ πολλή πείραν καὶ πολλὰ φῶτα, τά διποτά δό βάρβαρος Ὀθωμανὸς δὲν ἐπέτρεψε ποτὲ εἰς τούς 'Ελληνας'.

Θεωρούσα οτι ἀπαιτεῖται ἐπί κεφαλῆ τῆς 'Ελληνικῆς δοκίμης κατά πρᾶξιν καὶ θεωρίαν πολιτικός 'Ελλην, διά νά την κυβερνήσηται κατά τόν σκοπόν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας'

Ψηφίζει

A. 'Ο Κόμης Ιωάννης Καποδίστριας ἐκλέγεται παρά τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἐν ὄντος τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Ἐθνους, Κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος, καὶ ἐμπιστεύεται τάν νομοτελεστικήν αυτής δύναμιν.'

B. 'Ως τοιούτος, θέλει κυβερνήσει τήν 'Ελληνικήν Πολιτείαν κατά τούς καθεστώτας νόμους.'

G. 'Η διάρκεια τῆς ἐπιτραπέσης παρά τοῦ 'Ἐθνους εἰς αὐτόν ἔξουσίας προσδιορίζεται τάν εἶδος διά πέπτα χρόνους ἀρχομένους ἀπό τής σήμερον.'

D. 'Νά εἰσοδοιηθῇ δι' ἔγγραφου ἐνυπογράφου ἀπί' δόλους τούς πληρεύσουσί του ἐθνους, προσακαλούμενος νά ἐλθῃ εἰς τήν Πατρίδα διά ν' ἀναλάβῃ τάς ήνιας τῆς Κυβερνήσεως.'

E. Διορίζεται τριμελής 'Ἐπιτροπή γνωριζομένην υπό τ' δόμα, ή 'Ἀντικυβερνητική' 'Ἐπιτροπή, διά νά κυβερνήση τήν 'Ελλάδα εἰς ἀπουσίαν του, καὶ θέλει παύσει, ἀμα φθάση δι κυβερνήτης εἰς τήν Πατρίδα.

ΣΤ. Τό παρόν ψηφίσματα νά καταχωρισθή εἰς τόν Κώδικα τών ψηφισμάτων, καὶ νά κοινοποιηθῇ διά τύπου.

'Ἐν Τροιζήνι τῆς 2 Απριλίου 1827

Γενική Ἐφημερίς τῆς 'Ελλάδος, έτος Β', ἀρ. 56, ἐν Αιγίνη 3 Σεπτεμβρίου 1827, σ. 222

Ἀπάντηση τοῦ Καποδίστρια

'Ἐπιστολή τοῦ ἔχοχωτάτου ήμων Κυβερνήτου κόμητος Ιω. Καποδίστρια, τήν διποτά διέθυνεν ἐκ Λουδίου πρός τήν 'Ἐθνικήν Συνέλευσιν καὶ ἀνεγνώσθη πρό όλιγων μερῶν εἰς τήν Βουλήν.

Πρός τόν 'Ἐξοχώτατον Πρόεδρον τῆς Γ' τῶν 'Ἐλλήνων

'Ἐθνικῆς Συνέλευσεως κύριον Γεώργιον Σισίνην κ.λ.π.

'Ἐξοχώτατη κύριε

Πρό διλίγων ήμερων, τήν στιγμήν, καθ' ἥν ἐμελλα νά ἀναχρήσω ἀπό τήν βασιλεύσιαν τής Ρωσίας, ἐλαβον διά τού ἀδελφού μου τάς παρά τῆς ἔχοχότητός της διού καὶ τών κυρίων ἀντιπροσώπων παραστατῶν τοῦ 'Ελληνικοῦ θέθους πειφθείσας μοι ἀγγελίας, διά τών μονών πρός πολλήν μου τιμήν μ' ἐκοινοποιήσατε δύο ψηφίσματα τό μεν ἀναγορεύον μι Κυβερνήτην τῆς 'Ελλάδος, τό δέ περιποιοῦν μοι την πληρεξουσιότητα νά συμφωνήσω δάνειον ἐν δόντη μοι τοῦ θέθους.

Ἄπο τόν Μάϊον ἀδόμη μετά τήν εἰς Πετρούπολις άφιξιν μου είχα μάθει ἐκ τών δημοσιών ἐφημερίδων καὶ ἔκ τίνων γραμμάτων ιδιαιτέρων ταύτην τήν ἀπόδειξην τής τόσον τερπνής καὶ τόσον ἐπιστήμου μειοποιούσης, τήν διοίαν τό 'Ελληνικόν θέθος ἔδειξε πανδήμας εἰς ἔμερη.

Δέν κρίνων νά ἀναγκαίον νά ἐκφράσω πρός τήν 'Ἐξοχότητά σας, καὶ πρός τούς κυρίους αὐτής συνάρχοντας, διόπια αισθήματα μοι ἐμπίνεουσι τά ψηφίσματα τών 'Ἐλλήνων, τά διποτά ἔχων πρό όφθαλμων μου.

'Ἀναπέμπω μόνον τάς ἔγκαρδίους μου εὐχάς πρός τόν ὑψιστον παντοκράτορα, διά νά καταπέψῃ ἔξ υψους καὶ εἰς ἑσάς, κύριο, καὶ εἰς ἐμέ αὐτῶν τήν θέαν του διανύμιν, ὥστε νά φθάσωμεν τό τέλος τῶν μακρῶν καὶ αίματοσταγῶν ταλαιπωριῶν, τάς διποίας καὶ ὑπέφερε καὶ εἰσέλθη υπόφερε τό 'Ελληνικόν γένος, ἐπ' ἐπίλοι τής ἀνορθώσεως του. Πρός σᾶς δέ, ἀδελφοί, δοσον κατό τό παρόν, ἀρκούμενοι μόνον νά ἀπόδωσα λογιασμῶν τῶν δύναμεων ἐπέρασα (ἴνι καὶ μικρὰ καὶ ὀλίγα μέχρι σήμερον) καὶ νά σᾶς παρασήσω ἐν λόγοις δηλη τήν ἔκτασιν τῆς καὶ εἰς τό μέλλον ἀφοσιώσεώς μου εἰς τήν πατρίδα...

Λοιδόν τη 14/26 Αύγουστου 1827

'Ιω. Καποδίστριας

Γενική Ἐφημερίς τῆς 'Ελλάδος, έτος Β', ἀρ. 69, ἐν Αιγίνη 19 Οκτωβρίου 1827, σ. 275 – 276

Βιογραφία Ιω. Καποδίστρια

Τήν ἔξτη σημείωσιν περι τής πολιτικῆς ζωῆς τοῦ κόμητος Ιω. Καποδίστρια, Κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος, εύρισκομενος εἰς τόν Ταχυδρόμον Γάλλον τής 10 τού παρελθόντος Σεπτεμβρίου.

'Ο κόμης Καποδίστριας ἐδέχθη τήν προεδρίαν τής

Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος' περιμένεται δέ ἐν Παρίσιοις, δύο τὴν δύναμιν ἀδιάτριψιν ὅλγον προτοῦ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν δυνστηχῇ πατρίδα του. Ἀφιέρωσεν εἰς τὴν πατρίδην του τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς καὶ τῶν δυνάμεων του, μολονότι καὶ εἰς ἀλλήλης δυνάμεων ὑπέρεσιν εὐρισκόμενος ἡτο ἀνθρώπος τῆς Ἑλλάδος. Μία ἐποικίς ἐπί τοῦ παρελθόντος σταδίου του ἀρκεῖ νὰ δικαιώσῃ καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν συμπατριωτῶν του, καὶ τάς ἐλπίδας τῶν φίλων τοῦ καταδύναστεμένου τούτου λαοῦ.

Ἐκ γενετῆς δὲ κόμης Καποδίστριας εὐρέθη τεθειμένος εἰς εἶδος τιὶς οὐδετέροτες μεταξὺ τῶν μερῶν. Τὰ ὅποια εἴς τὰς ἡμέρας μαζί ἔσταισαν τὴν Εύρωπην. Καταγόμενος ἐξ οίκου ἀπὸ τοῦ 1300 ἔτους λαμπροῦ εἰς τὰς Ἰονίους νήσους ὁ κόμης Καποδίστριας ἐγεννήθη εἰς Κέρκυραν τὸ 1776, ἀγένεος, ἀλλ' εἰς ἀπέρχαντα ὑποδουλωμένην. Οἱ Βενετοὶ, κύριοι τῆς Κερκύρας, ἐδυσπιστοῦσαν εἰς δλους τούς εὐδόκιμούντας μεταξὺ τῶν ὑπηρκόν των· τὸ γένος, ὁ πλοῦτος, ἡ εὐφύΐα παρώξυνον τὴν ζηλουπτωσίαν των. Ὁ νέος Καποδίστριας, δοτὶς ἔχεν εὐδόκιμησε εἰς τὸ γυμνάσιον τοῦ Παταύιου, ἐπαρουσιάσθη παρὰ τοῦ πατρός του εἰς τὰν πρώτων ἀρχόντων τῆς πολιτείας· οὗτος δὲ ἐκπλαγεὶς διὰ τῶν ἀγνώσιον του δέδηνηται νά ἐμποδισθῇ τοῦ νά φωνάξῃ· Κρίμα διτὶ εἶναι "Ἐλλην! Ὁ λόγος οὗτος ἐκαμε βαθείαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν νέον, καὶ τοῦ ἐδώκε νά γνωρίσῃ πόσον δέξιον αἱ προληπτικὲς τοῦ γένους.

Ἡ πολιτεία τῆς Βενετίας ἔπεισεν· οἱ "Ἐλληνες δέν ἐλυπθήσαν, δότι δέν την ἥγαντοσαν. Ἐπτὰ νῆσοι καὶ τινα φρούρια ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Ἑρῆσα, τὰ ὅποια ἀπ' αἰώνιων ἔξουσιάζονταν οἱ Βενετοί, ἀνάξιων ἐδοικήθησαν παρ' αὐτῶν. Οἱ Γάλλοι τούς διεδέχθησαν κατά τὸ 1798. Ἐπιστρέψας ἐξ Ἰταλίας ὁ νέος Καποδίστριας εὔρεν αὐτοὺς εἰς Κέρκυραν. Εἶχον φυλάσσει τὸν πατέρο του, δοτὶς ἡτο τότε αἰχμάλωτος εἰς τὸ φρούριον, ὡς ἔχθρον τῶν δημοκρατικῶν φρονημάτων. Ὁ νέος κόμης ἐπέτυχεν εὐτύχως τὴν ἀπόλυσιν του.

Οἱ Ρώσοι ἦνωμενοι μὲ τοὺς Τούρκους ἐδίωξαν τοὺς Γάλλους ἀπὸ τῆς Ἐπτάνησον κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1799, καὶ οἱ Ἰόνιοι ἥρχισαν νά ἐπίπονοι διτὸ θέλουν ἔχει πατρίδα. Ο πατέρος τοῦ κόμητος Καποδίστρια ἡτο ἀρχηγὸς τῆς ἐν Κωνσταντινούπολει προσκληθείσης προεξεισις διά νὰ συμμετέχῃ εἰς τὰ διαπραγματεύσεις, ἀποπερανθείσας εἰς τὴν συνθήκην τῆς 20 Μαρτίου 1800, κατὰ τὴν δόπιαν ἡ πολιτείη τῆς Ἐπτάνησον ἀποκαθίσταται ὑποτελής εἰς τὴν Πόρταν ἡτο ἔγγυηση τῆς Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας. Δεῖ υἱός ἐπεφορτιζεῖ τὸν ὀργανισμὸν τῶν νήσων Κεφαλληνίας, Ιθάκης καὶ Λευκάδος. Αὕτη ἔχρηματισεν ἡ ἀρχὴ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου του.

"Ἐφ' ἐπτὰ ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1800 ἔως τοῦ 1807, δὲ κόμης Καποδίστριας ὑπῆρξε μέλος τῆς κυβερνήσεως τῆς Ἰονίκης πολιτείας. Εἰκοσιτετραετής ἡτο, ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ εἰς τὸ έικοστὸν ἔκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του διωρίσθη Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἐμπορίου. Εἰς αὐτὸν χρεωστεῖ ἡ πατρίς του τὴν σύστασιν τῶν διδاكتικῶν σχολείων, καὶ τὴν ἐνίσχυσιν πρὸς καλλιέργειαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Τριακοντούτης γενόμενος ἐμβῆκεν εἰς τὰ στρατιωτικά. Καθ' ὅλην δὲ ταύτην τὴν ἐποχήν ἡ Ἐπτάνησος ἔξετέθη εἰς τάς προσβολάς

τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, δοτὶς βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἔκρυψε τὸ Βουθριντόν, τὴν Βόνιτσαν καὶ Πρέβεζαν, καὶ τοῦ 1807 ἀπέλιπε τὴν Λευκάδα. Ὁ κόμης Καποδίστριας ἐστάλη εἰς τὰ σύνορα ὡς ἔκτακτος ἐπιστάτης.

Τὰ στρατεύματα τῆς Ἐπτάνησος ὑπεβλήθησαν εἰς τάς διαταγάς του, ἀλλ' ἐπεφορτίσθη νά διοικῇ καὶ τοὺς ἔθελοντας τούς ἐκ τῆς Ἡπείρου, Ἀλβανίας καὶ Πελοποννήσου, οἵτινες εἶχον ἐμβῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν συμμάχων αὐλῶν. Εἰς τοῦτο τὸ σχολεῖον ὃ Κολοκοτρόπων, ὃ Βότσαρης, ὃ Καραϊσκός ἐδόχθησαν τὴν τέχνην τοῦ πολέμου. Ἐσύστησαν δέ συγχρόνως μετά τοῦ κόμπου Καποδιστρία σχέσεις, αἵτινες ἐμέλλον ὑστερώτερα νὰ είναι ὀφέλουσι εἰς τὴν πατρίδα των.

"Ἡ τύχη τῆς Ἐπτάνησος δέν ἐκρέματο ἀπὸ τὴν ἴδιαν αὐτῆς δύναμιν, ἀλλ' ἀπεφασίζετο εἰς Ἑύλω καὶ Φριελανδ. Ἡ συνθήκη τοῦ Τιλοτό την ἀνυπέβαλεν εἰς τὴν ἔχουσιάν της Γαλλίας. "Οταν ἡ πατρίς του ἔχασε τὴν αὐτονομίαν, δὲ κόμης Καποδιστρίας ἐπανήλθεν εἰς τὸν ἰδιωτικό βίον, καὶ ἡσύχασεν εἰς τὰ ἐν Κερκύρᾳ ὑποστατικό του.

"Ἀλλ' ὅμως δέν ἀπληπίσθη περὶ τῆς Ἑλλάδος; μολονότι διαιμεμελισμένη καὶ ὑποδεουλωμένη, δέν ἐδύνηθη εἰς κανένα μέρος της νά ἀνάγνωρισται ἐνα δόμισιν ὑπουργούν, δοτὶς νά είναι ίδικός της. Δέν ὑπηρέτησε τοὺς Γάλλους, κυρίους δοντας τῆς γεννησάσης αὐτὸν νήσου· δέν ὑπηρέτησε τούς Τούρκους, δυνάστας δοντας τὴς λοιπής Ἑλλάδος ἀλλ' ἡσθάνετο ἐν ἑαυτῷ προτερήματα καὶ ικανότητα, τὰ ὅποια ἥθελε νὰ διατηρήσῃ καὶ ἀναπτύξῃ, διά νά τὰ ἀφιερώσῃ ἔπειτα εἰς τὴν ἀπελευθερώσιν τῶν συμπατριωτῶν του. Μία μόνη δύναμις ἐφαίνετο ἀκόμη διτὸς νά δυναταὶ ποτὲ νά γένει ὀφέλιμος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ Ρωσία, μέ τὴν ὅποιαν ἔπειτε νά κάμη σχέσεις, δοτὶν ὑπερασπίζετο τὸν τόπον της κατά τὸν Βοανάπταρο. Δέν ἔχρεωστε πλέον ν' ἀνακουφίζῃ κανένα, διότι Ἐλληνική κυβερνητική πλέον δέν ὑπῆρχεν· οἱ Ρώσοι ὑπουργοί τὸν ἐπρόσφερον κατά τὸν ίούλιον του 1808 ὑπούργημα εἰς τὸν κλάδον τῶν Ἐξωτερικῶν, καὶ τὸ ἐδέχθη.

"Ἐπὶ δεκατέσσαρα περὶ ἀπὸ τοῦ 1809 μέχρι τοῦ 1822 δὲ κόμης Καποδιστρίας ὑπηρέτησε πιστῶς καὶ τιμίως τὴν Ρωσίαν, χωρὶς νά παστού τοῦ νά είναι ἀφοσιωμένος εἰς τὴν Ἑλλάδα· τὸ δέ 1822 ἀποποιεῖται ἐνδόξως τὰ ὑψηλά του καθήκοντα, δοτὶν τὰ προσιδιάζοντα εἰς ὑπουργὸν Ρώσων καὶ εἰς πολίτην Ἐλλήνα ἔπιασαν τοῦ νά συμφωνοῦν. Κατά τὸν καιρὸν τῆς εἰς τὴν Ρωσίαν ὑπηρεσίας του τρία ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1809 ἔως 1811, ἔχρημάτισεν εἰς Πετρούπολιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν· τὸ 1812 ἡκολούθησεν εἰς Βιένναν τὴν Ρωσικήν πρεσβείαν· ἀπὸ τοῦ 1813 ἔως τοῦ 1815 ὑπῆρξεν ἀρχηγὸς τῆς διπλωματικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὸ γενικὸν στρατόπεδον του Ρωσικοῦ στρατεύματος· ἀπὸ τοῦ 1816 ἔως τοῦ 1822 ὑπῆρξε Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας ἐπὶ τὼν Ἐξωτερικῶν εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου.

Βιασμένος ἀπὸ τὴν πρώτην αὐτὸν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀγάπην τοῦ αὐτοκράτορος νά συμμεθέξῃ εἰς δλας τὰς διαπραγματεύσεις τῆς ἀδιομηνούεντος ἑκείνης ἐποχῆς συνετέλεσε καὶ αὐτὸς τοῦ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν ἐνεστῶσαν ισσοσταθμὸν τῆς Εὐρώπης· πρὸ πάντων δέ ὑπορεῖ νά καυχηθῇ διτὸν ὑπηρέτησεν, δοτὶ ἐβοήθησεν, δοτὶ ἐστερέωσε τὴν ὑπαρξὴν τῶν μόνων δημοκρατῶν τῶν ἐπὶ σωζομένων ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Τόν Νοέμβριον τοῦ

1813 είχεν άναγκάσει τήν Έλουητίαν νά συναγωνισθή μετά τών συμμάχων δύναμέων κατά τού Βοναπάρτου' διά τούτο άνεδειχθή ό περιστοπής τῆς Έλουητίας εἰς τούς διαφόρους συλλόγους τούς έν Βιέννη, ἐν Παρισίοις και Αιγαλαπετλή, συγκροτηθέντας. Ἐνησχολήθη εἰς τό νά συνδιαλάπτη τάς φατρίας, νά σταματά τάς ἀντιπράξεις, νά διατηρή τά δικαια τῶν είκοσι δύο ἐπαρχιών εἰς τήν νέαν συμπολιτείαν, ἡτις κάμνει τήν σήμανση τήν εύτυχιαν των. Αἱ ἐπαρχίαι τῆς Γενεύης και Βαύδου ποτε βέβαια δέν θέλουν λησμονήση δηλη τήν διοίαν χρεωστοῦν εἰς αὐτόν εύγνωμοσύνην: και αἱ δύο αὐταὶ πολιτεῖαι τόν ἐποιτογράφουσαν.

Ἄλλ' ἔαν μετεχειρίσθη τήν διοίαν διά τῶν προτερημάτων τάς ἀπέκτησεν υψηλήν ἐπροήν εἰς τό νά ὀφελήση τούς Έλουητίους, τούς θεούς συμπατριώτων του, ἔτι πλέον ἐπρεπε νά ἐννοιασθῇ νά ὀφελήσῃ τήν Ἑλλάδα, εἰς τήν διοίαν ἔξι παταλῶν δύναμών είχεν ὀφελώσει τήν καρδίαν του. Αἱ εὔρεγεσιαν του, ναΐ, δέν ἡδύναντο νά ὀφελήσουν εἴμι μικρὸν μέρος τού δυστυχούς τούτου τόπου, ἄλλ' ἡθέλησε νά ρίψῃ κάν τόν σπόρουν ἐύτυχεστέρου μέλλοντος. Ἐν δύναται τῶν συμμάχων μοναρχῶν ἐπέθεσεν εἰς τήν ἐπάνησην τό δυνατα τῆς δημοκρατίας και ἀρχήν τινα ἐλευθέρας νομοθεσίας: μή δύναμεν δέ νά δώση τήν πραγματικήν κυριαρχίαν εἰς τούς Ἑλλήνας, ἡθέλησε τουλάχιστον νά ἐγκαταταχθοῦν εἰς τήν ἐλεύθερωτέρων τῶν Ἐρωτακῶν μοναρχῶν, εἰς ἑκείνην, ἡτις είχεν ἐπιδώσει πλειότερον καθ' ὅλας τάς θηθικάς και πολιτικάς ἐπιστήμας, εἰς ἑκείνην. ἡτις δύναντα νά τούς δώσῃς ὀφελώματά παθήματα. Ἔβαλε τήν Ἐπτάνησον ύπο τήν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας, δικαίων εἰς τάς δύσειν μέ τόν τόπον ἕκεινον, και δέν ἥλπιζεν ἀπό αὐτόν καμμίαν χάριν.

Οταν δό κόμης Καποδίστριας ἐμβήκεν εἰς τήν ύπορειαν τῆς Ρωσίας, τόν Ιανουάριον τού 1817, δι αὐλή αὐτή ἐπέρασθε δόξας φιλελεύθερους: αἱ δόξαι αὐτά, συνδέουσαι τόν τίμιον ἀνθρωπον μέ τάς προσόδους δλου τού ἀνθρωπίνου γένους, είναι αὐταὶ πατερίς εἰς τέσσερην πατρίδος. Πιστός και αὐτός εἰς τάς δόξας ταύτας δό κόμης Καποδίστριας ἥσθαντε δι σκοπός τῶν δύγνων του ήτο δοχή ιδια αὐτοῦ βελτίωσις, ἀλλά τό καλόν τῆς κοινωνίας. Τό 1822 ή αὐλή της Ρωσίας παρεύθησε εἰς τό Αὐτοκρατοκύανο σύστημα, και ἐφήρμοσεν αὐτό μεταξύ ἀλλων και εἰς τά πράγματα τῆς Ἀνατολής και τῆς Ἑλλάδος. Ο κόμης Καποδίστριας παρηγήθη τότε τόν υπογράμματός του και ἀπέχωρεν εἰς Γενεύην: ἀπαρνηθεὶς δέ τόν κόσμον ἔξησεν ἑκεί εἰς μοναδιαν πάντοτε βαθυτέραν, υπόφερουν ἐν ταῦτῳ και αὐτηράν οικονομίαν δικαί νά δύναται μέ τήν δχι μεγάλην περιουσίαν τού νά χρονήη παραμυθιαν τινά εἰς τά φρικτάς δυστυχίας τῆς Ἑλλάδος. Ἐντεύθεν τόν ίδουμεν νά προσδράμει εἰς βοήθειαν δλων τάν καταφυγόντων συμπατριωτῶν του, νά προηγήται εἰς δλους τούς ύπερ τῶν Ἑλλήνων ἐράνους μέ ἀκατανόητον ἐλεύθεριόπτητα, ἐνώ συχρόνως ἔτρεψε νέους "Ἐλλήνας ἐκπαιδευομένους εἰς Ὀφφούλων, παρά τόν Κ. Φιλέλευθρον εἰς ἱέναν, εἰς Γαττίγγην και εἰς Παταύιον. Ἀπό ταύτην τήν μοναδιαν τόν ἔξεβαλεν ἡ μάχηνα τῶν συμπατριωτῶν του: ἐπανήλθε δέ εἰς τάς αὐλάς, τάς δηποίας είχεν ἐγκαταλείψει, δικαί νά τάς προσφέρει δλην τήν πίστιν, ἡτις ἡμποροῦσε νά τόν μένη. Ή εύγνωμων Ἑλλάς τόν ἐνεπιστεύθη τήν τύχην της. Θέτουσα τάς

ἐλπίδας της εἰς ἑκείνην τήν σοφίαν και ἑκείνην τήν μετριοφροσύνην, αἱ δόπαι τόν ἔκαμαν, δια σπανίας τήν σήμερον ἐπιτύχησαν, ν' ἀγαπηθῇ ἀπό τούς ηγεμόνας, εἰς τούς δηποίους ἐπλησίασεν, ἀπό τούς ύπουργούς, μέ τούς δηποίους συνδιεπραγματεύθη, και ἀπό τούς λαούς, ύπερ τής εύτυχίας τῶν δηποίων ἐκοπίσασε πάντοτε.

Γενικό Θημερίς, ἔτος Β, ἀρ. 71, ἐν Αιγίνη 26 Οκτωβρίου 1827, σ. 285 – 286

ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Γράμμα τού Ἰω. Ἐννάρδου στά Φιλελληνικά Κομιτάτα τῆς Εύρωπης

Ἐγχώριοι εἰδήσεις εἰς Αιγίνη, 4 Νοεμβρίου.

Ἄπο γράμματα δέξιόπιστα ἔν Γενεύη τής 3 'Οκτωβρίου πληροφορούμενα μετά βεβαίωτης δη δέξιοχώτατος Κυβερνήτης ἐπεριμένετο ἑκεί ἐντός 8 ή 10 ἡμερών, δθεν ἐμέλλεν εύθυνός ν' ἀναχωρήσῃ εἰς τήν Ἑλλάδα. "Οθεν καθ' δλας τάς πιθανότητας πρέπει τόδη νά εύρισκεται καθ' δόδιον ἔρχόμενος εἰς τήν πατρίδα. Ειθε εύτυχης και σύντομος πλοῦς νά τόν φέρει εἰς τάς ἀγκάλας της!

Πρό καιροῦ ήδη δριστος τῶν φιλελλήνων και θεμότατος ζηλωτῆς τού ιεροῦ ἀγώνος κύριος Ἐννάρδος ἐπιτρέψας ἐκ Λονδονού και Παρισίων εύρισκεται εἰς ταύτην τόν πόλιν. Ειτόν γνωστόν ταξιδίον του είναι πασιγνωστον πόσαν ὀφέλησε τήν Ἑλλάδα εἰς τήν κοινήν ὑπόληψιν, και πόσαν ἀνέθαψε τόν ἐνθουσιασμόν των φιλελλήνων. Ο γενιατός ούτος εύεργέτης τῆς Ἑλλάδος, ἀκάματος εἰς τό μένα και φιλανθρωπότατον στάδιον, τό δηποίον τρέχει, ἀγώνιζεται ἀδιαλείπτως και ἡρωικῶς εἰς δηφελος τού Ελληνικοῦ ἔθνους, τού δηποίου και ήγιενήτη ήδη τήν διδόνων εύγνωμοσύνην. Προβλέπων δέ δέξιοσέβαστος ούτος ἀνήρ δη τήν ἐλευσμούνη τῶν λαῶν διασδέχεται δσονούπων ἡ εύσπλαχνή και τό ἔλεος τῶν ηγεμόνων, πετεύει διά νέας προκρηπέωνς του νά ἐπικαλεσθῇ και τά ύπερτερινά βοηθήματα τῶν διαφόρων φιλελλήνων. Και ἐπί τούτῳ ἐξέδοντα τήν ἔχης πρόσκλησιν πράς ἀπάσας τάς φιλελληνικάς Ἔταιριας.

"Ἐγγίζομεν, κύριοι, εἰς τό τέλος τού δηποίου ἀνεδέχθημεν ἐργον τής κρισιανικῆς εύπλακνίας. Τό περί τής ἀνέξαρτησίας τῶν Ἐλλήνων πρόβλημα λέυται δσον ούτων εἰς τό Αιγαίον πέλαγος: ἄλλ' ή τών Μοναρχῶν μεσολάβησης θέλει περιορισθή κατά πρώτον εἰς τό νά ἐμποδίσῃ τά εκ τού πολέμου δυστυχήματα, χωρίς νά διασύκησι δικόμη τά τής ειρήνης ἀμάχη. Μ' ὅλα ταύτα, κύριοι, θέατρον πολέμου ούτα ή Ἐλλάς ἔως της οήμερον, καθώς εξέρετε, ἀδυνατεῖ νά θρέψῃ τά τέκνα της. Νά τά ἐγκαταλείψωμεν τώρα δέν είναι τό αὐτό και νά τά ἀφήσωμεν νά χαθοῦν, καθ' ή στημήν θθάνουν εἰς τόν λιμένα; Τολμῶ νά ἐπίζω, κύριοι, δηιοι στοχασμοι ούτοι θέλουν είναι παντοδύναμοι παρά τούς φιλέλληστοι. Η Ἑλλάς ζητεῖ τήν τελευταίαν θοήθειαν, και ή φωνή της θέλει ἀκουσθήτη ἀπό ἑκείνους, οι δηποίοι τούς ποτακίς ἐκινήθησαν δπά τάς φωνάς τής ἀμηκανίας της.

"Νομίζω, κύριοι, χρέος μου ν' ἀπόκαλυψα ἔν πράγμα, τού δηποίον ἐπιστεύθη ἀναμφίβολως μέ ἀθωτάτη, ἀλλά και μέ δολίγην σκέψιν ἀπό τήν ταῖς ἐφεμεριδογράφους. Ο κόμης Ἰω. Καποδίστριας θέλει φέρει, λέγουν, εἰς τήν Ἑλλάδα μεγάλα χρηματικά μέσα, κάμποσα ἐκατομμύρια, και φάνεται δηιοι ύποθέτουν τίνα σκοπόν

γνωστοποιοῦντες τήν πηγήν, ἀπό τὴν ὁποίαν αὐτά ἡθελοντα ληφθέν. Στοχαζόμενοι διτέν ζητούν νά διεγέρουν πολιτικάς ζηλοτυπίας μεταξύ τῶν δυνάμεων· ἔχων δημοσίαν νά κηρύξουν ως πευδή ταύτην τὴν εἰδοντα, τῆς ὁποίας τὸ ἀπότελεσμα θήθεν εἶναι τοὐλάχιστον νά στερήσῃ τούς ταλαιπώρους Ἐλληνας ἀπό τὴν χριστιανικήν ἐλέημοσύνην.

Ο κόμης Καποδίστριας, τοῦ ὅποιου ἡ περιουσία μετρία οὖσα πάντοτε, σήμερον εἶναι οὐδέν, παρηγόρητη πᾶσαν ἀπλαυσιν δεχόμενος τό βαθμόν, εἰς τὸν ὅποιον τὸν προσκαλεῖ ἡ εὐχὴ τῶν συμπολιτῶν του. Ἀπορήθη μάλιστα καί τὴν ἀντιμοσθίαν, τὴν ὁποίαν ὁ Αὔτοκράτωρ ἥθελε νά τὸν καρίσῃ εἰς τίν παραπήδην του. Ἔσυλογοίσθη διτέν της τιμῆς καί τοῦ ἀξιώματός του ίδιον ἦτον νά φαρεστή πᾶσαν πρόσφαταν ἀπό τοὺς κακούούλους, καί νά δώση τοιουτόπρωτα εἰς δὲλην τὴν Εὐρώπην τὸν ἀπόδειξην διτέν ὁποίαν, οὐδέ την μηπούσε νά είναι ἀλλο παρά Ἐλλην.

Εἰς τὴν Μόσχαν καί εἰς τὸν Ὁδοσόρον δικόμης ἐξῆτη τὰ βοηθήματα τῶν φιλελλήνων, καί μᾶς γράφει Ἑκ Λονδίνου παρακινῶν μας νά συνεργήσωμεν καί ἡμεῖς. Σπεύδων δέ νά γίνων ὁ ἐμρηγεύς αὐτοῦ πρὸς ὑμᾶς, πεπισμένος διτέν πρόδροκτήσι τοῦ θελεὶ εἰσακούσθη ὅλους τούς φίλους τῆς Ἐλλάδος. Οι Ἐλληνες ὑποστριχθέντες τινὰ καιρὸν ἀκόμη, θέλουν δυνηθῆ νά προσμεύνουν τὰ ἀπότελέματα τῆς μεσολαβήσεως; ὅταν δέ φθάσῃ ἑκείνη ἡ ὥρα, πρέπει νά πιστεύσωμεν διτέν οι Μονάρχαι θέλουν θεωρήσει, ὡς τὸ πλήρωμα τῆς μεσολαβήσεως των, τὸ νά παρηγόρησουν τούς δυστυχεῖς ἑκείνους, ἀφοῦ βεβαιώσωσι τὴν πολιτικήν των ὑπαρξιν. Γνωρίζουν οἱ υπουργοί τῶν τριῶν Δυνάμεων διτέν ἡ ἐλεγμοσύνη τῶν μερικῶν εἶναι ἐν τῷ τελεούθασι! ἔξειρουν καταλεπτάς τὰ ὀλόπτηρά τῆς Ἐλλάδος, καί θέλουν λάβει, ἀς εἰμεθα βέβαιοι, ὅλα τὰ μέσα διά νά εξακολουθούν αι βθέματα, τάς ὅποιας ἡμεῖς πλέον μετ' ὀλίγον δέν θέλουμεν δυνηθῆ νά στέλλωμεν. Μόλια ταῦτα, κύριοι, τολμῶ νά ἐπαναλάβω τελείωνταν τὴν ἐπιστολήν μου· Ἄς καταβάλουν οι φιλελληνες ἀκόμη μίαν τὴν δύλουστερήν προσπάθειαν».

Γενική ἐφημερίς, ἔτος Β', ὁ 74, ἐν Αἰγίνη 5 Νοεμβρίου 1827, σ. 296 – 297

Η ΑΙΓΙΝΑ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ἐορτή στὴν Αἴγινα πρός τιμὴν τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Μαιζών (26 Ἀπριλίου 1829)

Τὸ ἐστέρας ὅλη ἡ πόλη ἐφωτίσθη, καί ἔκαστος τῶν κατοίκων ἐφώτισεν, ὅπως ἡδυνήθη. Παραπρήσεως δέ διξιον ἦτον δικό τὸ λαμπτὸν τοῦ φωτισμοῦ, ἀλλά τὸ γενικόν αὐτοῦ, διότι ἔως καί αὐτοῦ τῶν καλυψίων οι οἰκήτορες δέν ἐλειψαν νά φωτίσωσαν τά εὐτελή των καταφύτων.

Οι Αιγινῖται είχον στολίσει τὴν ἄγοράν ἔχωσθεν τῆς οἰκίας τοῦ Ἀντιπρέβεως τῆς Γαλλίας, προσδωρισμένης διά τὸν Μαρεσάλον, μέ περιβόλον κατεστεμένον μέ δάφνας καί μυρσίνας, καί ἐπί τάς τρεῖς πλευράς τοῦ περιβόλου διέπρεπον σύμβολα παριστάνοντα τὴν Γαλλίαν, τάς Συμμάχους Αύλας, καί τὸ δόμου τοῦ Μαρεσάλου. Τὴν νύκταν δι περιβόλος ἦτον δόλφωτος.

Τὴν ἐπαύριον, 27 τοῦ μηνὸς, περὶ μεσημβρίαν συνεκροτήθη ἔχωσθεν τοῦ λιμένους, διά φιλοτίμου χορηγίας τοῦ κοινοῦ τῶν Ψαρῶν, ναυτικός ἄγων παριστά-

350

νων ζωηρῶς τάς ἀλλητεῖς μετά τῶν ἔχθρών ναυμαχίας κατά τε τὸ ὑπερβάλλον τῆς δυνάμεως τῶν ἔχθρῶν, καί τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν αὐτῶν, καθὼς καί τὴν μικρότητα καί τὸ εύκινητον τῶν Ἐλλήνων καί τὴν εὔστοχον μεταχείρισταν τῶν πυροπλητηρίων. Αι ΑΑ.ΕΕ. ἔθεωρουν τὸν ἄγωνα ἀπό τοῦ πολεμικοῦ πλοίου Ξενοφώντος ἀράγμενου ἐμπροσθεν τοῦ λιμένος, καί πλήθος θεατῶν παρίστατο ἀπό τὸ παράλιον εἰς τὴν ἔθνικήν ταύτην ἔστρητην, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας τὸ «Ζήτω Κάρολος δέ θέλετος» ἦτον καί μόνη φωνή μηρίου λαοῦ.

Τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς φάριξεως του δι Εξοχώτατος Μαρεσάλος προσεκλήθη εἰς δεῖπνον παρὰ τοῦ Ἐξοχώτατου Κυβερνήτου, καί τὴν ἀκόλουθον, παρὰ τοῦ Πανελλήνιου, ὃν δισαν προσκεκλημένοι καί ἀπαντεῖσαν οἱ Ἀγίνη εὑρισκόμενοι διξανωματικοὶ τῶν τριῶν Συμμάχων. Προπόσεις ἔγενεν ὑπέρ τοῦ Δεκάτου Καρόλου, τοῦ Μαρκίωνος Μαιζώνος, τῆς Ἐλλάδος καί τοῦ Κυβερνήτου.

Μετά δέπνον συνεκροτήθη καί χορός στρατιωτικός Ἐλληνικός ἔχωσθεν τοῦ δώματος τοῦ Πανελλήνιου.

Καί τὴν νύκτα ταύτην ἡ πόλις διέφωτησθη γενικῶς, ὡς καί τὴν παρελθόσαν. Τὸ ἐστέρας δι Α.Ε. ἔτιμησε τὴν κατοίκιαν τοῦ Κυρίου Κονστατίου μέσους τῆς ἐπί τῆς Οίκονουμας ἐπιτροπῆς, καί τοῦ Πανελλήνιου ὃντος ἡπολαύνθρωπος συναναστροφή, χορός καί δεῖπνος. Μετά τὸ δεῖπνον δι Α.Ε. ἀνεχώρησεν εἰς Πόρον.

Γενική ἐφημερίς, ἔτος Δ', ὁ 32, ἐν Αἰγίνη 29 Ἀπριλίου 1829, σ. 125 – 126

ΕΠΤΑΝΗΣΑ. ΙΩΝΙΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Συμμετοχή τοῦ ἐπανασιακοῦ λαοῦ για τὴν Ἱδρυση πανεπιστημίου στὰ Ἐπάνησα (1820)

Ο κόμης Γκύλφορντ περιοδεύοντας στὰ Ἐπάνησα για νά βρει χώρα καταλλήλο για τὸ πανεπιστήμιο (τὸν Ἰόνιον Ἀκαδημίαν) πού διθελε νά ίδρυσε ἐφέτασε καί στὴν Ἰθάκη. Ο λαός γεμάτος ἔνθουσιασμό ἐσπευσε νά τὸν βοηθήσει σ' αὐτή τὴν προσπάθεια:

«... Εὐκολώτερον νά αισθανθῆς, σύ παρά νά περιγράψω ἔγυ δύναμαι δισαν ἔνθουσιασμόν ἐπρόξεντον δι Κόμης τά πέριξ τῆς πόλεως ἐπέθυμησε νά μάθη ἀν ἐπωλεῖτο καί διά πόσον, μία τερποντάτη ἀνωφερής τοποθεσία ... πλησίον τῆς πόλεως κειμένη ... Τῆς τοποθεσίας αὐτῆς τὸ ήμισιον ἥτο κτήμα τοῦ εὐγενούς Κων/ου Ζαΐφου καί τοῦ ήμισιον τῶν εὐγενῶν ἔξαδέλφων του ... Οι φιλογενέστατοι αὐτοί ἀνδρες, μόλις ήκουσαν τὴν πρόστασιν ἀπαρακινήσας τὴν ἐπρόσφεραν δωρεάν. Τὴν ἀκόλουθον αὐγύν δι ζηλατής τῶν καλών τῆς πατρίδος του ... κόμης Νικόλας Βρετός, ὑπαρχος τῆς νήσου ... ἐκήρυξεν εἰς τὴν πόλιν διτέν ἐκριθε εὐλόγον νά γενή αὐτοθέλητος συνδρομή διά τὴν δαπάνην τοῦ Ἀπιστημονικοῦ οἰκοδομήματος ... καί τοιούτους ἀγγελιοφόρους ἐσπειρειε εἰς ὀλην τὴν νήσον. Κοινή διμήλα καί φιλοτίμια ἐκυρίευσε τότε δόλους: ἐνθουσιάσας πολλά τολαόν καί τὸ παραδείγμα τῶν Ἀρχηγῶν τῆς Ἐκκλησίας καί τῶν φιλογενῶν ἀρχόντων τοῦ τόπου. Οι ἀγοραῖοι διῆκαν τὴν ἄγοράν, οι ναυάτησαν τὰ πλόαια, οι ἐργάται τὴν δικέλαν, οι ἐμποροι καί τεχνῖται ἐκλείπονται ἐγράστηρια, οι ἔξωμεροίται ἐμβαίνον εἰς τὴν πόλιν ἀδιακόπως καί μικροί μεγάλοι, πιπωχοί πλούσιοι, κληρικοί κοσμικοί

έτρεχον σωρηδόν εις τὸν οἶκον τοῦ ὑπάρχου καὶ συγχαιρόμενοι ὃ ἔνας τὸν ἄλλον ὑπεράφοντο, ἄλλοι διά πέτρες, ἀλλοὶ διὰ σάστερον, ἄλλοι διὰ πληγηρῶν ἐργατικῶν, καὶ ὃ γυμνός καὶ νηστικός ππάσχετο καὶ αὐτὸς τὸ ἡμεροκάματόν του. "Ἐπερπετε νά στολίστης τά φύλα σου μὲ τὰ σεβαστά ὄνδρα τῶν συνδρομητῶν, ἀλλά δέν ἔκανε πρόχειρον τὸ ὄνοματολόγιον" ἀρκεῖ νά μάθης διτό το κεφάλαιον τῆς συνεισφορᾶς ἔφθασεν εἰς 220 Βαρκάρδες πέτρες, 5745 βατζέλια σάστερον ὅπερεχον καὶ 9628 ἐργατικά . . . Ἀλλά ἐτοιμάσου τώρα εἰς ἀκόρδασιν ἀκόμα χαροποιεστέρων ἀκουματάνων. Αἱ γυναίκες τῆς Ἰθάκης, ἀντίζηλοι τῆς δόξης τῶν ἀνδρῶν, ἔκαμαν καὶ αὐτάς ἣ' ἐσταύν σύναξιν καὶ διά τὴν σκέπην τοῦ οἰκοδόμηματος ὑπεράφησαν ὄνομαστι διά 9500 κεραμίδια καὶ οἱ καραβούριοι . . . Μπεσχέθησαν νά μεταφέρουν τὴν ζυλικήν καὶ καρφικήν ἀπό τούς δάριτικους ἢ ἀλλούς λιμένας ἀναυλα. Τοιούτος ἔδειχθη δι πατριωτισμός τῶν ἀξίων ἀπογόνων τοῦ Ὀδυσσέως καὶ σημείωσε διτό ή νῆσος των εἶναι πολλά παπχή καὶ δι ἀρθρόμις διων τὸν ἔγκατοικών της δέν ἀναβαίνει εἰς ἐπάντια ἁλίαδές

Ἐπιστολή ἀνωνύμου στό περ. «Λόγιος Ἐρμῆς» 1820, σ. 374 – 376

ΜΑΝΤΩ ΜΑΥΡΟΓΕΝΟΥΣ

Άναφορά τῆς Μαντώς Μαυρογένους στὸν Όθωνα
Ἡ ἡρωΐδα Μαντώ δαμαρτύρεται γιατὶ ἡ ἐπιτροπὴ ποὺ δρίστηκε γιά τὶς ἀποζημιώσεις τῶν ἀγωνιστῶν τὴν χαρακτήρισε χήρα ἢ ἀπόμαχο καὶ – ἐπειδὴ ἡταν γυναίκα – δέν της ἀναγνώριζε τὶς πολεμικές ὑπηρεσίες τῆς στόν Ἀγάννα

Μεγαλειότατε

... Ὡς πρός τὴν περί οὖδὲ λόγος σύνταξιν ἡ γραμματεία ἥ θέωρησεν ὡς χήραν γυναίκα ἥ ὡς ἀπόμαχον, ἀλλά ἥ υπαναφορέν, Μεγαλειότατε, οὔτε χήρα ἦμουν ποτέ, ἀλλά οὔτε ὑπανδρευμένη διά νά είναι δυνατονά κατασταθῶ χήρα, καὶ οὔτε εἰς τὸν πόλεμον ποτὲ ἐπλήγωθην διά νά κατασταθῶ ἀπόμαχος. Ὡς διά τῆς ἀνωνύμησης διαταγῆς της (ἡ ἐπιτροπή) δέν ἔκρινε νά ἔμβω εἰς τὰ δικαιώματα τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὡς νά ἕναν ἀλληλή φύσεων αὶ πρός τὴν πατρίδα ἐκδουλεύεσι μου ἀπό τὰς ἐκδουλεύσεις τῶν ἀλλων ἀξιωματικῶν, καὶ ὡς τὸ θένος εἰς τὰς προκρύξεις καὶ τὰ θεοπίστα μνημόνια ποτὲ διάκριστον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν τῶν στρατιωτικῶν ὑπηρετησάντων τὴν πατρίδα ἢ ἀλλως πως θυσιασθέντων ὑπέ αὐτῆς. Ἡ γραμματεία ἐπερπετε νά μέ θωρηστη ὡς ἀγωνισμένην προσωπικῶς κατὰ τῶν ἔχθρων τῆς πατρίδος, ὡς θυσιάσασαν ὑπερόγκους χρηματικάς ποσότητας ιδικής μας, ὡς στρατολόγησασαν στρατιώτας καὶ ἐκστρατεύσασαν κατὰ τῶν ἔχθρων τῆς πατρίδος καὶ ἐκπληρώσασαν καθήκοντα στρατιωτικά κατὰ τε ἔχρησαν καὶ θάλασσαν καὶ τότε βεβαιά δέν ἦθελεν ἔσοκειλει εἰς τό μέγα λάθος του νά μέ ἐκλάβη ὡς χήραν ἥ ὡς ἀπόμαχον. Ἐπερπετε νά σταμάσῃ τὴν Β. Δικαιοσύνην μέ τάς ἐκδουλεύσεις καὶ τάς θυσίας μου καὶ τότε, ἀν δέν μοι διῆκε στρατιωτικός βαθμός, καθ' ὅ γννη, νά μοι δοθῇ τουλάχιστον τὸ ἀνήκον μοι ἀριστεύον, τὸ διπόνον καὶ ἔγώ νά δύναμαι νά φέρω καὶ νά μοι δοθῇ καὶ μία προικόδηπτος, καθὼς ἔδοθη καὶ εἰς τούς ὅξιωματικούς διά νά μή εύρισκωμαι μόνη ἔγων παραπονεμένη μεταξὺ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς πατρίδος . . .

Ἄθηναι τῇ 30 Μαρτίου 1840

Ἐλπίζουσα πάντοτε εἰς τὴν δικαιοσύνην Της
ὑποστημειούμαι
ἡ εὔπειθεστάτη ὑπόκοος
Μαδύ N. Μαυρογένους

(Σωτηρία I. Ἀλιμέρητη, Αἱ ἡρωΐδες τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως,
Ἄθηναι 1933, σ. 301)

ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΩΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἡλίας Ζερβός Ἰακωβάτος

Καθὼς τό Ἑλληνικό κράτος πού ίδρυθηκε μέ τὴν Ἑλληνική ἐπανάσταση περιέλαβε ἔνα πολὺ μικρό μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δέν ἔταψαν οἱ ἀγώνες τῶν ὑπόδουλων περιοχῶν γιά τὴν ἀπελευθέρωση τους καὶ τὴν ἐνωση μέ τὴν Ἐλλάδα. Ἀγώνες σκληροὶ στὴ Μακεδονία, τὴν Ἕπειρο, τὴν Κρήτη, τὰ Δωδεκανήσα, τὴν Κύπρο, πρὸ τὴν Ἐπάντησο. Παντοῦ δὲ λαὸς ἀγωνίστηκε μέ θαυμαστὴ πίστη καὶ ἐπιμονή περιφρονώντας τὶς διώξεις, της ἔροεις, τούς μαρτυρικούς θανάτους. Στὴ σειρά τῶν ἔθνομαρτρων καὶ τῶν ἀγωνιστῶν ξεχωριστὴ θέση τατέχει τὴν Ἐπανάτησος Ἡλίας Ζερβός Ἰακωβάτος, ἀπό τὴν Κεφαλλονία, πού ἀγωνίστηκε μέ θάρρος, πίστη καὶ συνέπεια δλου τοῦ τὴ ζωὴ γιά τὴν ἔνωση. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ παρακάτω πόστασμα ἀπό γράμμα πού ἔστειλε στὴ γυναίκα του καὶ τὸν δάελφο του τὸ ἐρμόνιο τῶν Ἀντικυθήρων, δηπου πέρασε πολλὰ χρόνια ἔξδριστος:

... Σεῖς δημιού τρομάζετε τὸν θάνατον, ἀλλὰ διατί νά μη τρομάζετε μαδλον τὴν ζωὴν ὑπὸ τὴν δουλείαν; Στρέψατε γύρω νά τὸ βλέμματά σας καὶ κοιτάζετε τὴν ἀθλιότητα τοῦ τόπου καὶ τὴν ιδικήν σας θέστον, διά να αισθανθῆτε ποια εἶναι η ζωὴ ὑπὸ τὴν δουλείαν. Ἡμεῖς ταύτην τρομάζουμεν καὶ ἀγωνιζόμεθα νά τὴν ἀνταλλάξουμεν μὲ τὴν ἀλευθερίαν ἢ μὲ τὸν θάνατον, διά τούτο καὶ τὸν περιφρονοῦμεν ...

... Στὴ ἀπαντασκὸν χώματο, δόπον πατοῦν ἀκόμη τὰ βήματά σας, αὐτὸς ἀς καλώνη καὶ τὰ ὀστᾶ μας, δην οὕτω πέρπωτα. Ἡ τυραννία, ἥτις βιαίως καὶ αὐθαρέτως μᾶς ἔξεσφενδονίσεται ἔπι τοῦ ἔρμου σκοπελοῦ, δύναται νά μᾶς ρίψῃ καὶ εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἡμεῖς εἰς τὴν ἐνεστώσαν τῶν πραγμάτων κατάστασην δὲν θέλομεν ποτὲ ἀκτατελεῖμει τὸ ἔδαφος, τό δόπον μᾶς ἔδωκε τὴν ζωὴν καὶ μᾶς ἔφελκε εἰς ἐσαύτο διά μαστηριώδων καὶ ἀναποστάσιων τινῶν δεσμῶν. Ἡ πατρίς δέ ἔγκαταλείπεται κινδυνεύουσα η πολεμουμένη, ἀλλ' ἀπό μόνους τοὺς δειλοὺς καὶ τούς ἐγκληματίας. Ὁ γενναῖος καὶ ἔναρετος πολίτης εἰς τοιαύτην περίπτωσιν μητὶ τὴν διασώζει ἥ συνθάπτεται μετ' αὐτῆς. "Ἀλλως δέ ποια γῆ δύναται νά μᾶς δεχθῆ, δταν ἡ ιδική μας δέν μᾶς χωρεῖ; Αἱ Ἅθηναι; Αὔται νοι, εἶναι σήμερον η μητρόπολίς μας καὶ ἐπιθωμούμεν καὶ ἀπαιτούμεν νά μεταβώμεν εἰς αὐτήν" ουχί δημιας ὡς ἔξδριστοι καὶ κοσμοπλανεῖς, ἀλλ' ἡ ὥλευθεροι η ως σημαίοφροι τῆς Ἐθνικῆς μας ἀνεξαρτησίας.

Ἡλία Ζερβός Ἰακωβάτου. Ἡ ἐπὶ τῶν Ἀντικυθήρων αλχημαλωσία μου καὶ τῶν συναρχικάλων μου 1857, ἐμπέλεια καὶ προλεγόμενα Χρ. Συντ. Θεοδωράτου. Ἄθηναι 1972, σ. 76

"Ο κερκυραϊκός λαός κατευδώνει τὸν Ἡλία Ζερβό Ἰακωβάτο, πρόεδρο τῆς ἐπτανησιακῆς βουλῆς

Μετά τήν πολύχρονη έξορία του ό 'Ηλιας Ζερβός 'Ιακωβίδης έκλεψηκε πρόσδεσης της Ιονίου Βουλής. Καθώς έφευγε από τήν Κέρκυρα για τήν Κεφαλλονία, δέ κερκυραϊκός λαός βρήκε τήν εύκαιρην νά κατευοδώσει μέ μεγάλες τιμές τον έθνικό δημαρκιστή. Ο ίδιος γράφει, στην αύτοβιογραφία του «Η ἀναχώρησις μου ἐκείνη ἦτο μία ἀπό τὰς λαμπροτέρας καὶ τάς σπανίως εύτυχεῖς στηγάρις τοῦ βίου μου».

Τό Σάββατον τῆς 7 Ιουνίου 1862 ἀνεχώρει ἐντεῦθεν δέ Πρόδερμος τῆς Βουλῆς 'Ηλίας Ζερβός διά τήν πατρίδα τού Κεφαλληνίαν. Ό λαός τῆς Κερκύρας ἐσπευσεται νά τὸν τιμήσῃ... διά γενικής καὶ διομήδους ἀπίδειξης. Αλτίσει τῶν συνεταίρων τῆς φιλαρμονικῆς, ή μουσικῆς τῆς 'Επαρχίας ταῦτη ἐπορεύθη ὑπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Ζερβοῦ τὸ ἀπόγευμα καὶ παίπαινον ἐπὶ πολὺν χρόνον. Περὶ λύχνων ἄφας ἐκαίνοτον βεγγαλικά φῶτα, ὅτε ἐν μέσῳ ζητοκραυγῶν κατέβη δέ Πρόδερμος τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ μετέβη εἰς τήν πλησίον ἐκκλησίαν τοῦ 'Αγίου Σπυρίδωνος, ἵνα προσκυνήσῃ τὸ ἱερὸν Λείψιον. «Τοτὲ δέ ἔξηλθε τῆς ἐκκλησίας, ἡ μουσική καὶ λαός πάσης τάξεως καὶ ἥλικιας ζητοκραυγῶν τῶν συνώδευσε μέχρι τῆς προκυμαΐας. Ἐκ τῶν παραθύρων ἐπιπτον γλυκούσματα καὶ ὀνόμα, δόθεν διήρχετο. Ἐπὶ τῆς προκυμαΐας παρειρίσκετο ἐπίσης λαός, δόστι περιέμενον, ἐκ δὲ τῶν ἔκει πλοιαρίων ἑκαίδιον διάφορα πυρτεχνήματα. Ο πρόδερμος ἔξεφώνεται πρός τὸν παρειρισκόμενον λαὸν τὸν ἀκόλουθον λόγον... «... Σᾶς ἀποχαιρεψὲ μὲ τὴν ποθητήν τοῦ μέλλοντος ἐλπίδα... νά συναντηθῶμεν τῶσας... ὑπὸ αἰσθάτερους οἰνουνδε... κατασπάζομαι διολουμάχας καὶ τὴν πλήρη γενναίων καὶ ἐθνικῶν αἰσθημάτων νεολαίαν... ἐλπίδα πάστος μελλούσσης πατριωτικῆς ζωῆς καὶ πολιτικῆς ἀνταπλάσεως... »

Ἀκολούθως ιστήλθεν εἰς τὴν φωταγωγήμενόν λέμβον, εἰς ἣν ἁκοπήλατουν διάφοροι διακεριμένοι νέοι. 'Ἐπιστὶς ἡ μουσική ιστήλθεν εἰς ἔτερον πλοιάριον καὶ παιανίζουσα παρηκολούθησε τὸν Πρόδερμον μετά πλειστῶν ἔτερων πλοιαρίων, ἀπίστας ἡσαν πλήρη πολιτῶν πρώτης τάξεως ζητοκραυγούντων μέχρι τῆς στιγμῆς τῆς ἀποτέλεσμας τοῦ ἀποτοποίου. 'Ἐπειδή ἡ προκυμαΐα δέν ἔχωρε τὸ πλήθος, δύναμειθα νά εἰτωμεν ἀνευ κινδύνου ὑπερβολῆς, διό τά τε τείχη ὅλα τῆς πόλεως ἡσαν πικνωμένα ἀπὸ λαὸν μὲν ἔξαιρουμεναί καὶ αὐτῶν τῶν Κυριῶν... 'Η διαγνωγὴ τῶν Κερκυραίων... δέν ἡτο εἰμὶ ἐπίσημος παρά τοῦ κυριάρχου λαοῦ ἐπιδοκιμασία τῆς πολιτικῆς περαίσας τοῦ 'Ηλία Ζερβοῦ ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ ἡτοις συνίσταται εἰς τάς δλίγας ταύτας λέξεις; προσπάθεια ὑπέρ τῆς ἔθνικῆς ἀποκαταστάσεως... προσπάθεια ἑστωτερικῆς βελτιώσεως... πρός τῶν μόνων σκοπὸν τῆς ἐπιστρέψεως καὶ διευκολύνσεως τῆς λύσεως τοῦ ἔθνικου ζητήματος»

'Ἐφημ. 'Εθνεγεραία' ἔτος Β', ἀρ. 45, ἐν Κερκύρᾳ, τῇ Ιουνίῳ 1862

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

'Ο 'Ιων Δραγαούμης γράφει στὸν Παύλο Μελά, ἀνδρα τῆς ἀδελφῆς του Ναταλίας

Πρέπει νά δώσω δλον τόν ἑαυτὸν μου... Θέλω νά ζήσω καθώς πρέπει, νά ζήσω ἑδῶ δουλεύοντας για τήν Ἐλλάδα. Δέν με μέλει ἡ ζωή μου μου καὶ, ὅτι μπορώ, θά κάμω δ.τι μπορώ. Πρέπει νά ξέρω πώς τίποτε δέν είναι ἀδύνατο, πώς πρέπει νά περιμένω ἀπό

352

τήν πρωτοβουλία τῶν ἄλλων, πώς πρέπει πάντα νά κάμω τώρα ἐκεῖνο πού συλλογίζομαι τώρα... 'Από κανένα κράτος τῆς Εύρωπης δέν ἔχουμε νά περιμένουμε οὐτε βοήθεια, οὔτε τίποτε. Νά ζέρεις πώς είμαστε ἐντελώς μόνοι μας. Κανείς δέ μᾶς βοηθεῖ καὶ διοι πᾶς κτυπούν. Γιατὶ λοιπόν νά μήν κάνουμε μόνοι μας, δ.τι πρέπει;

Ἄπο γράμματο τοῦ 'Ιωνος Δραγαούμη στὸν Παύλο Μελά. Βλ. Ναταλίας Π. Μελά, Παύλος Μελάς, Ἀθῆναι 1964, σ. 183 – 184

Ο Παύλος Μελάς στή γυναίκα του Ναταλία

Ἄναλαμβάνω αὐτὸν τὸν ἀγώνα μέ δλην μου τὴν ψυχήν καὶ μὲ τὴν ἰδέαν δηι εἶμαι ὑποχρεωμένος νά τὸν ἀναλάβω. Είχον καὶ ἔχω τὴν ἀκράδαντον πεποιθήσαν δηι δυνάμεθα νά ἐργασθῶμεν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ νά σώσωμεν πολλά πράγματα: ἔχω δέ τὴν πεποιθήσαν ταῦτην, ἔχω καὶ ὑπέρτατον καθήκον νά θυσιάσω τὸ πᾶν, δηι πείσω καὶ Κυβέρνησιν καὶ κοινὴν γνώμην περὶ τούτου.

Γράμμα Παύλου Μελά στήν γυναίκα του Ναταλία, ἀπό Λάρισα 21 Αυγούστου 1904. Βλ. Ναταλίας Π. Μελά, Παύλος Μελάς, Ἀθῆναι 1964, σ. 317

ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ 1911.

Λόγος τοῦ 'Ελευθερίου Βενιζέλου στή Βουλή μετά τήν ἀνάθεωρή τοῦ συντάγματος τοῦ 1911

«Ο νόμος ἔγινε δι' ὀδους ἴσος καὶ ἡ πίστης δηι δέν υπάρχει ισχυρός ἐνώπιον τοῦ νόμου στήμερον, ἀλλ' δηι εἰς πάσαν περίστασιν δη νόμος θά πλήξῃ ἔξι τους καὶ τοὺς ὑψηλοὺς καὶ τοὺς χαμηλά Ισταμένους, δηι ὃ δη νόμος εἶναι κοινὸς πάντων Βασιλεύεων, δηι ὑπάρχει τούς πάντας, συνετέλεσεν εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος. Καὶ εἰς διὰ ταῦτα πρέπει νά ἀποδώσωμεν τήν δημοσίαν ἀσφαλείαν ἡ δηοία ἐδραιοῦται καθ' ἐκάστην, τόν περιορισμόν τῆς ἐγκληματικότητος, τόν δηοῖον σημειοῦ ἡ στατιστική.

Η ἀνασύνταξις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας χωρεῖ μεθοδικῶς κατά τρόπον δη δηοῖον ἐγγύαται εἰς τὸν 'Ελληνικὸν λαὸν δηι αἱ δηοῖαν πάρα ποσαδικά δέξιμον παραστατικήν δύναμιν θέλουσαν ἀπόδωσει ταχέων εἰς αὐτοὺς τὴν δύναμιν ταῦτην, τήν δηοίαν ἐπιτρέπουσαν οι πόροι τούς εἰς δηνδράς καὶ χρήματα, ἑτοίμων εἰς πάσαν στηγμήν δη παυσινθήν υπέρ τῶν συμφερόντων καὶ τῆς τημῆς τῆς χώρας.

Αι συναλλαγαί πανέπαλεν τήν ζωρότητα αὐτῶν, ἀντί δη τῆς δηνοπολημάτιας δητού τῆς δηοίαν κεκυφώς ἐστανεζεν δη ἐλληνικός λαός ἐπι σειράν ἑτών, ἔχουεν δησφαλή την ἀνάκτησιν τῆς πρός δημᾶς ἐκτίμησεως καὶ ἐμπιστοσύνης τούς ἔχω κόσμου...

Διατὶ, δηατι βλέπωμεν τά φαινόμενα ταῦτα, νά μήν ὡμεν πλήρεις αἰσιοδοξίας διά τού μέλλον, δηατι μάλιστα ἀφ' ἐνός ἀποβλέπωμεν εἰς τήν ἔμμονον ἀπόδοσι τοῦ ἐλληνικοῦ λαού νά μη ἐπιτρέψη τήν ἐπάνοδον εἰς τό παρελθόν, ἀφ' ἐτέρου δη ἔχομεν υπ' δηψει τήν ἀμετάτρεπτον ἡμών ἀπόδασην δηιστάσωτας ἐργαζόμεθα, μή ἀφίνοντες νά παρέρχηται ουδέμια ημέρα χωρίς νά ἀγνωζώμεθα νά καταφθάσωμεν τούς ἐν τῷ πρόδωμῷ καὶ δην τοῦτον ἀγώνα τῆς πρόδοσην καί τού πολιτισμοῦ;

Εἰς τήν ἀγώνα τῶν ἀτόμων δέν εὐδόκιμούσιν οι φέροντες τάς περιγμηνάς τού παρελθόντος, ἔχομεν δη

καθημερινόν τό παράδειγμα έκείνων, οἵτινες δρυμώμενοι ἀπό τῶν κατωτάτων λαϊκῶν στρωμάτων, παρεσκευασμένοι δι' ἀρτιωτέρας παρασκευῆς εἰς τὸν ἄγνωτον τοῦ βίου ὑπέρτερον τούς ἔχοντας ἐνδόξους μόνον προγόνους καὶ καθιστώσιν αὐτούς ὑπηρέτας ἑαυτῶν.

Ἀνάλογοι ἀρχαὶ διέπουσι τὸν βίον τῶν ἔθνων, καὶ τὴν στιγμὴν ταῦτην ἔθεωρησα διτὶ εἴχον καθήκον νόο ἔξωρα τό σημεῖον τοῦτο, πρός διαπαιδαγώγησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, συνιστῶν εἰς αὐτὸν νά ἀρύπται ἐκ τοῦ παρεθόντος του διδάγματα διά τὰς ὑποχρεώσεις τάς μεγάλας, τάς ὁποίας ἔχει, ὅπως κατορθώσῃ εἰς τὸν ἄγνωτον διεξαγόμενον μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τῶν ἔθνων, νά μή ὑπολειφθῇ ἔκείνων, οἵτινες παρασκευάζουσιν ἑαυτούς καλύτερον καὶ ἀρτιώτερον, ἀλλά ὅπως

κατορθώσῃ, ἔχων ὑπέρ ἑαυτοῦ καὶ τό λαμπρόν παρελθόν, νά καταστήσῃ τό παρόν ὀνάλογον πρός τὸν σημερινόν πολιτισμόν, καὶ παρασκευάσῃ κρέσσον τό μέλλον, διποὺς ἡ Ἑλλάς ἀναδειχθῇ ἀξία τῶν ἐλπίδων ἔκείνων, οἱ ὅποιοι δι' ἀπαραμήλλων ἄγνωτα τὴν ἀνέστησαν εἰς νέον πολιτικὸν βίον, καὶ τῶν προσδοκιῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ὁ ὅποιος ἔχειροκρότησε τὴν ἀνάστασιν αὐτῆς.

Διά τῆς ἐδραίας καὶ ἀσφαλοῦς αὐτῆς ἐμπιστοσύνης εἰς τό μέλλον... ἀς εἰσέλθωμεν εἰς τό νέον πολιτικὸν στάδιον μετά τὴν ἔναρξην τοῦ νέου Συντάγματος σήμερον, κύριοι βουλευταί.

Oι ιστορικοί λόγοι τοῦ Ἐλ. Βενιζέλου ἀπό τοῦ 1909 μέχρι τοῦ θανάτου του. (Έκδοσις ἐφημερίδος «Νέος Κόσμος» τοι. Α' σ. 74 – 75 = Δ. Κόκκινου, Ιστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος τοι. 3 σ. 904 – 905

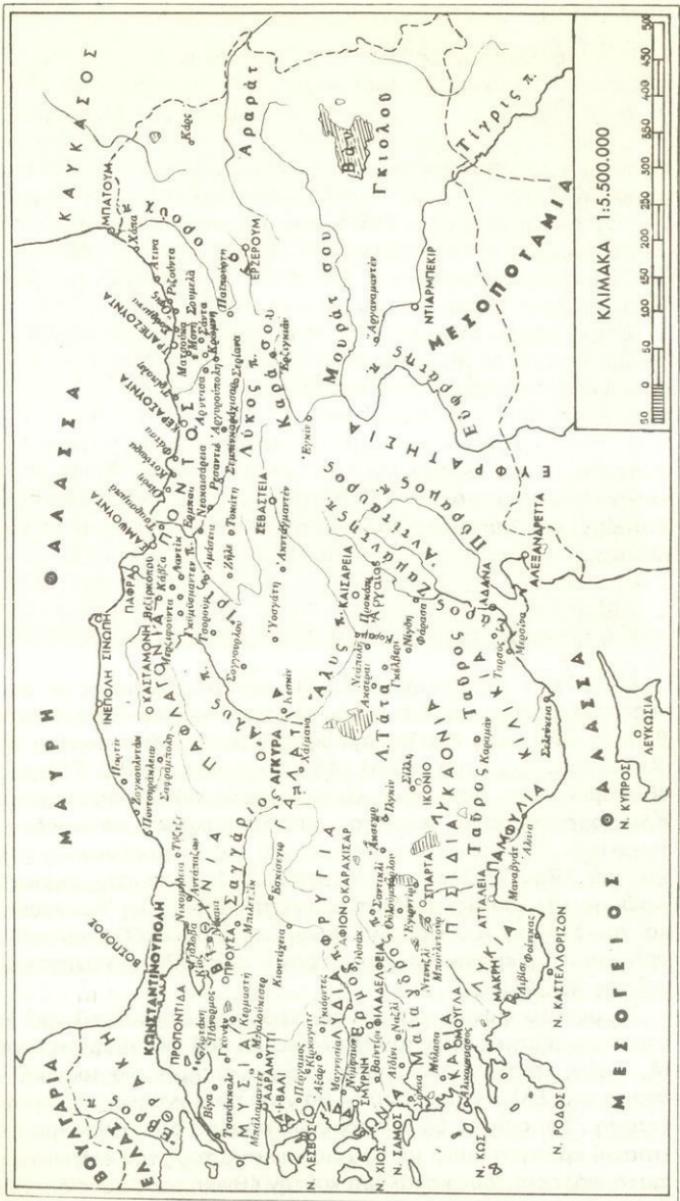
ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

α) Ἀρχαιότητα

Οι πρώτες ἔγκαταστάσεις τῶν Ἑλλήνων στή M. Ἀσία καὶ γενικά στά παράλια τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου χάνονται μέσα στό λυκόφως τῆς προϊστορίας. Μέ τήν ἐπέκταση τοῦ μυκηναϊκοῦ κόσμου οἱ Ἀχαιοί ἥδη ἀπό τό 140 αἰώνα π. Χ. ἀναπύσσουν πυκνές καὶ ζωηρές ἐμπορικές συναλλαγές καὶ πολιτιστικές ἐπαφές μέ τά νησιά καὶ τά παράλια τοῦ Αιγαίου καὶ ὀλόκληρης τῆς Ἀν. Μεσογείου στή M. Ἀσία καὶ ιδρύουν ἀκμάζουσες ἀνθηρές ἀποικίες. Ο πρώτος συστηματικός ἀποικισμός τῶν μικρασιατικῶν παραλίων γίνεται ἀπό τίς ἑλληνικές φυλές τῶν **Αιολέων** Ἰώνων καὶ **Δωριέων** ἀπό τό τέλος τοῦ 12ου ὡς τό τέλος τοῦ 9ου αἰώνα π. Χ. Ἀργότερα μέ τό β' ἀποικισμό (800 - 500 π. Χ.) τά παράλια τῆς M. Ἀσίας καὶ γενικά ὀλόκληρης τῆς Μεσογείου γεμίζουν ἀπό ἑλληνικές ἀποικίες. Τώρα μάλιστα πρωτοστατοῦν στόν ἀποικισμό οἱ ἴδιες οἱ ἀποικίες, ίδιαίτερα ἡ **Μίλητος**, καὶ ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 8ου αἰώνα π. Χ. ἀποικίζουν ὅλα τά παράλια τοῦ Εὔξεινου Πόντου. Σ' αὐτή τήν ἐποχή ἔχει τίς πρώτες ρίζες του καὶ ὁ **Ἐλληνισμός** τῆς Βουλγαρίας, τῆς Ρουμανίας καὶ τῆς N. Ρωσίας καὶ τοῦ μικρασιατικοῦ Πόντου.

"Ετοι ἀρχίζει ἡ M. Ἀσία νά ἔξελληνίζεται καὶ σύντομα ὁ **Ἐλληνισμός** της παρουσιάζει τούς πρώτους λαμπρούς καρπούς τοῦ πολιτισμοῦ του. Κάτω ἀπό τό γαλανό ούρανό τῆς Ἰωνίας ἀκμάζει ἡ ἑλληνική ἐπική ποίηση τόν 9ο καὶ 8ο αἰώνα π. Χ., πρωτανθίζει ἡ **λυρική ποίηση** τόν 7ο αἰώνα π. Χ. καὶ πρωτοκαλλιεργεῖται ἡ **ιστοριογραφία** καὶ ἡ **φιλοσοφία** τόν ἐπόμενο αἰώνα, ἐνῶ παράλληλα ἡ τέχνη σημειώνει μιά ἀξιόλογη ἀνάπτυξη. "Ηδη ἀπό τόν 6ο αἰώνα ἀρχίζει ἡ διείσδυση τοῦ **Ἐλληνισμοῦ** καὶ στό ἐσωτερικό τῆς M. Ἀσίας, ἀλλά τό 560 π. Χ. ὁ μικρασιατικός **Ἐλληνισμός** ὑποτάσσεται στούς Λυδούς καὶ στό β' μισό τοῦ ἴδιου αἰώνα στούς Πέρσες. Ἀργότερα (334 - 323 π. Χ.) ὁ μικρασιατικός **Ἐλληνισμός** ἐνισχύθηκε μέ τή διάβαση τοῦ M. Ἀλεξάνδρου. Στούς ἑλληνιστικούς κυρίως χρόνους οἱ **Ἐλληνες** μεταναστεύουν καὶ στά βάθη τῆς M. Ἀσίας κι ἔτοι ἔξελληνίζεται ἡ **Καππαδοκία** καὶ γενικά ἡ **Ἀνατολική M. Ἀσία**. Από τήν **Ἐλληνική Καππαδοκία** βγῆκαν οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς **Ἐκκλησίας** **M. Βασίλειος**, **Γρηγόριος Ναζιανζηνός**, **Γρηγόριος** ἀπό τή Νύσσα, **Εύσεβειος** ἀπό τήν Καισάρεια κ. ἄ., πού μέ τή λαμπρή κλασική μόρφωσή τους συμφιλίωσαν κατά τόν 4ο αἰώνα μ. Χ. τό **Χριστιανισμό** μέ τόν **Ἐλληνισμό**, συνθετικά στοιχεῖα τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ.

ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ ΜΕ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ

β) Βυζαντινή έποχή.

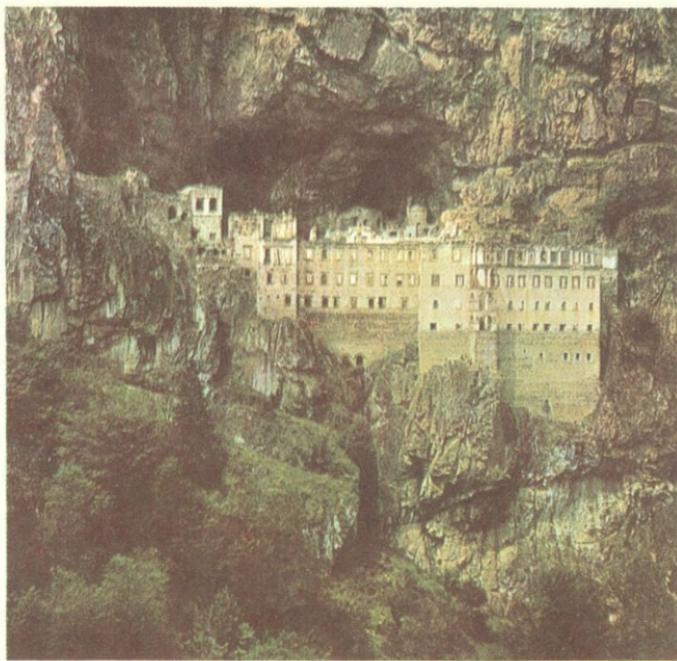
Ο ίδιος Έλληνισμός άπό την έποχή τοῦ Μ. Κων/νου άποτέλεσε τήν καρδιά καί τή σπονδυλική στήλη γιά τή βυζαντινή αύτοκρατορία. Κι όταν τόν 7ο καί 8ο αιώνα ξεχύνεται πρός τή Δύση ή άραβική πλημμυρίδα, δ' άνατολικός αύτός Έλληνισμός μέ τούς γενναίους Άκριτες του κατόρθωσε νά τήν άποκρούσει στά νοτιανατολικά σύνορα τοῦ Βυζαντίου. Τόν 11ο αιώνα έμφανίζονται στήν Ανατολική Μ. Ασία οι φιλοπόλεμοι Σελτζούκοι Τούρκοι, πού μέ τήν ήπτα τοῦ Βυζαντίου στό Μετζικέρτ (στά 1071) καί στό Μυριοκέφαλο (στά 1176) ριζώνουν βαθιά στή Μ. Ασία. "Ετσι άρχιζει ή άτελειωτη Τουρκοκρατία τοῦ άνατολικοῦ Έλληνισμοῦ.

Όταν, ύστερα άπό τό 1204, τό Βυζάντιο χάνει τό σπουδαιότερο πνεύμονά του, τή Μ. Ασία, δέ θά κατορθώσει νά άντεξει γιά πολύ στούς νέους έπιδρομεῖς, τούς Οθωμανούς Τούρκους. Αρχίζει πιά ή πορεία τῆς παρακμῆς καί μέ τήν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως στά 1453, έπερχεται ή πολιτική κατάλυση τοῦ βυζαντινοῦ Έλληνισμοῦ. Στά 1461 ύποδουλώνεται τελευταία στούς Τούρκους καί ή έλληνική Αύτοκρατορία τῶν Μεγαλοκομνηνῶν τῆς Τραπέζουντας κι έτσι άρχιζει ή μαρτυρική σκλαβιά όλοκληρου τοῦ μικρασιατικοῦ Έλληνισμοῦ.

γ) Τουρκοκρατία

Οι Τούρκοι φέρθηκαν στούς Μικρασιάτες "Έλληνες μέ μεγαλύτερη σκληρότητα ἀπ' δι, τι στούς ἄλλους "Έλληνες. Προχώρησαν σέ βίαιους δημαδικούς έξισλαμισμούς τοῦ έλληνικοῦ στοιχείου τῆς Μ. Ασίας πολύ νωρίτερα άπό τό 1453 καί γι' αύτό πολλοί "Έλληνες έκει έξισλαμίστηκαν. Άπο τούς έξισλαμισμούς αύτούς προέρχονται οι Κρυπτοχριστιανοί (ή «κλωστοί» στά ποντιακά καί «ντονμέδες» στά τουρκικά). Έξισλαμίστηκαν στό β' μισό τοῦ 17ου αιώνα καί στίς άρχες τοῦ 18ου. Πολλοί κρυπτοχριστιανοί ζοῦσαν στήν περιοχή τῆς Κρώμης, τῆς Σάντας, τῆς Ματζούκας, τῆς Οφης, τῆς Άργυρούπολης καί τοῦ Σταυρίν τοῦ Πόντου. Πάνω άπό 1.500.000 ύπολογίζονταν πρίν άπό τή μικρασιατική καταστροφή τοῦ 1922 οι κρυπτοχριστιανοί τῆς Μ. Ασίας.

Τό μεγάλο ψυχικό δράμα τοῦ κρυπτοχριστιανισμοῦ (μιά κατάσταση μεταβατική πρός τόν έξισλαμισμό) πού σέ δρισμένα μέρη τῆς Μ. Ασίας κράτησε όλοκληρους αιώνες, ύπηρξε μιά τραγική κατάσταση τοῦ Έλληνισμοῦ, πού δέ θά γίνει ποτέ γνωστή σ' όλη της τήν έκταση. Επί αιώνες όλοκληρους ώς σήμερα δρισμένοι κρυπτοχριστιανοί κράτησαν μαζί μέ τό χριστιανισμό τους τήν έλληνική - ποντιακή διάλεκτο τους καί άκρη μέ τήν έθνική τους συνείδηση. Πολλοί "Έλληνες, ίδιαίτερα στό έσωτερικό τῆς Μ. Ασίας ἄλλαξαν μόνο

Η Παναγία Σουμελά. Τὸ ξακουστὸ μοναστήρι τοῦ Πόντου
54 χιλμ. νότια ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα δῆπας εἶναι σήμερα,
χτίστηκε τὸ 15ο αἰώνα καὶ ἔχει ὡραῖες τοιχογραφίες
τοῦ 15ου καὶ 18ου αἰώνα

τή γλώσσα τους, ἀλλά διατήρησαν ζωντανή τή χριστιανική τους πίστη καί τήν ἑλληνική ἔθνική τους συνείδηση. Είναι οἱ σημερινοί Τουρκόφωνοι Ἐλληνες, πού μέ τήν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν στά 1923 ἐγκαταστάθηκαν στή μητροπολιτική Ἑλλάδα. Τόσο εἶχε προχωρήσει ὁ ἑκτουρκισμός στή Μ. Ἀσία, ώστε στήν ἀπέραντη ἑλληνική Καππαδοκία, πού ὑπῆρχε κατά τούς Βυζαντινούς χρόνους σπουδαιότατο κέντρο τοῦ Ἐλληνισμοῦ καί τοῦ Χριστιανισμοῦ, τό 1922 ὑπῆρχαν μόνο 81 ἑλληνικά χωριά καί κωμοπόλεις. Καί ἀπ' αὐτά μόνο τά 30 ἦταν ἑλληνόφωνα καί μιλοῦσαν τή **νεοελληνική Καππαδοκική διάλεκτο**, ἡ δόπια μαζί μέ τή **νεοελληνική ποντιακή διάλεκτο** προέρχονται ἀπό τήν ἀρχαία ἑλληνική Ιωνική διάλεκτο. Κυρίως συμπαγής ἑλληνικός πληθυσμός ὡς τόν ξεριζωμό του ὑπῆρχε στίς περιοχές τής Σμύρνης, πού οἱ Τοῦρκοι τήν ὀνόμασαν **Γκιασούρ** Ἰσμήρ, τής Κωνσταντινούπολης καί τής Προύσας, καθώς καί τής Τραπεζούντας, Κερασούντας, Ἀργυρουπόλεως, Κοτυόρων, Τριπόλεως καί Σινώπης. Οι "Ἐλληνες τοῦ Πόντου στά 1914 ὑπολογίζονταν σέ 700.000. Παρ' ὅλα αὐτά οἱ "Ἐλληνες τής Μ. Ἀσίας δέ γονάτισαν

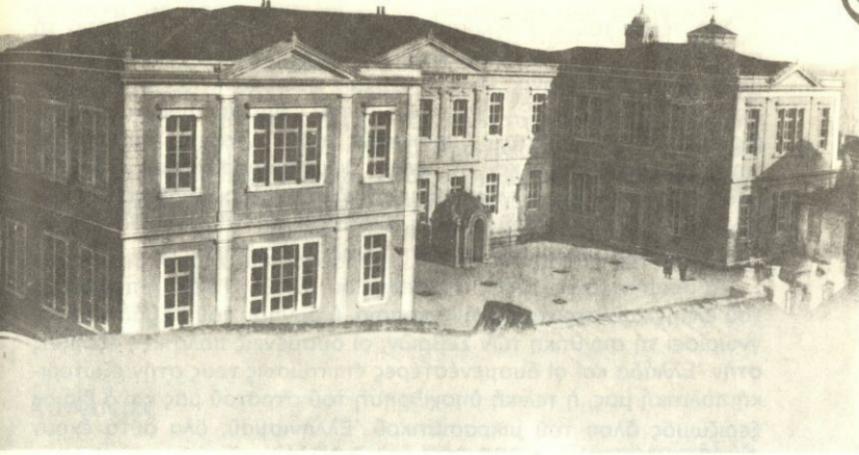
καί, άφοῦ πέρασαν τή μεγάλη δοκιμασία ἄρχισαν νά ἀνορθώνονται. Συγκρότησαν χωριστές κοινότητες καί μέ έκούσιες εἰσφορές συντηροῦσαν τίς ἑκκλησίες, τά σχολεῖα καί τά φιλανθρωπικά τους ίδρυματα. Κατόρθωσαν μέ τήν πνευματική τους ἀνωτερότητα καί τήν ἐργατικότητά τους νά ἀναλάβουν τήν ἡγεσία τοῦ τόπου στήν οἰκονομία, τήν ἐπιστήμη καί τήν πνευματική δραστηριότητα καί ἀκόμη καί τήν πολιτική. Ἀπό τό 1856, μέ τήν παραχώρηση κάποιας ἐλευθερίας στούς υπόδουλους λαούς τῆς Τουρκίας, ἀρχίζει ἡ ἀλματώδης πρόοδος τοῦ μικρασιατικοῦ 'Ελληνισμοῦ σέ δλους τούς τομεῖς καί οἱ ἐλληνικές κοινότητες συναγωνίζονται μεταξύ τους ποιά νά ἀποκτήσει τά καλύτερα σχολεῖα καί τούς καλύτερους ἐκπαιδευτικούς. "Ωσπου νά δημιουργηθεῖ ἐλεύθερο ἐλληνικό κράτος, τό χρῆμα, ἡ παιδεία, ὁ πολιτισμός, ὅπως καί στή βυζαντινή ἐποχή, ἀκτινοβολοῦσαν ἀπό τά μεγάλα ἐλληνικά κέντρα τῆς Ἀνατολῆς πρός τή Μητροπολιτική 'Ελλάδα. Τό 1821 πολλοί Μικρασιάτες 'Ελληνες εἶχαν μυηθεῖ στή Φιλική 'Εταιρεία καί ίδιαίτερα οἱ παράλιες πόλεις, ὅπως ἡ Σμύρνη, τό Ἀιβαλί, ἡ Τραπεζούντα, ἡ Κερασούντα βοήθησαν τήν 'Ελληνική 'Επανάσταση μέ ἔφοδια καί μέ πολεμιστές.

δ) Παιδεία

'Από τά πολυάριθμα ἐλληνικά σχολεῖα τῆς Μ. Ἀσίας διακρίθηκαν ἡ **Μεγάλη Σχολή τοῦ Γένους** στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ **Εύαγγελι-**

*Τραπεζούντα. Ὁ Ναὸς τῆς Ἀγ. Σοφίας
(Φωτ. Ἐ. Ἀνδρεάδη, Αὔγ. 1963)*

Τὸ Φροντιστήριο Τραπεζούντας
(λειτουργησε: 1682-1922)

κή Σχολή στή Σμύρνη άπό τό 1861, ή Ἀκαδημία τοῦ Ἀιβαλιοῦ (Κυδωνιῶν), τό ξακουστό Φροντιστήριο τῆς Τραπεζούντας (άπό τό 1672) καί τά Καππαδοκικά Ἐκπαιδευτήρια στό Ζιντζίντερε τῆς Καισάρειας (άπό τό 1882), πού ἔγιναν ξακουστά σέ όλο τόν ύπόδουλο Ἑλληνισμό. Τό 1914 δικρασιαστικός Ἑλληνισμός άπό ἐκκλησιαστική καί ἑκπαιδευτική ἀπώλη παρουσίαζε τήν ἀκόλουθη εἰκόνα: Εἶχε 24 Μητροπόλεις μέ 2.305 ἑκκλησίες καί 2984 ιερεῖς, 1319 κοινότητες, 2038 σχολεῖα διαφόρων βαθμίδων μέ 4808 ἑκπαιδευτικούς καί 192.420 μαθητές καί μαθήτριες.

ε) Διωγμοί

Μέ τό τέλος τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ἄρχισε άπό τούς Νεότουρκους διστηματικός διώγμός τοῦ ἀνατολικοῦ Ἑλληνισμοῦ, πού κράτησε δέκα χρόνια (1913 - 1922). Πρώτα ἄρχισε στήν ἀνατολική Θράκη στά 1913 καί τό Μάιο τοῦ 1914 συνεχίστηκε καί στή Δυτική Μ. Ἀσία καί κατόπιν ἐπεκτάθηκε σ' ὅλοκληρη τή Μ. Ἀσία. Οἱ Τούρκοι γιά τήν ἔσόντωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ χρησιμοποίησαν τόν ἀργό θάνατο μέ τή μέθοδο τῆς στρατολογίας, τῶν ἑκτοπίσεων καί τῶν ἔχοντωτικῶν ἐργατικῶν ταγμάτων (**ἀμελέ ταμπουρού**). Κατά τή διάρκεια τοῦ Α' Παγκοσμίου Πολέμου ἐκτοπίστηκαν συνολικά 729.085 "Ελληνες. Τότε πολλοί "Ελληνες μετανάστευσαν στή μητροπολιτική Ελλάδα, στή Ν. Ρωσία καί σέ ἄλλα μέρη. Μόνο άπό τόν Πόντο ζήτησαν καταφύγιο στή Ν. Ρωσία περίπου 80.000 "Ελληνες.

στ) 'Ελπίδες καί «"Εξοδος»

Στό τέλος τοῦ α' Παγκοσμίου Πολέμου, καί πρίν άκομη άπό τή συνθήκη τῶν Σεβρῶν (βλέπε σελίδα 306) δὲ λληνικός στρατός ἀποβιβάστηκε στή Σμύρνη. "Ονειρα αἰώνων φαίνονταν πραγματοποιούμενα. Παράλληλα οἱ "Ελληνες τοῦ Πόντου ἐπίμονα ἐπιδίωξαν νά δημιουργήσουν ἀνεξάρτητη Δημοκρατία τοῦ Πόντου, ἡ "Ομόσπονδη Δημοκρατία 'Ελλήνων καί 'Αρμενίων, ἀφοῦ ἡ προσάρτηση στήν 'Ελλάδα ἦταν ἀνέφικτη. Τελικά δῆμως καμιά τέτοια προσπάθεια δέν πέτυχε καί οἱ "Ελληνες τοῦ Πόντου (697.000 το 1913) ἀκολούθησαν τή μοίρα τοῦ ὑπόλοιπου μικρασιατικοῦ 'Ελληνισμοῦ.

Τά δραματικά γεγονότα τῆς περιόδου 1919 - 1922: ἡ προέλαση τοῦ ἔλληνικοῦ στρατοῦ στή Μικρασία, ἡ ἄρνηση τοῦ Κεμάλ νά ἀναγνωρίσει τή συνθήκη τῶν Σεβρῶν, οἱ δυσμενεῖς πολιτικές ἔξελίζεις στήν 'Ελλάδα καί οἱ δυσμενέστερες ἐπιπτώσεις τους στήν ἔξωτερική πολιτική μας, ἡ τελική ύποχωρηση τοῦ στρατοῦ μας καί ὁ βίαιος ξερίζωμός δῆλου τοῦ μικρασιατικοῦ 'Ελληνισμοῦ, ὅλα αὐτά ἔχουν ἔκτεθει στίς σελίδες 306-307 τοῦ βιβλίου μας.

'Επίσης πολύ ἀξιόλογος ὑπῆρξε ίδιαίτερα ὁ 'Ελληνισμός τῆς 'Ανατολικῆς Θράκης καί τῆς 'Ανατολικῆς Ρωμυλίας (ἡ Βόρειας Θράκης), πού προέρχεται ἀπό τήν 'Αρχαιότητα καί ἀπό τότε ὡς τόν ξερίζωμό του δέ διακόπηκε ποτέ. Οι 'Οθωμανοί Τούρκοι ἔγκαταστάθηκαν ἐδῶ ἀπό τά μέσα τοῦ 14ου αἰώνα (στά 1353 ἀποβιβάστηκαν στήν Καλλίπολη μέ ἐπικεφαλῆς τό Σουλεϊμάν καί στά 1361 ὁ Μουράτ ὁ Α' ἔκαμε πρωτεύουσά του τήν 'Ανδριανούπολη). Καί ὁ θρακικός 'Ελληνισμός ἀκολούθησε τήν τύχη τοῦ μικρασιατικοῦ 'Ελληνισμοῦ καί ὑπόφερε κι αὐτός τά πάνδεινα. Παρ' ὅλα αὐτά οἱ "Ελληνες ἀποτελοῦσαν ἐδῶ τό κυρίαρχο στοιχεῖο καί διακρίθηκαν ίδιαίτερα στήν οἰκονομία, τήν παιδεία καί γενικά στόν πολιτισμό. 'Επίσης πολλοί Θρακιώτες μυήθηκαν στή Φιλική 'Εταιρεία καί θυσιάστηκαν στήν 'Επανάσταση τοῦ 1821.

'Άλλα ὁ βουλγαρικός ἐπεκτατισμός ἀπό τή μιά καί ὁ νεοτουρκικός σοβινισμός ἀπό τήν ἄλλη ἐργάστηκαν ἔντονα γιά τόν ξερίζωμό τοῦ θρακικοῦ 'Ελληνισμοῦ, πού ἄρχισε συστηματικά στά 1906 καί συνεχίστηκε ὡς τήν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν. Τό 1918 οἱ "Ελληνες τῆς 'Ανατολικῆς Θράκης (Βιλαετίων 'Αδριανούπολης καί Κων/πολης ἀνέρχονταν σέ 730.822 ἀτομα καί ἀποτελοῦσαν τό ἔνα τρίτο τοῦ πληθυσμοῦ τής περιοχῆς. Τό 1906 ὑπῆρχαν στήν 'Ανατολική Ρωμυλία 55 σχολεῖα διαφόρων βαθμίδων μέ 148 ἐκπαιδευτικούς καί 7.400 μαθητές. 'Επίσης τό 1912 ὑπῆρχαν στήν 'Αρχιεπισκοπή τῆς Κων/πολης 78 σχολεῖα μέ 16.928 μαθητές καί στή Μητρόπολη τῆς 'Αδριανούπολης 97 σχολεῖα μέ 9.154 μαθητές. Σπουδαίοτερα σχολεῖα στή Θράκη ἐκτός ἀπό τά πολυάριθμα τῆς Δημοτικῆς καί τῆς Μέσης ἐκπαίδευσης ἦταν καί οἱ ἔξης Παιδαγωγικές 'Ακαδημίες: τό

Ζάππειο τῆς Κων/πολης, τό Ζάππειο τῆς Ἀδριανούπολης, τά Ζαρείφια τῆς Ἀδριανούπολης καὶ τά Ἀρχιγένεια τῶν Ἐπιβατῶν. "Ως τά τέλη τοῦ 1920 δόλοκληρη τήν Ἀνατολική Θράκη ὡς τή γραμμή Μήδειας - Τσατάλτζας (έκτος ἀπό τή Θρακική χερσόνησο) τήν κατέλαβε ὁ ἑλληνικός στρατός. Μάλιστα τόν Ιούλιο τοῦ 1922 ἀποφάσισε ἡ Ἑλλάδα νά καταλάβει καί τήν Κωνσταντινούπολη, ἀλλά τήν ἐμπόδισαν οἱ Ἀγγλογάλλοι. Μέ τό Πρωτόκολλο τῶν Μουδανιῶν (28 - 9 - 1922) ὁ ἑλληνικός στρατός ἀποχώρησε ἀπό τήν Ἀνατολική Θράκη καί ἡ Δυτική παραχωρήθηκε στήν Ἑλλάδα. Τότε καί οἱ Ἑλληνες τῆς Ἀνατ. Θράκης ἔγκατελειψαν γιά πάντα τήν ιδιαίτερη πατρίδα τους καί ἔγκαταστάθηκαν στή Δυτική Θράκη καί στή Μακεδονία.

Συνέπειες

Ἡ ἐπιστροφή τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου, τῆς Θράκης καί τῆς Μ. Ἀσίας στή μητροπολιτική Ἑλλάδα ἐνίσχυσε καί αὔξησε τή γεωργική καί βιομηχανική ἀνάπτυξή της, ἔδωσε καινούρια ζωή στό ἐμπόριό της καί προπάντων πύκνωσε τόν Ἑλληνισμό στή Β. Ἑλλάδα. **Θρακιώτες, Μικρασιάτες καί Πόντιοι** μέ τόν πατριωτισμό τους, τήν ἐργατικότητά τους, τήν τιμιότητά τους καί τή ζωτικότητά τους συνετέλεσαν στήν πρόοδο καί τήν εύημερία τῆς μητέρας Ἑλλάδας. Ἀπό τόν ξεριζωμό πέρασε πάνω ἀπό μισός αἰώνας. Τά δάκρυα στέγνωσαν καί οἱ ξεριζωμένοι Ἑλληνες ζοῦν καί δημιουργοῦν μέ τούς ντόπιους ἀδελφούς τους στήν Ἑλλάδα, μά δέν ξεχνοῦν ποτέ καί τίς πατρίδες τους (**Θράκη, Ἰωνία, Πόντος, Καππαδοκία**), πού ζοῦν μονάχα σάν ἔνα γοητευτικό καί γλυκό δράμα στούς κόσμους τῆς φαντασίας καί στίς ἀναμνήσεις καί νοσταλγίες τοῦ παρελθόντος.

(Τό κείμενο αύτό γράφηκε ἀπό τό φιλόλογο Β. Ἀναστασιάδη μέ βάση διάφορα δημοσιεύματα, δπως τόν Ι. Λαυρεντίδη καί Ό. Λαμψίδη).

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ

('Απόσπασμα):

Έλλαδα, έσύ πού δλα τά λέει τ' άθάνατο όνομά σου,
πηγή, άπό σέ πάντα άναβλύζει κι ό ɔρωας κι ό σοφός,
άκόμα καί στό γέρμα σου, στό κατρακύλισμά σου,
τῆς Ιστορίας είσαι τό φύσι!

Σ' έσει πώς μέ τό γέλιο της ξάφνου νεράϊδα μοίρα
τήν άπ' τά δόντια τοῦ καιροῦ σκισμένη σου ποδιά
στή γέμισε τριαντάφυλλα, στήν ɛκαμε προφύρα,
σ' έρει πώς μήνυσε: —Καρδιά!

Καί ɔρθα ξανά στή χώρα σου νά σέ στυλώσω πού ɔτον
ό θρόνος σου, καί νά σέ πάω στήν πλουτισμένη γῆ,
στό πάτημα τοῦ 'Αλέξαντρου, στό νοῦ τῶν 'Ηρακλείτων,
καί στῶν 'Ομήρων τήν κλαγγή.

Γῆ, τά κρατάει, νοῦ, πάτημα, κλαγγή, θαφτά, στοχάσου
γιά σέ μ' δλη τή σκληρότητα τοῦ βάρβαρου 'Οσμανοῦ,
νέα γιά νά βροῦν πάλι ɔωή μέσ' στή ζεστή άγκαλιά σου.
στ' δνειρο μέσα τ' ούρανοῦ.

Μά πώς τά μάγια λύθηκαν! Πώς ɛκαμε ή κατάρα
τήν δψη σου δψη κλαίουσας γυρτής πρός μνήμα ίτιᾶς!
Καμμιά χορδή σου άς μση σου μείνει άσύντριφτη, κιθάρα
τής δάφνης καί τής λεβεντιᾶς!

"Όχι! Μακριά κ' ή άπελπισιά, μακριά, καί δργή καί θρηνος!
Στό μαύρο άπανου Γολγοθά τῶν έθνικῶν καμῶν,
θείε "Αγγελε τοῦ τραγουδιοῦ, βόηθα ν' άνθίσει θ κρίνος
τῶν Εύαγγελισμῶν!

— Νεκροί σπαρμένοι στίς πεδιάδες καί στά περιβόλια
καί στά έρμοτόπια καί στά βράχια τῆς 'Ανατολῆς,
τά πού σδς ρίξανε σπαθιά, πού σδς φάγανε βόλια,
βαθιά στά σπλάχνα τῆς Φυλῆς.
άς ριζωθοῦν δ! νά στοιχειώσουν ςτέρα, μυστήρια,
καί βούκεντρα πάντα γιά νέα δργώματα άς γενοῦν,
αίματα, νεῦρα καί θυμοί καί χέρια έκδικητηρία.
Πάντα οι νεκροί άς μας κυβερνοῦν!

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Είσαγωγή	5 – 7
ΜΕΡΟΣ Α'	
ΑΠΟ ΤΟ 15ο ΑΙΩΝΑ Μ.Χ. ΩΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ (1648)	9 – 106
'Αναδρομή στή μεσαιωνική έποχή. Τά κυριότερα χαρακτηριστικά της	9 – 13
Α. Ή άρχη τών νέων χρόνων. Άναγέννηση	14 – 67
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 15ου ΑΙΩΝΑ	17 – 22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ	23 – 26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΤΑ ΙΤΑΛΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟ 14ο ΩΣ ΤΟ 16ο ΑΙ. ΕΘΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ	27 – 28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': ΜΕΓΑΛΕΣ ΕΞΕΡΕΥΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ	28 – 35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ	35 – 51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ': Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΟ ΤΟ 16ο ΑΙΩΝΑ κ.έ. ΕΥ- ΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ	51 – 57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ': Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ	57 – 65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η': Η ANTIMETARRYΘΜΙΣΗ	65 – 67
Β. Ή εύρωπαϊκή ιστορία άπό τή συνθήκη τής Αύγουστας (1555) ώς τήν είρηνη τής Βεστφαλίας (1648)	67 – 106
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΑΠΟ ΤΑ 1565 ΩΣ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ 30ούς ΠΟΛΕΜΟΥ	68 – 75
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Ο ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1618 – 1648)	76 – 81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΕΧΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 16ου ΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΑΙΩΝΑ	81 – 88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 15ου ΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΑΙΩΝΑ	88 – 93
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΩΣ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΑΙΩΝΑ	93 – 106

ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΑΣ ΩΣ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ (1648 – 1815)	107 – 175
A. Ή γενική κατάσταση τής Εύρωπης από τά μέσα του 17ου ώς τις άρχες τού 18ου αιώνα	107 – 123
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ο ΑΙ. Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΣΤΙΟΥ-APT (1603 – 1688)	108 – 113
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': ΑΠΟΛΥΤΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ' (1643 – 1715)	114 – 119
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 17ο ΑΙΩΝΑ	119 – 123
B. Ή Εύρωπη κατά τό 18ο αιώνα	123 – 164
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 18ο ΑΙΩΝΑ	124 – 129
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 18ο ΑΙ. Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΕ' (1715 – 1774)	129 – 131
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Ο ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ	131 – 134
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1775 – 1783). ΙΔΡΥΣΗ ΤΩΝ Η.Π.Α.	134 – 137
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε': ΟΙ ΧΩΡΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ. ΦΩΤΙΣΜΕΝΗ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑ	138 – 143
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ': ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΕΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΩΣ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ 18ου ΑΙ.	143 – 148
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ': Η ΓΑΛΛΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ. ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΣ ΙΣΤ' (1774 – 1792)	148 – 150
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η': Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1789 – 1799)	150 – 164
A. Ή μοναρχική περίοδος (1789 – 1792)	153 – 159
B. Η δημοκρατική περίοδος (1792 – 1795)	159 – 161
Γ. Τό διευθυντήριο (1795 – 1799)	161 – 163
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ': Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ (1799 – 1815)	164 – 175
A. Ύπατεία (1799 – 1804)	164 – 166
B. Αύτοκρατορία (1804 – 1815)	166 – 175

ΜΕΡΟΣ Γ'

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΑΙ.
ΩΣ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ (1832)**

176 – 247

A. Ή δεύτερη περίοδος τής Τουρκοκρατίας ..... 176 – 193

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' : Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ ..... 177 – 179

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' : Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΤΟΥ 17ου ΩΣ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ ..... 179 – 193

B. Η έλληνική έπανασταση (1821 – 1829) ..... 193 – 247

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' : Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΜΟΝΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ..... 194 – 196

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β' : ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΙΕΣ. Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ (1814) ..... 196 – 198

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' : ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (1821 – 1824) ..... 198 – 222

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ' : ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ (1824 – 1829) ..... 223 – 238

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε' : Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ (1828 – 1831) ..... 238 – 246

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟ ΚΡΑΤΟΣ. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ..... 246 – 247

ΜΕΡΟΣ Δ'

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΤΩΝ ΠΑΡΙΣΙΩΝ ΩΣ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1815 – 1914)

248 – 294

A. Ή εύρωπαική ιστορία άπό την ειρήνη τών Παρισίων ώς τό τέλος τού γαλλογερμανικού πολέμου τού 1870 ..... 248 – 266

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' : Η ΓΑΛΛΙΑ ΑΠΟ ΤΑ 1815 – 1870 ..... 249 – 251

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΕΘΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ ..... 251 – 256

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ Η.Π.Α. ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ ..... 256 – 258

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 19ο ΑΙΩΝΑ ..... 258 – 266

B. Η Εύρώπη άπό τό τέλος τού γαλλογερμανικού πολέμου τού 1870 ώς τά 1914 ..... 267 – 271

Γ. Η έλληνική ιστορία από τήν κάθοδο του Όθωνα ώς τήν έναρξη του Α' παγκοσμίου πολέμου (1833 – 1914)	271 – 294
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ (1833 – 1862)	271 – 279
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α' (1863 – 1913)	280 – 288
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (1912 – 1913)	289 – 294
ΜΕΡΟΣ Ε'	
ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΤΟΥ Α' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΩΣ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΜΑΣ	296 – 332
A. Η εύρωπαική ιστορία από τά 1914 ώς τό τέλος τού Β' παγκοσμίου πολέμου (1914 – 1945)	296 – 324
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α': Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1914 – 1918)	296 – 306
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β': Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΕΜΑΛ ΚΑΙ Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ (1922)	306 – 307
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ': Ο ΚΟΣΜΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΔΥΟ ΠΟΛΕΜΟΥΣ (1919 – 1939)	307 – 320
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ': Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1939 – 1945)	321 – 324
B. Ο μεταπολεμικός κόσμος	325 – 332

Η είκόνα τού έξωφύλλου
 «Ναυμαχία Πατρών» παραχωρήθηκε εύγενως από
 τό Έθνικό καί Ιστορικό Μουσείο Αθηνών.

τα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά διπόδειξη τῆς
τοῦ.

στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεώρεται κλεψύτυπο.⁴ Ο δια-
χρησιμοποιῶν αὐτό διώκεται κατά τίς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 7
τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 ('Εφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΗ Η' 1982 (VI) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 160.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3794/30.6.82

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΣΠΙΩΤΗ-ΕΛΚΑ Α.Ε.

